AUSZTRIA TÖRTÉNETE

IRTA

HUBER ALFONZ

A MAGYAR

TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

UJ FOLYAM, XLVI. KÖTET

1899—1901. CYCLUS

AUSZTRIA TÖRTÉNETE

IRTA

HUBER ALFONZ

AZ 1901-DIK ÉVI ILLETMÉNY ELSŐ KÖTETE

AUSZTRIA TÖRTÉNETE

IRTA

HUBER ALFONZ

ÁTDOLGOZTA

BARÓTI LAJOS

ÁTNÉZTE

PAULER GYULA

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1901

Hornyánszky V. cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

TARTALOM.

HARMADIK KÖNYV.

Uj dinasztiák fölemelkedése Ausztriában és Csehországban és viszonyuk egymáshoz a két államcsoport első ízben való egyesüléseig. (1278—1437.)

Lap

Első fejezet. A Habsburgok Ausztriát hűbérül kapják. I. Albrecht uralkodásának első korszaka 1291-ig. 3—24

Második fejezet. Csehország Brandenburgi Ottó gyámsági kormánya alatt és II. Venczel uralkodása kezdetén. (1278—1291.) . . . . . 25—37

Harmadik fejezet. A német királyválasztás 1292-ben s a versengés I. Albrecht osztrák herczeg és Nassaui Adolf között . . . . . 38—65

Negyedik fejezet. I. Albrecht mint német király. — A nemzeti dinasztiák kihalása Magyar- és Csehországban . . . , ... 66—92

Ötödik fejezet. A Habsburgok viszonya VII. Henrik királyhoz. — Uj uralkodó-változás Csehországban 93—108

Hatodik fejezet. Harcz a birodalomért Osztrák Frigyes és Bajor Lajos között . . . . . 109—148

Hetedik fejezet. A cseh hatalom emelkedése Luxemburgi János alatt. (1319—1335.) . . . . . 149—166

Nyolczadik fejezet. Harcz Karinthiáért és Tirolért. — IV. Károly fölemelése a német trónra . . . . 167—191

Kilenczedik fejezet. Ausztria II. Albrecht alatt. (1336—1358.) . . . . , ... 192—202

Tizedik fejezet. Csehország IV. Károly korában (1346—1378.) . . . . . 203—218

Tizenegyedik fejezet. Ausztria IV. Rudolf alatt. (1358—1365.) . . . . . 219—252

Tizenkettedik fejezet. III. Albrecht és III. Lipót közös uralkodása. (1365—1379.) . . . . . 253—270
Tizenharmadik fejezet. III. Albrecht és III. Lipót uralkodása országaik megosztásától (1379.) a sempachi csatáig. (1386.) . . . . . 271—285
Tizennegyedik fejezet. III. Albrecht maga (1386—1395.) s a tartományok uj megosztása . . . 286—296
Tizenötödik fejezet. Csehország IV. Venczel király uralkodásának első felében s ennek Ausztriához való viszonyai. (1378—1405.) . . . . . 297—327
Tizenhatodik fejezet. A rendiség keletkezése és kifejlődése Ausztriában. — Az osztrák tartományok Vilmos, IV. Lipót és V. Albrecht herczegek alatt a huszita-háború kitöréséig. (1404—1420.). . . 328—353
Tizenhetedik fejezet. Husz János . . . . . 354—380
Tizennyolczadik fejezet. A huszita háborúk . . . . 381—427
Tizenkilenczedik fejezet. Tirol s a külső tartományok IV. Lipót és IV. Frigyes herczegek alatt. (1386—1436.) . . . . . 428—470

NEGYEDIK KÖNYV.

Magyarország, Csehország és Ausztria első ízben való egyesülésének korszaka. (1437—1457.)

Első fejezet. V. Albrecht osztrák herczeg megszerzi Magyar- és Csehországot. . . . . 473—480
Második fejezet. Zavarok Utószülött László kiskorúsága alatt egész a várnai csatáig. (1439—1444.) 481—499
Harmadik fejezet. III. Frigyesnek öccséhez való viszonya. — A Tiroli Zsigmond feletti gyámság. — Háború a svájczi szövetségesekkel . . . . 500—515
Negyedik fejezet. III. Frigyes viszonya az egyházhoz s a birodalomhoz uralkodásának első korszakában 516—525
Ötödik fejezet. III. Frigyes viszályai Utószülött László gyámsága miatt . . . . . 526—548
Hatodik fejezet. Ausztria-Magyarország és Csehország Utószülött László uralkodása alatt. (1452—1457.) 549—575

HARMADIK KÖNYV.

UJ DINASZTIÁK FÖLEMELKEDÉSE AUSZTRIÁBAN ÉS CSEHORSZÁGBAN ÉS VISZONYUK EGYMÁSHOZ A KÉT ÁLLAMCSOPORT ELSŐ ÍZBEN VALÓ EGYESÜLÉSEIG.

(1278—1437.)

ELSŐ FEJEZET.

A Habsburgok Ausztriát hűbérül kapják. — I. Albrecht uralkodásának első korszaka 1291-ig.

Habsburg Rudolfnak II. Otakár cseh királyon nyert győzelme a délkeleti német tartományokat megóvta attól, hogy a német birodalomtól elszakíttassanak. A sorsukról való döntés a legközelebbi években a birodalomra nézve a legfontosabb politikai kérdés volt.

Rudolfnak sokszor szemére hányták, hogy tulajdon fiainak juttatta azokat; hogy ezzel utódainak azt a rossz példát adta, hogy a királyi méltóságot főleg családi hatalom megalapítására használják fel eszközül. Ámde a német államjognak akkortájt érvényben levő alapelvei szerint a király megüresedett birodalmi hűbéreket, különösen nagyobbakat, például egész fejedelemségeket, nem is tarthatott meg, hanem azokat el kellett adományoznia. Már most, hogy Rudolf azokat az országokat, melyeket a maga munkájával s főleg ősi birtokainak erejével, meg hozzá legközelebb álló barátainak támogatásával elfoglalt, a maga családjának igyekezett megszerezni, nemcsak érthető, hanem méltányos dolog is. Azt is hihette, hogy Németország érdekében teszi. Az utolsó Staufok kora óta a birodalom javait és jövedelmeit nagyobbrészt elpazarolták s azok többnyire a fejedelmek kezére kerültek. A királyi hatalom ennélfogva korábbi alap-

ját elveszté. Ha a király nem akarta, hogy puszta eszköz legyen a leghatalmasabb fejedelmek kezében, ha azt akarta, hogy kötelességeit mint a birodalom feje teljesíthesse, nem maradt más hátra, minthogy a birodalomra szállt nagyobb hűbéreket családja valamely tagjára ruházza, hogy ily módon családi hatalmat alapíthasson. Miután abban az időben még remélhették, hogy a királyi méltóság, mint a hogy korábban mindig történt, az egyszer megválasztott családnál fog maradni, ez volt az egyetlen út arra, hogy a birodalom hatalmának ismét a szükséges erőt biztosítsák, s ily módon Németország politikai fejlődését jobb útra tereljék.

Ez okból Rudolf kezdettől fogva azon fáradozott, hogy a cseh királytól elvett tartományokat a maga családjának szerezze meg. Mindenek előtt az 1277. év folyamán többféle engedménynyel a salzburgi érseket, továbbá a passaui, regensburgi és freisingi püspököket, 1279. október havában pedig a bambergi püspököt is rávette, hogy majdnem mindazokat a birtokokat, melyeket a korábbi herczegek Ausztriában, Stiriában, Karinthiában és Krajnában egyházaiktól hűbérül bírtak,[1] fiaira ruházzák át. Hogy mily jelentékenyek valának ezek a birtokok, az kitünik az utolsó Babenberg herczegnek 1241-ben tett nyilatkozatából, mely szerint elismerte, hogy Linz és Enns városokat, továbbá Krems városának egy részét, a mauterni vámot, kilencz kolostor gondviselőségét, több falut és számtalan apróbb birtokot, tizedet s egyéb jövedelmeket a

[1] Az oklevelek fel vannak sorolva Lichnowsky herczeg: *Geschichte des Hauses Habsburg* cz. művében, a Birk-től feldolgozott regesztákban, az 1277. évhez.

passaui püspökségtől hűbérül bírja.[1] A Habsburgok ennek következtében a délkeleti fejedelemségekben oly jelentékeny birtokokat nyertek, hogy más herczeg alig tarthatta volna magát.

Egyúttal Rudolf ezeknek az országoknak a lakosait, főleg a döntő befolyású nemességet megnyerni igyekezett. Már 1276. deczember hó 3-án, tehát néhány nappal azután, hogy II. Otakárral első ízben békét kötött, öt évre közbékét hirdetett,[2] melylyel első sorban bizonyára azt akarta, hogy az ujonnan elfoglalt területeken a nyugalmat és rendet helyreállítsa, de egyszersmind azt is, hogy a nemességet kegyének többféle nyilvánításával megnyerje. És itt jellemző, hogy mindent érvénytelennek nyilvánított, a mit nem a rendes biró törvényes ítélete alapján, hanem a cseh király, továbbá helytartói, vagy más országnagyok részéről erőszakkal, megfélemlítéssel vagy kényszerítéssel határoztak el, hogy ismét fel szabad építeni mindazokat a várakat, melyeket az említett király törvény ellenére leromboltatott, s hogy az ujonnan behozott vámokat és útpénzeket ismét eltörölte. A stájer nemességnek Rudolf külön megerősítette az 1186-ban, a tartománynak Ausztriával való egyesítése alkalmával, valamint az 1237-ben II. Frigyes császártól nyert kiváltságokat, több fontos bővítéssel együtt. Jövőben a fejedelem nem foghat el s nem tarthat börtönben miniszteriálist, hacsak valamely bűntett nem bizonyult reá, vagy maga be nem vallotta azt, s ha

[1] M. B. XXVIIIb, 154. Vajjon hiteles-e? Lsd. Straadt-tól: *Geburt des Landes ob der Enns*, 38. l.

[2] Erre, valamint a következőre nézve lsd. Kopp i. m. I, 164. s kk. ll. 325. s kk. ll. V. ö. Lorenz O. i. m. II, 162. s kk. ll., 254. s kk. ll.

teszi, mint birodalmi békebontót meg kell büntetni. A pénzt többé nem évenként, hanem legfeljebb minden öt esztendőben s csak az előbbkelő miniszteriálisok tanácsára szabad megújítani. Még fontosabb volt, hogy Rudolf megigérte, mikép Stiriát csak oly fejedelemnek fogja adni, a kinek kinevezésébe a nemesség nagyobb és jobb része beleegyezik, s hogy a nemesek csak akkor kötelesek hűséget esküdni, ha a herczeg ennek a szabadságlevélnek megtartását esküvel igérte. Az érdemek, melyeket a stájer nemesség hathatós közreműködésével a cseh hatalom megdöntésekor Rudolf körül szerzett, nem maradhattak fontos következmények nélkül. Az egyházak s a városok is sokféle kedvezményben részesültek.

Hogy a délkeleti német herczegségek lakosait a Habsburgok uralmához szoktassa, Rudolf hosszú időre Bécset választá székhelyül és Otakár bukása után is majdnem három évig még Ausztriában maradt. Mikor végre 1281. május végén elhagyta, Ausztria és Stiria kormányát legöregebb fiára, Albrechtre, mint birodalmi helytartóra bízta, míg Karinthiában már előbb hű barátját és szövetségesét, Meinhard tiroli grófot tette meg helytartóvá. Albrecht gróf mellé tizenhatot a legelőbbkelő osztrák nemesek közül tanácsadókul rendelt. Miután Rudolf még a választófejedelmek szükséges beleegyezését is megnyerte, 1282-ben egy Augsburgban tartott birodalmi gyűlésen, néhány nappal karácsony előtt,[1] fiainak, Albrechtnek és Rudolf-

[1] Zeissberg H.: *Rudolf von Habsburg und der österreichische Staatsgedanke* című értekezése szerint (megjelent a *Festschrift zur sechshundertjährigen Gedenkfeier der Belehnung des Hauses Habsburg mit Österreich* 18. l.) Albrecht deczember 24-én kelt két rendbeli oklevélben magát „Ausztria és Stiria herczegé"-nek

nak Ausztriát, Stiriát és Karinthiát,[1] Krajnának s a vend őrgrófságnak hozzá tartozó részeivel együtt hűbérül adta.

Tényleg azonban a Habsburgok Karinthia kormányát sohasem vették át, sőt még a tartomány herczegének czímét sem viselték. A király már régibb idő óta el volt határozva, hogy ezt az országot Meinhard tiroli grófnak adja, a ki mint birodalmi helytartó kormányozta

nevezi s az adományozásról mint megtörténtről szól. Ez tehát deczember 17-ike (16-ikán Albrechtet még Habsburg grófnak nevezik) és 23-ika közé esik, s az arról szóló oklevelet, a mely deczember 27-éről van keltezve, később kellett kiállítani.

[1] Karinthiát az oklevélben nem említik. De hogy Albrecht és Rudolf ezt a tartományt is hűbérül kapták, azt a király 1286. február 1-én kelt oklevelében mondja, melylyel Karinthiát Meinhard tiroli grófnak adományozza, s ezt bizonyítja a szász választófejedelemnek 1285. márczius 29-én kelt beleegyezése (Willebrief) is. Minthogy a Rudolf fiai számára kiállított összes beleegyező oklevelek (Willebriefe), a kölni érseknek általánosságban tartott oklevele kivételével, Karinthiát szintén magukban foglalják és Rudolf még 1282. deczember 1-én azt írja az angol királynak, hogy fiainak Ausztriát, Stiriát és Karinthiát fogja adományozni (Böhmer: *Reg. Rudolfs*, 715. sz.), Lorenz O.-val II, 275. l. 1. jegyz., az 1286-iki oklevélben nem 1335-ben történt interpolátiót s az 1285-iki oklevél hamisítványát látom, hanem legvalóbbszinűnek tartom, hogy 1282-ben külön oklevelet állítottak ki Rudolf fiainak Karinthiával való megadományozása tárgyában, a mely tartományt a király már tiroli Meinhardnak szánt, s hogy ezt az oklevelet 1286-ban megsemmisítették. Böhmer és mások nézetét, hogy az 1282-iki oklevelet 1286-ban átírták, már Lorenz eléggé megczáfolta. A Lausch-tól *Die kärnthenische (!) Belehnungsfrage* (Göttinga, 1877.) cz. művének 48. s kk. ll. felállított vélemény ellenében v. ö. észrevételeimet a *Literar. Centralbl.* 1878. évf. 25. sz., 823. s k. has. Hogy Rudolf fiai 1282-ben Karinthiát valóban hűbérül kapták, de Meinhard kormányzását illetőleg tényleg semmisem változott, most már Zeissberg i. h. 21. s kk. ll. is elfogadja.

azt, jutalmul hathatós támogatásáért, a melyet cseh Otakár ellen vívott harczban tanusított.[1] Azonban a herczegséggel való megadományozás maga után vonta a birodalmi fejedelmi méltóságra való emelést is, birodalmi fejedelem pedig nem lehetett más világi fejedelemnek a hűbérese. S minthogy azt állíttották, hogy Meinhard a tiroli grófságot a bajor vagy sváb herczegtől hűbérül bírja, 1282-ben Augsburgban Karinthiát tényleg még nem lehetett Meinhardnak adni. Csak miután ez megczáfolta ama föltevést és kimutatta, hogy a tiroli grófság a trienti egyház hűbére,[2] kapta a királytól 1286. február 1-jén Karinthiát hűbérül, miután Krajnát s a vend őrgrófságot már korábban és pedig mint mondják, 20,000 font márka fejében,[3] ugyancsak Rudolf zálogul adta neki.

Az 1282-iki adományozás más pontban is változást szenvedett. Ausztria és Stiria lakói ugyanis attól féltek, hogy két herczeg előttük ismeretlen kormányzásának rossz következményei lesznek s azért a királyt külön követséggel arra kérték, hogy csak Albrechtet adja nekik urokul. Rudolf ezt a kérelmet teljesitette, 1283. június 1-én elrendelvén, hogy Albrecht és fiörökösei az osztrák herczegségeket egyedül bírják, ifjabb fiát pedig, ha négy év alatt nem kap királyságot vagy más fejedelemséget (az arelati király-

[1] Már az 1280. decz. 24-én kelt s a gurki püspök részére kiállított oklevélben Rudolf Meinhard tiroli grófot Karinthia tulajdonképi urának tekinté. Ankershofen-Tangl: *Handbuch der Geschichte Kärnthens* IV, 361. l.

[2] Lsd. *Entstehung der weltlichen Territorien der Hochstifter Trient und Brixen* cz. értekezésem 10. s k. l.

[3] *Joh. Victor.* Böhmer-nél *F.*, I, 317. l. V. ö. Böhmer-Redlich: *Reg. K. Rudolfs*, 1291. sz.

ságra vagy az 1268 óta be nem töltött sváb herczegségre gondoltak), pénzzel fogja kielégiteni.[1] Egyelőre Rudolf herczeg a Rajna mindkét partján fekvő úgynevezett külső tartományokban (Vorlande) lévő habsburgi birtokokat kormányozta.

Az új osztrák és stájer herczeg állása rendkivül nehéz volt. I. Albrecht idegen volt, nem voltak személyes összeköttetései, s azért nem gyökerezett a tartomány földjében. Nem tudta, mennyire bizhatik a benszülött nemesekben, a kik közül némelyek még az utolsó háborúban Csehországhoz szitottak. S ha néhány sváb nemest, mint például Landenberg Hermann marsallt, Wallsee Eberhardot,[2] vagy a tiroli Taufers Ulrikot,[3] bizalmával ajándékozott meg, általános volt a panasz az idegenek pártolása s a benszülöttek mellőzése miatt. Egyéb körülmények helyzetét még kedvezőtlenebbé tették. Már II. Frigyes császár Harczias Frigyessel való háborújában, azután

[1] Lambacher, 199. l. V. ö. Kurz F.-től: *Österreich unter Ottokar und Albrecht I.* II, 200. l.

[2] Landenberg Hermannt először Albrecht herczeg 1282. jan. 30-án kelt oklevelében találom, de még mindig hivatalos állás nélkül. Wallsee Eberhárd a Rimes krónika szerint, 247. fej., 1283 őszén Albrechtnél van, és 1288. január óta mint az Enns fölötti tartomány birája tünik fel. (*Urkb. d. L. ob d. Enns* IV, 81. l.) 1290-ben Henrik (*u. o.* IV, 120), 1294-ben Ulrik, 1298-ban Frigyes fivére is kimutatható Ausztriában.

[3] Taufers Ulrik 1277-től 1298-ig sürün kerül elő Rudolf király és Albrecht herczeg okleveleiben, valamint más osztrák oklevelekben. Ellenben Taufers Hugót, ki a Rimes krónika s azok szerint, kik ezt követik, Ausztriában állitólag nagy szerepet játszott, egyetlen egy oklevélben sem találom. Nyilvánvaló, hogy a Rimes Krónika irója itt, mint másutt is nem ritkán, a neveket felcserélte.

Otakár cseh király és végül Rudolf király, hogy az országot megnyerjék, a nemeseknek és városoknak, főleg pedig a bécsi polgároknak jelentékeny jogokat és kiváltságokat adományoztak. A Rudolf és Otakár között folyt harcz alatt egyes urak fejedelmi javakat és jogokat nyertek, részben egyik vagy másik fél támogatásáért, részben erővel ragadták azokat magukhoz. A herczegnek a hatalmas és engedetlen nemességgel s a feltörekvő polgársággal való összeütközése majdnem elkerülhetetlen s annál veszélyesebb volt, mert több szomszéd fejedelem Albrecht iránt kevés hajlandósággal viseltetett, és mert viszonyaik Ausztriához részben oly zavarosak valának, hogy a viszálykodásokat bizonyosra lehetett venni.

De ha valaki tudott ezeken a nehézségeken diadalmaskodni, úgy I. Albrecht volt az, kinek csak a legujabb időben szolgáltattak ismét igazságot,[1] miután a szerep miatt, melyet a svájczi waldstätte-k felszabadításáról szóló legenda a XVI. század óta neki tulajdonított, sokáig szivtelen zsarnoknak rajzolták. Albrecht kormánya kezdetén alig lépte át 30-ik évét, tehát férfi kora virágjában volt, s a legtöbb tulajdonsággal birt, a melyek fejedelemnek díszeül szolgálnak. Mintaképe volt a családapának, és feleségével, Erzsébettel,

[1] Miután Böhmer a király és Albrecht herczeg regesztáiban (utóbbiak az 1246—1313-iki regeszták) *Addit.* II. köt. és Kopp: *Urkunden zur Geschichte der eidgenössischen Bünde* (1835 és 1851) és *Reichsgeschichte* cz. műveiben az uj felfogás alapjait lerakták, különösen Hagen K.: *Die Politik der Kaiser Rudolf von Habsburg und Albrecht I.* (1857) és Duller E.: *Német történet*-ének folytatásában III, 48. s kk. ll., továbbá Mücke: *Albrecht I.* (1866) cz. művében e fejedelem jellemét és politikáját nagyon kedvező, részben bizonyára túlságosan kedvező világításban tüntették fel.

Meinhard tiroli gróf leányával, a ki legalább tizenhárom gyermekkel ajándékozta meg, a legboldogabb házasságban élt. Katonának mintha született volna. Személyesen bátor és vitéz, egyszersmind kitünő hadvezér volt, sohasem jutott zavarba, még a legnehezebb helyzetben sem, kifogyhatatlan volt uj eszközök feltalálásában és különösen ügyes ostromok vezetésében; sok várat, a melyet bevehetetlennek tartottak, megadásra kényszerített. Mindenek előtt pedig rendelkezett azokkal az államférfiúi tulajdonságokkal, a melyeket kora és állása megkivánt. Az államhatalom eszméjétől és viselője kötelességeinek tudatától oly teljes mértékben volt áthatva, mint kevesen kortársai közül. Egyszersmind felfogta korának szükségleteit és rendelkezett az eszközökkel azok kielégítésére, valamint a szükséges erővel terveinek kivitelére, a nélkül, hogy azokhoz makacsul ragaszkodott volna, ha kivihetetleneknek mutatkoztak. Jellemének emez oldalaitól az sem tagadhatja meg az elismerést, ki a tőle alkalmazott eszközöket és erőszakos eljárását nem is helyeselheti mindenkor.

Mindenek előtt Albrecht fejedelmi hatalmának ujból való megerősítésén fáradozott. Már abban az időben, mikor még Rudolf király maga kormányozta a délkeleti német tartományokat, birodalmi fejedelmek, továbbá osztrák és stájer nemesek kijelentették, hogy a herczeg mindazokat a birtokokat elfoglalhatja, melyeket az utolsó Babenberg a magáénak vallott, mindazonáltal a jelenlegi birtokosnak szabadságában áll, hogy a maga jogát kimutassa.[1] Sok nemes, a ki fejedelme rovására meggazdagodott, jogtalan szerzemé-

[1] Böhmer: *Reg. Rud.* 953. sz.

nyét most kénytelen volt kiadni. Summerau Konrádtól Albrecht 1284-ben három várat vett el,[1] noha ez 1276-ban Enns gyors átadásával atyja körül nagy érdemeket szerzett. A közbékét is erélyesen föntartotta a rabló nemesek ellen.

A birodalom alá való közvetetlen tartozást, a melyet Rudolf király 1278. julius havában Bécs városának megerősített, Albrecht herczeg most ép oly kevéssé ismerte el, mint előbb Otakár II. Frigyes császár hasonló intézkedését. Igaz, hogy az előkelő bécsi polgárok között volt egy párt, mely a város jelenlegi helyzetével nem volt megelégedve, s állitólag fölkelésre is került a dolog, mely a herczeget arra kényszerité, hogy Bécset elhagyja, s hogy a Szárhegyen levő várba vonuljon vissza. Azonban az élelmi szerek elvonása s az ennek következtében keletkezett szükség a polgárokat csakhamar ismét meghódolásra kényszerité. A bécsieknek 1288. február havában Albrecht herczeget határozottan el kellett ismerniök urokul, s neki és örököseinek hűséget esküdniök, továbbá le kellett mondaniok minden kiváltságról, a melyet Rudolf királytól kaptak.[2]

Miképen Albrecht Ausztriában, úgy járt el Stiriá-

[1] *Cont. Vindob.* 712. l. A *Rimes Krónika* 248. fej. ezekül a várakul Freinsteint és Werfensteint emliti a Duna mellett, Greinen alul. Az utóbbi előtt („in castris") Albrecht herczeg 1284. julius 8-án oklevelet állit ki. V. ö. általánosságban Friess G.-től: *H. Albrecht und die Dienstherren in Österreich*, a „Festschrift zur sechshundertjährigen Gedenkfeier" stb. czimű mű 69. s kk. ll.

[2] Az oklevelek Kurz-nál: *Ottokar und Albrecht I.* II, 204. s kk. ll. és Tomaschek I. A.-tól: *Rechte und Freiheiten der Stadt Wien* I, 66. l. A fölkelésről csak a *Rimes Krónika* tudósit, 612—619. fej., nyilván előnyös kiszinezésekkel és határozottan az 1296-ik évhez. Azonban Lorenz O. *(Ueber die beiden Wiener*

ban helytartója: Henrik, admonti apát.[1] Henriket, a ki születésére nézve stájer volt, s a ki adminisztrativ tehetségét már kolostora pénzügyi viszonyainak rendezésével tüntette ki, Rudolf király 1279-ben kinevezte Stiria tartományi jegyzőjévé, a mely állásban jelesül a pénzügyi igazgatás élén állott és birói hatalommal is birt. Tehetségével és használhatóságával azután Albrecht herczeg kegyét annyira megnyerte, hogy ez 1285-ben az Enns feletti tartomány jegyzői tisztségét, végül 1286-ban Stiria tartományi kapitányának méltóságát is ráruházta.[2] Működésében nem ismervén más zsinórmértéket, mint urának érdekeit, ennek jogait kiméletlenül érvényesité, s ezzel a stájer nemesség

Stadtrechtsprivilegien, különnyomat a „Sitzungsber. d. kaiserl. Akad." 46. kötetéből, 1—8. l.) és Friess (i. h. 110. l. 76. jegyz.) észrevételei ellenében Weiss-szel: *Geschichte der Stadt Wien.* I², 148. s kk. ll. azt vélem, hogy a fölkelés csak az 1288. február hóban kiadott oklevelek elé tehető, mint a hogy az Kurz óta, i. h. I, 119. s kk. ll. majdnem általánosságban történt. Breitenfeld Konrád lovag hódoló levele 1288. máj. 16-ról Chmel-nél: *Notizenbl.* 1843., 71. l. szintén e föltevés mellett szól, miután az említett lovag a „Rímes Krónika" szerint a bécsiek lázadása alkalmával kiváló szerepet játszott. Hogy a „Rímes Krónika" irója az egész fölkelést kigondolta volna, azt a *Cont. Vindob.*, fájdalom, az egyetlen egykorú osztrák kútforrás (a zwettli följegyzések későbbiek, a salzburgi évkönyvekben 1286 után hosszabb megszakítás következik) hallgatása ellenére még nem tehető talán fel. Hogy a bécsiek a hódoló oklevelet 1288. febr. 18-án Neuburgban állítják ki, összevág a „Rímes Krónika" állításával, mely szerint a herczeg a várost elhagyta.

[1] Fuchs: *Abt Heinrich II. von Admont und seine Zeit.* (Graz, 1869.) Wichner: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Admont*, 1178—1297. 124. s kk. ll.

[2] Wichner-nél található oklevelek szerint, 416., 419. l.

gyülöletét vonta magára. Nemcsak a stájer „Rímes Krónika“ szerzője, Liechtenstein Ottó, egyik miniszteriálisa adott kifejezést ezeknek az érzelmeknek, a mennyiben képének megfestésénél a legsötétebb színeket használta. A bécsi évkönyvek egykorú írója is „Stiria kegyetlen adóbehajtójának, zsarnoknak és emberkínzónak“ nevezi.[1] Már 1284-ben a herczeg kénytelen volt oltalmába venni őt azzal, hogy oklevélben kijelenté, mikép mindaz, a mit Henrik tartományjegyzői tisztségének kezdete óta Stiriában tett: hogy embereket fogságra vetett, várakat és más birtokokat bevont, csak Rudolf király s a saját intézkedése folytán történt, s azért az apátot s a kolostort bántani nem szabad.[2]

Az elégedetlenség az osztrák tartományokban annál veszélyesebbé válhatott, mert Albrecht ugyanakkor több szomszédjával feszült viszonyban volt vagy nyilt harczba bonyolódott.

Henrik Alsó-Bajország herczege ellene ép úgy, mint Rudolf király ellen határozottan ellenséges magatartást tanusított és nevezetesen Paltram bécsi polgárt pártolta, a ki mint pártütő Ausztriából menekült. 1283. augusztus havában Albrecht szövetkezve Frigyes salzburgi érsekkel Henrik ellen indult. Azonban még mielőtt komoly harczra került volna a dolog, Meinhard tiroli gróf közbenjárására fegyverszünet jött létre, utóbb pedig ő, valamint a regensburgi és passaui püspökök mint választott békebirák akkép döntöttek, hogy Henrik a felső-ausztriai várakat, melyeket rövid-

[1] „Stirie sevus exactor, tirannus et hominum tortor.“ *Cont. Vindob.* 719. l., az 1297. évhez.

[2] 1284. márczius 19-én kelt oklevél Wichner-nél, 408. l.

del előbb elhalt nejének hozományakép zálogul birt, 3000 márkáért kiadni köteles.[1]

Tovább tartottak a salzburgi érsekséggel való viszályok.[2] Albrecht Walchen Frigyes érsekkel mindig a legbarátságosabb viszonyban állott. Ez azonban megváltozott, mikor az érsek 1284-ben meghalt és helyette a sváb Hocheneck Rudolf, a ki addig Rudolf király kanczellárja volt, foglalta el Szt. Rupert székét. Albrecht Frigyes érsektől mindazokat a birtokokat hűbérül kapta, melyeket a korábbi osztrák és stájer herczegek is birtak. Közte s az új Rudolf érsek között csakhamar viszályok támadtak a miatt: vajjon az Enns völgyében levő Weisseneck és Statteneck várak ezekhez a hűbérekhez tartoznak-e, vagy sem? Albrecht azért is panaszkodott, hogy az érsek Radstadtban az admonti kolostor területén, a melynek gondviselősége a herczeget illette, mindenesetre az apát megegyezésével, de az ő engedélye nélkül, erődítéseket csináltatott s hogy a nonnbergi kolostor gondviselőségét elvonta tőle. Miután hosszabb alkudozások nem vezettek czélhoz, a herczeg, mint mondják, a tartományaiban levő salzburgi birtokok jövedelmeit lefoglalta. Az

[1] A bizonyitékokat lsd. Böhmer-nél: *Wittelsbacher Regesten* 85. s k. l. és *Reg. H. Albrechts I.*, 480. l. V. ö. Kopf i. m. I. 535. s kk. ll. Riezler i. m. II. 154. s kk. ll.

[2] Miután az *Ann. S. Rudb. Salisb.* az 1286-ik évvel befejeződnek s ezeket csak 1308-tól kezdve folytatták ismét, egyes oklevelektől eltekintve, a melyeket Kopp i. m. I, 540. s kk. ll. szorgalmasan értékesitett, erre vonatkozólag majdnem kizárólag a *Rimes Krónikā*-ra 288—309. fej.„ 356—374. fej., vagyunk utalva, a mely ugyan nagyon bőbeszédű, de nyilván nem mindig érdemel hitelt és nevezetesen el van telve gyűlölettel Henrik admonti apát ellen.

érsek viszont 1289. újév után egy Bajorországban s a sváb földön toborzott sereg élén a Mandling-szoroson át betört Stiriába, elfoglalta és lerombolta a herczegtől röviddel előbb a határon fölépített Ennsburg-ot s más várakat, és nagy dúlások között Rottenmannig jutott. Itt további előnyomulásának útját állották, mert a kemény tél ellenére Albrecht hamarosan gyűjtött sereggel Felső-Ausztriából a Pirhn-en át gyors menetekben elősietett s az érseket visszavonulásra kényszerité. Majd átment a Tauern-en és elfoglalta Frisachot, a salzburgi érsek városát, a melyet mind a négy sarkán felgyujtottak. Ugyanaz a sors érte a Judenburgtól északra eső Fahnsdorf várát. Miután az uj alkudozások is sikertelenek maradtak, Albrecht még egyszer megkezdte a háborút és megszállotta a Lavant-völgyében levő salzburgi birtokokat.

Mivel az érsek a harczmezőn ellenfelével nem mérkőzhetett, kiközösité a herczeget, tartományait pedig interdiktum alá vetette. Ámde Albrecht az érsektől a pápához fölebbezett, a kitől azt a kedvezményt eszközölte volt ki,[1] hogy az apostoli szék határozott beleegyezése nélkül senki egyházi átokkal nem sujthatja.

A passaui püspök s az odavaló káptalan szintén vonakodott attól, hogy az érsek parancsait egyházmegyéjökben végrehajtsák. Az érsek ekkor végre engedni volt kénytelen. 1290. január hó 11-én ő és Albrecht herczeg viszályaik elintézését békebiróságra bizta, melyhez mindegyik fél három nemest nevezett ki, és ha ezek nem tudnának megegyezni, Rudolf király mondjon ítéletet. Ez egyes kérdésekben

[1] De csak 1290. jan. 10-én. (Kaltenbrunner.)

már fia javára nyilatkozott, midőn az érsek 1290. augusztus 3-án, gutaütés következtében meghalt.

A nehézségek, melyekkel az uj érsek, Breitenfurt Konrád, ki eddig lavanti püspök volt, hivatalának elfoglalásakor Bajorország részéről találkozott, s a figyelem, melyet Albrecht a legközelebbi időkben a magyar viszonyokra fordított, ezeket a viszályokat egyelőre háttérbe szoritották.

Magyarország ez időben teljes felbomlásnak indult. A főurak mindinkább növekvő féktelensége s a gazdag, de erkölcsileg épúgy, mint szellemi képzettség dolgában egyformán alantas fokon álló papság elvilágiasodása örökös forrongást és végtelen harczokat idézett elő. Sem Erzsébet, az anyakirályné, a ki V. István halála után először vitte a kormányt, sem az ifjú IV. László király nem birtak azzal a belátással és erélylyel, melyre a rend helyreállitása czéljából ily zilált birodalomban szükség lett volna.

Különösen a kunok okoztak sok zavart, mert nem akartak felhagyni kóbor életökkel s nem tudtak megbarátkozni a keresztény vallással. Mikor aztán, főleg III. Miklós pápa követének, Fülöp fermói püspöknek sürgetésére szigorú rendszabályokat alkalmaztak ellenök, 1282-ben (helyesebben 1280-ban. *Ford.*) Oldamur vezérlete alatt fellázadtak. László király, a kit Albrecht herczeg is megsegitett, legyőzte őket a Hód tavánál és legnagyobb részöket hódolatra kényszerité.

A kunok legyőzésével azonban nem szüntek meg a belső viszályok Magyarországon. László király egész uralkodása alatt harczban állott egyes főurakkal. 1282-ben Máté ispán, kinek öccsét a király el akarta fogatni, de ez, hogy elfogatását elkerülje, öngyilkossá lett, több más előkelővel együtt még Rudolf római királytól

is kért segítséget. Ámde a Habsburgok állhatatosan hívei maradtak a szövetségnek, melyet 1278-ban a magyar királylyal kötöttek.

A magyar előkelők közt IV. László uralkodásának második felében legkiválóbb állást foglaltak el Németujvári János vagy Iván és Miklós, Németujvári Henrik fiai. Birtokaik az osztrák s a stájer határ mentén Pozsonytól délfelé majdnem a Rábáig terjedtek. Iván, úgy látszik, már 1275-ben elnyerte a szlavóniai bánságot, de ez nem tartotta vissza attól, hogy 1278-ban a Csehország ellen viselt háború idején a birodalom ellenségének pártjára ne álljon és betörést ne kíséreljen meg Ausztriába. László király ugyan kegyelmébe fogadta a hűtelen főurat, sőt 1281-ben rövid időre a nádori méltóságot is neki adta, a melyet előbb három éven át fivére Miklós is viselt.

1284-ben a Németujváriak ismét nyilt harczban állanak a királylyal. Ez újév után nagyszámú sereggel megtámadta Borostyánkő várát, a mely Iváné volt, de mivel övéi csak lanyhán támogatták, néhány hét mulva, eredménytelenül kellett elvonulnia. A király ismét megbocsátott a pártos Németujváriaknak, sőt ujabb kegyekkel halmozta el őket. Azonban ezúttal is csak rövid ideig tartott a jó viszony a király és hatalmas vazallusai között. 1286-ban vagy már 1285-ben László ismét harczol ellenök. Ezúttal a király kerekedett felül. Pozsony várát, hol a fölkelők lábukat megvetették, tőlük elragadta, Iván fivéreit elfogta s egy ideig fogva tartotta. De most is a gyönge László rövid idő mulva a két Németujvárira és Iván fiaira az ország legelső méltóságait ruházta s úgy látszik, hogy még Pozsonyt is nekik adta.

Ekkor azonban Albrecht osztrák herczeg erélyesen

lépett föl ellenök. A magyar király már Borostyánkő várának sikertelen ostroma után fordult segítségért szövetségeséhez, a ki ezúttal is készséggel igérte támogatását. Azonban egy stájer csapatot, a mely 1285-ben Landenberg Hermann marsall vezetése alatt Borostyánkő vára ellen vonult, Iván könnyű lovasai körülvették, nyilzáporral elárasztották és megadásra kényszerítették.[1] Miután a Németujváriak emberei ismételve betörtek az osztrák és stájer határon át, 1287-ben Albrecht maga nagyszámú csapatokkal megtámadta Pozsonyt, a melynek polgárai meghódoltak, elfoglalta az ottani várat s még Nagyszombatot is kezére kerité.[2] 1289-ben ápril végén a salzburgi érsek visszaverése után Albrecht nagy sereggel, melynél a bambergi, freisingi, passaui és seckaui püspökök is valának, Németujhelyről a Lajtán át a Németujváriak területére nyomult. Miután jól el volt látva mindennemű ostromló szerrel, az osztrák határon számos várat és megerősített helyet foglalt el Nagymartontól és Soprontól dél felé Rohonczig és Pinkafőig, azonkívül Magyar-Óvárt is, a Fertőtől keletre. Aratás befejeztével, a melyre embereit haza kellett bocsátania, második hadjáratot indított, mely alkalommal a karinthiai herczegnek, Csehország királyának s a bajor püspököknek csapatai segítették. Ezúttal Iván főfészkét, az erős Kőszeget támadta meg

[1] *Ann. S. Rudb. Salisb.*, 809. l. az 1285. évhez. Nagyon bőven írja le az eseményeket a *Rimes Krónika*, 267—279. fej., a mely természetesen a svábokat okolja.

[2] *Rimes Krónika*, 283—287. fej. *Cont. Vindob.* 714. l. az 1287. évhez és Iván betörésére vonatkozólag a 715. l., az 1285-ik évhez. V. ö. Huber Alfonz-tól *Studien zur Geschichte Ungarns im Zeitalter der Arpaden*, 53. s k. l.

s a várost a lakosok kétségbeesett ellenállása után rohammal, a várat pedig a falak aláásásával hatalmába kerité. Egy harmadik betörésnél, a melyet karácsony táján tett, a herczeg még elfoglalta Szt.-Vid várát s nagy zsákmányt vitt haza magával.[1]

Ily módon Albrecht herczeg Magyarországon már megvetette a lábát, mikor itt katasztropha következett be. Ugyanis IV. Lászlót 1290. julius 10-én a kunok meggyilkolták. S miután a huszonnyolcz éves király gyermeket nem hagyott hátra és öccse, Endre, már 1278 őszén elhalt, a magyar trón megüresedett.

Árpád nemzetségéből csak egy fisarjadék, II. Endre unokája, utószülött István fia, a ki nagyapja nevét viselte, volt életben. Ez atyja halála után fölvette a szlavóniai herczegi czímet s némely magyar urak biztatására, a kik IV. Lászlóval meghasonlottak volt, kisérletet tett, hogy Magyarország egy részét elfoglalja, vagy magát a koronát kezébe keritse, azonban vállalatával kudarczot vallott. Erre aztán akár mint menekült, akár árulás folytán, Ausztriába került, a hol Albrecht herczeg, a ki örült, hogy ily fontos személy kezében van, kiséretével együtt hosszabb ideig eltartotta.

IV. László meggyilkolása után a magyar urak hivására Endre, mint mondják, titkon, barátruhában elhagyta Bécset és Magyarországba ment. Már 1290. julius hó 28-án, tizennyolczad napra elődjének halála után, Székesfejérvárott megkoronázták.

[1] A *Cont. Vindob.* az 1289-ik évhez s az itt önálló *Rímes Krónika* 309—315. fej. főforrások. Óvár elfoglalását, melyet a „Rímes Krónika" beszél el, III. Endre is megemliti 1291-ben kiadott oklevelében. *Mon. Hung. Dipl.* XXII, 501.

Azonban Endre trónra emelése külső hatalmak részéről nem maradt megtámadás nélkül.

Albrecht herczeg nem volt hajlandó, hogy Magyarországban elfoglalt állását ismét elhagyja, sőt atyja Rudolf király Magyarországra nézve még birodalmi felsőségi jogokat is érvényesített. Egykoron, mint gróf, tanuja volt, mikor 1241-ben IV. Béla király követe II. Frigyes előtt kijelenté, hogy ura kész a német birodalom felsőségét elismerni, föltéve, hogy a császár maga vagy fia megsegíti a magyarokat a mongolok ellen. Rudolf erre hivatkozva, Magyarországot most megüresedett birodalmi hűbérnek nyilvánítá s azt augusztus 31-én fiának, Albrecht osztrák herczegnek adományozta.[1] Nem nézte, hogy nem teljesitették a föltételt, a melyhez Béla király igéretét kötötte. Azonban sem Rudolf, sem Albrecht semmit sem tett igényének megvalósítására. Azért az utóbbi megadományozása alkalmával nem annyira egész Magyarország megszerzéséről, mint inkább jogczímről volt szó, mely neki alkalmat nyujtott, hogy Magyarország viszonyaiba elegyedjék s hogy legalább az elfoglalt határterületeket megtarthassa.

Igaz, hogy a római király eljárása ellen olyan oldalról történt felszólalás, a melyet ez azon való fáradozása miatt, hogy fiának megszerezze a birodalmi koronát, legkevésbbé sem mert volna megsérteni.

IV. Miklós pápa ugyanis a szentszéknél régóta

[1] Böhmer: *Reg. Rud.*, 1070. sz. V. ö. 1069. sz. A Fejér-től, VI, 1, 95. l. közlött okleveleket Magyarország felosztásáról a Duna folyása szerint Ausztria herczege és Csehország királya között, mint az ugyanazon forrásból eredő okleveleket u. o. 160—162. l., stilgyakorlatoknak tartom. Máskép Pauler II, 544. és 737. l. 315. jegyz.

meggyökeredzett meggyőződés szerint Magyarországot a római egyház tulajdonának nyilvánítá s azért Rudolf királyt és fiát figyelmeztette, hogy annak jogait ne bitorolják.[1] Arról ugyan nem nyilatkozott, hogy Magyarországot kinek szánja. De tudva volt, hogy különös pártolója II. Károly nápolyi királynak, kinek a felesége, Mária, a meggyilkolt László királynak nővére, a maga részéről igényt támasztott Magyarországra, miután ez szerinte ő rá, mint legközelebbi rokonra szállott. Már szeptember 21-én Mária és férje Párisból, a hol akkoriban tartózkodtak, meghatalmazottakat küldöttek Magyarországba, hogy a lakosokkal letétessék a hűségi esküt, s hogy az országot további intézkedésig kormányozzák. 1292. január 6-án azután Mária igényeit fiára, Martell Károlyra, Habsburg Rudolf lányának férjére ruházta, a kit egy pápai követ jelenlétében Magyarország királyává koronáztak, s a ki ez ország királyának czímét föl is vette.

Azonban ez alatt III. Endre a trónon már megszilárdult. A Németujváriak, a kik egy hatalmas király támogatásával az Ausztria ellen elvesztett birtokaikat visszaszerezni remélhették, szintén hozzácsatlakoztak.[2]

Hogy ellenfele üzelmeit lehetetlenné tegye, Endre az 1290. augusztus havában Ó-Budán tartott országgyűlésen a magyar rendeknek uj engedményeket tett, a melyek azok hatalmát jelentékenyen növelték s a királyt tőlük még nagyobb függésbe hozták. Ugyan-

[1] A Magyarországra vonatkozó összes pápai okleveleket az 1290. és 1291. évekből lsd. Theiner-nél: *Mon. Hung.* I, 366. s kk. ll. V. ö. Huber A.-tól: *Studien* 68. s k. l., továbbá Zimmermann-tól: *Urkb des Stadtarchivs v. Bistritz* 1286—1526. („Archival. Zeitschrft" 12. k.

[2] Huber A.: *Studien*, 67. s k. l.

ekkor elhatározták, hogy ha valamely külső hatalom Magyarországot megtámadja, vagy az ország egy része megtagadja a királynak tartozó engedelmességet, valamennyi nemes, valamint az erdélyi szászok is, a mennyiben birtokaik volnának, kötelesek a királyt megsegíteni.

Ez az utóbbi határozat, mely a Németujváriakat különösen érdekelte, első sorban bizonyára Albrecht herczeg ellen volt intézve. Valóban Endre követelte kiadását mindazoknak a birtokoknak, a melyeket emez Magyarországon elfoglalt. Mikor a herczeg e követelés teljesítését megtagadta, a király háborút üzent neki, hadba szólított mindenkit és Székesfejérvár templomában kibontatta a birodalmi zászlót. 1291. julius dereka táján számtalan magyar, kun, oláh és orosz csapat átlépte a Lajtát és elárasztotta az egész sík vidéket Bécstől Németujhelyig. Egy másik hadosztály megtámadta Pozsonyt. A haderő, a melyet Albrecht herczeg összegyűjtött, nem volt elegendő nagy, hogy a magyarokkal, a kiknek számát nyolczvanezerre becsülték, nyilt mezőn szembeszálljon. Azért Bécs városába zárkózott s onnan kellett néznie, mint tarolják le vagy tapossák össze a lovak patkói a gazdag vetéseket, miképen rabolják ki és gyujtják fel a házakat és templomokat, hurczolják fogságba a lakosokat és követik el a leggyalázotasabb erőszakot a nőkön és leányokon. Az erős Bécset a magyar lovasok ugyan nem tudták elfoglalni, de a külvárost elhamvasztották és néhány várat elfoglaltak.

Végre megkönyörültek a szerencsétlen népen és megkezdődtek a békealkudozások. Augusztus 28-án a megbizottak: Ladomér esztergomi és János kalocsai érsek magyar részről, Bernát passaui és Lipót seckaui püspök osztrák részről, továbbá két-két

világi főúr, mint békebirák, Hainburgban kihirdették ítéletöket. Albrechtnek minden Magyarországon megszállott várost és várat, nevezetesen: Pozsonyt, Nagyszombatot és Kőszeget ki kellett adnia. Ellenben le kellett rombolni mindazokat a várakat, a melyek közvetlenül nem voltak a királyéi, különösen a Németujváriakéit, a melyekből Ausztriát rablók módjára oly sokszor megtámadták. Az összes foglyokat szabadon kellett bocsátani, Albrecht magyarországi híveinek pedig amnesztiát adni. Ugyanekkor Endre a herczeggel szövetségre is lépett,[1] a mi lehetővé tette, hogy Albrecht egész figyelmét Németországra fordítsa, a melynek trónja röviddel előbb Rudolf király halálával megüresedett.

A német trón ujból való betöltésénél a cseh király állása nem csekély fontosságú volt.

[1] A háborúról tudósítanak a *Cont. Vindob.* 716. l. az 1291-ik évhez és nagyon bőven a stájer *Rimes Krónika* 381—394. fej., a mely csodálatos módon a békeokleveleket (teljesen Lichnowskynál: *Gesch. des Hauses Habsburg* II. CCLXXII.) forrásul használta, röviden az *Ann. Mellic.*, 510. l. s a *Cont Zwettl.*, 685. l. az 1291-ik évhez, a *Cont. Florian.* 749. l. az 1290-ik évhez. Több részletet tartalmaznak Endre király oklevelei is, a melyekkel híveit megjutalmazza, Fejér-nél VI, 1, 116. 125 = 106. 128. 138. 152. 236. 242. 247. 288. 291. 293. 298. 299. 342. 380. és VI, 2. 25. 78. 214. 258.; VII, 2, 165. *Cod. dipl. patr.* VI, 365. 368. 373. 379. 381.; VII, 218. *Mon. Hung. Dipl.* X, 77. 79.; XVIII, 19—30. 135. 295. 368.; XXII, 501—509. 528. Egy magyar végrendelkezése a határ átlépésénél julius 18-án a *Mon. Hung. Dipl.* X, 51. Endre maga augusztus 9-én és 17-én Bécs előtt állit ki okleveleket; augusztus 23-án már „pace reformata" ismét Pozsonyban van. Fejér VI, 1, 135. 141. *Mon. Hung.* XVIII, 26. — A hadjárat kimerítő előadását a „Rimes Krónika" és magyar oklevelek alapján bírjuk Czech-től, Hormayr „Taschenbuch"-jában 1831. évf. 135—168. ll.

MÁSODIK FEJEZET.

Csehország Brandenburgi Ottó gyámsági kormánya alatt és II. Venczel uralkodása kezdetén. (1278—1291.)

II. Otakár bukása nemcsak Csehország külső hatalmi állását semmisítette meg, hanem a belső viszonyokra nézve is a legkárosabb következményekkel járt.[1]

Mihelyt az erős kéz megbénult, mely a cseh nemeseket féken tartotta, ezek az országot rabolni, gyujtogatni és öldökölni kezdték. Falkenstein Zavis megrohanta Budweist és kifosztotta. Másrészről a kormányzó, Hosszú Ottó brandenburgi őrgróf, egy kapzsi, erőszakos ember, állását mindenekelőtt a saját érdekében igyekezett kizsákmányolni. Mikor Kunigunda, az özvegy királyné, ezt a nagyok egy részével tőle el akarta

[1] A következő időkre nézve, sajnos, majdnem kizárólag az *Ann. Prag.* Pars. III, M. G. SS. IX, 198. s kk. ll. vagyunk utalva, a melyeknek szerzője a legdühösebb gyűlölettel van eltelve a németek iránt. A *Cronica Aulae regiae* 9—14. fejezeteinek szerzője (a königsaali történeti forrásokban, kiadta Emler, *F. Rer. Bohem.* IV), szintén nem maradt annak befolyása nélkül. Egyes jegyzeteket adnak az *Ann. Prag.* Pars. II, M. G. SS. IX, 194. s kk. ll. a *Hist. Annorum* 1264—1279, 654. l. az 1279-ik évhez; az *Ann. S. Rudb. Sal.*, 805. s k. l. *Heinr. Heimb.*, 716. s k. l.; a *Cronica de gestis principum* Böhmer-nél: *F.* I. 8. s kk. ll. V. ö. az előadásokat Lorenz O.-nál II. 250. s kk. ll., Dudik-nál VII, 26. s kk. ll. Schlesinger-nél, a „Mitteil. d. Ver. d Deutschen in Böhmen" V, 38. s kk. ll.

vitatni, gyermekeivel együtt, valószinűleg 1279. február havában, éjnek-éjszakáján a prágai kastélyból a bunzlaui kerületben fekvő Bezdéz vagy Bősig várába vitette, a hol jövedelmeitől megfosztva, udvari személyzetétől elválasztva, még személyes szabadságában is korlátozva, a legszomorúbb napokat élte át. A királyné, a ki ismételve kapott engedélyt kirándulásokra, néhány hónap mulva Morvaországba szökött s azután a Troppau mellett fekvő Grätz várába ment, a mely országban ellátására Rudolf király 3000 márkányi jövedelmet utalványozott. Azonban kincseit nem kapta vissza és fiának sorsa, a kinek kiadását Rudolf s a magyar király [1] közbenjárásával ki akarta eszközölni, valamint Csehország helyzete ennek következtében csak még rosszabbá vált. Venczelt az őrgróf parancsára Brandenburgba vitték, az országot pedig, a melynek igazgatását most Gebhárdra, a harczias brandenburgi püspökre bizták, idegen őrségek árasztották el, a melyek minden lehető erőszakoskodást és zsarolást engedtek meg maguknak, hogy pénzt és vagyont haracsoljanak össze.

Végre a cseh nemesség s a prágai polgárok fölkeltek a brandenburgiak ellen és pusztító polgárháborúra került a dolog, a mely miatt különösen a védtelen pór nép szenvedett borzasztóan. Hogy ezeknek a zavaroknak véget vessen, hogy az őrgrófot Csehország elhagyására s a királyi gyermekek kiadására rábirja, az özvegy királynét pedig jogaihoz segítse s vele, valamint a nemességgel egyetértésben az ország viszo-

[1] Ehhez intézett levél Bodmann-nál 108. l. és Erben-Emlernél *Reg. Boh.* II, 520. l., a hol általában a Csehországra vonatkozó, ezen korbeli oklevelek össze vannak gyűjtve.

nyait rendezze,[1] Rudolf király 1280 őszén Bécsből személyesen indított hadat Csehországba. A nélkül, hogy komoly összeütközésre került volna a dolog, Lajos pfalzi választó közbenjárására, ki a király seregében volt, megegyezés jött létre. A czélt, a melyet Rudolf király ezen háborúnál magának kitüzött, teljesen ugyan nem érték el. Mindazonáltal az őrgróf november 25-én ellenfeleivel fegyverszünetet kötött, s az urakat, lovagokat, valamint a megerősített városok képviselőit karácsony és újév közt Prágába országgyűlésre hívta, a hol aztán megtörtént az egyesség. A csehek az őrgrófnak, mint kormányzójuknak, újból engedelmességet fogadtak. Ez viszont igérte, hogy valamennyi németet, kinek Csehországban birtoka nincs, ki fogja utasítani az országból. Egyúttal készneк nyilatkozott arra, hogy tizenötezer márka ellenében a királyt május 1-ig visszahozza Prágába s itt a püspök felügyelete alatt nevelteti, Kunigunda királynénak pedig 1600 márka erejéig évdijat fog utalványoztatni. Csehország igazgatását Bechin Tóbiás prágai püspökre és Riesenburg Diepold főkamarásra ruházták, a kik erélyesen hozzáfogtak a belső rend helyreállításához. 1281. május havában a püspök elnöklete alatt tartott országgyűlésen általános békét fogadtak s elhatározták a tolvajok és rablók megbüntetését, a jogtalanul elfoglalt királyi, egyházi, valamint a magánbirtokok visszaadását, továbbá valamennyi vár lerombolását, a melyek II. Otakár halála óta épültek.[2]

Mindamellett Csehország nyomorúsága igazán csak ezután kezdődött. A belső viszályok s a branden-

[1] Ezeket a czélokat maga Rudolf király említi Prágához s a többi cseh városokhoz intézett leveleiben, Emler-nél i. m. 526. l.

[2] Emler i. m. 535 l.

burgiak erőszakoskodásai sok helyütt a parasztokat arra birták, hogy házaikat és telkeiket elhagyják s az erdőkbe meneküljenek, úgy hogy a szántóföldek műveletlenek maradtak. Ehhez járultak 1280 nyarán a tartós esőzések s végül áradások, a melyek nagy kárt okoztak. A rá következő kemény tél részben még a gyér vetéseket is megsemmisítette. Ennek következtében már 1281-ben a drágaság oly magas fokot ért el, hogy egyes tárgyakért a rendes ár huszonötszörösét is kellett fizetni. A következő esztendőben az inség a legmagasabb fokra emelkedett. Az éhség s a betegségek számtalan embert ragadtak el, úgy hogy nem lehetett őket egyenként eltemetni, hanem nagy gödröket kellett ásni, a hol a holtakat tömegesen temették el. A Prágában csinált tömeges sirok közül csupán egybe állítólag kétezer holttestet hánytak. A kétségbeesés oly jeleneteket idézett elő, a melyektől borzad az ember. Nemcsak a legundorítóbb dolgokat ették az emberek. Tulajdon nemük ellen dühöngtek, levették a tolvajokat a bitófáról, sőt egyesek, állítólag, hogy éhségöket csillapítsák, még saját rokonaikat is megölték. Csak az 1281. év gazdag aratása vetett véget az inségnek.

A Brandenburgi kormányával való elégedetlenség szintén tovább tartott, miután az őrgróf igérete ellenére a királyt nem hozta vissza Csehországba. Hogy végre visszanyerje szabadságát, Venczel kénytelen volt gyámjának húszezer márka ezüstöt igérni s ennek fejében nyolcz cseh várost és várat elzálogositani, a mely szerződést azonban később Rudolf király, mint kierőszakoltat, érvénytelennek nyilvánított.[1]

[1] Böhmer: *Reg. Rud.* 763. sz.

Határtalan volt az öröm, a melylyel a tizenkét éves királyt Csehországba való visszatérése alkalmával 1283. május havában fogadták. Azt hitték, hogy most minden szenvedés véget ér, hogy nyugalom és boldogság költözik ismét az országba. Sajnos, csalatkoztak, mert már néhány hónap mulva megújultak a belső viszályok.

Az új zavarokra Falkenstein Zavis szolgáltatott okot.[1] Noha mint pártütőt Přsemyl Otakár ellen Csehországból száműzték, Kunigunda özvegy királynéra, a kinek udvarában Grätzben, 1281 óta találjuk, csakhamar oly befolyásra tett szert, hogy még művelt emberek is ezt csak különös varázsszerekkel tudták megmagyarázni.[2] A királyné csakhamar titokban házasságra lépett vele, nem törődve a hírekkel, melyek a Zavissal való benső érintkezés következtében róla elterjedtek. Mikor fia Csehország kormányát átvette és anyját magához hivatta, ez Zavis számára is kieszközölte az engedélyt, hogy a királyi udvarba jöhessen. Nemsokára Zavis a fiatal királyra is a legnagyobb befolyást gyakorolta és kivitte, hogy barátjai és rokonai a legfontosabb hivatalokat kapták.

[1] Pangerl M.: *Zavisch von Falkenstein.* Prága. 1872. (Különnyomat a „Mitteil. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen." 10-ik évfolyamából, és Dudik i. m. VII, 73[1], 148. Egyébiránt, ha az első szerint Zavis már II. Otakár bukása előtt folytatott tiltott viszonyt ennek feleségével, sőt véleménye szerint ez volt az 1276-ban bekövetkezett meghasonlás legközelebbi oka, úgy túlságos súlyt helyezett azokra a pletykákra, melyeket a fürstenfeldi barát történeti művébe (Böhmer-nél: *F.* I, 4. és 9.) fölvett.

[2] Péter königsaali apát a *Cron. Aulae regiae*-ben (kiadta Loserth 64. s k. l.) s a fürstenfeldi barát i. h. ebben egyetértenek. Kunigunda környezetében Zavis először ennek 1281-ben kiadott datálatlan oklevelében és pedig mint „noster purcravius de Gredcz" a *Cod. Moravie* IV, 264. l. mutatható ki.

Lomnitz Hojer, a Vitigónok családjából, főkamarássá lett, tulajdon fivére, Krumau Vitigo országos alkamarássá, sógora Husitz Hrozmata pedig prágai várnagygyá. A mellőzött nemesi párt, a melynek élén Winterberg vagy Janowitz Burchard, Trebauni Hase Sbislaw, Bechin Tóbiás, a prágai püspök unokaöccse, Wartenberg Benes s a Klingenbergek állottak, fegyverhez nyult, de 1284 tavaszán Rudolf király közbenjárására békére s négy évi fegyverszünet igéretére birták. Néhány éven keresztül Zavis, a ki 1285. május hava óta nyilvánosan mint Kunigunda királyné férje szerepelt, hivatalos czím nélkül Csehország tulajdonképi kormányzója volt. Egyébiránt a kormányt belátással és erélylyel vitte és különösen az ország békéjének helyreállitásán fáradozott sikerrel. Több engedetlen nemest 1285-ben és 1286-ban megalázott, rettegett rablóvárakat elfoglalt, a rablókat százával lefejeztette, felakasztatta vagy kerékre fonatta.

Annál buzgóbban munkálkodtak ellenfelei megbuktatásán, különösen mikor a változott udvari viszonyok következtében állása ingadozóbbá lett. 1285. szeptember havában ugyanis meghalt Kunigunda, az anyakirályné, a ki a Falkenstein legbiztosabb támasza volt. E helyett 1287 nyarán, mikor Venczel nagykorúvá lett, felesége: Guta, a római király leánya, jött Csehországba, ki a daemoni férfiútól rettegett s őt megvetette. Zavis ellenségei mondták a királynak, hogy gazdagitotta magát és rokonait, sőt azt a gyanút igyekeztek fölkelteni benne, hogy mostoha apja koronája, sőt élete ellen tör. Falkenstein házassága a magyar király egyik nővérével látszólag igazolta az ily magasan szárnyaló terveket. Mikor ez 1288-ban fiat szült s a boldog apa a cseh és magyar

királyokat a keresztelő ünnepélyekre a magyar határra meghívta, ezt Venczel király előtt mint kelepczét tüntették fel, hogy őt a magyar király kezébe szolgáltassa. Tényleg Venczel hosszas lelki küzdelmek után mostoha atyját végre elfogatta. Azt kivánták tőle, hogy adja ki a királyi várakat és kincseket, melyek a kezében voltak. Mikor ezt nem akarta megtenni, börtönbe vetették és nemcsak őt, hanem fivéreit is jószágaiktól megfosztottnak nyilvánították. Miután ellentállottak, sereget küldtek ellenök, a melynek vezetését Miklós troppaui herczegre, II. Otakár természetes fiára bizták. Hogy a várak őrségét megadásra birja, a király mostoha atyját megkötözve a várak elé vezettette, azzal a fenyegetéssel, hogy kivégezteti őt, ha magukat meg nem adják. Miután Zavis fivére, Vitigo, ennek ellenére a Budweis mellett fekvő Frauenburg átadását megtagadta, Miklós herczeg a foglyot valóban 1290. augusztus 24-én fivérei szemök láttára lefejeztette.

Most végre megszüntek a belső viszályok Csehországban s a kormány gondos ápolása mellett az ország sebeiből fel kezdett gyógyulni. II. Venczel király ugyan épen nem volt jelentékeny személyiség. Még dicsőítői, az általa alapított königsaali kolostor apátjai is tulajdonképen csak jámborságát s a papság iránt tanusitott engedelmességét tudják magasztalni.[1] Bátorság s erő hiányzott benne, és határozataiban ingadozott. Jó-

[1] *Königsaaler Geschichtsquellen*, kiadta Loserth, 92—96, 142—147., 179—204. Ugyanezt az ítéletet találjuk Dalimil-nál, kiadta Hanka, a „Bibliothek des litterar. Ver. in Stuttgart“ XLVIII. 211. s k. l. és a *Chron. de gestis principum*-ban Böhmer-nél, *F.* I, 27, melynek szerzője II. Venczel alatt Csehországban élt.

akaratú uralkodó volt mégis, a ki őszintén fáradozott alattvalói javáért. Zavis halála után derék tanácsadók is vették körül, a kiket Németországból hivott meg udvarába. Mindenekelőtt Arnold bambergi püspök, született Solms gróf volt az, kinek tanácsával és segitségével kormányozta a birodalmat, töltötte be a hivatalokat és szerezte vissza a koronának az elidegenített királyi javakat, azután Gepzenstein Bertold, templomos vitéz a sváb földről, és Camenz Bernát, meisseni prépost, a ki több éven át „a király beleegyezésével az egész birodalom ügyeit bölcsen és körültekintéssel intézte", mignem Venczel közbenjárására 1293-ban a meisseni püspökséget nyerte el.[1] Rudolf király, hogy vejét a Vitigónok ellen támogassa, 1290 tavaszán harczban jártas fiát, Rudolfot is csapatokkal Csehországba küldte,[2] a hol azonban már május 10-én korai véget ért.

A cseh udvarnak ekkor alapjában véve német színezete volt. A német polgárságnak is kedveztek s főleg a németektől művelt bányászatot nagy virágzásra emelték. Különösen a kuttenbergi ezüstbánya volt nagyon jövedelmező. A forgalom érdekében a pénzügyet is rendezték, miáltal Venczel nagy érdemeket szerzett magának Csehország körül. Lemondott az akkoriban a legtöbb uralkodótól igényelt jogról, hogy évenként az összes pénzt bevonják és gyakran csekélyebb ércztartalommal újra veressék, és szilárd pénzrendszert hozott be, mely szerint egy márka ezüst-

[1] *Königsaaler Geschichtsquellen*, 89. s k. l, 99. s k. l. A két utóbbi Habsburg Rudolf gróf, a király rokona s más német birodalmi előkelő nemesek mellett a király tanuja 1290. szeptember 13-án. Emler i. m., 651. l.

[2] *Königsaaler Geschichtsquellen*, 97—99. l.

ből 60 garast kellett verni, 12—12 fillér értékben.[1] Terve, hogy Csehországban általános törvénykönyvet hozzon be, a melynek szerkesztése végett Orvietóból meghivta Gotzius mestert, a nemesség ellenkezése miatt meghiusult, mert az utóbbi úgy találta, hogy az addigi jogi bizonytalanság érdekeinek jobban megfelel.[2]

Épen mikor túlnyomó volt a német befolyás, Csehország kifelé is némi sikereket ért el, a melyek hatalmi állására nem csekély jelentőséggel valának.

Noha az 1275-ben tartott birodalmi gyűlésen a hetedik választói szavazatot a bajor herczegségnek igérték oda, Rudolf király az erfurti nagy királygyűlésen 1290. szeptember 26-án a pohárnoki tisztet s a választói méltóságot megint a cseh királynak adatta, a mivel ennek befolyását a német trón betöltésénél biztositották. Ugyanakkor a birodalom kifelé is jelentékenyen megnagyobbodott s ha az, a mit most nyertek, később egy időre veszendőbe is ment, mégis fontos jogokat teremtettek és megmutatták az irányt, a melyet Csehország külső politikájának természetszerűleg követnie kellett.

Csehország északkeleti szomszédja, a lengyel birodalom, a melyhez akkoriban Szilézia is tartozott, 1139 óta a Piasztok között történt folytonos felosztások következtében mindinkább szétdaraboltatott, az egyes részek fejedelmei között támadt gyakori háborúk miatt pedig még jobban gyöngült. Ép ez időtájt új trónviszályok törtek ki.[3] Mikor 1288-ban Leszko (a

[1] U. o. I, 66. fej. 160. s k. l. Ez 1300. julius havában történt.

[2] U. o. I, 51, 129. s k. l.

[3] A következőkre nézve lsd. Röpell-től: *Geschichte Polens* I, 542. s kk. ll. V. ö. Grünhagen-tól: *Geschichte Schlesiens* I, 110. s kk. ll.

fekete), Krakkó, Szandomir és Szierádia herczege gyermektelenül elhalt, fivére Lokietek Ulászló (a rőfnyi hosszú), Kujávia herczege, Szierádiát magához ragadta, míg a krakkói és szandomiri nemesség az elhalt unokabátyját Boleszló, Mazóvia herczegét választotta meg. Azonban a krakkói polgárok, a kik közt akkoriban a németek nagyon számosak és befolyásosak valának, az uralmat IV. Henrik boroszlói herczegre ruházták, a ki Boleszlóval és Ulászlóval folytatott nehéz harczok között megmaradt a nevezett két herczegség birtokában, mígnem 1290. június 24-én gyermektelenül kimult.

Henrik halálos ágyán Boroszlóban az utódlást rokonára, Henrik glogaui herczegre, Krakkót és Szandomirt pedig Přemysl-re, Nagy-Lengyelország herczegére hagyta. Ámde miképen amazt egy másik unokabátyja: Henrik, Liegnitz herczege, kiszoritá, úgy ettől az uralmat Lokietek Ulászló akarta elvenni és tényleg Szandomirt kezére is kerité. De egy harmadik is igényt támasztott, t. i. Venczel cseh király, a ki egy állitólagos ajándékozásra hivatkozott — nem tudjuk, vajjon Henrik Boroszló vagy Přemysl, Nagy-Lengyelország herczegének ajándékozására-e, a ki talán, mert lehetetlen volt megtartania Krakkót, ezt Venczelnek engedte át, vagy pedig a korábbi herczeg: Leszkó özvegyének, Griffinának, a ki Kunigundának, az elhalt cseh királynénak nővére volt.[1]

[1] Az elsőt állítja a stájer *Rimes Krónika* 230. fej., a másodikat az *Ann. Polonorum* az 1291. évhez, minden rövidsége mellett ezekre az eseményekre nézve a legfontosabb forrás, a harmadikat a több, mint 80 évvel később irt Pulkawa, Dobner-nál III, 251. l., a ki azt mondja, hogy Leszko országait feleségére hagyta, és Dlugosz: *Hist. Polon.* I, 857. l. Hogy Venczel azt állitotta, hogy a herczegség őt illeti „ex donacione sibi

Venczel már lépést tett birodalmának ez irányban való kiterjesztésére, a mennyiben 1289. január hóban Kázmér beutheni herczeget a cseh felsőség elismerésére birta. 1291. január havában Kázmér fivérei, Mesko tescheni és Boleszló oppelni herczeg, Venczel királynak föltétlenül segitséget igértek minden háborújában, mely alkalommal különösen lengyel fejedelmekkel való harczra gondoltak, és megigérték, hogy előtte és emberei előtt váraikat megnyitják.[1]

Miután a cseh király a felső-sziléziai herczegekkel kötött eme szerződésekkel magának utat egyengetett Lengyelországba, 1291. első hónapjaiban elküldötte Arnold bambergi püspököt[2] ennek birtokba vétele végett. Krakkó ellenállás nélkül került a csehek ke-

facta per eos, qui sibi ducatus ipsos donaverant et donare poterant", bizonyos Lokietek Ulászlónak 1297. november 18-án kelt okleveléből Fiedler-nél: *Böhmens Herrschaft in Polen*, az „Archiv f. österr. Geschichte" XIV, 186. l. Pulkawa állitását elfogadják Fiedler, 165. s k. l. és Dudik VII, 152. l., a „Rimes Krónika"-ét pedig Grünhagen 112. 116. l., mig Palacky i. m. IIa, 334. l. szerint a cseh Venczelt, Henrik boroszlói herczeg párthivei ennek halála után Griffina fáradozása folytán választják meg, a mi nem egyéb, mint a *Königsaaler Geschichtsqu.* egyik hamis adatának (101. l.) és Pulkawának kombinácziója.

[1] Emler i. m. 628. 658. l.

[2] Miután erre nézve két egymástól teljesen független forrás: a stájer *Rimes Krónika* 234. s kk. fej. s az *Ann. Polon.* az 1291-ik évhez megegyeznek, a *Königsaaler Geschichtsqu.* eltérő adata I, 38, 101. l., hogy Tóbiás prágai püspök volt a cseh csapatok vezére, noha eddigelé általában követték, annál kevésbbé tartható fönn, minthogy épen az a rész nem egykorú. A hadjárat idejét meghatározza az, hogy Venczel, a kinek Woschow Henrik, a krakkói herczegségben fekvő Skala- vagy Kővár parancsnoka 1291. február 7-én Brünnben, mint urának hódol, márczius 23-án még nem, de igen április 10-én magát Krakkó és Szandomir herczegének nevezi. Emler i. m. 659. 663. l.

zébe. Ellenben a Szandomir ellen intézett támadás teljesen meghiusult. 1292. augusztus havában maga Venczel király jelent meg egy hadsereg élén, a prágai és olmützi püspökök, továbbá a beutheni, oppelni és troppaui herczegek kiséretében. Ottó brandenburgi őrgróf is vezetett hozzá segédcsapatokat. Miután Krakkóban a lengyelek hódolatát fogadta, október elején versenytársát, Lokietek Ulászlót fővárosában, Szieradzban körülzárta, ezt a várost megrohanta, Ulászlót fivérével, Lenčyci Kázmérral együtt foglyul ejtette, és szabadságát s birtokát csak azzal a feltétellel adta neki vissza, hogy elismerte fönhatóságát, s hogy Krakkóról és Szandomirról lemondott.[1]

Venczel az Érczhegységtől északra is igyekezett megvetni a lábát, a mire a Wettin-ház egyenetlenkedése nyujtott alkalmat. Frigyest, Fenséges Henrik („des Erlauchten") legifjabb, de hozzája épen nem hasonló fiát, a ki atyja halála után 1288-ban Drezdát és környékét kapta, már 1289. február havában rábírták, hogy Venczel királynak keleti Csehországban fekvő nagykiterjedésű birtokok ellenében, nemcsak az ő területét, hanem oly uradalmakat is engedjen át, a melyek nem is voltak az övéi. Sőt rábírták az egész meisseni határgrófság és Luzáczia átengedésére.[2]

[1] A *Königsaaler Geschichtsqu.* előadását 115. s kk. ll. *Heinrici Heimb. Ann.* a M. G. SS. XVII. köt. 718. l., és oklevelek Fiedler-nél i. h. 172. s kk. ll. megerősitik és kiegészitik. Ellenben azt az állításukat, hogy Venczel e hadjárata alkalmával mind a négy felső-sziléziai herczeg tartományait tőle hűbérül kapta volna, az oklevelek nem támogatják.

[2] Emler i. h. 630. 635. l. V. ö. Wegele-től: *Friedrich der Freidige* 120—124. l., a kire a meissen-thüringiai ügyekre nézve egyszer s mindenkorra utalok.

Ámbár ezeknek a terveknek a megvalósítása meghiusult Frigyes unokaöccse, Frigyes Tuto ellenállása miatt, a ki akkor a meisseni őrgrófságot bírta, mindamellett Venczel uralma 1291 tavaszán Bajorország határától a Visztula vidékéig ért. Növekvő tekintélye sulyának nagyobb mértékben kellett érvényesülnie, mikor ez év nyarán a német királyi szék megüresedett.

HARMADIK FEJEZET.

A német királyválasztás 1292-ben s a versengés I. Albrecht osztrák herczeg és Nassaui Adolf között.

Mióta Habsburg Rudolfot 1273-ban német királylyá választották, nem kimélt fáradságot, hogy a zilált birodalomban a békét és rendet helyreállítsa. Németország legkülönbözőbb vidékeit személyesen fölkereste, mindenütt igazságot szolgáltatott és mindent elkövetett a belső béke helyreállítása s a királyi tekintély megszilárdítása érdekében. Valóban Rudolf uralkodásának utolsó éveiben Németország állapotai kétségtelenül jobbak is valának, a királyi tekintély nagyobb volt, mint abban az emberöltőben, a mely választását megelőzte. Mindamellett legalább még egy derék király működésére és következetes eljárására volt szükség, hogy a középponti hatalmat állandóan szilárd alapokra helyezzék.

A legjobb eszköz, előföltétele minden további eljárásnak az örökös királyi méltóság helyreállítása lett volna, a mint az a szász és frank házból származott császárok alatt, és korlátoltabb mértékben még a Staufok alatt is fönállott. Rudolf tényleg törekedett arra, hogy egyes pápákkal folyatott alkudozások alapján kieszközölje Németország koronájának örökössé tételét, minek ellenében le akart mondani az a nélkül is jobbára elveszett Arelat nagyobb részé-

ről és Olaszországról.[1] Legalább a legközelebbi időre vonatkozólag más úton is törekedett hasonló czél elérésére, a mennyiben Olaszországba akart menni és magát császárrá koronáztatni, a mely esetben a korábbi szokás szerint még életében egyik fiát a római király czímén utódjává választhatták volna. Azonban mindezek a törekvések sikertelenek valának, mert több pápa, a ki kívánságára hajolt, nagyon korán elhalt s azután mindig olyanokat választottak, a kik tervei megvalósítását elhalasztani s ily módon meghiusítani igyekeztek.

Rudolfnak ekképen nem maradt más hátra, minthogy a választófejedelmekkel folytatott alkudozásokkal érje el azt, hogy halála után egyik fiát választszák meg. Legöregebb fia: Albrecht osztrák herczeg volt erre leginkább hivatva. Nagy családi hatalomnak birtokában, a melylyel a cseh királyt kivéve egyetlen egy német fejedelem sem mérkőzhetett, mint erélyes és tevékeny férfiú, a ki mintegy uralkodásra született, leginkább látszott képesnek arra, hogy Németországban erős középponti hatalmat teremtsen.

Azonban a legtöbb német választófejedelem épen ezt igyekezett meghiusítani. Ha nézetök szerint már Rudolf is túlsokat tett a királyi hatalom megerősítésére, még kevésbbé akarták erélyes fiát Albrechtet, a ki családi hatalmára támaszkodva még amúgyabban léphetett föl. Egyik ifjabb fiát még talán inkább elfogadták volna. Rudolf ez okból először másodszülött

[1] Busson A.: *Die Idee des deutschen Erbreiches und die ersten Habsburger* a „Sitzungsber. d. kaiserl. Akad." LXXXVIII. köt. 635—725. ll. V. ö. a kulmi papságnak Herzberg-Fränkel-től a „Mitt. d. Inst." XII. köt. 649. s kk. ll. közzétett és 1287-ből való fölebbezését.

fiának, Hartmann-nak, majd mikor ez 1281. deczember 20-án a Rajna hullámaiban lelte korai halálát, legifjabb fiának, Rudolfnak igyekezett megszerezni a trónutódlást. Ámde 1290. május 10-en ezt is élete virágában elragadta a halál, s a király összes fiai közül immár csak Albrecht élt. Rudolf tehát most ennek igyekezett megszerezni a választófejedelmek szavazatát s e végből 1291. május havaban Frankfurtba birodalmi gyűlést hívott össze.[1]

Úgy látszik, hogy a koronáról való lemondással akart czélhoz jutni.[2] Azonban a választófejedelmek nagyobb része idegenkedett tőle. Siegfrid kölni érsek, egy harczias, birtokra áhitozó fejedelem, régóta ellenfele volt a királynak, 1289-ben Maintzban is Eppenstein Gellérttel, a Habsburg-ház ellensége került az érseki székre. Venczel cseh király, Albrecht osztrák herczeggel viszályba keveredett, valószinűleg azért, mert felesége, Guta, Albrecht nővére hozományának kérdése még mindig nem volt tisztázva. A brandenburgi őrgrófok sohasem állottak a Habsburg-házzal barátságos viszonyban. Ekképen az összes választófejedelmek közül csak Lajos pfalzgróf s talán Boemund trieri érsek meg a szász herczeg voltak Albrecht herczeg megválasztása mellett. A többinek elutasító magatartása mellett előnyére szolgált, hogy a német államjog korábbi alapelve, mely szerint egyszer uralkodó háztól különös okok nélkül nem kell elfordulni, sajátságos körülmények következtében évtizedek óta kiment a gyakorlatból. Mert Henrik thüringiai gróf gyermektelen volt, Hollandiai Vilmos csak körülbelül

[1] Kopp-Busson: *Reichsgeschichte* IIc, 293. s kk. ll.

[2] A kölni érsekhez intézett levél szerint, Böhmer-Fischernél: *Acta imp.* 366. l. (Formula-gyűjteményből.)

két éves fiút hagyott hátra. Richárd gyermekeit mint külföldieket nem vették figyelembe. Ily módon több évi gyakorlat következtében az ellenkező alapelv fejlődött ki: „Nem jogos, hogy a fiú közvetlenül kövesse az apját.“ [1] Rudolf fáradozásai tehát sikertelenek maradtak. Mikor 1291. julius 15-én hetvenhárom éves korában meghalt, az utódlásra nézve még semmi sem volt megállapítva s a Habsburg-ház kilátásai nagyon kedvezőtlenek valának.

Rosszabbá vált Albrecht osztrák herczeg helyzete még azért is, mert saját országaiban fölkelések támadtak, a melyek egyaránt igénybe vették figyelmét és erejét.

A stájer nagyok már hosszabb idő óta elégedetlenek voltak Albrecht kormányával, mert nem erősítette meg tartományi szabadságukat s osztrák nemesek és némely svábok miatt mellőzte őket. Mikor a herczeg 1291 őszén a Magyarországgal viselt háború után személyesen Gráczba ment, hogy a tartományi uraktól pénzbeli segélyt eszközöljön ki, ezek határozott szavakkal kiváltságaik megerősítését kivánták. S mivel Albrecht most sem teljesítette kérésöket, a stájerek szószólója Lipót seckaui püspök forma szerint felmondta neki az engedelmességet.[2]

Az ország legtekintélyesebb férfiai: Heunburg Ulrik és Pfannberg Ulrik grófok, az utóbbi veje, Stubenberg Frigyes és Wildon Hartneid állottak a mozgalom élén. Az elsőnek mint az utolsó karantán herczeg özvegye

[1] *Joh. Victor.*, Böhmer-nél *F.* I, 331. l., bár az 1292-iki választásra vonatkozó téves állításokkal vegyest.

[2] *Rimes Krónika* 481—484. fej., a hol azonban a különböző személyek beszédei természetesen nem bírnak történeti alappal.

férjének, a ki anyai ágon a Babenbergektől származott, még a herczegi méltóságra is reményt nyujtottak. Az elégületleneknek sikerült Konrádot, az új salzburgi érseket is a maguk részére nyerni. 1292. január 1-én egy Német-Landsbergben tartott összejövetel alkalmával az érsek s az említett nemesek egymással szövetséget kötöttek, a melyben amaz Stájerország jogainak és kiváltságainak védelmére segitséget igért, viszont ezek igéretet tettek, hogy a salzburgi érsekséget megvédeni és támogatni fogják.[1] Az érsek azután még Ottó, Alsó-Bajorország herczegét is megnyerte, a kinek állitólag a Stájerország feletti uralmat igérték s a ki mindenesetre meg lehetett győződve arról, hogy ha a mozgalom egyszer folyamatban van, megszerzi ez ország birtokát.

1292. Gyertyaszentelő táján egy salzburgi-bajor hadsereg betört Felső-Stájerországba, fölprédálta az admonti kolostort és miután a stájer fölkelők csatlakozása következtében csakhamar megerősödött, nagyobb ellentállás nélkül az Enns s a Mura mentén Bruckig nyomult. Ezt a várost Landenberg Hermann marsal támogatva a polgároktól mindaddig védte, míg Albrecht herczeg sereget nem gyűjtött s a város fölmentésére nem sietett. A mély hóval borított Semmeringen át hatszáz parasztnak ásóval, seprővel kellett utat csinálni. Albrecht közeledésének hírére Ottó herczeg s az érsek márczius 3-án abbanhagyták az ostromot és sietve visszavonultak. Párthivöket, Stubenberg Frigyest Landenberg Kraubatnál Leoben felett megtámadta, s az vitéz ellenállás után sebesülten kezébe esett. Friesachot,

[1] Az oklevél bő kivonatban Ankershofen-Tangl-nál i. m. IV, 545. s k. l.

a salzburgi érsek városát, Albrecht herczeg megvette és újból elhamvasztotta.

A lázadó stájerek, elhagyatva szövetségeseiktől, magukat a herczeg bosszújának látták kiszolgáltatva. Ámde Albrecht, a ki most a közeledő királyválasztás miatt a Rajnához szándékozott vonulni, a stájereket szigorúságával nem akarta kétségbe ejteni, hanem őket szelidséggel megnyerni igyekezett. Már Friesachban márczius 21-én önként megerősítette összes jogaikat és kiváltságaikat, s egyúttal Admonti Henriket, a gyülölt tartományi kapitányt belföldi nemessel: Stadeck Hartneiddal helyettesíté.[1]

Albrecht herczeg a Frankfurtban tartott utolsó birodalmi gyűlés szerencsétlen kimenetele ellenére még mindig nem hagyott fel a kisérletekkel, hogy atyja halála után a német királyi széket elnyerje.[2] Azonban a kilátások most sem voltak kedvezők. A mainzi

[1] A nagyon bő s itt egészben véve nyilván hitelt érdemlő *Rimes Krónikā*-val, 491—523. fej. v. ö. az *Ann. Mellic.* 510. l., a *Cont. Vindob.* 717. l. az 1292. évhez, a *Cont. Florian.* 750. l. az 1295. évről szóló tudosítások során, *Herm. Altah. Cont.* M. G. SS. XXIV, 54 (= Böhmer, *F.* III, 554.), a *Cont. Ratisbon.*, SS. XVII, 417 rövidebb jegyzeteivel.

[2] Az 1292-iki királyválasztásról lsd. Böhmer regesztáin kivül Preger V.-től: *Albrecht von Österreich und Adolf von Nassau* (a müncheni kir. Maximilian-gimnazium 1865. évi értesítőjében, II-ik bővített kiadás, 1869. Ennen L.-től: *Die Wahl des Königs Adolf von Nassau*, 1866. (fontos oklevelekkel). Lorenz O.-tól: *Über die Wahl des Königs Adolf von Nassau*, 1867. a „Sitzungsber. d. kaiserl. Akad." LV. köt. V. ö. még ugyanettől: *Deutsche Gesch.* II, 520. s kk. ll. Schmid L.-től: *Die Wahl des Grafen Adolf von Nassau zum römischen König*, 1870. A régebbi dolgozatok már azért sem használhatók, mert a stájer „Rimes Krónika" s a königsaali történeti kútfők tudósításaitól nem mertek teljesen szabadulni.

érsek 1292. május 2-ára, vagyis nagyon késő terminusra hívta meg a választófejedelmeket királyválasztásra Frankfurtba és még április 13-án, mikor Albrecht odautaztában, valószinűleg Münchenben tartózkodott, csak sógorának, Lajos rajnai pfalzgróf szavazatáról volt biztos s úgy látszik már lemondott arról a reményről, hogy a rajnai érsekeket a maga részére nyerje. Azonban Lajos akkor megigérte, hogy mindenképen rajta lesz, hogy legalább a világi választófejedelmek szavazatát megnyerje Albrecht részére. Lajos épúgy mint Albrecht az ezekben a körökben uralkodó hangulatról nyilván rosszul volt értesülve. Venczel cseh király és tanácsadói a Krakkóban kivívott sikerek következtében el voltak telve a legmagasabb röptű tervekkel. A cseh király már ismét egy szláv-német s még nagyobb kiterjedésű birodalomról ábrándozott, mint a mivel egykor atyja bírt. Az igényeket azokra az országokra, a melyről Otakár királynak 1276-ban le kellett mondania, ismét meg akarta újítani és hitte, hogy az új római király segítségével czélt fog érni. Hogy szavazatának értékét emelje, először nagybátyjával, brandenburgi Ottóval megegyezett[1] a királyválasztásnál követendő közös eljárásra nézve, majd 1291. november 29-én Albert szász választófejedelmet különböző pénzügyi biztosításokkal arra az igéretre bírta, hogy csak a cseh király tetszése és parancsa szerint fog szavazni. Egyébiránt mivel Venczel csak szavazatát akarta lehetőleg drágán eladni s úgy látszik,

[1] Ez kitünik mindkettőnek Albert szász herczegnek tett igéreteiből, Erben-Emlernél i. m. II, 668. l. Ottó brandenburgi őrgróf korábban ide vonatkoztatott oklevele (az „Arch. f. österr. Gesch." XXIX. köt., 50. l.) 1262 elejére tartozik, a mint azt Busson a „Mitt. d. Inst." VII. köt. 636. s kk. ll. kimutatta.

hogy határozott jelöltje nem volt, a személyi kérdést illetőleg ezúttal a rajnai érsekeknek kellett dönteniök.

Ezek közt sajnos Siegfried kölni érsek játszotta a főszerepet, egy kapzsi fejedelem, a ki röviddel azelőtt ugyancsak meglakolt harczias kedvéért, a menynyiben a limburgi herczegség örökösödése miatt támadt viszályban 1288-ban a brabanti herczeg Worringen mellett elfogta és szabadságát csak nagy összeg pénz árán, továbbá várak és helységek átengedésével vagy elzálogosításával tudta megvásárolni. Ő is az új királyválasztást alkalmul akarta felhasználni, hogy az elvesztetteket uzsorakamattal együtt visszaszerezze. Adolf nassaui grófot állitotta fel jelöltül, egy vitéz, de szegény lovagot, a ki eddig különböző fejedelmeknek állott zsoldjában és Siegfried szolgálatában Worringennél harczolt, a hol fogságba került. Minthogy Adolf Gellért mainzi érsek rokona volt, nem eshetett nehezére, hogy Adolf gróf hathatós támogatására rábirja őt. Mindkét választófejedelem szemében Adolfnak csak előnyéül szolgálhatott, hogy csekély családi hatalma mellett előreláthatólag sohasem lesz képes arra, hogy önálló szerepet játszszék, hanem választói kezében készséges eszközül igérkezett. S minél kevésbbé támaszthatott igényt egy jelentéktelen főúr a kereszténység világi fejének méltóságára, annál drágábban fizettethették meg vele a választófejedelmek szavazatukat.

Ismerjük az igéreteket, a melyeket Adolf részint a választás előtt tett, részint, természetesen korábbi megegyezések alapján, közvetlenül a választás után és koronázásakor irásba foglalt. A kölni érseknek 25,000 márka ezüst készpénzt kellett fizetnie, számos birodalmi várost és várat átengednie, a Rajnán vámok

felállitását megengednie és megszereznie számára az uralmat Köln városa felett, végül mindazt visszaszereznie számára, a mit a worringeni vereség következtében elvesztett. Hasonlók valának a mainzi érsek követelései, a kinek Adolf azonfelül megigérte, hogy jogait, mint Németország főkanczellárjáét el fogja ismerni, a min Gellért úgy látszik azt a jogot is értette, hogy a birodalmi alkanczellárt vagyis a király első miniszterét kinevezheti, miáltal a birodalom fejének politikájára döntő befolyást nyert volna. Csekélyebbek voltak a trieri érsek követelései. Ellenben tanácsosai, a kik bizonyára Adolf választása érdekében kiválóan közreműködtek, kétezer márkát kaptak. A cseh királynak, a kinek Ágnes nevű lányával Adolf fiát akarta eljegyezni, azt igérte, hogy Ausztria, Stiria és Karinthia herczegségek ügyében Albrecht és Meinhard herczegekkel január 6-ig békés közvetitést fog megkisérleni, ha pedig ez eredménytelen maradna, egy év leforgása alatt a királynak bizonyitékai alapján igazságot fog szolgáltatni és jóakaratú birája lesz.[1] A birodalomra szállott meisseni őrgrófságot sem akarta senkinek hűbérül adni, mielőtt a cseh királynak alkalmat nem nyujtott, hogy arra vonatkozó jogát kimutassa. Hogy milyen értelmű lett volna közbenjárása Albrechtnél és Meinhardnál, mutatja az Adolf részéről a kölni

[1] Lorenz O.-nak a „Sitzungsber." LV. köt. 221. s k. l. kifejtett föltevése, hogy Venczel ez oklevele alapján semmi mást nem követelt, mint zálogjogot a Dunától északra eső Ausztriára, a mely feleségét az 1276-iki békekötésnek egyébiránt utólag hallgatagon mellőzött határozata értelmében megillette, hogy tehát ez az oklevél a königsaali kútforrások adatával (119. l.) nincs ellentétben, mégis alig tartható. Mert mi köze lett volna Meinhard karinthiai herczegnek az északi Ausztriához?

érseknek tett igéret, hogy a limburgi és osztrák herczegségekről, „a melyek a birodalomra szállottak", annak beleegyezése nélkül nem fog intézkedni. Ezekben a körökben tehát Albrecht herczeget nemcsak a tróntól akarták távol tartani, hanem meg akarták fosztani tartományaitól is s az utolsó évtizedek egész fejlődését visszafelé terelni. S épen ez az érsek attól sem riadt volna vissza, hogy kettős választással Németországban polgárháborút támaszszon, mert Adolfnak kötelezni kellett magát, hogy a koronára Köln szavazatával nyert jogaihoz akkor is ragaszkodik, ha némely választófejedelmek mást választanának. Más részről Adolfnak ki kellett jelentenie, hogy ha mint király a nevezett érseknek tett igéreteket be nem váltja, a királyi méltóságot egyszerűen elveszti s nem fogja megakadályozni, hogy a választófejedelmek mást válaszszanak. Miután Lajos pfalzgróf egészen elszigetelve állott, felhagyott az ellenkezéssel, de kikötötte, hogy a választás költségeire háromezer márkát fizessenek neki. Nassaui Adolfot tehát 1292. május 5-én egyhangulag királylyá választották.

Albrecht osztrák herczeg nem jelentéktelen sereggel Frankfurt közelébe jött, hogy hívei fáradozásainak nyomatékot adjon. Most azonban belenyugodott a viszonyokba, bármily fájdalmasan érintette is reményeinek meghiusulása. Mindenekelőtt ősi birtokaira ment, a hol ellene szövetség alakult, mely a Felső-Pótól a Bódeni tóig ért. Szavója herczege, Rudolf konstanzi püspök, a Habsburg-Laufenburg grófok családjából, Vilmos szt-galleni apát, a Montfort családból, fivéreivel és más előkelő urakkal, Bern, Zürich és Konstanz birodalmi városok, Uri lakosai és Schwyz osztrák alattvalói szövetségben állottak egymással

Albrecht ellen s az osztrák birtokokat megtámadták. Azonban a szövetségesek már 1292. április havában Albrecht herczeg alattvalói és barátai részéről több vereséget szenvedtek s mikor ez május havában személyesen megjelent s a harczot erélyesen megkezdette, legtöbb ellenfele augusztus végén vele békére lépett.[1]

Ezen sikerek ellenére Albrecht deczember havában Adolf királynak Hagenauban meghódolt és átadta neki a birodalmi jelvényeket. Karácsony után végre Tirolon át visszautazott Stiriába.

Itt a viszályok a legtöbb nemes leverése után is tovább tartottak.[2] Nevezetesen Heunburg Ulrik gróf és Wildon, szövetkezve a salzburgi érsekkel s a bajor herczeggel, megmaradtak ellenséges állásukban Albrecht herczeg s ennek apósa, Meinhard karinthiai herczeg ellen. Az utóbbi fiát, Lajost, 1292. július havában St.-Veitben éjnek idején meglepték és elfogták. Augusztus havában az érsek és Ulrik gróf az aquiléjai patriarkával is szövetséget kötöttek Albrecht és Meinhard herczegek ellen. Ottó bajor herczeg az ősz folyamán négy hónapig ostromolta az osztrák Neuburg várát, az Inn mellett. Ámde a karantánok és tiroliak már több sikert vívtak ki, midőn végül 1293. január hóban Albrecht herczeg a külső tartományokból visszatért. Mindkét részről most hajlandók voltak az ellenségeskedések megszüntetésére. Lajos, Felső-Bajorország herczege és Henrik, regensburgi püspök május hóban

[1] Kopp: *Reichsgeschichte* IIIa, 1—13. 29—35. l., továbbá Meyer v. Knonau G. jegyzetei Küchemeister kiadásában, 237—254. ll.

[2] Behatóan tárgyalja ezeket az eseményeket a „Rimes Krónika" s az oklevélanyag alapján Tangl: *Handbuch der Gesch. Kärntens* IV, 569. s kk. ll., rövidebben Kopp: IIIa, 217. s kk. ll. és Lorenz O. II, 592. s k. l.

egy Linzben tartott fejedelmi kongresszuson, mint békebirák, egy részről Albrecht és Meinhard herczegek, más részről a salzburgi érsek és Ottó Alsó-Bajorország herczege közt békét hoztak létre, mely szerint az összes foglyokat, nevezetesen Meinhard fiát Lajost, s a Stubenberget szabadon bocsátani és valamennyi elfoglalt helyet visszaadni kellett. Az utolsó fölkelők, Heunburg és Wildon is ujból megnyerték a herczeg kegyelmét.

Hogy a békét valamennyi szomszédjával biztosítsa, Albrecht a cseh királylyal is jó viszonyba igyekezett lépni. Látogatást tett sógoránál és nővérénél Csehországban, a melyet Venczel és felesége 1293. deczember hóban Bécsben viszonoztak, a hol ugyanakkor a salzburgi érsek is megjelent. A szives fogadtatás, a melyben mindkét fél a vendégeket részesité s a fényes ajándékok, a melyekkel őket elhalmozták, a felületes szemlélőt remélni engedék, hogy immár a nyugalom hosszabb időre biztosítva van.[1]

Azonban csakhamar kitünt, hogy a csöndes felszin alatt a mélyebb ellentétek tovább forronganak. A salzburgi érsek azt hivé, hogy ujabb oka van panaszra Ausztria ellen, mert a herczeg Salzburg határán a Gosau völgyében, mely a Halstatti-tóba torkollik, sóbányát nyitott és sófőzőket állitott fel. Az érsek attól tartott, hogy e miatt megszünik a jövedelmező sókereskedés Ausztria felé. Azért kétségbe vonta ahhoz való jogát, noha a bánya osztrák területen volt. A linzi békében Albrecht megigérte, hogy a Gosauban egy

[1] *Cont. Vindob.* 717. l. *Heinr. Heimb.* SS. XVII, 718. l. az 1293-ik évhez. V. ö. Venczel király oklevelét, kelt „Viennae 1293. Dec. 10." a *Cod. Moraviae* IV. köt. 411. l.

évig felhagy a sófőzéssel, mint a hogy Radstadtra való igényeit is három évig pihentetni akarta. De mert jogait határozottan föntartotta, az érsek Adolf királyhoz fordult, a kivel a herczeg hódolata ellenére feszült viszonyban állott. A király az érseknek készséggel megadta az engedélyt, hogy Radstadt s a stájer határ közt uj várat épithessen,[1] a minek előreláthatólag Ausztria és Salzburg között újabb viszályokra kellett okot szolgáltatnia.

A király s egy ellenséges érzelmű szomszéd eme magatartása kétszeresen veszélyessé vált, mikor a herczeggel való elégedetlenség még az osztrák nemesség között is aggasztó mértéket öltött. Noha a legkiválóbb családok épen a nemesség közül nem panaszkodhattak háttérbe szorítás miatt, mégis elkeseritette őket az a körülmény, hogy egyesek a svábok közül, a kik Albrecht alatt az országba jöttek, különösen Landenberg Hermann és Walsee Eberhard s ennek fivérei közel állottak a herczeg személyéhez, s az utolsó években Ausztriában birtokokat és részben magas tisztségeket is kaptak.[2] Azt is beszélték, hogy Albrecht jövedelmének nagy részét az országból kiküldi, hogy a sváb földön családja részére birtokokat vásároljon. Ez a vélemény nem lehetett egészen alaptalan, mert Albrecht fivérével valóban a Rajnától északra és délre nagy terjedelmű uradalmakat szerzett vásárlás útján, köztök Luzern városát számos faluval együtt, habár az összeget a

[1] 1295. márczius 18-án kelt oklevél Kurz-nál: *Ottokar und Albrecht II.* 212. l. Hasonló oklevél 1296. márczius 6-ról Luschinnál: *Entstehungszeit des österreichischen Landesrechtes*, 51. l.

[2] Landenberg marsal vagy rendes vezér volt a háborúban, Walsee Eberhárd pedig 1288 óta az Enns feletti tartomány birája.

hír nagyon is túlozhatta. Egyúttal azt kivánták az osztrák nemesek, hogy a herczeg erősítse meg úgynevezett tartományi jogukat, a melyről már 1237-ben készült följegyzés, a nélkül, hogy eddigelé törvényerőre emelkedett volna.[1]

Ekkor Bécsben s az egész tartományban elterjedt a hír, hogy a herczeg meghalt.

Valóban, mikor 1295. november 11-én asztalnál ült, egyszer csak érezte, hogy ereje fogy, s magát megmérgezettnek tartá. Noha két apród, kik a herczeget az asztalnál kiszolgálták, hogy magukról minden gyanút elhárítsanak, hamarosan több ételt elfogyasztottak a nélkül, hogy káros hatást éreztek volna, mégis az orvosok sem kételkedtek azon, hogy a herczeget megmérgezték. Mikor nyelet (electuarium), terjék s egyéb orvosság nem használt, a gyógyításnak akkoriban nem szokatlan módját alkalmazták.[2] Ugyanis a herczeget lábánál fogva felakasztották, hogy a méreg szemén, fülén, orrán és száján át kifolyhasson. A herczeg elvesztette eszméletét, úgy hogy halottnak tartották. Kis idő mulva ugyan megint magához jött és lassan felgyógyult. Ámde a vérnek fejbe tódulása miatt, mi a felakasztásnak volt következménye, elvesztette egyik szemét, mit a bölcs orvosok úgy magyaráztak, hogy a méreg épen ezen át távozott a testből, mi közben a szemgolyót elpusztítá.

[1] A főnemességnek a herczeg ellen emelt egyes panaszait tárgyalja Friess G.: *H. Albrecht I. und die Dienstherren von Österreich* a „Festschrift zur sechshundertjährigen Gedenkfeier" stb. 71. s kk. ll.

[2] Ezt használták kevéssel előbb a prágai orvosok is a cseh király vélt megmérgezése alkalmával. *Chron. de gestis principum* Böhmer-nél, *F.* I, 9., a melynek szerzője szemtanu volt.

Mikor elterjedt a híre, hogy a herczeget megmérgezték, sőt, hogy már meg is halt, ellenfelei elérkezettnek látták az időt arra, hogy terveikkel nyiltan föllépjenek. A salzburgi érsek parancsára mindjárt 2100 ember betört a Gosauba és elpusztította az ottani sófőzőket s a mellettök épült Traunau helységet. Aussee mezővárost is elfoglalták. Ugyanakkor a herczeget az érsek kiközösité, országát pedig interdictum alá vetette. Az elégületlen nemesek szintén úgy vélekedtek, hogy most legkedvezőbb az alkalom arra, hogy a Habsburgok uralmát lerázzák. Egyesek meg is kezdték a támadásokat a herczeg párthivei ellen. De mikor kitünt, hogy Albrecht halálának híre álhir volt, úgy vélekedtek, hogy sokkal messzebb mentek már, semhogy bocsánatra számithatnának. Az ellenzék fejei: Kuenring Liutold, Bucheim Albero, Summerau Konrád és Sunnenberg Hadmár[1] a nemeseket Stockerauba hivták, hogy a további lépésekről tanácskozzanak. Venczel cseh király, a ki sógora ellen ismét ellenséges állást foglalt el, azt tanácsolta nekik: küldjenek követséget a német királyhoz, hogy támogatását megnyerjék. Mig Adolf, ki akkor Thüringiában harczolt, személyesen Ausztriába jöhet, ő maga a birodalom nevében kilátásba helyezte nekik segitségét. Ők azonban herczegökkel még nem akartak teljesen szakitani s vele is folytatták az alkudozásokat. Egy Triebensee-ben tartott uj nemesi összejövetel megbizásából egy követség azt kivánta tőle, hogy valamennyi svábot bocsássa el s adja szavát, hogy a nemesség beleegyezése nélkül többé nem küld pénzt a kül-

[1] Igy kell, úgy látszik, a „Rimes Króniká"-ban az utóbbi nevet olvasni, Stubenberg helyett. Friess i. h. 91. s k. l.

földre. Miután Albrecht erre föltétlenül nem akart ráállani, törésre került a dolog.

A lázadó nemesek mindamellett teljesen elszigetelve maradtak. Adolf király el volt foglalva a meisseni háborúval. Venczelt, az ingadozó jellemű cseh királyt, az elhatározó pillanatban felesége: Guta, Albrecht nővére, más elhatározásra bírta, úgy hogy az igért segitséget az osztrákoktól megtagadta. Ezek maguk közt is egyenetlenkedtek, különösen az alsóbb nemesség, a „lovagok és szolgák" nem értettek egyet a főnemesek törekvéseivel, a kik azt akarták, hogy alárendelt helyzetben maradjanak. Bécs polgárai is hívek maradtak herczegökhöz.

Ezzel a lázadás meghiusulása már eleve el volt döntve. A ki nem nagyon kompromittálta magát, az Erzsébet herczegnő közbenjárásával igyekezett a fejedelem kegyét megnyerni, a ki nagylelküleg meg is bocsátott, nehogy a fölkelőket a szigorú büntetéstől való félelemből makacs ellenállásra kényszeritse. Hogy a herczeggel nyiltan szembe szálljanak, ily kisérletről szó sem volt. A fölkelők vezérei váraik falai megett próbálták tartani magukat. Azonban különösen nagyszámú csapatoknak a külső tartományokból való megérkezése után, egyik várat a másik után elfoglalták. 1296. junius havában Kuenring Liutold meghódolt és Weitra városának átengedése s egyéb áldozatok árán a herczegtől bocsánatot nyert. Falkenstein Liechtensteint, ki rablásaival gyűlöletessé tette magát, elűzték, szintúgy Summerau Konrádot, a ki várainak lerombolása után 1297-ben Adolf királyhoz ment s ezt még inkább igyekezett felingerelni a herczeg ellen.[1]

[1] A tényeket a herczeg megbetegedéséről s a rákövetkező mozgalmakról Kopp IIIa, 224. s kk. ll. szokott pontossággal

Mihelyt az országban magában fenyegető veszély el volt hárítva, Albrecht elhatározta, hogy a salzburgi érseket vakmerő békeszegéséért megfenyíti, míg a passaui püspökkel egyetértőleg egyházi büntető rendeletei ellen a pápához fölebbezett. Osztrák, stájer és sváb csapatokkal s a freisingi püspökkel, a ki nem átallotta, hogy érseke ellen hadat vezessen, 1296. julius hó havában megtámadta Radstadtot.[1] Azonban a vár ostroma nem sikerült. Az őrség ellenállása, az élelmiszerek hiánya, végül Ottó, Alsó-Bajország herczegének és Hirschberg Gebhard grófnak közeledése, kik a város segitségére jöttek, Albrechtet arra kényszerítték, hogy hét hét mulva az ostromot abban hagyja. Mégis a salzburgi terület elpusztítása arra birta az érseket, hogy békealkudozásokat kezdjen, a melyek ismételt meghiusulás után, 1297. szeptember 21-én befejezést nyertek. Albrecht megigérte, hogy 3000 márka ezüst kárpótlás ellenében a Gosauban beszünteti a sófőzést s más területek átengedése ellenében lemondott a Radstadtra, továbbá a Mandling-szoros felett elterülő admonti birtokok gondviselőségére való igényeiről.

megállapitani iparkodott. V. ö. még Luschintól: *Die Entstehungszeit des österreichischen Landesrechtes* 24. s kk. ll. és Friess-től: *Die Herren von Kuenring* 109. s kk. ll. és u. attól: *H. Albrecht und die Dienstherren von Österreich* a „Festschrift" 69. s kk. ll. Preger 22. s kk. ll. (II. kiad. 35. s kk. ll.) s az ő nyomán Lorenz O.: *Deutsche Geschichte* II, 598. s kk. ll. és Dudik VII, 187. s kk. ll. szerint az osztrák nemesség fölkelése a herczeg betegségét megelőzte. Azonban e mellett csak a „Rimes Krónika" zavart elrendezése szól, míg az egykorú *Cont. Vindob.* 718. l. s a *Cont. Florian.* 750. l. az ellenkezőről tudósit.

[1] Julius 29-én a „Pradtstadt előtti táborban" tanui miatt figyelemre méltó oklevelet állit ki. Lsd. „Archiv f. österr. Gesch." XVIII, 179. extr.

Hogy Albrecht a salzburgi érsekkel szemben lemondott igényeiről, a melyekhez eddigelé makacsul ragaszkodott, annak főleg az volt az oka, hogy a római királyhoz való viszonya már határozott ellenségeskedés jellegét ölté magára.

Albrecht nem felejtette el, hogy Adolf miatt elvesztette a római királyi koronát és éreztette vele, hogy őt csak „parvenu"-nek tekinti. Mikor a király gyermekeik összeházasitását felajánlotta, Albrecht állitólag ridegen visszautasitá.[1] Annál nagyobb bizalmatlansággal tekinté a büszke herczeget a király. Mondják, hogy mikép választása alkalmával a cseh királynak megigérte, Albrechttől csakugyan követelte az osztrák tartományok kiadását.[2]

Bizonyos, hogy ellenkezett vele, a mikor csak lehetett, hogy uralkodása kezdete óta a birodalmi tisztviselők kinevezésénél a Habsburg-ház hiveit következetesen mellőzte, hogy Albrecht ellenségének, a salzburgi érseknek mindenkép kedvezett s hogy az osztrák nemeseket lázadásra biztatta. Albrecht viszont 1295-ben a franczia királylyal tárgyalt a két család közt kötendő házasság dolgában, mig Adolf király Francziaország ellenében Angolországgal már szövetséget is kötött. Sőt Kuenring Liutold meghódolása alkalmával, 1296. junius 26-án megfogadtatta vele, hogy segitségére lesz bárki ellen, „különösen pedig

[1] *Matthias Nüwenburg (Albertus de Hohenberg)* Böhmer-nél *F.* IV, 167.

[2] Albrecht herczegnek ez az állitása a pápához intézett igazoló levelében, Lichnowsky-nál II, CCXCII. és Kopp-nál IIIb, 409. l. mégis nagyon sokat nyert hitelesség dolgában, mióta Adolfnak Csehország részére kiállitott oklevelét (Preger-nél, 32. l.; II. kiad. 50. l.) ismerjük.

a római király ellen".[1] Viszont a következő február havában Adolf, mint beszélik, az osztrák herczeget azzal fenyegette, hogy ha a salzburgi érseknek a neki okozott veszteségekért nem nyujt kárpótlást, hadat indit Ausztria ellen és kényszeríteni fogja rá. Albrecht azt izente vissza, hogy nem fogja őt Asztriában megvárni, hanem nemsokára sokkal közelebb fogja fölkeresni,[2] és most érintkezésbe lépett a választófejedelmekkel, a kik Adolffal elégületlenek valának.

A választófejedelmek a gyönge Nassaui Adolfot abban a reményben választották királyukká, hogy őt eszközül használhatják, hogy a birodalmon uralkodhassanak s azt kizsákmányolhassák. De mihelyt Adolf a trónon megszilárdult, nem gondolt többé arra, hogy a nekik tett igéreteket mindenben teljesitse,[3] hanem azon volt, hogy magát tőlük függetlenitse. Ellenök a tőlük önállóságukban fenyegetett grófokban és nemesekben keresett támaszt s a pfalz-bajor házat házasság útján szorosan magához fűzte. Mindenekelőtt azonban arra törekedett, hogy önálló családi hatalomra tegyen szert Meissen elfoglalásával, mely 1291-ben Frigyes Tuto őrgróf gyermektelen halálával a szigorú hűbéri jog szerint a birodalomra szállott, de a melyet Frigyes

[1] Kurz: *Österreich unter Ottokar und Albrecht I.* II. 220. l. Friess: *Herren von Kuenring*, LXII. l.

[2] *Rímes Krónika*, 667.fej.

[3] V. ö. erre nézve az összeállitást Schmid L.-nél: *Die Wahl des Grafen Adolf von Nassau* 84—106. l. Adolf uralkodásáról általában lsd. Böhmer *Regesztái* mellett Kopp-ot és Lorenz O.-t. Schliephacke: *Gesch. von Nassau* czimű művének 2. és 3. kötetében a birodalom történetét Adolf király alatt szintén nagyon bőven tárgyalta. Roth: *Geschichte des römischen Königs Adolf I. von Nassau* (1879) jelentéktelen.

unokaöcséi, Frigyes és Diezmann, Albrecht thüringiai tartományi gróf fiai, önkényesen elfoglaltak; továbbá Thüringia megvásárlásával, a melynek grófja, hogy örökös pénzzavarán segítsen, még fiait is meg akarta fosztani örökségüktől. Mindehhez az eszközöket az angol subsidiumok nyujtották Adolfnak, a melyeket egy Francziaország ellen kötött szövetség czéljaira kapott, de Meissen ellen küldendő zsoldoshad toborzására használt fel. Ezzel azonban magára haragított kettőt a legkiválóbb választófejedelmek közül, a kik kezdetben főtámaszai valának, t. i. a mainzi érseket s a cseh királyt. Az első, a ki Adolftól 1292-ben maga magát neveztette ki birodalmi helytartónak Thüringiában, most Adolf törekvéseivel eddigi befolyását ama vidékeken veszélyeztetve látta. Venczel cseh király pedig 1289 óta, mint tudjuk, Meissenre maga támasztott igényt. Mikor lánya Ágnes, a ki 1296. augusztus 9-én Adolf fiával egybekelt, nemsokára az esküvő után meghalt,[1] nem volt többé ok, hogy kimélettel legyen Adolf iránt.

Venczel Adolf királytól való elhidegülésének természetes következménye volt, hogy Ausztriához közeledett. Bizonyára ezzel függ össze, hogy Venczel 1296 végén, vagy 1297 elején a visehrádi prépost méltóságát s a cseh udvari kanczellária ezzel kapcsolatos hivatalát Aspelt Péter báseli püspökre ruházta, a ki hosszabb ideig Rudolf király udvari orvosa és káplánja volt.[2] Péter csakhamar igen nagy befolyásra

[1] *Königsaaler Geschichtsqu.* I, 47.

[2] V. ö. rávonatkozólag Heidemann J.-tól: *Zur Geschichte und Politik Peters von Aspelt* a „Forsch. zur deutschen Gesch." IX, 259. s kk. ll. és *Peter von Aspelt als Kirchenfürst und Staatsmann* (Berlin, 1875), Csehországban való működéséről

tett szert Csehország politikájának vezetésére, és mint német elődjei, Bambergi Arnold és Camnitz Bernát, úgy ő is arra törekedett, hogy a birodalmat a többi szomszéd országok rovására megnagyobbítsa.

Az Adolf politikájával elégedetlen választófejedelmek nem gondoltak csekélyebb dologra, minthogy leteszik őt. Ellenkirályul a dolgok állásánál fogva más alig jöhetett tekintetbe, mint Albrecht osztrák herczeg, a ki Adolffal szintén meghasonlott s a kinek első sorban megvolt az ahhoz való hatalma.

Ezek a törekvések még 1297 folyamán határozott alakot öltöttek. Junius 2-án II. Venczel cseh király Gellért mainzi érsektől magát ünnepélyesen királylyá koronáztatta s ez alkalommal ünnepélyt rendezett, a melyen oly pompát fejtettek ki s annyit fogyasztottak el, hogy a kortársak állítása szerint szinte hihetetlen volt. Számos fejedelmi személy, köztük a mainzi és magdeburgi érsekek, nyolcz püspök, Albrecht osztrák herczeg, ennek sógora, Albrecht szász herczeg és veje, Hermann brandenburgi őrgróf nagybátyjával: Ottóval, az Adolftól elüzött Frigyes meisseni őrgróf és számtalan nemes jelent meg Prágában. Itt a négy választófejedelem a mainzi, a cseh, a szász s a brandenburgi, Albrecht osztrák herczeget felszólították, hogy fegyveres erővel vonuljon a Rajnához, és készeknek nyilatkoztak arra, hogy őt támogatni fogják, Adolfot leteszik s őt emelik a helyére.

Ettől az időtől kezdve Albrecht herczeg mindenképen azon fáradozott, hogy szövetségeseket szerezzen

pedig Emler-től: *Die Kanzlei der böhmischen Könige Přemysl Ottokars II. und Wenzels II.* (Az „Abhandl. der königl. böhm. Ges. d. Wiss." VI. folyamának IX. köt.) 40. s kk. ll.

s hogy saját országait minden támadás ellen biztosítsa. Ezért engedett a salzburgi érseknek szeptember hóban oly előnyös békét, a miért viszont ez szövetségre lépett vele bárki ellen, még a római királyt sem véve ki, sőt határozottan megigérte, hogy ezt Ausztria és Karinthia ellen nem fogja megsegíteni s hogy nem fogja megengedni, hogy kastélyain és várain átvonuljon. Hogy II. Venczelt még szorosabban magához fűzze, megigérte, hogy ha római királylyá lesz, a birodalomhoz tartozó Egert és Pleissen vidékét Altenburg, Chemnitz és Zwickau városokkal együtt zálog czímén 50,000 márka erejéig neki átengedi és Csehországot a birodalom irányában mindennemű hűbéri kötelesség alól, nevezetesen a birodalmi háborúkban való részvétel s a birodalmi gyűléseken való megjelenés kötelessége alól fölmenti. III. Endre magyar királylyal Albrecht már 1291 óta a legjobb viszonyban volt, különösen 1296 óta, mikor lányát, Ágnest, hozzáadta. A sváb földön s a Rajna mellett, a hol a Habsburg-háznak különben is sok barátja volt, Albrecht nagybátyja, Albrecht, Hohenberg-Heigerloch grófja, fáradhatlanul buzgólkodott azon, hogy neki minél több párthivet szerezzen.

Egy 1298. február elején Bécsben tartott nagy fejedelmi tanácskozás alkalmával, a melyen több más fejedelmen kívül a cseh s a magyar király, a szász herczeg s két brandenburgi őrgróf megjelent, végleges en elhatározták a háborút Adolf ellen. Ennek a hónapnak a vége felé Albrecht megindult Bécsből. Hatalma még csekély volt; nem igen nagyszámú osztrákból és stájerből állott, azonkívül némi segédcsapatokból, nevezetesen kétszáz cseh lovagból és kétszázötven magyar lovas íjjászból, az utóbbiak

Demeter, pozsonyi főispán vezetése alatt.[1] Ottó, Alsó-Bajorország herczegének, hozományul felesége számára, a ki nővére volt, 2000 márka ezüstöt fizetvén, átvonulhatott a király területén, noha Ottó a későbbi harczban hűségesen Adolf pártján állott. Feltünő, hogy szintúgy akadály nélkül átmehetett Felső-Bajorországon is, a melynek herczege, Pfalzi Rudolf, Lajos fia, Nassaui Adolf lányát bírta feleségül. Augsburgnál ezer pánczélos lovas csatlakozott hozzá Tirolból és Karinthiából, a kiket sógora, Henrik Karinthia herczege, az 1295-ben elhalt Meinhard herczeg fia hozott. Márczius második felében itt átkelt a Lech folyón, azzal a szándékkal, hogy egyenesen a Rajnához vonul.

E közben Adolf király hamarosan összegyűjtött sereggel sietve közeledett, hogy Albrechtnek elállja az utat Frankfurt felé, a hová Gellért mainzi érsek őt, valamint a királyt s a választófejedelmeket május elsejére meghívta, hogy a birodalomban helyreállítsák a békét s egyetértést és nevezetesen, hogy a király s az osztrák herczeg közt támadt viszályokat eligazítsák.[2] Albrecht, kinek a Rajna vidékén sok párthive volt s a ki mindenek előtt ezeket magához akarta vonni, kitért a harcz elől s a helyett, hogy Ulmnak

[1] Őt mondják a magyarok vezéreül az oklevelek Fejér-nél VI, 2. 186. 189. 260.; VII, 3. 111. *Cod. dipl. patr.* I, 92. *Mon. Hung. Dipl.* X, 183. 204.; XVIII, 300.; XXII, 619.

[2] Ez a meghivó nem maradt ránk, csak említés tétetik róla a *Chron. Colmar.*-ban és Ellenhard, valamint Albrecht részéről is a pápához intézett igazoló levelében lsd. fent 55. l., első jegyz. Lorenz O. és más újabb történetirók a mainzi érseknek az utolsó pillanatig semleges magatartást tulajdonítanak a két versenytárs közt s úgy vélik, hogy mindkettő közt a békebíró

ment volna, hol a király seregével állott, délnyugatra a Bodeni tóhoz s onnan a Rajna mentén lefelé Waldshutba vonult, a hol ápril első felében több napig megállapodott. Adolf a sváb földön át gyors menetekben a Rajnához sietett, hogy ellenfelét megakadályozza abban, hogy Frankfurtba menjen, és különösen, hogy lehetetlenné tegye előnyomulását Strassburg felé, melynek püspöke és polgársága nagyon is osztrák érzelműek valának, és Albrechtnek több ezer embert, részint pánczélos lovasokat, részint gyalogosokat a Breisgauban levő Freiburgba elébe vezettek. Kenzingennél, az Elz jobb partján szerencsésen választott állásban a királynak valóban sikerült hosszabb ideig lekötni a herczeget, a ki most is gondosan kitért az ütközet elől. Végre azonban Albrecht rövid fegyverszünetet tudott kieszközölni, a melyet arra használt fel, hogy az éj csöndjében titokban elvonuljon s az ekképen nyert előnytől födözve szerencsésen átjusson a Rajnán, a vele barátságos viszonyban levő Strassburgba.

Adolf most azt hitte, hogy a herczeget legjobban lekötheti, ha párthiveit a déli Elzászban megtámadja, mert helytelenül föltette, hogy Albrecht segitségökre fog jönni. Ez a tévedés a királyra nézve végzetessé vált. Albrecht a nélkül, hogy jelentéktelen vállalatok mellett tulajdonképi czélját szem elől tévesztette volna,

szerepét akarta betölteni, mig végül az események fejére nem nőttek. De hihető-e, hogy a cseh király 1298. február 21-én kiállitotta neki a felhatalmazást, hogy az ő nevében Albrecht osztrák herczeget királylyá válaszsza (Böhmer: *Reg. Reichssachen*, 225. sz.), ha e kérdésben már akkor nem jutott megegyezésre vele? Az érseknek természetesen meg kellett óvnia a külszint, mig Albrecht nem állott Mainznál.

a strassburgiaktól a szükséges élelmiszerekkel ellátva, a Rajna mentén lefelé, Mainzba vonult. Itt a király iránt ellenséges indulatu mainzi, szász és brandenburgi választófejedelmek összegyűltek, ellátva egyúttal felhatalmazásokkal Köln, Csehország és Lajos, az ifjabb pfalzgróf, Rudolf fivére részéről, törvény és szokás ellenére törvényszékké alakultak a király felett és Nassaui Adolfot 1298. június 22-én állitólagos vagy valóban elkövetett vétségei miatt a koronára méltatlannak és letettnek nyilvánitották. Helyébe azután Albrecht szász herczeg a többi választófejedelem nevében sógorát, Albrecht osztrák herczeget proklamálta királylyá.[1]

Ennek következtében Albrecht helyzete, ki akkor a Pfalzban Alzei városa előtt állott, lényegesen megváltozott. Bármennyit is lehetett felhozni Adolf letételének törvényessége s még inkább a maga fölemelésének formája ellen, miután ez a választás kihirdetése nélkül s épen nem illő helyen történt, mégis a választófejedelmek többségének ítélete alapján többé nem mint alattvaló urával, hanem mint választott király a letett királylyal állott szemben. Azért ezentúl törekvésének oda kellett irányulnia, hogy a választófejedelmek ítéletét végrehajtsa s hogy egy csatával ellenfele bukását előidézze. Adolf, a ki későn közeledett, szintén kereste a döntést. Albrecht délfelé tett mozdulatával azt a gondolatot keltette benne, hogy újból ki akar síklani kezei közül. Utána sietett tehát nehéz lovasságával, a nélkül, hogy a szomszédos birodalmi

[1] Lorenz O. i. m. II, 652. s kk. ll. kifejtett véleménye ellenében, hogy ez csak Albrecht szász herczeg önkénykedése volt, lsd. Schliephacke i. m. III, 456. s kk. ll. V. ö. Waizhäcker J.-től: *Der Pfalzgraf als Richter über den König* (Göttinga, 1886).

városoknak többnyire gyalogosokból álló nagyszámú csapatait bevárta volna. Göllheimnél, Wormstól nyugatra, július elsején ellenfelére bukkant. Noha serege számra nézve jóval csekélyebb volt, mint Albrechté, mégis elhatározta, hogy a következő napon megtámadja őt. Mindegyik király hadait egymás mögött három csapatban állitotta fel. Adolf seregében az első sorban a bajorok, pfalziak és frankok állottak, Ottó, bajor herczeg és Rudolf pfalzgróf személyes vezetése alatt, a második sorban az Alsó-Rajna vidékéről s a sváb földről való hadak, a harmadik sorban a középrajnavidékiek s az elszásziak. Albrecht részén az első sorban állottak a tiroliak, a karinthiak s a stájerek Henrik karantán herczeg vezetése alatt, a második sorban az osztrákok a csehekkel s a magyarokkal, a harmadikban a svábok, elzásziak, rajnavidékiek és frankok. A középső hadrendben mindegyik király személyesen vezérelt. A felállitás megtörténtével Rudolf pfalzgróf az első hadrend egy részével előrobogott a Haselbühel felé, mely délkeletről bezárva a Pfrim völgyét, Albrecht hadállásának kulcsául szolgált. Azonban Henrik, karantán herczeg a magaslatokról ismét visszavetette, de mivel Ottó herczeg az első hadrend többi részével segitségére jött, a harcz itt megállott és eldöntetlenül sokáig ide-oda ingadozott. A harczolásnak új módja e csatának sajátságos szint adott. Albrecht ugyanis megparancsolá, hogy az eddigi szokás ellenére a széles lovagi kardokat elől hegyesre köszörüljék, úgy hogy nemcsak vágásra, hanem szurásra is voltak használhatók s velök, valamint a lándzsákkal a lovakat szúrják le s igy a lovasokat szállitsák a földre. Az elesett lovak valóságos sánczot alkottak, a melyek mögött a lovagok gyalogszerrel

védték magukat. Mialatt a legelső csapatok a sürű harczgomolyban összekavarodtak, Adolf király parancsára a második hadrend erősítésül előnyomult, miközben ő maga előresietett. Azonban szerencsétlen véletlen következtében lova elbukott, ő maga erős rázkódást szenvedett és fején annyira megsérült, hogy a védő sisakot nem tűrhette többé. Mindazonáltal nem birták visszatartani attól, hogy az ellenséges csapatokat még egyszer meg ne rohanja. Csakhamar szemben találta magát ellenfelével. A két ellenkirály küzdelmében Adolfot Albrecht a szeme fölött megsebezte és mikor a Leiningen, Veldenz és Zweibrücken grófok, valamint a Wild- és Raugrófok csapataikkal Albrechtnek segitségére jöttek, legyűrték őt. Azt mondják, hogy Stolzenfels György raugróf volt az, a ki Adolfra a halálos csapást mérte.

Adolf elestének a hire a csatának csakhamar véget vetett. Ottó és Rudolf bajor herczegek csapataikkal megkezdték a visszavonulást; példájukat több más követte. Albrecht maga el akarta kerülni a további vérontást. Győzelme teljes volt. Hétszáz nemes volt a foglyok között, és közöttük volt Adolfnak alig ifjúvá serdült fia, Ruprecht is. Az elesettek száma csekély volt, körülbelül száz; azonban kétezernél több ló hullája borítá el a csatatért.[1]

[1] Az Adolf és Albrecht közötti háború forrásait Böhmer Adolf király és Albrecht herczeg regesztáiban, továbbá Meyer v. Knonau G. Kuchimeister Kristóf: *Casus monasterii S. Galli* czimű művéhez irt terjedelmes jegyzeteiben (268—292. l.) állitották össze s egyes dolgokat bővebben kifejtettek. Ujabbak közül lsd. Geissel némileg elavult művén: *Die Schlacht am Hasenbühl* (Speier, 1853.) kivül Schmid L.-től: *Der Kampf um das Reich zwischen Adolf von Nassau und Albrecht von*

A birodalomért folytatott harcz véget ért. Albrecht uralmát senki sem támadta meg többé, s a proklamálásánál Mainzban történt szabálytalanságok ellenére most fölvette a királyi czímet.[1] Azonban mégis aggodalmai lehettek a mód miatt, a hogy a trónra került: a törvényes király letételével, egy párt választása s a király ellen való nyílt harcz következtében. Ha ezt az eljárást megengedhetőnek találta, úgy majdan ellene is alkalmazhatják. Helyzetének helyes méltatásával tehát lemondott méltóságáról, mindazokat a jogokat, a melyek esetleg első választásából folyhattak, letette választói kezébe s azután 1298. julius 27-én a nagyrészt személyesen megjelent választófejedelmektől egyhangulag római királylyá választatott.

Österreich Tübinga, 1858.); Droysen G.-tól: *Albrechts I. Bemühungen um die Nachfolge im Reich.* (Lipcse, 1862.) 40 s kk. ll. Kopp i. m. IIIa, 236. s kk. ll. Lorenz O., a kinek véleménye azonban fontos pontokban nem látszik tarthatónak és Schliephacke i. m. III, 322—494. l., a ki egészben véve a legalaposabban és bizonyára a legelfogulatlanabbul tárgyalja ez eseményeket.

[1] 1298. julius 5-én Alzeiből, mint „Romanorum rex" jelenti a passaui püspöknek Adolf fölött kivívott győzelmét. Kopp i. m. IIIa, 285.

NEGYEDIK FEJEZET.

I. Albrecht mint német király. — A nemzeti dinasztiák kihalása Magyar- és Csehországban.

Egy ideig úgy látszott, mintha I. Albrecht a választófejedelmekkel szemben szakasztott ugyanabba a helyzetbe jönne, mint a melyet elődjének szántak.[1] A rajnai választófejedelmeknek majd mind azt megkellett erősítenie, a mit szavazatukért Adolftól kierőszakoltak: vámokat, városokat, várakat és terjedelmes vidékeket, sőt ezeket részben még gyarapítania is. Venczel cseh királyt Meissen, továbbá az Osterland és Pleissnerland birodalmi helytartójává nevezte ki, és megengedte, hogy bekebelezzék Csehországba Pirna városát, a melyet Venczel a meisseni püspöktől korábban megvett. Nemsokára Albrecht a cseh királynak 4000 arany forintért elzálogosította az egész meisseni határgrófságot, a melyre épúgy, miként Adolf, a birodalom nevében igényeket támasztott.[2]

Albrecht azonban meg lehetett győződve arról, hogy a választófejedelmek előbb-utóbb alkalmat fognak neki szolgáltatni arra, hogy a szavazatukért adott

[1] A tényekre nézve I. Albrecht uralkodóra vonatkozólag is általánosságban Böhmer regesztáira és Koppra: *Reichsgeschichte* IIIb, utalok. Megítélés végett Hagen K. és Mücke fönt 10. l., I. jegyzetben idézett művei, továbbá Wegele: *Friedrich der Freidige* című műve érdemelnek figyelmet.

[2] Wegele i. h. 241. s kk. ll.

díjat törvényes úton ismét visszavegye tőlük, és minden előkészületet megtett, hogy a döntő pillanatban túlnyomó erővel léphessen föl ellenök. Azért családi hatalmát, főleg a svábföldi birtokokat vétel útján mindinkább nagyobbítani s magában a birodalomban híveket szerezni törekedett. De míg Rudolf leginkább a fejedelmekre s Adolf kivált a nemességre támaszkodott, addig Albrecht főleg a birodalmi városoknak kedvezett, a melyeknek főérdekök közös volt a királyéval, t. i. a birodalom feje hatalmának emelése a fejedelmekkel szemben. Már uralkodása első éveiben azon fáradozott, hogy a polgárokat kereskedelmök és általában anyagi érdekeik előmozdításával megnyerje.

Miképen bent a polgárságban, úgy kifelé Franciaországban keresett szövetségest Albrecht. Már herczeg korában ellenkezésből Adolf ellen IV. Fülöppel, Franciaország királyával lépett összeköttetésbe. Most hasonló érdek egyesíté őket a pápával szemben. VIII. Bonifácz, ki a pápai mindenhatóság eszméjétől volt eltelve s magát minden kérdésben, még a királyokkal szemben is legfőbb birónak tekinté, nem akarta Albrechtet elismerni, miután nemcsak a salzburgi érsekség ellen való korábbi föllépése miatt, hanem azért is gyanusnak tarthatta, mert felesége, Erzsébet révén, a ki Konradin mostohanővére volt, a Staufok „vipera-fajzatá"-val rokonságban állott. Bonifácz mindenesetre el volt határozva, hogy Albrecht elismerését attól teszi függővé, hogy Toszkánáról, a római szentszék javára lemond. Ugyanezzel a pápával azonban Fülöp, Franciaország királya, mind hevesebb viszályba bonyolódott, mert mint a modern állameszmének képviselője a maga részére azt a jogot követelte, hogy az egyházi java-

kat a pápa beleegyezése nélkül is megadóztathassa s hogy a megüresedett egyházi javadalmak jövedelmeit élvezhesse. Mindkét király azért Albrecht választása után még közelebbi viszonyba lépett egymással. 1299. szeptember elején megbizottaik házasságot határoztak el Albrecht legöregebb fia: Rudolf és Fülöp nővére: Blanka között, és megegyeztek egy szövetségi szerződés megkötésében, a mely mindkét fejedelmet arra kötelezte, hogy birodalmaik jogait és szabadságát közösen mindenki ellen, tehát a pápa ellen is fönn fogják tartani. Egy összejövetel alkalmával, a melyet Albrecht és Fülöp 1299. deczember havában birodalmaik határán Toul mellett rendeztek, ezeket a szerződéseket megerősitették.

Itt először tünik föl nyiltan a választófejedelmek féltékenysége Albrecht ellen, a kinek politikáját már régóta aggasztónak találhatták. Mikor arról volt szó, hogy Albrecht menjen Rómába, hogy magát császárrá koronáztassa s azután a választófejedelmeket igyekezzék rábirni arra, hogy legöregebb fiát római királylyá s ezzel utódjává válaszszák, Gellért, mainzi érsek felkiáltott, hogy ő sohasem fogja megengedni, hogy a koronát a király életében örökösére ruházzák, és vadász táskájára ütve állitólag megjegyezte, hogy abban még több királyt tartogat.[1] Ép oly határozottan nyilatkozott ez ellen a terv ellen Wiebold kölni érsek is. Mindkét választófejedelem kedvetlenül távozott

[1] *Chron. Sanpetr.*, kiadta Stübel 140. s k. l., a kinek tudósitását már belső okoknál fogva is teljesen valószinűnek tartom, noha más források mást mondanak. V. ö. Busson-tól: *Die Idee des deutschen Erbreichs* a „Sitzungsber. d. kaiserl. Akad." LXXXVIII. köt., 698. s kk. ll.

Toul-ból. Az uj trieri érseket, Diethert, Nassaui Adolf egyik fivérét, valamint Rudolf pfalzi grófot szintén sikerült a maguk pártjára vonniok. A hadjárat szerencsétlen kimenetele, a melyet Albrecht 1300 nyarán az alsó Rajnához intézett, hogy a birodalom jogainak a megüresedett Hollandiára érvényt szerezzen, nyilt föllépésre bátoríthatta őket. 1300. október 14-én a négy rajnai választófejedelem szövetséget kötött egymással „Albrecht osztrák herczeg ellen, a kit most Németország királyának hívnak". Mint mondják, a három érsek a pfalzgróf előtt Albrecht ellen panaszt akart emelni, hogy urát, Adolf királyt megölte, a mi képtelenné teszi az uralkodásra. A rajnai választófejedelmekkel úgy látszik a szász-lauenburgi herczegek is összeköttetésben állottak, a kik a wittenbergi ágból származott rokonaik választójogát maguknak követelték.[1]

A választófejedelmeknek ezen üzelmei ekkor erkölcsi támaszra találtak abban, hogy a pápa most határozottan föllépett Albrecht ellen, mert Toszkánát nem akarta neki átadni. VIII. Bonifácz a választófejedelmekhez 1301. április 13-án intézett levelében Albrechtnek szemére hányta, hogy fellázadt ura ellen s hogy mint király a birodalom kormányát bitorolja, a nélkül, hogy az apostoli szék őt megerősítette, vagy a királyi czimmel felruházta. Ez okból, írja a pápa, megbízza a választófejedelmeket: hirdessék ki mindenütt a nevében, hogy ha Albrecht továbbra is királyként viselkedik, s az Adolf király ellen való pártütés,

[1] E mellett szólnak az oklevelek Sudendorf-nál: *Registrum* II, 174. s k. l. Viszont Heidemann a „Forsch. z. deutschen Gesch." IX. évf. 292. l. méltán nyilatkozott Venczel cseh királynak bűnrészessége ellen, melyet a stájer „Rimes Krónika" 710. s k. fej. állít róla.

továbbá a római szentszék és más egyházak üldözése, valamint más vétségek miatt hat hónapon belül ártatlanságát be nem bizonyítja, minden alattvalójának meg fogja tiltani, hogy neki, mint királynak engedelmeskedjenek, hogy őket hűségesküjök alól feloldja s minden egyházi és világi eszközzel föllép ellene.

Azonban bármily nagyok voltak is ezek a veszélyek, Albrecht el volt határozva, hogy bátran szembe száll velök. A fejedelmekre féltékeny grófok és urak segitségével, valamint a birodalmi városok támogatásával remélte, hogy a választófejedelmek ellenállását megtörheti. Magához hivta a városok követeit, késznek nyilatkozott arra, hogy a nyomasztó rajnai vámok miatt emelt panaszaikat elintézi és felszólitá őket, hogy panaszaikat a rajnai választófejedelmek ellen nyujtsák be irásban. Majd felelősségre vonta ezeket és birói széke elé idézte. Miután nem jelentek meg, 1301. május 7-én a legelőbbkelő rajnai városokhoz nyilt rendeletet intézett, a melyben különösen a három rajnai érsek önző eljárását a legsötétebb szinekkel rajzolja. Hogy az ő, valamint mások ármányainak és rablásainak véget vessen, valamennyi vámot, a „győzelmes II. Frigyes császártól“ engedélyezettek kivételével, megszüntetettnek nyilvánitja s a városokat felhatalmazza, hogy azok további beszedésének bátran ellent álljanak.

Ezzel megtörtént a hadüzenet. A városok mindenütt fölkeltek most, szövetséget kötöttek egymással és harczra készültek. Támogatva a polgárságtól, a főnemességtől s néhány rokon püspöktől és fejedelemtől, sőt Lajostól, az ifjabb pfalzgróftól és Ottótól, Alsó-Bajorország herczegétől is, valamint családi tartományainak fegyveres erejétől, Albrecht 1301.

május havában megkezdte a háborút. Sem az átok, melylyel a mainzi érsek sujtá, sem a fegyveres erő nem tartóztatta vissza. A négy választófejedelem nem is mert a királylyal nyilt mezőn szembeszállani, hanem városaik és váraik falai mögött igyekeztek tartani magokat. Azonban egyik a másik után elesett a király ostromló szerei és embereinek bátorsága következtében. Már július havában Rudolf pfalzgróf kénytelen volt békét kérni. A következő év márczius havában ugyanazt tette Gellért mainzi érsek. 1302 végéig a kölni és trieri érsekeket is legyőzték. A békefőltételek sulyosak valának, de legyőzött lázadókkal szemben nem méltánytalanok. Ki kellett szolgáltatniok a birodalmi javakat, a melyeket magukhoz ragadtak vagy a királyoktól szavazataikért kierőszakoltak; le kellett mondaniok az összes vámokról, egy-két régibb eredetűt kivéve, egyik-másik várat is le kellett romboliok és igéretet tenniök, hogy a királytól leromboltakat nem fogják újból fölépiteni; végül azt is meg kellett igérniök, hogy a királynak minden háborúban segitségére lesznek s ellene többé fel nem lázadnak.

Ez a háború megmutatta, hogy a fejedelmek távolról sem mérkőzhetnek olyan királylyal, a ki jelentékeny családi hatalmán kivül a polgárságra s a nemességre is támaszkodhatik, s hogy még mindig lehetséges Németországban egy erős középponti hatalomnak a helyreállitása. Azonban mindaz eredmények, a melyeket egy erős király a fejedelmekel szemben kivivott, mindaddig nem voltak tartósak, mig hét fejedelemnek megvolt az a joga, hogy a koronát a legtöbbet igérőnek eladhatja s a választás föltételeit neki diktálja. Csak ha a korona örökössé lőn, lehetett volna még Németország felbomlását megakadályozni.

Úgy látszik Albrecht ezt is igyekezett elérni és pedig a pápa segítségével. A viszonyok erre nézve kedvezőeknek látszottak. VIII. Bonifácz és Fülöp, Francziaország királya között ugyanis kenyértörésre került a dolog, és miután egyházi eszközök Fülöp ellenében nem használtak, a pápa világi fegyvereket is igyekezett mozgásba hozni ellene és nevezetesen Albrecht királyt a maga részére vonni. Azért most készséggel békejobbot nyujtott neki és 1303. április 30-án királynak ismerte el. Viszonzásul Albrecht a legalázatosabb módon engedelmességet fogadott és megigérte, hogy az egyházat minden ellensége és elnyomója ellen megoltalmazza. Toszkanát ugyan most sem adta át, de megigérte, hogy oda, valamint Lombardiába nem küld olyan birodalmi helytartót, a ki iránt a pápa bizalmatlansággal viseltetik. Végül megigérte, hogy a pápa engedélye nélkül Konradin mostoha nővérétől született fiai közül soha egyet sem fog római királylyá választatni, s az akkori történeti felfogásnak megfelelően ünnepélyesen elismerte, hogy a római-királyválasztás jogát bizonyos egyházi és világi fejedelmek csak a római széktől bírják. Azonban ép ezt az utóbbi engedményt Albrecht úgylátszik nem tette utógondolat nélkül. Mert, ha a választófejedelmek a királyválasztás jogát csak a pápa kegyelméből bírják, úgy ennek ahhoz is van joga, hogy azt tőlük megvonja ismét s hogy a római német császári méltóságot családjának örökül adományozhassa. Albrecht állitólag ezt tényleg kérte is a pápától és csak e mellett a föltétel mellett igérkezett hajlandónak arra, hogy Fülöp franczia király ellen fegyveres erővel föllép.[1]

[1] *Matthias Nüwenburg (Alb. de Hohenburg)* Böhmer-nél: *F.* IV, 170. V. ö. Busson i. h. 710. s kk. ll.

Noha II. Venczel Csehország királya személyére nézve meglehetősen jelentéktelen ember volt, mégis a viszonyok kedvezéséből a legjobb úton volt, hogy Németországtól keletre elsőrangú nagyhatalmat alapitson.

Přemyszláv, a leghatalmasabb a lengyel osztályos fejedelmek közül, a kit 1295-ben Pomerélia gyermektelen herczege örökösévé rendelt, a pápa beleegyezésével 1295. julius hóban Gneznában magát ünnepélyesen Lengyelország királyává koronáztatta. Ennek a czímnek a fölvételével a cseh királynak Lengyelország nagy részén való uralmát is fenyegette. Azonban már 1296. február 6-án Přemyszlávot övéi meggyilkolták. Miután csak Richsa nevű kiskorú leányt hagyott hátra, országaiért viszályok támadtak. Lokietek Ulászlótól, a kit először ismertek el utódjául, más Piasztok követelték az örökséget. A fejedelmek harczai s a nagyok erőszakoskodásai következtében az ország borzasztó sokat szenvedett. Lokietek Ulászló, a ki kicsapongó fejedelem volt, nem birta legyőzni ellenségeit, noha Magyarországból is kapott segitséget.[1] Azért a cseh királyban keresett támaszt és 1299. augusztus havában késznek nyilatkozott arra, hogy 4000 márka és más előnyök ellenében Nagy-Lengyelországot és Pomeréliát is hűbérül fogadja tőle.[2] Azonban Venczel számára nemsokára más út kinálkozott, hogy Lengyelország közvetlen birtokába jusson. A meggyőződéstől indittatva, hogy csak hatalmas fejedelem állithatja helyre a nyugalmat, az odavaló nemesség a cseh királynak felajánlotta Richsa (később

[1] *Ann. Polonorum* az 1297-ik évhez.

[2] Erben-Emler II, 790.

Erzsébetnek hívták) kezével a Nagy-Lengyelországhoz tartozó területek fölött való uralmat. Venczel elfogadta a felhivást, azonban kivánatosnak tartá, hogy Albrecht római király beleegyezését is megszerezze. Ez meg is engedte neki, hogy Nagy-Lengyelországból annyit foglaljon el, a mennyit csak bir, az alatt a föltétel alatt, hogy birodalmi hűbérül birja.[1] 1300 nyarán Venczel jelentékeny sereggel Lengyelországba ment, nem minden harcz nélkül megszerezte magának az általános elismerést, és magát Gneznában királylyá koronáztatta. Lokietek Ulászlót, ki a maga részére követelte a birodalmat, saját tartományaiból szintén elűzték s ő a pápához Rómába menekült.

Venczel alig terjeszté ki uralmát a Balti-tengerig s a Visztulán túl, Magyarország koronájával is megkinálták, a mely országnak királya: III. Endre, 1301. január 14-én elhunyt.

Miután benne kihalt az Árpádok családja, a trón betöltésének kérdése foglalkoztatta a nemzetet. III. Endrének maradt ugyan leánya: Erzsébet, a kit 1298-ban a cseh trónörökössel eljegyeztek volt, de arra, hogy őt emeljék a trónra, senki sem gondolt. A nemzet két pártra szakadt. Az egyik párt Róbert Károlyt, V. István leányának, Máriának s Anjou Károly nápolyi királynak unokáját akarta megválasztani, a ki már III. Endrének is versenytársa volt s a kit a pápa is támogatott. De a nemzet nagyobb része nem akart tudni a pápa jelöltjéről, hanem a koronát először felajánlá Ottó és István bajor herczegeknek, a kik-

[1] 1300. junius 29-én kelt oklevél Jireček H.-nál: *Cod. juris Bohem.* I, 263. Lengyelország megszerzéséről s az ottani cseh uralomról lsd. *Königsaaler Geschichtsqu.* I, 67, 162. s kk. ll. Röpell-Caro II, 1. s kk. ll. Dudik VII, 244. s kk. ll.

nek anyjok IV. Béla király leánya volt; majd, mikor nem voltak hajlandók Magyarország trónjáért harczot kezdeni,[1] 1301 nyarán[2] Venczel cseh királyhoz fordultak, a ki anyja, Kunigunda, IV. Béla unokája révén az Árpádokkal nőágon szintén rokonságban állott.[3] Venczel, ki a követeket a Morva mellett fekvő Gödingben fogadta, a maga részéről ugyan visszautasította a koronát, de hasonló nevű fiát, egy tizenkét éves fiút, ajánlotta királyul s őket nagy adományokkal és igéretekkel részére megnyerni igyekezett. A követek az ifjú Venczelt magukkal vitték Magyarországba és Székesfejérvárra vezették, a hol a kalocsai érsek augusztus 27-én László néven Magyarország királyává koronázta.[4]

Véres polgárháború dúlt most az országban. Majdnem mindenütt az egyik vagy a másik párt hívei harczban állottak egymással. Végre a pápai szék magatartása Róbert Károly javára döntött. Ugyanis VIII. Bonifácz pápa, kiindulva abból a nézetből, hogy „a pápát Isten valamennyi király és birodalom fölé helyezte“ s hogy „Magyarország még különös okból is a pápai székhez tartozik“, a mennyiben Szent István annak ajándékozta, a magyar trón betöltésének kér-

[1] *Herm. Altah. Contin.* III, Böhmer-nél: *F.* III, 559. és *M. G. SS.* XXIV, 57.

[2] 1301. julius 30-án Nagy-Szombatban, tehát hazatérőben Morvaországból János kalocsai érsek, továbbá Endre egri, Háb váczi, Jakab szepesi és Antal csanádi püspökök oklevelet állítanak ki. *Cod. Hung. Andeg.* I, 14.

[3] A *Chron. Aulae regiae* szerint a magyarok kezdettől fogva nem II. Venczelt, hanem annak fiát óhajtották királyul. Azonban a magyar krónika itt pontosabbnak látszik. V. ö. még a *Cont. Zwetl.* III, 659. l. az 1301. évhez.

[4] A koronázás napját „in die Rufi martyris“, a melyet Krones nem bírt kinyomozni, a *Chron. Aulae regiae* i. h. adja.

désében a döntést a római szentszék számára követelte, s már 1301. május havában Miklós bíborost, Ostia és Velletri püspökét, a későbbi XI. Benedek pápát követül Magyarországba küldé. A cseh királyt a legkomolyabban megdorgálta, hogy fiát önhatalmulag magyar királylyá választatta s megkoronáztatta, és felszólítá őt, tegye jóvá e hibáját s a pápai követ intéseinek engedelmeskedjék. De mivel már a német s a franczia királylyal igen feszült viszonyban állott, nem akart egyúttal Venczel cseh királylyal is meghasonlani. Biztosította tehát, hogy ha esetleg neki, vagy fiának jogai volnának Magyarországra, azokat nem kisebbíteni, hanem gyarapítani akarja.

Azonban a cseh pártot Magyarországon az a szerencsétlenség érte, hogy nemsokára Venczel koronázása után többen legelőbbkelő papi hívei közül, mint például János kalocsai érsek, meghaltak, a kiknek a helyébe azután a pápa Róbert Károly híveit nevezte ki. Bonifácz csakhamar nyiltabban is merészelt föllépni. Nemcsak a cseh királytól hozzá küldött követek jártak eredménytelenül. Még a második birodalomnak, a melyet megszerzett: Lengyelországnak birtokában is fenyegeté, a melynek praetedense, Lokietek Ulászló szintén hozzá folyamodott. 1302. junius 10-én II. Venczelhez intézett levelében a pápa azt írja, hogy nagy bosszúságára látta, mikép magát nemcsak Csehország, hanem Lengyelország királyának is nevezi, s ezt a czímet az apostoli szék mellőzésével használni meri, holott Lengyelország tartományai tudvalevőleg a szentszéket illetik. Azért egyházi és világi büntetések terhe alatt megtiltja neki, hogy magát ezentúl Lengyelország királyának nevezze, s hogy mint ilyen bárminemű intézkedést is tegyen. Ha

azt véli, hogy Lengyelországra jogai vannak, úgy azokat előtte mutassa ki. Egyúttal felszólítá Bonifácz Venczel cseh királyt s annak fiát, valamint Róbert Károlyt s annak nagyanyját, hogy hat hónapon belől jelenjenek meg ítélőszéke előtt és jogaikat bizonyítsák be. Miután Venczel a pápai döntést előre láthatta, nem küldött megbizottakat, hanem egyszerű követeket Anagniba, hogy nevében az ott székelő pápa előtt kijelentsék, miképen Magyarország birtoka felett semmiféle pörbe nem bocsátkozik.

Alighogy VIII. Bonifácz az Albrecht római királylyal való kibékülés folytán egyik veszélyes ellenfelétől megszabadult, 1303. május 31-én a magyar kérdésben is kimondta ítéletét. Kifejté, hogy Venczel, Csehország királya és fia csupán választásra támaszkodhatnának, ennek pedig semmi jelentősége sincs, mert Magyarország örökös monarchia. Viszont Mária királyné, mint V. István elsőszülött gyermeke, öccsének IV. Lászlónak legközelebbi örököse és jogosult utóda, kinek fiát, Martell Károlyt, életében majdnem mindenki, nevezetesen a római egyház is, Magyarország királyának elismert. A pápa ennélfogva kijelenté, hogy egyedül Mária és unokája Károly jogosultak arra, hogy Magyarország királyának czímét viseljék, s ezen birodalom összes alattvalójának egyházi átok terhe alatt megparancsolá, hogy Károlynak engedelmeskedjenek s őt pártolják, Venczelt, Csehország királyát pedig vagy fiát ne ismerjék el királyul, egyúttal feloldotta őket a hűségeskü alól, a melyet nekik tettek.

A pápa eme parancsai, melyeket a magyar érsekek mindenütt kihirdettek, Magyarországon nem maradtak hatás nélkül. Sokan Venczel eddigi párthívei közül, különösen több püspök, majd a hatalmas Csák Máté,

trencséni gróf [1] Anjou Károlyhoz pártoltak át, kit a dalmát tengerparti városok is királynak ismertek el.

Még fontosabb volt az a körülmény, hogy a német király szintén föllépett Venczel cseh király ellen.[2] I. Albrecht a cseh hatalomnak túlságos növekedését csak nagy aggodalommal nézhette. Ha sikerült a Přemyslidáknak törzsbirodalmukkal még Lengyelországot és Magyarországot is egyesíteniök, egész biztosan előre lehetett látni, hogy Csehország el fog szakadni Németországtól, sőt attól is lehetett tartani, hogy az osztrák herczegségeket sem lehet megtartani, miután észak és kelet felől ez a hatalmas szláv-magyar birodalom fogja körül. Ez okból a pápa felszólítása, hogy Károly királynak, a ki egyébiránt nővérének fia is volt, segítséget nyujtson és magának Károlynak a kérése [3] Albrechtnek csak kapóra jöhetett. A cseh király arra a követelésre, hogy fia mondjon le Magyarország trónjáról, természetesen csak hadüzenettel válaszolhatott. De ép ezt az alkalmat akarta Albrecht felhasználni arra, hogy a Přemyslidáknak utóbbi időben oly hatalmasan megnövekedett birodalmát szétrombolja és ismét Cseh- és Morvaországra szoritsa. Azért Venczel királytól nemcsak Magyarország elhagyását, hanem azt is követelte, hogy a lengyel területeket adja ki Lokietek Ulászlónak, továbbá köve-

[1] Ez talán csak akkor, miután Venczel Magyarországot elhagyta. 1304 őszén azonban már részt vett Károlylyal a Csehország elleni háborúban, Károlynak egyik oklevele szerint Fejér-nél, VIII, 1, 341. s kk. ll.

[2] A bizonyítékokat a következőre nézve Böhmer után Kopp IIIb, 339. s kk. ll. és Dudik VIII, 280. s kk. ll., az előbbi természetesen most már elavult kiadások után, a leggondosabban gyűjtötték össze.

[3] Lsd. ennek oklevelét a *Cod. Hung. Andeg.* I, 80. l.

telte Éger és Meissen visszaadását a zálogösszeg visszafizetése ellenében, végül pedig a német birodalom más tartományaiban a királyt jogosan megillető tizedet az ujonnan fölfedezett kuttenbergi ezüstbányából, vagy egyszer s mindenkorra 80,000 márka ezüstöt. Ezek oly követelések valának, a melyekre Venczel csak döntő vereség után állhatott reá. Ennélfogva a közbenjárás, a melyet főleg Hermann brandenburgi őrgróf, Venczel unokabátyja és Albrecht veje 1303 végén megkisérlett, már eleve sikertelen volt.

Venczel ellenben kanczellárjának, Péter bázeli püspöknek tanácsára Franciaország támogatását kereste és IV. Fülöp királylyal szövetséget kötött mindenki ellen, nevezetesen Albrecht ellen „a ki római királyként viselkedik". A két szövetséges mindenike ellenségesen lép föl ellene és 1304. julius hó 25-éig saját seregéhez még százezer márkáért német zsoldosokat fogad. Föltették, hogy pénzért a németeket bármely ügynek meg lehet nyerni. A pápa ellen is kölcsönösen támogatják egymást, hogyha egyikök ellen vagy Venczel fia, Magyarország királya ellen valamit tenne.[1]

1304. junius havában a cseh király jelentékeny haddal Magyarországba vonult, hogy mindenek előtt fiát a trónon megszilárditsa s azután birodalmának védelmére haza siessen. Ámde Magyarországba érkezve meggyőződött arról, hogy fia uralmának föntartása egyelőre csak úgy lehetséges, ha állandóan cseh csa-

[1] A szövetséglevél (Palacky-nál: *Formelbücher* I, 322. l. és Erben-Emler-nél II, 856. l.) sajnos, nincsen keltezve, de valószinűleg az 1304. év első hónapjából való. Lsd. az időre nézve fejtegetésemet a „Mitteil. d. Instituts" VI. köt.

patokkal támogatja, a melyeket pedig nem nélkülözhetett, mikor saját birodalmát is fenyegették. S mivel egyúttal arról értesült, hogy Albrecht király birodalmi átokkal sujtá, és Albrecht fia, Rudolf, osztrák herczeg, Morvarországba már pusztító betörést intézett, Magyarországot egyelőre magára hagyta és augusztus havában fiával visszaindult Csehországba. Igényei zálogául azonban magával vitte a magyar birodalmi jelvényeket: a koronát, a kardot és Szt. István palástját, a melyeket csellel és erőszakkal hatalmába kerített.

Csak 1304. szeptember havában vonult Albrecht király a Németországban gyűjtött sereggel, a melynél Rudolf, a rajnai pfalzgróf, továbbá Ottó, Alsó-Bajorország herczege, a salzburgi érsek s több délnémet püspök is volt, Regensburgon, Linzen és Freistadton át Budweis felé. Itt egyesült a Rudolf herczeg vezérlete alatt örökös tartományaiból szedett és Weitrán át közeledő csapatokkal, valamint a Károly király vezetése alatt Magyarországból érkezettekkel, miután Károly királylyal augusztus 24-én Pozsonyban szövetségre lépett. A magyarok segítségét ugyan drágán kellett megvásárolnia. Különösen a szilaj kunok, a kik részben még mindig pogányok valának, Ausztriában borzasztó kegyetlenségeket követtek el: gyilkoltak és raboltak, és számtalan lakost fogolyként magukkal hurczoltak, mintha ellenséges földön volnának. Mikor Albrecht a foglyok szabadon bocsátását kivánta, a magyarok egy része az alatt az ürügy alatt, hogy szeptember végével szolgálatuk ideje lejárt, elhagyta a tábort és haza felé indult, hogy zsákmányukat biztosságba helyezzék. Azonban Ottenburg Meinhárd gróf, a kit Albrecht néhány ezer könnyű fegyveressel utánok küldött, októ-

ber 2-án Horn és Altenburg vidékén utólérte őket, egy részöket levágta, a többieket pedig megfutamítván, a foglyokat megszabaditá.

E közben az egyesült hadak benyomultak Csehországba, a melynek erejét azzal igyekeztek megbénitani, hogy a magyar király Lokietek Ulászlónak csekély segítséget nyujtván, lehetővé tette, hogy Lengyelország ellen támadást intézzen. Ulászló tényleg néhány megerősített helyet: Visliczát, Krakkó és Szandomir között, kezére kerité. Ellenben a főserég semmire sem mehetett. A német fejedelmeknek Albrecht növekedő hatalmától való félelme a háború menetére úgy látszik nem volt befolyás nélkül. Hiszen tulajdon sógora: Henrik, Karinthia herczege, a ki korábban Nassaui Adolf ellenében leghatalmasabb szövetségese volt, Csehország ellen mindennemű támogatást megtagadott tőle. Sőt a brandenburgi őrgrófok, a kiket Venczel azzal nyert meg, hogy nekik Meissent 50,000 márka ezüstért elzálogositá, Albrechthez való közeli rokonságuk ellenére, a cseh királynak mentek segítségére. Venczel bölcsen elkerült minden nyilt csatát s csak a megerősített helyek védelmére szoritkozott, meg lévén győződve arról, hogy az előre haladott évszak az ellenségeket nem sokára visszavonulásra fogja kényszeriteni. Valóban Kuttenbergnek október 18-án megkezdett ostroma nem sikerült, részint a polgárok, bányászok s a Lipa Henrik [1] vezérlete alatt álló őrség bátor ellenállása következtében, részint azért, mert a német seregben levő egyes fejedelmek, névleg mint mondják, Ottó bajor herczeg,

[1] Őt említi *Dalimil*, kiadva Hanká-tól, a „Bibliothek d. lit. Ver. in Stuttgart", XLVIII. köt. 215. l.

eleinte egy erélyes rohamot megakadályoztak. Ugyanakkor a késő évszak következményei is érezhetők valának. A hideg időjárás s az Elba rossz vize, melyet az ostromlottak érczporral és más szeméttel még inkább elrontottak, betegségeket idéztek elő. A csapatok kedvetlensége és bátortalansága a német királyt arra kényszerité, hogy már október 22-én abban hagyja az ostromot s hogy megkezdje a gyors visszavonulást Ausztria felé.

Venczel helyzete már annyira javultnak látszott, hogy Albrecht király békeajánlatait visszautasitá. Tényleg ujabban több német fejedelem hozzája pártolt, mint Éberhard württembergi gróf és Ottó Alsó-Bajorország herczege, a ki most a sereg fővezérségét kapta. A lengyel vidékekről és Boroszlóból, a melynek herczege, Boleszló, Venczel veje, az ő gyámsága alatt állott, Venczel szintén vont csapatokat magához.

Míg ekképen a háború mind nagyobb arányt készült ölteni, II. Venczel 1305. junius hó 21-én alig harmincznégy éves korában meghalt sorvadásban, a mely betegség bizonyára gyönge teste kimerülésének volt a következménye, melyet érzéki élvezetek idéztek elő.[1]

Fia, az alig tizenhat éves III. Venczel, már augusztus 5-én I. Albrechttel, a ki ujból egy sereg élén Csehország nyugati határán állott, megkötötte a prágai békét.[2] Venczel lemondott Éger vidékéről, egyes,

[1] „Morbus ptysicus, qui in ipso diutius latitaverat" a *Chron. Aulae regiae* szerint I, 72, 180. l. „Solo incontinentie malo destructus interiit" mondja a *Cont. Zwetl.* III, 662. l. az 1305-ik évhez.

[2] A „compositio" napját és helyét megemlíti Venczel augusztus hó 8-án kelt oklevelében, Riedel-nél: *Cod. dipl. Brandenb.* I, 263. l. és Erben-Emler-nél II, 885. l. A békének Albrecht király részéről történt megerősítése Nürnbergben, augusztus 18-án kelt.

csehektől megvásárolt várak kivételével és megigérte, hogy Meissent is visszaadja a birodalomnak, a brandenburgi őrgrófokat ezért Pomeréliával kárpótolván. Viszont Albrecht őt és szövetségeseit ismét kegyelmébe fogadta és megigérte, hogy őt Cseh- és Lengyelországnak s az ottani bányák birtokában nem fogja háborgatni. Magyarország birtokának kérdése szóba sem jött.

III. Venczelnek egyébiránt már nem is volt többé szándéka, hogy személyesen a magyar ügyekbe avatkozzék. Azért az 1298-ban eljegyzett Erzsébet herczegnő helyett 1305. október 5-én nőül vette Violát, a tescheni herczeg leányát, minek következtében befolyásának a szileziai herczegekre meg kellett szilárdulnia. Ugyanakkor, mint azt már állitólag atyja is megigérte,[1] Magyarországra való igényeit ottani párthiveinek beleegyezésével szövetségesére: Ottó, Alsó-Bajorország herczegére ruházta, a ki anyja: Erzsébet révén szintén az Árpádoktól származott, s neki Brünnben Szt.-István koronáját s a többi koronázási jelvényeket átadta.[2]

Noha az osztrák herczeg mindenképen meg akarta akadályozni Ottónak Magyarországba jutását, mégis Ausztrián keresztül álruhában csekély kisérettel odament. Párthivei deczember 6-dikán megkoronázták, ő azonban nem sokáig örülhetett koronájának, mert 1307 tavaszán László erdélyi vajda elfogta és Szt.-István koronáját elvette tőle. Midőn hosszabb fog-

[1] *Stájer Rimes Krónika* 747. 755 fej.

[2] Az *Ann. Osterhov.* M. G. SS. XVII. 554 szerint ez Venczel nászünnepélye alkalmával „c i r c a festum b. Dionysii“ (okt. 9.) történt. Azonban Venczel október 10-én kelt oklevelében még csak „Ungariae rex“-nek mondja magát, Erben-Emler-nél II, 888.

ság után 1308 elején szabadságát visszanyeré, Oroszországon keresztül visszatért hazájába, a nélkül, hogy Magyarország trónjának visszaszerzésére többé kísérletet tett volna.

A pápa követének, Gentilis bíborosnak közbenjárására azután az 1308. novemberben tartott országgyűlés Róbert Károlyt végre királylyá választotta, a kit azután 1309. junius 15-én a pápai követtől megszentelt koronával, majd 1310. augusztus 27-én a László vajdától kiadott szent koronával megkoronáztak.

III. Venczel csak rövid ideig uralkodott. Az ifjú, csak tizenhat éves királyt néhány cseh nemes rendszeresen elrontá és kicsapongásokra, különösen iszákosságra csábitá. Mikor aztán a király beszámithatatlan állapotban volt, ezt arra használták fel, hogy maguknak általa királyi jószágokat adományoztassanak. Végül az élvezetek mámorából felriasztotta a hir, hogy Lokietek Ulászló magyar segédcsapatoktól támogatva a lengyel birodalom egész keleti és déli részét Szandomir és Krakkó városokkal együtt kezére kerité. Venczel a cseh hadak élén ellene készült. De mikor 1306. augusztus 4-én Olmützben, az ottani székesegyházi esperes házában déli pihenőjét tartá, egy orgyilkos három szurással megölte. Tettesül a thüringiai Potenstein Konrádot említik, a ki különben ismeretlen.[1] De hogy ki bérelte fel és mi okból, az titok maradt, miután a ház elhagyása alkalmával megölték.

[1] Így nevezi a *Chron. Aulae regiae* I, 84. 209. l. és *Chron. Sampetr.* 146. l. Az olmützi káptalan nekrológjában, Dudik-nál VII, 361. l. első jegyz., a gyilkos neve „Conradus Duringus dictus de Mulhow". III. Venczel uralkodásáról lsd. Dudik i. m. VII, 336—366.

III. Venczel meggyilkolásával Csehországnak Lengyelország fölött való uralma véget ért, mert Lokietek Ulászló lassanként az egész birodalmat hatalmába kerité.

De Csehországra nézve is ez az esemény a legfontosabb következményekkel járt, miután Venczellel, ki nem hagyott hátra utódokat, a Přemislydák fi-ága kihalt.[1]

III. Venczelnek ugyan még négy nővére élt, a kik közül a legidősebbet, Annát, február hóban Henrik karantán herczeggel összeházasitották. De mivel az uralkodóház nőtagjainak Csehországban nem volt örökösödési joguk, a cseh rendek maguknak követelték a jogot, hogy a trónt szabad választás útján betöltsék. E czélból már augusztus 22-én Prágában a rendek általános gyűlését hivtak össze. Albrecht király ellenben Csehországot Morvaországgal együtt megüresedett birodalmi hűbérnek nyilvánitá, még pedig joggal. Mert habár II. Frigyes 1212-ben a cseheknek azt a kiváltságot adta, hogy a Přemysl-családnak az a tagja, a kit királylyá választanak, a császártól országát hűbérül nyerje, mégis több volt mint kétséges, vajjon a cseh rendeknek ez a joga vonatkozik-e egészen uj uralkodóház választására is?

[1] A csehországi eseményekre vonatkozólag 1306-tól 1308-ig főforrás a *Chron. Aulae regiae* I, 85. 86. A további bizonyitékokat lsd. Böhmer *Regesztái*-ban (Rudolf és Frigyes osztrák herczegkéit is) és Kopp-nál IIIb, 359. s kk. ll. Az okleveleket Erben-Emler-nél II, 908. s kk. ll. V. ö. még Palacky-t IIb, 43. s kk. ll. s az ő jogi nézete ellenében Horčička A-tól: *Herzogs Rudolf III. von Oesterreich Einsetzung zum König von Böhmen* a „Mitteil. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen" XVII, 186—198. l.

Albrechtnek az volt a szándéka, hogy Csehországot legöregebb fiának, Rudolfnak adományozza, a ki mellett a prágai választó gyűlésen az odavaló előkelők egy része is nyilatkozott. Azonban a többség Henrik karantán herczeg mellett volt, a kinek javára szolgált, hogy személyesen jelen volt s hogy az utolsó királylyal sógorsági viszonyban állott, továbbá, hogy elismerésével mindazokat kielégítették, a kik a Přemysl-ház fi-ágának kihalása után e ház legközelebbi nőtagjaira is tekintettel kívántak lenni. Mindazonáltal a vélemények különfélesége miatt formális választás nem történt.

Hogy akaratának nagyobb nyomatékot szerezzen, Albrecht király 1306. szeptember hó végén sereggel benyomult Csehországba, a hol Laun mellett táborba szállott. Ugyanakkor fia, Rudolf, Ausztria felől Prága faláig nyomult. Mindketten egyébiránt minden ellenségeskedést elkerültek s erre nem is volt szükség, minthogy Henrik karantán herczeg kétségbe esve a trónért való versengésének sikerén, feleségével titokban visszautazott Tirolba. Az Ausztriával s a német birodalommal való háború félelme, az ajándékok és igéretek, a melyeket a legbefolyásosabb cseh uraknak tettek, végül az előző évben özvegységre jutott Rudolf készsége, hogy a régi királyi családdal rokonságban álló herczegnőt, t. i. II. Venczel özvegyét, Erzsébet lengyel herczegnőt nőül fogja venni, azokat a cseheket is elismerésére bírta, a kik eddig idegenkedtek tőle. Miután Csehországot atyjától hűbérül nyeré, a lakosok is hűséget esküdtek neki. Albrecht azután kivitte, hogy a cseh és morva bárók és nemesek esküvel és pecsétes levélben megigérték, hogy ha Rudolf fiörökös nélkül hal el, fivérei közül a legöregebbiket s ennek örököseit fogják utódokul

elismerni, úgy hogy a Habsburg-háznak Csehország fölött való uralma örökre biztosítva látszott.

Albrecht most hatalmának tetőpontján állott. Ő és fiai közvetlenül uralkodtak a birodalom egész keleti részén: Stirián, Ausztrián, Morvaországon, Meissenen, a pleisseni vidékkel s az Osterlanddal együtt, továbbá délnyugati Németországban nagy kiterjedésű vidékeken, a Rajna mindkét partján, a hol a Habsburg-birtokokat vétel és adományozás útján mindinkább gyarapították. Az igényeket, a melyeket Adolf király nagyon kétes joggal Thüringiára szerzett, ő is föntartá. A birodalom többi részeiben nem egy fejedelem és gróf, mindenek előtt pedig a birodalmi városok őszintén ragaszkodtak hozzá. Oly hatalomnak volt birtokában, a melylyel, mint látszott, Németországon minden ellenállást leverhetett s a birodalmi hatalom megszilárditására további lépéseket is merészelhetett.

Ekkor a szerencse, a mely addig annyira kedvezett neki, egyszerre hűtlenül elhagyta. Hadjárata, a melyet még Csehországból Mindszent táján az Érczhegységen át Lipcse közeléig intézett, hogy a thüringiai tartományi gróf fiaitól, Frigyestől és Diezmanntól az általok részben elfoglalt Osterlandot ismét elragadja, az előrehaladott évszak miatt alapjában véve sikertelen maradt. 1307. május 31-én ottani helytartóját, Vortenberg Henrik konyhamestert,[1] a nevezett fejedelmek Luckánál, Altenburgtól észak-nyugatra megverték, miközben halottakban és foglyokban súlyos veszteséget szenvedett, és Pleissen vidékének, továbbá a meisseni határgrófságnak egy részét elfoglalták. Mikor aztán a király a nyár folyamán maga is elő-

[1] Nem a nürnbergi várgróf. Lsd. Wegele i. m. 284. l. 2-ik jegyz.

nyomult seregével Thüringiába, Csehországból oly hírek érkeztek, a melyek visszavonulásra kényszeriték.

Rudolf király kitünő tehetségü férfiú volt, a ki komolyan fáradozott azon, hogy meggyógyitsa a sebeket, a melyeket korábbi háborúk és elődjének pazarlása a cseh birodalmon ütöttek. Háztartásában a legnagyobb takarékosságot hozta be, a maga, valamint udvara számára még bort, búzát és más dolgokat is Ausztriából hozatott, s annyira vitte, hogy a királyi jövedelmekből hetenként ezer márkát az államadóságok törlesztésére lehetett fordítani. Azonban ép ez a takarékossága több csehnek nem volt inyére, a kik őt gúnyosan kalmárnak nevezték. Csehország déli és nyugati részében néhány nemes egész nyiltan mint Henrik karantán herczeg hive lépett föl. Mikor Rudolf 1307 nyarán nagy sikerrel ellenök indult, Horaždiowitz várának ostroma alkalmával, a mely Strakonitz Baworé volt, julius 4-én, életének huszonhatodik évében a vérhas elragadta.[1]

Alig hunyt el Rudolf, a rendek részéről a Habsburgoknak tett eskü ellenére a karantán párt újból fölemelte fejét, felszólítván Henriket, hogy sürgősen térjen vissza. A tanácskozások, melyeket a bárók és polgárok János prágai püspök, Henrik egyik hívének házánál tartottak, ugyancsak viharosok valának. Mikor Bechin Tóbiás, országos főmarsal, az osztrák párt feje, Frigyes herczeg, Rudolf bátyjának elismerése érdekében felszólalt, Lichtenburg Ulmann s ennek

[1] Rudolfról lsd. a *Chron. Aulae regiae* I, 85. l. Henrik karantán herczeg választásáról s a következő háborúról a 86. fej. Az okleveleket Erben-Emler-nél II, 919. s kk. ll. V. ö. még a *Stájer Rimes Krónikát* 782. s k. fej. és Palacky i. m. IIb, 51. s kk. ll.

öccse, Krusina Henrik, a püspök szeme láttára leszúrták. Ugyanebben a sorsban részesült Hiltmár prágai polgár, Fridinger fia, a kit Tausendmark Miklós polgár nyilt utczán ölt meg. Egy Wolfram nevű gazdag polgár, a ki Bechinnel leginkább buzgólkodott Frigyes osztrák herczeg érdekében, csak úgy kerülte el a halált, hogy megszökött. Miután ily erőszakosságokkal az osztrák pártot teljesen megfélemlítették, Henrik karantán herczeget 1307. augusztus 15-én cseh királylyá választották. Frigyes osztrák herczeget csak az olmützi püspök, továbbá Morvaország nemessége, valamint a városok egy része [1] ismerték el fivére utódjául.

Ezeknek az eseményeknek a hírére Albrecht király, a ki el volt határozva, hogy a birodalom jogainak és fia, Frigyes igényeinek érvényt szerez, Henrik karantán herczegre kimondta a birodalmi átkot, még augusztus hó folyamán a Thüringia ellen gyűjtött sereggel az Oster- és Égerlandon át Csehországba nyomult és fiával Frigyessel egyesült, a ki Morvaországon át közeledett csapataival. Aspelt Péter, az egykori cseh kanczellár, a kit röviddel előbb a pápa mainzi érsekké nevezett ki, továbbá Rudolf és Lajos rajnai pfalzgrófok a király kiséretében valának. Ellenben Henrik pártján állottak mindazok, kik a birodalom fejével meghasonlottak vagy hatalmára féltékenyek valának, t. i. Frigyes, az uj meisseni őrgróf, Eberhard, a nyugtalan württembergi gróf, a kinek 4000 márka ezüst

[1] Ezek közt mindenesetre Brünn s a püspökkel bizonyára Olmütz is, de nem Znaim és valószinűleg Igló sem az oklevelek szerint, Erben-Emler-nél i. m. 920. 931. l., 2135. 2154. 2156. 2158. sz. V. ö. 924. l. 2141. sz.

fejében lehetőleg sok csapatot kellett segitségül hoznia, végül István, Alsó-Bajorország herczege, a magyar ellenkirály öccse.

Wallsee Ulrik, Stiria tartományi kapitánya, Albrecht megbizásából Konrád salzburgi érsekkel együtt megtámadta Karinthiát és elfoglalta Sz.-Veitet, Klagenfurtot, Völkermarkot és más városokat; a görzi és ortenburgi grófok Krajna egy részét foglalták el. Viszont Albrecht maga csak keveset tehetett. Kolin és Kuttenberg városok ostroma meghiusult Lipa Henrik, Wartenberg János s a tiroli Aufenstein Konrád vitéz védelme következtében.[1] Miután Albrecht Königgrätz, Jaromieř, Chrudim, Hohenmauth és Polička városokban, a melyek Erzsébet királynő özvegyi ellátására voltak szánva, őrségeket hagyott hátra, október derekán megkezdte a visszavonulást Ausztria felé.[2] Az imént említett városok legalább támaszul szolgálhattak további vállalatokhoz, ha a háború a következő évben megujul. Albrecht Németország nyugati részében is buzgón fegyverkezett a következő hadjáratra, midőn egy gyilkos kéz minden tervének hirtelen véget vetett.[3]

Mikor Albrecht öccse, Rudolf, 1283-ban Ausztriáról és Stiriáról lemondott, elhatározták, hogy ha négy év leforgása alatt nem kap királyságot vagy fejedelemséget, Albrecht őt pénzzel fogja kártalanitani.

[1] Erről mondja *Joh. Victor.* 353. l. „in quo oppido (Kuttinarum) presidiatum tenuit". A két első, úgy látszik, Kolinban parancsnokoskodott. *Chron. Aulae regiae.* I, 86.

[2] Október 5-én és 11-ikén oklevelet állit ki Oppatovitz mellett, Königgrätztől délre, 17-én Znaimnál, 27-én Ennsben.

[3] I. Albrecht viszonyáról unokaöccséhez, Jánoshoz, lsd. Kopp i. m. IIIb, 388. s kk. ll.

1290-ben bekövetkezett haláláig Rudolf nem kapott semmit, valószinűleg, mert atyja remélte, hogy a német királyi koronát fogja megszerezhetni számára. Fia János, a kit felesége, Ágnes cseh herczegnő, halála után [1] szült, mostanáig hiába várt kártalanításra, talán mert Albrecht, legalább a mint mondják, Meissent akarta neki adni.[2] De mikor ez 1307-ben elveszett, a fiatal herczeg nyugtalankodni kezdett, mert tizenhat éves korában nagykorúvá lévén, önállóságra törekedett. Nem kivánt kevesebbet, mint Ausztriának és Stiriának egy részét. Erre pedig Albrecht semmiképen sem állhatott rá. Mindazonáltal legalább részt engedett neki a svábföldi Habsburg-birtokok kormányzásában, melyek az egész ágat közösen illették.

Ezzel azonban a nagyravágyó herczeg nem elégedett meg. Talán azzal is elégedetlen volt, hogy Albrecht Csehországot nem neki, II. Otakár egyik leánya fiának, hanem saját fiainak igyekezett megszerezni. Mikor Albrecht 1308 tavaszán fiával, Lipóttal, Péter mainzi érsekkel s más fejedelmekkel az Aargauban levő Badenbe jött, János még határozottabban ismételte követelését. És miután Albrecht ezúttal is a jövővel biztatta s kérte, hogy várja be a Csehország és Meissen elleni hadjárat végét, a szenvedélyes ifjú a külső tartományokból való néhány elégedetlen nemessel: Wart Rudolffal, Balm Rudolffal, Eschenbach Walterrel és Tügerfelden Konráddal egyet-

[1] Hogy ez az eset forgott fenn, a melyet Krones *Handbuch* II 22. még bizonytalannak mond, bizonyitja *Ottokár Rimes Krónikája*, 243. fej. és *Joh. Victor.* 330. l.

[2] Az egykorú *Cont. Zwetl.* szerint, III. 661. l. V. ö. azonban a Wegele től (i. m. 268. s k. l.) ez ellen felhozott okot.

értve elhatározta, hogy a királyt elteszi láb alól. Remélhette, hogy sok fejedelemnek Albrechttel való elégedetlensége mellett nemcsak bűntetlenül fog maradni, hanem hogy vágyai czélját is eléri.[1] Mikor Albrecht 1308. május 1-én Badenből Bruck irányában felesége elé lovagolt, az összeesküvők, a kik majdnem egyedül mentek át vele a Reuss folyón, hirtelen a gyanútlan királyra rohantak. Mialatt Wart csatlósa, Rulassingen a király lovának kantárját megragadta, János tőrt döfött a mellébe, mire Wart kardjával átszúrta, Balm pedig a fejét széthasitá. Habsburg vára alatt az odasietö strassburgi püspök karjaiban lehelte ki lelkét a király.[2]

[1] A *Stájer Rimes Krónika* gyanusitása ellen, hogy Jánost Péter, mainzi érsek s a württembergi gróf formálisan a gyilkosságra biztatták, helyes okokkal lép fel Heidemann a „Forsch. z. deutschen Gesch." IX, 327. s kk. ll. és *Peter von Aspelt* czimü művében, 70. s k. l. Jánosnak nagybátyja ellen való gyülölete főokát Csehországra való igényeiben látja.

[2] Tudósitást meggyilkolásáról s a vérbosszúról közölt Liebenau az „Anz. für schweizer Gesch." 1884. évf. 331. l. (Nem egykorú.)

ÖTÖDIK FEJEZET.

A Habsburgok viszonya VII. Henrik királyhoz. — Uj uralkodó-változás Csehországban.

I. Albrecht meggyilkolása a legnagyobb csapás volt, a mely Németországot épúgy, mint a Habsburgházat a fenforgó viszonyok között érhette. Albrecht a német birodalmi hatalom helyreállítására, továbbá a fejedelmeknek a korona alá való rendelésére époly belátással, mint szilárdsággal törekedett s a szükséges alapot ezekhez a törekvésekhez: házának hatalmát szakadatlanul növelni igyekezett. Ha a kormányt ugyanazzal az erővel ebben a szellemben hosszabb ideig tovább viszik, Németország felbomlását bizonyára megakadályozzák még s talán a korona örökössé tételét is előkészítik. De miután Albrechtet terveinek megvalósítása közben megölték, családja ellen fölkelté a fejedelmek féltékenységét és gyűlöletét a nélkül, hogy családjának biztosította volna a hatalmat azok leküzdésére, s csak annak volt maradandó becse, a mit a féktelen nemesség ellen a fejedelmi hatalom megerősítésére saját országaiban tett.

I. Albrecht fiai: Frigyes, Lipót, Albrecht, Henrik és Ottó, a kik közül csak a két első volt nagykorú, egyelőre egészen más politikát követtek. Valószinűleg mert ismerték a választófejedelmek többségének, különösen a rajnavidéki érsekeknek idegenkedését családjok iránt, nem tettek semmit, hogy atyjok halála után a birodalmi kormányt magukhoz ragadják. Viszont

a birodalom segítsége nélkül nem is tartották magukat elég erőseknek arra, hogy Frigyesnek Csehországra való igényeit megvalósítsák. Ez tehát már 1308. augusztus 14-én Henrik, karantán herczeggel megkötötte a znaimi békét, a melyben 45,000 márka prágai garasért lemondott Cseh- és Morvaországról, a Karinthiában és Krajnában elfoglalt területeket pedig visszaadni igérte. Azonban ezek, valamint Iglau, Eichhorn, Eibenschütz, Znaim, Poholitz és Kostel az említett összeg lefizetéséig, a minek részletekben két éven belől kellett megtörténnie, zálogul kezében maradtak.

Lipót herczeg, a ki mint másodszülött a külső tartományok kormányát vette át, 1309 tavaszán megkezdte bosszuló hadjáratát a királygyilkosok ellen, a kik rettenetes tettök után szomszéd váraikba menekültek s ellenállásra készültek.[1] Lipót először maga, azután szövetségben Frigyes testvérével, a ki Ausztriából 1400 lovast hozott, többet elfoglalt e várak közül, földig lerombolta azokat és némelyekben még az őrséget is a királygyilkosok támogatása miatt kivégezteté.

További lépéseket az uj római király magatartása tett lehetetlenné a gyilkosok ellen, a kik a habsburgi területen kívül tartózkodtak.

A választófejedelmek ujból egy hatalomnélküli grófra, Luxemburg Henrikre, Baldewin trieri érsek fivérére adták szavazatukat és pedig oly hallatlan összegekért, a minőket még sohasem követeltek a német koronáért. VII. Henrik, a ki különben igen derék ember volt, a rajnai választófejedelmeknek nemcsak a birodalmi javakat és jövedelmeket volt kénytelen visszaadni, a

[1] Lichnowsky III, DXXXI, Erben-Emler II, 942.

[2] Lsd. erre nézve Kopp i. m. IVa, 8. s kk. ll. 55. s kk. ll.

melyeket Albrecht lázadásuk alkalmával tőlük elvett, hanem az akkor szenvedett kárt is meg kellett térítenie. A mainzi érsek ezt nem kevesebbre, mint 100,000 márka ezüstre becsülte.[1]

A Habsburgok és barátaik fölemelése elé nem gördítettek akadályt, viszont ő is mindjárt megválasztatása után, majd koronázása alkalmával megigérte, hogy az osztrák herczegeknek mindazokat a javakat és jogokat fogja adományozni, a melyeket már Albrecht alatt élveztek. Azonban féltékeny lévén hatalmukra és valószinűleg felingerelve Péter mainzi érsektől, a ki Ausztria határozott ellensége volt, csakhamar más magatartást tanusított. Albrecht király gyilkosainak a kiátkozását húzta-halasztotta, Schwyzet és Unterwaldent a Habsburg-ház uralma alól kivette, a mennyiben ezeket a területeket közvetlenül a birodalom alá tartozóknak nyilvánítá, s még országaiknak hűbérül adományozása miatt is nehézségeket támasztott, a menynyiben azt állitá, hogy unokafivéröknek, Jánosnak azoknak egy részére alapos igényei valának, ennek jogai pedig a királygyilkosság következtében a birodalomra szállottak. Még kevésbbé volt hajlandó arra, hogy Frigyes herczegnek Morvaországot adja hűbérül, a mint azt tőle egy Speierben 1309 őszén tartott királyi széken követelte.[2] Henrik király ugyanis

[1] VII. Henrik korára nézve v. ö. Böhmer *Regesztái* mellett Kopp i. m. IV. első részét; továbbá Dominicus-tól: *Baldewin von Lützelburg*, Heidemann-tól: *Peter von Aspelt* czímű műveket, az osztrák viszonyokra nézve pedig Kurz F. művét: *Österreich unter Friedrich dem Schönen*, valamint a regesztákat Lichnowsky III. kötetében.

[2] *Joh. Victor.* 361. l. V. ö. Heidemann-tól: *Peter von Aspelt* 118. s kk. ll.

már el volt határozva, hogy Csehországot a saját házának juttatja, s már a csehek hangulata miatt sem egyezhetett bele a birodalom megcsonkításába. A király s az osztrák ház között a szakadás elkerülhetetlen nek látszott. Az osztrák herczegek már útra készen valának, mikor néhány barátjoknak: a strassburgi püspöknek és Rudolf pfalzgrófnak sikerült szeptember 17-én egyességet létre hozni. A király az osztrák herczegeknek tartományaikat hűbérül adta, lemondott János herczeg örökös birtokaira s a királygyilkosok javaira való igényeiről, a mennyiben azok a Habsburgok hűbérei valának. Viszont a herczegek megigérték, hogy 20,000 márka ezüstöt kölcsönöznek neki és 30,000 márka fejében egész hatalmukkal megsegítik, hogy Csehországot meghódíthassa. Ez 50,000 márkáért Henrik a morva őrgrófságot adta nekik zálogul. Továbbá a herczegeknek saját költségükön kétszáz lovast kellett állítaniok Frigyes vezérlete alatt egy nyár tartamára Meissen ellen, száz lovast és száz számszerijjászt pedig Lipót vezérlete alatt hat hónap tartamára egy Olaszországba indítandó hadjárathoz.

VII. Henrik most végre a királygyilkosokra kimondta a birodalmi átkot, úgy hogy menekülésökre kellett gondolniok. Balm Rudolf egy bázeli apáczakolostorban rejtőzött, a hol néhány év mulva meghalt. Eschenbach Walter állítólag harminczöt évig Württembergben ismeretlenül mint csordás élt, és csak halálos ágyán födözte fel igazi nevét. Wart Rudolf Avignonba akart menni, hogy a pápától bűnbocsánatot kérjen, azonban útközben Burgundiában Blamont gróf elfogta és bizonyos összegért Lipót herczegnek kiadta, a ki aztán a gyilkosság szinhelyén kerékbe törette. János herczeg maga szerencsésen eljutott a pápához, a ki

azzal a megjegyzéssel utasította el, hogy bűnét nem egyházi, hanem világi törvények szerint kell megítélni. 1312 tavaszán Pisában az ott levő Henrik király lábaihoz borult, a ki megkegyelmezett ugyan életének, de fogva tartotta haláláig, a mely már 1313. deczember 13-án bekövetkezett.

Mialatt Lipót herczeg a külső tartományokban tovább üldözte a királygyilkosokat, Frigyes Speierből Ausztriába visszatért, a hol távollétében néhány elégedetlen nemes, a Potendorf és Zelking urak, továbbá előkelő bécsi polgárok, mint Berchthold lövészmester Ottóval, Alsó-Bajorország herczegével összeköttetésbe léptek s a király meg a Habsburgok között készülő szakadás hírére fellázadtak. Azonban a lövészmester kisérlete, hogy Bécs városát s az ott időző ifjú herczegeket: Ottót és Albrechtet hatalmába keritse, Konrádnak a derék kincstartónak óvatos előkészületei, valamint a bécsi polgárok legnagyobb részének hűsége következtében meghiusult. Wallsee Ulrik, Stiria tartományi kapitánya a fölkelést könnyen leverte azután. Mikor 1310. január hóban Frigyes herczeg Ausztriába visszatért, a vétkeseket szigorúan megbüntették. A nemesek elvesztették kastélyaikat, a bécsi polgárok házaikat s egyéb birtokaikat. Az utóbbiak közül egyet: Stadlauer Jánost lófarkhoz kötve a városon végig vonszolták s azután kerékbe törték, kettőt megfosztottak szemök világától és nyelvöktől.[1]

Augusztus hóban azután Frigyes herczeg hadat

[1] *Stájer Rimes Krónika* 827. 829. 830. (a mivel végződik) fej. *Joh. Victor.* 361. l. *Cont. Zwetl.* III, 664. l. *Cont. Sancruc.* III, 734. s k. l. *Cont. Canon. Salisb.* 819. s k. l. V. ö. a birtokelkobzásokról szóló okleveleket az „Arch. f. österr. Geschichtsq." II, 528—533.

vezetett Ottó bajor herczeg ellen, ki a fölkelést az Inn mellett fekvő osztrák Neuburg várának elfoglalására használta fel. Ried, a melyet Frigyes először ostromolt, kezébe esett, de előbb a védők maguk felgyujtották. Ellenben Schärding alól az osztrákok élelemhiány s a herczeg súlyos megbetegedése miatt elvonulni voltak kénytelenek.

A római királynak Ausztriával való megegyezése 1309 őszén az előbbinek lehetővé tette, hogy Csehországra vonatkozó terveit megvalósítsa. Miként elődei, úgy VII. Henrik époly határozottan ragaszkodott ahhoz a nézethez, hogy Csehország a Přemyslidák fi-ágának kihaltával a birodalmra szállt s azt szintén saját családjának iparkodott megszerezni. Mindazonáltal Henrik, karantán herczeg, talán tovább is tarthatta volna magát a német birodalom hadereje ellen, ha sikerült volna állandóan megtartani a csehek rokonszenvét, a melylyel kezdetben mint egy odavaló herczegnő férjét oly nagy mértékben fogadták. Azonban Henriknek csakhamar nyilvánvalóvá lett tehetetlensége, hogy egy pártoktól annyira feldult birodalmat, a milyen Csehország volt, kormányozzon, rövid idő mulva a közhangulatban változást idézett elő.[1] Gyöngesége és tétlensége csakhamar megfosztotta minden tekintélytől s a nyugtalan kedélyek szenvedélyeinek

[1] Ezt a nézetet, mely a *Chronica Aulae regiae*-ben (I, 86. s kk. ll., 218. s kk. ll.) mindenesetre túlmerev és egyoldalú kifejezésre talált, kétségbe vonta Heidemann J.: *Heinrich von Kärnthen als König von Böhmen* czimű értekezésében, a „Forsch. z. deutschen Gesch." IX, 471—510., továbbá *Peter von Aspelt* czimű művében, 130. s kk. ll. Azonban, a ki Henrik későbbi működését Tirolban s itt nyilvánuló pazarló hajlamát és gyöngeségét ismeri, a königsaali krónikás felfogását szivesen

szabad tért engedett. A pártviszályok, melyek már a trón betöltése alkalmával ismételve mutatkoztak, most még inkább előtérbe léptek és nyilt harczokra vezettek. A féktelen cseh nemesség s a virágzásnak indult túlnyomóan német polgárság mind merevebben állott szemben egymással. A gazdag Prága és Kuttenberg városok polgárai politikai egyenlőjoguságra törekedtek az országnagyokkal, a kik addig a tartomány kormányát egyedül tartották a kezökben, s végre a király helyeslésére számítva, nyilt ellenségeskedésre vetemedtek. 1309. február 15-én a kuttenbergi polgárok a gazdag Ruthard s a prágai Pusch Peregrin fiainak vezetése alatt hajnalban megrohanták a szomszéd sedleczi kolostort, hol az országos főmarsal és alkamarás Lipa Henrik, Wartenberg János s a német Klingenberg János, Wolfram prágai polgárral, az ottani osztrák párt korábbi fejével, egy, előttök talán gyanúsnak tetsző összejövetelt tartottak, az urakat kivonszolták ágyukból és Liditz várában elzárták. Ugyanaz nap Prágában Lomnicz Péter főkanczellár-visegrádi prépostot Duba Heinemann, Lichtenburg Rajmondot pedig Wölfin Jakab, Tausendmark Miklós és párthíveik elfogták.

Henrik király nem volt az az ember, hogy ezt az eseményt a saját érdekében kizsákmányolja, sőt ingadozó magatartásával mindkét féllel elrontotta a dolgát.

elhiszi, habár e kolostor apátja maga a Henrik-ellenes párt tagja volt. A *Chron. Aulae reg.*-hez csatlakoznak főleg a cseh viszonyok leírásai is Karantán Henrik alatt Palacky-nál, Koppnál és Schötter-nél: *Johann Graf von Luxemburg und König von Böhmen* (2 kötet, 1865), I, 65. s kk. ll., továbbá, a mi Henrik megítélését illeti, Schlesinger a „Mitteil. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen" V. köt. 72. s kk. ll., VI, 1. s kk. ll.

A polgárok maguk között is egyenetlenkedtek. Körülbelül három hónap mulva az urakat ismét szabadon bocsátották az alatt a föltétel alatt, hogy az egész országot érdeklő ügyeket ezentúl a polgárság tanácsa és beleegyezése nélkül nem fogják elintézni. Azonban a foglyok alig nyerték vissza szabadságukat, többé nem gondoltak ezzel a szerződéssel. Lipa Henrik és barátja Wartenberg János Wolfram polgár segitségével Prága városát hatalmukba kerítették és ellenfeleiket elűzték. A király parancsaival senkisem gondolt, sőt őt magát Lipa Henrik némi tisztes fogságban tartotta. Prága utczáin ismételve harczra került a dolog a csehek s a csapatok között, a melyeket Frigyes, a meisseni őrgróf, sógorának, a cseh királynak segitségül küldött. Csak egy idő mulva békült meg Henrik király Ottó bajor herczeg és Eberhárd württembergi gróf közbenjárására Lipa Henrikkel és kapta vissza ismét a várat. Azonban ellenfeleinek száma még mindig jelentékeny volt. Szó volt letételéről s egy más királynak, talán Frigyes osztrák herczegnek,[1] vagy Frigyes meisseni őrgrófnak, vagy valamely szileziai herczegnek a megválasztásáról.

Ellenben a königsaali és sedletzi apátok, a kik valamikor közel állottak II. Venczel királyhoz, azon fáradoztak, hogy a cseh trónt a király második leányának, a nagyravágyó Erzsébet herczegnőnek szerezzék meg. Konrád königsaali apát, a ki születésére német volt, már 1309. augusztus havában, midőn rendjének Citeaux-ban tartott általános káptalanjára utazott, a római királyt eme tervnek megnyerni igyekezett. VII. Henrik ugyan nagyon határozottan hangsúlyozta

[1] Ezt igazolja Frigyes levele Erben-Emler-nél II, 961.

azt a jogát, hogy Csehországgal, mint megüresedett hűbérrel tetszés szerint intézkedhetik, mégis örülnie kellett, ha magában Csehországban egy párt föllépett érdekében. Ezért végül királyi szavára igérte, hogy úgy fog dönteni, hogy csak Erzsébet lehessen Csehország királynője.

Állásának megszilárdítása végett Henrik király Tirolból és Karinthiából néhány száz embert hozatott Csehországba, a vitéz Aufenstein Henrik vezérlete alatt. Ezek azonban nem voltak elég számosak ahhoz, hogy a király ellenségeit leverjék, és erőszakoskodásaikkal csak növelték a gyűlöletet a karantán uralom ellen. Lipa Henrik barátjaival most szintén Erzsébet herczegnő pártjához csatlakozott.[1] A gazdag Rosenberg Albertet már 1310. január havában a római királylyal összeköttetésben találjuk.

A király csapatai s a cseh nemesek között nyílt harczra került a dolog. Nevezetesen a karantánok a prágai híd egyik tornyát igyekeztek hatalmukba keríteni, a mely Lipa Henrik kezében volt. Azonban minden vitézségök ellenére nem bírták elfoglalni. Mikor a Hradsin lábánál vívott szerencsétlen ütközetben Aufenstein Henrik sebesülten a csehek kezébe esett, a király hatalma úgyszólván csak a várra szorítkozott.

Szeme láttára a csehek elhatározták, hogy VII. Henrikhez követséget küldenek, hogy tőle egyetlen fiának, Jánosnak, Csehország királyává való kinevezését és Erzsébet herczegnővel való összeházasítását kérjék. 1310. julius 1-én a követség, mely a cziszterczita-rend három apátjából, három nemesből és hat prágai

[1] 1309. november 27. után. Erben-Emler II, 957.

[2] Böhmer: *Reg. Heinr.* VII, 628—631. sz. (Add. II.)

és kuttenbergi polgárból állott, a királyhoz Frankfurtba utazott. A birodalom jelenlevő fejedelmei és nagyjai, a kik Rudolf pfalzgróf elnöklete alatt törvényszékké alakultak, azt az ítéletet hozták, hogy a csehek nem tartoznak a Henrik, karantán herczegnek tett hűségesküjöket megtartani, mert mikor azt tették, a herczeg egyházi átok alatt volt.[1] VII. Henrik inkább szerette volna fivérét, Walramot, mint fiát, a ki még csak tizennégy éves volt, Csehország királyává kinevezni. Azonban a csehek ezt épen fiatalsága miatt inkább óhajtották, mert azt hitték, hogy könnyebben fogja magát bele élni országuk viszonyaiba. A király engedett és 1310. augusztus 31-én Speierben Csehországot ünnepélyesen fiának, Jánosnak adta, és összeházasította Erzsébet herczegnővel, a kit Csehországból a Rajnához hoztak volt.

1310. szeptember 21-én János elbucsúzott atyjától — örökre. VII. Henrik útra kelt az Alpokon át, hogy Rómában átvegye a császári koronát s hogy Olaszországban a birodalom jogainak ismét érvényt szerezzen. János pedig, kisérve Péter, mainzi érsektől, a ki, mint volt cseh kanczellár, a birodalom viszonyait különösen jól ismerte, továbbá Rudolf rajnai pfalzgróftól, Henneberg Berthold gróftól és más grófoktól és uraktól, 3000 emberből álló sereg élén Nürnbergen és Égeren át útra kelt Csehországba, a melynek határát október végén lépte át.[2]

[1] Ez, valamint több más, ezen eseményre vonatkozó fontos oklevél Erben-Emler-nél II, 965. s kk. ll. Az átkot Henrikre és fivérére a trieri püspökség elfoglalása miatt ugyan ismételten kimondották, de legkésőbb 1307 elején ismét feloldották őket alóla Lsd. Egger-től: *Gesch. Tirols* I, 331.

[2] A csehországi hadjáratra nézve, a melynek főforrása a

Azonban itt Henrik király helyzete időközben jelentékenyen javult. Már julius 18-án Kuttenberg a hangulatváltozás következtében ismét Henrik pártjára állott, a ki ebben a városban maga is megjelent.[1] Több nemes, mint például a hatalmas Lichtenburg urak, ismét szorosabban a királyhoz csatlakozott.[2] Ugyanakkor ez még a meisseni őrgrófokat is a legszorosabban magához fűzte, a mennyiben megigérte, hogy Csehországot arra az esetre, ha örökösök nélkül hal el, nekik fogja megszerezni, sőt ennek a királyságnak a kormányát forma szerint kezökbe adta.[3] 1310. augusztus[4] havában unokaöccse, Frigyes meisseni őrgróf fia, hatszáz embert hozott neki segitségül, a kiknek támogatásával szeptember 14-én Prágát is, hol a polgárok nagyobb része szintén hozzá ragaszkodott, újból pártjára vonta. A legfontosabb városok tehát Luxemburgival szemben ellenséges állást foglaltak el. Kuttenbergben, a melyet először igyekezett elfoglalni,

Chronica Aulae regiae v. ö. Palacky-val, Schötter-rel és Böhmernek János királyra vonatkozó regesztáival, továbbá Heidemanntól: *Peter von Aspelt* 163. l. s a „Forsch. z. deutschen Gesch." IX. köt. 505. s kk. ll.

[1] Oklevelet állit ki „in Chutnis" julius 28-án, Erben-Emlernél II, 967.

[2] U. o. II, 967. V. ö. Palacky IIb, 9.

[3] 1310. szept. 24-én kelt oklevél Erben-Emler-nél II, 969. extr. Az u. o. 923. l. 2143. sz. a. közölt, kelt nélküli oklevél talán inkább az 1310-ik, mint az 1307-ik évbe tartozik. Máskép Wegele: *Friedrich der Freidige*, 315. l. első jegyz.

[4] Hogy Henrik a meissenieket csak augusztusban hivta magához, azt a *Chron. Aulae regiae*-ben I, 107, 300. l. Zittaui Péter határozottan mondja. Ezek tehát már julius derekán nem működhettek közre Kuttenberg megvételénél, mint a 105. fejezetben, 284. l. az igazságnak nem egészen megfelelően mondja.

a vitéz Aufenstein Henrik minden támadást oly sikerrel vert vissza, hogy János tanácsosai már három nap mulva, november 21-én, abbanhagyták az ostromot és Kolin ellen fordultak. Ez is megtagadta a megadást és kijelenté, hogy a főváros példáját követi. Hat nap mulva János innen is elvonult és november 28-án Prága előtt ütötte fel táborát. A hangulat a seregben már nagyon aggasztóvá lett. A kemény hideg következtében ló és ember egyaránt szenvedett. Sok német már hazatérésre gondolt és csak Péter mainzi érsek nem vesztette el bátorságát. Mindazonáltal a jól megerősített Prágát, melyet a meisseniek, karantánok és tiroliak erélyesen védelmeztek, bizonyára szintén nem foglalhatták volna el, hogyha árulás nem vezetett volna czélhoz s a Luxemburgi párthivei deczember 3-án az ostromlóknak egyik kaput meg nem nyitották volna. Henrik a Kleinseité-ra s a Hradsinra vonult vissza. Miután most egyidejűleg a meisseni őrgróf is elhagyta, a kinek a mainzi érsek Thüringia és Meissen birtokának elismerését igérte,[1] felhagyott a reménynyel, hogy még tovább is tarthatja magát, és feleségével deczember 9-én éjjel elhagyta a várat és visszatért Tirolba, a hol haláláig a „Csehország és Lengyelország királyá"-nak üres czimét viselte.

Henrik elvonulása után megszünt minden ellenállás a luxemburgi uralom ellen. 1310. karácsony táján János a cseh rendek hódolatát fogadta, a kiknek viszont megerősítette jogaikat és szabadságaikat. Nevezetesen csak Cseh- és Morvaország védelmére, de nem egyúttal a birodalom határain kívül való hadjáratra kötelesek. „Berna" nevű általános adót és pedig meg-

[1] *Joh. Victor.* 363. s k. l. V. ö. Wegele i. h. 316. s k. l.

határozott összeg erejéig s nem a nemesi birtokokról, a király a rendek beleegyezése nélkül csak két esetben vethet ki: koronázásakor és mindenik leányának férjhezmenetele alkalmával. Továbbá megengedte nemcsak a leányok, hanem mindkét nemű oldalrokonok örökösödésjogát negyediziglen. Végül megigérte azt is, hogy külföldieknek sem hivatalt, sem jószágot nem adományoz, sőt még azt sem engedi meg, hogy ezek az országban birtokot vásároljanak.[1] 1311. február 7-én Jánost feleségével együtt a mainzi érsek ünnepélyesen megkoronázta.

Morvaországot is, melyet a speieri szerződés értelmében Ausztriának elzálogosítottak, János tanácsosai: a mainzi érsek és Henneberg Berthold csakhamar visszaszerezték Csehországnak. Ugyanis mivel Frigyes osztrák herczeg Csehország elfoglalására nem nyujtott segítséget, továbbá mivel az igért kölcsönt valószinűleg csak részben fizette meg,[2] késznek nyilatkozott, hogy leszállítja az összeget, a melyért Morvaországot neki elzálogosították, sőt már 1311. márczius

[1] Erben-Emler II, 973. Az okok, a melyeket Schlesinger a „Mitt. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen", VI. 8. l. 3. jegyz. és Heidemann: *Peter von Aspelt* czimű művében, 171. l. 277. és 284. jegyz., továbbá 523. jegyz. ennek a privilégiumnak, vagy legalább a privilégiumnak a külföldiek ellen irányzott czikkeinek későbbi eredetére vonatkozólag felhoztak, nem látszanak elfogadhatóknak, miután a Morvaország számára 1311. junius 18-án kiadott és eredetiben fenmaradt privilégium a *Cod. Moraviae* VI, 37 hasonló határozatot foglal magában. Későbbi idő mellett (1318 körül) foglal állást Čelakovsky: *Das Heimfallsrecht auf d. freivererbte Vermögen in Böhmen.* Prága, 1882.

[2] Heidemann: *Peter von Aspelt* 173. l. Ausztriának a Luxemburgokhoz 1309. szeptember hó után való viszonyairól l. Kopp i. m. IVa, 184. s kk. ll.

végén vissza is adta ezt az országot, Znaim és Pohrlitz kivételével. Május havában János király itt is fogadta a rendek hódolatát.

Általában a Habsburgok nyilván arra törekedtek, hogy a császár és fia iránt tanusitott lehető legszivesebb előzékenységgel az ujonnan fölemelt Luxemburg-házzal jó viszonyba lépjenek, hogy mindenek előtt a tőlük elvett Schwyz és Unterwalden tartományok birtokába helyezzék őket. Ebből az okból Lipót, a ki magát a milanóiak veszélyes lázadása alkalmával 1311. február 12-én különösen kitüntette, arra is ráállott, hogy havi ezer márka segély fejében [1] a megállapított időn túl VII. Henrik mellett Olaszországban maradjon, míg végre Brescia ostroma alkalmával a nyári hőség, a mely oly sok németre nézve vált veszélyessé, őt is ágyba döntötte és 1311 őszén hazatérésre kényszeritette. Lipót tényleg el is ért annyit, hogy a király elrendelte Ausztriának a Waldstättekhez való jogainak megvizsgálását.[2] 1312. július hóban azután János, Csehország királya Ausztriával szintén szövetségre lépett. Sőt a császár maga megkérte az osztrák herczegek egyik nővérének a kezét. A Habsburgok s a Luxemburgok között a legszorosabb kapcsolat biztositva látszott.

Henrik karantán herczeggel is 1311. július hóban béke jött létre. Frigyes herczeg lemondott a neki Csehországra való jogaiért amattól igért 45,000 márkáról, s a neki elzálogositott Feistritz városának s a Cilly mellett levő Sann-völgy átengedése fejében mindazt kiadta, a mit Karinthiában és Krajnában

[1] Ficker J.: *Reichsarchiv zu Pisa*, 91. l.

[2] Kopp: *Geschichtsblätter* I, 173. és oklevelek az „Archiv für österr. Gesch." VI, 186. l.

megszállva tartott. Miután a megelőző április hóban Passauban Alsó-Bajorország herczegével is egyességet kötött, minden szomszéddal békességben élt, a mit aztán Frigyes herczeg arra használt fel, hogy erélyes intézkedésekkel az országot a rablóktól és tolvajoktól megtisztítsa.[1]

Azonban már rövid idő mulva Frigyes ismét viszályba keveredett, a minek messze ható következményei valának.[2] István és Ottó, Alsó-Bajorország herczegei egymásután gyorsan elhaltak (1310. és 1312.), mindketten csak kiskorú fiakat hagyván hátra. Intézkedéseik szerint unokabátyjuk, Lajos, Felső-Bajorország herczege vette át a gyámságot. Azonban ezt öccse, Rudolf pfalzgróf a maga számára követelte s ő kénytelen volt a hatalmat megosztani vele. Miután mindkét herczegnőt, a kormányra való minden befolyástól megfosztották, sőt István özvegyétől még fiait is elvették, ezek a nemesség legnagyobb részének beleegyezésével Frigyes osztrák herczeghez fordultak, tőle segitséget kértek s őt hat évre Alsó-Bajorország kormányzójául elismerték.

Mialatt Frigyes és Lipót a sváb földön csapatokat gyűjtöttek, egy osztrák sereg Pilichdorf Dietrich, udvari marsal vezérlete alatt némi magyar segédcsapatoktól támogatva, keletről benyomult Bajorországba s az osztrák érzelmű nemesekkel egyesült. De még mielőtt megtörténhetett volna az egyesülés a két herczeggel, Lajos herczeg összegyűjtötte haderejét s az őszi ködtől

[1] *Cont. Zwetl.* III, 664. l. az 1312. évhez.

[2] Lsd. erre nézve Kopp i. m. IVa, 203. s kk. ll. és IVb, 15. s kk. ll. Riezler II, 293. s kk. ll. Friess G. E.: *Dietrich, der Marschall von Pilichdorf.* (Különnyomat a seitenstetteni gymnasium 1881. évi „Értesitőjé"-ből, 15. s. k. l.)

födözve 1313. november 9-én az osztrákokat Moosburgtól északra, Gammeldorf mellett váratlanul megtámadta. A magyarok, mihelyt ellőtték nyilaikat, csakhamar futásnak eredtek, odahagyván a csatatért. Az osztrákokat és stájereket is bátor ellenállás után leverték, jelentékeny részöket, legalább háromszáz nemest és lovagot, közöttük Pilichdorf marsalt is elfogták.[1] Már 1314. április 17-én Frigyes Bajorországgal békét kötött és Alsó-Bajorország kormányzói gyanánt Rudolf és Lajos herczeget elismerte.

[1] Az egyes foglyokra nézve Riezler-nek i. m. II, 300. l. a *Vita Ludovici Imp.* szerzőjének Böhmer-nél *F.* I, 150. l. nem kellett volna oly föltétlenül hitelt adnia. Hiszen ez „breviter dicendo omnes nobiles Austrie, Styrie, Moravie (!), Carinthie (!)“ elfogatja! Frigyes herczegnek majdnem százra rugó zálogleveleiből („phanntbrieff“), a melyek 1314-ből részint teljesen, részint kivonatban a bécsi állami levéltár egyik kéziratában fenmaradtak, s az „Archiv f. österr. Geschichtsqu.“ II, 538—557. l. lenyomattak, nagyon sok „pro serviciis nobis faciendis ad Renum“, néhány „pro dampnis in Scherding“ (1310), és csak nagyon kevés (52. 70. 71. 84. 89. 93. 96. 103. 134), köztük Pilichdorf Dietrich részére, „pro dampnis Bawarie“ vagy általánosságban „pro damnis“, s egy (64. sz.) Werd Konrád részére „pro damno suo, quam recepit Bawarie Gavnesdorf (bizonyára Gammelsdorf)“. Épen a Wallseek, Schaunbergek, Kuenringek, Kapellenek mellett, kiket a *Vita Ludovici* állítása szerint Gammelsdorfnál elfogtak, ily megjegyzés hiányzik.

HATODIK FEJEZET.

Harcz a birodalomért Osztrák Frigyes és Bajor Lajos között.

Frigyes herczeg az alsó-bajorországi gyámságért való harczot hamarosan befejezni igyekezett, mert egy sokkal nagyobb czél elérése lebegett szeme előtt. VII. Henrik ugyanis 1313. augusztus 24-én az olasz éghajlat behatása s az ellenségeivel való hosszas harczok fáradalmai következtében meghalt, s a német királyi szék ujból megüresedett.

Ezúttal a Habsburgok is elhatározták, hogy közülök a legöregebb [1] versenyezni fog a koronáért. Mert az utolsó évek előttük eléggé kitüntették annak értékét, megmutatták, hogy sokkal hatalmasabbak, hogy sem más házból való királyban féltékenységet és bizalmatlanságot ne keltsenek, s hogy ne kellene tartaniok attól, hogy az érdekeiket sérteni fogja. Nem

[1] A választási tárgyalásokról, valamint a választásról s a két ellenkirály közötti harczról lsd. az okleveleken és Lichnowsky (IV. köt.), valamint Böhmer regesztáin kívül az ujabb leirásokat Kopp-nál IVb; továbbá Weech F.-től: *K. Ludwiy der Baier u. König Johann von Böhmen* (1860); Dominicus-tól: *Baldewin von Lützelburg, Erzbischof und Kurfürst von Trier* (1862); Schötter-től: *Johann von Luxemburg;* Heidemann-tól: *Peter von Aspelt* 201. s kk. ll.; Müller K.-tól: *Der Kampf Ludwigs des Baiern mit der römischen Curie* (I. köt.); Riezler i. m. II, 301. s kk. ll.; Mühlingtől: *Die Geschichte der Doppelwahl des Jahres 1314.* (München, 1882.)

pusztán a nagyravágyás, hanem a családjuk állására való tekintet birta őket arra, hogy mindent koczkára tegyenek, hogy Frigyes herczegnek szerezzék meg a választófejedelmek szavazatát.

Az alkudozások, a melyeket főleg Lipót herczeg, szellemileg a legkiválóbb az idősb herczegek közt, vezetett, nem maradtak sikertelenek, miután nem fukarkodtak nagy pénzösszegekkel s még nagyobb igéretekkel. Henrik, kölni érsek 1314. május 9-én Frigyes herczegnek igérte szavazatát 40,000 márka ezüst fejében, melyet a maga számára, és 2000 márka fejében, a melyet tanácsosai számára követelt. Ugyanezt az igéretet tette már április végén Rudolf pfalzgróf, Felső-Bajorország herczege, mikor meggyőződött arról, hogy a koronáért való saját fáradozásai sikertelenek maradnak. A brandenburgi és szász választófejedelmi családok egyes tagjai sem idegenkedtek Frigyes megválasztásától. Több más fejedelem egyébképen igérték őt támogatni, igy például Lajos, a legfiatalabb a felső-bajorországi herczegek közül, ki az Ausztriával való béke megkötése alkalmával a Frigyes herczeggel korábban fenállott baráti viszonyt is megújitá, továbbá Henrik, karantán herczeg, az elüzött cseh király, Wichard salzburgi érsek, Henrik, görzi gróf s végül Károly, Magyarország királya.

Ámde a választófejedelmek egy része, főleg a luxemburgi párt, semmi körülmények között sem akart osztrák herczeget királyul. János, Csehország királya, természetesen maga is óhajtotta elnyerni a német királyi koronát, a melyet egykor atyja viselt. Támogatták nagybátyja, Baldewin trieri érsek, és Péter mainzi érsek, Ausztria esküdt ellenségei. Azonban a Rensében, 1314. junius elején tartott fejedelmi kon-

gresszuson, melyen a három rajnai érsek személyesen megjelent, a többi választófejedelem pedig követekkel volt képviselve, János barátainak meg kellett győződniök arról, hogy a választók nagy része sohasem nyerhető meg az ő részére, állitólag, mert nagyon is fiatal, még nem is tizennyolcz éves, de talán inkább azért, mert nagyon hatalmasnak tartották s mert meg akarták akadályozni, hogy a korona örökössé tétessék. Ez okból a mainzi és trieri érsekek elhatározták, hogy a koronát felajánlják Lajos bajor herczegnek, a ki röviddel előbb a Gammelsdorfnál kivívott győzelem következtében a közfigyelmet magára vonta. Lajos kész volt engedni a meghívásnak, miután a luxemburgi párt erélyes támogatásáról biztositá, és most a maga részéről sem fukarkodott pénzzel és igéretekkel. János cseh királynak 20,000 márka ezüstöt igért és zálogul ez összeg egyik része fejében Égert,[1] a melynek megszerzését a cseh politika félszázad óta czélul tűzte ki magának. Az eddig ingadozó választófejedelmek közül is többen pártjára állottak. Ellenben öccse Rudolf, a ki már régibb idő óta meghasonlott vele, állhatatosan megmaradt Frigyes mellett.

Így közeledett a választásnak 1314. október 19-ére kitüzött napja, a nélkül, hogy megegyezést lehetett volna remélni. Mindkét versenyző nagyszámú csapatokkal jelent meg. Lajos a választás szokásos helyén: Frankfurt külvárosában táborozott, Frigyes szemközt, a Majna balpartján, Sachsenhausenben. A kitüzött napon a kölni érsek, Rudolf pfalzgróf, Rudolf szász-wittenbergi herczeg és Henrik karantán her-

[1] Böhmer: *Regesten Ludwigs des Baiern. Reichssachen* 402. sz. (Add. III.)

czeg, mint cseh király, Frigyes osztrák herczeget választották meg királylyá. Ellenben következő napon, október 20-án, a mainzi és trieri érsekek, János cseh király, Waldemár brandenburgi őrgróf és János, szászlauenburgi herczeg Lajos bajor herczeget kiáltották ki a birodalom fejéül, a kit mint ilyent a frankfurti polgárok is befogadtak.

Lajos mellett mindenesetre a szavazatok kétségbe vonhatatlan többsége szólt. Azonban abban az időben törvény még nem ismerte el a szavazatok többségének elvét, hanem minden törvényes királytól azt követelték, hogy egyhangulag legyen megválasztva. Ha a választók nem tudtak megegyezni, mindenik párt külön választott, de mindenik a maga királyát törvényesen megválasztottnak állitá. Hogy aztán kettőjük közül kinek van több joga, azt istenitéletnek, a nyilt harcz eredményének kellett eldönteni. Egyébiránt a választás és koronázás megállapitott föltételeit a két ellenfél közül egyiknél sem teljesitették egészen, mert Frigyest november 25-én az erre jogositott kölni érsek koronázta meg, de nem a koronázó városban, Aachenben, a mely, mikép Frankfurt, szintén kaput zárt előtte, hanem Bonnban; viszont Lajost a szokásos helyen koronázták ugyan meg, de nem koronázta meg az arra jogositott mainzi érsek, s nem a birodalmi jelvényekkel, a melyek Frigyes kezében valának.

Ez okból a két ellenkirály között csak a kard dönthetett. Általában véve Frigyes pártja a sváb földön s a Felső-Rajna vidékén volt túlsúlyban, Lajosé Frankóniában s a Közép- és Alsó-Rajna vidékén, a hol egyes grófok és urak ugyan Frigyes pártján állottak, de a hatalmasabb fejedelmek közül csak a kölni érsek ragaszkodott hozzá. Rudolf pfalzgrófot Lajos már

1315. tavaszán egyességre kényszerítette, 1317-ben pedig kénytelen volt ennek Felső-Bajorországot egészen átengedni. A legjelentékenyebb birodalmi városok, a melyek különösen pénzök miatt birtak fontossággal, szintén Lajost ismerték el királyul. Leghatalmasabb támasza volt azonban János cseh király, a kinek ezért természetesen rendkívül nagy összegeket kellett fizetnie. Általában a maga királyát senki sem támogatta ingyen vagy talán azért, mert a birodalom feje iránt való kötelesség úgy kivánta, hanem csak nagy zsoldért, úgy hogy részint a birodalmi javakat, részint — különösen osztrák részről — a családi birtokokat mind nagyobb terjedelemben kellett eladni vagy elzálogosítani.[1] Északi Németország a birodalomért folytatott küzdelemmel szemben teljes részvétlenséget tanusított.

Döntésre ebben a harczban nagyon sokáig nem került a dolog, mert Frigyes jelentékenyebb családi hatalommal rendelkezett, Lajosnak pedig hatalmasabb párthivei valának s ezért mindkét király ereje körülbelül egyenlő volt. Ehhez járul, hogy az akkori hadi mesterség a megerősitett városok és várak ellen csak keveset tehetett és ritkán tudta az ellenfélt arra birni, hogy megütközzék.

Az apró harczoknál s az ide-odavonulásoknál, melyek a két ellenkirály küzdelmével közvetlenül összefüggnek, fontosabbak a más országokban történt események, nevezetesen a svájczi szövetség megala-

[1] Csak össze kell vetni például Lipót herczeg okleveleit Böhmer-nél, *Reg. 1246—1313.* (Add. II.), 512. s kk. ll. és Sulte értekezését a „Mitt. d. Inst." VII, 533. s k. l. Lsd. P. Schweizertől: *Die Freiheit der Schweizer* (a „Jahrb. f. Schweiz. Gesch. X, 3—25.)

kulása, a mely évszázadokra Ausztria egyik legveszélyesebb szomszédja lett.

A későbbi szövetség magvát a Vierwaldstätti-tótól délre és keletre elterülő völgyek, az ú. n. waldstätték: Uri, Schwyz és Unterwalden alkották, a melyek régibb időben politikai és társadalmi tekintetben meglehetősen eltérő viszonyok között éltek. Mig Schwyzben a lakosság zöme szabad birtokosokból állott, addig Uriban és Unterwaldenben a szabadok száma csekély volt. A legtöbb lakos jobbágy volt és pedig Uriban a zürichi apátságnak, Unterwaldenben a Habsburg grófoknak és különböző kolostoroknak a jobbágya. Ezekben az alsóbb birói hatalmat tisztek gyakorolták, kiket a földesúr nevezett ki, míg a felsőbb birói hatalom az alattvalók életére, szabadságára és vagyonára vonatkozólag, a grófot mint a király helyettesét illette. A waldstätték két különböző grófsághoz tartoztak: Unterwalden nyugati része az Aargauban levő grófsághoz, a keleti rész és Uri, valamint Schwyz a Zürichgauban levőhöz. Mindkettő valószinűleg a XII. század vége felé a Habsburg grófok kezébe került. Ez időtájt a grófi hatalom ugyan már nagyon korlátolt volt, a mennyiben az egyházak javain és emberein majdnem mindenütt azok gondviselői gyakorolták. De mivel a Habsburgok egyúttal a legtöbb, Unterwaldenben birtokos kolostor gondviselőségét is bírták, azért itt, valamint Schwyzben mégis a főhatalom egyedüli birtokosai valának. Mikor a Zähringen herczegeknek 1218-ban történt kihalása után II. Frigyes nemsokára hívének, Habsburg Rudolf grófnak, a későbbi király nagyatyjának Uri gondviselőségét is adományozta, remélni lehetett, hogy a Vierwaldstätti-tó körül összefüggő Habsburg-terület fog alakulni.

Ámde II. Frigyes fia: Henrik király már 1231-ben elvette a gróftól Uri gondviselőségét s ezt a vidéket közvetlenül a birodalom alá rendelte. Habár a földesúri hatalom itt még mindig a zürichi apátasszonyt illette, mégis Uri mind önállóbb állásra emelkedett, miután a császár a legfőbb birói hatalom gyakorlásánál magát többnyire a földiek körül vett Landammann-nal helyettesítteté. Ez a szomszédokat is arra a kisérletre csábította, hogy közvetlenül a birodalom alá kerüljenek. A schwyziek valóban kivitték, hogy II. Frigyes császár 1240-ben felszabadította őket a Habsburgok hatalma alól.[1] A schwyziekkel utóbb az Obwaldenben levő Habsburg-alattvalók is szövetkeztek. A Habsburgok ugyan nem ismerték el a császárnak ezt az intézkedését, a mely őket birói ítélet nélkül egy rég örökössé vált jogtól megfosztotta, s a schwyzieknek és obwaldenieknek ismét meg kellett hódolniok. Azonban a schwyziek nem felejthették el többé már egyszer elnyert állásukat, hogy közvetlenül a birodalomhoz tartoztak, s ezentúl felhasználtak minden alkalmat, hogy magukat a Habsburg-ház hatalma alól kivonják.

Mikor Rudolf király halála után fia: Albrecht ellen mindenütt ellenségek támadtak, Schwyz, Uri és Unterwalden 1291. augusztus 1-én örök szövetséget kötöttek egymással, a melynek látszólag első sorban tényleg csak az erőszak és jogtalanság megakadályozása volt a czélja, mindazonáltal néhány oly pontot foglalt magában, a melyek Ausztria jogait határozottan korlátozták. A schwyziek és uribelieknek szövetsége Zürich városával, a mely Albrecht herczeggel harczban állott, a

[1] Dierauer i. m., I, 100. l. első jegyz.

waldstätték eme tendenciáját még világosabban kitüntette. Mikor aztán 1297-ben Albrecht és Adolf király között mind nagyobbá lett a feszültség, a schwyziek azt arra használták fel, hogy az utóbbitól kieszközöljék 1240-ben kiadott szabadságlevelök megújítását. Albrechtnek Göllheim mellett kivívott győzelme után ugyan ők is kénytelenek voltak ismét elismerni Ausztria uralmát. Azonban czéljokat csodálatra méltó kitartással folyton szem előtt tartották. Mikor VII. Henrikkel megint a Habsburgok iránt ellenséges indulatú király került a trónra, kivitték, hogy 1309. junius 3-ikán a schwyzieknek megerősítette II. Frigyes és Adolf szabadságleveleit s a birodalom alá való közvetetlen tartozást Unterwaldenre is kiterjeszté. Később ugyan Henrik is készségesnek mutatkozott, hogy a Habsburgokat jogaikba ismét visszahelyezze. De meghalt, mielőtt az elrendelt előnyomozás megtörtént volna.

Ha tehát Ausztria Schwyzen és Unterwaldenen való uralmát ismét el akarta ismertetni, nem maradt más hátra számára, mint a háború. Erre a herczegek annál inkább érezhették magukat feljogosítva, mivel a schwyziek 1314. január 6-ikán a védelmök alatt álló einsiedelni kolostort, a melylyel évszázadok óta határviszályokba voltak bonyolódva, éjnek idején fegyveres erővel megrohanták, a templomot és kolostort kifosztották és elpusztitották, s a szerzeteseket fogságba hurczolták. Hogy a waldstätték, mint természetes, nem Frigyest, hanem Bajor Lajost ismerték el királyul, szintén arra birta a Habsburgokat, hogy fegyveres erővel lépjenek fel.

Azonban a támadás, a melyet Lipót herczeg 1315 őszén a waldstätték ellen intézett, teljesen meghiusult. Mikor nagyszámú lovas sereggel Ägeriből elő akart nyo-

mulni Schwyz felé, 1315. nov. 15-én Morgarten hegye s az Ägeri-tó között levő szorosban a szövetségesek váratlanul megtámadták. Egyszerre az összeszorult lovagcsapatokra szikladarabok és fatörzsek hullottak, melyeket az oldalt, a magaslatokon felállított csapat zúdított rájok, sokakat közülök agyonütöttek s a többieket zavarba hozták. Ezt a zavart felhasználva a szövetségesek főereje elölről megrohanta a lovagokat, a kik — miután a rend felbomlott és nem volt hely a szabad mozgásra, sem biztos megállásuk a keményre fagyott földön — ellenállásra teljesen képtelenek voltak, míg a talpvassal ellátott parasztok egész biztosan mozogtak. Ez már nem volt harcz, hanem csak mészárlás. Erős karoktól suhintva az alabárdok a legkeményebb pánczélt is szétzúzták. A parasztok nem kegyelmeztek senkinek, foglyot nem ejtettek, hanem ellenfeleiket agyonverték, „mint a halakat a hálóban". Ijedtökben majdnem eszöket vesztve sokan a tóba vetették magukat s a hullámokban lelték halálukat. Állitólag 1500 ember borította a vértől ázott földet.[1]

A Morgarten melletti győzelem biztosította a szövetség fönállását. Ausztria a német korona miatt fontosabb harczba lévén keveredve, ugyanakkor nem folytathatott veszélyes háborút a szövetségesek ellen. Ép azért 1318-ban utóbb többször meghosszabbított fegyverszünetet kötött, a melynek értelmében a Habsburgok visszakapták magánbirtokaikat, de hallgatagon lemondtak Schwyzre és Unterwaldenre vonatkozó felségjogaikról. Bajor Lajos pedig azon való örömében, hogy a Habsburgok ellen szövetségesekre akadt, megelé-

[1] Liebenau T.: *Bericht über die Schlacht am Morgarten* a „Mitt. d. hist. Vereins f. Schwyz." 3. füz.)

gedett a waldstättéknek a birodalmi kormánytól való lazább függésével.

A hogy általában szereti a nép valamely hosszú korszak fejlődését egy rövid pillanatban összeszorítani s egy egész nemzet tetteit egyetlen személyben megtestesíteni, úgy történt ez a svájczi szövetség keletkezése történetével is. A waldstätték lakosai érdekében egy ember lépett fel, Tell, a kit egy zsarnok tisztviselő arra kényszerít, hogy fiának fejéről almát lőjjön le. Bátor nyilatkozataiért fogságra akarják vetni, de ő a helytartót agyonlövi. A történelem mindezekről a dolgokról semmit sem tud. Az akkori vagy a legközelebbi időnek egyetlenegy történetírója sem tesz említést ily személyről vagy hasonló cselekedetről. Csak másfélszáz évvel a morgarteni csata után szőtték bele a szövetség keletkezése történetébe a híres lövő lövéséről szóló mondát, melyet a Rajna mellett, Holsteinban, Dániában, Norvégiában, Islandban és Angolországban is hasonló, gyakran a legkisebb részletekig egyező módon mesélnek s a melynek úgy látszik mythologiai háttere van. Azonban, a mint rendesen történni szokott, ha a történetbe egy eredetileg idegen monda behatol, a helytartó s a lövő történetét mindegyik krónikás még sokáig különböző módon és különböző időben beszélte el, mignem a XVI. század második felében általánosan Tschudi elbeszélését fogadták el, a ki ezeket az állitólagos eseményeket I. Albrecht utolsó éveibe tette.[1]

[1] A közelebbi bizonyítékokat lsd. *Die Waldstätte Uri, Schwyz und Unterwalden bis zur festen Begründung ihrer Eidgenossenschaft. Mit einem Anhange über die geschichtliche Bedeutung des Wilhelm Tell.* (Innsbruck, 1861.) czimű értekezésemet, a hol Kopp alapvető kutatásait is felhasználtam. V. ö. a későbbi

Míg a Habsburgok hatalma a Morgarten melletti vereség következtében jelentékeny csorbát szenvedett, ellenfelök leghatalmasabb szövetségesének, János cseh királynak erejét a birodalmában támadt hosszas viszályok bénították meg.[1] Ezek részint a nagyoknak egymás iránt való féltékenységének voltak következményei, részint a gyűlölségnek, melyet a cseh nemesség a Jánostól pártolt külföldiek iránt érzett.

János uralkodásának első éveiben néhány német: Henneberg Berthold gróf, Leuchtenberg Ulrik tartományi gróf, és Castell Diether, a kiket atyja tanácsosokul melléje rendelt, egy ideig Péter, mainzi érsek is a birodalom politikájára és kormányzására döntő befolyást gyakorolt. Noha Csehország külső hatalmi állása, valamint a belső nyugalom és rend érdekében belátással és sikerrel működtek, mégis az idegeneknek ez a kitüntetése a legelőbbkelő benszülött főurak közül többnek a féltékenységét és gyülöletét keltette fel. Az ifjú és tapasztalatlan királyt gyanúsításokkal és fenyegetésekkel végre csakugyan rávették, hogy 1315. április havában a németeket

dolgozatok közül Vischer V.-től: *Die Sage von der Befreiung der Waldstätte nach ihrer allmähligen Ausbildung.* (Lipcse, 1867.) Rilliet A.: *Les origines de la confédération Suisse, Histoire et légende*, II. éd. (Genève et Bâle, 1868.), németül Brunner-tól, Aarau, 1873. Hungerbühler: *Étude critique sur les traditions relatives aux origines de la confédération Suisse* (Genève et Bâle, 1869.) Meyer G. v. Knonau: *Die Sage von der Befreiung der Waldstätte* (Basel, 1873.) és Dierauer i. m.

[1] Főforrás itt is Zittaui Péter a *Chron. Aulae reg.*-ben. V. ö. ezzel az előadást Palacky-nál IIb, 109. s kk. ll., Schlesinger-nél a „Mitt. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen" VI, 10. s kk. ll., Schötter-nél I, 173. s kk. ll. végül Heidemann-tól: *Peter von Aspelt*, 248. s kk. ll.

szolgálatából elbocsátotta és Csehországból eltávolította, s hogy őket benszülöttekkel helyettesítette. Lipa Henrik, a tartományi főmarsal, Csehország kormányát, Wartenberg János pedig Morvaországét nyerte el. Ez a változás nem vált az ország előnyére és csakhamar belső harczokra és zsarolásokra vezetett. Kiváltképen maga a király szenvedett miatta. Mert míg előbb a kuttenbergi bányákból s az ottani pénzverőből hetenként öt-hatszáz márkát vett be, most gyakran csak tizenhatot kapott, mert Lipa, mint tartományi kincstartó a jövedelmek legnagyobb részét más czélra fordította és mindenek előtt nem feledkezett meg magáról és híveiről.[1] Lipa oly pompával s oly nagyszámú fegyveres kisérettel lépett fel, hogy még a királyt is elhomályosítá. Sőt egyenesen a király fölségjogaiba avatkozott, a mennyiben az ő intézkedéséből történt, hogy II. Venczel özvegye, Erzsébet, János tudta nélkül egyetlen leányát, Ágnest, a jaueri herczegnek eljegyezte s ennek átengedte Königingrätz városát, a melyet özvegyi tartás czímén kapott. A királynak e miatt támadt kedvetlenségét felhasználták Lipa ellenségei, hogy megbuktassák. 1315. október 26-án a király jelenlétében Waldeck Vilmos, a kit „nyúl"-nak („Hase") neveztek, elfogta s egy közeli várba vitte.

[1] *Chron. Aulae regiae* I, 126. 372. l.: „reliqua vero tota pecunia, prout Heinricus de Lipa, camerarius existent, disposuit, fuerat distributa." II, 1. 389. l.: „sibi amicitior propria plus quam regalia negotia procuravit, sic et sibi et suis munitiones, quae ad regem pertinent, usurpavit." Nem tudom, mire alapítja Palacky IIb, 112. l. az ennek ellentmondó állítást, hogy Lipa „az állam belföldi hitelezőinek kielégítését sürgette s a kuttenbergi jövedelmeket főleg erre fordította".

Ez azonban csak jeladás volt Lipa összes rokonainak és barátainak fölkelésére. Az egész Ronow-nemzetség, a melyhez Lipa tartozott, a Lichtenburgok, Dubák és mások, továbbá Wartenberg János és Landstein Vilmos fegyvert fogtak. Erzsébet özvegy-királyné, a ki Lipát különösen kedvelte, városait megnyitotta előtte. Viszont a király pártjára Waldeck Vilmoson kívül névleg Rosenberg Péter s a városok polgárai állottak.

A király, a kit Boleszló boroszlói herczeg is segített, elleneinél határozottan erősebb volt. Az özvegykirálynő valamennyi városát, a melyeket özvegyi tartásul kapott, a lakosok segítségével hatalmába keríté, míg a lázadók feje, Wartenberg Lajos, 1316. január 5-én az Adler mellett levő Kosteletz ostroma alkalmával halálosan megsebesült. Mikor 1316 tavaszán segélyhivására Péter mainzi és Baldewin trieri érsekek is nagyszámú seregekkel Csehországba jöttek, a lázadást könnyű szerrel teljesen elnyomhatta volna. Ámde valószinűleg azért, hogy a béke gyors helyreállításával a királynak lehetővé tegyék, hogy Bajor Lajost támogassa, a két érsek közbenjárására egyesség jött létre, melynek értelmében Lipa Henriket kilencz vár átadása fejében szabadon bocsátották.

Mikor János augusztus havában Csehországot hosszabb időre elhagyta, hogy Bajor Lajosnak segítségére menjen, Csehország kormányát a nagyok kérésére ismét a kiprobált mainzi érseknek adta át. De ha még oly jól kormányzott volna is, sok csehnek szemében az volt a hibája, hogy külföldi, s hogy tanácsosai között néhány rajnavidéki is akadt. Hogy a kuttenbergi jövedelmekből hetenként kétszáz márkát a királynak, száz márkát pedig adósságai lefizetésére

a trieri érseknek kellett küldenie,[1] ezt a legszemtelenebb módon zsákmányolták ki ellene. Megundorodva az örökös bántalmaktól és gyanúsításoktól, 1317. április havában lemondott állásáról és Csehország kormányát átadta Erzsébet királynénak. A büszke asszony, a ki túlságosan befolyásoltatta magát egyéni érzelmeitől, különösen gyűlöletétől Lipa Henrik, mostoha-anyjának bizalmasa iránt, külföldi zsoldosokat hívott be s ezekkel meg híveivel megkezdte a harczot Lipa s ennek barátai ellen. Junius végén a két ellenséges nemesi párt egy Prágában tartott ülésen kisérletet tett, hogy a viszályokat négy békebiró ítéletével befejezzék. Ámde sem a király, sem a királyné nem akartak alattvalóikkal egy rangba állani és saját jogaikat békebiráktól megállapíttatni, kiknek a kinevezésére semmi befolyásuk sem volt. Lipa kisérletei, hogy könyörgéssel a királyné kegyét megnyerje, sikertelenek valának. 1317. november hóban a király kétszáz pánczélos vitézzel Luxemburgból visszatért és elhatározta, hogy minden ellenségét leveri. Föl akarta használni a viszonyokat, hogy visszaszerezze a koronajavakat, melyek nagyobbrészt a nemesség kezébe kerültek.[2] Azonban szenvedélyességével mindent elrontott. Eltelve bizalmatlansággal valamennyi cseh ellen, még a hű bárók támogatását is visszautasította és csekélyszámú rajnavidékivel tél derekán megkezdte

[1] Böhmer: *Reg. K. Johanns*, 34. 564. sz.

[2] *Chron. Aulae regiae* II, 2, 394. l.: „Istius desolationis et miseriae causa est praecipua, quia plures barones plura possident castra regalia et regi repetenti talia reddere denegant.“ Továbbá némelyek jegyzéke, köztük Beraun, Tauss, Zittau és Glatz városok és több vár.

a harczot Lipa barátai ellen. Rablás és gyujtogatás jelölték útját.

Ekkor Lipa Henrik az osztrákok karjaiba vetette magát. 1317 karácsony táján hat más báróval és lovaggal Bécsbe ment, s két fia és körülbelül harmincz más nemes nevében Frigyes királylyal szövetséget kötött. Ez a fölkelőket biztosította arról, hogy őket ötszáz „sisakkal", sőt szükség esetén egész hatalmával megsegíti. Viszont amazok megigérték, hogy nem kötnek békét fejedelmökkel Frigyes nélkül, továbbá a nélkül, hogy ez az 1309-ben kötött szerződések értelmében 50,000 márkát ne kapjon. Ha a béke épenséggel nem jönne létre, akkor Henrik karantán vagy valamelyik osztrák herczeget fogják királylyá választani.[1]

János király állása a legnagyob mértékben veszélyeztetve volt. Követelésével, hogy az összes királyi javakat vissza kell adni, még eddigi párthíveit is, mint „Nyúl" Vilmost és Rosenberg Pétert is ellenségei táborába űzte. Majdnem az egész cseh nemesség ellene támadt, még jobban felizgatva a szándékosan terjesztett hírtől, hogy a király az összes cseheket ki akarja űzni az országból. Régi ellenségek kibékültek egymással, hogy egyesülten a király ellen harczoljanak. Úgy látszott, hogy ugyanaz a sors éri, a melyre karantán Henriket juttatta.

1318. február elején Lipa Henrik a fölkelt nemesek élén, osztrákoktól és magyaroktól segítve, Brünn elé nyomult, a hol a király feleségével tartózkodott.

[1] Kurz: *Friedrich der Schöne*, 466. l. *Cod. Moraviae*, VI, 114. A nemzetségekről a melyekhez a nevezett nemesek tartoztak, lsd. Palacky i. m. IIb, 121.

A nagy veszedelem, a melytől János magát fenyegetve látta, arra birta, hogy fegyverszünetet kössön és alkudozásokat kezdjen. De mikor Lipa kijelenté, hogy a béke csak úgy lehetséges, ha abba Frigyes királyt is belefoglalják, János félbeszakitotta az alkudozásokat s a fegyverszünet oltalma alatt visszavonult Prágába.

A krizis tetőpontját érte el. Többé már nem csehországi belső pártviszályokról volt szó, hanem a Luxemburg-ház hatalmi állásáról s arról, vajjon Ausztria, vagy Bajorország győz-e a császári koronáért folytatott harczban. A legnagyobb hiba, melyet a Habsburgok elkövettek, az volt, hogy nem segitették teljes erővel a lázadókat s nem idézték elő János király bukását. Ellenben Bajor Lajos személyesen jött Csehországba s először fegyverszünetet, majd husvét vasárnapján (április 23-án) egy Tauss-ban tartott ülésen békét hozott létre a király és bárói között. A királyság egyébiránt teljes vereséget szenvedett. Jánosnak esküvel kellett igérnie, hogy a Rajna vidékéről Csehországba hozott összes harczosait elbocsátja s hogy többé idegennek sem tisztséget, sem hűbért nem fog adományozni. Lipa Henrik, mint alkamarás, ismét megkapta a pénzügyek igazgatását és csakhamar döntő befolyást gyakorolt a királyra s a birodalomra, Waldeck Vilmos pedig marsal lett. A koronajavak visszaadásáról természetesen szó sem volt többé.

Egyébiránt Lipa nagy befolyása az országnak nem vált javára. Eltelve ellenszenvvel a királyné iránt, a ki korlátlan hatalmának egyedül állott még útjában, a királyt ellene fölingerelni igyekezett s ez annál könnyebben sikerült, mert Erzsébet a leghatározottabban ellenezte férje kivánságának teljesitését, t. i., hogy Csehországot cserébe a rajnai Pfalzért Bajor

Lajosnak engedje át. Lipa a királylyal elhitette, hogy Erzsébet azzal a tervvel foglalkozik, hogy őt az uralkodásból kizárja s hogy legöregebb fiát emelje a trónra. János egyszerre csak megrohanta feleségét, a ki gyermekeivel Ellbogenben tartózkodott, tőlük és legmeghittebb szolgáitól elválasztotta és Melnikbe száműzte. Hogy kicsapongásaira és mulatságaira, a mikre magát ifjú nemesek társaságában adta, pénzt szerezhessen, nyomta a kolostorokat és városokat és csupán Prágától magától egy év alatt 13,000 márkát zsarolt ki. Erzsébet végre oltalomra talált a prágai polgároknál, a kiket János erőszakoskodásaival magától elidegenített, továbbá a Waldeck, Rosenberg és Landstein uraknál, a kiknek segítségével a királynak Prága ellen intézett támadásait 1319. julius havában vissza is verték. Ekkor ugyan látszólagos kibékülés jött létre János és felesége között. Azonban a korábbi jó viszony többé nem állott helyre. Mikor a király deczember hóban egy évnél hosszabb időre ősi országába, Luxemburgba ment, felesége legnagyobb ellenségét, Lipa Henriket hagyta hátra birodalmi helytartóul.

A több évig tartó belső zavarok megakadályozták, hogy János király Bajor Lajost hathatósan támogassa. Noha a Habsburgok financziális erejök kimerülése következtében szintén nem állíthattak ki jelentékeny haderőt, a túlsúly mégis lassanként feléjök hajolt. Mikor 1319. szeptember havában Frigyes király a salzburgi érsekkel keletről, Lipót herczeg pedig nyugatról benyomult Bajorországba, Lajos király és Henrik, Alsó-Bajorország herczege, kik az osztrákokkal Mühldorfnál szembeszálltak, tulajdon seregökben árulástól tartva, futásnak eredtek és tartományaikat a legborzasztóbb pusztításnak tették ki. A következő

évben Lajos ezt vissza akarta fizetni, a mennyiben a cseh királylyal, a trieri érsekkel és számos úrral és polgárral, összesen legalább háromezer nehéz lovassal betört Elzászba. Azonban Lipót herczeg hamarosan némi csapatokat gyűjtött s az ellenségeket a kis Breusch folyó mögött, Strassburg fölött, mindaddig feltartóztatta, míg Frigyes király meg nem érkezett. Lajos serege még most is sokkal nagyobb volt, mint az osztrák sereg, a melynek legnagyobb része csak gyalogságból, igaz, hogy vitéz svájcziak ból állott. Mindamellett Lajos a nélkül, hogy harczba bocsátkozott volna, megkezdte a visszavonulást.

Ily kudarczok természetesen nem maradhattak jelentékeny benyomás nélkül. Lajosnak még legtekintélyesebb hívei is elpártoltak most tőle. Augsburg városa osztrák érzelmű szomszédaival szintén békét kötött. Lajos maga, mint mondják, a mühldorfi futás után lemondásra gondolt. Olaszországban Frigyes befolyása szintén nagyobb volt, mint Lajosé. Treviso és Padua városok királyokul ismerték el. Róbert, nápolyi király, a kinek legidősebb fia 1316-ban az osztrák herczegek nővérét vette volt el, sikerrel fáradozott azon, hogy részére a pápát is megnyerje. Mikor Lajos főpártfogója: Péter mainzi érsek 1320. junius 4-ikén meghalt, a pápa 1321. deczember hóban Buchegg Mátyást nevezte ki érsekké, a ki erre az esetre a Habsburgoknak már eleve megigérte támogatását. A harczmezőn elérendő nagyobb siker Ausztriának túlsúlyát örökre megállapíthatta volna.

Hogy ezt előidézzék, a Habsburgok 1322-ben mindent előkészítettek a döntő csapásra. Míg Lipót a sváb földön gyűjtött csapatokat, Frigyes Ausztria és Stiria nemeseit hívta harczba, igaz, hogy nem valamennyit,

mert pénzügyi helyzete arra kényszeríté, hogy a zsolddal takarékoskodjék. Károly, Magyarország királya, a ki ujabban szövetségre lépett vele, Köcski Sándor vezetése alatt[1] körülbelül 4—5000 magyart és kunt, többnyire lovas íjjászokat küldött neki. Útközben a salzburgi érsek, továbbá a passaui és lavanti püspökök csapataikkal szintén hozzájok csatlakoztak. Frigyes serege a magyarokon és jelentékeny számú gyalogságon kívül körülbelül 1500 nehéz lovast számlált, mikor Passautól az Inn jobb partján fölfelé vonulva, az Inn mellett fekvő salzburgi Mühldorf városka megszállása után szeptember 21-ike táján ezen hely s az Isen folyócska között elterülő síkon tábort ütött. Lipót legalább 800 „sisakkal“ és nagyszámú gyalogossal a Lechig nyomult, hogy egyesüljön fivérével s hogy aztán a túlerővel ellenfelöket elnyomhassák.

Azonban a helyett, hogy gyorsan előnyomultak volna, Frigyes csapatai sok időt vesztettek zsákmányolással s egyéb erőszakoskodásokkal tulajdon országukban, Lipót pedig a bajor érzelmű montforti grófok birtokainak pusztításával. Ekképen Lajos időt nyert, hogy nemcsak a bajorokat és párthíveit Frankóniából s a Rajna vidékéről, hanem még a cseh királyt is sziléziai harczosokkal magához vonhassa. Frigyes és Lipót most is azt a hibát követték el, hogy nem törekedtek oly gyorsan, a mint csak lehetett, egyesülni, a mi eleinte könnyű szerrel megtörténhetett volna, miután Lajos csapataival ellenfelétől még keletre, az

[1] Ezt mint vezért maga Károly király említi. *Cod. d. patr.* I, 124. 140. 152. Ezekből az oklevelekből kiderül az is, hogy Köcski nem esett el Mühldorfnál.

Inn bal partján, Öttinggel szemben táborozott. Miután a hírnököket, a kiket Frigyes fivére elé küldött, a fürstenfeldi kolostor közelében elfogták s lovaiktól megfosztották, Lipót még csak Alling mellett állott, Münchentől négy órányira nyugat felé, és majdnem három napi járóföldre bátyjától, mikor a döntés megtörtént.

Miután még az utolsó pillanatban Lajoshoz jelentékeny erősítések érkeztek, a harczvágyó cseh király sürgetésére Öttingtől az Isen bal partja mentén fölfelé Dornberg váráig vonult, úgy hogy az osztrákokkal összeért. A következő napra határozta a támadást. Minthogy a bajor sereg, a mely nagyszámú gyalogság mellett most 1500—1800 „sisakot" számlált, nagyobb volt, mint az osztrák, a legtapasztaltabb harczosok: Pillichdorf Dietrich marsal, továbbá Walsee Ulrik és Henrik sürgősen tanácsolták a királynak, hogy ne bocsátkozzék harczba, mielőtt öccsével nem egyesül. Azonban Frigyes, a ki inkább lovag, mint vezér volt, azt válaszolá, hogy annyiakat tett özvegyekké és árvákká, hogy nem halaszthatja a harczot tovább.

Szeptember 28-án reggel a Mühldorftól északkeletre elterülő mezőkön elkezdődött a döntő ütközet. Mindegyik király seregét négy hadtestre osztotta, melyek azonban, mint látszik, részben egymás mellett voltak felállítva. Az osztrákok pártján első sorban állt a két Wallsee úr Stiria zászlajával, a másodikban a birodalmi zászlóval Frigyes, a kit királyi fegyverzetéről mindenki felismert, a harmadikban öccse Henrik, Ausztria zászlajával, a melyet Pilichdorf marsal tartott a kezében, végre a negyedik sorban a salzburgiak, az érsek zászlajával. A magyarok és kunok oldalt egy magaslaton tartalékul voltak felállítva. Ellentétben Frigyessel Lajos maga nem akart részt venni a harcz-

ban. Hogy életét ne tegye ki veszedelemnek, oldalt könnyű lovon ült, királyi ékesség nem volt rajta, csak egyszerű fehér keresztes kék hadi öltöny, a milyent még tizenegy más lovagnak is kellett viselnie, hogy a királyt föl ne ismerhessék.

János király cseheivel s a sziléziaiakkal megkezdte a támadást, azonban a stiriaiak és osztrákok Henrik herczeg vezérlete alatt visszaverték. Mikor amazok uj ellenállásra gyülekeztek, Frigyes öccsének szintén segitségére jött. Hosszú makacs küzdelem után Lajos pártján 500-at a legkiválóbb lovagok közül kiemeltek a nyeregből, a kik állitólag becsületökre fogadták, hogy a harczban többé nem vesznek részt. János király maga Pilichdorf marsal lova alatt már a földön hevert, azonban — mint mondják — egy osztrák lovag, Ebersdorf, ismét fölsegité. Dél felé az osztrákok az egész vonalon előnyben voltak; a győzelem Frigyes király részére biztositva látszott. Ekkor az alsó bajorországi gyalogságot sikerült megállitani és megerősítve a lovaikról leszállott lovasokkal, még egyszer az osztrákok ellen vezetni, a kiknek lovait leszúrták, hogy igy a lovagokat megejtsék. Ugyanaz a taktika volt az, mely az osztrákoknak Göllheim mellett megszerezte a győzelmet. Ebben az elhatározó pillanatban oldalt az osztrákoktól egy lovas csapatot láttak feltünni, a melyet ezek örömkiáltással üdvözöltek, mert azt hitték, hogy Lipót herczegnek sóvárogva várt serege. Azonban csakhamar kitünt, hogy kegyetlenül csalódtak. Mert Frigyes nürnbergi várgróf volt, a ki jelentékeny számú lovassal az Isen túlsó partján lesben állott s a ki az osztrákokat most oldalt és hátban megtámadta. Rémület és zűrzavar terjedt el soraikban. Először a magyarok s a

kunok futottak meg, azután mások is többen. A többiek már nem a győzelemért, hanem csak a becsületért harczoltak. Számtalan osztrákot, 1300—1400 embert, a többi között Henrik herczeget is elfogták, utoljára Pilichdorf marsallal együtt magát Frigyes királyt, a ki egész nap bátorságával és vitézségével példát adott övéinek és körülbelül ötven ellenséget levágott, úgy hogy mint a legjobb lovagot dicsőítették. Mikor ellenséges lándzsától találva lova elbukott, megadta magát a nürnbergi várgrófnak, a kit oda hivatott. Lajos király megparancsolta, hogy a Regensburgtól északra fekvő Trausnitz várába vigyék és tartsák szigorú őrizet alatt. Öccsét Henriket a cseh királynak engedte át, a ki őt Bürglitz várába vitette, a hol mint valami gonosztevőt bilincsre verték.[1]

A mühldorfi csatának, a legutolsó nagy lovagi csatának, a melyet német földön tüzi fegyverek alkalmazása nélkül vívtak, döntő következményei valának.[2]

[1] A mühldorfi csatáról lsd. Pfannenschmid H. kutatásait, a „Forsch. z. deutschen Gesch." III, 41. s kk. ll. és IV, 71. s kk. ll., a ki azonban az egyes források között, noha különböző becsűek, nem tesz különbséget s több másokkal azt a hibát követi el, hogy a legapróbb részletekig akarja rajzolni egy középkori csata lefolyását. Ez okból v. ö. Weech F. kritikai megjegyzéseit i. h. IV, 82. s kk. ll. és Riezler-től: *Geschichte Baierns* II, 338. l. jegyz. Würdinger értekezése: *Über die von K. Ludwig gewonnene Schlacht bei Mühldorf* a „Sitzungsber. der philos.-philol.-hist. Cl. der k. baier. Akad." 1872. évf. II, 463—478. szintén figyelmet érdemel. Legutóbb Dobenecker O. alaposan tárgyalta a csatát *Die Schlacht bei Mühldorf* cz. értekezésében a „Mitteil. d. Inst." Ergänzungsband I, 163—219. ll.

[2] Kopp Va, 1. s kk. ll. Riezler II, 339. s kk. ll. V. ö. Köhler-től: *Kriegswesen* II.

Lipót herczeg nem érezte magát elég erősnek arra, hogy a győzelmes sereggel fölvegye a harczot, és kedvetlenül a sváb földre vonult vissza. A legtöbb úr és város, a melyek eddigelé Frigyes pártján voltak, a győztest királyokul ismerték el. Még a sváb földön és Elzászban is, a hol eddig majd mindenki a Habsburgok pártján állott, most csak kevesen maradtak mellettök. Ha Lajos fényes győzelmét gyorsan felhasználja s a mellett a legyőzötteknek mérsékelt föltételeket szab, úgy a háborút a legrövidebb idő alatt befejezte volna.

Ámde ennek a feladatnak a megoldására Lajos nem egy kitünő tulajdonsága mellett alkalmatlan volt. Jólelkű és lágyszivű ember volt, de nem volt erélyes jellem, a ki nem nyugszik mindaddig, míg az egyszer szemügyre vett czélt el nem éri. Egyúttal nem volt egészen ment a hamisságtól és kétszinűségtől. Több hónapon át semmit sem tett utolsó ellenfeleinek leverésére s a győzelem alkalmas benyomását felhasználatlanul hagyta. Főleg diplomácziai eszközökkel, családi szerződésekkel igyekezett állását megszilárditani s e tekintetben nagy sikereket is ért el, s a birodalom legtávolabb vidékein befolyást szerzett magának. Németország északnyugati részét úgy nyerte meg, hogy elvette Margitot, Hollandia, Seeland és Hennegau grófjának a leányát. Németország északkeleti részében 1323-ban a brandenburgi határgrófságot, a mely az aszkániai ház kihalásával megüresedett, legöregebb fiának, Lajosnak adta, kit a dán király leányával házasitott össze. A határgrófság leghatalmasabb szomszédjának, az ifjú Frigyesnek, Thüringia tartományi grófjának és meisseni őrgrófnak leányát adta feleségül.

Azonban ez a két utóbbi intézkedés legkiválóbb

szövetséges társait elidegenité tőle. Mert Brandenburgra János cseh király táplált reményt, a melyet Lajos korábban maga is élesztett.[1] Aztán a meisseni őrgróf már el volt jegyezve János leányával, a kit most Csehországba visszaküldtek. János bosszúságát az is fokozhatta, hogy Lajos ugyanennek az őrgrófnak megengedte, hogy a Mühldorf melletti győzelem kivívásában tanusított érdemeiért magához válthassa Altenburg, Zwickau és Chemnitz birodalmi városokat, a melyeket több más területtel együtt néhány hónappal előbb a cseh királynak elzálogosított.

A cseh királynak ez a megsértése nem maradhatott hatás nélkül annak magatartására, s azt eredményezé, hogy a Habsburgokhoz közeledett.[2] A szövetség, melyet az osztrák herczegek 1323. február havában Károlylyal, Magyarország királyával, a nővérüknek, Ágnesnek, özvegyi tartás czimén elzálogosított Pozsony város visszaadása fejében kötöttek, szükségképen szintén hatással volt reá. Mert noha ez ép úgy volt Lajos király és Alsó-Bajorország herczegei ellen intézve, mint ellene, mégis a legnagyobb veszedelem a cseh királyt, mint Magyarország közvetetlen szomszédját fenyegette. János azért a magyar király közbenjárásával 1323. szeptember 18-án Ausztriával békét kötött. Znaim visszaadása és 9000 márka ezüst fejében, a miért Weitra, Laa és Eggenburg [3] városokat kapta zálogul, Henrik herczeget s a többi osztrák foglyokat szabadon bocsátá és megigérte, hogy mint cseh

[1] A bizonyítékokat lsd. Schötter-nél I, 273. l. első jegyz.

[2] A következőkre nézve lsd. Weech F.-től: *Ludwig der Baier und Johann von Böhmen* 21. s kk. ll., Kopp Va, 89. s kk. ll.

[3] Utóbbit az 1332. julius 12-én kötött béke szerint.

király a római királynak Ausztriával való összes háborúiban semleges marad.

Lipót osztrák herczeg Bajor Lajossal is igyekezett akkoriban békét hozni létre, hogy bátyját végre kiszabadítsa. A legközelebbi tavaszig fegyverszünetet kötöttek, mi közben a békéről kellett volna tárgyalni. Minden további alkudozás föltételéül Lajos a birodalmi jelvények kiadását követelte, úgy látszik azonban, hogy erre az esetre bizonyos igéreteket tett. Alighogy Lipót ezeket megküldte neki, uj követeléssel állott elő, t. i. hogy Lipót a birodalmi városokat, a melyek még Frigyessel tartottak, oldja fel esküvel igért kötelezettségeik alul. E szószegésen felbőszülve Lipót kijelenté, hogy mindaddig, míg mindent nem teljesítenek, mit a birodalmi jelvények kiadásáért megigértek, s míg Frigyes szabadságát vissza nem nyeri, békére és egyességre gondolni sem lehet.[1] Viszont 1324. junius 3-ára Lajos is felmondta most az osztrák herczegeknek a fegyverszünetet s a svájczi szövetségeseket hasonló lépésre rábírni igyekezett.

Lajos részéről a Habsburgokkal szemben való ez a magatartás annál meggondolatlanabb volt, mivel ez időtájban a pápával is viszályba keveredett, a mely őt koronája elvesztésével fenyegeté.[2]

[1] *Chron. de gestis principum* Böhmer-nél, *F.* I, 64., a melynek szerzője különben jó bajor érzelmű és Lajos nagy tisztelője. V. ö. még az ú. n. loebeni névtelen krónikáját *(Anonymi Leob. Chron.)*, kiadta Zahn (1865), 36. l.

[2] Kopp IVb, 402. s kk. ll. és Va, 102. s kk. ll. Müller K.: *Der Kampf Ludwigs des Baiern mit der römischen Curie,* két kötet, 1879, 1880, a hol a régibb irodalom is kellő figyelemben részesül. Riezler II, 347. s kk. ll. Preger V.: *Über die Anfänge*

A viszály főoka Olaszország viszonyaiban rejlett. Mióta a Stauf-ház bukásával a szép félszigeten a német uralom is megsemmisült, szüntelenül belső háborúk dúltak. VII. Henrik római hadjárata nem idézett elő végleges döntést, mert harczai közepette elragadta a halál, de mégis megvolt az a következménye, hogy Felső-Olaszországban a ghibellinek túlsúlyra jutottak.

Míg a kettős királyválasztás a német királynak lehetetlenné tette, hogy jogait a birodalmi Olaszországra érvényesítse, annál határozottabban avatkoztak annak viszonyaiba a pápák. Már VII. Henrik halála után V. Kelemen azt állítá, hogy a császári méltóság megüresedése esetén a birodalom kormánya a pápát illeti s ennek alapján Róbert nápolyi királyt Olaszországban birodalmi helytartóvá nevezte ki. Utóda, XXII. János, egy 1317. márczius 31-én kelt bullájában ugyanazt a kijelentést tette, és mindazokat, a kik VII. Henriktől nyert kinevezés alapján a birodalmi helytartó czímét viselték, átok terhe alatt felszólítá, hogy azt letegyék. Ugyanakkor a nápolyi királyt birodalmi helytartóul megerősíté, 1320-ban a ghibellinek ellen való háború vezetésére Olaszországba követet küldött, Matteo Viscontit, Milanó s a legtöbb lombardiai város birodalmi helytartóját, a ki állását nem akarta elhagyni, átokkal sujtá, sőt ellene, mint eret-

des kirchenpolitischen Kampfes unter Ludwig des B. az „Abh. d. hist. Cl. d. bayer. Akad. der Wiss." XVI. köt., 2. 113. s kk. ll. s ellene részben Riezler Sybel „Hist. Zeitschr." XLIX. köt. (Új foly., XIII.). 292. s kk. ll. és Müller a „Zeitschr. f. Kirchenrecht" XIX. köt. (Új foly. IV.) 238. s kk. ll. Preger: *Die Politik des Papstes Johann XXII. in Bezug auf Italien und Deutschland.* „Abh. d. baier. Akad." XVII. köt. 501—593. ll.

nek ellen, keresztes hadjáratot hirdetett. Noha Henrik osztrák herczeget, a ki 1322 elején a pápa kívánságára Visconti leverése végett haddal megjelent Olaszországban, pénzzel és okokkal hazatérésre birta, végül 1323 nyarán a pápa győzelme mégis bizonyosnak látszott. A felső-olaszországi ghibellinek fejei az egyház kegyét keresték, az előző évben elhalt Matteo Visconti fiait teljes vereségök után a pápai követ és Róbert király hadvezére Milanóban körülzárták. Már kezökben voltak Milanó külvárosai, mikor a Lajos királytól kinevezett birodalmi helytartó német csapatokkal Olaszországban megjelent, a ghibellineket ismét az ő pártjára vonta és Milanót felszabadítá.

Minél bizonyosabbnak tartotta a pápa győzelmét, annál dühösebb lett Lajosnak eme hirtelen és sikeres beavatkozása miatt. Míg eddig a két ellenkirály közül egyiket sem ismerte el, de egyik ellen sem tett semmit, most elhatározta, hogy Lajos ellen a legnagyobb erélylyel fog eljárni. Az egyház részéről már többször érvényesített arra az elvre támaszkodott, hogy Németországban kettős királyválasztás alkalmával a pápát illeti a megválasztottak megerősítése vagy elvetése, s hogy pápai döntés előtt egyiket sem lehet királyul tekinteni. 1323. október 8-án XXII. János Avignonban Lajos, „Bajorország herczege“ ellen kiáltványt függesztetett ki, a melyben szemére hányja, hogy pápai elismerés nélkül királyi czímet viselt, sőt uralkodói jogokat gyakorolt s hogy az egyház ellen lázadókat és eretnekeket támogatott. Felszólítja őt, hogy három hónap alatt a birodalmi kormányt tegye le és választása óta véghez vitt összes kormánytetteit mint érvényteleneket vonja vissza, ellenkező esetben megér-

demlett büntetéseit ki fogja rá mondani. Minthogy Lajos ezt s egy kérésére engedélyezett ujabb határnapot felhasználatlanul hagyta elmulni, a pápa 1324. márczius 23-án kimondta reá az átkot, ujabban három hónapon belül itélőszéke elé idézvén őt. Mikor Lajos a maga igazolására ez idő alatt sem tett kisérletet, ellenkezőleg a pápa megtudta, hogy első idézése ellen való fölebbezésében őt eretnekséggel vádolta s tőle általános zsinathoz fölebbezett, julius 11-én a birodalomra vonatkozó minden jogától megfosztottnak nyilvánítá és mindazokat, a kik mindamellett ragaszkodnak hozzá, átokkal, országaikat pedig egyházi tilalommal sujtá.

A Bajor Lajos s a pápa között támadt szakadást a franczia király, IV. Károly igyekezett kizsákmányolni,[1] a ki maga is vágyott a császári koronára s talán már ezért is hozzájárult az ellentét kiélesítéséhez. Ha a német választófejedelmek választása útján nem juthat czélhoz, úgy az egészen Franczia-országtól függő pápának saját hatalmából provisió útján kellett volna őt német királylyá kineveznie, mint a hogy például püspöki széket szokott betölteni.

Természetes, hogy a franczia király mindenek előtt Bajor Lajos leghatározottabb ellenségével, Lipót osztrák herczeggel lépett összeköttetésbe. Lipót a franczia-pápai tervekre tényleg ráállt, mert remélhette, hogy ezen az úton legkönnyebben szabadíthatja ki bátyját s talán azt is, hogy idegen király uralma alatt a birodalomban döntő állásra emelkedhetik. Nemzeti érdekek ép oly kevésssé jöttek tekintetbe nála, mint a legtöbb német fejedelemnél. Egy összejöve-

[1] Kopp Va, 148. s kk. ll. Müller I, 106. s kk. ll.

tel alkalmával, a mely Lipót és Károly király között 1324. julius végén Bar sur Aube-ban történt, mindketten teljes megegyezésre jutottak. Lipót megigérte, hogy minden befolyását felhasználja arra, hogy IV. Károlyt a német választófejedelmek királylyá válaszszák s hogy ez esetben ép úgy mint akkor, ha a pápa provisió útján nevezné ki, minden erejével Bajor Lajos ellen meg fogja segíteni. Ugyanakkor arra kötelezte magát, hogy fivéreit rábírja, hogy a szövetséghez csatlakozzanak, de ha Frigyes saját igényei vagy más okok miatt Károly megválasztásának ellene szegülnének, ellenök is fegyveres erővel fog föllépni. Viszont Károly a herczegnek évi segélyt igért jelenlegi háborúja tartamára Lajos ellen, a míg bátyját Frigyest ki nem szabadítja, s további 20,000 márka ezüstöt, Károlynak a német trónra emelésétől kezdve. Azután az osztrák herczegeknek eddigi hadiköltségük fejében 30,000 márkát igért, s zálogul ezért tíz birodalmi várost Németország délnyugati részében, és megfogadta, hogy ismét Schwyz és Unterwalden birtokába helyezi őket.

Csakhamar kitünt ugyan, hogy a választófejedelmek nem fognak ráállani arra, hogy a franczia királyt megválaszszák,[1] ezt pedig egyszerűen kinevezni a pápa még sem merte. Azonban Bajor Lajos helyzete mindamellett nagyon aggasztó volt, különösen mikor a fölmentésre sietö Lipót herczegtől való félelmében 1325. január havában az Ulm és Augsburg között fekvő

[1] Az alkudozásokat, a melyeket *Matth. Nüwenburg (Alb. de Hohenberg)* 201. l. szerint a pápa s a franczia király követei, továbbá Lipót osztrák herczeg az egyházi választófejedelmekkel (a mainzival és kölnivel?) e czélból Rensében folytattak, Leupold E.: *Berthold von Buchegg, Bischof von Strassburg* cz. művében 140. s kk. ll. 1324. szeptember végére teszi.

Burgau várának ostromával felhagyott, melyhez pedig 1324. november havában nagy erővel fogott hozzá, és egész táborának hátrahagyásával sietve visszavonult Bajorországba. Lajos tekintélye nagy csorbát szenvedett. Augsburg városa Ausztriával békét kötött, a mainzi érsek, továbbá a würzburgi és strassburgi püspökök Lipóttal és fivéreivel Lajos „herczeg" ellen szövetséget kötöttek. A legtöbb választófejedelem és fejedelem szintén Lajos ellensége volt, vagy legalább közönyösen nézte az eseményeket.

Ebben a szorult helyzetben Lajos király csak egy menekülést látott: a fogoly Frigyessel való kibékülést.[1] Legügyesebb diplomatáját, Henneberg Berthold grófot Trausnitz várába küldötte tehát, hogy Frigyessel alkudozzék szabadon bocsátása iránt. Frigyes, a ki meg volt törve a majdnem harmadfélévi fogságtól s el volt telve a szabadság s az övéihez való visszatérhetés vágyától és bizonyára nem volt eléggé értesülve ellenfelének veszélyes helyzetéről, kész volt minden követelését teljesiteni. Fogolytársa Pilichdorf Dietrich 1325. márczius 3-án nevében Henneberg gróffal oly egyességet kötött, melynél kedvezőbbet Lajos a dolgok akkori

[1] A következő alkudozásokra és szerződésekre vonatkozólag lsd. Kopp i. m. Va, 167. s kk. ll. Friedensburg O.-tól: *Ludwig IV. der Baier und Friedrich von Österreich von dem Vertrage zu Trausnitz bis zur Zusammenkunft in Innsbruck* (Göttinga, 1877), a ki azonban a 7. lapon a Böhmer-nél *Reg. Ludwigs*, 240. l. 61. sz., 252. l. 174. sz. és 319. l., 2957. sz. alatt közölt oklevelekből helytelenül következteti, hogy Lajos már 1324 őszén alkudozott közvetlenül Frigyessel. Riezler i. m. II, 358. s kk. ll. Preger V.: *Die Verträge Ludwigs des Baiern mit Friedrich dem Schönen in den Jahren 1325 und 1326.* V. ö. Reinken J. H. a vatikáni levéltár okleveleinek kivonataival. (1335—1324.) „Abhandl. d. hist. Cl. der k. bayer. Akad." XVII, 1. 103. s kk. ll.

állása mellett alig kívánhatott. Frigyes megigérte, hogy a királyi méltóságra való minden igényéről lemond s hogy Lajos életében soha többé nem törekszik arra; továbbá hogy fivéreivel együtt Lajost elismeri királyul, minden birodalmi jószágot visszaad, mindenkit rá fog bírni elismerésére s hogy segítséget fog nyujtani neki bárki ellen, különösen pedig „az ellen, a ki magát pápának nevezi", továbbá ennek segítői és pártolói ellen, míg a király s a birodalom ellen tör. Viszont Frigyes a többi foglyokkal együtt visszanyeri szabadságát, de meg kell esküdnie, hogy János napjáig (június 24.) ismét visszatér a fogságba, ha övéinek ellenállása miatt az összes föltételeket nem teljesíthetné.[1] Lajos, a ki erre Trausnitz várában személyesen megjelent unokabátyjánál, a maga részéről szóval megigérte, hogy az első birodalmi fejedelemséget, a mely üresedésbe jön, neki, vagy fivéreinek fogja adni.[2] Azt is megigérte, hogy ha általánosan elismerik királyul, Frigyest uralkodó társul maga mellé fogadja.[3] Miután erre mindketten mise közben egy

[1] A trausnitzi egyességet, valamint a következő müncheni és ulmi szerződéseket lsd. Kurz-nál: *Friedrich d. Sch.*, 484. s kk. ll.

[2] „Ludewicus . . . memnens, Friderico a sua captivitate laxato promisisse primum principatum imperio vacantem sine contradiccione qualibet sibi vel fratribus concessurum" jelenti 1335-hez *Joh. Victor.* krónikájának eredeti fogalmazványában, Fournier-nél: *Abt Johann von Viktring und sein Liber certarum historiarum*, 119. l. V. ö. Friedensburg értekezését a „Jahresber. d. Geschichtswissenschaft" 1883. II, 76. s k. l.

[3] Hogy ezt már akkor tervezték, azt Prager i. h. 107. s kk. ll., úgy vélem, már bebizonyította. Csak azt nem hiszem, hogy Lajos rendes oklevelet állított ki róla. V. ö. Friedensburg értekezését a „Jahresber. d. Geschichtswissenschaft" 1883. II, 76. l.

ostyával magukhoz vették az Úr testét, egymással békecsókot váltottak és gyóntató atyáik jelenlétében egyességökre esküt tettek, Frigyest szabadon bocsátották.

Frigyesnek azonban csakhamar meg kellett győződnie arról, hogy az elvállalt kötelezettségeket a legjobb akarat mellett sem teljesítheti. Ha ifjabb fivérei talán bele is nyugodtak volna, Lipót a jelenlegi kedvező körülmények mellett nem volt rábírható, hogy magát alávesse gyűlölt ellenfelének s hogy családja jövőjét feláldozza. Mert a Frigyesnek kilátásba helyezett együttes kormányzás épen nem elégíthette ki, miután ez Németországban eddigelé teljesen ismeretlen volt s nem lehetett tudni, vajjon a fejedelmek abba beleegyeznek-e; de eltekintve ettől, bátyja jogai lényegileg mégis Lajos jóakaratától függtek volna. Ehhez járult, hogy a pápa mindent elkövetett, hogy Lipótot a Lajossal való kibéküléstől visszatartsa. Ugyanő május 4-ikén levélben Frigyeshez is fordult, s őt figyelmeztette, hogy Lajos egyházi átok alatt áll s hogy letették, továbbá hogy nem szabad őt elismerni és támogatni. Egyúttal a szerződéseket, a melyeket Frigyes Lajossal kötött, esküvel való megerősítésök ellenére érvényteleneknek és nem kötelezőknek nyilvánítá s neki átok terhe alatt megtiltá, hogy a fogságba visszatérjen.

Azonban Frigyes ünnepélyes igéretekre és esküvésekre mégis többet adott, mint a pápa csábításaira és fenyegetéseire. Mindamellett nem kellett fogolyként Trausnitz várába visszatérnie, a mi Lajosnak Ausztriával s annak szövetségeseivel való kibékülését örökre lehetetlenné tette volna. Miután már május havában Münchenbe utazott, ott maradt szabadon

Lajosnál, a kinek szivében az ifjúkori barátjához való régi vonzalom ujból föléledt, úgy hogy asztalát és hálószobáját megosztotta vele. Sőt Lajos, valahányszor elhagyta országát, valamint halála esetére, családja és országa gondviselését is reábízta. A pápa, a ki most már Németországból is közelebbi tudósításokat vett a Frigyes és Lajos között történt megállapodásokról, a két király „hihetetlen barátságán és bizalmas viszonyán" nem tud eléggé csodálkozni és keservesen panaszkodik [1] a franczia király lanyhaságán, a ki Angolországgal való háborúja miatt a német korona elnyerése czéljából költekezni nem akart.

Miután Lipót herczeg, a pápától szüntelenül izgatva, továbbra is megmaradt ellenséges állásában Lajos iránt, ez Frigyessel új alapon kezdte meg az alkudozásokat, melyekkel amazt is kielégithetni remélte. 1325. szeptember 5-ikén Münchenben Frigyessel szerződést kötött, a melylyel ennek már nemcsak távoli jövőben helyezte kilátásba az együttes uralkodást, hanem választását és fölkenését ép oly törvényesnek tekinté, mint a magáét, sőt ép úgy ismerte el királyul, mint önmagát. Lajos és Frigyes közösen bírják a birodalmat s egyenlő jogokkal kormányoznak, és pedig akként, hogy a fontosabb ügyeket mindketten közös megegyezéssel intézik el. Ez csak azt mutatja, hogy mily nagy mértékben voltak mind a ketten a szív emberei, ha azt hitték, hogy az egyességnek tartós kivitele a gyakorlatban lehetséges. Egyelőre az volt a terv, hogy Lajos, mint mondják, Lipót herczegnek, mint birodalmi helytartónak kiséretében Olaszországba megy, hogy ott a birodalom jogainak ismét

[1] 1325. julius 30-án kelt levelében.

érvényt szerezzen, Frigyes pedig Németországot kormányozza.

Azonban a hogy a trausnitzi egyesség hajótörést szenvedett Lipót herczeg ellenállásán, úgy a müncheni a választófejedelmek ellenmondásával találkozott. Ezeknek a többsége nem volt hajlandó megengedni, hogy beleegyezésök nélkül a birodalom kormányáról intézkedjenek s hogy királyt elismerjenek, a ki ellen mostanáig harczoltak. Egyesek, mint Lajos unokaöccse, a rajnai pfalzgróf, a két megválasztott közül most már egyet sem akart királyul tekinteni. Ha tehát el akarták kerülni azt, hogy a trónviszályból végre is egy harmadik, és pedig esetleg a franczia király hasznot húzzon, nem maradt más hátra, mint hogy Lajos, a ki sehogysem számíthatott a pápa elismerésére, Frigyes javára lemondjon az uralkodásról. Valóban Lajos egy uj szerződésben, a melyet 1326. junius 27-én Ulmban kötöttek, késznek nyilatkozott arra, hogy Frigyes javára lemond a királyi méltóságról, ha ezt a pápa a német fejedelmek hozzájárulásával vagy a nélkül megerősíti. De ha ez julius 27-éig meg nem történnék, akkor a müncheni egyesség értelmében mindketten továbbra is megmaradnak a birodalmi kormány birtokában.[1]

Frigyes mindjárt királyul lépett fel ismét, míg Lajos, úgy látszik, április derekáig minden kormány-

[1] Frigyesnek eddig ismeretlen oklevele szerint ugyanarról a napról Preger-nél 128. l. Preger nézete szerint az ulmi egyességet mindkét király részéről nem vették komolyan, hanem csak azért kötötték meg, hogy Lajos ellenfeleit elvonják a franczia királynak a pápától pártolt jelöltségének támogatásától és hogy elhárítsák a veszélyt, a mely erről az oldalról Frigyest is fenyegette.

intézkedéstől tartózkodott. Ámde csakhamar kitünt, hogy a pápa, a ki még mindig föntartotta a franczia jelöltséget, Frigyest ép oly kevéssé fogja elismerni, mint Lajost. Ez tehát az Ulmban elvállalt kötelezettségektől megszabadult s most a Habsburgoknak is annál kevésbbé kellett más engedményeket tennie, mert a rettegett Lipót herczeget 1326. február 28-án férfikora delén elragadta a halál. A Habsburgok helyett most Lajos ismét a Luxemburgiakat: János cseh királyt és Baldewin trieri érseket igyekezett magához fűzni. Mikor ujév táján Frigyessel és öcséivel: Albrechttel és Ottóval Innsbruckban találkozott, hogy velök a kormány kérdésében tárgyaljon, kevéssé előzékenynek mutatkozott irántuk. Ha Frigyes most talán ismét a müncheni egyességnek végrehajtását követelte, úgy Lajos arra nem állott reá, mint azt a dolgok folyása mutatja.[1] Mindketten kedvetlenül váltak el egymástól. Lajos régóta tervezett olaszországi útjára indult, Frigyes pedig visszavonult örökös tartományaiba, a nélkül, hogy többé a birodalom kormányzásába avatkozott volna, a melynek már csak üres czímét viselte ezentúl.

Frigyes utolsó éveit megkeserítette öccsének, Henriknek 1327. február 3-ikán bekövetkezett halála, a ki kemény fogsága után sohasem örülhetett többé állandó egészségnek, továbbá Ottó fivérével való viszálya, a ki először zavarta meg az egyetértést az osztrák herczegek közt.[2]

Igaz, hogy Ottóval bátyjai nem bántak egészen méltányosan. Mig Albrecht, a ki Pfirt Jankával való

[1] Más véleményen van persze Preger i. h. 152. s kk. ll.

[2] Kurz: *Friedrich d. Sch.* 378. s kk. ll. Kopp Va, 321. s kk. ll.

házassága révén ezt a grófságot Ausztriának megszerezte, Lipót halála óta a külső tartományokat (Vorlande), Frigyes pedig ismét a keleti herczegségeket kormányozta, addig Ottót a kormányzásból kizárták és mint látszik, jövedelem tekintetében sem helyezték egy sorba fivéreivel. Ez annál fájdalmasabban érinthette, mert ő volt az egyetlen, a kinek feleségétől, Bajor Erzsébettől, fiutódai valának. Ehhez járult még különböző politikai irányuk, mert Ottó ellene volt Bajor Lajossal való minden kiegyezésnek.[1] Azt kivánta tehát, hogy a Habsburg-birtokokat egyenlően oszszák meg közte és Albrecht között.[2] Mikor követelését nem teljesitették, a nemesség egy részétől támogatva fegyvert fogott, sőt a magyar és cseh királyokat is segitségül hivta.

Károly, a magyar király, Frigyes királylyal néhány év óta feszült viszonyban élt, részint, mert egyik leányát eljegyezte Henrikkel, Alsó-Bajorország herczegével, annak az Ottónak a fiával, a ki Magyarországon egykoron Károlylyal a koronáért versengett, részint, mert néhány magyarországi várat és vidéket osztrák nemesek s maguk a herczegek megszállottak. Egyes osztrák és cseh nemesek között is ellenségeskedések törtek ki. Ez okból mindkét király örült, hogy a testvérviszály alkalmat nyujtott nekik, hogy Frigyes

[1] Sőt a pápa Ottóhoz 1330. márczius 13-án intézett levelében ezt mondja a viszály főokául. „Arch. f. österr. Gesch." XV, 202. l.

[2] Kopp 322. l. 4. jegyz. kétségbe vonja a valóságos felosztás követelését. Ámde e mellett szól *Joh. Victor.*, 401. l., a ki azt mondja, hogy Ottó azt kivánta „ut ex equo secum dividant", némelyek azonban azt mondták, „terrarum et fratrum coherentiam non competere sequestrari". Lsd. a salzburgi érsek fontos levelét az „Arch. f. österr. Gesch." 62. 194.

királyon bosszút álljanak. 1328 nyarán, mialatt nagyszámú magyar sereg átlépte a Lajtát, János király észak felől tört be Ausztriába. Minthogy Ottó herczeg a cseh király biztosítására, hogy a maga részére nem akar hódításokat tenni, fegyvereinek sikerét előmozdítá, Alsó-Ausztria északkeleti része csakhamar a kezében volt; csupán Drosendorf állott ki hat heti ostromot.

A magyaroktól a Duna jobb, a csehektől pedig a Duna bal partján váratlanul megtámadva, miután tulajdon fivérök is fegyvert fogott ellenök, Frigyes és Albrecht engedni voltak kénytelenek. A Lajtán túl fekvő megszállott területek visszaadása mellett 1328. szeptember 21-én Magyarországgal Bruck-ban megkötötték a békét. Ottó herczeget azzal elégítették ki, hogy Haimburg várát és városát s az összes jövedelmek egy bizonyos részét biztosították számára, a következő évben pedig Albrecht helyett átengedték neki a külső tartományok kormányát. János cseh király eleinte vonakodott, hogy igérete szerint a tett hódításokat visszaadja, végül azonban mégis megelégedett a hadi költségek megtérítésével.

Frigyes király a béke helyreállítását nem sokáig élte tul. 1329 végén betegeskedve visszavonult a Bécsi erdőben fekvő Gutenstein várába, a hol már 1330. január 13-án meghalt.

Frigyes halálával a Habsburgok viszonyainak Bajor Lajoshoz is tisztába kellett jönniök. Lajos ép ez időtájt ismét megjelent Németországban, miután az eredményeket, a melyeket eleinte a ghibellinekkel szövetkezve Olaszországban elért, főleg a pápával szemben tanusított ildomtalan föllépésével teljesen eljátszotta ismét, úgy hogy csak a császári czimet hozta magával Németországba.

Ottó osztrák herczeg, a ki Lajosnak még mindig határozott ellensége volt, mindjárt bátyjának, Frigyesnek halála után a külső tartományokban hadi készületeket tett, a strassburgi és konstanzi püspökökkel s több országnagygyal szövetséget és segélyszerződéseket kötött, továbbá rábírta a városokat, a melyek egykoron Frigyesnek hűséget esküdtek, hogy Lajostól most is megtagadják az elismerést. Pedig Ottó volt az osztrák politikának a legközelebbi időben főintézője, miután bátyjának, Albrechtnek 1330. márczius 25-én étellel mérget adtak be, a mely Ottó feleségének, a ki együtt étkezett vele, életébe került, nála pedig a kezek és lábak állandó bénulását okozta. Ottó magaviseletét Bajor Lajossal szemben egészen a pápa tetszésétől tette függővé, a ki ezért dicsérettel halmozta el s nagy összeg pénzt s a német trónra való fölemelést helyezte kilátásba számára.[1]

Lajos császárnak minden áron annak megakadályozására kellett törekednie, hogy Ausztria a harczot újból megkezdje ellene s hogy mindazokat maga köré gyűjtse, a kik politikai vagy vallási okokból ellenségei valának. Ezért április havában alkudozásokat kezdett az osztrák herczegekkel,[2] kik a kiegyezést föltétlenül nem is utasították többé el, miután Lajos állása Németországban ez időtájt nagyon megszilárdult. Nem-

[1] „Quod tu ... ad altiores honores provehi merito merearis". A pápának 1330. márczius 13-án Ottóhoz intézett levele az „Archiv f. österr. Gesch." XV, 201. s k. l. V. ö. Müller i. m. II, 244. s k. l. és 251. s kk. ll. Kopp i. m. Vb, 1, 27. s kk. l. Ottó szövetségi szerződéseit lsd. Lichnowsky-nál III, Reg. 795. s kk. sz., Albrecht megmérgezéséről *Joh. Victor.*, 406. s k. l.

[2] Müller I, 244. s kk. ll. Riezler II, 398. s kk. ll. Kopp i. h. 38. s kk. ll.

sokára János cseh király is pártolta az ügyet, a ki magasröptű eszméket táplált, a melyeknek kivitele csak a császár jóakaró előzékenysége mellett volt lehetséges. Mindenek előtt május 9-én Landauban az osztrák herczegekkel élete fogytáig tartó béke- és barátsági frigyet kötött s azután őket a császárral is kibékíteni igyekezett. Ottó herczeg ráállott erre, mindazonáltal, úgy látszik, megmaradt a mellett, hogy Lajos tegyen kisérletet az egyházzal való kibékülésre. A császár jóváhagyásával és Ottó herczeg helyeslésével János cseh király és nagybátyja Baldewin trieri érsek tehát ünnepélyes követséget küldöttek Avignonba. Noha a pápa javaslataikat mereven visszautasitá, mégis Ottó herczeg a cseh király közbenjárásával 1330. augusztus 6-ikán megkötötte a hagenaui békét.[1] Az osztrák herczegek Bajor Lajost elismerték királyul és császárul, a még kezökben levő birodalmi javakat kiadták és megigérték, hogy neki Németországban ép úgy, mint Lombardiában segitséget fognak nyujtani 30,000 márka ezüst fejében. A részökről Olaszországba igért szolgálatot azonban 10,000 márkáért János cseh király vállalta magára. A többi 20,000 márkáért a császár elzálogositotta nekik Schaffhausen, Rheinfelden Breisach és Neuenburg birodalmi városokat a Rajna mellett. Ez a négy város volt az egyetlen kárpótlás azért a tömérdek költségért, a mit Ausztria a német királyi méltóság megtartására fordított.

A hagenaui béke nevezetes fordulópontot jelöl Ausztria történetében. Ha a Habsburgok addig majd-

[1] Az okleveleket lsd. Olenschlager-nél: *Staaatsgesch. Urkb.* 178. l. Steyerer: *Comment. pro hist. Alberti II., Addit.*, 80. l. Kopp: *Geschichtsblätter* I, 34. s kk. ll.

nem mindig a német királyi méltóság megtartására törekedtek, úgy most minden ilyen tervről hosszú időre lemondtak. A hogy a viszonyok akkoriban állottak, egyelőre úgy sem volt kilátásuk arra, hogy Lajost megbuktassák. A háborúnak pusztán személyes vagy egyházi okokból való folytatása pedig épenséggel megbocsáthatatlan lett volna; annyit jelentett volna, mint teljesen tönkre tenni a kimerült osztrák tartományokat, csakhogy Németországnak ne legyen nyugta. Néhány évtized mulva pedig annyira csökkent a német királyság jelentősége, hogy alig akadt hatalmasabb fejedelem, a ki kész lett volna a korona elfogadására, annál kevésbbé arra, hogy érte nehezebb harczot vívjon. Azért az osztrák herczegekre nézve is legelőnyösebbnek látszott, hogy mint barátjai a császárnak lehetőleg önálló állást foglaljanak el, s hogy más fejedelmek példájára csak saját külön érdekeiket tartva szem előtt, egyrészt fejedelmi hatalmokat kiterjeszszék, másrészt hogy területöket megnagyobbítsák és kikerekítsék.

HETEDIK FEJEZET.

A cseh hatalom emelkedése Luxemburgi János alatt. (1319—1335.)

Míg a Habsburgok a német királyi koronáról való lemondásuk után a birodalom általános viszonyaira gyakorolt korábbi befolyásukat elvesztették, a Luxemburg-ház János cseh király révén mind nagyobb jelentőségre emelkedett s a német, sőt az egész középeurópai politika középpontjává lett.

János, Csehország királya, mindenesetre egyike a XIV. század legérdekesebb egyéniségeinek.[1] Felületes megfigyelésnél csak kóbor lovag eszményképének látszik, ki csak a harczot s a tornajátékot szereti s nemcsak maga rendez nagy költséggel fényes lovagi játékokat, hanem ezeket távol fekvő vidékeken, például Párisban is fölkeresi. Általában János, a ki származására és jellemére nézve lényegében franczia volt, legszivesebben Francziaországban és ősi országában, Luxemburgban tartózkodott. Ellenben Csehországban sohasem vált otthonossá; elhagyta, a mikor csak lehetett, sokszor egy vagy több évre, s rendesen csak azért tért vissza, hogy pénztárát minden lehető eszközzel ismét megtölthesse. Sokszor azt sem tudták, hogy

[1] Jellemére nézve főforrás Zittaui Péter a *Chron. Aulae regiae*-ben. Tetteiről részletesen szólnak Palacky, de kivált Schötter róla írt és ismételve idézett művében.

hol tartózkodik a király, a ki állandóan úton volt s e mellett, mint egy akkori történetiró mondja, inkább repült, mint lovagolt. 1319 végétől 1346. augusztus havában bekövetkezett haláláig legalább húsz esztendőt Csehországon kivül töltött. A csehek királyuk hírnevével vigasztalhatták magukat, a kiről az a közmondás keletkezett, hogy miképen Isten nélkül, úgy nélküle sem történhetik semmi. Csakhogy sokan úgy véleked-tek, hogy ezt a tisztességet országuk teljes elhanyagolásával, a melyben most a nagyok játszották az urat, s a túlságos adók árán kissé drágán vásárolták meg.

Azonban János király mégis több volt kalandos lovagnál. Ügyes diplomata is volt, ravasz és hitszegő, nagyobb mértékben, mint teljesen erkölcstelen kora, fáradhatatlan utak-módok kigondolásában, hogy miképen növelhetné házának hatalmát. Habár jellemének ingatag volta mellett szerencsésebb volt a szerzésben, mint a megtartásban, mégis Csehország hatalmát maradandó szerzeményekkel is emelte.

Bajor Lajos támogatásáért zálog czimén 20,000 márkáért Égert kapta területével, a melyet 1322. október hóban birtokába vett s a melyet többé nem szakítottak el Csehországtól, habár közvetetlenül a király alatt önálló helyzetben maradt.[1]

1319-ben Waldemár brandenburgi őrgróf halála után ismét visszaszerezte Csehországnak a bauzeni tartományt, a mely egykor II. Otakár egyik nővérének hozományaképen került Brandenburghoz. Görlitzet, a

Chron. Aulae regiae II, 11, 421. l. és Lajos király oklevele Böhmer-nél, 476. sz., továbbá János király oklevele u. o. 55. sz. V. ö. Kürschner-től: *Eger und Böhmen*, 31. s kk. ll.

melyet Waldemár halála után Henrik jaueri herczeg, egy brandenburgi herczegnő fia, foglalt el, János 1329-ben vétel útján szerezte meg, úgy hogy most az egész Felső-Lausitz Csehországgal egyesült. 1327 elején János elhatározta, hogy elődjeinek Lengyelországra vonatkozó igényeit is érvényesíti, a hol tiltakozása ellenére Lokietek Ulászló a pápa beleegyezésével magát 1320. január havában királylyá koronáztatta. Egy cseh sereg már útban volt Krakkó felé, mikor a magyar királynak, Ulászló vejének követei az ellenségeskedések beszüntetését kivánták és ki is eszközölték. De ha a hadjáratnak tulajdonképi czélját nem is érték el, mégis okot szolgáltatott arra, hogy a cseh hűbéri fenhatóságot Felső-Szilézia fölött tartósan megalapitsák. Az ottani herczegek Csehország és Lengyelország közé ékelve nem remélhették, hogy e két országnak harczában függetlenségöket megtarthatják. Nem tehettek mást, mint hogy vagy az egyik vagy a másik hatalomhoz csatlakozzanak. Noha ugyanahhoz a Piaszt-nemzetséghez tartoztak, mint a lengyel király, és országuk egykor ennek a birodalomnak volt alkotó része, mégis Sziléziának mind nagyobb germanizálása következtében elidegenedtek tőle, a német nyugathoz vonzódtak s annyiban Csehországhoz is, a hol német család ült a trónon. Ez okból 1327. február havában a tescheni, falkenbergi, kosel-beutheni, ratibori és auschwitzi herczegek, április hó 5-én Bolko opuliai herczeg is, ellenállás nélkül hűséget esküdtek János királynak, úgy hogy egész Felső-Szilézia elismerte Csehország felsőbbségét.

Nemsokára Alsó-Szilézia legnagyobb része is kénytelen volt meghajolni a cseh király felsőbbsége előtt.

Az ottani herczegek akkoriban három ágra szakadtak, a melyek közül a boroszló-liegnitzi ág volt a leghatalmasabb. Csakhogy az 1296-ban elhalt V. Henrik herczeg fiai 1311-ben megosztották birtokaikat, úgy hogy Boleszló Brieget, VI. Henrik Boroszlót, Ulászló Liegnitzet kapta. Az erőszakos Boleszló Ulászlót megfosztotta országától és békeszerető fivérét, Henrik boroszlói herczeget is ugyanezzel a sorssal fenyegette. Hogy ellene oltalmat nyerjen, Henrik, a kinek nem volt fiutóda, elhatározta, hogy herczegségét János cseh királynak engedi át, a ki haláláig annak birtokában hagyta, azonkívül haszonélvezetül a glatzi tartományt engedte át s a királyi kincstárból évenként 1000 márka ezüstöt fizetett neki. 1327. április 4-én János Boroszlóba jött s a lakosság hódolatát fogadta.

Nemsokára uj szerzemények következtek itt. 1328. deczember havában János király Poroszországba keresztes hadjáratot indított, hogy a német lovagrendet támogassa a pogány litvánok ellen. Ottani haditetteinek ugyan nem voltak tartós következményei, miután hóditásait, a melyeket Csehországból csak nehezen lehetett volna megtartani, a német lovagrendnek ajándékozta. Fontosabb volt, hogy a hadjárat alkalmat nyujtott arra, hogy a cseh fenhatóságot a legtöbb alsó-sziléziai herczegségre kiterjeszsze. Boleszló, Liegnitz és Brieg herczege azon való elkeseredésében, hogy Boroszlót örökre megvonták tőle, a glogaui ágból származott egyik nagybátyjával, János steinaui herczeggel szövetkezett s ép megkezdte az ellenségeskedést Boroszló ellen, mikor János cseh király Poroszországból való visszatértében, 1329. április havában, seregével Sziléziába érkezett. A szövetséges herczegek távolról sem mérkőzhetvén a királylyal, nemcsak Boroszlóra vonatkozó

terveikről voltak kénytelenek lemondani, hanem saját herczegségeiket is Csehországtól hűbérül kellett fogadniok. Példájokat János steinaui herczeg fivérei: Henrik sagani és Konrád ölsi herczeg is követték. Csak a negyedik fivér, Primko glogaui herczeg tartotta meg önállóságát. Azonban ő már 1331-ben gyermektelenül elhalt, mire János király országát fegyveres erővel magához ragadta.[1]

Míg János király birodalmát észak és északkelet felé megnagyobbitá, egyúttal azon fáradozott, hogy házának Németország déli részében terjedelmes birtokokat szerezzen.

Valamint a bátor lovagot épen a veszedelem nagysága csábithatta ellenállhatatlanul, úgy János is mindent megmozgatott, hogy ép azt az embert nyerje meg a maga és tervei számára, a kit Csehországból való elüzésével engesztelhetetlen ellenségévé kellett tennie: Henrik karantán és tiroli herczeget.

Henrik „király" Tirolban, a hol 1312 óta majdnem megszakitás nélkül tartózkodott, az uralkodáshoz való képtelenségét épügy bebizonyitá, mint előbb Csehországban.[2] Minden izében a szív embere, vallásos

[1] Jánosnak ezen háborúiról s a sziléziai területek megszerzéséről lsd. *Chron. Aulae regiae* II, 19. 21. 28, 498. s k. l. 462. 466. 485. s az okleveleket Grünhagen-nél és Markgraf-nál: *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens*, az illető herczegségeknél. V. ö. Palacky i. m. IIb, 154. s kk. ll. és Grünhagen-tól: *Geschichte Schlesiens*, I, 139. s kk. ll. a jegyzetekkel.

[2] Egger: *Geschichte Tirols* I, 339. s kk. ll. és Jäger A. *Geschichte der landständischen Verfassung Tirols*, IIa, 17. s kk. ll., a kik mellett több, Durig J.-től és másoktól gyűjtött nyomtatásban meg nem jelent több oklevelet is felhasználhattam. Henriknek János cseh királyhoz való viszonyát tárgyaltam *Geschichte der Vereinigung Tirols mit Österreich und der vorbereitenden Ereignisse* czimű értekezésem 7. s kk. ll.

és egyúttal kicsapongó lévén, birtokait és jövedelmeit részint egyházakra és kolostorokra, részint az ország szépeire és tömérdek törvénytelen gyermekeire pazarolta. Étvágya és bőkezűsége, valamint a kárpótlások, melyeket a nemeseknek Csehországban tett hadi szolgálataikért fizetett, pénzügyeit mind ziláltabbakká tették. A herczeg szükségét még növelte némely nemesek hűtlensége, a kik a különböző tisztségeket kezökben tartották. Mind gyakoribb lett a birtokok és jövedelmek elzálogosítása, miáltal a pénzügyi helyzet még siralmasabbá vált. Henrik ismételve kénytelen volt arra, hogy a pénzügyi igazgatást nemesekből és polgárokból álló bizottságra bizza. A tartományi fejedelmi hatalom általában hanyatlásnak indult. Henrik király az első az összes tiroli fejedelmek közül, a ki minden fontosabb rendeletét „tanácsának hozzájárulásával" intézi, a mi atyja alatt sohasem, 1310-ban elhalt fivére, Ottó alatt pedig csak kivételesen történt.[1] Habár Henrik gyöngesége s a korral mindinkább növekedő tétlensége ellenére egy ideig némi szerepet játszott, ez annak a körülménynek volt a következménye, hogy két első feleségétől, Anna cseh herczegnőtől, a ki 1313-ban, továbbá Adelheid braunschweigi herczegnőtől, a ki 1320. augusztus havában halt el, nem volt fia, csupán két leánya: Adelheid és Margit, a kik közül az első 1317-ben, a második 1318-ban született. Ha Henriknek nem lesz fiutóda, ez a két leány fivérének, Ottónak leányaival együtt lesz örököse minden birtokának és női hűbérének, a melyekhez majdnem az összes tiroli grófságok tartoztak.

Ez terelte mindenek előtt az országokra sóvárgó cseh király figyelmét Henrikre, s ha mások talán

[1] Jäger i. h. IIa, 15.

kettőjük szövetségét lehetetlennek tartották volna, miután Henriket János koronájától megfosztá, ezt ily nehézség el nem riasztá. Ismerte ellenfelének gyönge oldalát: a pénzt. 1321. április havában a cseh király Henrik karantán herczeghez fordult, a ki épen másodízben özvegységre jutott és Bajor Lajos útján megkinálta szép nővérének, Máriának kezével 20,000 márka ezüst hozománynyal egyetemben, ha egyik leányát fiával, Venczellel, vagy a hogy később nevezték, Károlylyal eljegyzi. Mikor Mária Henrik kezét elutasitá, hogy helyette a franczia királyhoz menjen nőül, János 1324-ben egyik nagynénjével s még egyszer akkora pénzösszeggel kinálta meg, részben hozományképen, részben első feleségének, Anna cseh herczegnőnek kiházasítása czímén, részben a cseh birodalomról történt lemondásaért. Henrik készségesen ráállott erre és megigérte, hogy az esetre, ha fiutód nélkül hal meg, Karinthiát és Krajnát arra a leányára hagyja, a ki a cseh herczeghez megy nőül, s azonkívül Tirolra a többi leányokkal egyenlő jogokat biztosít számára. Azonban ez a terv is meghiusult János „kedves nénijének“ ellenkezése miatt, a ki kijelenté, hogy szüleit, a kiknek egyetlen támasza, el nem hagyhatja. Valószinű ugyan, hogy János nem is nagyon szorította; mert minél továbbra halasztották Henrik házasságát, annál kevesebb kilátása lehetett fiutódokra. Noha János igyekezett őt igéretekkel tartani, végre mégis elkedvetlenedett, mikor több mint két év mult el és menyasszonya még mindig nem érkezett meg.

Ezt a kedvetlenséget nagy ügyességgel felhasználta Albrecht osztrák herczeg, hogy Henriknek a cseh királylyal való szoros összeköttetését felbontsa s hogy

megakadályozza, hogy Karinthia és Tirol az amúgy is nagyon hatalmas Luxemburg-házhoz kerüljön. Henrik számára megkérte Beatrix szavójai herczegnő kezét, a kinek nővére Lipót herczegnek volt a felesége, és 1326 karácsony táján Innsbruckban megkötötte a házassági szerződést.

Ámde János cseh király nem volt az az ember, a kit diplomácziai sakkhúzás, ha még oly sikerült volt is, sodrából kihozhatott volna. Mihelyt Henrik eljegyzéséről értesült, a legártatlanabb képpel azt írta neki, hogy nagynénje Beatrix, minden rábeszélés és korábban tett igérete ellenére sem akar hozzá menni, s általában tudni sem akar férjhez menetelről. De miután most hallotta, hogy Henrik szeretné elvenni szavójai nagynénjét, azonnal hírnököket küldött hozzá, hogy a dolgot befejezésre juttassa. Miután megigérte, hogy Henrik uj menyasszonyának is ugyanazt az összeget — 40,000 márkát — fizeti, ő is beleegyezett egyik leányának János második fiával, János Henrikkel való házasságába, noha annak nem nyujtott kilátást Karinthia és Krajna birtokára, hanem csak egyenlő örökösödési jogokat biztosított többi leányaival.

A Luxemburgokra nézve mind kedvezőbbek lettek a kilátások. Henrik házassága szavójai Beatrix-szal, a ki már 1331. deczember 19-én meghalt, gyermektelen maradt. Egyúttal Bajor Lajos 1327-ben, mikor római hadjáratára indult, Henrik királynak, a kinek országán keresztül a legrövidebb és legkényelmesebb út vezetett Bajorországból Olaszországba, azt az előjogot biztosítá, hogy fiúk hiányában leányai vagy fivéreinek leányai, vagy azoknak férjök a birodalmi hűbérekben is, nevezetesen Karinthia herczegségében követhessék, s ezt a kiváltságot Lajos mint

császár 1330. február 6-án Olaszországból való visszatérésekor megujitá. Igaz, hogy azzal a záradékkal, hogy férjnek örökössé való tétele csak a császár tanácsával és tudtával történhetik. De épen János király hitte, hogy a császár részéről legkevésbbé kell tartania akadályoktól, miután Ausztriával való harczaiban főtámasza volt.

1330. szeptember havában a cseh király személyesen jött Innsbruckba, a hol megülték fiának, Jánosnak, Henrik második leányával, Margittal való egybekelését. Egyúttal a jövő örökösödés ügyében is fontos megállapodás történt. Ha Henriknek még fiai lennének, úgy ezek kapják összes tartományait, különben leányai következzenek azok birtokában, s ha ezek atyjok halálakor még kiskorúak volnának, mint gyám, János király vigye a kormányt. De a tiroliaknak és karantánoknak, a kik erre az esetre már most hűséget esküdtek, meg kellett igérnie, hogy jogaikat és szabadságaikat nem fogja megsérteni, s nem hoz idegen tiszteket az országba.

Alig nyitott János király házának legalább kilátást Tirol és Karinthia egy részének birtokára vagy együttes birtoklásukra, már is alkalma nyilt, hogy Felső-Olaszországban luxemburgi birodalmat alapitson,[1] mely az emlitett alpesi tartományokra támaszkodva, ezekben biztos támaszt nyerhetett.

Mikor János a nászünnepélyek után átutazott az Etsch völgyén s egy darabig Trientben is tartózkodott, november havában a gvelf-érzelmű bresciaiak

[1] Pöppelmann L.: *Johann von Böhmen in Italien*, 1330—1333. Bécs, 1866. (Az „Archiv für österr. Geschichte" 35. kötetéből.) Werunsky: *Gesch. K. Karls IV. und seiner Zeit* I, 38. s kk. ll. Kopp Vb, 1, 93. s kk. ll., 394. s kk. ll., 466. s kk. ll.

követei jelentek meg előtte, a kiket Verona urai, a della Scalák, keményen szorongattak, és megkinálták városuk élete fogytáig tartó uralmával. János nem volt az az ember, a ki ily ajánlatot visszautasitson, különösen akkor, mikor rá nézve a viszonyok oly kedvezőek valának. Mert Olaszország, a hol Bajor Lajos visszavonulása után minden a legnagyobb zűrzavarban volt, ellenállásra képtelennek látszott. A pápával, a ki Lajos vállalatának a legnagyobb akadályokat gördité útjába, mindig jó viszonyban állt. Végre a császárt csak röviddel előbb az Ausztriával való béke közvetitésével ujabb hálára kötelezte. Midőn deczember 11-én Innsbruckban találkozott vele, Lajos szándékait, a melyeket János hihetőleg nem tárt fel egészen, mindenesetre nyiltan nem ellenzé.[1] János tehát gyorsan némi csapatokat gyűjtött és 1330. deczember 31-én a lakosság örömrivalgása közepette bevonult Bresciába. A híres cseh király megjelenése Olaszországban és abbeli törekvése, hogy a gvelfek és ghibellinek ellenséges pártjait egymással kibékitse, szokatlan hatással volt. A nép megunva az örökös harczokat, szivesen fogadta urául azt, ki az óhajtott nyugalmat és rendet meghozhatná, és kész volt kaput nyitni előtte. A közvélemény nyomása alatt még az urak is kénytelenek voltak arra, hogy Jánossal összeköttetésbe lépjenek. A sajátságos félhomály, melyet a császárhoz s a pápához való viszonyáról terjeszteni tudott, a mennyiben egyrészt kijelenté, hogy azért jön, hogy Olaszországot a német birodalom számára biztositsa, másrészt, hogy benyo-

[1] Ez kétségtelenül következik abból, hogy a császár a legközelebbi áprilisig sohasem nyilatkozott János vállalkozása ellen.

mulása a pápa beleegyezésével történt, a császári pártot, épúgy mint a pápa pártját bizonytalanná tette és hajlandóvá arra, hogy hozzá csatlakozzék. Alig két hónap alatt János Brescia, Bergamo, Cremona, Pavia, Novara, Vercelli, Parma, Modena és Reggio ura volt. Még Visconti Azzo is elismerte János uralmát Milano felett bizonyos föltételek mellett s a kormányt már csak mint királyi helytartó vitte. Ugyanez az eset forgott fenn Rusconéval, Como császári helytartójával, és Gonzaga Alajos, mantuai birodalmi helytartó is hűséget esküdött neki. Sőt az Appennineken túlra is kiterjedt a cseh király uralma. A távoli Lucca, melyet a flórenczieknek szorongattak, neki és utódainak hűséget esküdött. Bizonyára azt remélhette most, hogy egykoron, mint atyja, a császári koronát fogja viselni, a melynek elnyerésére állítólag már egy ízben, a mühldorfi csata után való első években törekedett.[1]

Ámde egy luxemburgi birodalomnak az Alpok között és Felső-Itáliában való megalapítása még sem lehetett közönyös a császárra nézve, miután ennek következtében az appennini félsziget ellen intézett minden vállalata alkalmával a Luxemburgoktól függött, és ősi országa, Bajorország is két oldalról azok birtokaiktól volt körülvéve. Ha Ausztriával való harcza idején Jánosra, mint leghatalmasabb szövetséges társára különös tekintettel kellett is lennie, a hagenaui béke után ez az eset már nem forgott fenn, s most már csak a saját érdekeit tekinthette. Ugyanoly helyzet-

[1] A velenczei Marino Sanudo levele szerint. Lsd. a „Forsch. z. deutschen Gesch." XIX, 200. s kk. ll., s ő ellenében Müller-t II, III, első jegyz.

ben, mint Lajos, valának az osztrák herczegek is, a kik azonfelül követelni vélhették, hogy Karinthiát Henrik herczeg halála után nekik adják, miután anyjok révén Meinhard herczeg unokái s így az uralkodó fejedelem legközelebbi férfirokonai valának.[1]

Ez okból már 1330. nov. 26-án a császár és Ottó osztrák herczeg között titkos szerződés jött létre, a mely szerint amaz Henrik halála után Karinthiát az osztrák herczegeknek adja hűbérül, viszont ezek Tirol elfoglalásában segitségére lesznek. Igaz, hogy Lajos ezzel a szerződéssel megszegte az igéretet, a melyet csak néhány hónappal előbb a karantán herczegnek tett, t. i. hogy leányai vagy unokahugai követhetik minden országaiban. Az akkor hozzáfűzött megszorítás, hogy az uralkodói jogoknak a herczegnők egyik férjére való átruházása csak a császár tanácsával történhetik, és Margitnak egy cseh herczeggel szeptember havában történt egybekelése nem igazolták Lajos mostani magatartását, miután a cseh király fia már 1327. október óta Margit bevallott vőlegényeként tartózkodott a tiroli udvarnál. Minden körülmények között leleplezetlen erőszak volt, hogy Henrik herczeg leányait a tiroli grófságoktól is megfosztották, a melyek nem birodalmi hűbérek, hanem püspöki női hűbérek valának.[2] Azonban az akkori politikai morál

[1] Az osztrák igényeknek ezt a motiválását adja a karantán dolgokról jól értesült Viktring János történeti müvének vázlatában Fournier-nél, 119. l., azonban az 1335. linczi gyűléshez, a mikor a dolog már rég el volt döntve. A többire nézve v. ö. a karantán kérdésről Stögmann K.-tól: *Über die Vereinigung Kärntens mit Österreich*, a „Sitzungsber. der kais. Akad." XIX. kötetéből.

[2] Ennélfogva Müller kisérlete (I, 257. l.), hogy a császárt igazolja, minden tekintetben hamis föltevéseken alapszik.

szerint megengedhetőnek tartották, hogy a szerződéseket, noha sokszor esküvel erősítették meg, csak addig kell megtartani, míg megszegésök nem jár előnynyel. Mikor azonban János király oly rendkívüli sikereket ért el Felső-Olaszországban, a hova Lajos maga is szándékozott hadat vezetni, a császárnak iránta való bizalmatlansága még inkább fokozódott. Még szorosabban, mint eddigelé, csatlakozott Ausztriához s arra az esetre, hogy ha az Alpokon át vagy északi Németországba vonul, Ottó herczeget a német birodalomban helytartójává nevezte ki. Ottó azután magára vállalta, hogy a magyar és lengyel királyokat Csehország ellen szövetségre birja.

Az ellene kitörni készülő vihar hirére János király az olasz területek kormányát fiának: Károlynak, egy tizenöt éves ifjúnak adta át, maga pedig 1331. julius havában átkelt az Alpokon. Regensburgban julius 21-én találkozott a császárral. Miután vele a Duna egyik szigetén csak a legbizalmasabb tanácsosok jelenlétében három héten át alkudozott, személyes befolyásával sikerült az olasz kérdésben teljes megegyezést létrehoznia. E szerint János Milano, Bergamo, Novara, Pavia, Cremona, Parma, Reggio, Modena és Bobbio városokat zálogképen 120,000 aranyért a császár nevében kormányozza, Luccát pedig birodalmi hűbérül birja.[1] Úgy látszik ez alkalommal

[1] János királynak 1331. augusztus 10-én kelt okleveleivel Böhmer-nél *Reg.*, 196. l. egybevetendő az 1339. márczius 20-án kelt későbbi frankfurti egyezmény, *Geschichte der Vereinigung Tirols mit Österreich* czímű művem 145. s kk. ll. Ellenben a megbizhatatlan Buchner adataira nem lehet támaszkodni. V. ö. megjegyzéseimet a „Mitteil. des Instituts“ I, 468. s k. l. Más véleményen van Kopp i. m. Vb, 1, 127. s k. l.

Karinthiának és Tirolnak a brandenburgi őrgrófsággal leendő későbbi elcserélését is megbeszélték.[1]

A császárnak János királylyal való kibékülése következtében az a szövetség, a melyet Ottó osztrák herczeg az utóbbi ellen létrehozott,[2] szintén elvesztette tulajdonképi jelentőségét, majd János erélyes föllépése következtében teljesen felbomlott. Szilézián keresztül, a hol Boroszlóban nagy pénzösszegeket zsarolt és Glogaut az ottani herczeg gyermektelen halála után elfoglalta, október havában betört Lengyelországba, ostrom alá vette Posent és Ulászló királyt fegyverszünetre kényszerité. A hónap végén már Morvaország déli részében volt és hadat gyűjtött, hogy födözze a határt az Ottó herczeg alatt állott osztrák csapatok ellen, a melyekhez számos magyar is csatlakozott. Döntő vállalatra többé nem került a sor. Miután mindkét sereg Laa környékén két hétig szemben állott egymással, a magyarok az előre haladott évszak miatt hazatértek, s Ottó és János is csapataik legnagyobb részét elbocsátották.

Már deczember havában János király Csehország-

[1] Stögmann-nal 51. s. k. l. ezt a megegyezést, a melyet *Joh. Victor.*-ból, 424. l. és János királynak az illető hírre vonatkozó, 1335. decz. 13-án kelt czáfolatából ismerünk, magam is ide tenném. Miután e levél szerint az alkudozás a csere ügyében „néhány évvel ezelőtt" történt, Jäger A.-val: *Gesch. d. landständ. Verf.* IIa, 59. s kk. ll. semmi esetre sem tehető csak 1335. szeptember havára.

[2] Az 1331. szept. 2-án Ausztria és Magyarország között kötött szövetségi szerződés Steyerer-nél 34. s kk. ll. s a *Cod. Moraviae* VI, 327. l. Ausztria hadi készületeiről Csehország ellen Kopp Vb. 1, 300. s. k. l., a későbbi háborúról ugyanott 323. s kk. ll.

ból ismét a kedvelt Párisba utazott, az ellenségei ellen való harcz folytatását nemeseire bízván. Ezeket egy 1332. márczius havában Ausztriába tett rablóhadjárat alkalmával, a hol Pulkánál körülbelül négyszáz fegyvertelen parasztot megöltek, egy csapat osztrák, mely az Ortenburg, Hals és Pfannberg grófok vezetése alatt állott, Mailbergnél megtámadta és megverte, többeket megölt, sokakat, közöttük Henriket és Jánost, Lipa Henrik fiait, elfogott.[1] Hogy szabadságukat visszaszerezzék, a cseh bárók királyuk beleegyezésével julius 12-ikén Ausztriával békét kötöttek, melynek értelmében az 1323 óta Csehországnak elzálogosított Weitra, Eggenburg és Laa városokat Ausztriának, Holics és Berencs várakat pedig, melyeket a csehek elfoglaltak, Magyarországnak visszaadták.

Míg János király 1332-ben részint harczokkal és diplomácziai alkudozásokkal, részint ünnepélyekkel és tornajátékokkal volt elfoglalva, fia Károly a legnagyobb szorultságba jutott. A della Scalak, a kik már az egész terra fermá-t a Garda-tótól Friaulig bírták, most komolyan megkezdték a harczot a cseh uralom ellen és 1332. junius havában elfoglalták Bresciát, minek következtében a Luxemburgoknak Tirollal való összeköttetése veszélyeztetve volt. Ezekkel a régi ellenfelekkel lassanként mások is szövetkeztek, a kik vagy elvből gyűlöltek minden idegen uralmat vagy személyes okokból voltak a cseh király

[1] V. ö. a *Chron. Aulae regiae*-vel II, 30, 490. l., az *Ann. Zwetl.*-sel M. G. SS. IX, 682. s az *Anon. Leob. Chron.*-val, kiadta Zahn, 39. l. az 1332. márczius 15-én kelt okleveleket Lichnowsky-nál III, 920. sz., továbbá az ápr. 23-án kelteket az „Archiv f. österr. Gesch." II, 433. l.

ellen, mert befolyásukat korlátozta vagy mert a remény, a melyet Jánosba helyeztek, szerintük nem valósult meg. Korábbi guelfek és ghibellinek, a della Scalak, Visconti Azzo, a comoi Rusca Franchino, a Gonzágá-k, a ferrarai Esték s a hatalmas flórenciek 1332. szeptember 16-án szövetséget kötöttek a János király kezére került területek visszavételére. Róbert nápolyi király szintén pártjukon állott. Novarát és Bergamót a Viscontiak már elfoglalták, a Pótól délre eső területek nagy veszélyben forogtak. Ekkor az ifjú Károly a hű maradt városokból hadat gyűjtött s a szövetségeseket november 25-én San-Felice mellett, Modenában megtámadta. Heves küzdelem után, melyben a herczeg alól a lovat kilőtték, az ellenségek megkezdték a visszavonulást. Azonban Károly sokkal gyöngébb volt, hogy sem győzelmét kiaknázhatta volna s annak ellenére további veszteségeknek nézhetett eléje. Még november havában Pavia, az erőd kivételével, továbbá Vercelli Visconti Azzo hatalmába került. Még az eddig hű városok fejei is ingadozni kezdének.

Ekkor végre János király, miután a pápával Olaszország ügyében titkos szerződést kötött, egy Franczia-országban toborzott sereg élén február havában fiának segitségére jött. Ámde sem a magával hozott csapatok, sem a pápai követ támogatása nem tették Jánost elég erőssé arra, hogy uj veszteségeket megakadályozhasson. Nemsokára a pénz is elfogyott, a melylyel csapatait eltarthatta volna. 1333. julius 19-ikén János az ellenségekkel négyhavi fegyverszünetet kötött, melynek letelte előtt Olaszországot elhagyta, miután annyi adót szedett, a mennyit csak bírt, azután a még kezén levő városokat: Luccát, Parmát, Modenát és

Reggiót az ottani előkelőknek elzálogosította. Ily dicstelenül végződött a Luxemburgok olaszországi uralma.

János király most sem tért vissza Csehországba, hanem ősi tartományába ment, a hol szomszédaival való harczok, továbbá politikai tárgyalások, ünnepélyek és tornajátékok Francziaországban egész idejét elfoglalták és óriási pénzösszegeket nyeltek el. Mindazonáltal most végre elhatározta magát, hogy öregebb fiának, Károlynak átadja a morva határgrófságot s hogy távolléte idejére Csehország kormányát is reá ruházza.

Károly ugyan még csak tizenhét éves volt. De kitünő tehetségekkel volt megáldva és Francziaországban, a hol 1323-tól 1330-ig tartózkodott s a király egyik rokonával, Valois Blankával egybekelt, kitünő nevelésben részesült, úgy hogy később latinul, francziául, olaszul, németül és csehül folyékonyan beszélt és írt, sőt tudományos, nevezetesen theologiai ismereteket is szerzett. Olaszországban való két évi tartózkodása alatt az élet iskolájában jelleme is megedződött. A feladat, melyre csehországi kormánya kezdetén vállalkozott, rendkívül nehéz volt. „A királyságot oly sülyedésben találtam — mondja Károly önéletrajzában[1] — hogy egyetlenegy vár sem volt, mely a királyi birtokokkal együtt nem lett volna elzálogosítva, úgy hogy polgárként városi házakban kellett laknom; még a prágai vár is (a melyet tűz pusztított el) romokban hevert. A bárók nagyobb-

[1] *Vita Karoli* Böhmer-nél. *F.*, I, 247, mely a *Chron. Aulae regiae*-vel III, 1, 498. s k. l. teljesen egyezik. V. ö. kormányzásáról Werunsky művét: *Karl IV.* I, 110. s kk. ll.

részt zsarnokokká váltak, a kik nem féltek a királytól, mert az országot maguk között fölosztották.“ Károly fiatal kora ellenére azonnal rendezettebb viszonyok helyreállitásán kezdett fáradozni. Támogatva a rendektől, a melyek adót szavaztak meg neki, csakhamar számos elzálogositott vagy eladott királyi várat és jószágot a korona számára visszaszereznie, a nyugalmat s a rendet helyreállitania s ezzel az ország tartós virágzásának alapját leraknia sikerült. Fájdalom, Károlynak ezt az áldásos működését nagyon is hamar félbe szakitotta a karantán-tiroli örökség miatt támadt háború kitörése.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Harcz Karinthiáért és Tirolért. — IV. Károly fölemelése a német trónra.

1335. április 2-ikán Tirol várában gutaütés következtében meghalt Henrik herczeg, a görz-tiroli ház utolsó fisarjadéka. Miután egy évvel előbb idősebb leányát: Adelheidot nyavalyás volta miatt a kormányra képtelennek nyilvánitá és néhány kerületnek és jószágnak jövedelmével kielégité,[1] a fiatalabb leánynak, Margitnak és férjének, János cseh herczegnek uralma biztositva látszott.

Ámde a császár most inkább, mint valaha, el volt határozva, hogy a luxemburgi hatalom további gyarapitását nem tűri. Mert János cseh király ravaszul felhasználta Bajor Lajos lelkifurdalását és forró vágyát, hogy az átoktól végre megszabaduljon, s őt 1333. november havában arra az igéretre birta, hogy unokabátyjának, Henrik, Alsó-Bajorország herczegének, a cseh király vejének javára lemond a császári és királyi méltóságról, ha a pápától feloldást nyer.[2]

[1] Lsd. *Vereinigung Tirols mit Osterreich* czimű művem 138. s kk. ll. s a következő örökösödési háborúra nézve u. annak 21. s kk. ll. V. ö. még Stögmann i. m. 53. s kk. ll., Weech i. m. 51. s kk. ll., Werunsky i. m. I, 121. s kk. ll., ki a Fournier-től 118. s kk. ll. kiadott, egyes uj adatokat is tartalmazó *Joh. Victor.*-féle krónika vázlatát is felhasználhatta.

[2] Müller I, 309. s kk. ll., Riezler II, 418. s kk. ll.

Ez a cseh királynak mesteri fogása lesz vala, ha sikerül. Lajos ki lesz elégítve, a mennyiben az egyházzal megbékül s a birodalom a Wittelsbach-ház egyik tagjánál marad. A pápa főczélját: Lajos bukását elérte. A német trónon veje ült, a ki már előbb föltétlenül engedelmeskedett neki és jövőben kétszeresen hálára volt kötelezve iránta. Végre a franczia királynak, a kinek legöregebb fiával János királynak egy másik leánya egybekelt s a ki harmadik tagja volt a szövetségnek, Henrik Alsó-Bajorország herczege a birodalom jogainak teljes feladásával a cambrayi püspökséget s az egész arelati királyságot akarta átadni, a Franch Comté-tól a tengerig s a Saone meg a Rhone folyóktól Olaszország határáig. Jánosnak magának, úgy látszik, Olaszország egy részét szánták, s mint annak birtokosa a császári koronára is reményt táplálhatott. A terv főleg azért bukott meg, mert Henrik Alsó-Bajorország herczege megszegte igéretét, hogy az alkudozások befejeztéig a tervet titokban tartja, azután meg, hogy Lajos eltagadta, mikor látta, mily elégületlenséget keltett Németországban. Mindamellett az egész intrika a császárban éles fulánkot hagyott hátra annak szerzője ellen.

Ép azért, mikor Ottó és Albrecht osztrák herczegek Henrik karantán herczeg halála után Lajostól az 1330. november hóban kötött szerződés végrehajtását kivánták, készségesen ráállott. Sőt, hogy az osztrák herczegekben annál megbizhatóbb szövetséges társakat nyerjen, 1335. május 5-én Linz-ben, a hol velök összejött, nemcsak Karinthiát adta nekik hűbérül, hanem Dél-Tirolt is, míg Tirol északi részét a Finstermünz-től, Jaufentől s a mai Franzensfeste-től kezdve a császár fiainak kellett volna megkapnia. A Habs-

burgok a Wittelsbachokat biztosították, hogy mindenkor szabadon átkelhetnek Olaszországba, s ugyanaztigérék ezek amazoknak, ha a sváb földre készülnek. Az osztrák herczegek egyúttal azt a kötelezettséget is magukra vállalták, hogy Dél-Tirol megszerzése esetén mindazokat kielégítik, a kiknek ez országra joguk van.

A Habsburgok siettek, hogy a nekik adom ányozott területeket elfoglalják. Krajna, melyet a karantán herczeg csak zálogul bírt, most az osztrák uralmat ellenállás nélkül ismerte el. A karantánok, a kiknek tartományi kapitányukat: Aufenstein Konrádot már az osztrák herczegek megnyerték, szintén csak haladékot kértek, a melynek leteltével önként fognak meghódolni, ha időközben nem kapnak segítséget.

Ily körülmények között azt lehetett volna remélni, hogy a Luxemburgok hamarosan megfeszítik minden erejöket, hogy ily fontos ország elvesztését megakadályozzák. Azonban János király Párisban betegen feküdt sebeiben, a melyeket egy tornajáték alkalmával kapott. Idősebb fia Károly alkudozásokra szorítkozott, a melyeknek természetesen ép oly kevéssé volt sikerök, mint az előterjesztéseknek, a melyeket János herczegnek és nejének követe: János viktringi apát Linzben a császárnak s az osztrák herczegeknek tett. János maga csak tizenhárom éves fiú volt, míg tiroli tanácsosai, a kik kezdetben egyenetlenkedtek egymással, az áruló Aufenstein Konrád [1] ősi várának elfoglalására és saját országuk biztosítására szorítkoztak. Miután ily körülmények között a karantánok segítség

[1] P. Ladurner Jusztinián az „Archiv f. Gesch. Tirols“ II, 152. s kk. ll.

nélkül maradtak, junius elején az osztrák herczegnek minden ellenállás nélkül hűséget esküdtek. A görzi gróffal, a Pusterthal és Karinthia jelentékeny részének birtokosával, valamint az itt nagybirtokú salzburgi és bambergi egyházfejedelmekkel való szövetség által ez ország birtokát Ausztriának biztosították.

János király csak julius 30-ikán jött vissza Prágába, mikor már Henrik karantán herczeg országainak fele elveszett. A rákövetkező napon mindenkit hadba szólított a császár s az osztrák herczegek ellen. De még mielőtt ellenségeskedésre került volna a dolog, szeptember 16-ikán a császárral Regensburgban történt találkozása alkalmával vele s az osztrák herczegekkel a következő év junius 24-éig tartó fegyverszünetet kötött. Az ez alkalommal kilátásba helyezett békekongresszus úgy látszik nem ült össze, egyébiránt a különböző pártok merőben ellentétes igényei mellett bizonyára eredménytelen maradt volna. Ellenben János király felhasználta a fegyverszünetet, hogy Kázmér lengyel királylyal, a ki atyját Ulászlót 1333-ban követte a trónon, tartós békét hozzon létre. Noha Kázmér már a Wittelsbachokkal szoros összeköttetésbe lépett, mégis János királynak már augusztus havában sikerült a legfontosabb pontokra nézve megegyezésre jutnia. Sőt Kázmér sógora, Károly Magyarország királya, szeptember 3-kán a cseh királylyal szövetséget kötött. November havában Károly székhelyén, Visegrádon, János király és fia Károly Kázmér királylyal találkozott s ekkor a magyar király közbenjárásával az összes vitás kérdéseket elintézték. János, Csehország királya 20,000-szer hatvan (Schock) prágai garas (körülbelül 82,000 arany) fejében lemondott Lengyelországról. Viszont Kázmér király letett minden

igényéről a sziléziai herczegségekre nézve, a melyek hűbéri függésbe jutottak Csehországtól, továbbá Plock mazóviai herczegségre nézve, a mely 1329-ben János poroszországi keresztes hadjárata alkalmával elismerte felsőbbségét. Károly, Magyarország királya, megujította Csehországgal való szövetségét és Kázmér is közelebbi viszonyba lépett ezzel.[1] A Bajorország ellen gyűjtött sereget János szeptember havában fiának, Károlynak vezetése alatt Sziléziába küldötte, hogy hódolatra kényszeritse az erőszakos Boleszlót, Münsterberg herczegét, a ki egyike volt e tartomány azon kevés fejedelmeinek, a kik önállóságukat megtartották. Boroszlót Henrik herczegnek november 24-ikén bekövetkezett halála után szintén elfoglalta.

Miután János király hátát födözte és hadi készületeit befejezte, 1336. márczius elején, nem törődve a még le nem járt fegyverszünettel, 2300 nehéz lovassal és 15,000 válogatott gyalogossal megtámadta Ausztriát, számos várat és több várost elfoglalt s majdnem két hónapig a Dunától északra eső vidék egy részét pusztitá. Ottó herczeg ugyan végre szintén összegyűjtött 2000 lovasból és 20,000 gyalogosból álló sereget és elhatározta, hogy az ellenséget megtámadja. De mivel János magyar segédcsapatokat kapott, mig a császár még mindig késedelmeskedett, Ottó, ki a maga embereiben teljesen nem bizott, elveszté bátorságát és április 24-ikére virradó éjjel Bécsbe futott, a hová az egész sereg követte.[2]

[1] Palacky IIb, 212. s kk. ll. Caro: *Geschichte Polens* II, 181. s kk. ll. Werunsky i. m. I, 130. s kk. ll.

[1] *Chron. Aulae regiae* III, 12, 524. l. *Joh. Victor.* 420. l. *Anon. Loeb. Chron.*, kiadta Zahn, 41. l. *Cont. Novimont* M. G.

Ottó visszavonulása után Ausztria északi része ki volt szolgáltatva János zsoldosai rablóvágyának.

Szerencséje végre a cseh király pénztára kiürült s ő május havában visszasietett Prágába, hogy a legerőszakosabb eszközökkel ismét megtöltse azt. Akkori szokás szerint nemcsak a zsidókat vették elő, hanem a városoknak is nagy adókat kellett fizetniök. A király Szt. Venczel sírjáról még a tizenkét apostol ezüst szobrát is elvétette és elzálogosította. Miután János ily módon 20,000 márka ezüstöt harácsolt össze, junius 21-ikén ujból hadba indult és Marcheckben Magyarország és Csehország királyával találkozott, a kik közül az első hatszáz nehéz fegyverest és sok ezer könnyű lovas ijjászt, az utóbbi pedig kétszáz nehéz és háromszáz könnyű lovast hozott magával.

Alig foglalta el János király négy heti ellenállás után a Laa mellett fekvő Seefeldet, a Kuenring urak várát, a mikor híre érkezett, hogy Lajos császár Henrik Alsó-Bajorország herczegének, János vejének és szövetségesének területét julius derekán végre megtámadta. Szokott gyorsasággal Budweison, Chamon és Straubingen át a herczegnek segitségére sietett és Landau mellett, az alsó Isar partján elsánczolt táborba szállott. A császár, ki az Ottó osztrák herczeggel való egyesülés után ellenségeinél jóval erősebb volt, hiába igyekezett őket csatára birni, csak apró harczokra került a dolog. Tizenkét nap mulva Lajos Ottó herczeg tanácsára hirtelen Linz felé indúlt, hogy onnan Csehországba törjön. Azonban János király

SS. IX, 671. *Ann. Zwetl.* u. o. 682. l. *Joh. Vitodur.*, kiadta Wyss, 116. l. Ottó herczeg Pordenonéhoz intézett levele junius 13-ról. *F. R. Austr. Dipl.* XXIV, 44. l.

észrevette ellenfelének szándékát s hogy birodalmát födözhesse, Budweis mellett fogott állást.

Míg az ellenségek Ausztriában és Bajorországban egymással szemben állottak, Tirolt, melynek kormányát a nemesség beleegyezésével január elején Károly őrgróf vette át,[1] minden oldalról fenyegették: északon a bajorok, délen Mastino della Scala, keleten a görzi gróf. Károly a tiroliaktól segítve, erős támadó lökésekkel igyekezett az országot megvédeni. Áprilisban támadást intézett a Pusterthalban levő görzi birtokokra. Augusztus havában az Inn völgyén keresztül atyjával az összeköttetést igyekezett helyreállitani. Amott ugyan a lienzi szoros, emitt pedig a bajoroktól erősen megszállott Kufstein vára gátolta a további előnyomulásban. Viszont az ellenségek sem léphették át sehol sem Tirol határait.[2]

A császár elkedvetlenedve a miatt, hogy a tiroliak ellenállása következtében a háborúból legcsekélyebb haszna sem volt, hadi költségeinek kárpótlásául négy felső-ausztriai város átengedését kivánta. Mikor ezt a kivánságát visszautasitották, csapataival hazatért, a nélkül, hogy tovább részt vett volna a háborúban.

Ez a meghasonlás siettette a béke megkötését. Bajorország támogatása nélkül az osztrák herczegek sohasem remélhették, hogy a császártól kapott Dél-Tirolt elfoglalhassák. Époly csekély volt János király kilátása arra, hogy az elvesztett Karinthiát az osztrá-

[1] A Károly morva őrgróf tevékenységére vonatkozó bizonyitékokat a német trónra emeléseig lsd. Böhmer-től gyűjtött és tőlem kiegészitett regesztáiban, továbbá Werunsky idézett művében.

[2] V. ö. a tiroli háborúra nézve még P. Ladurner Jusztinián értekezését az „Archiv f. Gesch. Tirols“ II, 156. s kk. ll.

koktól ismét elragadhassa. A Habsburgokkal tehát tárgyalásokat kezdett, a melyek már szeptember 4-én a freistadti előzetes, 1336 október 9-én pedig az ennsi végleges békére vezettek. Ebben a békében, melyhez a következő évben a magyar király is hozzájárult, az osztrák herczegek lemondottak Tirolról s a Dráva völgyéről, Sachsenburgtól fölfelé. Viszont János király a maga, fia s ennek felesége, Margit, valamint Margit nővérei nevében lemondott Karinthiára és Krajnára való minden igényeiről s még azt is megigérte, hogy a megfelelő okleveleket kiállíttatja velök. Ámde János, tiroli gróf, valamint testvére, Károly ezt a békét sehogy sem akarták elismerni s a tiroli nemességgel ünnepélyesen megesküdtek, hogy addig nem nyugszanak, míg Karinthiát vissza nem szerzik. Csakhogy minden kisérlet, hogy ezt az országot Tirol felől ismét elfoglalják, hajótörést szenvedett a görzi grófok ellenállásán, kik a Karinthiában fekvő szorosokat hatalmukban tartották.

Szerencsésebb volt Károly morva őrgróf, mikor Tirol déli határán próbált hódításokat tenni.

Az urak, kik a felső-olaszországi luxemburgi uralom megbuktatására szövetkeztek egymással, csakhamar összevesztek. Különösen a hatalmas Mastino della Scala ellen mind nagyobb lett a féltékenység, mert már Friaul vidékét a Garda tóig korábban uralma alá hajtá s ugyanakkor még Bresciát, Parmát és Luccát is hatalmába kerité. Mikor aztán sikereitől elbizakodva, még a velenczeiek érdekeit is megsérté, ezek 1336. május végén hadat üzentek neki. Velök szövetkeztek a flórenczieк, a kik Lucca birtokára áhitoztak és Mastino-val már harczban állottak, a következő év márczius havában pedig Visconti Azzo, Milanó s a

Sesia meg az Oglio közti vidék ura, továbbá a mantuai és reggiói Gonzagák, s a ferrarai és modenai Esték is a della Scala-ellenes szövetséghez csatlakoztak.

Régi ellenségeinek ezt a szorultságát Károly morva őrgróf is fel akarta használni, hogy rovásukra némi foglalásokat tegyen. Mikor a della Scalá-k bellunói helytartója titokban igéreteket tett neki, álürügy alatt sok tiroli nemest 1337. junius havában a Bozen-től délre eső Neumarkt-ba hívott s a lovagokat lelkes beszéddel arra birta, hogy vele menjenek. A nélkül, hogy tudták volna hová, a lovagok az őrgrófot Fleims-en keresztül, többnyire járatlan hegyeken és völgyeken át, Primieró-ba és Agordó-ba kisérték, innen pedig Bellunó-ba, a mely julius 4-én árulás következtében kezébe esett. Julius 28-án Károly és János tiroli gróf csatlakozott a nagy szövetséghez, mely a della Scalá-k ellen keletkezett, a kik most egyik várost a másik után elvesztettek. Carrara Marsilio augusztus 3-án elárulta szülővárosát, Páduát, a szövetségesek vezérének, a miért a szövetségesek jutalmul a város urául ismerték el. Augusztus 30-án éhségtől kényszerítve Feltre is megadta magát Károly őrgrófnak. Cadore szintén Károly és öccse oltalma alá helyezkedett. Októberben a Viscontik Bresciát kerítették hatalmukba. Csak a szövetségesek kölcsönös féltékenysége akadályozta meg a della Scalák teljes megsemmisítését. Azonban az 1339. január 24-én kötött békében mégis le kellett mondaniok Páduá-ról, Feltré-ről és Bellunóról a jelenlegi birtokosok javára, továbbá Trevisó-t át kellett engedniök Velenczének, a mely ilyképen először vetette meg a lábát az olasz terra fermá-n. Miután a Scalák 1341-ben forradalom következtében Parmá-t is a Rossi-knak voltak kénytelenek átengedni,

majd az elszigetelt Luccá-t eladták a flórenczieknek, uralmuk ismét Veronára és Vicenzára szorítkozott.

Egyébiránt a feszült viszony, a mely a császár s az osztrák herczegek között 1336 őszén keletkezett, nem tartott sokáig. Már a következő év november havában mindkét fél között a jó viszony ismét helyreállott. Sőt 1339. január 10-én Lajos s az osztrák herczegek szövetséget kötöttek Henrik, Alsó-Bajorország herczege birtokainak megosztása czéljából, a ki csak úgy háríthatta el ily szövetség veszélyeit, hogy a császárral hamarosan békét kötött.[1] II. Albrecht herczeg, a ki fivérének, Ottónak 1339. február 17-én bekövetkezett halála után egyedül kormányozta az osztrák tartományokat, ezentúl élete fogytáig a Wittelsbachokkal barátságos viszonyban állt.

A szövetség, melyet a császár 1337-ben sógorával, Eduárd angol királylyal Franciaország ellen kötött, továbbá a nyilatkozatok, a melyeket egy évre reá a választófejedelmek a cseh király kivételével Rensé-ben, majd egy Frankfurtban tartott birodalmi gyűlésen a pápai kuria követelései ellenében közzé tettek, Bajor Lajos tekintélyét annyira emelték, hogy János, Csehország királya is jónak látta, hogy ismét közeledjék hozzá. 1339. márczius havában egy Frankfurtban tartott birodalmi gyűlésen mindketten az összes vitás kérdésekre nézve megegyezésre jutottak. János a császártól hűbérül fogadta Csehországot, Égert s a sziléziai herczegségeket, lemondott a császár javára az amúgy is elvesztett olasz városokról, Brescia kivételével, a melyre nézve birodalmi zálog czímén fentartotta igényeit, és igéretet tett, hogy Lajost mindenki

[1] Riezler II, 448. s kk. ll.

ellen megsegíti, még a pápa ellen is, ha az a császár, a birodalom vagy a birodalmi fejedelmek jogait megsértené. A császár a király fiának, Jánosnak, a tiroli grófságot adta, Rattenberg kivételével, a melynek ismét Bajorországra kellett szállnia, továbbá Jánosnak meg fivérének, Károlynak, Feltré-t, Bellunó-t és Cadoré-t.[1] Bajor Lajosnak a Luxemburgokhoz való viszonyai még kedvezőbben alakultak, mikor ez a pápával való kibékülés ködképét hajszolva, eddigi külső politikáját megváltoztatta és 1341 elején a franczia királylyal lépett szövetségre. A tiroli kérdés ekkor még egyszer döntő szerepet játszott[2] és áthidalhatatlan szakadást okozott.

A házasság, a mely János cseh herczeg s a tiroli Margit között köttetett, a ki valószinűleg szája formája miatt kapta a „Maultasch" nevet, nagyon szerencsétlen volt. János, a kit 1330-ban mint kilencz éves fiút a három évvel öregebb Margittal összeházasítottak, durva legénynyé serdült fel, a ki feleségével rosszul bánt, sőt állítólag az a szokása is volt, hogy meg-megharapta. Még inkább bántotta a mulatós fiatal fejedelemasszonyt lassan fejlődő férjének gyöngesége, mert nemcsak hogy eddig semmi utódja nem volt tőle, hanem arra a nyilatkozatra is feljogosítottnak hitte magát, hogy az országnak ettől az embertől sohasem lesz örököse. Mindez kétszeresen fájhatott neki, mivel a kormányra való minden befolyásból ki volt zárva, pedig ő volt az ország tulajdonképi örököse. Mint Margit a férjével, ép oly elégületlen volt a tiroli nemesség azzal

[1] Az okleveleket lsd. *Vereinigung Tirols* czímű értekezésemben, 144. s kk. ll.

[2] Lsd. *Gesch. der Vereinigung Tirols* czímű értekezésemet, 29. s kk. ll. V. ö. Werunsky i. m. II, 265. s kk. ll., továbbá Jäger A.-tól: *Gesch. d. landständ. Verf.* IIa, 74. s kk. ll.

a befolyással, melyet a brünni születésű Miklós trienti püspök és más csehek Tirol kormányára gyakoroltak, noha János király egykor ünnepélyesen igérte, hogy az országba idegen tisztviselőt nem hoz. Ezt a kedvetlenséget még fokozta a pénzügyi igazgatásra való szigorú felügyelet, a melyet Károly morva őrgróf régenssége idején behozott, míg a gyönge Henrik király idejében a különböző hivatalok viselői sikkasztás és más úton meggazdagodtak.

Margit s a tőle beavatott nemesek röviden elhatározták, hogy János herczeget elűzik s hogy a fejedelemnőnek más férjet, az országnak pedig más urat keresnek. Ilyenül a császár legöregebb fiát, Lajos brandenburgi őrgrófot szemelték ki, a kinek felesége, Margit dán herczegnő, 1329 táján meghalt.[1] Az utazást, a melyet János fivérével, Károlylyal, 1340. április végén Csehországba s onnan a lengyel és magyar királyokhoz tett, az elégületlenek fel akarták használni terveik végrehajtására. Azonban mindkét fejedelem, valószínűleg Miklós trienti püspök révén, a kit Tirolban helytartóul hagytak hátra, még idejekorán értesült a dologról; visszasiettek tehát Tirolba, a hol Károly a legerélyesebb eszközökhöz nyúlt, hogy mindenek előtt a főkolomposokat kézrekerítse. Albert, Margit természetes fivére, belesett a neki vetett tőrbe és kínpadra hurczolva megvallotta az összeesküvők terveit. Margit udvarmesterét[2] barátai szolgáltatták Károly kezébe. Más bünösöket is börtönnel vagy javaik el-

[1] Lsd. Ficker jegyzetét Bajor Lajos „Regesztá"-iban (Regesten Ludwigs d. B.), 364. l. 3336. sz.

[2] Én ezt korábban Rottenburg Henrik tartományi udvarmesternek tartottam. Azonban *Beness de Weitmül*, Pelzel-nél és Dobrowsky-nál II, 329, ki a *Vita Karoli IV*-t kiírta és sok

kobzásával sujtottak. A herczegnőt magát Tirol várában cseh őrség őrizte. Károly a luxemburgi uralmat ismét annyira megszilárdítottnak hitte, hogy az év végén Tirolt újból elhagyta és Csehországba ment.

Azonban az elégületlenek az első sikertelen kisérlettől nem riadtak vissza, hanem még nagyobb körültekintéssel készítették elő egy második csapást. Különösen Bajor Lajosnak és fiának beleegyezéséről igyekeztek magukat biztositani. A császárhoz ismételve követségeket küldtek. Ez készséggel ráállott az ajánlatra, a mely házának megszerezte volna a Német- és Olaszország között levő szorosok fontos birtokát, a melyre oly régóta áhitozott. Tovább vonakodott a fia attól, hogy vallás és szokás ellenére másnak a feleségét nőül vegye. Végre azonban ő is ráállott, miután atyja scrupulusai miatt lehordta s úgy vélekedett, hogy oly ország, mint Tirol, még sem megvetendő falat.[1] Mindezekről a fondorkodásokról János herczegnek sejtelme sem volt. 1341. november 2-án kevés kisérővel Tirol várából gondtalanul vadászatra lovagolt. Mikor este visszatért, a vár kapuját bezárva, cseh zsoldosait és szolgáit elűzve találta. Értésére adták, hogy keressen magának más szállást. A többi várak alól hasonló módon elutasittatván, szégyenszemre ki kellett takarodnia az országból.

tekintetben helyesebb lekciókat nyujt, őt *Raspo*-nak nevezi, s hogy nem volt a tartományi udvarmester, már azért is valószinű, mert Károly őt „magister curie predicte uxoris fratris mei"-nek nevezi.

[1] *Fil. Villani*-val 11. k. 78. fej. és *Joh. Victor.*-al, 442. l., a kiket már *Vereinigung Tirols* czimű művem 35. lapján idéztem, a később Potthast-tól kiadott Hervord Henrik (257. l.) is megegyezik.

János elüzése után Margit herczegnő legelőbbkelő tanácsosai: Burgstall Volkmar, Schenna Konrád, Villanders Engelmar és Tägen, továbbá Trostburg Eckehard követekül Münchenbe mentek, hogy Lajos őrgrófnak ünnepélyesen felajánlják herczegnőjük kezét és Tirol uralmát. Azonban a császárnak és fiának oklevélben meg kellett igérniök, hogy Tirol összes lakosait, a nemeseket épúgy, mint a nem-nemeseket, megtartják ősi jogaikban, nevezetesen, hogy a nemesség beleegyezése nélkül nem fognak rendkívüli adót szedni, a tiroli várakat nem rakják meg külföldi őrséggel és általában Tirolt csak az ország legelső birtokosainak tanácsa szerint fogják kormányozni. Egyúttal nem mulasztották el a követek, hogy saját magánérdekeikről is ne gondoskodjanak.

1342. február elején a császár fiaival, Lajos brandenburgi őrgróffal és Istvánnal, valamint az augsburgi, regensburgi és freisingi püspökökkel Tirolba indult. Az utóbbi késznek nyilatkozott arra, hogy Margit házasságát luxemburgi Jánossal felbontja. Azonban mikor Sterzing és Passeier között február 8-án a Jaufen-en átmentek, oly szerencsétlenül bukott le lováról, hogy szörnyet halt, s ez a szerencsétlenség, a melyben Isten ítéletét látták, a másik két püspököt annyira elrémíté, hogy a császár minden kérése ellenére egyikök sem akarta a házasság felbontását kimondani. A kényes helyzetből végre úgy szabadultak meg, hogy Margitnak házasságát Jánossal érvénytelennek tekintették, mert sohasem hajtották végre.[1] Egy második

[1] Mikor János herczeg később ujabb házasság czéljából maga kivánta a felbontást, a churi püspök mint pápai meghatalmazott ugyanarra az álláspontra helyezkedett. Lsd. *Vereinigung Tirols* czímű művemben a 122. 134—137. számú regesztákat. Az

házassági akadályon, Lajosnak Margittal való közeli rokonságán, a mennyiben Margit nagyanyja Lajos nagyatyjának nővére volt, egyszerűen túltették magukat. Minden előzetes házasságbontás vagy dispenzáczió nélkül a nép megbotránykozására 1342. február 10-én, farsang vasárnapján, Tirol várában megtartották a nászünnepélyt, s azután az új házaspárnak a császár nemcsak Tirolt adta hűbérül, hanem Karinthiát is, melyet az osztrák herczegek hét év óta zavartalanul birtak.

Tirol megszerzése a császárra nézve, a ki 1340. deczember hóban Alsó-Bajorországot is az ott uralkodó ág kihalása után kezére kerité, rendkívül előnyös következményűnek látszott. Egész Bajorország, Tirol és Brandenburg birtokában a Wittelsbach-ház bajor ága úgy látszott, hogy döntő túlsúlyra jutott Németországban, míg most a belső viszályoktól dúlt Olaszországba vezető út is nyitva állott előtte. Ámde a mi a Wittelsbach-ház nagyságát megalapítani látszott, csakhamar bekövetkezett gyöngülésének s egy ellenkirály választásának volt főoka.

A Luxemburgok, a kik eddig legalább nem voltak a császár ellenfelei, most esküdt ellenségeivé lettek s azt hitték, hogy a házukra hozott szégyent csak vérrel moshatják le. Még 1341. deczember dereka előtt Károly morva őrgróf személyesen Bécsbe jött, hogy Albrecht herczeget Bajorország ellen szövetségre birja. Azonban a józan fejedelem, a ki országainak

eljárás igazolásául Occamnak, az ismeretes minoritának 1342-ben szerkesztett értekezésére nézve Goldast *Monarchiá*-jában, I, 21, lsd. most Scheffer-Boichorst-ot a „Jenaer Literaturzeitung“ 1874. évf. 43. sz. Müller II, 160. s k. l. Riezler II, 475. s k. l.

a nehéz harczok után kétszeresen szükséges nyugalmat megtartani igyekezett, csak védő szövetségre volt hajlandó, s ez is csak azokra a területekre szorítkozott, a melyek épen a Luxemburgok birtokában valának. Szintoly keveset ért el János király, a ki 1342. február havában ment Bécsbe. II. Albrechtnek ez az önmérséklete, a ki Lajos brandenburgi őrgrófnak Karinthiával való megadományoztatása ellenére semmiféle ellenséges lépésre sem ragadtatta magát, egyelőre megakadályozta a háború kitörését Csehország s a császár között. Lajos ezt az időt felhasználta arra, hogy János királylyal alkudozásokat kezdjen. Legifjabb fia, Venczel számára felajánlotta egyik leányának a kezét 240,000 márka ezüst értékű hozománynyal, és megigérte, hogy a Tirolból elüzött János herczegnek átengedi Alsó-Luzácziát, a mely akkoriban Brandenburggal egyesítve volt. János király erre ráállott. Ámde Károly tiltakozott az ellen, hogy, mert Jánost megrabolták, mostoha fivérét kárpótolják. Ekkor a császár közvetetlenül Károlylyal és fivérével alkudozott s ennek elragadott felesége helyébe leányát igérte fiút megillető örökösödési joggal, örökrészének elnyeréseig pedig Luzácziát. Míg ezúttal a fiúk a császár ajánlatait hajlandók voltak elfogadni, követek jelentek meg atyjok részéről, a ki megtiltotta a szerződés megkötését, mert a pápával eskü mellett fiai nevében is szövetkezett Lajos ellen. Erre Károly is abbanhagyta az alkudozásokat és 1344. február havában atyjához Luxemburgba, majd vele együtt a pápai udvarba, Avignonba utazott.[1]

Itt a viszonyok a császárra nézve még kedvezőt-

[1] *Beness de Weitmül*, 331. s kk. ll.

lenebbül alakultak,[1] mert 1342. május 7-én a szelíd természetű XII. Benedek után, az elődjétől minden tekintetben elütő VI. Kelemen következett. Miután föltétlenül ragaszkodott a franczia királyhoz és egyúttal Károly morva őrgróffal a legbarátságosabb viszonyban állt, a Bajor Lajos ellen való pörös eljárást ismét megindítá és szertelen követeléseivel lehetetlené tette az utóbbi minden fáradozását, hogy az egyházzal kibéküljön. Már 1343 nyarán kitüntette szándékát, hogy Bajor Lajossal szemben ellenkirályt állítson. Csak a legtöbb németnek, különösen a városoknak határozott ellenszenvök a pápai kuria követelései ellen kényszerítették még az utóbbit némi óvatosságra. De azzal, hogy Tirol megszerzése czéljából a vallási és erkölcsi érzést oly rútul megsértette, Lajos sok korábbi barátjának és hívének, különösen Baldewin trieri érseknek, a legtekintélyesebb német választófejedelemnek becsülését is elveszté. Már 1344. november havában a választófejedelmek többsége Károly morva őrgrófot ellenkirálylyá szándékozott megválasztani, s ebben csak a császárnak s a tőle gyűjtött seregnek megjelenése akadályozta meg őket.

A császár az őt fenyegető veszélyt egy Luxemburg-ellenes nagy koaliczióval igyekezett távol tartani és csakugyan megnyerte Kázmér lengyel királyt, a ki nem látta örömest, hogy egyik sziléziai terület a másik után s még a boroszlói püspökség is Csehországtól függésbe jutott, továbbá a király mindkét unokaöccsét, Bolko schweidnitzi herczeget és Lajost, Magyarország királyát, a ki atyját 1342-ben váltotta

[1] A következő fejezetre nézve lsd. különösen Müller i. m. II. 163. s kk. ll. és Werunsky i. m. II, 298. s kk. ll.

fel a trónon.[1] Sőt Kázmér Károly morva őrgrófot 1345. január havában, mikor a litvánok ellen indított keresztes hadjáratról visszatért, a népjog megsértésével letartóztatta, úgy hogy csak csellel menekülhetett Boroszlóba. Ennek első következménye háború volt a schweidnitzi herczeg ellen, a kit területének elpusztításával fegyverszünetre kényszeritettek. Mialatt most a császár Csehország nyugati határán sereget gyűjtött, Kázmér lengyel király, a magyar királytól küldött segédcsapatoktól támogatva, 1345. junius havában betört Felső-Sziléziába. Ennek hírére a cseh király és mindkét fia gyorsan szedett sereg élén elősiettek, az ellenségeket jelentékeny veszteséggel Krakkóba űzték, e várost ostromolták, a külvárosokat elhamvasztották s az egész környéket feldulták. Hogy alattvalóit nagyobb szerencsétlenségtől megóvja, a lengyel király szintén fegyverszünetet kötött. A császár, a ki nagyon is sokáig habozott, most már nem merte megtámadni Csehországot s még egy kisérletet tett, hogy a Luxemburgokat Luzáczia átengedésével és 20,000 márka ezüsttel, kárpótlásul Tirolért, kiengesztelje. János király, kire a pénz mind nagyobb varázst gyakorolt, minél öregebb lett, kész volt az

[1] Caro: *Gesch. Polens* II, 243. s kk ll. Werunsky i. m. I, 370. s kk. ll. Hogy az osztrák herczeg s a meisseni őrgróf is a Csehország-ellenes szövetséghez csatlakozott volna, mint a *Vita Karoli* 266. lapján olvassuk, teljesen hihetetlen. Az első még 1344. julius havában Károly morva őrgróffal gyermekeinek házassága végett szerződést kötött és elvileg semleges politikát követett. Sőt az utóbbi 1344. szeptember hóban Károlylyal szövetségre is lépett *(Cod. Moraviae* VII, 399) és 1345. november havában is Henrik mainzi érsek, a császár leghívebb embereinek ellenségei között találjuk.

az ajánlat elfogadására. Ámde fiai, Károly és János, a kik tudták, hogy ebből a pénzből úgy sem kapnak semmit, megakadályozták a szerződés megkötését. Elhatározták, hogy Károlynak a német trónra emelését erélyesen sürgetik,[1] s hogy mindenekelőtt rábírják a pápát, hogy tegyen döntő lépést Bajor Lajos megbuktatására.

1346. ápril elején János cseh király és fia Károly Avignonba érkezett és most Bajor Lajosra csapást csapásra mértek. Ápril 7-én a választófejedelmek kollégiumának fejét: Henrik mainzi érseket, a császár legkiválóbb hivét, kiközösítették és letették, s helyébe kinevezték az ifjú Nassau Gerlach grófot, Adolf király unokáját. Ápril 13-án, nagycsütörtökön, a pápa Lajost magát ujból átokkal sújtá, mint eretneteket és schismatikust becstelennek és jogtalannak nyilvánítá, a legborzalmasabb kifejezésekkel elátkozta s a választófejedelmeknek megparancsolta, hogy uj királyt válaszszanak, s ugyanakkor egy ápril 28-án kelt levelében eleve is Károlyt, Morvaország őrgrófját jelölte meg, mint olyant, kit az apostoli szék a német királyi székre alkalmasnak tart. Előbb azonban Károly kénytelen volt a pápának oly engedményeket tenni, a milyeneket Bajor Lajos még leggyöngébb óráiban sem tett volna föltétlenül.[2] Nevezetesen megigérte, hogy Olasz-

[1] Ezt mutatja a Baldewin trieri érseknek 1346. márczius 16-án tett igéret IV. Károly regesztáiban *(Reg. Karls IV.)* 227. sz. A megelőző tárgyalásokra nézve lsd. Weech i. m. 97. s kk. ll. Müller II, 343. s kk. ll. Werunsky I, 397. s kk. ll.

[2] Eltérő ítéletek erre nézve, korábbi történetíróktól eltekintve, Müller-nél II, 215. s kk. ll. és Werunsky-nál I, 407. s kk. ll. V. ö. még bevezetésemet IV. Károly regesztáihoz *(Reg. K. Karls IV.)* XV, s k. l. Itt röviden IV. Károly történetét is

ország kormányát csak akkor veszi át, ha a pápa őt, mint királyt megerősíti; hogy pápai területre csak a császári korona elnyerése végett lép, s hogy a koronázás után oly gyorsan, a mint csak lehet, sőt Rómát még az nap elhagyja; végül, hogy a birodalomnak Francziaországgal, valamint Csehországnak Lengyelországgal való minden viszályában a pápát ismeri el békebiróul. Károlynak 1346. április 22-én adott igéretei a középkori pápaság hatalmának tetőpontját jelölik.

Gerlach mainzi érsek meghivásának engedve, Rensében a Rajna mellett három választófejedelem jelent meg, t. i. magán Gerlachon s a két Luxemburgon: János cseh királyon és Baldewin trieri érseken kívül még Rudolf, szász-wittenbergi herczeg, a Luxemburgház régi barátja, továbbá Walram kölni érsek a Jülichházból, a kit óriási pénzösszegekkel nyertek meg. Julius 11-ikén Károlyt királylyá választották.

Noha a legtöbb választófejedelem IV. Károly pártján volt, helyzete még sem volt kedvezőnek mondható. Ellene volt nemcsak az egész Wittelsbach-ház, a melynek birtokai utóbbi időben jelentékenyen gyarapodtak, a mennyiben a gyermektelen Hollandiai Vilmos grófnak 1345. szeptember 27-én bekövetkezett halála után a Hennegau legidősb nővérére, Bajor Lajos feleségére szállt, kinek azután a császár Hollandiát, Seelandot és Frieslandot is hűbérül adta. A legtöbb világi fejedelem és gróf is IV. Károlytól „a papok királyától“ távol tartotta magát. De főkép megmaradtak

összeállítottam s azért általában arra utalok, továbbá magukra a regesztákra az illető napokhoz, valamint Werunsky kimerítő előadására a „Geschichte Karls IV.“ II. kötetében.

a császár iránt való hűségökben a birodalmi városok, a melyeknek hatalma Lajos idejében egymás között kötött szövetségekkel nagyban emelkedett. Károlyt tehát sem a törvényes helyen nem választották meg, t. i. Frankfurtban, sem nem koronázhatták meg Aachenben, mert mind a két város elzárta előle kapuit. Egyelőre nem is tett kisérletet, hogy Németországban a császárral szembe szálljon, hanem atyjával a franczia királynak ment segitségére III. Eduárd angol király ellen. A Crecy mellett 1346. augusztus 26-án vivott véres csatában János király, a ki vaksága ellenére két lovagtól a legsürűbb csatagomolyba vezettette magát, méltóképen befejezte életét, mig Károly vagy itt, vagy a rákövetkező napon az üldöző angolokkal vivott ütközetben több sebet kapott. Miután több hónapig Luxemburgban tartózkodott s e közben választásának pápai megerősítése megérkezett, Bonnban, a kölni érsek egyik városában, magát királylyá koronáztatta s végül deczember utolján apród-ruhában az Elzászon, a sváb földön és Frankónián keresztül Csehországba ment, hogy a birodalom kormányát átvegye.

Károly még ekkor sem merte ellenfelét közvetlenül megtámadni, hanem kisérletet tett, hogy Tirolt a Wittelsbachoktól ismét elragadja.[1]

A tiroli nemesség a bajor uralomra még hamarább ráunt, mint előbb a csehre. Lajos brandenburgi őrgróf nagy kedvetlenséggel tapasztalá, hogy Tirol nagyon keveset jövedelmező ország, mert a legtöbb vár és jövedelem a tartományi urak kezében volt, s azért

[1] *Geschichte der Vereinigung Tirols* czimű művem 43. s kk. ll. és IV. Károly regesztái. *(Reg. Karls IV.)* V. ö. még Jäger A.-tól: *Geschichte der landständ. Verfassung* IIa, 87. s kk. ll.

ezeknek a hatalmát korlátozni igyekezett. A kormányzat szigorú ellenőrzése az előkelők mindennemű túlkapásainak véget vetett. Már Lajos uralkodásának első évében a tiroli nemesek közül a legkiválóbbat: Burgstall Volkmárt, a Spaur grófok ősét, a ki első sorban búzgolkodott az őrgróf meghivása érdekében, fiaival együtt elfogták, jószágait elkobozták s őt magát börtönbe vetették, a hol nemsokára meghalt.[1] Lajos azon kivül a külföldieknek nemcsak udvarában engedett nagy befolyást, hanem az uralkodása kezdetén tett ünnepélyes igéretei megszegésével tiroli várakat és hivatalokat adott nekik, sőt még a tartományi kapitány hivatalát is, kinek a tartomány urát kellett helyettesitenie, különösen távolléte alkalmával. A tiroli nemesek ezen hangulata mellett Miklós trienti és Ulrik churi püspököknek nem volt nehéz, hogy egy részöket megnyerjék az ország ura ellen való fölkelés eszméjének, a kit IV. Károly segitségével akartak megbuktatni. Még az akkori tartományi kapitány Villanders Engelmar is gyanús állást foglalt el.

A nyert igéretekben bizva Károly csak kevés kisérővel kalmár-ruhában nagy kerülővel Felső-Itálián át Trientbe utazott, a hová 1347. márczius derekán szerencsésen megérkezett. A felső-olaszországi városok urai: a Viscontik, Gonzagák, della Scalák s a Carrarák segédcsapatokat küldtek neki. A Tirol ellen intézett váratlan támadás sikerre annál inkább nyujtott kilátást, mert Lajos brandenburgi őrgróf az országon kivül volt s még nem tért vissza a Poroszország pogány szomszédjai ellen intézett hadjáratról.

[1] V. ö. még P. Ladurner Jusztiniánt az „Archiv f. Gesch. Tirols“ II, 172. s kk. ll.

Károly tényleg ápril első napjaiban ellenállás nélkül az Etsch-völgyén át fölfelé nyomult, elfoglalta Bozent és Meránt, tiroli híveit s a churi püspök csapatait magához vonta és megszállotta Tirol várát, a hol Maultasch Margit tartózkodott. Azonban Margit a várat époly bátran, mint sikeresen védte, míg férje északi Németországból visszatért és Bajorországból csapatokat hozott. Úgy látszik a legtöbb tiroli hozzácsatlakozott. Még azok is, a kiknek részök volt IV. Károly meghivásában, elhagyták őt, mikor meghallották, hogy Károly Tirolt a milanói Viscontinak akarja átengedni. Még Villanders Engelmar is kérte és meg is nyerte fejedelme bocsánatát, a ki már ápril 7-én Sterzingben állt.

Károly nem várta be Lajos őrgróf támadását, hanem ismét viszavonult Trientbe, miután az Etsch völgyét iszonyúan feldulta s még Merán és Bozen városokat is elhamvasztotta. Felső-Olaszországból jött uj segédcsapatokkal erősbödve, Károly Trientben egy ideig tartotta magát, sőt sikerült innen Feltrét, Bellunót és Cadorét is elfoglalnia, a mely területeket Lajos őrgróf a Luxemburgoknak Tirolból való elüzése után szintén hatalmába kerité. Viszont Lajos fegyvereit az elpártolt tiroli nemesek s a churi püspök várai ellen fordítá. Mikor a püspök 1500 emberrel Trientből nekik segitséget akart hozni, Tramin közelében junius 24-ikén éjnek idején megrohanták s övéi nagyobb részével elfogták. Miután meggyőződött arról, hogy Tirolt lehetetlen elfoglalni, Károly julius elején elhagyta Trientet és Felső-Olaszországon, Karinthián, Stirián és Ausztrián keresztül Csehországba visszatért, miután Cadorét Ampezzóval és Peutelsteinnel együtt az aquiléjai patriárkának engedte át, Feltrét és Bellunót pedig Carrara védelmére bizta.

Tiroli párthívei most ki voltak szolgáltatva Lajos őrgróf bosszújának, ki a tartományi kapitány méltóságát Konrád tecki herczegre ruházta, a ki keménységével és kapzsiságával csakhamar általános gyülöletet keltett maga iránt. Még a korábbi tartományi kapitányt, Villanders Engelmart is elfogatta, noha az őrgróf megbocsátott neki s a Rittenen fekvő Stein várának kapui előtt, a melyet fivére Auten nem akart átadni, 1348. márczins havában lefejeztette. Testvéreit és rokonait, a kiket talán csak az bírt fölkelésre, az ép oly hatalmas Greifenstein urakat s más nemeseket egymásután legyőztek és legtöbb jószágoktól megfosztották. Miklós trienti püspök Csehországba menekült, a hol még 1347-ben meghalt. A püspökség legnagyobb részét Lajos brandenburgi őrgróf elfoglalta s az ő nevében kapitányokkal kormányoztatta. A püspököknek, kiket a pápa egymásután kinevezett, külföldön kellett tartózkodniok.

Szerencsésebben, mint a Tirol ellen való vállalat, végződött IV. Károlyra nézve a birodalomért való küzdelem. Miután Csehországba visszatért, nagy sereget gyűjtött, hogy a császárt magában Bajorországban megtámadja. Mikor épen Tauss mellett át akarta lépni a határt, értésére esett, hogy Bajor Lajost egy 1347. október 11-ikén München mellett tartott medvevadászaton szélütés érte s hogy meghalt.

Lajos halálával IV. Károly győzelme biztosítva volt. A Wittelsbach-párt ugyan még nem adta fel a harczot. A hozzátartozó választófejedelmek: Lajos brandenburgi őrgróf, a rajnai pfalzgrófok, Erich szászlauenburgi herczeg és Henrik, a letett mainzi érsek, mindjárt 1348. január 10-én Eduárd angol királyt választották római királylyá. Mikor ez a választást vissza-

utasitá, junius havában a koronát Frigyes meisseni őrgrófnak, a császár vejének ajánlották fel. De mikor ezt is Károly pénzzel megnyerte s a király Waldemar brandenburgi álőrgróf támogatásával a Wittelsbachok ellen ujabb ellenségeskedést követett el, Lajos uj ellenkirály választását sürgette és pedig Schwarzburg Günther grófét, a ki régi fegyvertársa és kipróbált vitéz volt. Ezt a bajor párt választófejedelmei 1349. január 30-án Frankfurtban királylyá is választották.[1] Azonban Lajos császár halála óta IV. Károly híveinek száma napról-napra szaporodott. Günthernek ez okból választóin kivül csak néhány birodalmi város, közöttük Frankfurt, Aachen s egyes nagyok voltak a pártján. Rövid idő mulva Károlynak sikerült a wittelsbachi ellenzéket megosztani azzal, hogy Rudolf pfalzi választófejedelem leányát nőül vette. Most már Lajos brandenburgi őrgróf is a harcz folytatását sikertelennek tartá, s azért IV. Károlylyal megegyezésre igyekezett jutni. Miután Schwarzburg Günther halálosan beteg volt, az eltvili béke értelmében 1349. május 26-án ő is lemondott a koronáról s összes addigi híveivel együtt IV. Károlyt elismerte királyul, viszont ez 20,000 márka ezüstöt igért neki és lemondott Tirolról Lajos brandenburgi őrgróf javára. A birodalomért folytatott harcz végre a Luxemburg-ház javára dőlt el.

[1] V. ö. Janson-tól: *Das Königthum Günthers von Schwarzburg.* Lipcse, 1880. („Hist. Studien". I. füz.)

KILENCZEDIK FEJEZET.

Ausztria II. Albrecht alatt. (1336—1358.)

Míg a Luxemburgok és Wittelsbachok egymással a Németország felett való uralomért harczoltak, az osztrák tartományok az ennsi béke óta majdnem zavartalan nyugalmat élveztek. II. Albrecht, a ki bátyjának, Ottónak halála óta (1339) maga kormányzott,[1] bénaságánál, valamint jelleménél fogva inkább békés tevékenységre hajlott és sohasem határozta el magát háborúra, ha csak Ausztriának fontos érdekeiről nem volt szó. IV. Károlynak ellenkirályaival való harczaiban is következetesen semleges politikát üzött. Míg Bajor Lajos élt, minden pápai átokbulla ellenére hozzá ragaszkodott, a nélkül azonban, hogy érdekében fegyvert fogott volna. Halála után elismerte Károlyt, 1348. junius elején átvette tőle a birodalmi hűbéreket s egy korábbi megbeszéléshez képest legöregebb fiát, Rudolfot, eljegyezte Károly leányával, Katalinnal. Mindamellett Károlynak a vele régóta baráti viszonyban állott Lajos császár fiai ellen nem nyujtott segítséget s csak azon fáradozott, hogy mindkét fél között teljes békét hozzon létre s hogy

[1] Kurz F.: *Österreich unter H. Albrecht d. Lahmen.* Linz, 1819. (Még mindig becses.) Gazdag anyagot találhatni II. Albrecht és IV. Rudolf történetére vonatkozólag Steyerer-nél: *Commentar. pro hist. Alberti II.*

az összes vitás kérdéseket kiegyenlítse, a mi csak évek mulva sikerült.

A nyugalomnak ezt az idejét Albrecht alattvalói jólétének előmozdítására használta fel. Bénasága ellenére is fáradhatatlan volt uralkodói kötelességeinek teljesítésében. Ismételve beutazta országait, mindenkit — a legközönségesebb embert épúgy, mint a legelőbbkelőt — egyenlő készséggel meghallgatott, igazságot szolgáltatott, megerősítette a régi szabadalmakat s ujakkal szaporította, az elavult intézményeket pedig czélszerűen megváltoztatta.[1] Törvényei között különösen ki kell emelnünk a törvényszéki párbajoknak megszüntetését Karinthiában 1338-ban; a kit valami tisztességtelen dologgal vádolnak, tanúval és esküvel tisztázhatja magát.[2] Ugyanakkor a karantánoknak és krajnaiaknak uj országos törvényt adott.[3]

Egy békeszerető uralkodónak ez a működése az osztrák tartományokra nézve annál nagyobb jótétemény volt, mert ez időben a legborzasztóbb szerencsétlenségek egész sora sujtotta azokat.

1338. julius végén Ázsia felől vándorsáskák rajai oly nagy számban tüntek fel, hogy repülés közben a napot is elhomályositották s ha leszállottak, a földet több mérföldnyire ellepték. A szőlők kivételével mindent, a mi még a földeken volt, teljesen lelegeltek. Csak a harmadik évben irtották ki őket egészen. 1340 tavaszán öt heti rendkívüli nagy

[1] V. ö. *Joh Victor.*-sal, 429. l. Birk oklevélkivonatait Lichnowsky *Geschichte des Hauses Habsburg* cz. művének harmadik kötetében.

[2] Steyerer: *Comment.* Addit. 121. l.

[3] Lichnowsky III, 1170. 1171. sz. reg. V. ö. *Joh. Victor.* 434. l.

[4] *Vita Karoli,* 257. l. *Joh. Victor.,* 430. l. *Cont. Novimont.* M. G. SS. IX, 671. *Ann. Zwetl.* 683. l.

hideg után áradások okoztak nagy károkat. 1342. április hóban ugyanez a szerencsétlenség ismétlődött.[1] 1348. január 25-én az alpesi tartományokban, különösen Karinthiában, Stájerországban, Krajnában és Friaulban nagy földindulás volt, minek következtében számos falu és vár, nevezetesen Villach, a bambergi püspök városa, egészen elpusztult és sok ember életét veszté.[2]

Ugyanabban az évben még nagyobb szerencsétlenség közeledett. A borzasztó döghalált, a mely Ázsia belsejéből a Földközi-tenger keleti partvidékeig s a Fekete-tengerig hatolt, 1347 végén olasz kereskedő hajók Olaszország, Francziaország és Dalmáczia parti városaiba hurczolták el, s innen különösen kereskedők révén a beljebb fekvő országokban is elterjedt. Spalatóban először 1347 karácson napján, Trientben 1348. junius 2-án tört ki, a honnan pusztító útját egyrészt a Vintschgauba s a Felső-Inn völgyébe, másrészt a Brenner-en át az Alsó-Innhez vette. A Pusterthalban, továbbá Karinthiában és Stiriában is már 1348 őszén lépett fel. Ausztriában különös hevességgel dühöngött 1349. junius hótól szeptember haváig. Bécsben a legmérsékeltebb adat szerint egy-egy napon állítólag 500 embert is eltemettek. A Szt.-Istvánról nevezett plébánia papjai közül ötvennégyet, a heiligkreuzi kolostorban ötvenhárom szerzetest ragadott el a szörnyű betegség. Mondják, hogy egész falvak kihaltak. Egy évtized mulva és tovább sok ház

[1] *Cont. Novimont.*, 672. l. az 1340. és 1342. évhez. *Joh. Victor.* 443. l.

[2] A bizonyítékokat lsd. IV. Károly regesztáiban. *(Reg. Karls IV.)*, 529. l.

az osztrák városokban lakatlan volt még. Morvaország szintén sokat szenvedett, különösen Znaim és Brünn városok, ellenben Csehország csak keveset. [1]

Miután ez a pestis, melyet Isten büntetésének tekintettek, szokatlan hevességgel dühöngött, a nép is az ég urát csak szokatlan vezekléssel vélte megengesztelhetni. Stiriában 1348. Szt Mihály napja óta, Ausztriában 1349 ujév óta egész sereg férfi és nő körmenetekben helyről-helyre vonult, övig meztelen testöket tüskés ostorral véresre verték, és pedig a férfiak nyilvánosan, a nők elzárt helyiségekben. Ausztriából ezek a flagelláns-körmenetek egész Németországban elterjedtek, míg végül a pápa parancsára elnyomták, mert lassanként egyház-ellenes irányt követtek és sokfélekép elfajultak.

Némelyek azt a hirt terjesztették, hogy a pestist a zsidók okozták azzal, hogy a kutakat megmérgezték. Ez annál inkább talált hitelre, mert a zsidók gazdagságukkal a szegényebb néposztályok irigységét, magas kamatjaikkal — sokszor százas vagy még nagyobb kamatot szedtek — adósaik gyűlöletét keltették föl. Már 1348. május havában a Provence egyik városában valamennyi zsidó a lakosság dühének áldozatul esett. Noha a pápa átok terhe mellett megtiltotta a zsidók fosztogatását vagy meggyilkolását, üldözésök mégis az egész Arelat királyságban, ősz utolján pedig

[1] A pestist utóbbi időben Höniger R. tárgyalta kritikailag: *Der schwarze Tod in Deutschland* cz. művében (Berlin, 1882.), továbbá Werunsky i. h. II. 239—324. l. (az ennek következtében támadt zsidóüldözésről s a flagellansokról is). V. ö. Lechner K.: *Das grosse Sterben in Deutschland 1348—1351 und die folgenden Pestepidemien bis zum Schlusse des XIV. Jahrhunderts.* (Innsbruck, 1884.)

délnyugati Németország városaiban is elterjedt. Százával égették meg a zsidókat, ha csak jobbnak nem találták, hogy házaik lángjában maguk keressék a halált. Albrecht osztrák herczeg, a ki zsidó alattvalóit megvédeni igyekezett, háromszázharminczat közülök a külső tartományok városaiból Kiburg várába vitetett. Ámde a szomszéd birodalmi városok tudtára adták, hogy ha hivatalnokaival őket meg nem égeti, maguk fogják azt megtenni. 1349. szeptember 18-án tehát ezek is tűzhalált szenvedtek.

Ausztriában magában akkor már nem volt sok zsidó, mert már 1338-ban arra a hírre, hogy Pulkauban, Alsó-Ausztriában, és Wolfsbergen, Karinthiában, véres ostyát találtak, a nép őket mindenütt agyonverte vagy máglyára hurczolta, ha csak — mint Bécsben és Német-Ujhelyen — a herczeg vagy egyes bárók meg nem védték őket.[1] Noha 1349-ben a pestis Ausztriában a zsidókra ép úgy átragadt, mint a keresztényekre, Krems, Stein és Mauter csőcselékje 1349. szeptember 28-án mégis az első városban lakó zsidókra rohant, lakásaikat kifosztotta és sokakat agyonütött közülök, úgy hogy végre kétségbeesésökben házaikat felgyujtották s azokban keresték a halált. Csak kevesen, mindenesetre a leggazdagabbak, menekültek Krems várába. Albrecht herczeg a főbűnösöket kivégeztette vagy bebörtönöztette s az üldözésben résztvett helységekre is pénzbirságot rótt.

Békeszeretete ellenére II. Albrecht végre a svájczi szövetséggel több évig tartó háborúba bonyolódott. A forradalmi mozgalom, mely a waldstättékben: Uri-

[1] *Joh. Victor.* 431. l. *Ann. Mellic.* 512. l. *Cont. Novimont.* 671. l. *Ann. Zwetl.* 683. l. *Kalend. Zwetl.* 691. l.

ban, Schwyzben és Unterwaldenben fényes diadalt ült, csakhamar átlépte a legrégibb szövetség határait, s a szomszéd területeket, mindenek előtt az osztrák Luzern várost is magával ragadta.[1] Mikor a polgárok nagyobb függetlenségre való törekvésükben az osztrák tisztviselőkkel viszályba keveredtek, 1332. november 7-én a waldstättékkel kölcsönös támogatás czéljából örök szövetséget kötöttek. A luzerniek ugyan Ausztria iránt való kötelességeiket a szövetséglevélben fentartották. Azonban a szövetség tendencziáját illetőleg nem forogható fönn kétség. Mikor a herczegek uj pénzt hoztak be, a luzerniek megtagadták annak elfogadását, sőt a waldstättékkel együtt rabolva és gyujtogatva a szomszéd osztrák területekre betöréseket intéztek. Csak mikor egy ily portyázás alkalmával 1336-ban kudarczot vallottak, határozták el a luzerniek, hogy ismét osztrák uralom alá vetik magukat. Másrészről meg a waldstättékkel való szövetség is fenállott és remélni lehetett, hogy ha ezek Ausztriával viszályba keverednek, a luzerniek nem uraiknak, hanem szövetséges társaiknak fognak segitséget nyujtani.

Ily viszályt végre az úgynevezett zürichi gyilkos éj idézett elő.[2] 1336-ban a zürichi czéhek Brun Rudolf

[1] Blumer-rel: *Staats- und Rechtsgeschichte der schweizer. Demokratien*, I. rész, 1850. és Segesser F. részletes tárgyalásával: *Rechtsgesch. der Stadt und Republik Luzern*, I. köt., 1850., v. ö. Favre E.-től: *La confédération des huit cantons* (1879.) 16. s kk. ll. s az első évekre vonatkozólag Kopp-Lütolf művét: *Reichsgeschichte*, V, 1b, 276. s kk. ll. 452. s kk. ll. 495. s kk. ll. Lsd. még Dierauer i. m.

[2] Főforrás erre, valamint a következő háborúkra nézve Müller Eberhart lovag *Zürichi Krónikā*-ja, kiadta Ettmüller a „Mitteil. der antiquar. Gesellsch. von Zürich" IIIc, 74. s kk. ll. és Henne az ú. n. *Klingenbergi Krónikā*-ban, 67. s kk. ll., továbbá

vezérlete alatt a korábban egyedül uralkodott patriciusok uralmát megbuktatták s ezeket részben száműzték. Kisérleteik, hogy ismét befogadják őket, sikertelenek maradtak. Jánost, Habsburg-Laufenburg grófját, a ki őket segítette, 1337. szeptember 21-én Grynau előtt, a Zürichi-tó mellett, csatában agyonverték. Tizenhárom évvel később a számüzött patriciusok szövetkeztek János hasonló nevű fiával és 1350. február 23-áról 24-ére virradó éjjel Zürich városát megrohanták. De a polgárok idejekorán fegyvert fogtak, a támadást visszaverték, János grófot több emberével együtt elfogták, s elfoglalták városát, Rapperschwylt, a melyet röviddel utóbb az átadás föltételeinek megsértésével teljesen feldúltak. Miután előre lehetett látni, hogy az osztrák herczeg, mint a habsburg-laufenburgi birtokok főhűbérura, ezt nem hagyja bosszulatlanul s hogy János grófnak segítséget fog nyujtani, Zürich is külső segítséget igyekezett szerezni és 1351. május 1-én a négy waldstättével: Urival, Schwyzzel, Unterwaldennel és Luzernnal örökös szövetséget kötött.

II. Albrecht herczeg 1351. szeptember derekán seregével tényleg Zürich alá nyomult. De még mielőtt komoly harczra került volna a dolog, mindkét fél megegyezett, hogy viszályukat választott bíróság ítéletének vetik alá. Ámde ennek többsége a szövetségesektől többet kivánt, mint a hogy gondolták. Nem-

Heinr. de Diessenh. Böhmer-nél, *F.* IV, 75, 81. 84—86, 89. 91—94. 100. *Matth. Nüwenburg. Cont.* u. o. 282—285. 288—290. Az akták a „Sammlung der eidgenössischen Abschiede" I. kötetében (uj átdolgozás Segesser-től). V. ö. Favre i. m. 38. s kk. ll., továbbá Ritter K.-tól: *Die Politik Zürichs in der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts.* (Diss., Zürich, 1886, 104. l.)

csak azt kivánták, hogy a zürichiek adják vissza az elfoglalt területeket, Rapperschwylt épitsék fel ujra és téritsék meg az okozott kárt, hanem hogy Schwyz és Uri szintén ismerje el ujból a rég mellőzött osztrák uralmat. Miután ezt az itéletet a szövetségesek semmi esetre nem fogadhatták el, már tél kezdetén ismét kitört a háború. Mikor Albrecht maga felesége halála miatt Ausztriába visszatért, a szövetségesek majdnem mindenütt előnyben valának. Ellenállás nélkül már november havában elfoglalták Glarus völgyét, a melyet azután fölvettek szövetségükbe; Zug városát, a mely eddig nagyon megnehezitette az összeköttetést Zürich s a waldstätték között, arra kényszerítették, hogy 1352. junius havában meghódoljon s hogy belépjen a szövetségbe, és más osztrák területeken is rablással, gyujtogatással és pusztítással nagy károkat okoztak. 1352. julius derekán végre Albrecht herczeg ujból Zürich ellen indult. Azonban serege nagy száma ellenére — 2000 lovagra és nagyszámú gyalogosra becsülték — semmit sem tehetett, miután az urak csekély harczi kedvet mutattak, s egy megerősített város megvétele nagy nehézségekkel volt összekötve. Három heti ostrom után Albrecht szövetséges társa: Lajos brandenburgi őrgróf közbenjárására fegyverszünetet, majd szeptember hóban békét kötöttek, melynek következtében a zürichi gyilkos éj előtt való állapotot ismét visszaállitották. Zürich kiadta foglalásait és szabadon bocsátotta Habsburg János grófot. Glarusnak és Zugnak ismét osztrák uralom alá kellett térnie, épúgy Luzernnek, csakhogy a többi szövetségesekkel továbbra is összeköttetésben maradhatott.

A béke határozatait a főpontokban tényleg végre is hajtották. Ámde a zürichiek és luzerniek,

a kik osztrák hűbéreseknek és alattvalóknak polgárjogot adtak a nélkül, hogy a városba költöztek volna, ezeket az úgynevezett külső polgárokat nem akarták városuk kötelékéből elbocsátani. A waldstätték is a béke ellenére visszatartották az osztrák herczegtől ottani birtokainak jövedelmeit.[1] Ezért Albrecht 1353. május havában panaszszal IV. Károlyhoz fordult, a ki komolyan fáradozott azon, hogy megakadályozza a háború ujból való kitörését. Miután közvetítő kisérletei sikertelenek maradtak, végre 1354. szeptember elején birodalmi sereg élén Zürich ellen vonult, a mely ellen Albrecht herczeg az ellenségeskedéseket megkezdette volt. Azonban ezúttal is csak Zürich környékének pusztitására szoritkoztak. Az osztrákok és svábok között az első roham dicsőségén való viszályok és bizonyára az a körülmény, hogy némely birodalmi városnak nem igen volt kedve, hogy társai ellen harczoljon, minden vállalatot megakadályoztak, mig végre a király szeptember 13-án a birodalmi sereggel elvonult, hogy római útjára indulhasson.

Területök szüntelen való pusztitása végre mégis megpuhitotta a zürichieket, úgy hogy a császár közbenjárásával 1355. julius 23-án az 1352-iki szerződés alapján és határozottan lemondván „külső polgáraikról", Ausztriával Regensburgban külön békét kötöttek. Miután a zürichiek arra kötelezték magukat, hogy ezt a békét a szövetségesek ellenében is föntartják, s a császár is kezességet vállalt érte, a többi szövetséges

[1] Az uj meghasonlás okára először a Strikler-től az „Anz. f. schweiz. Gesch." 1873, 301. s k. l. közölt *Klagerodel Österreichs* vetett világosságot. V. ö. Favre i. m. 89. s kk. ll.

sem folytathatta tovább a harczot. A hogy Glarus és Zug ismét alávetette magát az osztrák ház uralmának, úgy a luzerniek is legalább tartozó adóikat megfizették. De fel lehetett tenni, hogy a szövetségesek nem fognak örökre lemondani területök gyarapításáról, a mi csak a Habsburg-ház rovására történhetett. Ez okból Albrecht herczeg és fia Rudolf, a ki 1357 őszén átvette a külső tartományok kormányát, mindenkép azon valának, hogy magukat ellenök megvédhessék. Azzal, hogy Ausztria a Habsburg-Laufenburg grófoktól megvette Rapperschwylt a szomszéd March-hal s a Wägi-völgygyel, különösen Glarust födözte Schwyz valamint Zürich felől jövő támadás ellen. Még fontosabb volt, hogy sikerült megnyerni a befolyásos zürichi polgármestert, Brun Rudolfot, s az ő segítségével 1356-ban a hatalmas Zürich-chel magával szövetséget létrehozni. 1359-ben Solothurn birodalmi város szintén szövetségre lépett Ausztriával, a mi különösen azért volt fontos, mert a szomszéd Bern 1353-ban a waldstättékkel igaz, hogy meglehetősen laza szövetséget kötött. Míg Ausztria a felvidék (Oberland) leghatalmasabb birodalmi városaival barátságos lábon állott, nem kellett aggódnia ottani birtokai miatt.

Uralkodásának utolsó éveit Albrecht herczeg békében töltötte, a melynek föntartását az összes szomszéd fejedelmekhez való személyes baráti viszonyai megkönnyítették. Hogy országait halála után az uralkodó családban támadható viszályoktól megóvja, 1355. november 25-én úgynevezett „házi szabályt“ adott ki, a melynek föntartására a nemeseknek is kötelezniök kellett magukat. Elrendelte, hogy négy fia: Rudolf, Frigyes, Albrecht és Lipót testvéri szeretetben egyesülve mindig együtt maradjon, s hogy országaikat

közösen kormányozzák.[1] Három évvel utóbb, 1358. julius 28-án életének 59-ik évében meghalt II. Albrecht herczeg, „az Istentől kedvelt férfiú“ mint az egykorú krónikás írja,[2] „a kit sok ország lakosai tiszteltek, a ki kegyes és jó volt, a béke barátja és jóltevő atyja sok királynak és fejedelemnek.“

[1] Steyerer i. m. 185. l.

[2] *Cont. Zwetl.* IV, 687. l. az 1358. évhez.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Csehország IV. Károly korában. (1346—1378.)

A végrendeleti intézkedések szerint, a melyeket János király 1340-ben tett, legöregebb fia, Károly nem kapta meg valamennyi országát, hanem csak a legkiválóbbat: Csehországot Felső-Luzácziával, a boroszlói herczegséggel s a legtöbb szileziai fejedelemség felett való fenhatósággal. Öccsének Jánosnak, a volt tiroli grófnak, Károly, atyja végrendelete értelmében, 1349. deczember 26-án cseh fiági hűbérként a morva határgrófságot adományozta. Luxemburgot, családjának törzsországát, 1353 végén legkisebb öccsének, Venczelnek engedte át, mikor tizenhatodik évét elérte, és 1354-ben herczegség rangjára emelte.[1]

Károly nagyon okos ember volt, de nem volt lángész, ki a birodalom fejlődését talán egészen uj irányba terelhette volna. Józan, minden kalandos tervtől idegenkedő természet volt. Ép azért, mint német király is, nem törekedett többé a fejedelmi, különösen pedig a választófejedelmi hatalom korlátozására, a min valamennyi elődje több mint egy szá-

[1] IV. Károlyra nézve általában Böhmer J. F.-nek általam kiadott, s IV. Károlyra vonatkozó regesztáira *(Reg. Karls IV.)*, különösen a bevezetésre utalok, azután „Csehország történeté"-nek illető részeire Palacky-nál, Tomek-nél és Schesinger-nél, végül Werunsky: *Geschichte Karls IV. und seiner Zeit* czimű művének I. és II. kötetére.

zad óta hajótörést szenvedett s a mit mindenesetre csak kemény harczokkal és csak forradalmi eszközökkel lehetett volna elérni, továbbá lemondott arról, hogy Németországot monarchikus szellemben átalakítsa. Elismerte az állapotokat, a hogy az ő koráig kifejlődtek, a birodalom territoriális szétforgácsolódását s a fejedelmeknek majdnem teljes függetlenségét, s csak az adott viszonyok alapján, ügyes diplomácziai eszközökkel igyekezett dolgozni, a zavart viszonyokba bizonyos külső rendet hozni, s a békét és nyugalmat föntartani.

Ugyanazt a józan felfogást, a melyet Károly, mint német király tanusított, a Németországgal kapcsolatos olasz és arelati birodalmakhoz való viszonyaiban is kimutatta. Két ízben, 1354-ben és 1368-ban kelt át az Alpokon, első ízben, hogy magát 1355. január 6-án Milanóban Olaszország királyává, április 5-ikén pedig római császárrá koronáztassa, másod ízben 1368-ban, hogy a pápa állását biztosítsa, a kit rábírt arra, hogy Avignonból visszatérjen Rómába. Többé nem tett kisérletet, hogy Felső-Olaszországban a signorik uralmát vagy a toscanai városok autonomiáját megsemmisítse, a mi teljesen lehetetlen vállalkozás lett volna. De keresztül vitte, hogy fönhatóságát az egész birodalmi Olaszország elismerte, hogy az urak meghódoltak neki és részben hadba követték, s hogy a városok, még a hatalmas Florencz is, rendesen adót fizettek neki, sőt részben régi hátralékokért kártérítést is adtak. A mit IV. Ottó óta többé egy király sem ért el, azt IV. Károly kivitte, és pedig nem véres harczokkal, hanem a viszonyok ügyes felhasználásával.

Csekélyebbek valának Károly sikerei Arelatban. De ott a német király uralma sohasem volt biztositva,

a keletibb részek kivételével régóta elidegenedett a birodalomtól és részben Franciaországnak vagy a pápáknak fönhatósága alá került, részben tényleg függetlenné lett. Épen azért Károly odautazásának és Arlesben 1365. junius havában történt királylyá koronázásának első sorban csak formai jelentősége lehetett. Mindazonáltal annyit legalább elért, hogy az összes burgundi urak elismerték felsőbbségét, még a franczia trónörökös is, a kinek a Dauphiné utolsó grófja ezt az országot 1349-ben átengedte volt. A szavőjai gróf területét is szorosabb viszonyba igyekezett hozni Németországhoz, s ez legalább Burgund keleti részét még megtarthatta volna, ha Károly utódai alatt a német birodalom hatalma mind mélyebbre nem sülyed.[1]

A pápával szemben Károly, noha mint „a papok királya" került a trónra, szintén teljesen önálló állást foglalt el. Sohasem engedte, hogy eszközeül felhasználja.

Ha tehát I. Miksa császár Károlyt nem egészen joggal a római szent birodalom főmostoha-apjának nevezte, annál találóbban ruházta reá a „Csehország apja" nevet. Csehországért rendkivül sokat tett. Ennek a birodalomnak szentelte legnagyobb tevékenységét, ezt igyekezett mindinkább emelni bent és megnagyobbítani kifelé.

Már tulajdonképi trónralépése előtt Károly a cseh birodalomnak Németországgal szemben teljes egyházi önállóságot szerzett, a mennyiben kivitte, hogy a hozzá oly jó indulatú VI. Kelemen pápa 1344-ben a prágai püspökséget, a mely eddig a mainzi érsek alatt állott,

[1] V. ö. Winckelmann O.-tól: *Die Beziehungen K. Karls IV. zum Königreich Arelat.* Strassburg, 1882.

érsekség rangjára emelte s ennek a morva-olmützi s az ujonnan felállított leitomischli püspökséget alája rendelte. Károly volt az első cseh király, a kit (1347. szeptember 2-án) többé nem a mainzi, hanem a prágai érsek koronázott meg.

Azután Csehországnak államjogi állását igyekezett megállapítani a német birodalommal szemben. 1348. április 7-én mint római király tíz oklevelet erősített meg, a melyek Csehországnak a birodalomhoz való viszonyaira vonatkoztak és számára a boroszlói herczegségnek, valamint a pohárnoki tisztségnek s a választói méltóságnak birtokát biztosították, s a cseh rendeknek némi választó jogát is elismerték. De ezt csak akkor gyakorolhatták, ha a királyi családnak sem fi-, sem nősarjadéka nincsen. Ez alkalommal az olmützi püspökséget, a morva határgrófságot s a XIII. század vége óta ettől különvált troppaui herczegséget határozottan a cseh korona hűbérének nyilvánítá, és Bauzent, Görlitzet s a sziléziai fejedelemségeket örökre a cseh koronával egyesíté, a mihez utóbb a választófejedelmek is beleegyezésöket adták. Azokat az előjogokat is élvezte a cseh királyság, melyeket az 1356-iki aranybulla a választófejedelmeknek biztosított, a minek következtében a bányaregále, a pénzverés joga, a szokásos vámok s az összes lakosoknak a birodalmi törvényszékek alól való mentessége ünnepélyesen biztosíttatott. Ez a birodalmi törvény is határozottan elismerte a csehek választó jogát a királyi családnak fi- és nőágon való kihalása esetére. A választófejedelmek rangsorozatában az aranybulla szerint Csehország javára változás történt, a mennyiben a cseh király, a ki eddig a választófejedelmek között az utolsó volt, rangra nézve a világi választófejedelmek között most első lett.

Károly különösen azon fáradozott, hogy Csehországot és melléktartományait anyagi és szellemi tekintetben emelje. A nyugalmat s a rendet helyreállitották és gondoskodtak jó igazságszolgáltatásáról, a mennyiben a király gyakran maga ült törvényt s a szegényeknek is igazságot szerzett. Az ország békéjét mindennemű erőszakoskodás szigorú elnyomásával s a rabló lovagok megbüntetésével erélyesen föntartották; egyet ezek közül Panzerer Jánost, Károly sajátkezűleg felakasztott, noha előbb lovagi rangra emelte. A törvényhozást legalább részben megjavitották, nevezetesen az első prágai érsek: Pardubitzi Arnest tilalma következtében eltiltották a tüzes vas- és hideg vizpróbákat. Ellenben azt a tervet, hogy Csehországba egészen uj törvénykönyvet, az ú. n. „Majestas Carolina"-t, behozza, Károlynak el kellett ejtenie s azt 1355-ben egészen hatályon kivül helyeznie, mert a nemesség határozottan ellenzett oly törvénykönyvet, a mely hatalmát a királylyal s az alattvalókkal szemben némileg korlátozta volna. A boroszlói fejedelemségben uralkodása alatt egy bizottság a szász tükör átdolgozásával az ú. n. sziléziai tartományi jogot alkotta meg. Ugyancsak az ő kezdeményezésére ugyane tartomány számára egy tartományi telekkönyvet állitottak össze, mely „az összes földbirtoknak az azzal járó jövedelemmel és járadékokkal együtt biztos és törvényszerű alapot adott s minden önkénynek gátat vetett".[1] A kereskedelemnek és forgalomnak s ezzel a városok jólétének már a hosszú béke s az általános közbiztonság következtében is emelkednie kellett, de Károly közvetlenül is kedvezett nekik. Szintúgy minden-

[1] Grünhagen: *Geschichte Schlesiens* I, 192. s kk. ll.

képen emelte a földmüvelést, a szőlőmüvelést, gyümölcstermelést s a haltenyésztést.

Épannyi érdeklődéssel viseltetett Károly a tudomány és irodalom iránt. A hogy ő maga mint iró különböző téren működött, nevezetesen ifjúkori fejlődéséről német királylyá választásáig emlékiratokat szerkesztett, melyek annak a kornak legfontosabb kútfői közé tartoznak, azonképen előmozdította a történeti és vallási tartalmú tudományos müvek irását. A német irodalmat szintén pártolta. A XIV. század egyik legkiválóbb német költője, Műgeln Henrik, hosszabb ideig udvarában tartózkodott. Petrarcá-val, ama kornak legünnepeltebb stilisztájával és költőjével is bizalmas viszonyban állott.

Különösen fontos következményekkel járt a prágai egyetem alapitása, a mely Francziaország kivételével az Alpokon innen első volt. Miután abban az időben az egyetemeket, vagy mint akkoriban nevezték, a generale studiumokat, első sorban egyházi intézetekül tekintették, Károly már 1347. január havában pápai bullát eszközölt ki, a melylyel Prágában generale studiumot hoztak be, s annak a generale studium minden jogait adományozták. 1348. ápril 7-én Károly kiállitotta az alapitó oklevelet, az egyetemet dotácziával látta el s a tanároknak meg a tanulóknak ugyanazokat a jogokat és szabadságokat adományozta, melyeket az akkori leghiresebb egyetemeken, a párisin és bolognain élveztek. A párisi egyetemet, a hol egykor Károly maga is fiatal éveiben tanult, a szervezetre nézve is mintául vette. Valamint a párisi egyetem, úgy a prágai is a tanulmányok tekintetében négy karra oszlott: a theologiai, jogi, orvosi és müvészi (philosophiai) karra, az igazgatás: választások, alapit-

ványi helyek adományozása stb. czéljából pedig négy nemzetre: a cseh (a morvák, magyarok és délszlávok részére is), a lengyel (a lengyelek, sziléziaiak és oroszok részére), a bajor (a déli németek és Rajna-vidékiek részére) s a szász (az északi németek, dánok és svédek részére) nemzetre. Európa különböző országaiból híttak meg tanárokat. „És jöttek Prágába", mondja egy egykori történetíró, „idegen országokból, Angolországból, Franczia országból, Lombardiából, Magyarországból és Lengyelországból és valamennyi szomszéd országból tanulók, nemesek és fejedelmek fiai, továbbá főpapok a világ különböző részeiből."[1]

A művészeteket: az építő művészetet, festő művészetet, szobrászatot, érczöntést s a különféle apró művészeteket Károly szintén pártolta és virágzásra emelte.[2]

Eddigelé Csehország, valamint műveltségre nézve általában, úgy művészi tevékenység dolgában is Németországtól függött, a művészet lényegileg német jellegű volt. IV. Károly, a ki Franciaországban nyerte művelt-

[1] *Beness de Weitmül,* kiadta Emler az „*F. r. bohem.*" 4-ik kötetében. V. ö. Tomek-től: *Geschichte der Prager Universität*; Paulsen-től: *Die Gründung der deutschen Universitäten im Mittelalter* a „Hist. Zeitschr." u. f. IX. köt., 258. s kk. ll. Denifle: *Die Universitäten des Mittelalters* I, 586. s kk. ll.

[2] Főmunka erre nézve Grueber B.-től: *Die Kunst des Mittelalters in Böhm en*(I. köt. 1230-ig; II. köt. 1230—1310-ig; III. köt. 1310—1437-ig), Bécs, 1871—1877. V. ö. Woltmann-tól: *Notizen zur Geschichte der Malerei in Böhmen,* mint a Pangerl M.-től kiadott *Buch der Malerzeche in Prag* bevezetését, az Eitlberger R. szerkesztésében megjelent „Quellenschriften zur Kunstgeschichte" stb. XIII. köt. Bécs, 1878. Horčička Adolf-tól: *Die Kunstthätigkeit in Prag zur Zeit Karls IV.* (A prága-altstadti német gymnasium 1883—1884. értesítőjében.)

ségét és Olaszországban való hosszabb tartózkodása közben az ottani műremekekkel megismerkedett, örökös országaiban a legkülönbözőbb művészi irányoknak soha nem látott föllendülését készítette elő.

Első sorban Csehország fővárosának, a melyet 1348-ban az uj város (Neustadt) alapításával jelentékenyen megnagyobbított, akart méltó külsőt adni. Mindenek előtt előmozdította a Szent Vid-ről nevezett székesegyház építését, a melyet még János király határozott el 1341-ben. A pápa ajánlatára Károly Avignonból, a hol 1344 tavaszán tartózkodott, Arrasi Mátyás mestert Prágába hivta, a ki aztán elkészítette a tervet s néhány évig vezette az építést. Mikor 1352-ben meghalt, a Schwäbisch-Gmünd-ből való Parler (v. Arler) Péter foglalta el a helyét, a kivel Károly szülővárosában ismerkedett meg. Péter, a ki akkor huszonhárom éves fiatal ember volt, nemcsak korának egyik legjelesebb építő mestere, hanem „mérnök, kővel és fával dolgozó szobrász, aranyműves, érczfaragó és festő volt, tehát oly ember, a ki — mint Michel Angelo — minden szakban próbálkozott és minden téren remeket alkotott.“ Arrasi Mátyás Karlstein várát is építette, hol a birodalmi jelvényeket s a legfontosabb okleveleket őrizték, Gmündi Péter pedig a többi között a prágai teyni plébánia-templomot s az ottani moldvai hidat.

„A prágai székesegyház és Karlstein vára volt a két főpont, a mely körül az akkori művészi élet csoportosult s a hol mindenféle művész foglalkozást talált. A mellett Károly császár helyes felfogással arról is gondoskodott, hogy a különböző művészi szakok egyformán érvényesüljenek. Alig alkotott az építőmester helyiséget, a festőknek, aranyozóknak és más

szaktársaknak hozzá kellett fogniok, hogy a művet feldiszitsék."[1]

A festőművészetben külföldről való meghivások következtében különböző irányok jutottak érvényre. A kiválóbb festők közül, a kiket ebből a korból ismerünk, csak Theodorik vagy Detre származhatott Prágában vagy legalább Csehországban megtelepedett családból. Modenai Tamás, Giotto követője, a ki egyébiránt inkább termékeny, mint jelentékeny mester volt, Trevisóból, Wurmser Miklós udvari festő, „Schön Márton és Hans Holbein előzője", pedig Strassburgból származott. Clussenberg Márton és György érczöntők hihetőleg németek valának.[2] Azonban a királytól mindenképen támogatva a művészet Csehországban a legközelebbi időben önállóan tovább fejlődött, s a cseh iskola azután nem egy szomszéd országra, különösen Morvaországra és Sziléziára döntő befolyást gyakorolt.

Politikai tekintetben Károly főczélja volt a Luxemburg-ház hatalmának gyarapitása, de jellemének megfelelően csak a legvégső szükség esetén használt erőszakot s inkább diplomácziai ügyességgel, házasságokkal, örökösödési szerződésekkel és hasonló eszközökkel igyekezett czélhoz jutni.

Már hét hónapra első feleségének, Valois Blankának 1349. márczius 4-én bekövetkezett halála után nőül vette Annát, Rudolf pfalzi választófejedelem egyetlen leányát, a ki arra az esetre, ha fisarjadék nélkül

[1] Grueber B.: *Die Hauptperioden der mittelalterlichen Kunstentwickelung in Böhmen und den Nachbarländern*, a „Mitteil. d. Vereins f. Geschichte der Deutschen", IX. 219. l.

[2] Ipolyi Arnold szerint magyarok voltak és Kolozsváriaknak hívták őket. Ők készitették Szt László váradi érczszobrát is. Ipolyi A.: *Kisebb munkái* I, 190. l. *(A ford. megjegyzése.)*

hal el, minden birtokát ráhagyta. A remény, hogy ily módon a pfalzi birtokok egy részét Csehország számára megnyerheti, ugyan meghiusult, miután Anna 1353. február 2-án még atyja előtt gyermektelenül elhalt. Azonban ugyanezt a czélt Károly részben más úton érte el. Ugyanis 1353 május havában ifjabb Ruprecht rajnai pfalzgrófot, ki a brandenburgi ál-Waldemár elleni harczokban szász fogságba került, 12,000 hatvanszám (Schock) garason kiváltotta [1] s ezért több várat a Felső-Pfalz-ban zálogul adatott magának. Mikor aztán pfalzi Rudolf ugyanabban az évben meghalt, fivére és örököse, idősb Ruprecht, a fenti összeg és 20,000 márka ezüst fejében, melylyel az elhunyt a királynak adósa volt, a Felső-Pfalzban húsz várat és várost engedett át, úgy hogy a cseh uralmat a nürnbergi kapukig és Regensburg közeléig terjesztették ki. Egyúttal Károly özvegyi állapotát ujból nyereséges módon tudta értékesíteni. Ugyanis már 1353. junius havában elvette Annát, a gyermektelen Bolko schweidnitzi és jaueri herczegnek unokahugát és örökösét, s ily módon igényt szerzett erre a két herczegségre, az egyedüliekre Sziléziában, a melyek még nem állottak cseh felsőség alatt. Bolko herczegnek 1368-ban történt halála után ezek Csehországra szállottak. Alsó-Luzáczíát, a melyet 1360-ban a brandenburgi őrgrófok Meissennek elzálogosítottak volt, Károly 1364-ben 21,000 márka ezüst és 10,000 hatvanszám garas árán magához váltotta, s azután 1367-ben vétel útján állandóan megszerezte

[1] Egy hatvanszám (Schock) garas 60 darabot foglal magában. A fenti 12,000 hatvanszámot 12,000 márka ezüsttel vagy 60,000 római avagy magyar (arany) forinttal vagy aranynyal egyenlő értékűnek vették. *Reg. Karls, Reichsachen*, 175., 183. sz.

Csehország számára. Bolko, schweidnitzi herczeg, a kinek Károly ezt a tartományt 1364-ben élete fogytáig átengedte, csak négy évig bírta azt.

Károly legjelentékenyebb szerzeménye a brandenburgi határgrófság, melyet a Wittelsbachok között támadt viszályok ügyes felhasználásával sikerült megnyernie. Bajor Lajos legöregebb fia, Lajos, 1351 végén ezt a határgrófságot fivéreinek, a „Római" Lajosnak és Ottónak engedte át, viszont ezek beleegyeztek abba, hogy Felső-Bajorországot egymaga bírja. Az akkor kötött szerződés értelmében, mikor idősb Lajos ága 1363. január havában fiával, Meinharddal kihalt, Felső-Bajorországnak ismét Római Lajosra és Ottóra kellett volna szállania. Ámde fivérük István, bajor-landshuti herczeg, Felső-Bajorországot magához ragadta s ezzel annyira magára haragította a két őrgrófot, hogy 1363. márczius 18-án az esetre, ha fiörökösök nélkül halnak el, a brandenburgi határgrófságot az akkor még vele egyesült Luzácziával együtt a császár fiára, Venczelre s többi örököseire hagyták. Az őrgrófok erre az esetre már most hűséget esküdtek a császárnak. Károly viszont megigérte, hogy Ottó őrgrófnak hét év mulva most öt éves leányát, Erzsébetet, Schweidnitz és Jauer örökösét, feleségül adja s vele hozományképen 20,000 hatvanszám garast fizet. Ámde Ottó Erzsébet helyett 1366-ban a császár legidősebb leányát, Katalint, IV. Rudolf osztrák herczeg özvegyét vette el. Miután ez a házasság gyermektelen maradt és Római Lajos 1366-ban örökösök nélkül elhalt, biztosnak látszott, hogy Brandenburg Csehországra száll.

Azonban később Ottóban mégis felébredt a rokonához való hajlandóság, s az volt a szándéka, hogy a határgrófságot a Wittelsbachoknak juttatja. Ekkor

Károly, a ki bizalmatlanságból veje iránt — legalább a hogy Ottó állítja — 1370. szeptember havában azt kivánta tőle, hogy az határgrófságot, még életében engedje át, mikor ezt nem akarta megtenni, hadat üzent neki. Támaszkodva a bajor herczegek s a rajnai pfalzgrófok, valamint Lajos magyar király segitségére, a ki féltékenységből Csehország növekvő hatalma iránt 1369. szeptember havában a Wittelsbachokkal szövetséget kötött, Ottó is nyilt szakitást merészelt. Unokaöccsét, Frigyest, István bajor herczeg fiát, 1371 tavaszán magához a határgrófságba hívta s a lakosoktól hűséget esketett maga, valamint atyja és fivérei iránt. Ámde Károly nagy körültekintéssel mindent előkészitett, hogy Brandenburg elvesztését családjára nézve megakadályozza. Nemcsak hogy Ottó őrgrófot északi Németországban majdnem teljesen el birta szigetelni, hanem egyikét a Wittelsbachoknak is: Albrecht bajor-straubingi herczeget, a németalföldi bajor területek kormányzóját, a maga részére nyerte, a mennyiben 1370. szeptember 29-én fiát, Venczelt, Albrecht leányával, Johannával összeházasitotta, majd leányát, Annát, eljegyezte Albrecht második fiával. Az is megbénitá a császár-ellenes koalicziót, hogy 1370. november 5-én Kázmér lengyel király meghalt s hogy Lajos magyar királynak, Kázmér örökösének, figyelmét Lengyelország elfoglalása és biztositása vette igénybe. Mindazonáltal egy magyar sereg László opuliai herczeg nádor és Péter tótországi bán vezetése alatt Morvaországba pusztitó betörést tett, mikor a császár 1373 pünkösdjéig fegyverszünetet kötött, a melyet ellenségei szétválasztására s különösen a magyar király megnyerésére igyekezett felhasználni.

Az utóbbi czélt házassággal remélte elérhetni, a mely egyúttal házának a két királyság egyikét: Magyar- vagy Lengyelországot megszerezze. Már 1365-ben a magyar királylyal alkudozásokat kezdett négy éves fiának Venczelnek Erzsébettel, Lajos király unokahugával és akkori valószinű örökösével leendő összeházasitása végett. Azonban ez a házasság, a melyet már legközelebb terveztek, ismeretlen okokból elhúzódott, s miután később Lajosnak magának leányutódai születtek s igy Erzsébet a magyar trónra való kilátástól elesett, Károly ezt a tervet egészen elejté, s a magyar király a Wittelsbachokhoz, a császár ellenségeihez csatlakozott. Az 1371-iki fegyverszünet megkötése után Károly Lajos királylyal ujból alkudozásokat kezdett második fiának, Zsigmondnak, Lajos egyik leányával való házassága ügyében. Mindenek előtt — úgy látszik Károly megbizásából — Přemislaus teschenі herczeg László opuliai herczeghez fordult, kinek a magyar királyi udvarban nagy tekintélye volt. Később egy pápai követ, János alexandriai patriárka, játszotta a közbenjáró szerepét. Lajos hajlandó volt a Luxemburg-házzal házassági frigyet kötni, csak nem akarta, hogy Zsigmond főörökösét kapja meg. Második leányát, Máriát, akarta neki feleségül adni, s csak ha fia születnék, adta volna neki elsőszülött leányát, Katalint. Azonban ezek az alkudozások a császárnak a magyar királylyal való személyes találkozása ellenére nem vezettek czélhoz, mert Károly nem tudott megegyezni a Wittelsbachokkal, viszont Lajos ezeket nem akarta cserben hagyni. De mikor a császár a fegyverszünet leteltével 1373 pünkösd táján ujból hadjáratot intézett Brandenburg ellen, a magyar király a Wittelsbachoknak még sem nyujtott segitséget, miután ő maga

Velenczével bonyolódott háborúba. A Wittelsbachok különben is senkitől sem kaptak segitséget, mert Károly különböző igéretekkel a határgrófságnak majd minden szomszédját érdekkörébe tudta vonni. Ottó brandenburgi őrgrófot és unokaöccsét, Frigyest, Csehország s a legkiválóbb északi német fejedelmek egész hatalmával megtámadta, úgy hogy rövid ellenállás után kénytelenek voltak a császárral alkudozásokat kezdeni és 1373. augusztus 7-én Fürstenwaldéban békét kötni. E szerint Ottónak a brandenburgi őrgrófságot 500,000 arany forintért, a mi bizony nagy összeg volt, már most a császár fiának kellett átengednie. Ebből az összegből 200,000 aranyat készpénzül fizettek ki, a miknek előteremtésére részint a cseh városokra nagy adókat vetettek ki, részint olyan pénzeket használtak föl, melyeket a császár a sváb birodalmi városoktól csikart ki. Százezer forintért a Felső-Pfalzban levő cseh birtokok egy részét (Sulzbachot, Hersbruckot, Laufot stb.), a bajor herczegeknek visszaadták, százezer forint után (=30,000 hatvanszám garassal) kamatot kaptak, százezerért pedig sváb birodalmi városokat zálogositottak el nekik. 1374. jun. 29-én aztán a brandenburgi határgrófságot a császár örökre Csehországhoz csatolta, úgy hogy mindig a cseh király kormányozza s a Luxemburg-ház kihalása után is ettől a birodalomtól többé el nem szakitható.

Azzal, hogy Károly 1374 végén kivitte, hogy fiát: Zsigmondot, Máriával, a magyar és lengyel királynak immár legöregebb leányával tényleg eljegyezték, a Luxemburg-ház hatalmának még nagyobb gyarapodására nyujtott kilátást.

Károly azon kívül egész uralkodása alatt Németország különböző vidékein, különösen Frankóniában

és Szászországban kisebb uradalmakat vásárolt vagy legalább rábírta ezek urait, hogy birtokaikat tőle, mint Csehország királyától, hűbérül fogadják. Ezen az úton, részben a cseh birtokok közvetlen megnagyobbításával, részben a cseh király hűbéri felsőbbségének mind nagyobb területekre való kiterjesztésével talán az is lehetséges lett volna, hogy idővel Németország politikai egységét helyreállítsák s az összes territoriális hatalmakat teljesen tehetetlenné tegyék, miután Károly, igaz, hogy csak nagy összegek felhasználásával és birodalmi javak átengedésével, 1376. junius 10-én még azt is kivitte, hogy legöregebb fiát, Venczelt, megválasztották római királynak, minek következtében Csehország hatalma Németországgal nem jöhetett ellentétbe.

Azonban még Károly maga gyöngítette az annyi fáradsággal emelt épületet, a mennyiben kevéssel halála előtt, a mely 1378. november 29-én következett be, országait fiai között felosztotta. Venczel a római német királyi koronához még Csehországot, Sziléziát, Bauzen-t és Alsó-Luzáczia nyugati részét, továbbá a luxemburgi birtokokat Bajorországban, Frankóniában és Szászországban kapta, s egyúttal a főnhatóságot a cseh korona valamennyi országa felett. Zsigmond brandenburgi választófejedelemmé lett. A legifjabb fiú, János számára Görlitzből, Luzáczia keleti részéből s az Oderán túl fekvő brandenburgi határgrófságból külön görlitzi fejedelemséget alakítottak.[1]

[1] Az utóbbi 1377. január elején történt. Zsigmond már Venczel választása alkalmával, 1376. junius havában a brandenburgi választófejedelem tisztét gyakorolja. Azonban eleinte János is viselte ez ország őrgrófjának a czimét. V. ö. IV. Károly országainak felosztására nézve Lindner-től: *Geschichte des*

Morvaországban Károly öccse, János, 1375. november 12-én szintén három fiú hátrahagyásával meghalt. Ezek közül János végrendelete szerint a morva őrgrófságban Jodok vagy Jost követte; a két ifjabb: János Szobjeszláv és Prokop kisebb területeket kaptak morva alhűbérekül.

deutschen Reiches I, 66. s kk. ll., 394. s kk. ll., a ki azok igazolásául az általános szokáson kívül felhozza, hogy mind a két választói szavazat, Csehországé és Brandenburgé, nem lehetett egy kézben egyesítve, továbbá Gelbe R.: *Herzog Johann von Görlitz* czimű értekezését a „Neues Lausitz. Magaz." LIX. köt. 5. s kk. ll.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Ausztria IV. Rudolf alatt. (1358—1365.)

Miután II. Albrecht fiai közül a három ifjabb még nem érte el a nagykorúsághoz megkivánt tizennegyedik évet, azért egyelőre a legöregebb, IV. Rudolf, a ki nem volt még egészen tizenkilencz éves, maga vette át az osztrák tartományok kormányát.[1]

Atyjától, a ki korán megismertette a kormányügyekkel s végül már az úgynevezett külső tartományok (Vorlande) kormányát is rábizta, gondos nevelésben részesülvén, s körülvéve tapasztalt tanácsosoktól, a kik között különösen kivált kanczellárja, Ribi János, a lenzburgi soltész fia,[2] a ki 1359-ben gurki püspökké lett, Rudolf, a ki legalább hat lábnyi magas, daliás termettel birt,[3] ifjúkora ellenére állásának csakhamar teljesen megfelelt, habár eleinte szemét a hiúság és pompaszeretet némileg elhomályositani látszott.

[1] Kurz F.: *Österreich unter H. Rudolph dem Vierten.* Linz, 1821. Huber A.: *Geschichte des H. Rudolf IV. von Österreich.* Innsbruck, 1865., a hol a következőkre nézve a bizonyitékok találhatók.

[2] V. ö. Liebenau T.-tól: *Bischof Johann von Gurk, Brixen und Cur (?) und die Familie Schultheiss von Lenzburg.* Aarau, 1874. (Különnyomat az „Argovia" VIII. kötetéből), oly mű, a melyben tarthatatlan vagy legalább be nem bizonyitható kombinácziónak nagyon is tág teret engedtek.

[3] Mikor 1739-ben koporsóját felnyitották, holtteste hat láb hosszúnak találtatott. Gerbert: *Taphographia* I, 183.

Rudolf törekvése nem czélzott csekélyebbre, mint egy magában zárt, a császártól s a birodalomtól független állam alapítására. Németország akkori viszonyai mellett ily törekvések érthetők. A Staufok bukása óta a német királyi hatalom mindinkább hanyatlott, a politikai élet súlypontja a birodalom fejétől a tagokba szállt. Ha most legalább valamennyi fejedelem részt vett volna a birodalom kormányában, a királyi hatalom gyöngesége mellett az egyes országok képviselőiben az egészért való élénk érzés megmaradt volna. De mivel a XIII. század dereka körül a királyválasztás joga s az, hogy vele a legfontosabb birodalmi ügyeket elintézzék, csak hét fejedelem kezébe került, s a választófejedelmek előjogait az 1356-iki aranybulla nemcsak törvényesen elismerte, hanem még gyarapította is, az abból kizárt fejedelmekből ki kellett veszni minden érdeklődésnek az egész Németország iránt, természetszerűleg arra kellett törekedniök, hogy magukat a választófejedelmektől vezetett királytól való függés alól kivonják s hogy a birodalmi hatalom befolyását területüktől távol tartsák.

Az osztrák herczegeknél ily törekvések kétszeresen természetesek, mert hatalomra nézve majdnem valamennyi választófejedelmet túlszárnyaltak, továbbá mert országaik a birodalom középpontjától távol estek s a király úgyszólván sohasem látogatta meg azokat. IV. Rudolf azon felül nem feledkezett meg arról, hogy oly családhoz tartozik, a mely Németországnak az utóbbi időben három királyt adott, hogy „tagja a császári háznak, a melytől az összes világi jogok, szabadságok és törvényes szokások erednek.“ Mint ilyen azt hitte, hogy uralmát époly közvetlenül birja Istentől, mint valami király vagy császár, s hogy hata-

lom tekintetében nem áll mögötte egy uralkodónak sem.

De míg a többi fejedelem csak tényleges függetlenségét igyekezett megtartani a birodalmi kormánynyal szemben, Rudolf azt akarta, hogy hatalmának korlátlanságát úgy felfelé, mint lefelé maga a császár is elismerje. Azért okirathamisításhoz folyamodott, oly eszközhöz, a melyen azokban a századokban kevésbbé ütköztek meg, mint napjainkban, s a melyet papok és világiak, fejedelmek és testületek nem ritkán használtak. Az 1358-ról 1359-re forduló télen [1] keletkeztek Rudolf kanczelláriájában az úgynevezett osztrák családi privilégiumok, a melyeket állítólag különböző királyok és császárok (Julius Caesar, Nero, IV. Henrik 1058-ban, I. Frigyes 1156-ban, Henrik (VII.) 1228-ban, II. Frigyes 1245-ben és I. Rudolf 1283-ban) adományoztak az osztrák fejedelmeknek és tartományoknak.[2]

Ezek a szabadságlevelek, melyek az osztrák uralkodót a birodalom „első", „legfőbb" és „leghivebb" fejedelmének nevezik, majdnem teljes függetlenséget biztosítottak neki. A herczeg sem a birodalomnak, sem

[1] Steinherz a „Mitteil. des Instituts" IX, 533. l. első jegyz. úgy véli, hogy 1359. május—junius havában, miután meghiusult a terv, hogy Adolfot sváb herczeggé vagy Lombardia királyává tegyék.

[2] I. Frigyestől a hiteles *(privilegium minus)* helyett, a melyet most mellőztek, egy bővített (azért nevezik *privilegium majus*-nak), épúgy II. Frigyes császártól a hiteles privilégium megerősítése helyett a *privilegium majus* megerősítése és bővítése. — Hogy az említett időben keletkeztek, mint azt már Böhmer J. F. és Wattenbach alapos érvekkel bebizonyították, behatóan kimutattam *Über die Entstehungszeit der österreichischen Freiheitsbriefe* cz. értekezésemben, Bécs, 1860 (különnyomat a „Sitzungsber. der kaiserl. Akad." XXXIV. kötetéből), a hol figyelembe

más valakinek nem tartozik szolgálattal, csak a Magyarország ellen intézendő birodalmi háborúban kell egy hónap tartamára saját költségén tizenkét embert állítania. A császártól hirdetett birodalmi gyűlésen nem kell megjelennie, de ha önszántából megteszi, egyikeül a „palota-főherczegeknek" (Pfalz-Erzherzoge) tekintendő s a választófejedelmek után az első helyet foglalja el. A megadományozás végett is nem a herczegnek a császárhoz, hanem ennek Ausztriába kell mennie. Ha ezt nem akarja megtenni, akkor a megadományozás a herczeg háromszoros írásbeli kérésére megtörténtnek tekintendő. Az osztrák herczeg a hűbéreket nem fogadja — mint a hogy szokás volt — térden állva és födetlen fővel, hanem mint a választófejedelmek az aranybulla értelmében: lóháton, kezében a jogarral, fején a herczegi kalappal, a melyen e privilégiumok szerint keresztes királyi koronát is viselhet. Arra sem köteles az osztrák herczeg, hogy a maga személyére nézve a birodalom legfőbb birói hatalmát elismerje, s hogy a császárnak vagy akármely személynek tetteiről feleljen. Szintúgy nincs korlátozva uj területek megszerzésében. Bárki nemcsak egyes birtokokat, hanem egész tartományokat hagyhat reá, ajándékozhat, elzálogosít-

vettem azokat az értekezéseket is, melyek a keletkezésre nézve korábbi időt vesznek fel. V. ö. még Berchtold J.-től: *Die Landeshoheit in Österreich nach den echten und unechten Freiheitsbriefen.* München, 1862. Az okokat, a melyeket Liebenau T.: *Bischof Johann von Gurk* című értekezésében, 44. l. 3. jegyz., egy 1357—58 telén történt hamisítás mellett felhozott, döntőknek nem ismerhetem el, mert csak azt bizonyítják, hogy egyes, a privilégiumokban kifejezett gondolatokat Rudolf már akkor ismert. A külső tartományokban a privilégiumok már azért sem keletkezhettek, mert a minták Bécsben voltak.

hat vagy eladhat neki, habár birodalmi vagy egyházi fejedelmek hűbérei volnának is, a nélkül, hogy a császár vagy valamely más hűbérúr azt megakadályozhatná.

Miképen kifelé, úgy bent is meg akarta óvni Rudolf teljes függetlenségét. Szabadságlevelei értelmében a herczeg a legfőbb hűbérúr minden Ausztria határain belül fekvő birtokra vagy biráskodásra nézve. Őt illeti a korlátlan birói hatalom az összes ottani lakosok és vazallusok felett, a kik közül egy sem appellálhat külső törvényszékhez, még a császáréhoz sem. Sőt az 1156-iki privilégium egyik pontja meghatározza, hogy az osztrák herczeg országaiban azt teheti és rendelheti el, a mit akar, s hogy intézkedésének mindenki föltétlenül engedelmeskedni tartozik.

Végre Rudolf azt is elkerülni igyekezett, hogy Ausztriát a herczegi családban támadt egyenetlenséggel, vagy még inkább az akkor Németországban szokásos tartományi felosztással meggyöngítsék. Azért az 1156-iki kiváltságlevél Ausztria felosztását föltétlenül megtiltja, épúgy mint a hogy az aranybulla megállapítja a választófejedelemségek feloszthatatlan voltát. A kormányra nézve is hasonló intézkedés történt, mint a választófejedelemségekben. Az osztrák herczegek közül mindig a legöregebb bírja a hatalmat s ez a legöregebb fiúra, ilyennek nem létében pedig a legöregebb leányra száll. De ha a herczeg gyermektelen, akkor országait annak ajándékozhatja, vagy hagyhatja, a kinek akarja.

Mindezek az előjogok nemcsak Ausztriára vonatkoznak, hanem minden később megszerzendő országra is átszállnak. S ha esetleg egy más német fejedelemség még több szabadságot kap, hasonlóképen bővittetnek.

Ezekben a kiváltságlevelekben Rudolf kormányának programmját a leghatározottabban kifejté. Ha sikerül neki a császártól kieszközölni azok elismerését, akkor Ausztria független állam, herczege majdnem korlátlan uralkodó lesz vala, a ki, mint azt Rudolf magáról nyiltan mondja is, „császári teljhatalommal" s azzal a joggal bírt, hogy „minden országaiban és városaiban az összes szabadságokat, jogokat és szokásokat adhatja és elveheti, csökkentheti és gyarapíthatja épúgy, mint a római császár vagy király a római szent birodalom országaiban".

Ámde IV. Károlynak, a kit Rudolf 1359 tavaszán bizonyára ez ügy miatt meglátogatott, gyanuja támadt legalább Julius Caesar és Nero kiváltságait illetőleg, a melyekre nézve tudós barátjának, Petrarcának véleményét kikérte, és nem akarta őket megerősíteni.

Ennek az volt a következménye, hogy Rudolf a császárral teljesen meghasonlott. A nélkül, hogy országait tőle hűbérül vette volna, Prágából eltávozott s ezentúl ura és ipa iránt semmi tekintettel sem volt. Okleveleiben, valamint pecsétjein magát „palotafőherczegnek" (Pfalzerzherzog) nevezi, és pedig nemcsak Ausztriára, Stiriára és Karinthiára, hanem a sváb földre és Elzászra vonatkozólag is, a hol voltak ugyan nagy birtokai, de nem volt herczegi rangja. Császárhoz hasonlóan fölékesítette magát zárt pántos koronával, a melyen kereszt volt. Szövetségeket kötött valamennyi szomszédjával: Lajos Magyarország királyával, Lajos brandenburgi őrgróffal, Felső-Bajorország és Tirol urával, sőt a külső tartományokban levő birtokainak biztosítása czéljából még a württembergi és szavójai grófokkal is. Csak IV. Károly békeszeretetének volt köszönhető, hogy nem került általános háborúra a

dolog. Azonban a nagyszombati béke, a melyet 1360. május havában a magyar király közbenjárására kötöttek, a kettőjük között fenforgó nézeteltérés legfontosabb pontjának, az osztrák szabadságlevelek érvényességének eldöntését függőben hagyta, s ennélfogva Rudolf csakhamar ujból megkezdte fondorkodásait a császár ellen.

Ekkor IV. Károly végre erélyesebb föllépésre határozta el magát. 1360. augusztus végén az egész birodalom haderejével Rudolf szövetségesét, Württemberg grófját, gyors támadással leverte, mire az elszigetelt osztrák herczeg kénytelen volt békét kérni, a melyet szeptember 5-én Esslingenben meg is kötöttek. Rudolfnak el kellett ismernie, hogy a palota-főherczeg és sváb herczeg czimét jogtalanul vette fel, a mivel hallgatagon szabadságleveleinek érvénytelenségét is elismerte, azonfelül meg kellett igérnie, hogy azokat többé nem használja. De nem tudta magát elhatározni arra, hogy ezt az igéretet beváltsa. Rövid idő mulva megint fölvette ezeket a czimeket, nem akarta letenni a császári és királyi jelvényeket, és Zofingenben, a hol külső tartományaiban levő vazallusainak hűbéreiket adományozta, nyiltan sváb herczegként lépett fel. Miután a császár ujabb idézésének sem tett eleget, a háború elkerülhetlennek látszott. Csak az aquiléjai patriárka ellenségeskedései kényszeritették Rudolfot arra, hogy a császárral 1361. junius havában, Budweisben békét kössön s hogy a bitorolt czimeket és jelvényeket letegye.

Már II. Albrecht viszályba keveredett Bertrand aquiléjai patriárkával,[1] mert ez nem akarta neki hűbé-

[1] A II. Albrecht és IV. Rudolf osztrák herczegek, valamint az aquiléjai patriárka közötti viszályokra és háborúkra vonatkozólag, a melyeket *Geschichte des Herzogs Rudolf IV.* czimű

rül adni Venzone városát Friaulban, a melyet Henrik, Csehország királya, Albrecht elődje a karantán herczegségben, a patriárkától hűbérül bírt. Mikor aztán Bertrandot 1350. junius 7-én a görzi grófokkal való háborúja alkalmával friauli lázadó nemesek elfogták s valami Villalta nevű úr agyonszúrta, Albrecht kivitte, hogy a friauliak őt a patriárkátus védőjéül ismerték el, s ezt az állását felhasználta arra, hogy különböző helységeket hatalmába keritsen, a melyekre mint karantán herczeg jogot vélt formálhatni. Miklós, az uj patriárka, IV. Károly természetes fivére, a herczeg követeléseinek nagyrészt engedett. Azonban 1358 nyarán, még mindkettőjük utolsó évében, ujabb viszályok támadtak, és mikor Miklós halála után a pápa 1359-ben a milanói della Torre Lajost nevezte ki patriárkává, IV. Rudolftól számos friauli, karinthiai, krajnai és stiriai helység kiadását követelte, és pedig nemcsak olyanokét, a melyek eddig vitásak valának, hanem olyanokét is, a melyeket forma szerint Ausztriának engedtek át. Miután a friauli nemesek osztrák birtokok ellen szintén ellenségeskedéseket követtek el, Rudolf háborúval fenyegetőzött, utóbb azonban, 1360. márczius havában a patriárkának fegyverszünetet engedett, a mely egy évnél tovább tartott. Mikor ennek leteltével a friauliak osztrák alattvalók és kereskedők ellen ujabb támadásokra vetemedtek, Rudolf herczeg elhatározta, hogy erőszak ellen erőszakot használ. Csapatokat küldött Friaulba Aufenstein Frigyes, Karinthia tartományi kapitányának vezérlete alatt,

művem 63. s kk. ll., 81. s kk. ll. és 140. s kk. ll. tárgyaltam, Zahn J.: *Austro-Friulana* czimen a *F. R. Austriac. dipl.* XL. kötetében nagyszámú érdekes oklevelet tett közzé.

és miután a császárral szövetséget kötött, 1361. augusztus végén 4000 lovasból álló sereggel maga is követte. Állítólag nemcsak cseh és morva, hanem bajor és szász segédcsapatokat is egyesített zászlaja alatt. Hamarosan több várat megvívott; néhányan a friauli legelőbbkelő nemesek közül Rudolf herczegnek hűséget esküdtek. A patriárkának magának szeptember 15-én meg kellett igérnie, hogy tizenkét nemessel Bécsbe s onnan a császárhoz fog menni, s hogy eleve alá veti magát a föltételeknek, a melyekre nézve a császár és Rudolf herczeg megegyeznek.

Ha Rudolf Friaul viszonyait állandóan szem előtt tartja és elkerüli erőinek másnemű vállalatokkal való elforgácsolását, a délnyugaton nagyon is szétdarabolt osztrák területet előreláthatólag uj szerzeményekkel kerekítheti ki, sőt egész Friault magától függésbe hozhatja, minthogy a patriárka nagy engedményekre volt hajlandó, hogy szabadon bocsátását végre kieszközölje. Ámde Rudolfot rábirták arra, hogy ujból szakitson a császárral s hogy 1361. deczember 31-én ellene szövetségre lépjen a magyar királylyal,[1] a ki az anyján IV. Károly részéről elkövetett sérelmet csak vérrel vélte lemoshatni. Ez arra kényszeritette a herczeget, a ki ellen 1362. márczius havában a friauliak is ujból, még pedig sikerrel megkezdték a harczot, hogy a patriárkának elég mérsékelt békeföltételeket szabjon. A patriárka ugyan az osztrák herczegeknek a Krajnában fekvő Laas-t s az eddig tőlük elvitatott Windischgrätzet kénytelen volt hűbérül adni, azonkivül a patriarkátusnak az osztrák tartományokban levő

[1] Steinherz a „Mitth. d. Inst." IX., 604. s kk. ll. szerint ezt 1362. márczius 31-én kötötték meg.

összes hűbéri birtokait nekik kellett adományoznia, úgy hogy a jelenlegi birtokosok Ausztria vazallusaivá lettek, végül huszonnégy évre át kellett nekik engednie a Pontebától délre eső fontos Chiusa várát, az ottani vámmal együtt. De a herczegnek Friaulra való fenhatóságáról többé nem volt szó.

Igaz, hogy a Magyarországgal való szövetség is tagadhatatlan előnyöket nyujtott. Mert nagyon valószinű, hogy ezzel egyidejüleg Rudolf és Lajos király között örökösödési szerződés jött létre, melylyel a magyar s az osztrák uralkodóház egymásnak kölcsönösen biztosította az örökösödést országaikban, ha egyik vagy másik fiú- vagy nő-ágon kihal. Miután Lajos királynak, a magyar uralkodó család egyetlen fisarjadékának akkoriban nem volt még gyermeke és unokahugát, Erzsébetet, a ki előrelátható örököse volt, ugyanez időtájt Rudolf öccsével, Albrechttel, eljegyezték, Magyarországnak a Habsburg-ház részéről való megszerzése egy vagy más úton akkortájt nagyon valószinű volt.

Hogy Rudolf a császár ellen Lajos magyar királylyal szövetkezett, arra a Tirolban történtek is lehettek befolyással, a melynek megszerzését az osztrák herczegek már egy idő óta czélul tűzték ki maguknak; befolyással lehetett továbbá IV-ik Károlynak velök szemben tanusított magatartása.[1]

A Wittelsbachoknak Tirolban uralkodó ága már közel volt a kihaláshoz. A gyermekek, a kikkel Maultasch Margit férjét Lajos brandenburgi őrgrófot meg-

[1] V. ö. *Geschichte der Vereinigung Tirols mit Österreich und die vorbereitenden Ereignisse* czimű munkámat (Innsbruck, 1864), a hol a részletekre vonatkozó bizonyítékok is találhatók.

ajándékozta, egytől egyik zsenge korukban elhaltak, egyetlenegy herczeg, Meinhard kivételével, a ki, úgylátszik, szintén nem dicsekedhetett valami jó egészséggel. Ha ez is utódok nélkül hal el, akkor Tirolnak ismét Margitra, mint az ország tulajdonképi örökösére kell visszaszállni, föltéve, hogy — mi valóban meg is történt — fiát, valamint férjét túléli.

De annál nehezebb volt annak a kérdésnek a megoldása, hogy ki tekintendő akkor Margit örökséül?

Magánbirtokaira bizonyára az osztrák herczegeknek volt legtöbb igényük, miután II. Albrecht anyja, Erzsébet, és Margit atyja testvérek voltak. Ámde mikép a Habsburgok közeli rokonságukra: a görzi grófok családi szerződésre hivatkozhattak, a mennyiben 1271-ben, mikor II. Meinhard és fivére Albrecht birtokaikat megosztották, azt határozták el, hogy ha egyikök örökös nélkül hal meg, valamennyi birtoka a másikra és örököseire száll. Végül előre lehetett látni, hogy Lajos brandenburgi őrgróf fivérei, mint az ő és fiának legközelebbi rokonai Tirolra szintén fognak igényt támasztani és meg fogják akadályozni azt, hogy ez az ország ismét Margitra szálljon.

Ha mindez, a mit elmondottunk, az uralkodóház örökös birtokaira nézve állott, úgy hasonló kétség forgott fönn a tőlük birt hűbérekre vonatkozólag. Miután ezekre csak az utolsó birtokos utódainak voltak jogos igényeik, nem pedig egyúttal az oldalrokonoknak is, Margit halála után a hűbérurakra kellett visszaszállniok s ezektől függött, vajjon ismét az említett családok egyikére ruházzák-e azokat. De a hűbéri viszonyokra nézve is teljesen bizonytalanságban voltak. Elfelejtették, hogy az akkori tiroli grófok

legtöbb birtoka a trienti és brixeni püspökök hűbérei valának; Tirolt az utóbbi időben birodalmi hűbérül tekintették, és előrelátható volt, hogy IV. Károly ezt az alkalmat fel fogja használni arra, hogy ezt az országot, a melytől 1341-ben megfosztották, családjának ismét megszerezze.

A jogi viszonyoknak ily bizonytalansága s a praetendensek sokasága mellett előre lehetett látni, hogy a tiroli örökség kérdését csak karddal lehet eldönteni, s hogy az lesz a győztes, a ki leghamarabb keríti hatalmába az országot s a ki annak megtartására a legnagyobb erőt birja kifejteni.

Ezt senki sem látta be oly világosan, mint II. Albrecht osztrák herczeg, s azért mindent gondosan előkészített, hogy arra az esetre, ha Tirol uratlanná válik, minél gyorsabban és könnyebben foglalhassa el ezt az országot. Összeköttetésbe lépett egyes előkelő nemesekkel, mint például Matsch Ulrik tartományi gondviselővel (Vogt). A trienti püspököt egészen a maga részére igyekezett vonni, a mennyiben 1357-ben a karinthiai Ortenburg Albrecht grófnak megigérte, hogy a pápánál közbenjár, hogy ezt a püspökséget neki adományozza, viszont Albrecht megfogadta, hogy ez esetben a herczegnek egész püspökségével szolgálatára lesz s hogy csak az ő akaratán indul. Végre az uralkodóházat a legszorosabban magához tudta fűzni, a mennyiben békét eszközölt közte s a császár között, nem egy pénzzavarból kisegité, leányát, Margitot, Meinhard herczeggel összeházasitá s végül kieszközölte Lajosnak és feleségének az egyházzal való kibékülését. Ezeket ugyanis átokkal sujtották, részint, mert Lajos atyjával érintkezett, kit a pápa kiátkozott volt, részint minden törvényt lábbal tapodó házassága miatt. A lépé-

sek, a melyeket maguk és IV. Károly a pápánál tettek, hogy őket az átok alól föloldja és házasságukat egyházilag elismerje, sikertelenek maradtak. Végre Albrecht osztrák herczeg vette kezébe az ügyet. A követség, a melyet Lajos őrgróffal közösen 1357 végén Avignonba küldött, csakhamar czélt ért. VI. Incze pápa meghatalmazottakat nevezett ki az ünnepélyes absolutio czéljából, a mely aztán csak II. Albrecht halála miatt szenvedett késedelmet. Mindazonáltal IV. Rudolf az ügyet nem kevesebb buzgósággal pártolta és különösen magára vállalta az atyjától követelt kezességet, hogy Lajos minden eléje szabott föltételnek eleget fog tenni. 1359. szeptember 2-án Lajost és nejét Münchenben, a hova IV. Rudolf is eljött, a pápai meghatalmazottak az átok alól feloldották, házasságukat egyházilag elismerték és megáldották, gyermekeiket pedig törvényesítették.

Ugyanazon a napon Margit hálából az osztrák herczegek iránt Tirolt Rudolf herczegnek és fivéreinek, mint legközelebbi rokonainak és törvényes örököseinek hagyta arra az esetre, ha ő, továbbá férje és fia utódok nélkül elhalnak. De mivel jól tudták, hogy Margit magán-birtokairól ugyan tetszése szerint rendelkezhetik, de nem hűbéreiről, a hagyományozó okiratban határozottan az 1228-iki ál-privilegium határozatára hivatkoztak, mely szerint az osztrák herczegeknek bárki országokat hagyhat a nélkül, hogy a császárnak vagy valamely hűbérúrnak joga volna ezt megakadályozni.

Két évvel utóbb, 1361. szeptember 17-én, meghalt brandenburgi Lajos és fia, Meinhard követte Felső-Bajorországban és Tirolban, noha az utóbbi országra úgy látszik, első sorban anyja, Margit támasztott

igényt.[1] IV. Rudolf annál biztosabban számithatott arra, hogy a Felső-Bajorországhoz való eddigi barátságos viszonyok fenmaradnak, mert III. Meinhard sógora volt és részben vele együtt növekedett, a mennyiben 1354-től 1360-ig a bécsi udvarban tartózkodott. Azonban a gyönge és tapasztalatlan, legfeljebb tizennyolcz éves ifjú már néhány nap mulva egy nagyszámú bajor nemesi párt kezeibe került, mely a mulatós fejedelmet mindenféle élvezetekkel le tudta bilincselni s a kormányt az ő nevében vezette. Ezeket a viszonyokat IV. Károly a saját érdekében ki tudta zsákmányolni. Úgy látszik, legalább egyeseket Meinhard legbefolyásosabb tanácsosai közül sikerült megnyernie s azután magát a herczeget is pártjára igyekezett vonni. Ily módon nemcsak megdőlt a támasz, a melyet Ausztria a felső bajor herczegi házban bírt, hanem az a veszedelem is fenforgott, hogy a császár lépéseket fog tenni, hogy Meinhard halála esetére Tirolnak örökségképen a Habsburgokra szállását megsemmisítse vagy egyébképen meghiusítsa.

Ily módon érthető, hogy IV. Rudolf támaszt keresett a császár ellen s hogy Lajossal, Magyarország királyával s ennek nagybátyjával, Kázmér lengyel királylyal 1361. deczember 31-ikén IV. Károly ellen szövetséget kötött. A salzburgi érseket s a passaui püspököt Rudolf szintén rábirta, hogy a szövetséghez csatlakozzanak. Ugyanakkor különböző alkalommal szabadságleveleit ismét érvényre igyekezett emelni, és 1361 vége óta fölvette a „főherczegi“ czimet, hogy kifejezze vele,

[1] A *Geschichte der Vereinigung Tirols mit Österreich* czimű értekezésemben, 70. l. 3. jegyz. idézett helyeket most mégis ebben az értelemben szeretném venni.

mikép közönséges herczegnél magasabb állásra tarthat igényt.

Viszont a császár egy Nürnbergben tartott birodalmi gyűlésen 1362. márczius havában hangos panaszra fakadt Rudolf fondorkodása s az akkor még Bécsben fogva tartott aquiléjai patriárka iránt tanusított kemény bánásmód miatt, és rábirta a választófejedelmeket, hogy Rudolfot a birodalmi törvényszék elé idézzék, továbbá arra az esküvel tett igéretre, hogy halála után sem Rudolf herczeget, sem valamelyiket fivérei közül római királynak meg nem választják.

Miután a Habsburgok hatalmuk és korábbi királyoktól való származásuk miatt a német trón megüresedésénél IV. Károly fiának legveszedelmesebb versenytársai valának, a császár ezt az igéretet fontos diplomácziai győzelemnek vehette. Egyúttal megerősítette a Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz és Unterwalden között, főleg Ausztria ellen kötött szövetséget, s ezeket igaz, hogy eredménytelenül, a Habsburgok ellen való háborúra rábirni igyekezett.[1]

Ellenben a császárellenes szövetség teljesen dugába dőlt. 1362 nyarán Trencsénnél, Morvaország keleti határszélén összegyültek ugyan magyar, lengyel és osztrák csapatok a három uralkodó személyes vezérlete alatt. De mikor IV. Károly békeajánlatokat tett, a magyar király fegyverszünetet kötött és seregét feloszlatta. Noha az alkudozások sikertelenek maradtak, hadi vállalatra mégsem került többé a dolog.

Rudolf figyelmét nemsokára inkább a bajorországi

[1] A luzerniek későbbi nyilatkozata szerint Liebenau T.-nál: *Aktenstücke zur Geschichte des Sempacher Krieges* az „Archiv für schweiz. Gesch." XVII. köt. 88. l.

és tiroli események vették igénybe, mintsem a császár való ellen háború. A nemesi párt uralmát, a melynek kezében sógora, III. Meinhard volt, a többi Wittelsbachoknak a városokkal s a felső-bajorországi nemesség egy részével való szövetsége megdöntötte. István, bajor-landshuti herczeg, brandenburgi Lajos fivére, sereggel Meinhard s annak tanácsosai ellen indult, a kik egyelőre visszavonultak a Dunán, a honnan aztán Meinhard, mint mondják, Tirolba akart szökni. Ámde álruhája ellenére fölismerték, 1362. junius 16-án elfogták és István herczegnek kiszolgáltatták, a ki Münchent jelölte ki számára tartózkodása helyéül és magának az uralkodásban döntő befolyást biztosított. Meinhard teljes függése nagybátyjától azonban sokkal veszedelmesebb volt, mint a császárhoz való ragaszkodása. Mert biztosra lehetett venni, hogy amaz befolyását arra fogja használni, hogy unokaöccsét halála esetére rábírja, hogy Tirolról Bajorországra nézve kedvezően intézkedjék, s ez esetben senki sem bírta ezt az országot oly gyorsan hatalmába keríteni, mint István herczeg, a ki Felső-Bajorországnak s ennek révén Tirolnak közvetlen szomszédja volt. Ezzel azután Ausztria egyszer és mindenkorra elesett minden kilátástól arra, hogy Margit 1359-iki végrendelkezése megvalósuljon. Szerencsére ez az állapot nem tartott sokáig. Már 1362. október havában Meinhard — bizonytalan, vajjon önszántából-e, vagy pedig Rudolf osztrák herczeg biztatására, a ki röviddel előbb Münchenben volt, — titkon elhagyta e várost és Tirolba ment, a melynek lakosai már régóta várva várták. Három hónappal később, 1363. január 13-án az ifjú fejedelmet hirtelen, habár valószinűleg nem egészen váratlan, a halál elragadta.

Mialatt most Felső-Bajorország a Wittelsbachokra, Meinhard nagybátyjaira visszaszállt, Tirol kormányát anyja, Margit ragadta meg ujból. De néhány nap elegendőnek bizonyult arra, hogy a fejedelemnőnek trónra való képtelensége nyilvánvalóvá legyen. A gyönge asszony azonnal függésbe jutott egyes nemesektől és már január 17-én egész hatalmát kilencz tartományi úrból álló tanácsnak engedte át, a kik közül az ifjabb Matsch Ulrik tartományi kapitány, Schenna Petermann, tiroli várgróf és Rottenburg Henrik tartományi udvarmester váltak ki leginkább. Megigérte, hogy e tanács beleegyezése nélkül semmiféle kormányintézkedést nem tesz, senkinek hivatalt nem adományoz, sem attól meg nem foszt senkit, külföldi fejedelmekkel szövetségeket és szerződéseket nem köt, de még csak alkudozásokat sem kezd s hogy Tirolt halála után senkire sem hagyja. Sőt Margit arra is kötelezte magát, hogy ezek közül a tanácsosok közül egyet sem tesz le a többiek beleegyezése nélkül, vagy halála esetére másikat nem nevez ki, úgy hogy e nemesklikknek uralma örökre biztosítottnak látszott. De hogy ezt mily szellem hatotta át, az mindjárt kitünt. Matsch Ulrik ujból magának biztosította a tartományi kapitányi tisztséget, az összes jövedelmek és kiadások kezelésével, és pedig úgyszólván ellenőrzés nélkül, minthogy maga választhatta a négy tanácsost, a kiknek számot akart adni. Azon kivül megkapta a naudersi kerületet, Glurns városát és kerületét, az eyersi prépostságot és Jufahl várát, tehát a Vintschgau nagy részét. Hasonló módon gondoskodtak magukról a legtöbben a többi tanácsosok közül, úgy hogy rövid idő mulva az egész ország apránként kezökre került volna.

Tirol szerencséjére már néhány nap mulva mentő érkezett, a ki véget vetett ennek a nemesi uralomnak és megakadályozta az ország végromlását, t. i. Rudolf osztrák herczeg.

Mióta Maultasch Margit 1359-ben házának kihalása esetére Tirolt az osztrák herczegekre hagyta, Rudolf a legnagyobb figyelemmel kisérte az ottani eseményeket. Minthogy nővérét, Margitot, Meinhard feleségét s ennek kanczellárját: Lichtenwerth János brixeni kanonokot különböző kedvezményekkel megnyerte Ausztria részére, könnyen kaphatott megbizható tudósitásokat mindenről. Ezen az úton Rudolf Meinhard aggasztó egészségi állapotáról is idejekorán értesülhetett. Könnyen átláthatta, hogy mily fontos volna, ha még Meinhard halála előtt vagy nem sokkal azután jönne Tirolba, mert hiszen várni lehetett, hogy a bajor herczegek, mint Meinhard legközelebbi firokonai, Tirolra szintén fognak igényt támasztani, ezt az országot hamarosan elfoglalják és Margitot arra kényszerítik, hogy mondjon le róla. Rudolf tehát elhatározta, hogy a legrövidebb úton bajor vagy görzi terület érintése nélkül Tirolba siet. Kevéssel január 5-ike után, a mikor még Bécsben van, néhány kisérővel, közöttük kanczellárjával: János gurki püspökkel, a Semmeringen és Felső-Stájerországon, valamint Karinthián át a Pusterthalba utazott. Január 18-án a Bruneck és Brixen között fekvő Rodeneckben volt.

Tirolban Rudolf arról értesült, hogy sógora, Meinhard épen meghalt s hogy Tirol kormánya anyja kezébe került. Nyomban intézkedett, hogy Margittal és tanácsosaival Bozenben összejőjjön. Miután Margit a Wittelsbachok követelései ellenében oltalmat csak az osztrák herczegeknél találhatott, Rudolfnak bizonyára nem

volt nehéz, hogy őt kivánságának teljesítésére rábirja. 1363. január 26-án átadta neki és fivéreinek, „mint legközelebbi atyafiainak és örököseinek“ Tirolországot, hogy ezentúl urai legyenek, alattvalóinak pedig meghagyta, hogy nekik hűséget és engedelmességet esküdjenek. Mindazonáltal haláláig még Margit kormányozzon az osztrák herczegek nevében, a kik Tirol birtokában megvédik. A nemesség s a városok ellenállás nélkül hódoltak az osztrák herczegeknek, a kiket egyúttal a brixeni püspök a püspökség gondviselőségével és mindazokkal a jószágokkal megadományozott, a melyeket a tartományok korábbi urai birtak.

Amint előre lehetett látni, a Wittelsbachok csakugyan szintén igényt támasztottak Tirolra. Azonban Ausztria szerencséjére maguk között is viszályok támadtak, amelyek miatt egyelőre lehetetlen volt erélyesen föllépniök. Ugyanis noha Meinhard halála után Felső-Bajorországnak a korábbi családi szerződések értelmében nagybátyjaira: a „római“ Lajosra és brandenburgi Ottóra kellett volna szállnia, mégis ezt a tartományt fivérök, István bajor-landshuti herczeg foglalta el és az alattvalókat hódolatra kényszeritette. Ez Istvánt nemcsak megakadályozta abban, hogy Tirol megszállásának egyetlen lehető időpontját fölhasználja, hanem említett fivéreit is annyira maga ellen ingerelte, hogy Tirol elfoglalására minden támogatást megtagadtak, sőt arra az esetre, ha gyermektelenül maradnak, a brandenburgi őrgrófságot a császár fiának igérték. Ez viszont a császárt s a bajor herczegeket tette ellenségekké, mig egyébként IV. Károly, a ki Ausztriával háborút viselt, Bajorország természetes szövetségese lett volna. Már május elején Károly Rudolf herczeggel bizonytalan időre fegyverszünetet kötött, a mely fölmon-

dás után csak négy hónap mulva volt lejárandó,[1] úgy hogy Ausztriának erről az oldalról nem kellett tartania semmitől. Sőt még a tulajdonképi Bajorország erejét sem lehetett Tirol ellen felhasználni, minthogy István fivére, Albrecht bajor-straubingi herczeg Felső-Bajorországra szintén igényt támasztott. Ez csak október havában egyezett ki Istvánnal olyformán, hogy pünkösdig a Felső-Bajorországért való viszályukat nem folytatják, s azután választott birák döntsék el, időközben pedig Tirolt egyesült erővel el akarták foglalni és maguk között föl akarták osztani.

Rudolf herczeg ezt az időt, melyet a Wittelsbachok tétlensége folytán nyert, felhasználta arra, hogy Tirolt egészen hatalmába kerítse. Nem titkolhatta önmaga előtt, hogy a Bajorországgal készülő háború első sorban a fenyegetett országban erélyesebb kormányt tesz szükségessé, mint a minőt oly gyönge asszonytól, a milyen Maultasch Margit volt, várni lehetett. Hogy ezt már most lemondásra bírja, augusztus hóban ismét Tirolba ment, a hol Hall mellett némely iránta ellenséges indulatú nemesnek és idegennek, valószinűleg bajoroknak támadása következtében oly nagy veszélybe jutott, hogy a halli és innsbrucki polgárok gyors és erélyes segitsége nélkül odaveszett volna. Úgy látszik Margit is érezte, hogy az ország kormányára az akkori veszélyes viszonyok között képtelen, s azért elhatározta, hogy enged Rudolf kivánságainak. Bozenben, hová a tiroli nemességet s az alsóbb rendeknek, meg a városoknak, a melyek Tirolban mind nagyobb jelentőségre emelkedtek s talán egyes kerületeknek kép-

[1] Zahn: *Austro-Friulana*, 193. l.

viselőit is meghívták,[1] Margit 1363. szeptember 2-án lemondott a kormányról, alattvalóit hűségesküjök és kötelezettségük alól feloldotta, és minden hatalmat az osztrák herczegekre ruházott, a kiknek nevében Rudolf fogadta az alattvalók hódolatát. Ezért azonban a tiroli rendek határozata értelmében terjedelmes birtokokat és gazdag jövedelmeket jelöltek ki számára. Nemsokára Margit elhagyta Tirolt és Bécsbe ment, a hol 1369. október 3-án meghalt.

Mihelyt Rudolf Tirol kormányát kezébe kapta, azonnal éreztette a nemességgel, hogy azt más szellem hatja át. A Bajorországgal fenyegető háború ellenére meg merte büntetni azokat, a kik Margit gyöngeségét az ország kárára nagyon is kizsákmányolták. Matsch Ulrikot elfogták és csak akkor bocsátották szabadon, mikor az ulteni völgyet az ottani Eschenloh várral együtt, továbbá a naudersi kerületet s az eyersi prépostságot egyebekkel együtt kiadta. Schenna Petermannt és Rottenburg Henriket szintén gazdag jövedelmektől fosztották meg. Ellenben más nemeseket, különösen pedig Innsbruck és Hall városát különböző kedvezésekkel az uj dinasztiához fűzték.

Szeptember derekán Rudolf Bozenből Trientbe ment, a hol e közben Ortenburg Albrecht a püspöki méltóságot tényleg elnyeré. Ez minden nehézség nélkül a herczegeknek hűbérül adta mindazokat a javakat és jogokat, a melyeket püspökségétől a korábbi tiroli grófok bírtak. Rudolf a püspöknek végre visszaadta azt a területet, a melyet 1347 óta Lajos őrgróf és fia megszállott volt, de oly súlyos föltételek mellett,

[1] V. ö. még Jäger A.-tól: *Geschichte der landständischen Verfassung Tirols* IIa, 147. s kk. ll.

hogy félig-meddig szekularizáczió számba mehetett, s ezentúl a herczeg volt a püspökség tulajdonképi ura. Mert a püspök a maga és utódai nevében megigérte, hogy Rudolf herczegnek és örököseinek, mint urainak szolgál, és nekik bárki ellen segitséget nyujt, beleegyezésök nélkül a püspöki városokba és várakba hivatalnokokat nem nevez ki és őket megesketi, hogy a herczegeknek akkor is fognak szolgálni, ha a püspök ellenségesen lépne fel ellenök, s hogy a püspöki szék megüresedésekor az ujonnan választott püspöknek és káptalannak a herczeg határozott irásbeli engedélye nélkül sem hódolni, sem egyébképen engedelmeskedni nem fognak. A püspökség összes vazallusai és alattvalói a püspök és herczeg közt támadt viszályok alkalmával szintén nem azt, hanem emezt segitsék. Ez időtől kezdve Trientet már alig lehetett önálló fejedelemségül tekinteni; az Tirolnak volt a része. A trienti püspökség két leghatalmasabb nemzetségét, a Castelbarco s a Lodron urakat is rábirta Rudolf, hogy birtokaikat Ausztriától fogadják hűbérül.

Csak miután Rudolf az osztrák uralmat Tirolban szilárdul megalapitotta, támadta meg ezt az országot István herczeg, támogatva fivérétől, Albrechttől, továbbá nagybátyjaitól, a rajnai pfalzgrófoktól, a nürnbergi várgróftól s a württembergi gróftól. Miután Kufsteinban és Rattenbergben, a melyek jövedelmeikkel együtt Maultasch Margitnak voltak lekötve, bajor várnagyok valának, a bajorok november derekán ellenállás nélkül nyomultak elő a Strass melletti szorosig (a Zillerthal bejáratánál), a hol Rudolf a tiroliakkal és nagyszámú zsoldos csapattal állást foglalt. Az ellenségeket visszavetette és Rattenbergen alul

a bajor határvidéket elpusztította. De mivel akkoriban a csapatokkal télen nem táboroztak, Rudolf herczeg is elbocsátotta seregét, sőt deczember derekán Tirolt egészen elhagyta, miután elutazása előtt még kivitte kanczellárjának, Jánosnak, brixeni püspökké történt megválasztását, s aztán visszatért Bécsbe. Ennek hírére a bajorok karácson táján egészen váratlanul még egyszer betörtek Tirolba és Zirl-ig (három órajárásnyira nyugatra Innsbrucktól) nyomultak elő. Azonban Hall és Innsbruck városok hősies védelme s a tél rendkívüli szigorúsága következtében csakhamar visszavonulni voltak kénytelenek, miután Zirl és Rattenberg között valamennyi falut és házat teljesen kiraboltak és elhamvasztottak.

A telet Rudolf arra használta fel, hogy alkudozásokat kezdett a császárral, kivel a mult évi májusi fegyverszünet óta nem ellenségeskedett. A teljes kibékülést megkönnyítette az, hogy IV. Károly, a ki harmadízben jutott özvegységre, 1363 tavaszán nőül vette pomerániai Erzsébetet, unokáját Kázmér lengyel királynak, a ki most az általános béke érdekében sikerrel fáradozott. 1364. február elején Brünnben nagy fejedelmi kongresszust tartottak, a melyen Katalin herczegnő, IV. Rudolf neje s a császár leánya, továbbá egy pápai követ közbenjárására IV. Károly, valamint Magyarország és Ausztria között béke jött létre. A császár február 8-án megerősítette Tirolnak az osztrák herczegek, mint Margit legközelebbi atyjafiai és törvényes örökösei részére történt elajándékozását. Ugyanakkor IV. Rudolf mint előbb Magyarországgal, úgy február 10-én a cseh uralkodóházzal is örökösödési szerződést kötött, a melynek jövőben igen fontos következményei lettek. Ha

IV. Károly, továbbá fia, Venczel és öccse, János morva őrgróf s ezeknek mindkét nembeli utódai törvényes örökösök nélkül halnak el, akkor a cseh tartományoknak az osztrák herczegekre s ezek mindkét nembeli utódaira kell szállaniok; viszont az osztrák tartományok amazok kezére kerülnek, ha Rudolf herczeg és fivérei, valamint nővérök Margit, III. Meinhard özvegye, a ki különben két héttel utóbb János morva őrgrófnak lett a felesége, végül a magyar királyi család tagjai, t. i. Lajos király s ennek anyja és unokahuga, s ezek utódai törvényes örökösök nélkül mulnak ki. Vajjon ez a terv, mely az osztrák, magyar és cseh országoknak egy kézben leendő egyesítését czélozta, valaha megvalósul-e, és vajjon melyik család aratja annak gyümölcseit: a Habsburgok vagy a Luxemburgok-e? — az Anjouk Magyarországon kihalófélben valának — az mindenesetre kétséges volt. De a gondolatot egyszer kimondták, s ez élt tovább, míg végre csakugyan megvalósult.

De mivel az osztrák herczegségek birodalmi hűbérek valának, melyekről a Habsburgok önhatalmúlag nem intézkedhettek, másrészről a cseh rendeknek a Luxemburgok kihalása esetére joguk volt, hogy uj királyt válaszszanak, IV. Károly mint császár megerősítette ezt a szerződést, s mind a választófejedelmeknek, mind a cseh nemeseknek és városoknak beleegyezését megnyerni igyekezett. Az osztrák tartományok nemességének és városainak jóváhagyása ugyan jogilag nem volt szükséges, mégis nagyobb biztosság kedvéért ezt is megszerezték.

Miután Rudolf Brünnben a császárnál kieszközölte Tirol megszerzésének elismerését, más praetedenseket is rávenni igyekezett arra, hogy igényeikről lemondjanak.

Már 1364. május 8-án rábirta erre Lajos és Ottó brandenburgi őrgrófokat, a kik még tulajdon fivérök, István ellen is Ausztriával szövetségre léptek. Époly szerencsés volt a görzi grófok egyikénél. Ezek 1342-ben birtokaikat úgy osztották meg, hogy Albrecht az Isztriában s a vend márkában levő birtokokat nyerte, fivérei: Meinhard s az imént elhalt Henrik Görzöt s a Karszton, Friaulban, Karinthiában meg a Pusterthalban levő birtokokat kapták. Albrecht, a ki, úgy látszik, el volt adósodva, az osztrák herczegek javára junius 6-án nemcsak Tirolra való igényeiről mondott le, hanem arra az esetre, ha magtalanul elhal, még saját birtokait is azoknak hagyta; Rudolf viszont megigérte, hogy kifizeti az adósságokat, a melyeket Albrecht zsidóknál csinált. Ellenben Albrecht fivére, Meinhard, a ki korábban IV. Rudolfhoz a legbarátságosabb viszonyban állott és 1361. szeptember havában valamennyi uradalmát az osztrák herczegekre hagyta, föltéve, hogy fiutódok nélkül hal el, 1363 óta a herczegekkel szemben hideg, sőt ellenséges magatartást tanusított.

1364. junius elején támadásaikat a bajor herczegek is megujították, kiknek a rajnai pfalzgrófok s a nürnbergi várgróf ezúttal is küldtek segédcsapatokat. Albrecht herczeg ostrom alá fogta a korábban Ausztriának elzálogosított Schärdinget, István herczeg pedig az Inn mellett fekvő salzburgi Mühldorf városkát. Azonban mindkét helység polgárai az ellenség minden rohamát visszaverték, míg végre IV. Rudolf, a ki nagyon is sokáig készülődött, augusztus derekán megjelent a harczmezőn, s a bajorokat az Inn-negyedben fekvő Ried mezőváros ellen intézett támadásával visszavonulásra birta. Mikor a bajor herczegek sietve közeledtek Ried fölmentésére,

ez már megadta magát, és Rudolf az ottani vár lerombolása után megkezdte visszavonulását. Az ellenségeskedéseknek egyelőre véget vetett a fegyverszünet, melyet a magyar király közbenjárásával szeptember 12-én kötöttek s azután, minthogy mindkét fél ki volt merülve, 1365. november 11-ig meghosszabbítottak.

A Bajorországgal való fegyverszünet Rudolfnak időt engedett, hogy figyelmét néhány hónapra kizárólag a belső viszonyokra fordítsa, a melyeket különben egész uralkodása alatt sohasem tévesztett el szem elől. Ámde ha igazságosak akarunk lenni tevékenységének ez oldala iránt, akkor nem vehetjük mértékül korunk felfogását s nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy a Rudolftól kormányzott országok nem alkottak egységes államot, hanem különböző törvényekkel és intézményekkel bíró kisebb-nagyobb területekből állottak, hogy mindegyik országban majd minden kerületnek s minden városnak ismét saját joga volt, s hogy a fenálló törvényeket és szokásokat önhatalmúlag nem változtathatta meg, hanem csak az érdekeltek, különösen pedig a nemesség beleegyezésével. Mindazonáltal e gátló korlátok ellenére Rudolf alatt oly törvényhozói tevékenység folyt, a minőt az egész középkoron keresztül sem előtte, sem utána nem tapasztalunk.

Egyike első intézkedéseinek az volt, hogy az osztrák nemességgel egyetértőleg megszüntette a herczegeknek ama jogát, hogy évenként egyszer a használatban levő pénzt a forgalomból kivonták, s a birtokosokra nézve némi veszteséggel ujonnan vert pénzzel becserélték. Rudolf 1359. márczius havában úgynevezett „kártérítés“ (Ungelt) vagyis az összes

nyilvános kocsmákban mért italokra kivetett tiz százalékos fogyasztási adó ellenében további intézkedésig erről a jogáról, a mely különösen a kereskedő világra volt nyomasztó hatással, lemondott.

Hogy a városokat emelje, a melyek főleg az 1349-iki borzasztó pestis következtében egészen elnéptelenedtek, s hogy az összeomlott házak fölépitését elősegitse, 1360-ban az összes uj épületeknek három évi adómentességet engedélyezett, egyúttal kijelentette, hogy minden házat, a mely egy év mulva még romban hever, s az összes üres házhelyeket a maga részére foglalja le. Egyszersmind törvényt hozott, hogy minden, a városi házakon nyugvó adókat és szolgálmányokat, a melyek egyházakat úgy mint világi testületeket, papokat úgy mint világiakat illettek, az évi adó nyolczszoros értékének lefizetésével meg lehet váltani, a mi körülbelül megfelelt a házi jövedelmek akkori értékének.[1] Egy évvel később Rudolf mélyreható rendeleteket adott ki a városi birtokoknak „holt kézben" való felhalmozása, valamint a papok s egyházi javak adómentessége ellen, melynek következtében mind több ház a városi terhek alól kivonta magát, a többi polgárok adója pedig mindinkább nagyobbodott. Megujitván és kibővitvén atyjának 1340-ben kiadott rendeletét, meghagyta, hogy az egyházak és kolostorok, papok és világiak javára tett végrendelkezések csak két városi tanácsos vagy két tisztviselő, avagy két más feddhetetlen személy jelenlétében történhetnek, a kik esküvel kijelentik, hogy a végrendelkezésnél minden igaz úton történt, s hogy minden birtok, habár törvényesen

[1] Bruder: *Studien über die Finanzpolitik H. Rudolfs IV. von Österreich*, 41. és 85. l. eltérő nézeten van.

került valamely egyház vagy egyházi személy tulajdonába, egy év leforgása alatt eladandó olyannak, ki a városi adóknak és terheknek alája van vetve. Egyúttal megszüntette Rudolf az adó alól való fölmentéseket, a melyeket egyes papi vagy világi személyeknek vagy testületeknek engedélyeztek, úgy hogy ezentúl egyházaknak, papoknak és nemeseknek is kellett adót fizetniök városi birtokaik után. Hogy előmozdítsa az idegeneknek Bécsbe való költözését, Rudolf a zárt czéheket eltörölte itt és elrendelte, hogy bármely vidékről való kereskedőknek, munkásoknak és mesteremberekneknek jogukban áll, hogy Bécsben szabadon megtelepedjenek és bármely mesterséget folytassanak. Minden bevándorlónak három évi adómentességet igért.[1] Hogy a közbiztonságot emelje, Rudolf a magánosok kezében levő bíróságokat eltörölte s az összes menedékhelyeket három kivételével megszüntette. Legtöbbjét ezen eredetileg Bécs számára kiadott törvényeknek[2] azután más városokra is kiterjesztették.

De nemcsak alattvalóinak anyagi érdekeiről gondoskodott Rudolf. Arra is törekedett, hogy Ausztria a művészet és tudomány terén is a többi országok mellé sorakozzék, legalább mint velök egyenrangú, ha nem is előzheti meg őket. E tekintetben ipa, IV. Károly szolgált mintaképeül.

Rudolf elhatározta, hogy a Szent Istvánnak szentelt akkori plébánia-templomot, melyet a XII. század dereka táján román stílben építettek, egészen

[1] Azonban 1368-ban a czéhek jogait ismét helyreállították. V. ö. Weiss: *Gesch. d. Stadt Wien* I², 434. s k. l.

[2] Most összegyűjtve Tomaschek J. Á.-nál: *Geschichtsquellen der Stadt Wien* czimű művében, I. rész, I, 140—161. ll.

átalakítja s az épen virágjában levő gót stílben két óriási toronynyal nagyszerű székesegyházat emel. A tervet állítólag egy ismeretlen nevű klosterneuburgi építőmester készítette. 1359. április 7-én tette le Rudolf a templom alapkövét. Másfélszáz évig tartott, míg a nagyszerű épület bizonyos tekintetben befejeztetett és jelenlegi alakját nyeré.[1] De Rudolf volt az, kiben a terv eszméje megfogamzott s a ki hozzáfogott annak kiviteléhez, s ezzel Bécset középpontjává tette a különböző művészeteknek, a melyeket egy ily templom építése és díszítése szükségképen odavonz, s ennek a városnak hosszú időre döntő befolyást szerzett azok fejlődésére a szomszéd országokban, jelesen Magyarországon is.

Szintúgy halhatatlanná tette magát IV. Rudolf a bécsi egyetem alapításával,[2] ipát e tekintetben is szerencsésen utánozván. Miután általánosságban megnyerte a pápa beleegyezését, 1365. márczius 12-én kiállította az alapítólevelet, s hogy a tanítókat és tanulókat nagyobb számban odavonja, széleskörű előjogokat, teljes adómentességet, külön törvénykezést stb. adományozott nekik. Egy nyilvános egyetemi könyvtár felállítását is tervezte. Miként a prágai egyetemre, úgy a bécsi főiskolára nézve is a párisi egyetem szolgált mintául; ezt is egyrészt négy karra, másrészt négy nemzetre osztották fel. Sajnos a pápa utólag IV. Károlyra s ennek alkotására, és talán a párisi egyetemre való tekintetből is,[1] a bécsi egyetemtől megtagadta a theológiai

[1] Az építkezés történetét s a róla szóló irodalmat lsd. Weissnél i. h. I, 472—486. 582. l.

[2] Kink R.: *Geschichte der kaiserl. Universität zu Wien.* Aschbach J.: *Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens.* Bécs, 1865. Denifle: *Die Universitäten des Mittelalters* I, 604. s kk. ll. V. ö. 705. s k. l.

fakultást s ez, de még inkább IV. Rudolf nemsokára bekövetkezett halála egyideig megakadályozta annak felvirágzását.

Nagy eredményt ért el Rudolf országa belsejében azzal, hogy szabadságleveleire való utalással s nagy pénzösszegekkel a Schaunberg grófokat, a kik részben birodalmi, részben a bambergi püspökségtől való hűbérekül a Traun s a Hausruck, az Atter-tó s a Duna között majdnem az összes kerületeket bírták s a kik hosszabb idő óta majdnem teljesen független állást foglaltak el, 1361-ben rábírta arra, hogy területök legnagyobb részében az osztrák herczegek legfőbb birói hatalmát és adókivető jogát elismerjék.

Miután e közben fivérei, Albrecht és Lipót (III. Frigyes már 1362-ben meghalt) nagykorúságukhoz közeledtek, Rudolf a kormány jogaiban való részvételre nézve velök megegyezésre igyekezett jutni.

Mióta a Habsburgok az osztrák tartományokat bírták, közösen vitték a kormányt, előnyös ellentétben más német fejedelmi házakkal, a melyek hatalmukat folytonos felosztásokkal gyöngítették. De habár elméletben az uralkodás közös volt is, habár mikép Albrecht 1355-ben kiadott házi törvényében mondja, a „legöregebbet úgy tekintsék, mint a legifjabbat s a legifjabbat úgy, mint a legöregebbet", mégis tényleg a legöregebb gyakorolta a legnagyobb befolyást s a kevésbbé fontos kérdéseket egyedül intézte el, míg a családnak korra nézve második tagja rendesen igen kiterjedt hatáskörrel a külső tartományokat kormányozta, a melyek külön közigazgatási területet alkottak.

IV. Rudolf eleinte a legidősebbnek kizárólagos

[1] Denifle, i. m. 705. s k. l.

döntést igyekezett biztosítani minden kormányügyben. Ez okból az ál-privilegiumokba fölvette azt a passust, hogy „az osztrák herczegek közül a legöregebbet illesse az uralkodás“, és sokáig úgy viselkedett, mintha ő volna az egyedüli uralkodó. Mégis, mikor fivérei fölserdültek, belátta, hogy nem lehet őket a kormánytól állandóan távol tartani, s azért 1364. november 18-án családi szerződést kötött velök, mely a korábbi szokásra látszott visszatérni, de a legöregebbnek mégis túlnyomó befolyást volt biztosítandó. Országaikat és birtokaikat, ha ezek jövőben egyre szállanak is, a herczegek valamennyien osztatlanul hagyják és közösen bírják, egyik sem idegeníthet el semmit a másiknak hozzájárulása nélkül, vagy házasodhatik meg, vagy házasíthatja meg gyermekeit. Ettől eltekintve a legöregebb mégis nagy előjogokat nyert. Neki kellett képviselnie a herczegi házat kifelé, a hűbéreket átvenni és eladományozni, az adókat beszedni, a kincstárt s a levéltárt őrizni. Egyúttal övé a legnagyobb jövedelem s a legfényesebb udvartartás, s az ifjabbaknak csak annyit ad, hogy fejedelmileg élhessenek. Tulajdonképi kormányintézkedéseknél, tanácsosok és tisztviselők kinevezésénél, jogok és kiváltságok adományozásánál a legöregebb csak akkor van kötve a többiek beleegyezéséhez, hogy ha nála vannak, míg az ifjabb herczeg, ha helytartóul valamely országba küldik, csak annyi hatalommal bír, a mennyit a többiek ráruháztak, nevezetesen a legidősebb beleegyezése nélkül egyikök sem köthet szövetséget vagy kezdhet háborút.

Rudolf figyelme a belső viszonyokról nagyon is hamar ismét a külső viszonyokra fordult, a melyek Ausztriára nézve veszedelmesekké váltak.

A béke, a melyet IV. Rudolf 1362-ben az aquiléjai

patriárkával kötött, nem tartott sokáig. IV. Károly, a ki akkor Ausztriával meghasonlott volt, 1363. április 4-én annak rendelkezéseit, nevezetesen Windischgrätz, Laas, Adelsberg és Chiusa várának átengedését érvénytelennek nyilvánítá.[1] Miután a patriárka ennek következtében egy erről szóló oklevél kiállitását megtagadta, Rudolf 1363. szeptember elején négyszáz lovast Friaulba küldött, a kik egyesültek a patriárka ellenfeleivel, különösen a Spilimbergo urakkal, és különböző ellenségeskedésekre vetemedtek. Azonban hivatalosan a fegyverszünet tovább tartott, s minthogy Rudolf akkoriban Bajorországgal háborút viselt, s a patriárka egymagában alig mert volna szakítani Ausztriával, ez okból bajosan került volna hamarjában nyílt harczra a dolog, ha a patriárka Carrara Ferenczben, Pádua urában, hatalmas szövetségesre nem talál.

Ez a feltrei és bellunoi püspök területén, a mely nemcsak ezeket a városokat, hanem a keleti Valsuganát is magában foglalta, szintén magához ragadta a főhatalmat, azonban birtokában veszélyeztetve érezte magát, mikor IV. Rudolf Tirol megszerzése után Valsuganában párthíveket toborzani, sőt Feltrét és Bellunót a melyek már 1337-től 1347-ig Tirollal egyesítve valának, magához ragadni igyekezett. IV. Károly Ausztriával való kibékülése után 1364. május 9-én erre való jogairól lemondott Rudolf osztrák herczeg javára, a kire most a püspök is átruházta e területek kormányát. Rudolfnak eme törekvései rábirták Carrara

[1] Zahn, *Austro-Friulana*, 190. l. Az itt közölt fontos oklevelek és Zahn kutatásai: *Über das „Additamentum Chronici Cortusiorum"*, Bécs, 1876 (az „Archiv f. österr. Gesch". LIV. kötetéből) az én előadásommal: *Gesch. Rudolfs IV.* czimű művemben (140. skk. ll.) a következőkre nézve összehasonlitandók.

Ferenczet, hogy 1364. augusztus 13-án a patriárkával Ausztria ellen három évre szövetséget kössön.

A szövetségesek a háborút az Ausztria pártján álló friauli nemesek ellen állandóan szerencsével viselték. Egyik várat a másik után ragadták el tőlük és megverték a csapatokat, a melyek Ausztriából segítségökre jöttek. Miután Rudolf kisérletei, hogy Velencze vagy a magyar király közbenjárásával békét vagy legalább fegyverszünetet hozzon létre, hajótörést szenvedtek, mert ellenfelei biztosra vették a győzelmet, s ezekhez április hóban a görzi Meinhard is csatlakozott: Felső-Olaszország többi urai között igyekezett szövetségeseket szerezni. Már 1364 nyarán alkudozást kezdett Visconti Bernabóval fivérének, Lipótnak, Visconti leányával, Viridis-szel való egybekelése ügyében, a kit Lipót 1365. február hóban tényleg el is vett. Május első felében Rudolf elhatározta, hogy személyesen megy Olaszországba. Apródnak öltözve az Alpokon át a Pusterthalba ment, de mivel ebben az évszakban a hegység még hóval van borítva, az átkelés közben betegséget kapott, a mely arra kényszerítette, hogy néhány hétig Tirolban maradjon. Egészsége még nem állott teljesen helyre, mikor junius derekán útját della Scálá-hoz Veronába és onnan Milanóba folytatta. Visconti Bernabó-t rábírta, hogy segédcsapatokat küldjön Valsuganába. De Milanóban állapota egyre roszszabbodott, úgy hogy 1365. julius 27-én, alig huszonhat éves korában meghalt.

Több gyöngesége ellenére, a melyek egyébiránt részben ifjúságának voltak a következményei, IV. Rudolf I. Albrecht mellett kétségkivül a legkiválóbb volt a Habsburgok között; szakadatlanul tevékeny ember, tele teremtő politikai eszmékkel, a ki lelkesült a

művészetért és tudományokért. Tirol megszerzése, az Anjoukkal és Luxemburgokkal való örökösödési szerződések megkötése, a melyek hivatva voltak arra, hogy az osztrák, magyar és cseh országok egyesülését előkészitsék, a bécsi egyetem s a Szent István-templom alapitása oly tettek, melyek a fejedelemnek helyet biztositanak Ausztria és Németország legkiválóbb emberei sorában.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

III. Albrecht és III. Lipót közös uralkodása. (1365—1379.)

Mikor IV. Rudolf nagyszerű tervei közepette elhunyt, Ausztria többé-kevésbbé veszélyes helyzetben volt. Az aquiléjai patriárkával és szövetségeseivel: Carrara Ferenczczel és görzi Meinharddal nyilt harczban állott. Az ellenségeskedéseket Bajorországgal, a melylyel görzi Meinhard május hóban szintén szövetséget és házassági szerződést kötött,[1] csak fegyverszünet szakitotta félbe. Lajossal, Magyarország királyával, a ki Carrara Ferencz barátja volt, szintén feszült volt a viszony. Maga a császár is a másfél évvel előbb kötött szerződés ellenére nem volt hajlandó, hogy Ausztriát, a melynek növekedő hatalma szükségkép felkölté féltékenységét, a maga számára remélhető előny nélkül hathatós támogatásban részesitse. Rudolf mindezektől a nehézségektől gyáván bizonyára nem riadt volna vissza. Ámde most az osztrák tartományok élén két serdületlen ifjú állott: III. Albrecht és III. Lipót,[2] amaz még nem volt tizenhat, emez körülbelül tizennégy éves volt, tehát képtelenek erélyes cselekvésre, mint azt a helyzet meg-

[1] Lsd. *Gesch. der Vereinigung Tirols mit Österreich* czimű művemben a 426—428. számú regesztákat.

[2] Kurz F.: *Österreich unter H. Albrecht d. Dritten*, 2 köt., Linz, 1827. Egger J.: *Geschichte Leopolds III. von Österreich.* Innsbruck, 1869. (Külön-nyomat a cs. kir. főreáliskola évi értesitőjéből.

kivánta. Ehhez járult, hogy Albrecht, a ki érettebb koránál fogva kezdetben okvetetlenül nagyobb befolyást gyakorolt, természettől békeszerető, erőszakos rendszabályoktól idegenkedő ember volt.

Az osztrák herczegek törekvése tehát mindenek előtt arra irányult, hogy ellenségeikkel a békét helyreállítsák. Bajorországgal a fegyverszünetet 1365. október havában ujból a következő év ápril 23-ig meghoszabbitották és alkudozást folytattak békekötés végett. De a föltételek, a melyek mellett a bajor herczegek Tirolról készek voltak lemondani, oly súlyosak valának, hogy csak a fegyyerszünetnek 1366 karácsonig való meghoszabbitása jött létre.[1]

III. Albrecht főleg a császárban keresett támaszt, a ki azonban el volt határozva, hogy a herczegnek ezt a hajlandóságát és Ausztria nehézségeit lehetőleg a maga érdekében kizsákmányolja. Károly törekvése t. i. oda irányult, hogy az Ausztria és Magyarország között fenállott szövetséget, különösen a néhány év előtt kötött örökösödési szerződést felbontsa, s hogy ily szerződéseket egyrészről csak Csehország és Magyarország, másrészről Csehország és Ausztria között enged fenállani, úgy hogy a Luxemburg-háznak alapos kilátása lehetett arra, hogy az egyiket vagy a másikat kezére keriti. Hogy Magyarországot még biztosabban megszerezze családjának, a császár fia: Venczel számára megkérte Erzsébet herczegnőnek, Lajos király unokahugának és valószinű örökösének a kezét,[2] és még

[1] *Geschichte der Vereinigung Tirols*, 431. 432. 441. 442. 444. számú regeszták.

[2] Úgy látszik, már előbb azon munkálkodott, a pápa Erzsébetnek Albrecht osztrák herczeggel való házasságához ne adjon dispenzációt. Lsd. Steinherz-et a „Mitth." IX, 560. s k. l.

1365 végén megnyerte a herczegnő nagybátyjának beleegyezését. Albrecht osztrák herczegnek, a ki ennek következtében elesett menyasszonyától s a magyar koronára való kilátástól, Károly a maga leányát Erzsébetet kinálta feleségül, a kit, noha csak nyolcz éves volt még, 1366. márczius 19-én Prágában megeskették vele. Miután a mellett a föltevés mellett, hogy Magyarország örököse a cseh trónörököshöz megy nőül, az Ausztria és Magyarország között kötött korábbi örökösödési szerződés értéktelenné vált, a császár könnyű szerrel elérte, hogy mind a két félt rábírja annak felbontására. Annál szorosabbra fűzték a köteléket a Habsburg- és Luxemburg-házak között egy 1366. márczius 26-án kötött szerződéssel. A császár, fia: Venczel, és öccse: János egyrészről, Albrecht és Lipót herczegek másrészről egymásnak nemcsak ujból biztosították a trónutódlást országaikban, de sőt elhatározták, hogy Csehország és Ausztria már mostantól kezdve mindnyájok közös birtoka legyen; ép azért, ha egyik vagy másik területöket megtámadnák, mindegyik fél tartozik segitséget nyujtani.[1]

IV. Károly buzgóbban pártolta most Ausztriát és nevezetesen az Aquiléjával való fegyverszünet megkötését igyekezett kieszközölni. Az osztrákok itt már IV. Rudolf halála után uj veszteséget szenvedtek, a mennyiben 1365 őszén utolsó híveik a friauli nemesek között, továbbá a Spilimbergo urak és Venzone városa magukat a patriárkátusnak alája vetették.[2] A kibékülést megkönnyitette az, hogy IV. Rudolffal

[1] Lsd. IV. Károly regesztái közül a 4232. 4277a. 4278. 4284—4287. 4291. 4307—4311. 4314. s k. 4319. s k. 4323—4325. 6340. R. S. 426. 432. 434.

[2] Zahn: *Austro-Friulana*, 294—311. l.

egyidejűleg a patriárka: della Torre Lajos is meghalt, s hogy helyébe Randeck Marquard augsburgi püspököt választották, ki a császárhoz közeli viszonyban állott. 1366. május 30-án a patriárka IV. Károly parancsára Ausztriával másfél évre fegyverszünetet kötött, a melyhez Meinhard görzi gróf is csatlakozott. A nélkül, hogy forma szerint béke jött volna létre, a fegyverszünetet több éven át meghosszabbították.[1] Carrara Ferenczczel sem tartott tovább a háború, úgy hogy Ausztria déli határain egy ideig zavartalan békének örvendhetett.

Ez annál inkább vált előnyére, mert másrészről veszélyes vihar volt készülőben ellene. A Bajorországgal való, 1366 karácson táján lejáró fegyverszünetet úgy látszik nem ujitották meg többé, s habár a békét mindjárt nem is zavarták meg, mégis napról-napra várni lehetett az ellenségeskedések kitörését. A magyar király is sértve érezte magát, hogy az osztrák herczegek, mikor Erzsébetnek III. Albrechttel való eljegyzését felbontották, vele minden szorosabb összeköttetést megszüntettek. Lajos annyira ment, hogy 1367 őszén a bajor herczegeknek ajánlatot tett egy Ausztria-ellenes szövetségre, a mire ezek természetesen készséggel ráállottak. Sőt már az osztrák tartományok felosztásában is megegyeztek: az Enns-től keletre eső területeknek, tehát Alsó-Ausztriának és Stiriának Magyarországra, az Enns feletti tartományban, továbbá a Karinthiában és Tirolban tett foglalások-

[1] Kurz, I, 22. 57. 189. V. ö. *Vereinigung Tirols*, 110. l. 2. jegyz. és Theiner: *Vet. Monum. Hung.* II. 118. Meghosszabbitás három évre 1368. november 19-én. Manzano: *Ann. del Friuli* V, 258. entr.

nak Bajorországra kellett volna szállaniok.[1] Magyar- és Bajorország közös támadása Ausztriára nézve annál komolyabb következményekkel járhatott volna, mert ugyanakkor a hatalmas Aufenstein urak, a kik Karinthia egész délkeleti részét Bleiburg körül bírták, szintén fellázadtak.[2]

Azonban Ausztria ellenségei nem titkolhatták maguk előtt, hogy a tervezett hódításokat könnyebben lehet megbeszélni, mint megtenni. A hadi tudomány akkori állapotában a védőnek a támadóval szemben mindig sok előnye volt. Ehhez járult, hogy az osztrák herczegek, a kik már magukban véve is jelentékeny hatalmat képviseltek, akkoriban nemcsak IV. Károly hathatós támogatására számíthattak: a passaui és seckaui püspökök, a salzburgi érsek s végül a freisingi és bambergi püspökök az osztrák herczegségekben levő terjedelmes birtokaikért szintén szövetséget kötöttek velök.[3] A salzburgi érsek s a bambergi püspök segítségével tényleg 1368 nyarán az Aufensteinok fölkelését leverték, őket magukat elfogták, birtokaiktól megfosztottaknak nyilvánították és börtönre vetették.[4] Lajos, Magyarország királya, úgy látszik vagy teljesen megváltoztatta szándékát vagy Ausztriának és szövetségeseinek hatalmától tartott, mert teljesen nyugodt maradt. Erre egyébiránt az Oláhország ellen való hadjárata is befolyással lehetett.

Csak a bajor herczegek határozták el magukat

[1] Oefele: *SS. R. Boic.* II, 187. s kk. ll. *Mon. Hung. Hist Acta extera* II, 656. s kk. ll.

[2] Hermann H.: *Handbuch der Gesch. des Herzogtums Kärnten* I, 67. s kk. ll.

[3] *Vereinigung Tirols mit Österreich*, 111. s k. l.

[4] Hermann I, 71. s kk. ll.

egy utolsó kisérletre, hogy Tirolt erélyes támadással hatalmukba keritsék.[1] 1368 nyár utolján, mikor az osztrák herczegek 1400 lovagot János brixeni püspök vezetése alatt Olaszországba küldöttek,[2] s tán az Aufensteinok ellenállása sem volt még egészen megtörve, egy bajor sereg benyomult az országba és miután ily betörésre úgy látszik nem gondoltak, sikeres ellenállásra úgyszólván sehol sem talált. Az egész Innvölgye, a hol Hall és Insbruck polgárai városaikat ezúttal is a legbátrabban védték, ki volt szolgáltatva a túlhatalmas ellenségeknek; a Seefeld melletti Schlossberg és Landeck várak a Felső-Inn völgyében kezökbe kerültek. A bajorok a Wipp völgyén keresztül akadálytalanul előre nyomultak, bevették Belső- és Külső-Matrei várakat, a melyek azt elzárták, átkeltek a Brenneren, elfoglalták Sterzinget s már az ország szivében állottak. Ekkor János brixeni püspök, ki az Olaszország ellen indított hadjáratról épen visszatért, további előmenetelöknek gátat vetett. A püspökség miniszteriálisait és vazallusait, továbbá Brixen és Bruneck városok polgárait, sőt a püspökséghez tartozó kerületek parasztjait is hadba szólitotta, a szűk Eisack völgyében Brixen és Sterzing között alkalmas pontokon öt sánczot emeltetett, s ezeket lovasokkal és gyalogsággal, meg néhány száz parasztal megszállotta. Ezek a nehezen áttörhető völgytorlaszok a bajorokat feltartóztatták addig, mignem Lipót herczeg egy hamarosan összegyűjtött sereggel a

[1] Erről s a békekötésről lsd. *Vereinigung Tirols mit Österreich* czimű művem 112. s kk. ll. V. ö. Jäger A.-tól: *Geschichte der landständischen Verfassung Tirols* IIa, 178. s kk. ll.

[2] A herczegeknek 1374-ben kelt oklevele szerint, Liebenau T.: *Bischof Johann von Gurk, Brixen* stb. cz. művének 172. l.

Pusterthalon át közeledett s azután a tiroli nemeseket és polgárokat meg a brixeni püspök csapatait magához nem vonta. Ezekkel az egyesült erőkkel a bajorok nem mertek szembe szállani. Nagy pusztítások közt visszavonultak Tirolból, miután az elfoglalt legfontosabb várakat: Matreit, Landecket és Schlossberget őrséggel megrakták s bennök egy jövendő hadjáratra támaszpontokat biztosítottak maguknak. Lipót herczeg hiába igyekezett, hogy Matreit hosszabb ostrommal tőlük elragadja.

A bajorok veszélyes jelenléte Tirol közepén s a pénzhiány az osztrák herczegeket hajlandókká tette arra, hogy kedvezőtlen föltételek mellett is békét kössenek. A bajor herczegek is készek voltak ajánlataik elfogadására, miután ujabban azt tapasztalták, hogy Tirolt mégsem lehet oly könnyen elfoglalni, s mivel az a kívánság, hogy házuknak Brandenburgot a császárral való háború által is biztosítsák, szükségessé tette az Ausztriával való kiegyezést. Hosszas alkudozások után, a melyeknek sikere többször kétségesnek látszott, végre 1369. szeptember 29-én létrejött a schärdingi béke. A bajor herczegek lemondtak Tirolról és elhagyták a tőlük megszállott várakat. Ellenben az osztrák herczegek kárpótlásul 116,000 aranyforintot fizettek nekik, Schärdinget, a mely 66,000, továbbá a sváb Weissenhorn és Buch városokat, a melyek 13,000 aranyforintért voltak Ausztriának elzálogosítva, váltságdíj nélkül visszaadták, és Bajorországnak hagyták Rattenberget is, a melynek birtoklása az utóbbi időben Bajorország és Tirol között vitás volt.

Ily módon Tirolt hosszú harczok után s nagy áldozatok árán a Habsburg-háznak biztosították. De ezt az árt az ország megérte. Helyreállította Ausztria

összeköttetését a svájczi szövetségesektől fenyegetett külső tartományokkal; növelte már is jelentékeny túlsúlyát déli Németországban s végül a legfontosabb alpesi szorosoknak s az Olaszországba vezető legkényelmesebb összekötő útnak birtokába juttatta, a mely országnak részben való meghódítása később csakis ennek következtében volt lehetséges.

Ugyanez időtájt Ausztria a Svábföldön nem jelentéktelen szerzeményhez jutott. Egon, Freiburg grófja, 1366. márczius havában azt tervezte, hogy csellel hatalmába keríti Freiburg városát, a mely nagyobb önállóságot élvezett, mint a hogy kívánatosnak találta. Ámde tervével kudarczot vallott. Bosszúból a polgárok a grófnak falaik tövében levő várát lerombolták, a kitől viszont a következő évben október 18-án Endingennél teljes vereséget szenvedtek. A kölcsönös gyűlölet oly magas fokra hágott, hogy a jó egyetértés örökre lehetetlennek látszott, s azért a gróf körülbelől 100,000 aranyforintnyi összegért lemondott a városban levő mindennemű jogáról. Az osztrák herczegek fáradozásainak, kik a városnak 20,000 forintot fizettek és megigérték, hogy a váltságdíjhoz még 32,000 forinttal járulnak, sikerült a polgárokat 1368. junius 23-án uralmuk elismerésére rábírni.[1] Ennek alapján Ausztria a breisgaui tartományi grófságra is igényt támasztott, miután IV. Károly, mikor 1360-ban Egon grófnak azt hűbérül adta, kijelentette volt, hogy azt örökösei és utódai közül mindenkor az nyerje el, a ki Freiburg ura.[2] Noha Egon a város eladásánál a maga részére határozottan fentartotta a tar-

[1] Stälin K. F. *Wirtemberg. Gesch.* III, 294. s kk. ll.
[2] *Reg. Kar.* 3267. sz.

tományi grófságot, az osztrák herczegek követeléseikkel mégis czélt értek.

Kevésbbé szerencsések voltak ezek nem sokkal azután, mikor kisérletet tettek Trieszt városának megszerzésére. A viszonyok részben hasonlók valának. Trieszt, mint Isztria parti városai általában, 1202 óta Velenczétől igaz, hogy nagyon laza függésbe jött s annak évenként bizonyos mennyiségű bort kellett szolgáltatnia.[1] Mikor a triesztiek 1368-ban egy velenczei őrhajót, a mely egyik polgárnak bárkáját sócsempészés miatt Velenczébe akarta küldeni, elfogtak s a kapitányt megölték, a velenczei kormány ezt az esetet arra akarta felhasználni, hogy Triesztet nagyobb függésbe hozza. Miután a triesztiek nem akarták az összes követeléseket teljesíteni, városukat a velenczeiek 1368. deczember havában vizen és szárazon körülzárták és ugyancsak szorongatták. Hogy ne legyen kénytelen Velencze uralmát elismerni, Trieszt 1369. augusztus 31-én az osztrák herczegek alá vetette magát. Ezek elfogadták az ajánlatot s a város fölmentésére jelentékeny sereget küldöttek,[2] a mely november 10-én megtámadta a velenczei sánczműveket, a melyekkel a várost körülzárták. Már áttörték ezeket s az ostromlók el akartak vonulni, mikor a velenczei tengernagytól

[1] Giov. Cesca: *Le relazioni tra Trieste e Venezia sino al 1381 Verona*, Padova: 1881. V. ö. az okleveleket Kandler *Codice dipl. Istriano*-jával. (Lapszámozás nélkül.)

[2] Ezt személyesen sem Lipót nem vezethette, a hogy az olasz krónikások mondják, sem Albrecht, mint azt Egger i. h. 14. l. 3. jegyz. lehetségesnek tartja. Mert Lipót akkor a külső tartományokban volt. Albrecht október 28-án Ennsben állít ki oklevelet, holott az osztrákok már november 5-én Trieszt előtt állottak.

hamarosan partra szállított tengerészek a harczot megujitották s az osztrákokat visszavonulásra kényszeritették. Néhány napra rá Trieszt megadta magát, a mely most kénytelen volt forma szerint elismerni Velencze fenhatóságát és őrséget befogadni. Mindazonáltal e sikerek ellenére a velenczei kormány kész volt jelentékeny áldozatokra, hogy Ausztriával békét hozzon létre, miután a háború folyamán Németország nagyobb részével a nyereséges kereskedelmi forgalom megszakadt. Az 1370. október 30-án Laibachban kötött béke értelmében az osztrák herczegeknek nem kevesebb mint 75,000 aranyforintot fizetett, a miért Triesztről lemondtak.

Ez a bevétel a herczegekre nézve annál kivánatosabb volt, mert pénzügyeik a legszomorúbb állapotban valának. Az Olaszországgal és Bajorországgal folytatott sok háború, a Freiburg elnyeréséért tett jelentékeny kiadások, a Tirolért kártérités fejében fizetett nagy összegek meghaladták pénzerejöket. Nagyon sok birtokukat és jövedelmüket, egész városokat és kerületeket voltak kénytelenek elzálogositani,[1] s ezzel rendes jövedelmeiket még inkább apasztották. Hogy legégetőbb szükségleteiket födözhessék, a kor szokása szerint a zsidókat vették elő, a kiket 1370-ben a herczegek parancsára egy napon egytől-egyig elfogtak és javaiktól megfosztottak.[2] Egyúttal a herczegek azt a különös lépést tették, hogy 1370. junius 19-én két udvarmesterüknek, Liechtenstein-Nikolsburg Jánosnak és Wehingen

[1] Nagyszámú példák Birk Lichnowsky-hoz közölt regesztáiban, IV. köt.

[2] *Fragm. de quatuor Albertis,* Pez-nél „SS. Rer. Austr." II, 383.

Reinhartnak, Ausztria kincstartójának és pénzverőjének, Nagyszombati Jánosnak (Johann von Tirnau), pinczemesteröknek s egy bécsi polgárnak 1374 végeig az egész pénzügyi igazgatást, még a tisztviselők kinevezését is, átengedték s azt a jogot adományozták, hogy tetszés szerinti adókat vethetnek ki. Sőt még arra is kötelezték magukat a herczegek, hogy hozzájárulásuk nélkül háborút nem indítanak. A jövedelmekből a két fejedelemnek évenként csak 17,000 font fillért (vagy 42,500 aranyat) kellett kifizetniök, a felesleget pedig adósságaik törlesztésére fordítaniok.[1]

Noha a herczegek ily pénzszorultságban valának, mégis bele sodortatták magukat egy uj küzdelembe, a mely 1372-ben Velencze és Carrara Ferencz között tört ki. Mig ezt a magyar király, Velencze régi ellensége támogatta, a köztársaság az osztrák herczegeket igyekezett a maga pártjára vonni és segitségükért nagy összeg pénzt ajánlott fel nekik. Miután a herczegek Velenczével szövetkezve remélhették, hogy elnyerik Feltre és Belluno városokat, a melyekre régóta sóvárogtak, 1373. január hóban Velencze támogatására a trevisoi területre 1200 lovast küldöttek. Azonban a herczegek nemsokára pártot cseréltek, mikor Carrara, a kinek érdekében Lajos, Magyarország királya, buzgón közbenjárt, február 6-án ezer lovas ellenében felajánlotta, hogy tüstént átengedi Valsuganát, Feltrét és Bellunót, továbbá 100,000 arany hadi segélyt helyezett kilátásba, ha ujabb osztrák segédcsapat jelennék meg Treviso előtt. Noha a velenczeiek hatalmas szövetséggel állottak szemben,

[1] Lichnowsky herczegnél, IV, DCCCXVII.

mégis julius 1-én döntő győzelmet arattak a páduai és magyar hadseregen és Carrarát már szeptember 21-én kedvezőtlen békére kényszerítették. Csak Ausztriával nem jöhetett létre az egyesség hosszas alkudozások ellenére. Sőt inkább 1376 tavaszán ujból kitört a háború, a melyben Lipót herczeg a velenczei hadvezérek ellen változó szerencsével harczolt. Mindazonáltal a magyar király[1] közbenjárására 1376. november 7-én másfél évig tartó fegyverszünetet, 1378. szeptember 28-án pedig, mikor Velencze Genuával, Carrarával és Magyarországgal nehéz háborúba bonyolódott, végleges békét kötöttek, a mely Ausztriának Olaszországban tett hóditásait meghagyta.[2]

Ugyanakkor az osztrák herczegek uralmukat délen más irányban is kiterjesztették, a mennyiben 1374. márczius havában Albrecht görzi gróf magtalanul történt elhalálozása után, a tiz évvel előbb kötött szerződés értelmében ennek birtokait Isztriá-ban (Pisino körül s a fiumei öböl nyugati oldalán), továbbá a vend márkában (különösen Möttlinget, Tschernemblt és Weissenburgot) elfoglalták.[3]

Mig a nehéz külső viszonyok sürgősen követelték volna az osztrák politikának határozott terv szerint való biztos vezetését s az összes erőknek annak érdekében való felhasználását, a mit egyszer elhatároztak: Ausztria hatalmát aggasztó módon megbénitották az Albrecht és Lipót herczegek között támadt viszályok,

[1] *Mon. Hung. Acta extera* III, 135—138.

[2] Kurz, I, 90—105. 131—139. 151—156. Egger i. h. 21—24, 30—33. l. Romanin III, 243—251.

[3] Lichnowsky IV, 1158. sz. reg. V. ö. a görzi grófoknak 1342-iki osztálylevelét *Geschichte der Vereinigung Tirols* cz. művem 157. l.

a kiknek egyenetlenkedése végre még a kezökben egyesített tartományok elszakadására is vezetett.[1]

IV. Rudolf halála után az 1364-iki családi szerződés értelmében III. Albrecht a maga számára követelte a főhatalmat s azt tényleg gyakorolta is. Nemcsak a herczegi házat képviselte, a mennyiben egyedül eszközölte a hűbéradományozásokat,[2] hanem hagyományos szokás szerint több dolgot öccsének hozzájárulása nélkül intézett el. Lipót nagyravágyását és tettvágyát azzal elégítette ki, hogy majdnem mindig őt küldte meglehetősen széleskörű felhatalmazással, ha Tirolban vagy a külső tartományokban egy herczeg jelenlétére volt szükség, és különösen Tirolnak Bajorország ellen való védelmét bízta reá.

Ez az állapot tovább tartott hat évnél. Azonban Lipót minél öregebb lett, annál elégedetlenebb volt vele. Nagyravágyó és nyugtalan, pompaszerető és pazarló lévén, korlátozva érezte magát amiatt, hogy bátyjának van alárendelve, s arra törekedett, hogy jogok és jövedelmek dolgában vele egyenlő legyen, vagy pedig, hogy keresztülvigye a Habsburg-birtokok megosztását; míg Albrecht ily követeléseknek azt vethette ellenébe, hogy a szokásra mutatott

[1] A különböző osztályszerződéseket Kurz-nál: *Albrecht III.* I, 238. s kk. ll. V. ö. a fejtegetéseket Zeissberg H.-nél: *Der österreichische Erbfolgestreit nach dem Tode des Ladislaus Posthumus*, az „Archiv. f. österr. Gesch." LVIII, 1. s kk. ll., és Jäger A.-tól: *Geschichte der landständischen Verf. Tirols* IIa, 189. s kk. ll.

[2] Lichnowsky IV, 702. 713. 786. 790b. (VII. köt.) 823b. 836. 837. 882. 958b. 1050. 1059. sz. reg. Lipót ezt csak 1368 végétől fogva teszi többnyire „a maga és öccse nevében" és csak a külső tartományokra vagy Tirolra nézve. 884. 937. (943). 954. 957. 1051. sz. reg.

rá. Mindazonáltal Albrecht Lipótnak, úgy látszik, mégis engedményeket tett, mert 1371. október hó óta hűbéri adományozások ismételve mindkettőjük nevében történtek.[1] Mikor Lipót 1372 tavaszán[2] a poroszok ellen indított keresztes hadjáratból visszatért, úgy látszik megujította követelését, utóbb azonban mégis elismerte bátyja előjogait és csak azt kivánta, hogy Albrecht vele és birtokával „testvériesen bánjon".[3] Hogy mily nagy volt már a feszültség a két fivér között, az kitünik abból, hogy Albrecht Schaunberg Ulrik gróftól, az Enns feletti tartomány kapitányától határozottan segitséget igértetett magának arra az esetre, ha Lipót ezt a szerződést meg nem tartaná s őt valamire kényszeriteni akarná, a mi annak határozataival s a régibb osztrák fejedelmek ősi jogaival ellenkeznék.[4]

Valóban Lipót herczeg, tán még inkább felingerelve egyes nemesektől, a kik megosztott és gyönge uralkodást érdekeikre nézve előnyösebbnek találtak, nem hagyott fel követeléseivel, úgy hogy attól lehetett tartani, hogy kenyértörésre kerül a dolog. Hogy kibékülést hozzanak létre, 1373. julius hóban a salzburgi

[1] Lichnowsky 1059. 1063. sz.

[2] Hogy ez a hadjárat nem esik 1370-be, mint a hogy még Zeissberg H. i. h. 10. l. és Jäger A. i. h. 190. l. vélik, hanem az 1372-ik év első hónapjaira, Egger i. h. 18. l. helyesen vette észre. *Hermanni de Wartberge Chron. Liv.* a „SS. R. Prussic." II, 99. szerint 1372. február hóban történt.

[3] Albrecht 1375. junius 3-án kelt oklevelének kifejezése szerint Kurz-nál I, 267. l.

[4] Ulrik oklevele 1372. április 23-áról i. h. I, 236. *Urkb. d. L. ob d. Enns* VIII, 584. l. 1373. április 27-én Albrecht herczeg Schaunberg Henrik gróftól ugyanolyan tartalmú oklevelet állíttatott ki magának. U. o. VIII, 644. s k. l.

és prágai érsekek, továbbá a passaui, brixeni, churi, gurki, chiemseei és freisingi püspökök, valamint számos gróf és osztrák meg stájer tartományi úr Bécsben összegyűltek. Közbenjárásukra mindkét fivér 1373. julius 25-én két év tartamára szerződést kötött, mely szerint Albrecht legalább a kormánynak s a jövedelmeknek megosztásába beleegyezett. Ez idő alatt minden polgári és hadi tisztséget az Enns alatt és Enns feletti Ausztriában meg Stiriában neki kellett betöltenie, Lipótnak pedig Tirolban, a külső tartományokban és Krajnában. Csakhogy a tisztviselőknek mindkét herczegnek kellett esküt tenniök s a jövedelmekből mindegyiknek a felét beszolgáltatniok. Az utóbbi Karinthiára nézve is állott, a hol a kormány akkoriban Meinhard görzi grófra volt bízva. A birtokokat eladni és elzálogosítani vagy megterhelni, valamint nagyobb hűbéreket eladományozni egyik herczegnek sem szabad a másik beleegyezése nélkül. A mit egyikök szerez vagy megtakarít, arra a másik számot nem tarthat.

Ezzel a szerződéssel már megvetették az alapot az osztrák tartományok teljes elszakításához. A bizalmatlanság, a mely annak egyes pontjaiban nyilvánul, különösen az a kikötés, hogy egy-egy herczegnek szerezményeit többé ne az egész család élvezze, világosan mutatják, hogy az egység tudata eltűnt, s most már csak a czélszerűség kérdése lehetett: vajjon ne menjenek-e még tovább egy lépéssel s ne osszák-e meg a tartományokat is? Valóban Lipót nem volt megelégedve azzal, a mit eddig elért, hanem nemsokára birtokainak és jogainak gyarapítását követelte. Már október hóban mindkét fivér megint viszálykodott, úgy hogy már a háború kitörésétől is lehetett

tartani, s azért Prágába, a császárhoz mentek. Ez közbenjáróul lépett fel, de egyúttal fiával és fivérével együtt megigérte, hogy vejének, Albrecht herczegnek segítséget nyujt mindenki ellen, a ki őt országaiban, méltóságában vagy hatalmában megtámadná vagy szorongatná.[1] Másrészt Lipót 1375. február 3-án a bajor herczeget arra az igéretre birta, hogy ha közte és Albrecht között háborúra kerülne a dolog, ennek nem fognak segítséget nyújtani.

Bizonyára csak Albrecht engedékenységének lehetett köszönni, hogy a nagyobb bajt elkerülték, mert lépésről-lépésre meghátrált fivére követelései előtt. A legközelebbi szerződésben, melyet a herczegek 1375. junius 3-án egy évre kötöttek, a korábbi felosztást ugyan megtartották alapul, azonban Lipótnak Karinthia s az Isztriában ujonnan szerzett területek, továbbá a vend márka és Felső-Itália kormányát is átengedték. Támadó háborút egyik sem kezdhet a másik beleegyezése nélkül, egyesült erővel tett hódításokat egyenlően kell megosztani. Nagyon világosan jellemzi mindkét fivérnek egymáshoz való állását, hogy mindjárt ez egyesség létrejötte alkalmával kimondották a viszályok további tartamának lehetőségét és megállapították, hogy ez esetben Ausztriát, sőt Bécs városát s a herczegi várat is két egyenlő részre kell felosztani, hasonlóképen mindegyiket a többi tartományok közül, hogyha ezeknél a tartományok szerint való felosztásban nem tudnának megegyezni.

Ennyire ugyan nem került a dolog, sőt inkább az eddigi állapot néhány évig megmaradt. Azonban egy 1376. augusztus 6-án kötött szerződés értelmében még a külső politikában is az egyesnek a működésre

[1] V. ö. *Reg. Kar. IV.*, 5273. sz.

jelentékenyen nagyobb teret engedtek. Ugyan még most is megtiltották mindegyiknek, hogy önhatalmulag támadó háborút kezdhessen, de elismerték azt a jogot, hogy mint szövetséges társ saját költségén idegen államnak segítséget nyujthat és tetszés szerint szövetségeket köthet, hacsak nem hátrányosak a másik herczegre nézve. E rendelkezés következtében Ausztria a külfölddel szemben mint egész többé nem léphetett föl. Ez már nem volt a kormánynak s a jövedelmeknek egyszerű megosztása, hanem egy nagy lépés az állam teljes szétdarabolásához.

A lehetetlenség, hogy a külső politika fontos kérdéseire nézve egymással megegyezzenek, a mi oly különböző természeteknél, a milyenek Albrecht és Lipót valának, mindenesetre a legnehezebb dolog lehetett, 1379. szeptember 25-én végre a neubergi (kolostor a Semmeringtől nyugatra) egyességre vezetett, a melynek értelmében az osztrák tartományokat teljesen és nem többé bizonyos meghatározott számú évek tartamára megosztották.[1] III. Albrecht most már csak az Enns felett és Enns alatt fekvő Ausztriát kapta, Steier, Hallstadt és Ischl területével együtt, de Németujhely nélkül, III. Lipót a többit, tehát Stiriát (Németujhelylyel), Karinthiát, Krajnát, a vend márkát, Isztriát, Feltrét és Bellunót, Tirolt s a külső tartományokat,[2] és ráadásul

[1] A főszerződés Rauch-nál: *SS. Rer. Austriac.* III, 395. A mellékszerződéseket felsorolja Lichnowsky, i. m. IV, 1447--1453. sz. reg.

[2] Viszont julius hóban megállapították, hogy 1382. április 23-ig Lipót Ausztriát, Albrecht a többi tartományokat kapja, s ekkor ép annyi időre csere történjék. V. ö. a Kurz-nál I, 174. s kk. ll. közölt oklevéllel III. Albrecht leveleit Lichnowsky-nál, i. m. 1437. és 1543. (1379-hez tartozik) sz. s a tudósítást a *Mon. Hung. Acta extera* III, 193. l.

100,000 arany forintnyi összeget. Abban az esetben, ha egyik törzs fiágon kihal, összes birtokai a másik ágra szállanak. Ha egyikök kiskorú gyermekeket hagy hátra, a másik viszi a gyámságot és tartományaik kormányát, míg a fiú tizenhatodik évét el nem éri. A másik kárára egyik sem köthet szövetséget, ellenséges támadás ellen mindegyik fél a másiknak segítséget tartozik nyujtani. Ha egyikök kénytelen volna valamelyik uradalmát eladni, a másiknak idegenek előtt elővételi joga van. Ezektől a megszorításoktól eltekintve, mindegyik mind a külső, mind a belső politikában a saját útján haladhatott s csak azzal jelezték a Habsburg-birtokok hajdani egységét, hogy mindegyik herczeg valamennyi tartománynak czímét és czímerét viselte. Miután Venczel, a német király, a következő év elején ezt a tartományi felosztást megerősítette, a birodalom feje is elismerte azt.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

III. Albrecht és III. Lipót uralkodása országaik megosztásától (1379.) a Sempachi csatáig. (1386.)

III. Albrecht uralkodása az osztrák herczegségekre nézve a nyugalom és béke kora volt. Történtek ugyan egyes határvillongások, melyek a középkorban úgyszólván sohasem szüntek meg egészen, valamint harczok rabló nemesek és nyugtalan hűbéresekkel, különösen a hatalmas Schaunberg Henrik gróffal.[1] Egészben véve azonban az ország jótékony nyugalmat élvezett. Ez részben Albrecht országainak fekvésében leli magyarázatát, a melyeket majdnem egészen fivérének birtokai vagy hatalmas államok, mint Csehés Magyarország vettek körül, s ezek ellen nem lehetett hódító hadjáratot indítani. A döntő momentum azonban mégis Albrecht jelleme volt.[2]

III. Albrecht határozottan békeszerető fejedelem volt, a ki egész életében csak egy nagyobb hadjáratot indított és pedig 1377 nyarán Poroszországba, hogy a pogány litvánok ellen való harczban a lovagi méltóságot kiérdemelje. Különben a nyugalmat szerette, noha nagyon távol állott a mogorva

[1] Kurz i. m. II, 1—56. Stülz: *Grafen von Schaunberg* a „Denkschriften der kais. Akad." XII. köt. 189. s kk. ll.

[2] Az erre vonatkozó helyeket összegyűjtötte Kurz II, 200. s kk. ll.

töprengéstől. Hogy hébe-korba a zajos városi élettől visszavonulhasson, Laxenburg várát építette, a mely halastavakkal és vadaskertekkel volt ellátva. Jámbor szive mindenek előtt vallásos gyakorlatokra áhítozott. A szombatról vasárnapra virradó éjszakát sohasem töltötte ágyban, hanem imádsággal és ájtatos elmélkedéssel Isten anyja tiszteletére. Mindazonáltal jámborsága nem akadályozta meg, hogy egyházi átok alá ne kerüljön, mert oly vakmerő volt, hogy 1390-ben szűkiben lévén a pénznek, a papság birtokaitól adót szedett.[1] Nemcsak érzéke volt a tudományok, különösen a csillagászat és theológia iránt, hanem értett is azokhoz. A bécsi egyetem, a mely IV. Rudolf kora halála miatt csak épen hogy megnyílt, III. Albrechtben második alapitóját tiszteli. Sikerült azt teljessé tennie, a mennyiben 1384-ben rábirta a pápát a theológiai kar engedélyezésére. Miután a párisi egyetemen, mely addig a kereszténységben első volt, az egyházi szakadás miatt a németek és francziák között viszály támadt, Albrecht a legkitünőbb német tanárokat Bécsbe tudta édesgetni, közöttük Hessenből Langenstein Henriket, „ezt a korifeust a theológiai, philosophiai, mathematikai és fizikai tudományokban", továbbá a friz Oyta Henriket; mindkettőjöktől a theológiában maga a herczeg is vett leczkéket.[2] Miután a tartomány fejedelme mindenképen pártolta és mégsem korlátozta önállóságában, az egyetem csakhamar annyira felvirágzott, hogy európai hírre emelkedett. Azonban Albrecht vallá-

[1] *Ann. Mellic.* az 1390. évhez. IX. Bonifácz pápa brévéje Kurz-nál II, 282. l.

[2] Aschbach I, 27. s kk. ll.

sos elmélkedései és tanulmányai közepette nem feledkezett meg egyéb uralkodói kötelességeiről sem. Reggel mise végeztével bármely alattvalója, a legalsóbbrendű épúgy, mint a legelőbbkelő, a herczeg elé járulhatott és előadhatta kérését és panaszát. Valamennyi fivérei között e tekintetben bizonyára Albrecht ütött leginkább atyjára s azért a nép legjobban is szerette.

Egészen más jellemű III. Lipót uralkodása, egy lovagias, vitéz és harczias férfiúé, a ki leginkább hasonlít szépunokájához, I. Miksa császárhoz. Minden törekvése harczra és hódításra irányult; ámde vállalatai a kezdetben elért sikerek ellenére mégis majdnem mindig szerencsétlenül végződtek, mert egyszerre nagyon is sok dologba fogott s azért erejének idő előtt való kimerülése miatt egyetlen egy tervét sem valósíthatta meg egészen.

Nem sokkal a Habsburg-tartományok állandó felosztása után, mikor Velenczét Genua s annak szövetségesei: a magyar király és Carrara Ferencz szorongatták, Lipót herczegnek alkalma nyílt, hogy olaszországi birtokait megnagyobbítsa s a tengerig terjeszsze. Mert hogy Treviso ne juthasson Carrara Ferencz kezébe, a köztársaság 1381. április 5-én ezt a várost területével s a cenedai grófsággal együtt neki engedte át, azzal a föltétellel, hogy legkésőbb a következő év Gyertyaszentelő ünnepe tájáig Carrara Ferencz ellen megkezdje a háborút. Lipót nagyszámú sereggel Karinthián és Friaulon át Treviso ellen indult s miután az ellenségek az ostromot abban hagyták, május 8-án a felszabadult lakosság örömujjongása közepett a városba bevonult. A többi terület legfontosabb városai szintén ellenállás nélkül ismerték el uralmát.

Azonban Carrara Ferencz nem akarta kiadni a megerősített helyeket, a melyeket korábban Treviso területén elfoglalt és Lipótnak a harczot annál gyorsabban kellett volna megkezdenie ellene, mivel Velencze Trevisot csak ezzel a föltétellel engedte át. Ámde a herczeg attól tartott, hogy a Carrara ellen való határozott föllépésével fölkelti Lajosnak, Magyarország királyának elégületlenségét, kinek a leánya, Hedvig, legöregebb fiának, Vilmosnak jegyese volt. Velencze ellenségeivel maga is alkudozásokat kezdett, a melyek 1381. augusztus 8-án a turini békére vezettek. Azért Lipót julius 26-án a magyar király közbenjárására Páduával a Velencze ellen való háború tartamára fegyverszünetet kötött.

Alighogy Carrara a Velenczével kötött béke következtében szabad kezet nyert, megkezdte az ellenségeskedéseket Treviso ellen, hogy ezt a várost kezére kerítse. Lipót Treviso támogatására ismételve küldött sereget az Alpokon át és 1383 nyarán személyesen Olaszországba ment. De Carrara Ferencz nagyobb seregek előtt mindig váraiba vonult vissza, hogy aztán, ha Lipót csapatai egy idő mulva zsold hiányában hazatértek, ujból előrontson.

Miután Lipót sem fegyverszünetet nem nyerhetett, sem elhatározó sikert a harczmezőn nem aratható, végre is kénytelen volt a trevisoiakat az osztrák uralomhoz való ragaszkodásuk ellenére a gyűlölt Carrarának kiszolgáltatni. Utóbbival 1384. január hó 28-án békét kötött és Trevisot területével együtt 117,000 arany fejében neki átengedte. Sőt 1386. május hóban szorultságában 60,000 aranyért még Feltrét és Bellunót is zálogul adta Carrarának, úgy hogy Friaul kivételével az összes olasz birtokokat

elvesztette és Ausztriát az Alpok déli lejtőjétől ismét visszaszoríttották.[1]

Az egyetlen tartós hódítás, a melyet III. Lipót délen tett, Trieszt városa volt, mely a Velencze ellen való szövetséges nagy háború idején a genuai hajóhad segítségével Velenczétől elpártolt. A triesztiek eleinte ismét az aquiléjai patriárka fenhatóságát ismerték el. De mivel ez sokkal gyöngébbnek látszott, hogysem a várost a velenczeiek ellen állandóan megvédje, 1382. szeptember havában magukat önként Lipót osztrák herczeg uralma alá vetették, a ki abban a hírben állott, hogy alattvalóival jól bánik s hogy jogaikat és szabadságaikat nem korlátozza.[2]

A mi Lipót herczeget arra kényszerítette, hogy magának Olaszországban minden áron nyugalmat szerezzen, az Németország délnyugati részének veszélyes helyzete volt.

Lipót törekvése itt is sváb birtokainak megnagyobbítására, különösen pedig oda irányult, hogy ezeket a közbül eső területek megszerzésével Tirollal s a többi osztrák tartományokkal közvetlen kapcsolatba hozza. Erre nézve már IV. Rudolf vagy tulajdonképen kanczellárja, János gurki püspök tette meg az első lépést, az Arlbergen túl, a Rajna mellett fekvő neubergi uradalomnak 1363-ban történt megvásárlásával. Lipót

[1] Arról az időről, mikor Treviso osztrák uralom alatt állott, érdekes okleveleket közöl Verci: *Storia della Marca Trivigiana*, XV. és XVI. köt. Az ujabbak közül a leghelyesebb leírás Egger-nél: *Leopold III.* 45—71. 80. l.

[2] Gataro: *Chron. Tarvis.* Muratori-nál, „SS. R. It." XIX, 467. l.: „Si diedero al duca, perché il trattava benissimo i suoi sudditi dogni cosa e faceva loro giustizia e buonissima compagnia". A megelőző eseményekről v. ö. Cescá-t, 73—79. l.

1375-ben 30,000 arany forinton a gyermektelen Montfort-Feldkirch Rudolf gróftól megvette a feldkirchi grófságot, mely az Ill-től Hohenems tájáig terült el. Dornbirnnel, Höchsttel s a Bódeni-tó mellett fekvő Fusachhal, meg a hozzátartozó belső bregenzi erdővel. A gróf magának csak a haszonélvezetet tartotta fenn haláláig, a mely 1390. november derekán következett be.[1] 1381-ben Lipót 66,000 aranyforinton Hohenberg Rudolf gróftól, a ki már 1375-ben Haigerlochot és vidékét elzálogosította neki, megvette terjedelmes birtokait, melyek a Felső-Neckar mindkét partján Rottenburgtól fölfelé a Fekete-erdő tájáig és Haigerlochon túl délfelé a Dunáig terjedtek, úgy hogy Ausztria épen a Svábföld szivében vetette meg a lábát. Az osztrák birtokoknak a déli sváb földön való gyarapodása annál könnyebben vezethetett egy kikerekített herczegség alapitására, mivel az egész sváb herczegség a Stauf-ház kihalása után számos apró területre bomlott. Lipót kilátásai nagyobbodtak, mikor az őt különösen pártoló Venczel király 1379-ben a felső és alsó sváb földön ráruházta a tartományi gondviselői tisztségeket, t. i. a főfelügyeletet az ottani birodalmi városokra és birodalmi jószágokra, és pedig nem mint visszavonható tisztséget, hanem zálogképen 40,000 arany ellenében, tehát előreláthatólag örök időkre, mert valószinűtlen volt, hogy ezt az összeget a birodalom valaha meg fogja fizetni.

[1] Zösmair J.: *Politische Geschichte Vorarlbergs im XIII. und XIV. Jahrhundert unter den Grafen von Montfort und Werdenberg* (a feldkirchi cs. kir. reál- és főgymn. 1877—79. értesitőjében) III, 18. s kk. ll. Erre, valamint a következő svábföldi szerzeményekre nézve v. ö. Stälin-től: *Wirtemberg. Geschichte* III, 296. s kk. ll.

Itt azonban Ausztria ellen egy hatalom lépett fel, mely ez időtájt mind nagyobb jelentőségre emelkedett t. i. a sváb városok szövetsége.[1] A sváb birodalmi városok, a melyek nagyobbszámuak, de többnyire kisebbek voltak, mint a Németország más vidékein fekvő városok, a birodalmi hatalom gyöngesége mellett biztonságukat és függetlenségüket a nemesség rablásvágya s a fejedelmek támadásai ellen csak kölcsönös támogatással tudták fentartani. E végből 1376-ban, mikor IV. Károly közülök néhányat el akart zálogosítani, szövetséget kötöttek, a mely mind jobban terjedt és már 1379 nyarán harminczkét várost foglalt magában. Miután a sváb tartományi gondviselőség elzálogosításában a birodalomtól való közvetlen függésükre nézve veszedelmet láttak, elhatározták, hogy annak ellent állanak és valóban kivitték, hogy Lipót herczeg a gondviselőséget csak 1382-ben kapta meg és pedig nem zálogul, hanem tisztségképen. Lipót annál kevésbbé szánhatta el magát a városi szövetséggel való harczra, minthogy annak hatalma a rajnai városoknak már 1381-ben történt csatlakozása következtében még jelentékenyen emelkedett s ő maga akkoriban Carrarával háborút viselt. Ez okból igyekezett a városokkal jó lábra helyezkedni, a mi sikerült is neki, miután 1382-ben közbenjárására béke jött létre köztük s az iránt ellenséges lovagtársaságok között. Azonban az érdekek különfélesége miatt állandó egyetértés lehetetlennek látszott, sőt a háború

[1] Vischer V.: *Die Geschichte d. schwäbischen Städtebundes 1376—1389* a „Forsch. z. deutsch. Gesch." II, 1—200. l., pótlékkal u. o. III, 1—39. „Deutsche Reichstagsakten", I. köt. Lindner T.: *Gesch. des Deutschen Reiches vom Ende des 14. Jahrhunderts*, I. köt.

kitöréssel fenyegetőzött, mikor Bázel városa, a melyet Lipót magától függésbe igyekezett hozni, 1384-ben a sváb városok szövetségéhez csatlakozott. A városok most a svájczi szövetségesekkel igyekeztek szövetségre lépni, a kik Lipóttal szintén feszült viszonyban valának.

A béke, a mely három évtized óta Ausztria s a svájczi szövetségesek között fenállott, hosszú tartama ellenére csak fegyverszünet jellegével bírt. Luzern ugyan forma szerint még mindig elismerte az osztrák uralmat és némi adót is fizetett, mindazonáltal tagja maradt a szövetségnek, mely a Habsburg-ház rovására lett nagygyá. A szövetségesek nem felejthették el azt sem, hogy Glarus és Zug egyszer már hozzájuk tartozott. A schwyziek úgy látszik IV. Rudolf utolsó éveiben, a II. Albrechttel kötött béke ellenére megrohanták a szomszédos Zugot, elfoglalták a várost és területét s a polgárokat rábírták, hogy a szövetségesekkel az 1352-ben kötött frigyet megujitsák. Ez az erőszakoskodás azonban nem vonta maga után a béke megzavarását. A zürichiek fáradozásainak 1368. márczius 7-én sikerült Thorberg Péterrel, a svábföldi, aargaui és thurgaui osztrák tartományi gondviselővel s a schwyziekkel, valamint a pártjukon álló luzerniekkel, uriakkal és unterwaldeniekkel fegyverszünetet kötni, a melyet azután ismételve, utoljára 1375-től 1387-ig, meghosszabbitottak. Egyúttal megállapitották, hogy az osztrák herczegek ezentúl is Zugtól a szokásos adókat szedhetik s kinevezhetik az ottani ammannt, de ezt csak a schwyziek közül választhatják.[1]

[1] Zugnak a schwyziek részéről történt elfoglalása idejéről, a mely elfoglalásról csak egy zürichi krónika tudósít. Henne-

Miután ezt a vitás kérdést hosszabb időre elintézték, a többi vitás pont III. Lipót s a szövetség egyes helyei között pedig mégis csak csekély jelentőségű volt,[1] a békét bizonyára tovább is fenn lehetett volna tartani, ha nem lett volna oly túlságosan nagy az általános ellentét a fejedelemség, nevezetesen Ausztria, s a nyugati Alpok meg a Jura völgyeinek demokratikus elemei között. Különösen a luzerniek érezték magukat korlátozva, miután az osztrák terület közvetlenül városuk faláig ért. Bern, a mely a köröskörül fekvő községeket már régóta uralma alá igyekezett hajtani, bizonyára nem nagyon szivesen látta, hogy Ausztria, a mely már az Öchtlandban fekvő Freiburgot birta, tőszomszédságában megvetette a lábát, a menynyiben Kiburg Anna grófnő, az utolsó Nidau gróf nővére, nidaui, neuenburgi, büreni és altreui ura-

nél: *Klingenberger Chronik* 100. l. qqq. jegyz. lsd. Wyss-t az „Anz. f. Schweiz. Gesch." 1866, 53. s kk. ll. A zürichi krónika határozottan mondja, hogy az elfoglalás IV. Rudolf alatt történt. Különben csak 1367. május 22-ike után történtnek vélhetné az ember, mikor még Zug a külső tartományok többi osztrák városaival együtt a Csehország és Ausztria között kötött örökösödési szerződés megtartását igéri. (Lichnowsky IV, 799. sz.) Az úgynevezett thorbergi béke s annak meghosszabbítása ki van adva a *Sammlung der eidgenössischen Abschiede* című mű (II. kiad.) I, 299—306. ll.

[1] Ezeket megismerhetjük a panaszdalokból (Klagerodeln), a melyeket Liebenau T: *Sammlung von Aktenstücken zur Gesch. des Sempacherkrieges* czimen az „Archiv f. Schweiz. Gesch." XVII. köt. 92. s kk. ll. kiadott. A legfontosabb szemrehányás, hogy Lipót igérete ellenére vazallusait, a Kiburg grófokat, a Solothurn és Bern ellen való harczukban, továbbá a pártjukon álló waldstättéket támogatta, aligha bir alappal, miután ezt a panaszt csak az Ausztriával való háború kitörése után hangoztatják.

dalmait 1379-ben 40,000 aranyforinton Lipót herczegnek elzálogosítá.[1]

Mikor aztán a birodalmi városok a szövetségeseknek azt az ajánlatot tették, hogy csatlakozzanak hozzájuk, a schwyziek ellentállottak, noha korábban valamennyi között mindig a legharcziasabbak valának, talán, mert nem akarták, hogy ily messzemenő vállalatokba bonyolódjanak, és példájukat Uri és Unterwalden is követte. Ellenben a szövetség városi tagjai: Zürich, Luzern, Zug és Bern, s az utóbbival szövetséges Solothurn birodalmi város 1385. február 21-én a sváb, frank és rajnai városokkal kilencz évre szövetséget kötöttek, a mely határozottan Lipót osztrák herczeg ellen irányult.[2] Már a nyár folyamán a sváb városok, különösen Bázel sürgetésére meg akarták támadni a herczeget s erre uj szövetségeseiket is felszólították, a kik azonban egyelőre aratással mentegetőztek. Lipót helyzete azzal is rosszabbra fordult, hogy legidősb fiának és menyasszonyának, Hedvig magyar herczegnőnek atyja, Lajos király örökségének egy részét akarván biztositani, Venczel király előbbi kegyét megvonta tőle, sőt egyenesen ellenségesen lépett föl ellene. Ugyanis elvette tőle az eddig viselt sváb tartományi gondviselőséget s a birodalomi városoknak meghagyta, hogy a birodalom zászlója alatt támadják meg VII. Kelemen ellenpápa párthíveit, a kik között Lipót osztrák herczeg volt a legkiválóbb.

[1] Lichnowsky IV, 1463. 1475. sz.

[2] V. ö. erre, valamint a következő alkudozásokra nézve Vischer V.-n a „Forschungen“ II, 55. s kk. ll. és Lindner T.-n I, 270. s kk. ll. kivül még Tobler Gy.-től: *Die Beziehungen der schweizerischen Eidgenossenschaft zu den deutschen Reichsstädten 1385—1389.* (Stuttgart, 1879.)

A városoknak a herczeg ellen való háborúját tehát nemcsak a király helybenhagyása szentesité, hanem egyszersmind úgy tűnt fel, mint küzdelem az igazi pápáért a schismatikus ellen.

Lipót a készülő veszélyt elhárítani s a birodalmi városok, valamint a szövetségesek iránt való engedékenységgel a szakadást elkerülni vagy legalább elodázni igyekezett. Egy ideig ez sikerült is neki; úgy látszik ismételve megegyeztek a fegyverszünet egy nemében. Ekkor a különböző szövetségesek részéről történt erőszakosságok egész sora jelt adott a harczra. Már 1385. deczember 20-án a zürichiek vásár alkalmával Rapperschwyl városát csellel hatalmukba keríteni szándékoztak. De a csel meghiusult, mert a polgárokat még idejekorán figyelmeztették. Sikeresebb volt a luzerniek hasonló vállalkozása. Ezek deczember 28-án váratlanul megrohanták a városuktól egy órányira fekvő Rothenburgot oly időben, mikor a város polgársága és gondviselője a falakon kívül templomban valának, a várost hatalmukba kerítették, a falakat lebontották s a várat lerombolták. Néhány napra rá a luzerniek Sempach városkát s az entlibuchi völgyet is annektálták, a mennyiben az ottani lakosokat polgári jogokban részesítették.

A forma szerinti hadüzenet nélkül történt emez ellenségeskedésekkel el volt vetve a koczka. A luzerniek és szövetségeseik számos várat foglaltak el, és pedig nemcsak osztrák, hanem nemesi várakat is, elpusztitották ellenfeleik birtokait, mig az osztrák tartományi gondviselők a szövetségesek területe ellen intézett portyázásaik alkalmával a kölcsönt visszaadták.[1]

[1] Az úgynevezett *Klingenbergi krónika* két szerkezetben, egy szövetséges (zürichi) s egy inkább osztrák érzelmű, 113.

Közvetlenül az ellenségeskedések kitörése előtt a zürichiek Luzern figyelmeztetésére a sváb városokat felszólították, hogy a kötött szövetség értelmében kezdjék meg a harczot Ausztria ellen. A svábföld birodalmi városai 1386. február 7-én elhatározták a háborút s a rajnai városokat is rá akarták bírni arra, hogy nekik segítséget nyujtsanak. Azonban ehhez, valamint a szükséges fegyverkezéshez időre volt szükség. Ez okból a városok közbenjárására Ausztria s a szövetségesek között fegyverszünetet kötöttek, a melynek február 22-étől junius 17-ig kellett volna tartania. E közben a városok buzgósága jelentékenyen alábbhagyott. A rajnai szövetség tagjai már az 1385. februárban kötött szerződés értelmében sem voltak kötelesek arra, hogy a szövetségeseket segítsék, és idegenkedtek egy előreláthatólag sokáig tartó háborútól. A sváb városok szövetségében is békésebb hangulat kezdett terjedni. A szövetséges városoknak a nemességhez és több fejedelemhez, különösen a bajor herczegekhez való viszonya annyira feszült volt, hogy napról-napra nyílt háború kitörésétől lehetett tartani, és meggondolatlan dolognak látszott, hogy még Ausztriát is ellenségeik sorába kergessék. Nürnberg a waldstätték eljárását egyenesen igazságtalannak nevezte. Mikor aztán Lipót a sváb birodalmi városok panaszait a legkészségesebben orvosolta, elhatározták, hogy föntartják a békét s a herczeget, valamint a szövetségeseket is egymással kibékiteni igyekeztek.

Csakhogy ezek nem akarták az elfoglalt területeket

s kk. ll. V. ö. Justinger *Berni Krónikā*-ját, kiadta Studer G., 160. s kk. ll. s ujabb leírások közül Liebenau H.-től: *Arnold Winkelried* 102. s kk. ll.

a herczegnek visszaadni s a velök barátságos viszonyban álló birodalmi városokat sem akarták békebirákul elismerni. Ily módon 1386. junius végén Ausztria s a szövetségesek között ismét kitört a háború. Lipót ügyét a szomszédos nagyok és nemesek is a magukénak tekintették, mert a demokrácziai elem terjeszkedése őket is nem kis mértékben fenyegeté. Naponként a szövetségesekhez számos hadüzenő levél érkezett még távolabbi vidékekről is, mint a würzburgi püspöktől, a württembergi gróftól s a bádeni őrgróftól. Lipót körül sorakoztak vazallusai, különösen a külső tartományokból és Tirolból, továbbá számos sváb és burgundi nemes; a külső tartományok városi polgárai, a kik majdnem kivétel nélkül osztrák érzelmüek valának, csapataikat szintén kiállították.

Lipót seregeit Bruggban, a Reuss és Aar összefolyásánál gyüjtötte össze, a honnan épúgy fordulhatott kelet felé Zürich, mint dél felé Luzern ellen. A szövetségesek valóban azt várták, hogy Zürichet fogja megtámadni és embereiket oda küldötték. Azonban épen ez birta rá a herczeget arra, hogy Luzern ellen nyomuljon. Míg Zürich ellen csak kis megfigyelő csapatot küldött, ő maga az Aar mentén Zofingenen át Willisauig hatolt, majd onnan keleti irányban Surseen át Sempachig, hogy innen Luzernig nyomuljon elő. Ámde a szövetségesek tervéről még idejekorán értesültek. A luzerniek, uriak, schwyziek és unterwaldeniek, körülbelül 1500 ember, gyorsan eléje mentek s a Sempach melletti erdőben bevárták. Julius 9-én menetközben az osztrákok egészen váratlanul ellenségeikre akadtak. A visszavonulás már alig volt lehetséges; noha a terület nehéz lovasságra nézve

igen kedvezőtlen volt, még sem maradt más hátra, minthogy elfogadják a harczot. Miután az egyenetlen, erdőtől és tótól korlátolt térség a lovasság kifejlődését és mozgását lehetetlenné tette, egy akkoriban gyakran használt taktika szerint a lovagok egy része leszállt a lóról, és harczvágytól s a parasztok fitymálásától hajtva kellő rend nélkül az ellenség ellen nyomult. A svájcziak ék alakú tömeget alkottak, melylyel a lovagok soraiba igyekeztek nyomulni. A támadt heves küzdelemben az osztrákok, a kiknek sürű lándzsaerdejök áthatatlannak tetszett, kezdetben előnyben valának. Sokan a svájcziak közül már a földön hevertek. Azonban a rettenetes juliusi forróságban a lovagok nehéz vaspánczéljukban csakhamar kifáradtak. Sokan megfuladtak s a nélkül, hogy sebet kaptak volna, halva rogytak le. Mihelyt hézagok keletkeztek, a svájcziak derék és mozgékony gyalogsága az izmos karoktól forgatott alabárdokkal föléje kerekedett a lovagoknak, és rengeteg, nehezen kezelhető lándzsáiknak. A svájcziak ellenállhatatlanul a lovagok soraiba hatoltak és mindent leütöttek. Mikor a szerencse a szövetségesek felé hajlott, két osztrák vezér a lovasokkal, a kik még lovaikon maradtak, gyáván megfutamodott.[1] A svájcziak kiáltása: „Futnak az urak!“ még növelte a zavart az osztrákok soraiban. A lovagoktól oldalt felállított gyalogság is hátrálni kezdett. A lovagok lovaik után kiáltoztak. De a csatlósok a

[1] Az ú. n. *Klingenbergi krónika* szerint, kiadta Henne 120. l., a zollerni fekete gróf és Oberkirch János. Azonban Liebenau T. szerint, *Sempacher Acten*, 37. l. az ú. n. *Hagen*-hez irt függelékében, Pez-nél I, 1162., csupán a czimerökkel megjelölt vezérek Wehingen Reinhard, III. Lipót udvarmestere és Ellerbach Burkard.

lovakkal együtt gyáván megfutamodtak. Miután a pánczél lehetetlenné tette a menekülést, a lovagok többé nem szabadulhattak, legfölebb életöket adhatták el minél drágábban. Majdnem mindannyian, még a bátor Lipót herczeg is, a kit hiába igyekeztek rábeszélni, hogy idejekorán távozzék, a svájcziak csapásai alatt életöket vesztették. Osztrák részen a halottak száma ugyan csak néhány száz emberre rugott, miután akkoriban a seregek általában nem voltak nagyok. De a legtekintélyesebb svábföldi, elzászi, aargaui és tiroli családok tagjai valának közöttük: a herczegen kívül egy Hochberg őrgróf, egy Fürstenberg gróf, két Thierstein gróf, Truchsess von Waldburg, a tiroli Aarberg Péter, ki az osztrák zászlót, Kehl Henrik, ki a tiroli zászlót vitte, Enn Vilmos, Greifenstein Frigyes és mások.[1]

[1] Kleissner O.: *Die Quellen zur Sempacher Schlacht und die Winkelriedsage* (Göttinga, 1873) a csatára vonatkozó tudosításokat kritikailag méltatta s ezzel annak lefolyására is világosságot deríteni igyekezett. A Kleissnertől mellőzött tudósítás, a melyet Liebenau H.: *Arnold Winkelried* cz. művében 117—133. ll., elbeszélésénél alapul vett, egyes pontokban, pl. a mi a sereg felállítását illeti, talán figyelemre méltó, azonban későbbi eredete miatt (a XVI. század elejéről?) teljes hitelt úgy látszik még sem érdemel. A sempachi csatadalról, a Winkelried-monda főforrásáról v. ö. most Liebenau R. bő kutatásait a *Historische Volkslieder der Deutschen* ez. gyűjtemény első kötetében. Általában a Winkelried-mondára vonatkozólag St. (Stürler) M. rövid, de találó megjegyzései az „Anzeiger f. schweiz. Geschichte", uj folyam III. köt. (1878—1881.) 392. s kk. ll. szintén figyelembe veendők. Az 1886-ban megjelent dolgozatokról lsd. a „Mitt. d. Inst." s a „Jahresber. d. Geschichtswiss." 1886. II, 160. s k. l.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

III. Albrecht maga (1386—1395.) s a tartományok uj megosztása.

III. Lipót, a ki halálakor csak harminczöt éves volt, négy fiút hagyott hátra: Vilmost, IV. Lipótot, Ernőt és IV. Frigyest,[1] a kik közül az első tizenhat, a második tizenöt, a harmadik kilencz s a legifjabb négy éves volt. Miután az 1379-iki családi szerződésben a teljes nagykorúsághoz megkivánt kort csak Vilmos érte el, őt illette volna a gyámság fivérei felett s a kormány. Azonban könnyen át lehetett látni, hogy az akkori viszonyok között, mikor a külső tartományok nagy mértékben veszélyben forogtak, s nehéz háborút kellett viselni, a mely már nagy összegeket nyelt el, egy tapasztalatlan ifjú nem birja leküzdeni mind a nehézségeket, s hogy szükséges, hogy az osztrák tartományok összes erőit ismét egy kézben egyesitsék s szembeállitsák a külső ellenségekkel. A keleti herczegségek: Stiria és Karinthia nemesei között nem hiányoztak férfiak, a kik elég bátrak voltak, hogy ezt a véleményt az ott mulató Vilmos herczeggel szemben ki merjék mondani, s ő elég belátással birt, hogy őszinte hazafiak szavára hallgasson. Arra kérte tehát nagybátyját, III. Albrech-

[1] Negyediknek nevezik, a mennyiben „Szép“ Frigyes után Ottó herczeg fiát és II. Albrecht második fiát szintén a herczegek közé sorolják.

tet, hogy mellőzve a tartományok felosztását, vegye át a kormányt családjuk minden birtokaiban, a mire ez hajlandónak is mutatkozott. Az 1386. október 10-én Albrecht és Vilmos között kötött szerződés értelmében az előbbi élete fogytáig unokaöcséi felett átveszi a gyámságot és országaik kormányát részükről való ellenmondás nélkül, a szövetségesek ellen a háborút folytatja, és Vilmossal meg annak fivéreivel úgy bánik, mint saját gyermekeivel. Halála után Vilmos viszi a gyámságot a herczegi ház többi tagjai felett azok nagykoruságaig s azután is a tartományok megosztását lehetőleg el kell kerülni. De ha ezt Albrecht hasonló nevű fia vagy Vilmos és fivérei mindenképen követelik, akkor mindegyik fél az 1379-iki egyesség értelmében atyjának tartományait kapja.[1] Sajnos, hogy e szerződés szerint az uj felosztást egészen az egyik fél tetszésétől tették függővé, s azért előre lehetett látni, hogy a közös kormány nem tart sokáig.

III. Albrecht legközelebbi feladata az volt, hogy gondoskodjék a svájcziak sikeres legyőzéséről, a kik sempachi győzelmük után tovább folytatták a háborút, és szövetkezve a glarusiakkal, a kik most ismét a szövetséghez csatlakoztak, más helységeken kivül, augusztus 17-én a Wallenstädti-tó mellett fekvő Wesen városkát elfoglalták. Bern városa, a mely hosszú ideig semleges maradt, julius hóban nyiltan föllépett Ausztria ellen. A sváb birodalmi városok, melyek a Bajorország részéről fenyegető háború miatt Ausztriá-

[1] A szerződéseket, továbbá IV. Lipótnak és Tirolból meg a külső tartományokból való tanácsosainak beleegyező nyilatkozatát lsd. Rauch-nál: *SS.* III, 400. l. és Kurz-nál: *Albrecht III.* II, 116. és 258—261. ll.

ban szerettek volna támaszt keresni, 1386. október 12-én Ausztria s a szövetségesek között fegyverszünetet hoztak létre, a melynek 1387. február 2-ig kellett volna tartania, s melyet azután egy évvel meghosszabbitottak. Azonban a végleges béke megkötése nem sikerült, mert Albrecht herczeg nem akart lemondani családja elvesztett birtokairól és jogairól. Albrecht, a ki 1387-ben hosszabb ideig maga tartózkodott a külső tartományokban, az ellenségeskedések megujulása esetére mindent a leggondosabban előkészitett. Valóban a háború kezdete az osztrákokra nézve kedvező volt. Wesen városa, Glarus tartományának a kulcsa, már február 22-én kezökbe esett, mert a korábbi uraikhoz hű polgárok éjjel titkon megnyitották kapuikat előttük. A szövetségesek őrségét, a mely körülbelül negyven embert számlált, az ágyakban megrohanták és nagyrészt megölték. A glarusiak, a kiket első sorban fenyegettek, szövetségeseiktől segitséget kértek, azonban a helyett azt a tanácsot kapták, hogy egyezzenek ki Ausztriával. Ezek valóban készek is voltak a korábbi jogviszony helyreállitására, de nem akarták teljesiteni az osztrák tisztviselők ama követelését, hogy örökre lemondjanak a szövetségesekkel való összeköttetésről s hogy az eddigieknél súlyosabb terheket vegyenek magokra. Az osztrákok tehát elhatározták e völgy elfoglalását. Toggenburg Donát gróf és Thorberg Péter vezérlete alatt öt- vagy hatezer ember április 9-én Wesen felől Glarus ellen nyomult, elfoglalták a sánczokat, melyek a völgy bejáratát födözték, s a glarusiakat, a kiknek csak néhány schwyzi jött segitségökre, Näfelsig visszaszoritották. Biztosra vevén a győzelmet, az osztrákok gondtalanul elszéledtek, hogy prédálhassanak s hogy a

házak felgyujtásával bosszújokat tölthessék, s épen több száz darab marhát akartak elhajtani, mikor az ellenségek, az általános bomlást felhasználva, a hegytetőről, a hova visszahúzódtak, a támadást váratlanul megujították. A ledobott kövektől először a lovak riadtak meg, s mikor a lovagok, hogy a rájok zudított kőzáport kikerüljék, kissé visszahúzódtak, sokan a hátul állók közül, a kik a lovagokat legyőzötteknek tartották, futásnak eredtek, s ez a teljes rendetlenség mellett csakhamar általánossá lett. A glarusiak és schwyziek a futók után siettek és közülök több százat agyonvertek. A menekülők tolongása annál nagyobbá lett, mert Wesennél csak egyetlenegy híd vezetett át a Linth folyón. Az iszonyú teher alatt végre ez is leszakadt, minek következtében sokan a vizbe estek, a melyből a nehéz fegyverzetűek nem birtak menekülni. A kis tartománynak ez a győzelme, melyet egy jelentékeny osztrák seregen kivívott, a mely úgy látszik állományának egy harmadát elvesztette, még növelte a svájcziak legyőzhetetlenségének hírét s őket uj vállalatokra serkentette.

Wesen megszállása után, melyet az osztrákok magok gyujtottak fel, a szövetségesek április 12-én megkezdték Rapperschwyl ostromát, a mely város különösen a zürichieknek volt szálka a szemökben, és pedig azért, mert különösen kitünt a Habsburg-házhoz való buzgó ragaszkodásával s mert megnehezítette a Glarussal való összeköttetést. A városban a fegyveres polgárokon kivül csapatok voltak az osztrák külső tartományokból, továbbá zsoldosok, közöttük genuai ijjászok és milanói katonák, kiket az osztrák herczegeknek Visconti Galeazzo küldött. Rapperschwyl ostrománál és védelménél már az ágyuk is nem jelentéktelen szerepet játszottak.

A polgárok s az őrség vitézsége meghiúsitá minden törekvését a szövetségeseknek, kik a várost lövöldözéssel, valamint a tó felől gyujtó hajókkal ugyancsak szorongatták. Végre a svájcziak május 1-én megkisérlették, hogy általános rohammal szárazon és vizen czélhoz jussanak. Mialatt a várost golyózáporral elárasztották és sok házat felgyujtottak, a svájcziak a falakat megmászni vagy áttörni igyekeztek. Azonban a támadók vitézségénél nagyobb volt az ostromlottak hősiessége. Az asszonyok a harczosokkal vetélkedtek a halálnak megvetésében s vagy a tüzet oltották vagy az ostromlókkal szálltak szembe. Hat óránál tovább tartó sikertelen küzdelem után a svájcziak nemcsak abban hagyták az ostromot, hanem visszavonulásra határozták el magokat, mi közben ostromló szereiket elégették vagy otthagyták.

Rapperschwyl falai előtt a szövetségesek ereje úgy látszott, hogy kimerült. Nyugaton Bernig még tettek néhány hódítást, de keleten mindkét fél ezentúl egyensúlyban maradt.[1] Ha már ez is békülékenyebbé tette a svájcziakat, úgy nem maradhattak rájok hatás nélkül a vereségek sem, melyeket a sváb és rajnai városok az 1388. év második felében a fejedelmektől szenvedtek. Más részről Ausztria is békét óhajtott, mert a háborút nem néphaddal, hanem többnyire zsoldosokkal viselte, a kik financziális erejét kimerítették. Ily módon a sváb birodalmi városok, a melyek nem akarták megengedni, hogy Ausz-

[1] A sempachi csata óta lefolyt hadi eseményeket a legapróbb részletekig rajzolják a *Klingenbergi (zürichi) krónika* különböző szerkezetei, 126—149. l. V. ö. még a források összeállitását Blumer: *Urkundensammlung des Cantons Glarus* cz. művének 304. s kk. ll.

tria, mely az őket első sorban fenyegető Bajorország ellenében ellensúlyul szolgált, túlságosan gyöngittessék, a fenálló birtokviszonyok alapján hét évi fegyverszünetet eszközölhettek ki, a melyet azután 1394. julius havában további húsz évre, 1415. április 23-ig meghosszabbitottak.

A veszteségek, melyeket Ausztria ezen háború következtében szenvedett, mindenesetre igen jelentékenyek valának. Luzernt, Zugot és Glarust némi adó kivételével, melyet a két utóbbi még fizetett, teljesen elvesztette most, azonkivül a szövetségesek megtartották, a mit elfoglaltak vagy a mire polgári jogaikat kiterjesztették; igy a berniek Unterseen városát Interlaken mellett, a niedaui grófságot, a büreni uradalmat, a luzerniek Entlibuch völgyét, Sempach városát s az egész területet Luzerntől a Sempachi- s a Baldeggi-tóig, a schwyziek pedig a Felső-Marchot, a Zürichi-tótól délkeletre és más birtokokat. Azonban Ausztria hosszabb időre további támadás ellenében legalább biztositva látszott, annál is inkább, mert Albrecht herczeg és unokaöccse, IV. Lipót, a ki 1392 eleje óta a külső tartományok kormányát vitte, 1393-tól 1395-ig Strassburg városával, a sváb birodalmi városokkal és délnyugati Németország legtöbb fejedelmével, a churi és baseli püspökökkel, a mainzi érsekkel, a württembergi gróffal, a bádeni őrgróffal s a rajnai pfalz-gróffal szövetségeket hoztak létre, a melyek hatalmukat és befolyásukat déli Németországban jelentékenyen növelték.[1]

Albrecht a keleti herczegségekben is fenn tudta tartani a nyugalmat, vagy ha azt hatalmaskodó nemesek

[1] Lindner II, 124. s k. l. 463. s k. l.

esetleg megzavarták, erős kézzel ismét helyre tudta állitani. Általában Albrecht a fegyveres erő alkalmazásától sem idegenkedett, ha országainak fontosabb érdekeiről volt szó. Mikor Venczel király kivitte, hogy IX. Bonifácz pápa megtagadta a passaui káptalantól választott püspök elismerését s a bergi herczeg fiát nevezte ki, Albrecht 1388. szeptember havában személyesen szállt hadba, hogy Passau városát leverje, Venczel jelöltjét elűzze s hogy megakadályozza, hogy egy püspökségben, a melyhez egész Ausztria tartozott, a cseh befolyás jusson túlsúlyra. Albrecht valóban kivitte, hogy a pápa 1389-ben Passau részére uj püspököt nevezett ki. Különös jelentőséget nyert ez a viszály azzal, hogy szakadást idézett elő Venczel király és Albrecht herczeg között, s hogy az utóbbit Jodokhoz, a nagyravágyó morva őrgrófhoz való szoros csatlakozásra birta, ki a királylyal szemben nemsokára ellenségesen lépett fel és Albrechtet is rávette a Venczel ellen való harczra, azt igérvén, hogy a birodalmi helytartóságot szerzi meg számára.[1] Csakhogy III. Albrecht már 1395. augusztus 29-én, alig negyvenhat éves korában meghalt, hasonló nevű tizennyolcz éves fiút hagyván hátra.

Végrendeletében III. Albrecht fiát és legidősebb unokaöccsét, Vilmost, arra kérte, hogy saját érdekökben, valamint alattvalóik hasznára birtokaikat ne daraboljják el, hanem valamennyi országukat és birtokaikat osztatlanul hagyva maradjanak egymás mellett, „úgy hogy mind a két félnek egyforma sorsa legyen.“ [2] Ezt

[1] Kurz F.: *Albrecht III.* II, 119. s kk. ll. Lindner II, 148. s kk. ll., 203. s kk. ll.

[2] Rauch-nál, III, 407. s kk. ll. A következő szerződésekre nézve lsd. Zeissberg fejtegetéseit az „Archiv f. österr. Gesch.“

azonban alig lehetett megvalósítani a nélkül, hogy egyik vagy másik bizonyos vezérszerepet ne vigyen, a mire nézve Albrecht sem rendelkezést nem tett, sem óhaját nem nyilvánítá.

Valóban IV. Albrecht és unokaöccse, Vilmos között mindjárt viszályok támadtak. Albrecht ugyanis mint atyai örökséget Ausztriát akarta kormányozni, a mely az 1379-iki osztály alkalmával reászállott volt. Vilmos ellenben mint az egész ház legidősebb tagja az Ausztria feletti uralmat is követelte, a mennyiben a szokásra s az 1156-iki hamisított nagy kiváltságlevélre hivatkozott. Csakhogy a mi a hagyományos szokást illeti, I. Albrecht és II. Albrecht halála után, mikor a herczegi háznak több tagja élt, mindig csak fivérekről volt szó, a kik között a legidősebb nagyobb hatalommal bírt, míg most Vilmos mint az egész család legidősebb tagja követelte a kormányt, noha ifjabb ághoz tartozott. Az 1156-iki kiváltságlevél pedig egyenesen az elsőszülöttségi jog behozatalát s a Habsburg-ház oldalágainak kizárását czélozta. Aztán az 1386. október 10-én kelt szerződés határozottan úgy rendelkezett, hogy ha III. Albrecht fia atyjának halála után a tartományok megosztását kivánná, akkor ennek osztályrészét t. i. Ausztriát kapja.

A két herczeg közül mindegyiknek számos híve akadt. Albrecht mellett az osztrák nemesség nyilatkozott. Vilmos pártján állottak a bécsi polgárok, továbbá azoknak az országoknak az urai és miniszteriálisai, a melyeket atyja kormányzott, különösen Stiria és Karinthia. Formális kenyértörésre azonban

LVIII, 19. s kk. ll., továbbá Jäger A.-tól: *Gesch. der landständ. Verfassung in Tirol* IIa, 217. s kk. ll.

a két rokon között nem került a dolog, hanem 1395. november 22-én tanácsosaik s több tartományi úr közbenjárására megkötötték a hollenburgi szerződést, a mely nem egyéb mint mindkét fél igényeinek kompromisszuma. Megállapították ugyanis, hogy míg élnek mindketten országaikat osztatlanul bírják és közösen kormányozzák, a tisztviselők és hűbéresek mindkettőjüknek fogadjanak hűséget és engedelmességet, országaik jövedelmét egyenlően kell megosztani. Fontosabb vállalatokat, nevezetesen háborút, egyik sem kezdhet a másiknak beleegyezése nélkül. Az udvari tanács is mindkét herczegre nézve közös lesz és mindkettőjükkel szemben engedelmességet fogad. Ha e határozatok szerint mindkét herczeg egyenlő jogunak tünik fel, valósággal a viszonyok mégis úgy alakultak, hogy Vilmos Ausztriában kormánytárs lett, ellenben Albrecht a többi Habsburg-országokban semminemű befolyást sem gyakorolt.[1] IV. Albrecht ebbe a némileg alárendelt helyzetbe könnyebben beletalálhatta magát, mert visszavonulva élt, még inkább mint atyja, s a szerzetesek társaságát szerette. A mauerbachi karthauziakkal később gyakran végezte a kari imákat s úgy viselkedett, mintha közéjök tartoznék, mert „frater Albert"-nek nevezte magát. Azonkívül szeretett asztalos munkával foglalkozni s a bútorok, valamint hangszerek készitésében nagy ügyességre tett szert.[2]

[1] Ezt mutatják a regeszták Lichnowsky V. kötetében. Stiria Karinthia és Krajna részére az okleveleket egyedül Vilmos állitja ki, a mindkettőjüktől Ausztria részére közösen kiállított fontosabb oklevelekben Vilmos első helyen szerepel.

[2] *Fragm. hist. de quatuor Albertis* Pez-nél, „SS. R. Austriac." II, 385. (A szerző még Albrecht életében irta művét.) *Haselbachi Ebendorfer* u. o. 825. l.

Már a hollenburgi szerződés értelmében azt tervezték, hogy a külső tartományok továbbra is IV. Lipót herczegnél maradjanak, a ki azokat több év óta kormányozta. Azonban Lipót ezzel nem érte be és ki is vitte, hogy 1396. márczius 30-án egy rá nézve sokkal kedvezőbb szerződést kötöttek, a mely bátyjával, Vilmossal teljesen egyenlő rangúvá tette. Ugyanis a legközelebbi két év tartamára Vilmosnak csak Stiriát, Karinthiát, Krajnát s az ezekkel határos kisebb területeket, Lipótnak pedig az Arlbergen túl fekvő országokon kivül még Tirolt is kellett volna kormányoznia, s hogy fivérével jövedelem dolgában is körülbelül egyenlően álljon, évenként még 6000 aranyforintot kellett kapnia tőle. Ernő herczeg ellátásáról, a ki egyébiránt már nagykorú és házas ember volt, ez idő alatt Vilmosnak, Frigyes ellátásáról egy évig Lipótnak kellett gondoskodnia. Miután ezt a szerződést ismételve meghosszabbitották, az ezzel létrejött állapot 1402-ig lényegében változatlanul fenállott. A Lipót-féle ág valamennyi országai együvé tartozásának eszméjéhez azonban itt is ragaszkodnak, a mennyiben a kormány megosztása csak ideiglenes volt, s a tisztviselők és hűbéresek valamennyi herczegnek voltak kénytelenek hűséget esküdni; egyúttal elhatározták, hogy a másik félnek tudta és akarata nélkül egyik sem kezdhet támadó háborút, vagy adhat vagy zálogosithat el várakat, városokat, birtokokat vagy jövedelmeket. Mindazonáltal néhány év mulva a Habsburg-házban nagyobb szakadás állott be, mert a herczegek a magyar királylyal, valamint a csehországi és német birodalmi zavarokkal szemben részben más-más állást foglaltak el.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Csehország IV. Venczel király uralkodásának első felében s ennek Ausztriához való viszonyai. (1378—1405.)

IV. Venczelt, a ki atyját, IV. Károlyt, 1378. november 29-én Csehország és Szilézia kormányában, úgyszintén mint római-német király követte, a történetírók századokon át a legsötétebb szinekkel rajzolták.[1] A mondák, a melyekre sokféleképen befolyt az a gyűlölet, melyet a középkor történeti irodalmát kezében tartó papság Husz pártfogója iránt, továbbá a németek a csehek barátja iránt éreztek, őt közönséges részeges embernek tüntetik fel, a ki úgyszólván sohasem volt józan, vérengző zsarnoknak, a ki sohasem ment ki a nélkül, hogy a hóhért magával ne vigye, s a ki kedvtelésből ölt. Azonban sok dolog, mit a későbbi történetírók róla elbeszélnek, költött, vagy legalább nagyon is túlzott. A valóságban Venczel, a ki nem volt jelentékeny tehetségek

[1] Alaposan ír Venczelről és udvaráról Palacky: *Geschichte Böhmens* című művének III. köt. I. részében, továbbá Lindner T.: *Geschichte des deutschen Reiches vom Ende des XIV. Jahrhunderts* I. és II. köt. (1400-ig) 1875, 1880; az utóbbi különösen Venczel jelleméről II, 170—177., 469—472. ll. Pelzel F. M.: *Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenceslaus* (2 köt.) a gazdag okleveles anyag miatt szintén figyelmet érdemel.

hijjával és különösen józan, természetes észszel bírt, természeténél fogva jólelkű és barátságos volt. Azonban jellemének egyik rossz tulajdonsága, hirtelen haragja elég korán nyilatkozik és különösen veszedelmessé lett kapcsolatban részegeskedő hajlamával, a mely idővel mind inkább növekedett s őt ismételve meggondolatlan tettekre ragadta. Majdnem époly káros hatású volt szenvedélyes előszeretete a vadászat iránt, a melyet kellemesebb foglalkozásnak tekintett, mint a komoly kormányügyeket. Nem mintha ezeket egészen elhanyagolta volna. Iránt uk különösen eleinte helyes felfogást, sőt buzgóságot is tanusított. De mégsem volt meg benne a szükséges kitartás, hogy őket alaposan tanulmányozza s hogy a mit egyszer világosan megismert, az eléje gördülő akadályok ellenére is végre hajtsa. Akarata nagyon is hamar ellankadt, a legfontosabb ügyeket csak felületesen igyekezett elintézni.

Ezt különösen mint Németország királya tüntette ki, hol az első években gyakrabban és hosszasabban időzött, mint atyja. Eleinte komolyan fáradozott azon, hogy megszüntesse a nagy egyházi szakadást s hogy a római pápának, VI. Orbánnak általános elismerést szerezzen. A fejedelmek és városok között tátongó ürt is betölteni vagy áthidalni s a közbékét helyreállitani igyekezett. Ámde első sorban mégis házi politikát követett. A családja legközelebb fekvő érdekeiért való gond s a törekvés, hogy öccsének, Zsigmondnak, Magyarországot és Lengyelországot megszerezze, kivánatossá tették előtte, hogy keze más irányban szabad legyen. Ez okból minden birodalmi háborútól visszariadt, még ha a királyi kötelesség követelte volna is, hogy a békének a birodalom külön-

böző részeiben történt gyakori megszegése ellen föllépjen. Minthogy egyúttal határozott kormányzó elvnek is hijjával volt, a fejedelmek és városok közötti viszályokkal szemben is ingadozó állást foglalt el, majd erre, majd amarra az oldalra hajolt s ily módon mindkét párt ragaszkodását és tiszteletét elveszté. Már 1384-ben, majd ismét 1387-ben egyes választófejedelmek azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy Venczelt leteszik. Viszont benne is, úgy látszik, egyidőre felmerült a terv, hogy egyik fivére vagy nagybátyja, Jodok morva őrgróf javára a német koronáról lemond. Fáradozásainak sikertelensége végre megutáltatta vele a birodalmi ügyeket. 1389 óta jóformán nem is törődött többé Németországgal, csak Csehországra szorítkozott.

Venczelnek mint cseh királynak is [2] eleinte volt gondja a nyugalomra és rendre, s az ország békéjét a nagyok ellenében is szigorúan fentartotta. Egy Wartenberg urat, a ki egy részére kedvezőtlen birói itélet miatt erőszakoskodásokat engedett meg magának, 1388-ban fegyveres erővel legyőzött, három várát megostromolta s őt börtönre vetette, a hol állitólag négy év mulva bánatában meghalt. A nép elégedett volt, mert nem igen terhelték meg adóval s mert a tartós béke elősegitette az anyagi fellendülést. A király maga szeretett álruhában forgolódni népe között és ipari policziát gyakorolni, a mennyiben különösen a mérték és súly dolgában elkövetett csalás ellen föllépett. Előszeretettel fogta pártjukat a szegényeknek a gazdagok

[1] Lindner i. m. I, 217. s kk. ll. 366. s kk. ll. 371. l.; II, 47—54. ll.

[2] Csehország belső viszonyairól lsd. Palacky-t i. h. és Tomektól: *Geschichte Böhmens*, 194. s kk. ll.

ellen s a tisztviselőknél tapasztalt visszaéléseket gyorsan és szigorúan büntette.

De a királynak eme személyes beavatkozásai visszaélésekre is vezethettek és minden esetre gyakran sértők valának. Némely körben az is megütközést keltett, hogy a király magát uj emberekkel vette körül, a kik részben ugyan kitünőek lehettek, de csak az alsó nemességhez s a polgársághoz tartoztak, kik a királylyal szemben nagyon engedékenyeknek mutatkoztak, de ép ezzel a nem önálló embert kényökkedvök szerint vezették. A főnemesség, a mely korábban a legmagasabb méltóságokat viselte s a kormányügyekre nagy befolyást gyakorolt, e mellőzés következtében sértve érezte magát és kifakadt, hogy a király csak „lovászokra és kuktákra", „serfőzőkre és vargákra" hallgat.

Venczel a papsággal is csakhamar meghasonlott. A papok iránt nem nagy tisztelettel viselkedett s ellentétben atyjával kevés tekintettel volt irántuk, a miben sok részök lehetett kegyeltjeinek, a kik közül némelyek a papságnak határozott ellenségei valának. Ha éjjel rendőri szolgálatokat végzett, különösen a kóborló papokat szerette elcsípni. Túlkapásokban úgy látszik mindkét részről nem volt hiány, úgy hogy csakhamar viszálykodásokra került a sor. Különösen a király s a prágai érsek, Jenzenstein János között lett lassanként feszültté a viszony. Az érsek korábban a világias életet szerette, most azonban a legszigorúbb aszkézissel s azzal tüntette ki magát, hogy az egyház világi állásának és érseksége jogainak fentartása érdekében nagy buzgóságot fejtett ki. Csekély okok miatt kiközösítést és interdictumot alkalmazott, a legkülönbözőbb hatalmakkal összetüzött: káptalanával,

a visegrádi apátsággal, a leitomischli püspökkel s a prágai egyetemmel, valamint a király tisztviselőivel.[1] A tartományi alkamarást, Huller Zsigmondot, kit a király különösen kegyelt, fővikáriusa, Pomuk János által szintén átokkal sújtatta, mert 1392-ben két theologust, kik a prágai egyetemen tanultak, kivégeztetett, a miben az érsek saját birói hatalmának megsértését látta, s mert gúnynyal felelt, mikor az egyházi bíróság elé idézték.

Teljes lett a szakadás az érsek s a király között, mikor amaz szembeszállt a királynak azzal a tervével, hogy egyik papi kegyeltje számára Csehország délnyugati részében uj püspökséget alapitson. Venczel a püspökség dotációjául a kladraui kolostor javait szánta s csak az apát halálát várta. De mikor ez 1393-ban meghalt, a barátok hamarosan megejtették az uj választást, s az érsek a választottat mindjárt márczius 10-én fővikáriusa által megerősittette, úgy hogy a király egyszerre értesült a korábbi apát haláláról s az uj apát beiktatásáról. Venczel e miatt dühbe jött. Az érseket, a ki tanácsosaival előle az erős Raudnitz várába menekült, Prágába idézte s egyúttal megfenyegette, hogy vízbe fojtatja, ha ellene vagy övéi ellen valamit tenni merészel. Támaszkodva a királyi tanácsosok igéreteire, kik a viszályt el akarták simítani, az érsek a meghivásnak eleget is tett és két napi tárgyalás után egyesség jött létre. De mikor Venczel márczius 20-án az érsekkel személyesen találkozott, iszonyú haragra lobbant. Az érseket szidalmakkal halmozta

[1] V. ö. erre az érsekre vonatkozólag Höfler K.-tól: *Ruprecht von der Pfalz* 84. s kk. ll., továbbá Frind-tól: *Kirchengeschichte Böhmens* III, 14. s kk. ll.

el, szemére hányta tisztviselőinek kiátkozását meg a kladraui apátválasztás megerősítését, és megparancsolta, hogy fogják el őt és néhány tanácsosát: Pomuk Jánost, a fővikáriust, Puchnik Miklóst, a püspöki helytartót és Venczel prépostot, továbbá, hogy tartsanak vizsgálatot, hogy megtudják: ki volt közöttük a főczinkos? Az érsek fegyveres kisérőinek oltalma alatt elmenekült. De a többit annál iszonyúbban sujtotta a király haragja. Krnow Bohuszlávnak, az agg főesperesnek a kihallgatáskor kardmarkolatával beverte a fejét s azután börtönre vettette őt. A fővikáriust s a püspöki helytartót kínpadra huzatta, miközben, mint az érsek — sajnos egyetlen forrásunk ez eseményekre nézve — írja, hóhérként ő maga segédkezett, a mennyiben fáklyákkal sütögette őket. A többieket, miután mindenre ráállottak, mit a király kivánt, különösen, hogy hallgatni fognak ezekről a dolgokról, elbocsátották. Pomuki vagy Nepomuki Jánost, a fővikáriust azonban, a kit annyira agyonkinoztak, hogy alig maradhatott életben, kezeit hátra, lábait fejéhez kötve és száját fölpeczkelve, az éj beálltával a Moldvába dobták.[1]

[1] Így jelenti az érsek maga a pápához intézett vádlevelében: *Acta in curia romana Johannis a Jenzenstein* Pelzel-nél, I, „Urkundenbuch" 145—164. ll. Néhány régibb krónikás Pomuki János kivégzése okául szintén azt hozza fel, hogy a kladraui apátot megerősítette vagy hogy szemrehányást tett a királynak életmódja miatt. Hogy a király haragját azzal keltette volna fel, hogy nem akarta megsérteni a gyónás titkát s nem akarta megmondani, hogy mit gyónt a királyné, erről csak ujabb krónikások tudósítanak, és pedig először, de csak „ut fertur" kifejezéssel Ebendorfer bécsi tanár röviddel 1450 előtt megkezdett *Liber augustalis*-ában. Az elfogulatlan kutató ennélfogva ezt a motivumot nem tekintheti történeti hitelességűnek,

Venczel mint mindig, úgy ezúttal is csakhamar megbánta eljárását s az érsekkel kibékülni igyekezett. Mikor ez teljesen nem sikerült és saját káptalanja az érsek ellen nyilatkozott, ez Rómába menekült és IX. Bonifáczius pápánál panaszt emelt. Lehet, hogy ez az érsek eljárását nem helyeselte vagy hogy attól tartott, hogy Venczel ellen való határozott föllépéssel őt az ellenpápa táborába hajtja, elég az hozzá, hogy az érsek egyebet nem ért el, minthogy őszszel Prágába bántatlanul visszatérhetett ismét.

A rossz benyomást, a melyet Venczelnek a papság iránt való eljárása a nép egy részére gyakorolt, a főnemesség saját czéljaira igyekezett kizsákmányolni.[1] A bárók egy része még 1393-ban megkezdte

noha utóbbi időben Höfler K.: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung* I, XLV—XLIX., különösen pedig Frind A.: *Der geschichtliche heilige Johannes von Nepomuk. Denkschrift*, Prága, 1871. és *Der heilige Johannes von Nepomuk. Denkschrift*, Prága, 1879, valamint *Kirchengeschichte Böhmens* cz. művének III. kötetében, 35–46. ll. a legendát védeni igyekeztek. Hogy „a pör aktáinak (a szentté avatás ügyében) s általában a kanonizáczió eljárásának rendületlen tekintélyét" megmentse, Schmude Tivadar jezsuita a „Zeitschr. für kathol. Theologie" VII. kötetében, 52—122. ll. (1883.) a korábbi, először Hajektől terjesztett véleményt ismét megvédeni igyekezett, mely szerint két Pomuki János volt: a legenda Jánosa s a történet Jánosa, amaz a királyné gyóntatóatyja volt, ez az érsek fővikáriusa, a kik közül amazt 1383-ban (mint a kanonizáczióról szóló akták egyes adatok alapján a XV. század vége óta vélik), emezt 1393-ban, de mind a kettőt egészen hasonló módon ölték meg. Az egész kérdésről v. ö. még Reimann E.: *Johannes von Nepomuk nach der Sage und nach der Geschichte* czímű értekezését, megjelent Sybel: „Histor. Zeitschr." XXVII. köt. 225—281. ll.

[1] A következő csehországi eseményekről lsd. Palacky-t i. m. IIIa, 66. s kk. ll., továbbá Lindner-t II, 185—228. ll.

fondorkodásait. Czéljok volt, hogy a király jelenlegi tanácsosait megbuktassák és helyreállítsák a régi állapotot, mikor a főtisztviselők, a kiket régi szokás szerint az úri rendből kellett választani, tényleg az ország kormányára s a király eljárására a legnagyobb befolyást gyakorolták.

Az uraknak ez a szövetsége különösen veszélyessé vált azért, mert Jodok, a nagyravágyó és önző morva őrgróf, valamint Venczel más ellenségei szintén hozzája csatlakoztak. Jodok nem volt megelégedve azzal, hogy Morvaországot s a brandenburgi őrgrófságot, a melyet Zsigmond magyar király 1388-ban zálogul adott neki, továbbá a luxemburgi herczegséget bírja, a melyet Venczel király engedett át neki: Csehország kormányát s a cseh királyi koronát is kezére akarta keríteni. Venczellel különben is ellenséges viszonyban volt most, mert 1393-ban, mikor Jodok öcscsével, Prokoppal, háborút viselt, az utóbbinak segítséget nyujtott. Jodoknak sikerült III. Albrecht osztrák herczeget és sógorát, Vilmos meisseni őrgrófot szintén a maga pártjára vonni, a kik közül az első a passaui püspökségért való küzdelem óta Venczel ellensége volt, az utóbbi pedig a meissen-lausitzi határ miatt a királylyal viszályban állott. Zsigmond magyar királyra, a kinek ismételve, habár csak jó fizetés fejében segítséget nyujtott, szintén számíthatni vélt. 1393. deczember 18-án a négy említett fejedelem Znaimban szövetséget kötött, melyben a római birodalommal kivételt tettek ugyan, de nem Venczel királylyal. Zsigmond, a ki bátyja meghivásának engedve 1394 elején hosszabb ideig Prágában tartózkodott, iparkodott ugyan egyességet létrehozni, de Jodokot s a cseh bárókat terveiktől nem lehetett eltéríteni. 1394. május 5-én

az őrgróf és számos cseh úr a Rosenberg, Neuhaus, Riesenberg, Bergow, Duba, Landstein, Michelsberg és Kunstat-Podjebrád-családokból egymással szövetséget kötött, azzal a megnyerő programmal, hogy az általános jólétet emeljék, a jogtalanságot megszüntessék, s hogy a jogot és igazságot az országban úgy gyakorolják, mint az ősök idején. Három napra reá Venczelt, mikor bettlerni vadászkastélyából vissza akart térni Prágába, Jodok és összeesküdt társai Beraunban megrohanták, és mivel eddigi kormányrendszerét megváltoztatni nem akarta, Prágába vitték és fogolyként bántak vele. Majd arra kényszerítették, hogy nagybátyját Jodokot, Csehország starosztájává vagy kapitányává, azaz helytartójává nevezze ki.

Azonban a prágai polgárok, a kik Venczelt szerették s a főnemesség iránt bizalmatlansággal viseltettek, urok javára fegyvert fogtak s ostrom alá fogták a prágai várat, hogy a király szabadon bocsátását kierőszakolják. Mindazonáltal a bárónak sikerült őket meggyőzni arról, hogy Jodoknak a birodalom kormányzójává való kinevezése a király szabad akaratából történt. Venczel maga látszólag engedett, de titokban legifjabb öccsét, János görlitzi herczeget segítségül hívta, egyúttal a királyi kincseket is rendelkezésére bocsátá.[1] Junius 7-én János Kuttenbergből a király híveit fegyverre szólítá és mindegyik lándzsásnak (Spiess) egy fegyveres íjjászszal együtt havi tizennyolcz arany forintnyi zsoldot igért. Nemcsak a királyi várak várgrófjai, hanem a morva Prokop s ennek kérésére III. Szvantibor pomerániai-stettini herczeg csapataikat

[1] V. ö. még Gelbe R.-től: *H. Johann von Görlitz*, a „N. Lausitz. Magazin" LIX. köt., 119. s kk. ll.

szintén a herczeghez vezették. A nagy zsoldtól csábítva számos zsoldos szintén zászlaja alá sietett. És végül a kuttenbergi bányászok is hozzája csatlakoztak. Jelentékeny sereg élén János Prága ellen indult, a melynek polgárai kapuikat ellenállás nélkül megnyitották előtte. Mivel a bárók most már a prágai várban sem érezték többé magukat biztonságban, junius 22-én éjjel a királyt titkon Csehország déli részébe, a hatalmas Rosenberg Henriknek, az urak szövetsége fejének különböző váraiba vitték, végül pedig Felső-Ausztriába, Wildberg várába, mely a Starhemberg uraké volt. Miután a német birodalmi gyűlés, a melyet Ruprecht pfalzgróf Frankfurtba összehivott, határozottan a király szabadon bocsátását követelte és birodalmi sereg kiküldésével fenyegetőzött, a cseh urak kénytelenek voltak alkudozásokat kezdeni és a királyt augusztus 2-án szabadon bocsátani. Elhatározták, hogy a király jogai csorbitatlanul maradjanak, tehát Jodok staroszta-méltósága szünjék meg ismét. Viszont Venczel a lázadóknak amnesztiát adott és megigérte, hogy az alkotmányt illetőleg mindent jóváhagy, a mit egy az ő s a bárók részéről közösen összeállítandó választott bíróság megállapit.

Azonban a viszályok ezzel nem értek véget. A király nem jelölte ki a választott birákat az alkotmányos kérdések eldöntésére és ismét kegyeltjeire ruházta a korábban birt tisztségeket. Viszont a bárók sem bontották fel szövetségüket. Venczel különösen el volt keseredve III. Albrecht osztrák herczeg ellen, a kit azzal vádolt, hogy fogsága alatt a birodalomra törekedett. Mikor a herczeg 1394 végén Liechtenstein-Nikolsburg Jánost, a ki sok éven át udvarmestere és kegyeltje volt, továbbá ennek fivérét és nagybátyjait

ismeretlen okokból hirtelen fogságra vetette és jószágaikat elkoboztatta, a cseh király János görlitzi és István bajor herczeggel, Albrecht ellenségével együtt 1394. deczember 9-én megigérte nekik, hogy őket urok ellen való háborúikban segíti, a mire Albrecht azzal felelt, hogy deczember 17-én nemcsak a morva Jodokkal, hanem a cseh országos urakkal is szövetséget kötött. Ámde a Liechtensteinok jobbnak látták, hogy magokat 1395. február elején a herczegnek föltétlenül alávessék, a miért ez elkobzott birtokaik egy részét visszaadta. Venczelt is rávették, hogy János görlitzi herczeg közbenjárására ellenfeleivel alkudozást kezdjen, a mely azonban a király ingerlékenysége és állhatatlansága miatt csak lassan haladt és hirtelen véget ért, mikor Venczel junius 9-én Jodok őrgrófot és két bárót, a kik hozzá Karlstein várába jöttek, a nekik adott menetlevél megsértésével hitszegő módon letartóztatta. Jodokot ugyan nemsokára ismét szabadon bocsátották. Ámde ennek az erőszakosságnak a következményeit nem lehetett oly könnyen eltörölni. Az őrgróf s az országos urak most ismét nyilt háborút kezdtek a király ellen és Albrecht osztrák herczegtől 600 lándzsából álló segédcsapatot kaptak, a miért viszonzásul augusztus 9-én támogatásukat igérték, hogy Venczeltől „vagy a hogy egyébképen megeshetik", a birodalmi helytartóságot megkapja. Miképen Jodok Venczel hatalmát staroszta czímén Csehországban, úgy Albrecht mint birodalmi helytartó Németországban akarta megszüntetni. Noha III. Albrecht augusztus 29-én kimult és ezzel Jodok s a bárók főtámaszukat elvesztették, Venczel helyzete alapjában véve még sem javult. Mert végre tulajdon öccse, János görlitzi herczeg is elfordult a szeszélyes és nyakas

királytól és julius 15-én Jodoktól s a báróktól fölvétette magát szövetségükbe. Ezekkel egyetertően azután János komolyan oly egyesség létrehozásán fáradozott, a mely mindkét részt kielégitsen. Csakhogy minden fáradozás meghiusult a király ingatag voltán, a ki igéreteit rövid idő mulva ismét visszavette. Venczel ennek következtében öccsével, Jánossal teljesen meghasonlott és kegyét 1396. január végén végkép megvonta tőle, sőt Prágából és Csehországból számüzte őt. János herczeg kedvetlenül visszavonult herczegségébe, a hol márczius 1-én, alig huszonhat éves korában, hirtelen meghalt. Minthogy csak egy leánya maradt, birtokai Venczelre szállottak vissza.

János helyett Venczel 1396. február havában Magyarországból öccsét, Zsigmondot hívta segitségül, a ki eddigelé közvetlenül nem avatkozott a cseh viszályokba, habár az utolsó években a morva őrgróf hoz közeli viszonyban állott. Hogy Zsigmondot megnyerje, Venczel arra az esetre, ha nem maradna fia, Csehország trónját biztositotta neki, kinevezte birodalmi helytartónak és megbizta a Jodokkal s az országos urakkal való viszály elintézésével. Az itélet, melyet a magyar király április 2-án hozott, a cseh bárókra nézve nagyon kedvező volt. Csehország főkormánytanácsát ujból betöltötték és pedig kizárólag oly férfiakkal, kik az urak szövetségéhez tartoztak. A király közülök senkit le ne tehessen, habár kivülök más bárókat is hihat a tanácsába. Csak Jodok, a morva őrgróf nem nyert ez alkalommal semmit, és előrelátható volt, hogy az első alkalmat fel fogja használni arra, hogy az előnyöket, a melyekre törekedett, legalább részben biztositsa magának. Miután Zsigmond nemsokára ismét elhagyta Csehországot,

hogy a törökök ellen hadat indítson s a szerencsétlen nikápolyi csata után hosszabb időre eltünt, az őrgróf már őszszel újból megkezdte az ellenségeskedést a királylyal. Csak 1397. február elején kötötték meg a békét, a mely szerint Venczel nagybátyjának élte fogytáig átengedte Felső- és Alsó-Luzácziát, a neki elzálogosított brandenburgi őrgrófságot pedig hűbérül adta.

Miután Venczel kegyeltjeit ezentúl is magánál tartotta és nekik az ország tulajdonképi kormányára befolyást engedett, ujonnan kinevezett főudvarmestere, János troppaui és ratibori herczeg, néhány báróval egyetértve, négyet közülök 1397. junius 11-én Karlsteinben megöletett.[1] A király kénytelen volt a véres tettet helyeselni. De mikor ennek hirére Jodok Prágába sietett, bizonyára hogy a zavarosban halászszon, Venczel megparancsolta neki, hogy hagyja el Prágát, s a két Luzáczia kormányát ismét elvette tőle.

E közben Németországban az elégületlenség Venczel tétlensége miatt, a ki tiz év óta többé nem is jött a birodalomba, aggasztó mértéket öltött. A rajnamenti választófejedelmek önhatalmulag birodalmi gyűlést hivtak össze s a királyt felszólitották, nevezzen ki a birodalom részére kapitányt, a ki annak békéjéről gondoskodjék. Nehogy mellőzzék, Venczel szeptember havában elhatározta, hogy Németországba megy, miután a helytartói tisztet Csehországban Jodok fivérére, Prokopra ruházta, a ki mindig barátságos érzülettel

[1] Erről s a következő csehországi eseményekről lsd. Palacky-t IIIa, 101. s kk. ll., továbbá Lindner-t II, 368. s kk. ll. 396. s kk. ll., ki azonban nem hoz fel elegendő bizonyitékot ama véleménye mellett, hogy a karlsteini gyilkosság Zsigmond Magyarország királyának biztatására történt.

volt iránta. E miatt, valamint azért, hogy a két Luzácziát elvették tőle, Jodok kétszeresen sértve érezte magát. 1398 nyarán ellenségeskedéseket kezdett, hogy ezeket a területeket fegyveres erővel elfoglalja, és szövetkezett néhány cseh úrral, a kik szintén fellázadtak. 1399 nyaráig huzódott el ez a belső háború. Zsigmond, Magyarország királya, szintén legkevésbbé akarta magát Prokoptól háttérbe szoríttatni. Mert ez László opuliai herczeggel szövetkezve 1397 elején a Felső-Vág vidékét megtámadta és magát a Szepességet is fenyegette.[1] Zsigmond Jodok kérésére, ki a leitomischli püspök és Bergow Ottó kiséretében Budára utazott, ráállott, hogy 1400. január 18-án vele s a bárókkal szövetséget kössön s hogy a cseh rendeket Prokop ellen és annak megsemmisítése végett harczra szólítsa. A háború Prokop ellen az egész nyáron át tartott.

A csorba, a mely Venczel tekintélyén annak következtében esett, hogy legközelebbi rokonai éveken át harczoltak ellene, továbbá Németország érdekeinek részéről való állandó elhanyagolása végre a rajnamelléki négy választófejedelmet arra birta, hogy oppozicziójuknak határozottabb irányt adjanak. Maguk között és más fejedelmekkel folytatott hosszas alkudozások után végre 1400. augusztus 20-án őt letettnek nyilvánították, oly okokból, a melyek egyenként persze nem állották ki mindig a próbát és nem voltak elég nyomósak, s a következő napon Rensében közülök az egyetlen világit, Ruprecht pfalzi választófejedelmet választották meg királylyá.[2]

[1] Fejér X. 2, 504.

[2] Höfler: *Ruprecht von der Pfalz* 146. s kk. ll. Lindner II, 404—443. ll.

Mikor Venczel király ez eseményekről Frankfurt városának küldöttei révén értesült, szokása szerint iszonyú dühbe jött. Megesküdött Szent Venczelre, hogy Ruprechtet agyon szúrja, vagy pedig Ruprecht szúrja agyon őt. Bosszút áll vagy meghal. De csakhamar szokott határozatlanságába és tétlenségébe süllyedt vissza. Csakhogy Venczelben az egész Luxemburg-ház sértve érezte magát, s úgy látszott, hogy e ház tagjai végre kibékülnek egymással. Azonban a hatátralan önzés, mely a legtöbb Luxemburginak főjellemvonása volt, minden magasabb tekinteten diadalt aratott. Zsigmond fel akarta használni bátyja szorultságát, hogy Csehországban a legfőbb hatalmat magához ragadja. Egy október havában Kuttenbergben Venczellel történt találkozás alkalmával késznek nyilatkozott arra, hogy Németországba hadat indít. Csakhogy Venczel ne csak a hadjárat költségeit viselje, hanem tüstént engedje át neki Sziléziát és Luzáczia és Csehország trónját biztosítsa számára. Ezeken a túlzott követeléseken Venczel annyira felindult, hogy bucsú nélkül elnyargalt s a kormányzásban uj önkénykedéseket engedett meg magának.[1] Zsigmond háborúja a morva Prokop ellen még most is folyt.[2]

A birodalom ellen intézett gyors hadjárat valamennyi ingadozó elemet, főleg a birodalmi városokat a Venczelhez való hűségben megtartotta és Ruprechtet nagy szorultságba hozta volna. Azonban a Luxem-

[1] Palacky IIIa, 126. s k. l. Höfler, 184. s k. l. s a tudósitások Janssen J.-nél: *Frankfurts Reichskorrespondenz* I, 197—200. 204. 206. 211—215. 219. sz., továbbá a *Deutsche Reichstagsakten* IV. köt. 122. 123. 167. 171. sz.

[2] Fejér X. 2, 760. *Cod. patr.* IV, 240.

burgok között való viszályoknak és Venczel ebből folyó tétlenségének az volt a következménye, hogy a német fejedelmek nagy része, továbbá a városok Ruprechtet elismerték királyokul.

A német trónviszály kimenetelére nézve bármely német fejedelem magatartásánál fontosabb lehetett az állás, melyet a Habsburgok, vagy a hogy magukat már akkor nevezték: az „osztrák-ház“ [1] azzal szemben elfoglalt. Mert nemcsak hogy birtokaik terjedelmére nézve a cseh királyon kivül nem mérkőzhetett velök senki sem: országaik fekvése is alkalom adtán rendkivüli fontosságot biztositott nekik. Miután a legkényelmesebb alpesi utak kezökben valának, hatalmukban állott, hogy a német királyra nézve, ha nem is teszik lehetetlenné, de legalább megnehezítik, hogy Olaszországba és Rómába jusson a császári korona elnyerése végett. Ezért nemcsak Venczel király fordult az osztrák herczegekhez mindjárt letétele után.[2] 1401. január havában Ruprecht is küldött követeket hozzájok s őket pártjára igyekezett vonni, azzal az ajánlattal, hogy leányát, Erzsébetet, 40,000 forint hozománynyal Frigyes herczegnek adja. Február havában Lipót herczeg fivéreivel, kik a keleti herczegségekben tartózkodtak, továbbá IV. Albrecht tanácsosaival Sct.-Veitban, Karinthiában összegyűlt, hogy ebben az ügyben tanácskozzanak. Abban egyeztek meg, hogy megkisérlik a két ellenkirály kibékitését, s ki is vitték, hogy Venczel közbenjárásukat elfogadta, igaz, hogy csak oly föltétel

[1] A „principes domus Austrie“ kifejezést a velenczeiek már 1401-ben használják. *Mon. Slav. merid.* IV, 431. s k. l.

[2] Janssen, 200. 211. 212. sz.

alatt, hogy római királyi méltósága ne jőjjön kérdésbe.[1] E követelés mellett minden alkudozás már eleve hiábavalónak látszott, miután Ruprecht arra nem állhatott rá soha. Junius 24-én Csehországgal ugyan két hétig tartó fegyverszünetet kötött, azonban a megbizottai részére adott utasításában azt a föltételt szabta, hogy Venczel mondjon le a római királyi méltóságról és adja ki a birodalmi jelvényeket, viszont Csehország megtarthatása végett segitséget fog nyujtani neki. Venczel javaslatát, hogy ő maga legyen császár, Ruprecht pedig maradjon meg római királynak, szintén határozottan visszautasitotta, miután Venczel letétele következtében minden jogát elvesztette, tehát császárrá koronázása előtt előbb ujból meg kellene választani, mire a választófejedelmek sohasem állanának rá.[2]

Ruprecht Venczellel szemben annál kevésbbé mutathatta magát engedékenynek, mert remélhette ez időtájt, hogy még örökös országaitól is megfoszthatja. Ugyanis Venczel öccsétől, Zsigmondtól nem várhatott segitséget, miután ezt április 28-án saját országnagyjai elfogták és koronája elvesztésével fenyegették. A morva Jodok pedig s a cseh urak szövetsége, a melyhez most a prágai érsek is csatlakozott, Venczel ellen való gyűlöletöktől annyira elragadtatták magukat, hogy még az ellenkirálylyal is áruló összeköttetésbe léptek. Sőt a morva Prokop, a ki korábban Venczellel mindig a legjobb viszonyban volt, most szintén Ruprecht királynak igérte támogatását. Már junius 16-án Jodok sógorával, Vilmos meisseni őrgróffal, az

[1] *Reichstagsakten* IV, 216—218. 283. 337. sz.
[2] U. o. 338—340. 392. sz.

általok Csehországban teendő hódításokra nézve megegyezett. Juliusban Jodok, továbbá a cseh urak s a meisseniek egyesültek és Venczelt Prágában ostrom alá fogták. Ez azonban ellenségeivel szemben tartotta magát és augusztus 12-én velök békére lépett, a mely bizony egészen függővé tette a nagyoktól. A király beleegyezett abba, hogy az ország kormányzása czéljából az érseket s az urak szövetségének három tagját mint kormánytanácsosokat melléje adják, s ezeknek joguk legyen a tisztviselők kinevezésénél s a jövedelmek hovafordításánál vetóval élni. Jodoknak ujból biztosíttatott Luzáczia birtoka, a melyet Venczel el akart venni tőle.[1]

Ruprecht ezt a csehországi polgárháborút nem tudta felhasználni. Julius hóban fiát ugyan megbízta, hogy Csehországba törjön.[2] De nem valószinű, hogy valamit végzett vagy csak meg is kisérlett volna. Ruprecht egy, mint vélte, sokkal fontosabb vállalat t. i. egy olaszországi hadjárat előkészületeivel volt elfoglalva, a melyre sürgősen felszólították.

A hatalom, melyet a Visconti-ház a XIV. század folyamán az appennini félsziget északi részében megalapított, az utóbbi időben valamennyi szomszédjára nézve mind fenyegetőbbé vált. Visconti Giovanni Galeazzo, a ki 1385-ben nagybátyját, Barnabót, III. Lipót osztrák herczeg apósát, hitszegő módon hatalmába kerítette és börtönben hagyta meghalni, először 1387-ben, szövetségben Carrara Ferenczczel, a della Scalák uralmát Veronában és Vicenzá-ban, a

[1] Pelzel II, 439. s kk. ll. Palacky IIIa, 128. s kk. ll. Höfler, 205—224. l. V. ö. *Reichstagsakten* IV, 338—340. 392—397.

[2] *Reichstagsakten* IV. 11. sz., 16. art.

rákövetkező évben pedig, szövetségben a velenczeiekkel, a Carrarákat is megbuktatta és birtokaik közül Paduát, Bellunót és Feltrét Valsuganával együtt magához ragadta, míg Treviso Velenczének jutott osztályrészül. Két évvel utóbb Carrara hasonló nevű fia a flórenczieknek és velenczieknek segítségével Paduát ugyan visszafoglalta. Ámde Galeazzo, a ki Venczel királytól nagy összeg pénzen a herczegi méltóságot is megvásárolta, dél felé annál messzebb terjesztette ki uralmát. 1399-ben fönhatóságát Pisa és Siena, 1400. január havában Perugia is elismerte. A flórenczi köztársaság, a mely hiába igyekezett a milanói hatalom terjeszkedésének gátat vetni, általa majdnem minden oldalról körülvéve látta magát. Miután Venczel királynál, Galeazzo pártfogójánál, nem talált segítségre, megbuktatására törekedett és Ruprecht ellenkirálynak már 1401. márczius havában 100,000, sőt utóbb 200,000 aranyat ajánlott fel, ha még ez évben a milanói zsarnok ellen hadat indít.

Ruprechtre nézve ez az ajánlat rendkívül csábító volt. Mert, ha a gazdag Flórencz elegendő pénzt ad, az esetben remélhette, hogy Németországban nagyszámú sereget hoz össze, és szövetségben a flórenczieknek, Carrara urával s talán a Viscontik más ellenségeivel a büszke milanói herczeget leveri. Ha mint győztes áll Olaszországban, a pápa, a ki eddig nem akarta elismerni, a császári koronát nem tagadhatja meg tőle, s ezzel ellenfelén oly erkölcsi diadalt arat, mely a birodalomért való harczot szükségképen az ő javára döntötte volna el.

De annál szükségesebb volt most, hogy a Habsburgokat vagy legalább Lipót herczeget, Tirol urát, a maga részére vonja. Május 9-én megkérte Lajos

herczeget, István bajor-ingolstadti herczeg fiát, lovagoljon haladéktalanul Lipóthoz, a tiroli Hallba, hogy őt Ruprecht részére megnyerje. A korábban neki tett ajánlatokat a király most megtoldotta még. Hosszabb alkudozások után, a melyeket utoljára Füssenben folytattak, Lipót junius 23-án hajlandó volt megigérni, hogy Ruprechtet elismeri királyul, neki meghódol és megengedi, hogy Lombardiába vagy máshova országain átvonulhasson. Viszont Ruprecht szavát adta neki, hogy három év lefolyása alatt 100,000 aranyat fizet vagy helyette Lombardiában városokat és várakat, vagy a Svábföldön vagy Elzászban birodalmi javakat ad zálogul, segíti a svájcziak ellen, hogy a mit tőle elvettek, azt visszaadják, s végül, hogy Lipót fivérének, Frigyesnek feleségül adja leányát, Erzsébetet, 40,000 aranyforint hozománynyal együtt. Azonkivül Lipót arra is kötelezte magát, hogy a királynak havi 25,000 aranyforint zsold ellenében a milanói herczeg ellen indítandó háborújához személyes vezérlete alatt ezer „glefen"-t állít, a melyek mindegyike két pánczélos lovasból és három lóból áll.[1] Az előnyök, a melyeket Lipót herczegnek biztosítottak, nem voltak csekélyek. Azonban a Ruprechttel való egyesség következtében határozottan elvált fivérétől, Vilmostól, ki az előbbi évben május 4-én fivérei nevében is a milanói Galeazzóval szövetséget kötött, a mely szerint mindkét rész különösen arra kötelezte magát, hogy a másik fél ellenségeinek országukon keresztül való átvonulását meg nem engedik.[2]

Szeptember dereka táján Ruprecht Augsburgból

[1] *Reichstagsakten* IV, 290. 351. s kk. sz.

[2] Csak Galeazzo oklevele ismeretes, Kurz-nál: *Albrecht IV.* I, 212.

Innsbruckon át, a hol Lipót herczeg hozzája csatlakozhatott, Olaszországba indult.[1] Csak lassan nyomulhatott előre, mert a flórenczieknek igazi kalmár-módra az igért segélypénzek kifizetését mindaddig húzni-halasztani akarták, míg a király olasz földön nincs, s ezzel nagy zavarba hozták. Október 12-én még Bozenben, 14-től 16-ig Trientben volt, a hol Carrara Ferencz 2000 lovassal hozzája csatlakozott. Elhatározták, hogy innen Judicarián keresztül Brescia felé nyomulnak, minthogy a határhegység nemeseivel, különösen a hatalmas Lodron Péterrel már régóta összeköttetésben állottak, és magában Bresciában voltak férfiak, a kik készek valának arra, hogy a Viscontitól elpártoljanak. Carrara Ferencz, kit a királyi sereg fővezérévé neveztek ki, Caffarón át a Val Sabbián keresztül ellenállás nélkül Brescia közeléig jutott. Itt azonban szembeszállt vele egy milanói zsoldos sereg, a mely számra nézve nem volt sokkal kisebb a királyi csapatoknál, taktikai kiképzés és czélszerű fegyverzet dolgában pedig a németeket mindenesetre jelentékenyen fölülmulta. Egy csatában, a melyet október 21-én vívtak, az első hadrendet, mely a nürnbergi várgróf vezérlete alatt állott, csakhamar zavarba hozták, a második hadrend vezérét, osztrák Lipótot, a ki amannak segítségére ment, Carlo Malatesta condottiere kiemelte a nyeregből és fogolyként Bresciába hurczolta. A milanóiakat ugyan

[1] Höfler, 242. s kk. ll., hol azonban földrajzi dolgokban sok tévedés fordul elő. Donnemiller N.: *Der Römerzug Ruprechts von der Pfalz und dessen Verhältnis zu Österreich, insbesondere zu H. Leopold.* A rudolfsverti (Krajna) gymnasium 1880/81. értesitőjében. V. ö. az itinerariumra nézve Chmel-től: *Reg. Ruperti regis;* továbbá Winkelmann A.-tól: *Der Romzug Ruprechts von der Pfalz,* Innsbruck, 1892.

Carrara fia, Jakab, ki a tartalékot vezette, visszavonulásra kényszerité. Mindamellett gazdag zsákmány és számos fogoly esett az olaszok kezébe.

Nyilt mezőn a királypártiak nem szenvedtek vereséget. De már az a körülmény is, hogy nem győztek, fölért azzal. Mert most nem merészelhették, hogy a megerősített és nagyszámú őrséggel megrakott Bresciát megtámadják, a mely ebben az irányban minden további előnyomulásnak útjában állott. Sőt a harcz szerencsétlen kimenetele a királyi sereg részben való feloszlására vezetett. Lipót osztrák herczeg, a kit három nap mulva ismeretlen föltételek mellett szabadon bocsátottak, csapataival hazatért [1] és példáját a kölni érsek is követte. Carrara Ferencz is visszasietett Paduába, a melyet szerencsétlen háború esetében Visconti csapatai veszélyeztettek. Ily körülmények között a király sem tehetett egyebet, mint hogy gyorsan visszavonuljon Trient felé, a hol már október 30-án találjuk. Még egyszer egyesitvén erejét a Pusterthalon és Friaulon keresztül Paduába vonult, hogy Olaszországban uj szövetségeseket toborzzon s hogy más oldalról támadja meg a milanói herczeget. A győztes királynak lett volna párthive. De a legyőzöttel senki sem akart szövetkezni, legkevésbbé az előrelátó velenczeiek. A pápa Ruprecht elismeréséért szintén oly követeléseket támasztott, hogy azokra rá nem állhatott. Minthogy a pénzhiány is napról-napra nagyobb lett, Ruprecht 1402. április havában „sereg, pénz, korona és becsület nélkül“ Németországba visszatért.

Miután Ruprecht kisérlete, hogy a milanói herczeg

[1] Állitólagos árulásáról, a melyről Gattaro tudósit, lsd. Donnemiller-t i. h. 38. s kk. ll. Lipót a rákövetkező időben is Ruprechttel a legjobb viszonyban állott.

get leverje s hogy Rómában a császári koronát megszerezze, a bresciai csata következtében csúf kudarczot vallott, a Luxemburgok arra gondoltak, hogy hadat vezetnek Olaszországba és Venczel királynak szerzik meg a császári méltóságot. Galeazzo János pártfogójának azt irta, hogy csapatokat nem kell magával hoznia, miután Lombardiában csatára kész sereg várja.

Ezt a tervet felhasználta Zsigmond, Magyarország királya, a ki 1402. január hóban Csehországba ment,[1] hogy végre törekvéseinek czélját: a kormányzóságot bátyja országaiban, elérje. Venczel, a ki maga is kezdte érezni a vezetés szükségét és rokonai közül még legtöbbet épített Zsigmondra, néhány nappal megérkezése után Königgrätzben február 4-én megerősitette őt német birodalmi helytartói méltóságában s a cseh királyságban is helytartójává nevezte ki. Ő maga ugyan megtartja királyi méltóságát Csehországban és Németországban, de mindenben Zsigmond tanácsát fogja követni. A maga részére csak az országos hivatalok betöltését s a pénzügyi igazgatást kötötte ki. De ezekben a dolgokban is Zsigmond minden egyes esetben vetóval élhet. Prokopnak Jodokkal és Zsigmonddal való viszályait szintén megszüntetni igyekeztek.

Zsigmond most követséget küldött Vilmos és Albrecht osztrák herczegekhez, hogy tőlük engedélyt nyerjen, hogy területükön át Olaszországba mehessen. Vilmos az utóbbi időben különösen Zsigmond ellen határozottan ellenséges állást foglalt el. 1400-ban megkérte Johannának, László nápolyi király, Zsigmond verseny-

[1] Január 20-án és 22-én Szakolczán, a morva-magyar határon, január 27-én Olmützben állit ki oklevelet. Fejér, X. 4, 104—124.

társa nővérének kezét.[1] László még mindig nem mondott le Magyarországra való igényeiről, sőt 1401-ben, mikor Zsigmondot a magyar főurak elfogták, magát ezt a királyságot is hatalmába keríteni igyekezett. Azonban Zsigmond most nagyobb hatalommal rendelkezett, mint valaha, Vilmos és Albrecht birtokrészeinek pedig olyan volt a helyzete, hogy a Luxemburgokkal való ellenségeskedés veszélyesnek látszhatott. Ez okból Lipót herczeg ellenkező magatartása ellenére pfalzi Ruprechtet még mindig nem ismerték el királyul és valószinűleg Zsigmond kivánságának most eleget tettek volna, ha Lipót, ki akkoriban épen Bécsben időzött, fenyegető módon nem tiltakozott volna ellene.[2]

Még mielőtt a magyar király az osztrák herczegeknél elérte volna czélját, közte és Venczel király között teljes szakadás állott be, mely a dolgok állását egészen megváltoztatta.[3] Zsigmond egyetértve a bárókkal, 1402. márczius 6-án bátyját ismeretlen okokból Prágában elfogatta s a Hradzsinon őrizet alá helyezte. Mikor Venczel hívei, különösen a városok, a morva Prokop vezetése alatt Zsigmond önkényuralma ellen föllázadtak, sőt az őrgróf az ellenkirálylyal alkudozásokat kezdett, a magyar király kiméletlenül lépett föl ellenségei ellen. Prokopot biztos kiséret igérete mellett rábírta, hogy jőjjön hozzá s azután szintén le-

[1] Lichnowsky V, 401. sz. reg. V. ö. *Mon. Slav. merid.* IV, 428, 431.

[2] Lipót udvarmesterének Ruprecht királyhoz intézett tudósitása szerint, Jansen-nél I, 697. s kk. l. 1118. sz. Lipót 1402. február 9-én még mindig Brixenben, április 8-án Bécsben állit ki oklevelet. Lichnowsky V, 485. és 489. sz. reg.

[3] Palacky IIIa, 141. s kk. ll.

tartóztatta, a lázadást fegyveres erővel leverte, majd julius hóban [1] Venczelt magával vitte a felső-ausztriai Schaunberg várába, állitólag, hogy császárrá koronázás végett Rómába küldje.

Ha Zsigmondnak valóban ez volt a terve, úgy mindenesetre csakhamar felhagyott vele. Már augusztus 9-én Venczelt Bécsbe hozta s az osztrák herczegeknek adta át, kiket a legfényesebb igéretekkel magához fűzni igyekezett. 1402. augusztus 16-án Vilmos, Albrecht és Ernő herczegekkel szövetséget kötött, megujitotta Csehország és Ausztria között a korábbi örökösödési szerződést s egyúttal megigérte nekik, hogy ha fiutód nélkül hal el, közülök egynek hagyja a magyar királyságot, a kinek legközelebb Pozsonyban az ország uraival és városaival erre az esetre hűséget is esküdtet. Azonkivül megigérte, hogy a morva Jodoknak átengedett brandenburgi őrgrófságot, mihelyt csak lehet, ismét kezére keriti s hogy annak helytartójává egyik osztrák herczeget fogja kinevezni. A magyar országgyűlésen aztán, melyet a következő hónapban Pozsonyban tartottak, a király szeptember 14-én elrendelte, hogy az adott esetben Magyarország IV. Albrecht herczegre, mint „törvényes örökösére és utódjára“ szálljon, azzal a kikötéssel, hogy még hajadon leányait férjhez adja és mindegyiknek 100,000 magyar aranyat adjon hozományul. Hasonló rendelkezést, a melyet korábban a morva Jodok javára tett, most érvénytelennek nyilvánított. A magyar „főpapok, bárók, nemesek, nagyok és városok“ a királynak ez intézkedéséhez beleegyezésöket adták és esküvel, továbbá

[1] Julius 13-án Zsigmond Krummauban állit ki oklevelet. *F. R. Austr. Dipl.* XXXVII, 332.

írásban és pecsét alatt megigérték, hogy ha Zsigmond nem hagyna hátra flutódokat, Albrechtet fogják királyokul elfogadni és megkoronázni. Hasonló esküt tesznek mindazok, a kik jövőben püspökséget, főpapi méltóságot vagy világi tisztséget elnyernek. Zsigmond már most arra az időre, mikor mint a német vagy cseh birodalom helytartója Magyarországból távozni kénytelen, Albrechtet ebben az országban helytartójává és kormányzóvá, és, ha halálakor kiskorú fiúkat hagyna hátra, azok gyámjává nevezte ki, egyúttal megigérte, hogy Magyarországon székhelyet és 12,000 arany évi jövedelmet jelöl ki számára.[1]

Pozsonyban Zsigmond a német lovagrendnek a brandenburgi Neumarkot is elzálogosította 63,200 aranyért s ezzel megszerezte az eszközöket, hogy sereget gyüjtsön. Deczember hóban 12,000 emberrel, többnyire magyarokkal és kunokkal, benyomult Csehországba, hogy ellenfeleit legyőzze. A gazdag Kuttenberg makacs ellenállás után kénytelen volt meghódolni és nagy pénzbirságot fizetni. Azonban 1403 nyarán Zsigmondnak Csehországot ismét el kellett hagynia, mert Magyarország egyházi és világi nagyjainak egy része föllázadt ellene és Nápolyi Lászlót hívta meg a trónra. Míg a magyar lázadók ellen szerencsével harczolt s a birodalmat lassan-lassan lecsendesítette, Csehország rá nézve elveszett.

Minthogy Venczel király sorsában megnyugodni

[1] Az oklevelek Pelzel-nél II, 84—88. Fejér X. 4, 130—145. Kurz: *Albrecht IV.* I, 220—230. A magyar rendek szeptember 21-én kiállított oklevelén száztizenkét pecsét függ: tiz püspöké, a vránai johannita perjelé, a pannonhalmi apáté, kilenczvennyolcz világi főtisztviselőé és más nemeseké, végül Pozsony és Sopron városoké.

látszott, a herczegek nem igen szigorúan őriztették, a Kienmarkton külön házat rendeztek be neki, megengedték, hogy nagyszámú udvari népet tartson, sőt azt is, hogy naponként többed-magával kilovagolhasson. Ezzel nagyon megkönnyítették számára a menekűléshez való előkészületeket. 1403. november 11-én — mint mondják — álruhában négy kisérővel a Dunához lovagolt és Stadlaunál csónakon átvitette magát a folyón. A túlsó parton ötven ijjászszal Liechtenstein János várt reá, a ki mint Nikolsburg ura egyszersmind cseh hűbéres volt és Venczelt veszély nélkül Csehországba vitte.[1]

Miután Zsigmond, Magyarország királya, a cseheknél zsarolásaival magát gyűlöletessé tette, Venczelt most mindenki készséggel urául ismerte el. A morva Jodok, a kit Zsigmond egészen háttérbe szorított, ezúttal szintén Venczelhez csatlakozott. A Csehország kapitányának és helytartójának tisztét a magyar királytól elvették.

Zsigmond nagyon el volt keseredve az osztrák herczegek ellen, mert azt hitte, hogy bátyját szándékosan hagyták megszökni. Valóban ez a gyanú közelfekvő volt, miután Vilmos herczeg ép akkor fejezte be az alkudozásokat a Nápolyi László nővérével való házasság ügyében, mikor László Magyarország elfoglalása végett Dalmácziába indult.[2] Hogy a herczeg 1403. julius 25-én egyúttal fivére, Ernő nevében is Venczellel bárki ellen szövetséget kötött, azt Zsig-

[1] Az u. n. Hagen-féle krónika függeléke Peznél I, 1165.

[2] Lichnowsky V, 571. sz. reg. Az esküvőt október végén Laibachban tartották meg. Bécsbe Vilmos november 13-án jött vissza, tehát két nappal Venczel szökése után. *Chron. Austriac.* Pez-nél, II, 547.

mond bizonyára nem tudta.[1] Zsigmond ez okból a herczegeknek hadat üzent s csak a téli hideg tartotta vissza Ausztria megtámadásától. Hogy megengeszteljék, Albrecht, Lipót és Ernő herczegek 1404. április elején fölkeresték Pozsonyban és megigérték, hogy Cseh- és Morvaország ellen fél év tartamára hatszáz lándzsát bocsátanak rendelkezésére.[2]

Az osztrák herczegeknek egyébiránt elég okuk volt, hogy Venczel és Jodok ellen a magyar királylyal szövetkezzenek. Már a letünt évszázad végén cseh és morva nemesek, különösen Jaispitz-Kunstat Henrik, a kit közönségesen „sovány ördögnek“ („Dürnteufel“) neveztek, továbbá a Lipa és Neuhaus urak az osztrák határon át betörtek, s az osztrák Meissau, Wallsee, Kuenring, Puchheim és más urakkal heves harczokat vívtak, mígnem végre Vilmos és Albrecht herczegek maguk hadba indultak a csehek ellen. 1399-ben egy csomó szerződéssel ezeknek a harczoknak és rabló hadjáratoknak véget iparkodtak vetni. Ámde rövid idő mulva ujra megkezdődtek a viszályok, a mennyiben politikai szint öltöttek. Ugyanis mikor a morva Prokop 1400-ban fivérével, Jodokkal, harczba keveredett, a „sovány ördögöt“ és hozzá hasonló társát, Vettau Albrechtet, szolgálatába fogadta. Ezek most tisztességes ürügy alatt nagyszámú csőcseléket: rablókat, tolvajokat, számüzötteket, adósságtól terheltet gyűjtöttek maguk köré, Znaim és Pohrlitz városokat elfoglalták és nemcsak Morvaországot fosztogatták ki, hanem Ausztriába is intéztek rabló hadjá-

[1] Lichnowsky VI, xvii. (Pótlások.)

[2] Függelék Hagen-hez, i. h. Pozsonyban Lipót herczeg 1404. április 7-én állit ki oklevelet Lichnowsky szerint, 607. sz., Zsigmond pedig április 4-től 18-ig, Fejér-nél X. 4, 289—314.

ratokat, a hol több helységet és várat, nevezetesen Asparnt és Zistersdorfot hatalmukba kerítették. Hogy Zsigmond Prokopot fogságra vetette, semmit sem használt, mert a rablólovagok saját szakállukra tovább garázdálkodtak. Példájok osztrák kartársaikra nézve is ragadós volt. „Mindazok, a kiknek nemeseknek kellene lenniök", mondja egy akkori osztrák krónikás, „lovagok, csatlósok, apródok és néhány urak, kik a Morva-mezőn s föl a Hausruckig (Felső-Ausztriában) laknak, tolvajok és árulók valának s a csehekkel hűségesen osztozkodtak".[1] A herczegek a statárium egy nemének, az úgynevezett „gereun"-nak [2] behozatalával igyekeztek segíteni magukon, a mely Ausztriában már az utolsó Babenberg idejében, a tartományi jog szerkesztése korában ismeretessé vált.[3] Úgynevezett „greinmesterek", a kik között Alsó-Ausztria tartományi marsalját is találjuk, egy háromszáz lándzsából és háromszáz íjjászból álló s a szükséges ostromló szerekkel ellátott csapat élén, a melynek fizetéséhez a nemességnek, papoknak, polgároknak és zsidóknak kellett hozzájárulniok, helyről-helyre mentek, a legtekintélyesebb lakosokat megkérdezték, nem ismernek-e valakit, a ki rabló vagy tolvaj, s azt, a kit eskü mellett mint olyant megjelöltek, tekintet nélkül állására, felakasztották; vagy ha valaki iránt kiméletesebbek akartak lenni, azt Bécsbe vitték s ott a Dunába fojtották. A „greinmesterek", a kik még ágyukat is vittek magukkal, több rablóvárat is leromboltak.[4]

[1] Függelék Hagen-hez, Pez-nél I, 1164.

[2] „Geriune" a „rune" („raunen") szóból, annyit jelent, mint titkos tanácskozás vagy titkos beszéd.

[3] *Österr. Landrecht*, kiadta Hasenöhrl, 15. czikk. 241. l.

[4] Kurz: *Albrecht IV.* I, 44—54. 128—137. A lándzsák

Azonban a bajt Ausztriában mindaddig nem lehetett gyökerestül kiirtani, míg a rabló lovagok a szomszédos Znaimban biztos menedékhelyre találtak. Azért a rablók kiirtását a Zsigmond s az osztrák herczegek között kötött szövetségben határozottan egyik elérendő czélul tűzték ki s e végből az osztrák rendek is adót ajánlottak meg.[1] Ámde ezeknek a rablóbandáknak fejei most Venczel király és Jodok őrgróf szolgálatába léptek, és közülük egyiknek, Lamberg Jánosnak, a kit „szokol"-nak („sólyom") neveztek, Venczel „szolgálataiért" egyéb birtokokon kívül Szakolcza (Szkálicz) várát is adta.[2]

1404 nyarán a magyarok és osztrákok megkezdték a háborút. Zsigmond megtámadta Morvaországot és Felső-Sziléziát délkelet felől, többek között megvette Ratibor városát[3] és Kuttenberget is igyekezett elfoglalni, bár sikertelenül.

Albrecht és Ernő osztrák herczegek viszont nagyszámú sereggel Znaim városát kezdték ostromolni. Azonban a támadást az osztrák urak csak lanyhán intézték, és nemsokára az ostromgépeket is egy kitörés alkalmával égő szurokkal és kénnel elpusztitották. Noha Zsigmond a magyar sereggel végül szintén az ostromlókhoz csatlakozott, mégsem mentek semmire. Nemsokára kitört közöttük a vérhas, a melyet Zsigmond és Albrecht is megkaptak, mire

(Spiesse) és ijjászok száma az 1402. február 5-én kelt oklevél szerint, az „Archiv für österr. Gesch." XXXI. köt. 288. l.

[1] Függelék Hagen-hez, 1166. l Lipót herczegnek 1407. január 7-én kelt oklevele összehasonlítva az 1403. deczember 19-én kelt oklevéllel, az „Arch. für österr. Gesch." XXXI, 291. 296. l.

[2] Pelzel II, 484.

[3] Zsigmond oklevele szerint Fejér-nél X. 4, 378.

augusztus 27-én az ostromot abban hagyták. Mint általában abban a korban, ha egy fejedelem hirtelen megbetegedett, ezúttal is azt hitték, hogy őket ellenségeik megmérgezték. A meghivott orvos, „egy goromba sváb, de jó orvos“, mint egy krónikás nevezi, Zsigmondnál ugyanazt a gyógyító módot alkalmazta, a mely egykor I. Albrecht osztrák herczegnek félszemébe került, t. i. huszonnégy órán keresztül lábánál fogva felakasztatta, hogy a méreg száján át kifolyhasson. A királyt e kúra ellenére megmentették. De IV. Albrechtet 1404. szeptember 14-én huszonhét éves korában a halál elragadta, miután egy hét éves fiút, V. Albrechtet, hagyott hátra.[1]

A csehországi birodalmi helytartóságra hosszú idő óta táplált terveiről Zsigmondnak örökre le kellett mondania. Mert Venczel ezentúl alattvalóinál kész engedelmességre talált és nagybátyjaival, Jodokkal és Prokoppal is jó egyetértésben élt, a kik közül az utóbbi egyébiránt már 1405-ben gyermektelenül elhalt. Külső viszonyai is javultak, minthogy 1404 nyarán Ulászló lengyel királylyal szövetséget hozott létre.[2] Ugyanakkor Zsigmond elvesztette a támaszt, melyet az utolsó években Ausztriában talált.

Vilmos herczeg, a ki mint a Habsburg-ház legidősebb tagja magára vállalta V. Albrecht gyámságát, a külső politikát tüstént megváltoztatta. Ha Ausztria az utolsó időben IV. Albrechtnek Zsigmondhoz való bizalmas viszonyai miatt ennek bátyjával, Venczellel való viszályaiban az előbbinek a pártján állott, úgy Vilmos, ki Nápolyi Johannával való

[1] Kurz I, 149. s kk. ll. Aschbach I, 198. s kk. ll.
[2] Palacky IIIa, 204. s kk. ll.

egybekelése óta a magyar királylyal szemben igen hideg magatartást tanusított, Venczellel igyekezett jó lábra helyezkedni. Már 1404. november 3-án a cseh királylyal és Jodok őrgróffal egy összejövetel alkalmával, a melyet az előbbivel Budweisban tartott, fegyverszünetet kötött, a melyet 1405. február 19-én békévé változtattak át. Budweisban mindkét fél kölcsönösen segítséget igért egymásnak bárki ellen, a ki közülök valamelyiket jogtalanul megtámadja. Egyúttal megujították az örökösödési szerződést a Habsburg- és Luxemburg-házak között és Zsigmondot a cseh országokban való trónutódlásból hallgatagon kizárták.[1] De minthogy Vilmosnak valamennyi fivére politikai magatartásával nem értett egyet, az osztrák herczegek között még nagyobb lett a viszálykodás, a mely már egy idő óta országaik kormánya miatt folyt.

[1] Az okleveleket összeállítja Lichnowsky V, 654—660. 682. sz.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A rendiség keletkezése és kifejlődése Ausztriában. — Az osztrák tartományok Vilmos, IV. Lipót és V. Albrecht herczegek alatt a huszita-háború kitöréséig. (1404—1420.)

A XV. század kezdetén az osztrák tartományok történetében nevezetes fordulat áll be, a mennyiben a rendek számottevő politikai tényezővé lettek.

A Babenbergek utolsó idejében a herczeg csak egyes esetekben, nevezetesen a fenálló jogállapotok megváltoztatásánál volt kötve a tartományi urak beleegyezéséhez, noha a kormányügyek elintézésénél a nemesek és miniszteriálisok tanácsát gyakran kikérték.[1] Ez az eset fenforgott az első Habsburgok alatt, mikor gyakran említik a tartományi urak tanácsát, de csak igen ritkán azok helybenhagyását. Az utóbbi különösen akkor történt, mikor IV. Rudolf 1359-ben Ausztriában az évi pénzbeváltás helyett italadót hozott be és 1338-ban II. Albrecht a karinthiaiaknak az ottani nemesség kérésére uj tartományi jogot adott s a párbajokat eltörölte.[2]

[1] V. ö. I. 375. s kk. ll. Az osztrák tartományi jog 15. czikkelye értelmében a herczegnek a tartományi urak tanácsát különösen akkor kellett kikérnie, ha gonosz emberek (tolvajok és rablók) ellen rögtönítélő bíróságot akart életbe léptetni, vagyis a rendes törvényszéki eljárást hatályon kívül akarta helyezni.

[2] *Joh. Victor.* Böhmer-nél, *F.* I, 434. Lichnowsky III, 1170. sz. reg. Steyerer, 121. s k. l.

Pénzügyi tekintetben a herczeg ezzel elég kedvező helyzetbe jutott, mert részben allodiális birtokul, részben hűbérül nagy kiterjedésű uradalmai valának s mint az ország fejedelme a regáliákat is bírta. Mint ilyen a meghatározott vámokat szedhette, műveltethette a bányákat, pénzt verethetett és birságokat szedhetett. Mint földesúr a földjein lakó jobbágyoktól természetben vagy pénzben bizonyos adókat szedett. Miután a városok a fejedelem földjén épültek, a polgároknak némely bért, imitt-amott még rendkívüli adókat is kellett fizetniök. Szintúgy a herczeg mint a kolostorok legfőbb védője és mint igen sok templom kegyura a maga részére azt a jogot követelte, hogy szükség esetén tőlük rendkívüli adókat szedhessen, a melyeket vagy a lakóházak, földek vagy szőlők szerint vetettek ki, vagy kerek összegben követeltek. Az általános tartományi adó beszedését csak nagyon ritkán említik és sajnos nem jegyzik meg, vajjon a herczeg, a mihez szigorúan véve nem lett volna joga, ezt a maga hatalmából teszi-e, vagy pedig a nemesség megegyezésével.[1] A herczeg arra is fel volt jogosítva,

[1] Általános adót (de curia 60 denarios, de area 12 den., de iugere vinearum 30 den., de mansu 30 den., de rota molendini 30 den.) 1277-ben Rudolf király szedett Ausztriában. *(Hist. annorum 1264 usque 1279.* M. G. SS. IX, 653. = *Cont. Zwetl.* III, 657. l.), 1316-ban Frigyes császár „ab omnibus vineis, areis et iugeribus tocius terre“ *(Ann. Mellic.* i. h. 511. l., de a *Cont. Zwetl.* III, 666. l. szerint csak „stiuram a civibus de omnibus, que habebant“), 1336-ban a herczegek fejadót, „exactionem inhonestam et inauditam“ *(Ann. Mellic.* 512. l.), 1337-ben adót a szőlőktől egész Ausztriában (i. h.), de, mint látszik, csak „de vineis monachorum, clericorum et civium suorum“ *(Ann. Zwettl.*, u. o. 683. l.), 1315-ben Frigyes császár „decimam generalem de reditibus religiosorum et de vineis tam religiosorum quam

hogy hűbéreseitől és miniszteriálisaitól bizonyos korlátokon belül és meghatározott időre hadi szolgálatokat követeljen. Körülbelül a XIV. század végeig a Habsburgok úgy látszik keveset törődtek a különböző rendekkel, csak nemesi vagy papi tanácsosaik és tisztviselőik gyakoroltak némi befolyást a kormányügyekre.

Csak a XIV. század vége felé változtak e tekintetben a viszonyok. A Bajorország, Velencze, a Carrara urak s a svájcziak ellen viselt háborúk, a melyek annál költségesebbek valának, mert tartamuk alatt a herczegek gyakran kénytelenek voltak hűbéreseiknek is kárpótlást fizetni vagy zsoldosokat fogadni, lassanként kimerítették a fejedelem pénzerejét. Ehhez járult, hogy a tartományi felosztások miatt egymás mellett több udvartartás volt, a melyek természetesen több pénzbe kerültek, mint csupán egy udvartartás. Egyideig úgy segítettek magukon, hogy rosszabb pénzt verettek,[1]

civium ac aliorum *(Cont. Zwetl.*, III, 666. l.), 1339-ben Albrecht herczeg fejadót „de omnibus colonis tam monachorum quam clericorum" *(Ann. Zwettl.*, 683. l.), 1343-ban jövedelmi adót a polgároktól *(Cont. Novimont.*, 673. l.), 1352-ben és 1355-ben a kolostoroktól és plébániáktól *(Cont. Novimont.*, 676. l.; *Cont. Zwetl.* IV., 685. s k. l.; *Kalend. Zwetl.*, 693. l.), 1353-ban a szőlőhegyektől *(Cont. Novimont.* i. h.; *Cont. Zwetl.* i. h.; *Kalend. Zwetl.* i. h.), 1390-ben III. Albrecht herczeg a praelátusoktól, plébánosoktól, polgároktól és zsidóktól *(Ann. Mellic.*, 514. l.; Hagen krónikájának függeléke szerint, Pez-nél I, 1163. világiaktól is.)

[1] Egy (bécsi) márka finom ezüstre 1256—1282-ig 360 fillér ment (a melyekből 240 egy „fontot" tett), 1298-ban 400, 1305—1350. (?) 480, úgy hogy a (ezüst-)fillér vagy dénár 1282—1305-ig a mai osztrák érték szerint 7 krajczárról 5·25 krajczárra esett le. 1380 táján 816 font ment a finom márkára, mígnem 1399-ben elrendelték, hogy $711^1/_9$ fillért (à 3, 5 kr.) kell verni belőle. Egy aranyforintra vagy aranyra 1341-ben és 1360-ban 96 fillér,

hogy zsidóktól és pénzváltóktól (kawertsch-ek) kölcsönöket vettek fel, hogy eladtak s főleg elzálogosítottak felségjogokat vagy egyes városokat vagy uradalmakat, a melyeknek jövedelmét a hitelező vagy addig élvezte, míg visszakapta a kamatot s a tőkét, vagy addig, míg a tőkét visszafizették, a mely esetben a jövedelmeket csak kamatul tekintették. De mind ennek határa volt. Előbb vagy utóbb a herczegek mégis kénytelenek voltak másoktól segítséget kérni, természetesen olyanoktól, a kik nagyobb segélyforrásokkal rendelkeztek, tehát a főpapságtól, a nemességtől s a fejedelmi városoktól. Korábban a herczegek egyes esetekben kikérhették a tartományi urak beleegyezését vagy önként szedhettek adót. De a XV. század kezdetén, mikor cseh és osztrák rablók az országot kifosztották, mikor tehát ama törekvésnél, hogy ennek a garázdálkodásnak véget vessenek, valamennyi rend egyformán volt érdekelve, Vilmos és Albrecht herczegek „a praelátusokkal, tartományi urakkal, lovagokkal, a szolgáló renddel és városokkal" közösen tanácskoztak s velök a tartományi béke behozatalára s a pénzeszközök előteremtésére nézve megegyeztek, a mely pénzeszközökre szükség volt, hogy a rablók elnyomására szükséges katonaságot egy évig eltarthassák. A zsoldot a nemesség az első két

1371-ben és 1373-ban 100 fillér, 1377—1389-ig 114—120 fillér, 1394—1398-ig 145—150 fillér esett, a mi mellett figyelembe veendő, hogy ebben a korszakban a forint is vesztett belső értékben. Lsd. erre nézve *Untersuchungen über die Münzgeschichte Österreichs im XIII. und XIV. Jahrhundert* cz. értekezésemet, Bécs, 1871. (Különnyomat az „Arch. f. österr. Gesch." XLIV. kötetéből) és Luschin A.-tól: *Vorschläge und Erfordernisse für eine Geschichte der Preise in Österreich*, Bécs, 1874.

hónapra a papok és polgárok a parasztokkal és zsidókkal együtt további tíz hónapra akarta előteremteni.[1] Figyelemre méltó, hogy ez időtájt a rendeknek három kuriára: a főpapok t. i. az apátok és prépostok s az országban birtokos püspökök kuriájára, a nemesség kuriájára, mely a tartományi urakból vagy urakból s a lovagokból meg a szolgáló rendből állott,[2] s végül a városok és mezővárosok kuriájára való felosztása már megállapodottnak tünik fel.

Leginkább emelték a rendek hatalmát a Habsburgok között folyt viszályok.[3] Már II. Albrecht, mikor 1355-iki házi törvényét kiadta, a legelőbbkelő tartományi urakat megkérte, sőt esküvel kötelezte, hogy „a tartományokkal és városokkal" együtt fiait szóval és tettel támogatni fogják az ellen a fia ellen, ki a többiekkel nem akar békességben élni.[4] Hasonló módon IV. Rudolf és fivérei szintén a tartományi urakat és városokat tették az 1364-iki házi törvény őreivé, a mennyiben megállapították, hogy megszünik minden kötelezettségök a herczeg iránt, ki a többiekkel

[1] A herczegek levele Freistadt városához 1402. február 5-éről, az „Archiv für österr. Gesch." XXXI, 288. V. ö. a függeléket Hagen krónikájá-hoz Pez-nél I, 1164, továbbá a *Kalend. Zwetl.* 696. l. az 1402-ik évhez, a mely szerint Zwetlnek 150 fonttal kellett a költségekhez hozzájárulnia.

[2] Az urakhoz tartoztak a régi „nobiles"-eken kivül még a miniszteriálisok, kik a XIII. század második felében s a XIV. század folyamán mindjobban elváltak az eredetileg nem szabad, de hadköteles lovagoktól („milites"), s a nemesekkel teljesen egybeolvadtak. A szolgáló rend a lovagok fiai, a kiket valójában még nem avattak lovagokká.

[3] Ezt helyesen először Jäger A. hangsúlyozta: *Gesch. der landständ. Verf. Tirols* cz. művében, IIa, 195. s kk. ll.

[4] Steyerer, 185. l.

szemben ellenségesen lép föl.[1] Nagyon fontos, hogy itt a városokat a nemességgel majdnem egyenlő sorba helyezik, a mint hogy IV. Rudolf a Luxemburg-házzal kötött örökösödési szerződést nemcsak országai nemességének, hanem városainak is bemutatta s tőlük okleveles igéretet vett, hogy azt megtartják.[2] A III. Albrecht halála után, hasonló nevű fia és Vilmos herczeg között kitört viszályok alkalmával azután határozottan megemlítik azt is, hogy Bécs városa Vilmosnak, az osztrák nemesség pedig IV. Albrechtnek fogta pártját.[3] Általában azonban a herczegek a XIV. század utolsó évtizedeiben a tartományi közigazgatás megosztását családi ügyként fogták fel, a melyhez kívülök senkinek sincs köze.

De a XV. században ők maguk tették a rendeket birákká azokban a viszályokban, melyek a tartományok kormánya miatt közöttük kitörtek.

A szerződést, a melyet III. Lipót fiai 1396-ban kötöttek s a mely szerint a legidősebbnek, Vilmosnak az Ausztriában való együttes uralkodáson kívül Stiriát, Karinthiát és Krajnát, a másodszülöttnek, IV. Lipótnak Tirolt s a külső tartományokat kellett volna kormányozni, 1402. szeptember 30-án annyiban módosították, hogy a két legifjabb, de már rég felserdült fivérnek, Ernőnek és Frigyesnek is részt engedtek a kormányzásban.

Ernő társkormányzó lett Vilmos országaiban, Frigyes pedig Lipót tartományaiban; mindamellett a legfontosabb tartományokat, Stiriát és Tirolt, Vilmosnak

[1] Steyerer, 405. l.

[2] Lichnowsky IV, 556—589. számú reg.

[3] *Cont. mon. Sti Petri*, M. G. SS. IX, 842.

és Lipótnak egyedül kellett kormányozni. A következő évben mindegyikök fel volt jogositva arra, hogy uj felosztást követeljen.[1] Miután Vilmos, a ki mint az osztrák ház legidősebb tagja mindig bizonyos elsőséget igyekezett megtartani, Lipót ilynemű követelésének ellentállt és unokaöccsével, IV. Albrechttel is nem mint Ausztria egyenlő jogú társkormányzójával bánt, komoly meghasonlás támadt közte s a többi herczegek között, a kik szorosabban csatlakoztak egymáshoz. Azonban Vilmos mégsem akarta, hogy szakadásra kerüljön a dolog, s maga meg Albrecht között fivéreit, Lipótot és Ernőt, maga meg Lipót között pedig, a ki Frigyest is oltalmába vette, unokaöccsét, IV. Albrechtet ismerte el biróul. 1404. márczius 17-én és 21-én kimondták a két ítéletet. Albrechtnek az osztrák herczegségben ugyanolyan jogai lesznek, mint Vilmosnak. Ha valaki kettőjük közül ezt a szerződést megsérti s a tanácsosok vagy a rendek egyes tagjainak közbenjárása ellenére az elégtételt megtagadja, akkor Lipót, Ernő és Frigyes herczegek, a tanácsosok, továbbá az összes praelátusok, tartományi urak, lovagok, a szolgáló rendek és városok a kárvallottnak segitséget tartoznak nyujtani, mig általok méltányosnak elismert kárpótlást nem nyer. Ezzel az osztrák rendeknek igen fontos jogot engedtek.

Albrecht ítélete IV. Lipótra nézve mindenesetre kedvezőbb volt, mint Vilmosra nézve. Mert ez a legközelebbi három éven át az Ausztria kormányzásában

[1] Így adja ennek a még ki nem adott oklevélnek tartalmát Jäger A. i. h. IIa, 221. l. V. ö. 229. l. és Lichnowsky V, 41. A következő viszályokat és szerződéseket Jäger, 227. s kk. ll. szintén kimerítően tárgyalja.

való részvételen kívül csak Németujhely vidékét, Karinthiát, Krajnát, a vend őrgrófságot, Isztriát és Triesztet tarthatta meg, Lipótnak pedig Tirolon kívül még Stiriát is kellett kormányoznia, s ugyanott, Gráczban székelnie. Az Arlbergen túl fekvő külső tartományokat mindkét fivér közösen bírja. Valamennyi ország jövedelme közöttük egyenlően osztandó fel, rendkívüli adó csak kölcsönös beleegyezéssel és mindkettőjük tanácsosainak tanácsa szerint szedhető, szintúgy nagyobb háborút önkényesen egyikök sem kezdhet. A két ifjabb fivért ismét egészen háttérbe szorították, a mennyiben megállapították, hogy Ernő herczegnek és feleségének ellátásáról Vilmos, Frigyes ellátásáról pedig Lipót gondoskodjék. Mindazonáltal Lipót Frigyes herczeget már junius 6-án a legközelebbi időre a külső tartományok kormányában helyettesévé nevezte ki.[1] IV. Albrecht ítélete szerint is amaz ország rendeinek, a melyben a két herczeg közül egyik ezeket a határozatokat megsérti, joguk van föllépniök a bűnös ellen.

Hogy e szerződések ellenére a herczegek mily bizalmatlansággal voltak eltelve egymás iránt, kitünik abból, hogy Lipót és IV. Albrecht 1404. április 21-én egymás között szövetséget kötöttek arra az esetre, ha őket Vilmos és Ernő herczegek jogaikban és birtokaikban megkárosítanák.[2]

[1] L. Brandis K. gróftól: *Tirol unter Friedrich von Österreich* 237. l. Julius 18-tól kezdve Frigyes herczegtől számos okleveliink van a külső tartományokra vonatkozólag, a hova augusztus első felében személyesen megy. Lichnowsky VI, XVIII. s kk. ll. (Pótlások.) 1406. márczius elején Lipót ismét maga jött a külső tartományokba s ott maradt május végeig, mire ujból Frigyest nevezte ki meghatalmazottjává. Lichnowsky V, 755—778. sz.

[2] Kurz: *Albrecht IV.* I. 236.

IV. Albrechtnek 1404. szeptember 14-én bekövetkezett halála, a kinek hasonló nevű fia fölött a gyámságot Vilmos herczeg vette át, nem vonta maga után e viszonyok lényegesebb javulását. Mert Lipót és Vilmos között az ellenségeskedés tovább tartott ezután is és a külső politikában is kifejezést nyert. Míg Vilmos IV. Albrecht halála után a Zsigmond magyar királylyal való szövetséget felbontotta és 1405. február hóban ennek ellenfeleivel: Venczel cseh királylyal és Jodok morva őrgróffal kötött szövetséget, Lipót, pfalzi Ruprecht hive, ugyanakkor a magyar királylyal lépett barátságos viszonyba. Február 7-én mindketten arra kötelezték magukat, hogy míg élnek, egymást kölcsönösen megsegítik bárki ellen, a ki egyiköket jogtalanul megtámadja vagy megkárosítja. Hogy ez a szerződés első sorban Vilmos s a pártján álló Ernő ellen volt intézve, kétségtelen volt, miután Lipót Ruprecht királylyal és Frigyes herczeggel a szerződésben ugyan kivételt tett, de másik két fivérével nem.[1]

Vilmos most a magyar királylyal is iparkodott kiegyezni és fivérét, Ernőt a határra küldötte, hogy Zsigmond tanácsosaival a békekötésről alkudozzék.[2] Ez azonban úgy látszik nem jött létre. Ugyanabban az évben a magyarok — nem tudjuk, vajjon Zsigmond parancsára vagy saját elhatározásukból — betörtek Ausztriába, hat hétnél tovább pusztítottak, felgyujtották a falvakat, kifosztották a lakosokat és számtalan férfit és gyereket fogságba hurczoltak. Vilmos herczeg a következő évben visszaadta a kölcsönt:

[1] Kurz: *K. Albrecht II.* I, 266.

[2] U. o. 14. l. a) jegyz. Ugyanitt 13. s kk. ll. találjuk a bizonyítékokat is a következőkre nézve.

elfoglalta Nezsidert, a hol a rablók közül sokan tartózkodtak, többeket megölt, másokat felakasztatott, a többieket pedig foglyokul Bécsbe hurczolta.[1] Noha Vilmos csak a magyaroktól Ausztriában elkövetett gonoszságokat torolta meg, Zsigmond mégis a magyar területre intézett betörés miatt a legnagyobb mértékben fel volt háborodva és Vilmos meg Ernő herczegeknek hadat üzent. Egyetértve az osztrák rendekkel, Vilmos 1406. május végén a magyar királyhoz Pozsonyba nagy követséget küldött, mely a freisingi és passaui püspökökből, öt praelátusból, az osztrák tartományi komturból, tizennyolcz úrból és lovagból, Bécsnek négy, a többi városnak pedig két-két polgárából állott.[2] Zsigmond eleinte engesztelhetetlennek mutatkozott. De végre állítólag Wallsee Reimprecht, Felső-Ausztria tartományi kapitányának határozott föllépésére mást gondolt és ráállott az Ausztriával való békére.

Nem csekélyebb sikert aratott Vilmos a morva martalóczok ellen, kik a Jodok őrgróffal és Venczel királylyal kötött béke ellenére tovább folytatták rabló hadjárataikat Ausztria ellen. A hirhedt Vettau Albrecht ötszáz társával éjjeli megrohanással hatalmába kerítette a határon fekvő Drosendorf városát. Míg az ottani várat, a melyet Haderer Zakariás lovag erélyesen védelmezett, ostrom alá vette, Vilmos herczeg

[1] Tizenegynek a nevét (többnyire németek vagy szlávok) lsd. Lichnowsky-nál V, 788. sz. reg.

[2] Vilmos és Ernő herczegek felszólítása az Enns feletti tartományban fekvő Freistadt városához, hogy a tanácsnak két legjobb tagját a Magyarországgal való viszályok miatt tanácskozás végett Bécsbe küldje, az „Archiv f. österr. Gesch." XXXI, 295. l. Vilmosnak a követek részére kiadott meghatalmazását lsd. Kurz-nál, I, 269. l.

parancsára számos nemes, polgár és paraszt gyülekezett össze, váratlanul a városba nyomult s a rablók legnagyobb részét megölte. Vettau Albrecht szintén a dühös parasztok csapásai alatt adta ki lelkét.

Vilmos már 1406. julius 15-én, alig harminczhat éves korában meghalt, a nélkül, hogy gyermeket hagyott volna hátra. Halálával nemcsak a Karinthia és Krajna felett való uralom, hanem Ausztriában a gyámi és kormányzói állás is megüresedett. Hagyományos szokás szerint ez ugyan IV. Lipót herczeget illette volna, mint a Habsburgház legidősebb tagját; de úgy látszik, hogy fivére, Ernő, a ki uralkodóvágy tekintetében bizonyára nem állott mögötte, ezt a maga részére követelte. Az osztrák rendek most elhatározták, hogy végre komolyan felhasználják a herczegektől nekik ismételve biztosított jogukat t. i., hogy a közöttük felmerülő viszályok alkalmával birákul lépnek fel, a mivel hatalmukat mindenkorra megszilárditották. Augusztus 6-án a salzburgi érsek, mint a freisingi püspökség adminisztrátora, a passaui püspök, huszonnégy praelátus, nyolczvanegy úr és lovag, továbbá huszonkét osztrák város követei maguk között szövetséget kötöttek és kijelentették, hogy Ausztria a korábbi családi szerződések értelmében csakis V. Albrecht herczeget illeti, s hogy a gyámság s a kormányzás ügyében csak azokat a határozatokat fogják elismerni, a melyeket ők vagy egy általok kinevezendő bizottság egyhangúlag vagy szótöbbséggel hoz.[1]

Az osztrák rendek eme föllépésének az a jó követ-

[1] Rauch: *SS.* III, 448. s kk. ll., a mire még más idetartozó oklevelek is következnek. Másokat Lichnowsky említ az illető napokhoz. V. ö. Kurz i. h. 31. s kk. ll. Zeissberg az „Archiv f. österr. Gesch." LVIII, 28. s kk. ll. Jäger A. i. h. IIa, 244. s kk. ll.

kezménye volt, hogy megakadályozta Lipót és Ernő herczegek között a nyilt harcz kitörését. Mindketten szeptember 2-án a rendeket birákul ismerték el és pedig nemcsak Ausztriában a gyámi kormány s a helytartó jogainak helyreállitása ügyében, hanem az atyjoktól birt tartományok jövedelmeinek a három még élő fivér között leendő megosztására nézve is.

A rendektől kinevezett bizottság ítélete szerint a Lipót-féle ág tartományainak az V. Albrecht felett való gyámság leteltével három csoportra kellett oszlani: 1. Stiriára Grácz székhelylyel; 2. Karinthiára, Krajnára s a szomszédos kisebb területekre Laibach székhelylyel; 3. Tirolra Tirol székhelylyel. A jövedelmeket ezekből a tartományokból a három fivér között egyenlően kell megosztani, az Arlbergen túl fekvő területek közösen illetik mindnyájokat. A három csoport közül először a legöregebbik, azután a második választ. Egyelőre csupán azt jelentették ki, hogy a két legöregebb herczeg közül az, a ki nem kapja meg a gyámságot, Stiriát kormányozza s hogy a legifjabb fivérnek, Frigyesnek a jogai is megóvassanak. Az Ausztriában való gyámságot illetőleg elhatározták, hogy 1411. április 23-ig tartson s hogy kezelője évenként 4600 font fillért kapjon, de hogy közülök kit illet meg, e kérdés eldöntését gondosan elkerülték. Ellenben annál pontosabban állapitották meg a gyám jogait s azt egészen a rendektől tették függővé. Bent s a szomszédos államokkal az „ország s a nép tanácsa szerint“ helyre kell állitania a békét, régi szokás szerint törvényt kell ülnie, mindenkit, még a zsidókat is jogaikban és szabadságaikban meg kell védenie, egyházi javak adományozásánál a benszülötteknek külföldiek felett elsőbbséget kell adnia. A rendek beleegyezése nélkül gyámfiát

nem házasíthatja meg s őt és országát háborúba nem bonyolíthatja. Olyan háborúkat, a melyek csak a gyám személyét illetik, csak saját költségén viselhet. A megüresedett hűbéreket az ifjú herczeg javára kell bevonnia és csak a rendek beleegyezésével adományozhatja el ismét. A tisztviselőket is csak a rendekkel egyetértően kinevezett tanács hozzájárulásával nevezheti ki és teheti le.

Lipót és Ernő most megegyeztek abban, hogy az első bírja a gyámságot s az uralmat Ausztriában, továbbá Karinthia és Krajna kormányát, emez meg Stiriát kapja s a gyámság leteltével szabadon választhat: vajjon Tirolt vagy Karinthiát és Krajnát akarja-e átvenni. A tulajdonképi tartományi felosztásig, a melynek a legközelebbi két éven belül kellett volna megtörténnie, a három fitestvér területeik jövedelmeiben egyformán akart osztozni.

Mindezeknél a megállapodásoknál Lipót és Ernő legfiatalabb öccsükre, Frigyesre, ügyet sem vetettek. Még mielőtt az utolsó szerződésekről értesült, szeptember 19-én keserű szemrehányások közt Lipót herczeg ellen Schaffhausenből, a hol akkoriban tartózkodott, néhány tanácsosát Bécsbe küldötte és bátyját, Ernőt, felhatalmazta, hogy országaik felosztásánál azokkal egyetértően képviselje. Csakugyan bátyjaitól még ebben az évben a külső tartományok kormányát megkapta,[1] a következő évben pedig Tirolt teljes

[1] 1407. deczember 26-án a Neckar mellett fekvő Rottenburgban kelt oklevél értelmében, Lichnowsky-nál V, 971. sz., a mely azonban, tekintettel arra, hogy az év karácsonykor kezdődött, 1406-ra teendő, mi mellett szól az is, hogy Frigyes 1406. deczember 13-án és 15-én, és 1407. február 12-től 19-ig, valószinűleg január 7-én is Rottenburgban tartózkodott. Lichnowsky 815. s k. sz. 823. 838—841. sz.

hatalommal,[1] miután még márczius elején Lipót herczeg e tartomány ura gyanánt viselkedett.[2]

A gyámsági kormány Ausztriában IV. Lipótot annyira igénybe vette, hogy Frigyes herczegnek Tirolban többé nem állhatta útját.[3] A morva nemeseknek Ausztriába intézett rabló hadjáratai még mindig nem szüntek meg, sőt a béke ellenére, a melyet Vilmos 1405-ben Jodok őrgróffal kötött, ennél nyilt támogatásra találtak. Mindazonáltal 1406. szeptember 28-án fegyverszünetet és deczember 17-én békét kötöttek, a mely szerint Jodok megigérte, hogy ezentúl az ő országaiból való minden támadást és rablást megakadályoz és megbüntet. Hogy Ausztriában magában minden erőszakoskodásnak véget vessen, Lipót a tartományi rendekkel 1407. január 2-án megegyezett közbéke behozatalában, a melylyel halálbüntetés és vagyonelkobzás büntetése mellett minden önsegélyt megtiltottak és mindenkit utasitottak, hogy jogát a rendes bíróságoknál keresse. Hogy e rendeletnek nyomatékot szerezzenek, elhatározták, hogy egy évre Meissau tartományi marsal parancsnoksága alatt állandó csapatot állitanak fel háromszáz lándzsából és háromszáz íjjászból a szükséges hadiszerszámmal, a kik közül a herczegnek s

[1] Szó van róla Frigyesnek 1407. julius 22-én kelt oklevelében Lichnowskynál, 912. sz. De már márcziustól kezdve mint Tirol ura tünik fel, ugyanott olvasható oklevelek, továbbá a márczius 9-én Innsbruckban kelt oklevél szerint (az utóbbi az innsbrucki helytartósági levéltárban).

[2] Lichnowsky, 857. 858. sz.

[3] A következő osztrák zavarokat ügyszólván kimerítően tárgyalja Kurz: *K. Albrecht II.* czimű művének I. kötetében, 51. s kk. ll. Azonban az általa még nem ismert *Kis klosterneuburgi krónika* (az „Arch. für österr. Gesch." VII, 239. s k. l.) néhány figyelemre méltó adatot foglal magában.

a négy rend közül mindegyiknek hatvanat-hatvanat kell eltartani. Azonban a baj sokkal mélyebben gyökeredzett, hogysem rövid időn kiirtani lehetett volna, s még elősegítette a morva Jodok hitszegő magatartása. 1407. május havában Lamberg Szokol éjjeli meglepéssel hatalmába kerítette Laa városát, a hol ennek hirére Csehországból, Morvaországból és Ausztriából minden rabló és egyéb csőcselék összesereglett. Az egész környék iszonyúan szenvedett e hordák erőszakoskodásaitól. Jodok őrgróf alattvalóinak ezt a garázdálkodását nemcsak meg nem akadályozta, hanem még inkább elősegítette. Lipót herczeg, a kinek öccse, Ernő herczeg, szintén küldött segédcsapatokat, kanczellárjának, Berthold freisingi püspöknek vezetése alatt augusztus elején Laa ellen sereget indított. Azonban a város ellen intézett támadás nem sikerült, mint mondják, az osztrák nemesek hanyagsága miatt,[1] s a püspök rövid idő mulva abban hagyta az ostromot. Annál vakmerőbben lépett most fel Szokol. Emberei még távolabbi helységeket, mint Marchegget is kifosztották. Hogy Laa városának kiadását s a foglyok szabadon bocsátását kieszközölje, Lipótnak szeptember hóban magát arra kellett kötelezznie, hogy Jodok őrgrófnak 23,000 magyar aranyforintot vagy aranyat fizet.

A legjobb akarat mellett is Lipót ezentúl semmit sem tehetett volna Ausztria megnyugtatására, miután öccse, Ernő, folytonos nehézségeket okozott.[2]

[1] Ezt mondja határozottan a *Cont. Claustroneob.* V, 737. l. s úgy látszik arra kell következtetni Ebendorfer-ből is, 830. s k. l. Kurz a püspök képtelenségét okolja.

[2] V. ö. Kümmel E.: *Zur Geschichte H. Ernst des Eisernen (1406—1420)* a „Mitteil. des hist. Ver. f. Steiermark“ XXV,

Ez ellene nemcsak különböző, inkább magánjogi természetű követelésekkel állott elő, a melyek részben jogosultak valának, hanem az V. Albrecht felett való gyámság jövedelmeinek harmadrészét is követelte, a mennyiben valamennyi fivér egyenlő jogosultságának elvét nyilván átvitte a gyámságra is, holott eddigelé ezt mindig úgy tekintették, mint a mely a legöregebbiket illeti. Valóban Czillei Hermann gróf, mint békebiró, 1407. február 23-án kijelentette, hogy Lipót Ernőnek „testvéri szeretetből" évenként, mig a gyámság tart, 900 font fillért fizessen. Egyelőre úgy látszott, mintha valamennyi disszonanczia harmoniába olvadt volna. Junius 2-án mindkét fivér közösen oklevelet állít ki, a mely áradoz a testvéri szeretettől. „Velök született szeretetből" egymást „szeretettel, barátsággal és egyetértéssel" akarják egymáshoz fűzni, minden ügyben „egyik a másikkal igazságosan és testvériesen bánik", minden dologban és szükségben egymást életökkel és vagyonukkal és minden hatalmukkal „testvériesen, egyetértően és barátságosan" fogják támogatni. És mégis: néhány héttel utóbb Ernő herczeg öccséhez, Frigyeshez, Tirolba utazik és neki, „veleszületett testvéries szeretetből" segítséget igér bátyja, Lipót ellen is, hogy vele egyformán és testvériesen bánjanak! November hóban Ernő Bécsbe ment, s ekkor Lipót gyámsági kormánya ellen általános mozgalom tört ki, a melyet azzal igazoltak, hogy a herczeg Ausztria birtokát gyámfiától egészen el akarja vonni. A tulajdonképi főok pedig, úgy látszik, az volt, hogy Lipót méltányosnak ismerte el a lovagok kívánságát, hogy

17. s kk. ll., a ki ellentétben Kurz-czal, 69. s kk. ll. inkább Ernő pártjára áll, de aligha találta el mindig fején a szöget. Kurz egyébiránt szintén szigorúan ítéli meg IV. Lipótot.

az udvari bíróság betöltésénél az urak mellett őket is figyelembe vegyék, míg a főnemesek követelésöknek ellent álltak.[1] Valóban a lovagok hívek maradtak Lipót herczeghez. A tartományi urak legnagyobb része azonban a praelatusokkal s a legtöbb várossal,[2] különösen Bécscsel, elszakadt tőle és V. Albrecht gyámjául Ernő herczeget ismerte el. Lipótnak Bécsből Németujhelybe kellett visszavonulnia; gyűlölt kanczellárja Berthold, freisingi püspök, Enzersdorfba költözött. Az osztrák rendek, a melyeknek feje György passaui püspök, továbbá a Wallsee testvérek, Reimprecht és Frigyes valának, Ernő herczeget nyiltan felhatalmazták, hogy Zsigmond magyar királyt, Eberhard salzburgi érseket, továbbá Czillei Hermann grófot és Ortenburg Frigyes grófot szövetségükbe vonják. Henrik bajor-landshuti herczeg már deczember 9-én Ernővel szintén szövetséget kötött. Viszont Lipót a félelmes Szokolt fogadta zsoldjába.

Ritka vadságú polgárháború tört ki deczember hóban. Mindenik fél dühöngött a másik hívei ellen, fosztott és rabolt, s a védtelen parasztoktól az utolsó darab marhát is elvette. Mindenek felett Lipót hívei a klastromokon s azok birtokain töltötték bosszújokat.

[1] Ezt az okot említi az ú. n. *Kis klosterneuburgi krónika* az „Arch. für österr. Gesch." VII, 239. l., és tudósítását megerősítik Lipót és Ernő herczegeknek 1408. junius 7-ről és junius 13-ról való különböző nyilatkozatai, Rauch-nál III, 477. s kk. ll. Az udvari birósági állások betöltése miatt való viszályról v. ö. Luschin v. Ebengreuth-től: *Geschichte des älteren Gerichtswesens in Oesterreich*, 74. s kk. ll.

[2] V. ö. Eberle-t a kremsi főreáliskola harmadik értesítőjében (1866.), továbbá Kerschbaumer-től: *Gesch. d. Stadt Krems*, 25. s k. l., valamint Strobl-tól: *Die Städte Krems und Stein im Mittelalter*, a kremsi főreáliskola 1882/83. értesítőjében.

Csak a rendkívül szigorú és havas tél nehezítette meg némileg a bandák kóborlásait. Még egyes városokban is a pártok ellenségesen állottak szemben egymással. Bécsben az előbbkelő polgárok s a tanács nagyobb része Ernő herczeggel tartott, a mesteremberek és általában az alsóbb néposztálybeliek Lipóthoz ragaszkodtak. Mikor öt mesterember a tanácsban Ernő ellen felszólalt, Vorlauf polgármester 1408. január 5-én őket a Hohenmarkton lefejeztette. Ez a szigorúság annál kevésbbé volt helyén, mivel ugyanakkor Lipót és Ernő herczegek, a kik közül amaz Korneuburgban, emez Klosterneuburgban táborozott híveivel, már fegyverszünetben állapodtak meg, és alkudozások történtek, a melyek néhány nap mulva egyességre is vezettek. Sajnos nem ismerjük ennek a tartalmát, miután a róla kiállított oklevél, úgy látszik, elveszett.[1] De bizonyos, hogy Lipót a gyámságot Albrecht herczeg felett, továbbá Ausztria kormányát ismét átvette.[2] A béke nem akadályozta meg, hogy a korábban egymással szemben álló pártok gyűlölete most is erőszakosságokban ne

[1] Az 1408. január 14-én kelt oklevélben Kurz-nál I, 289. l., a melyben mindkét herczeg általános amnesztiát ad és tanácskozásokat helyez kilátásba adósságuknak a morva Jodok részére leendő lefizetése tárgyában, megállapítják, hogy „die brief, die wir am nachsten zu baiderseitt an einander haben, volvertigt und mit insigeln genczleich ausgericht werden.“ A két testvér között kötött „tayding“-ról Krems és Stein városokhoz január 13-án intézett levelökben (u. o. 322. l.) van már szó.

[2] Lichnowsky Ausztriát illető okleveleket sorol fel tőle február 10-éről, márczius 5-éről és 14-éről, továbbá április 22-ről, de Ernőtől egyet sem. Csak egy pénzutalványról állítanak ki január 22-én és 29-én oklevelet mind a ketten a gmundeni kerületből, a traunkircheni apátnő részére.

törjön ki. A bécsi polgármestert és hét tanácsost virágvasárnapján (április 8-án), mikor visszatértek St. Pöltenből, a hol Lipót herczeggel alkudoztak, a Bécsi-erdőben több lovag pénzkövetelésük ki nem elégítése miatt megtámadta, egyet közülök megöltek, a többit foglyokul elhurczolták és csak junius 20-án jelentékeny váltságdíj lefizetése után bocsátották ismét szabadon.[1] A gyámság miatt való viszályukat mindkét herczeg választott bíróságnak vetette alá, a mely húsz úrból és lovagból állott, a kik közül egyikök-egyikök tizet-tizet nevezett ki. Ezek ítélete szerint, a melyet 1408. junius elején hoztak, Lipót herczeg ezentúl is viszi a gyámsági kormányt Ausztriában, de ennek, valamint többi közös tartományaik jövedelmeit fivéreivel egyenlően kell megosztania és Ernőnek jogában áll, hogy lakóhelyéül Bécset válaszsza.

A feszültség mellett, mely a két fivér és híveik között uralkodott,[2] bizonyára kételkedhetünk azon, hogy ezzel a nyugalmat Ausztriában tartósan helyreállították volna, ha Lipótnak egy bosszúból elkövetett tette nem is idézte volna elő a harcznak ujból való kitörését. Bizonyos adó, melyet a bécsi tanács ez időtájt a borra kivetett, az alsóbb néposztályoknál nagy elégületlenséget keltett. Mikor tehát Vorlauf és társai a fogságból visszatértek, a mesteremberek czéhei a herczegtől uj polgármester és tanács választását követelték, és mikor Lipót kérésöknek eleget tett, követelték azoknak a megbüntetését is, a kik január hóban öt polgárt a hóhér kezére juttattak. Ennek a követelésnek

[1] V. ö. a bécsi eseményekre nézve Weiss-től: *Geschichte der Stadt Wien*, I², 201. s kk. ll.

[2] V. ö. Lipót levelét junius 30-ról Lichnowsky-nál V, 1031. számú reg.

is készséggel eleget tett a herczeg és Vorlaufot meg két volt tanácsost julius 11-én kivégeztette, vagyonukat elkobozta, mely alkalommal még idegen pénzeket sem kiméltek meg, a melyek csak őrizetökre voltak bízva.

E véres tett hírére Lipót ellenségei, a kiknek élére Wallsee Reimprecht, az Enns felett való tartomány kapitánya állott, ujból fegyvert ragadtak. Csehországból, Morvaországból és Magyarországból is számos hadüzenő levelet küldtek Lipót herczegnek. Magyarországból a hatalmas Stibor vajda jelentékeny csapatokat küldött az osztrák határon át, hogy megbosszulja a pusztító betöréseket, a melyeket egy Trautmannsdorf Stuchs magyar területre intézett. A magyarok a Morva-mezőn s a Lajta mellett számos falut elhamvasztottak. Lipót herczeg, a kinek Maidburg és Hardeck grófon, a Liechtenstein urakon s a bécsieken kivül csak kevés hive volt, ismét a hirhedt Szokolt fogadta zsoldjába, más zsoldos csapatvezérekkel együtt, a kik támadásaikat különösen Wallsee Reimprecht birtokai ellen intézték. Másrészről Ernő herczeg, a ki szeptember 2-án Zsigmond magyar királylyal védő szövetségre lépett s ily módon hátát fedezte, Ausztriába ment s a passaui püspökkel, Wallsee Reimprechttel és bátyja más ellenségeivel szerződést kötött, a mely őket a legszorosabban egymáshoz fűzte. Henrik bajor herczeggel is megujították a szövetséget. Azonban épen a túlságos sok baj, a mely Ausztria valamennyi lakosait sujtotta, végre minden pártnál vágyat keltett a béke helyreállítása iránt. 1408 október elején György trienti püspök, ki a Liechtenstein-házból származott, a két ellenséges herczeg s a különböző rendek közt megegyezést hozott létre, mely szerint valamennyi viszály elintézését vá-

lasztott bíróságra ruházták, a melyhez mindenik párt nyolcz-nyolcz tagot nevezett ki. Azon pontok fölött, a melyeknél a választott bíróság tagjai egyenlő számban állanak szemben egymással, Zsigmond magyar király, mint elnök dönt. Addig is az egész országban legyen béke, de Lipót herczeg az Enns felett való tartományban ne parancsoljon.[1]

1409. márczius 13-án Zsigmond mint elnök kihirdette az ítéletet. E szerint Lipót és Ernő ezentúl közösen viselik a gyámságot Albrecht herczeg felett s annak jövedelmén egyenlően osztoznak. Ugyanez történik az apai örökségökből befolyó jövedelmekkel is, a mi bizonyítja, hogy a Lipót-féle ág országait a kormány megosztása ellenére még mindig közös birtokul tekintették. Azonkívül az összes elfoglalt várakat és javakat a korábbi birtokosoknak vissza kell adni és valamennyi foglyot váltságdij nélkül szabadon bocsátani.

Ezentúl Lipót és Ernő színleg békében élt egymással s a „gereun" eljárásával az országot a számtalan tolvajtól és rablótól megtisztítani igyekeztek. De hogy mily mélyen gyökeredzett Ernőben a gyűlölet bátyja iránt, mutatja egy szerződés, a melyet 1409. julius 27-én Frigyessel, Tirol urával kötött s a melyben ez a két fivér kölcsönösen egymásra hagyja országait és ingóságait arra az esetre, ha fiutód nélkül halnak el.[2]

Csak az önzés fűzte Lipótot és Ernőt a legközelebbi időben egymáshoz. Noha az osztrák rendeknek tőlük elismert határozatai szerint az V. Albrecht fölött

[1] V. ö. Kurz-czal a Lichnowsky-tól V, 1036—1050. számú regesztákban felsorolt okleveleket.

[2] Lichnowsky V, 1099—1104. sz. reg.

való gyámságnak 1411. április 23-án véget kellett volna érnie, a két herczeg e határidő letelte után sem látszott hajlandónak, hogy ezt a jövedelmező hivatalt a kezéből kiengedje.[1] De sokáig már nem viselhették. Egy ragályos betegség, a mely Bécsben 1410. augusztus havától majdnem a következő év Gyertyaszentelő-napjáig dühöngött és majdnem ezer tanuló életébe került, szolgált ürügyül arra, hogy az ifjú herczeget Bécsből a Piesting mellett fekvő Starhemberg várába vitték. Innen Wallsee Reimprecht és Eckartsau Lipót a Dunán át Eggenburgba szöktették. Ezek azután a praelatusokat, bárókat és püspököket gyűlésbe hívták oda, hogy tanácskozzanak, mikép biztosítsák természetes uroknak az ő örökségét. Ezen a hatalmaskodáson IV. Lipót, a ki kövér és vérmes ember volt, annyira felindult, hogy száján, orrán és fülén át kiömlött a vér, és 1411. junius 3-án életének hirtelen vége szakadt.

Ennek hírére a rendeknek Eggenburgban összegyülekezett tagjai az ifjú V. Albrechtet Bécsbe vitték, a hol leírhatatlan örömmel fogadták. Egyúttal derék tanácsadókat adtak melléje, nevezetesen Wallsee Reimprechtet udvarmesteréül, Puchheim Piligrimet tartományi marsalul és Gars András plébánost kanczellárul, a mely méltóságot már Albrecht atyja alatt viselte.

Ernő herczeg eleinte a rendek eljárásához jó képet vágott és Albrechtet maga hívta Bécsbe. De nemsokára ő és öccse, Frigyes azt kívánták, hogy a gyámsági kormány mindaddig tartson, míg Albrecht tizenhatodik évét el nem éri, a mi megfelelt volna az 1379-iki szerződésnek. Ujból megkezdődtek az ellen-

[1] V. ö. Ernő herczeg oklevelét 1411. május 21-ről u. o. 1202. sz.

ségeskedések Albrecht hívei, különösen Wallsee Reimprecht ellen. Ekkor Zsigmond király ismét beavatkozott az osztrák viszonyokba. A vele szoros összeköttetésben álló IV. Albrecht halálos ágyán neki ajánlotta volt fiát, s ez időtől fogva V. Albrechtet tulajdon fiául tekintette s úgy is nevezte.[1] Most még szorosabban fűzte magához, a mennyiben 1411. október 7-én megigérte, hogy egyetlen, két éves leányát, Erzsébetet neki adja. Azután kivitte, hogy Ernő herczeg épúgy mint Albrecht s az osztrák rendek viszályaikban, különösen a gyámság további tartamára nézve bírónak ismerték el. Október 30-án Zsigmond a korábbi családi szerződések és más egyességek alapján úgy ítélt, hogy Albrecht Ernő gyámságától felszabaduljon s hogy Ausztria urául kell elismerni.

Ernő ezzel a döntéssel természetesen nem volt megelégedve. Nemcsak folytatta támadásait Wallsee Reimprecht ellen s elvette tőle azokat a birtokokat, a melyeket Ausztriában bírt, hanem még Zsigmond ellen is ellenséges magatartást tanusított. Hogy ellene hatalmas támaszt nyerjen, 1412-ben elvette Masoviai Cimbarkát (vagy Cimburgist), Ulászló lengyel király nővérének leányát, a ki akkor Zsigmonddal a német lovagrendhez való állása miatt feszült viszonyban volt s a lengyel királylyal meg annak fivérével, Vitolddal vagy Litvániai Sándorral szövetséget kötött. Azonban Ulászló érdekeinek jobban megfelelőnek találta, hogy nyomban utána Zsigmond királylyal békére lépjen. Miután Ernő a magyar királylyal, a ki azonkívül

[1] Így szól Zsigmond október 7-én kelt oklevelében Kurznál I, 302. Valóban Albrechtet már 1409. május 13-án „kedves fiunknak“ („unseren lieben Sun“) nevezi. U. o. 295. l.

most a német koronát is elnyerte, s a vele szövetséges Albrecht herczeggel egymagában nem bírt, ezzel is eleinte ujra meg ujra fegyverszünetet kötött, s végre 1413. kezdetén kiegyezett. Legutolsó viszályait V. Albrecht osztrák herczeggel s a Wallseekkel azonban csak 1417-ben intézték el.[1] Ernőnek végre meg kellett elégednie azzal, hogy a Tiroli Frigyessel való szerződéssel bátyjoknak, Lipótnak halála után Karinthiának s a tőle bírt többi területeknek kormányát is megkapta, tehát egész belső Ausztriát egyesítette a kezében.

A XIV. század végétől V. Albrecht önálló uralkodásáig terjedő korszak az osztrák történelem legszomorúbb korszakai közé tartozik. Az osztrák herczegek, különösen III. Lipót fiainak önzése az uralkodóház tagjai közt hosszas viszályokra, idegen fejedelmek beavatkozására, a különböző rendek között való harczokra, rablásra és gyujtogatásra s a tartomány iszonyú elpusztítására vezetett. De, ha mélyebben tekintünk, az osztrák tartományok politikai fejlődésére épen ennek a korszaknak voltak legfontosabb következményei. Ebben az időben az osztrák rendek oly jelentőségre jutottak, hogy egyenlő súlyú tényezőül sorakoztak a tartomány fejedelme mellé s két századon keresztül Ausztria politikai életére a rendiség bélyegét nyomhatták. Ámde a jogokat, melyeket az osztrák rendek szereztek, természetesen az Ausztriával egyesített többi országok rendjeitől sem lehetett sokáig megtagadni. Már 1412.

[1] Ernő herczegnek Zsigmond királyhoz való viszonyait tárgyalja Kümmel E. a „Mitteil. f. Steiermark“ XXV. köt. 44—64. ll. és Steinwenter A. *Beitr. zur Gesch. der Leopoldiner*, 35. s kk. ll. (Különnyomat az „Archiv f. österr. Gesch.“ LVIII. köt.)

tavaszán, mikor Stiriát Zsigmond, magyar király megtámadni készült, Ernő herczeg kénytelen volt a stájer „praelatusokat, urakat, lovagokat, apródokat, városokat és mezővárosokat“ Gráczba gyűlésbe hívni, hogy az ország védelméről gondoskodjanak.[1]

V. Albrecht komolyan fáradozott azon, hogy orvosolja a sebeket, melyeket a hosszú gyámság s a herczegek viszálykodása az országon ütöttek, és ifjúsága ellenére állására teljesen rátermettnek bizonyult. Szomszédjaival barátságos viszonyt igyekezett fentartani, bent pedig a békét s a biztonságot helyreállítani, melyet a nagyszámú belföldi és idegen rablólovag és egyéb csőcselék még mindig veszélyeztetett. Már 1412 elején az urakkal és lovagokkal megegyezett a tartományi béke behozatalában és adót vetett ki, a melylyel megszerezte az eszközöket zsoldosok fogadására.[2] Azzal, hogy szigorúan megbüntette az összes gonosztevőket, sőt egynéhányat hozzá személyesen közel állót is, s hogy a tartományi béke megszegőit megfenyítette, Ausztriának oly biztonságot szerzett, hogy „kézben bátran aranyat lehetett volna vinni Ausztrián keresztül“, mint egy akkor élő történetíró némi túlzással mondja.[3] Abban a helyzetben is volt, hogy 1412. márczius hótól 1416 karácsonyig harminczezer font filléren elzálogosított várakat és jövedelmeket visszaválthatott s hogy majdnem huszonegyezer fontot várak és erősségek építésére és helyreállí-

[1] Kümmel i. h. 58. l., 206. és 207. jegyz. Krones: *Landtagswesen der Steiermark* a „Beitr. zur Kunde steierm. Geschichtsqu.“ III, 96. l. 22. és 23. sz.

[2] Kurz I, 180. l. „Archiv. f. österr. Gesch.“ XXXI, 305. l.

[3] *Ebendorfer* Pez-nél II, 844. l.

tására fordíthatott. Sajnos, hogy Albrecht békés működése néhány év mulva a csehországi huszita mozgalom következtében félbeszakadt.

[1] Lichnowsky V, 1692. sz. reg. Kincstartójának jövedelme ebben az időszakban kerek összegben 197,297 fontra rugott, a kiadások 187,557 fontot tettek ki. 1419-ben Albrecht 6500 fonton megvette Zwettl városát járandóságaival együtt. U. o. 1904. sz.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Husz János.

Mióta a pápák a staufi császárságon kivivott győzelem következtében majdnem korlátlan hatalomra tettek szert, a melyet azután szakadatlanul növelni igyekeztek, az egyházba mind több visszaélés csúszott be. Ezek még nagyobbodtak a pápai széknek Avignonba helyezésével, a mi a pápaságot Francziaország érdekeinek rendelte alája, továbbá az 1378-iki nagy egyházszakadással, mely a katholikus világnak két részre oszlására és fejeiknek kölcsönös kiátkozására vezetett. A pápák főtörekvése a XIV. században jövedelmeik szaporitására irányult. Az egyház birói hatalmát dispenzáczióival és indulgencziáival, a mely gazdag jövedelmekkel járt, mind jobban kifejlesztették, a bucsúkat, a melyek pénzt jövedelmeztek, mind sürűbben engedélyezték, az egyházi javakat mind gyakrabban megadóztatták. De fő-jövedelmi forrást nyitottak maguknak a pápák befolyásukkal az egyházi javadalmak betöltésénél, a melyet lassanként mint őket megillető jogot a maguk számára követeltek. Ezt a jogot nemcsak arra használták fel, hogy kreaturáikat a legjobb állásokba juttassák, hanem az egyházi tisztségeket gyakran egyenesen eladták. A megüresedett állásokért felajánlott pénzösszegekhez járultak azután

az egyházi méltóságoktól üresedésök idejére követelt jövedelmek, továbbá az annáták vagyis a megüresedett javadalmak egy évi jövedelmei, melyeket a pápáktól kinevezett püspököknek és praelátusoknak kellett fizetniök. Miután az egyház feje is főleg az egyházi tisztségek financziális oldalát nézte, természetes, hogy az egész egyházi élet hanyatlásnak indult, hogy a fényüzés, élvezetvágy, kincsszomj és erkölcstelenség a papok között a legalsóbb rétegekig mindinkább elharapódzott.

Csehországban ezek a visszaélések nagy mértékben jelentkeztek. Itt az egyház IV. Károly alatt aranykorát élte. Ez a király, a ki maga félig papi nevelésben részesült, anyagi jólétüket is előmozditotta. Azután jómódú családoknál illőnek tartották, hogy valamely egyház javára alapitványt tegyenek vagy pedig egyébképen javakat vagy jövedelmeket adományozzanak. A papok száma ennek következtében oly szertelenül felszaporodott, hogy pusztán a prágai érseki székesegyháznál körülbelül háromszáz pap, a visehrádi káptalannál legalább száz, három más társas káptalani templomnál okleveles bizonyitékok szerint nyolczvankilencz papi személy volt; hogy csak Prágában tizennyolcz férfikolostor és negyvennégy plébánia létezett tömérdek pappal, a hogy például csupán a teyni templomnál huszonkét miséző pap volt. A magasabb állások nagyon gazdagon voltak dotálva. A prágai érsekségnek például legalább négyszáz faluja és városa, a nagyprépostnak ötven faluja volt. „Igen sok pap volt tehát, a kinek más dolga nem volt, mint hogy hetenként néhány misét mondjon, hogy egyszer-másszor valamely egyházi szertártásban részt vegyen, a melylyel valamely jövedelem volt összekötve, s hogy a mellett a jövőre

nézve dúsabb javadalmat hajhászszon".[1] A több mint ezerkilenczszáz egyéb csehországi lelkészség között a plébános mellett rendesen még egy vagy több más pap is volt, s a számtalan világi paphoz járultak azután még a „több mint száz kolostornak, továbbá a tömérdek rendi kommendának és prépostságnak lakói".[2]

Csoda lett volna, ha a magasabb állású papok gazdag jövedelmeiből, jólétéből és foglalkozás-hiányából nem burjánoztak volna fel a legkülönbözőbb bűnök. Csakugyan azt látjuk, hogy kitünő egyházi fejedelmek mint Pardubitz Arnest és Wlasim Očko János fáradozásai ellenére, hogy az egyházi életet emeljék, a cseh papság erkölcsi tekintetben mind mélyebbre sülyedt, hogy a kanonokok házait rendesen nyilvános nőszemélyek látogatták, hogy az 1379-iki egyházi vizitáczió alkalmával harminczegy prágai plébános közül tizenhatot a legsulyosabb erkölcsi vétségekkel vádoltak s hogy a vidéken is igen sok pap volt, a ki ágyasokkal élt s azoktól több gyermekkel bírt, ezek azonban még mindig nem voltak a legrosszabbak.[3]

Mikép más országokban, úgy Csehországban sem

[1] Tomek: *Geschichte Böhmens in übersichtlicher Darstellung.* (Prága, 1865.) 207. l. Beható levéltári kutatásokat Csehországnak ekkori egyházi viszonyairól Tomek még, sajnos, német nyelvre le nem fordított *Dějepis Prahy (Prága város története)* czímű művében, 3. köt., II. rész, használ fel, a melyből az „Allg. Z." 1876. 100. és 102. mellékletében kivonatok találhatók.

[2] Frind: *Kirchengeschichte Böhmens* III, 1.

[3] Loserth J.: *Hus und Wiclif* 27—40. ll. s a 261. s kk. ll. közölt kivonatok, a prágai egyházmegye 1379-iki vizitácziójáról szóló jegyzőkönyvekből. Tomek: *Dějepis Prahy* i. h.

hiányoztak férfiak, kik a korrupczióval szembe szállottak s a visszaéléseket szóval és írásban kíméletlenül megtámadták. Különösen hárman rótták meg a papok, valamint a világiak hibáit és bűneit, és sürgették az életmód javítását t. i. Konrád, egy Ágoston-rendű szerzetes a felső-ausztriai Waldhausen kolostorból, a kit IV. Károly Prágába hívott, s a ki 1369-ben mint a teyni egyház plébánosa halt meg, azután Kremsieri Milicz, ki a Szent Vidről nevezett székesegyház kanonoki méltóságáról s a császár kanczelláriájában viselt tekintélyes állásáról 1363-ban lemondott, hogy egészen az egyházi szónoklatra adja magát († 1374-ben), végül Janow Mátyás, a prágai székes káptalan kanonokja († 1394-ben), a ki nem csupán — mint a másik kettő — mint egyházi szónok, hanem mint író is működött. Mindhárman igen jámbor papok voltak, a kik csupán egyházi reformra törekedtek. Igaz ugyan, hogy Janow Mátyás a képés ereklyetiszteletnek akkoriban a bálványimádáshoz hasonló módja ellen is föllépett s hogy felszólalt a mellett, hogy mellőzzék a sok emberi törvényt és állítsák vissza az egyházi viszonyokat az apostoli kor állapotába. Mindamellett ismételve a leghatározottabban kijelenté, hogy semmit sem akar mondani vagy írni a katholikus egyház ellen, s hogy föltétlenül alá-veti magát az egyház határozatának. Néhány állítást, a melyeken megütköztek, egy 1389-ben tartott zsinaton ünnepélyesen visszavont.[1]

[1] Ezen sokszor tévesen Husz előfutárjainak nevezett férfiakról lsd. Palacky-tól: *Geschichte Böhmens* IIIa, 157. s kk. ll. Jordan (Palacky): *Die Vorläufer des Hussitenthums in Böhmen* (Lipcse, 1846). Krummel: *Geschichte der böhmischen Reformation im fünfzehnten Jahrhundert*, 50–100. l. Loserth: *Hus und Wiclif*, 41. s kk. ll.

Más lefolyása volt a mozgalomnak Angolországban. Itt egy pap, Wiclif János, oxfordi tanár, az egyházi visszaélések ellen síkra szállva végre átment a katholikus egyház lényegének a megtámadására. A főbajt, a melyben az egyház szenvedett, a pápa s a papság világi birtokaiban s az ennek következtében keletkezett elvilágiasodásban látta. Ép azért egyenesen a fejedelmek kötelességének nyilvánítá, hogy az egyháztól a javadalmakat vegyék el. E mellett nemcsak a pápákat támadta meg a legkiméletlenebb módon, hanem magát a pápaságot is, és elvből minden hierarchikus rangfokozatot elvetett. A hit egyedüli törvényeül a bibliát állítá és részint erre, részint észbeli okokra támaszkodva tagadta a transsubstantiatiót vagyis a kenyér átváltozását s a fülgyónás szükséges voltát, mert a bűnbocsánatnál az igazi bánat dönt.

Noha már 1382-ben egy Londonban tartott angol egyházi zsinat huszonnégy tételt, a melyeket Wiclif irataiból kiszemeltek, mint eretnek vagy legalább mint téves tanokat elítélt, mégis a XV. század elején[1] theologiai, valamint már előbb bölcsészeti iratait Prágába hozták. Csehország és Angolország egymással akkoriban élénk összeköttetésben állott, különösen II. Richárd királynak Annával, Venczel nővérével, 1382. január havában történt egybekelése következtében. Az oxfordi egyetemet cseh tanulók sürűn látogatták. Az a határozat, hogy a baccalaureusok (kik a mai tanársegédek és repetensek állását foglalták el) a prágai egyetemen nem saját füzeteik, hanem csak a prágai, párisi vagy oxfordi egyetem tanárainak füzetei szerint

[1] Az időre nézve lsd. Loserth i. h. 81. s k. l.

tarthattak előadásokat, okvetetlenül előmozdította Wiclif iratainak elterjedését.

A cseh tudósok között, a kik Wiclif több állítását helyeselték, a legkiválóbbak valának: Prágai Jeromos, a ki maga is Oxfordban tanult s ott az angol reformátornak két kiváló művéről másolatokat készített, továbbá Huszinecz János, a kit röviden Husznak hittak.[1] Ez Huszinecz helységben Prachaticz közelében paraszt szülőktől született, 1393-ban a szabad művészetek (vagyis a philosophiai fakultás) baccalaureusa, a rákövetkező évben a theologia baccalaureusa, 1396-ban a szabad művészetek magistere lett; 1398 óta mint tanár az egyetemen is működött s már 1401-ben a bölcsészeti kar dékánjává, 1402-ben pedig rektorrá választatott. Ugyanabban az évben elnyerte a prágai Betlehem-kápolnánál a cseh prédikátor tisztét. Ebben az állásában Husz, a ki komoly, önzetlen és szigorú erkölcsű férfiú volt, a nép javítására s az egyházi visszaélések megszüntetésére törekedett, miközben elődjei példájára rendtársait sem kímélte és megrótta a papok fényüzését, kincsvágyát és erkölcs-

[1] Huszról s a hozzáfűződő mozgalomról az általános műveken kívül különösen figyelembe veendők Palacky: *Geschichte Böhmens* IIIa, 190. s kk. ll.; Helfert J. A.: *Hus und Hieronymus* (Prága, 1853.); Höfler K.: *Magister Johannes Hus und der Abzug der Deutschen von Prag im Jahre 1409.* (Prága, 1864.); Krummel i. h.; Lechler G.: *Johann von Wiclif und die Vorgeschichte der Reformation* (1873) II, 110. s kk. ll.; Loserth i. h. V. ö. még a Höflertől kiadott *Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen* című gyűjteményt az „F. R. Austriac. SS." 2. 6. és 7. kötetében. (Ezeknek hiányairól Palacky: *Gesch. des Hussitenthums und Prof. C. Höfler.* [Prága, 1868.] és Palacky-tól: *Documenta mag. Johannis Hus vitam etc. illustrantia.* (Prága, 1869.).

telenségét. Buzgóságával, továbbá világos és ékesszóló előadásával nemcsak a népre tett nagy hatást, hanem magasabb állású személyek bizalmát is megnyerte, úgy hogy Venczel második felesége, Zsófia bajor herczegnő, gyóntató atyjául választá.

Azonban Husz predikáczióinak s a Wiclif-féle tanoknak az ő és más tanárok részéről való hirdetése bajosan járt volna messzebbmenő következményekkel, ha nem lépnek előtérbe nemzeti tendencziák, a melyek végre a népet is belevonták a mozgalomba.

Az egyetemnek négy nemzetre: a cseh, bajor, szász és lengyel nemzetre való felosztásánál a németeknek most határozott többségük volt. Négy szavazat közül három őket illette, miután a krakkói egyetemnek 1364-ben történt megalapítása óta a lengyel nemzet többnyire elnémetesedett sziléziaiakból állott. Hogy ennek következtében a választásoknál s az alapítványi helyek és állások betöltésénél a németeknek a csehek fölött sokszor előnyt adtak, magától érthetőnek vehetjük. Már hosszabb idő óta a csehek, a kiknek nemzeti öntudatuk IV. Károly kormányának utolsó korszakában és fia, Venczel uralkodása alatt mind élesebben nyilvánult, a németeknek az egyetemen való eme túlsúlya ellen síkra szállottak és ki is vitték, hogy 1384-ben, majd ismét 1390-ben bizonyos számú állást az ő részökre biztosítottak.[1] Most a nemzeti ellentét uj táplálékot nyert, a mennyiben

[1] Az erre vonatkozó gyér tudósítások egyébiránt homályosak. V. ö. Höfler-től: *Hus*, 124. s kk. ll. s ő ellenében Paulsen-től: *Die Gründung der deutschen Universitäten im Mittelalter*, a „Hist. Zeitschrift“ XLV. köt. 266. jegyz., a kinek fejtegetéseire Höfler a „Sitzungsber. der kaiserl. Akad.“ XCVII.

a németek s a csehek nemcsak ellenkező philosophiai rendszert képviseltek, hanem a theologiai nézetek dolgában is a németek mindannyian Wiclif ellenfelei voltak, míg a csehek többnyire az ő tanai mellett léptek fel. A német tanárok segítségével a prágai székes káptalan 1403-ban, mikor az érseki szék üresedésben volt, kivitte, hogy Wiclif tanait az egyetem elitélte. Wiclif tételei közül negyvenötöt mutatott be neki, mint eretnek tanokat, a melyek közül huszonnégyet már az említett londoni zsinat ítélt el, huszonegyet pedig most a sziléziai származású Hübner János tanár szedett ki Wiclif irataiból. Az összes magisterek vagy tanárok gyűlésében május 28-án heves vita után a cseh tanárok ellenkezése ellenére szótöbbséggel elhatározták, hogy ezentúl e negyvenöt tétel közül senkinek sem szabad egyet is tanítani vagy bármiképen terjeszteni.

Azonban ennek a tilalomnak egyelőre nem voltak messzebbmenő következményei. Husz, noha Wiclif felé hajolt, a legközelebbi években az uj prágai érseknek, Hasenburgi Zbinko Zajicnak különös bizalmát élvezte, a ki igaz, hogy jobb katona volt, mint theologus. Ez 1405-ben reá és Znaimi Szaniszló mesterre, ki az 1403-iki gyűlésen Wiclif tanainak tapintatlan módon való védelmével nagy megbotránykozást keltett, a zsinati szónokok tisztét ruházta, a kiknek az volt a kötelességük, hogy az egyházmegyei papság gyűlésein egyházi beszédeket tartsanak. Csak 1408-ban mentették fel Huszt ez állás alól, miután a papság

köt. 898. jegyz. igen ingerülten válaszolt. Mily elkeseredéssel folyt a harcz 1384-ben, mutatja a *Chron. universitatis Prag.* tudósitása Höfler-nél: *Geschichtsschreiber der hus. Bewegung* I, 13. s k. l., hogy a csehek a német rektort és másokat főellenségeik közül megvertek.

az érseknél panaszt emelt, hogy őket prédikációiban a köznép előtt is a legsötétebb szinekkel rajzolja s így gyűlöletessé teszi. A pápától vett intés következtében az érsek általában ez időtájt szigorúbban lépett fel a Wiclif-féle tanok terjesztése ellen, több pap és világi ellen vizsgálatot indított s azon fáradozott, hogy az egyetemen a cseh nemzetet is a negyvenöt tétel elítélésére bírja. Azonban a cseh tanárok és tanulók gyűlése az érsek kívánságait csak részben teljesíté, a mennyiben elhatározta, hogy tagjai közül senki se tanítsa e tételek valamelyikét azok eretnek, téves, vagy megbotránykoztató értelmében, se ne védelmezze, továbbá hogy senki valamely, Wiclif tanaira vonatkozó tételt nyilvános vitatkozás tárgyává nem tehet. A király kívánságára aztán az érsek a legközelebbi zsinaton kijelenté, hogy beható vizsgálat után az egész tartományban egyetlen eretneket vagy téves hitüt sem találtak. De hogy ezentúl se kaphasson lábra valamely eretnekség, azt követelte, hogy mindazok, a kiknél Wiclif-féle iratok vannak, azokat megvizsgálás végett neki beszolgáltassák. Ez ellen többen, kiket sujtott, az érsektől, a ki ellen a legdurvább gyalázó iratokat szögezték ki nyilvánosan, XII. Gergely pápához appelláltak.

1409-ben az egyházi semlegesség kérdése teljes szakadást idézett elő a két nemzetiség között, melyek a prágai egyetemen egymással szemközt állottak.

Teljes három évtized óta húzódott már el az egyházi szakadás, miután mindegyik párt a maga pápájának halála után mindannyiszor ujat választott. Hogy valahára vége szakadjon, a párisi egyetem azt az eszmét vetette fel, hogy mindkét pápát méltóságáról

való lemondásra kellene rábirni. Hosszas fáradozások után a királyt s a parlamentet rávették, hogy az avignoni pápának, XIII. Benedeknek megtagadták az engedelmességet. A római pápát, XII. Gergelyt, 1408. május havában tulajdon biborosai elhagyták, mert a választás alkalmával adott igéretéhez képest az ellenpápával ugyan alkudozásokat kezdett mindkettőjük lemondása ügyében, de erre époly kevés hajlandóságot mutatott, mint vetélytársa. Gergely biborosaival Benedek biborosai is szövetkeztek most s az egyesült biborosi kollegiumok 1409. márczius 25-ére Pisába egyetemes zsinatot hirdettek, az egyház egységének helyreállitása végett. A kardinálisok Venczel királyt is igyekeztek megnyerni s annál könnyebben birhatták rá XII. Gergely elejtésére, mert ellenfelével, Ruprechttel, a legszorosabb összeköttetésben állott, mig a biborosok készek voltak arra, hogy őt ismerik el törvényes cseh királyul. Venczel most a cseh papságtól s a prágai egyetemtől is ily értelmű nyilatkozatot kivánt. Az érsek és praelátusai kijelentették, hogy a római pápának adott esküjöket meg nem szeghetik. Ugyanazt a magatartást tanusitották az egyetem német tanárai, mig a cseh nemzet tagjai a király kivánságának megfelelően mindkét pápa között a semlegesség mellett nyilatkoztak.

A királynak a németek részéről útjába gördített akadályok fölött való elkeseredését most a csehek, különösen Husz és Prágai Jeromos, felhasználták arra, hogy Lobkowitz Miklósnak, Venczel kegyeltjének közbenjárásával Venczelt az egyetem statutumainak megdöntésére bírják. 1409. január 18-án a király rendeletet adott ki, mely szerint a jövőben minden egyetemi aktusnál, vizsgálatoknál, választásoknál s

egyéb intézkedéseknél a cseh nemzetnek három, a többieknek együttvéve pedig csak egy szavazatuk legyen. Ez az intézkedés annál igazságtalanabb volt, mert a cseh nemzet jelentékenyen kisebbségben volt.[1] Azért a németek nem is voltak hajlandók, hogy az addigi szokásjognak ily megsértését egyszerűen eltűrjék. Egyenként esküszegés, kiátkozás, becstelenség és száz hatvanszám garas pénzbirság terhe alatt magukat arra kötelezték, hogy inkább elhagyják az egyetemet, mintsem hogy beleegyezzenek abba, hogy az eddigi szavazat-arány megváltozzék. Mindazonáltal még egy kisérletet tettek, hogy egyességet hozzanak létre, azt ajánlván, hogy az egyetemet osszák két részre s a három nemzetnek egy részről, a cseheknek más részről külön rektoruk, külön gyűléseik, választásaik és vizsgálataik legyenek.[2] Azonban az egyetemnek megosztásával Venczel király nem ért volna czélt, miután a németeknek, kik a római pápához ragaszkodtak, már számuknál fogva is nagyobb erkölcsi tekintélyök lett volna. Még kevésbbé elégitette volna ki a cseheket az ily kisegitő eszköz, miután ők nem mindkét rész egyenlő jogusitására, hanem a „szentséges cseh nemzet"-nek az egyetemen való föltétlen uralmára törekedtek. Egy akkoriban a királyi rendelet igazolására készült iratban, a melynek szer-

[1] Tomek szerint: *Geschichte der Universität Prag* 47. l. a tanulók ötöd-részét tette. Egy 1384-ben az akkori viszályok alkalmából a többi három nemzet részéről a pápához intézett fölebbezés értelmében ezek a cseh nemzetet számra nézve tizszernél is többször felülmulták. Höfler: *Geschichtsschreiber* II, 132. l.

[2] Az ezen viszályokra vonatkozó aktákat lsd. Palacky-nál: *Docum. Johannis Hus*, 347. s kk. ll.

zőjéül Huszt és más tanárokat emlitenek,[1] minden képzelhető érv fölsorolásával azt igyekeznek bebizonyitani, hogy a cseh nemzet, hasonlóan Isten választott népéhez a bibliában, arra van hivatva, hogy az egyetemen a többi nemzetek fölött uralkodjék s hogy a csehek mint az ország eredeti lakosai a többieket csak mint szolgáikat tartoznak megtűrni.[2] Husz nem állhatta meg, hogy még a szószékről is fel ne szólitsa a prágai mesterembereket, adjanak hálát Istennek a németek kizárásáért.[3] Az ingerültség Prágában ennek következtében oly fokra hágott, hogy a szász eredetű Meistermann Ludolf tanárt az egyetem jogainak védelméért néhány cseh súlyosan megsebesitette, úgy hogy alig menthették meg a haláltól.[4] Mikor aztán a németek a legközelebbi egyetemi választások alkalmával az uj királyi rendeletnek nem engedelmeskedtek, Venczel a szabad művészetek fakultásaiból önhatalmulag nevezett ki rektort és dékánt és május 9-én az előbbi rektortól Lobkowitz Miklós által fegyveresek kiséretében elvétette az egyetem pecsétjét, az anyakönyveket s a könyvtár, valamint a pénztárak kulcsait. Ez jeladás volt a németekre nézve, hogy korábban tett esküjöknek eleget tegyenek. Állitólag ötezer tanuló és tanár közül egyetlen egy napon kétezeren elhagyták Prágát, a melynek egyeteme a nem-

[1] Höfler: *Geschichtsschreiber* II, 156. s kk. ll. Palacky: *Doc.* 355. s kk. ll.

[2] „Tamquam servos incolarum compati."

[3] *Docum.* 183. l.

[4] *Tractatus mag. Nicolai de Tempelfeld*, kiadta Loserth az „Arch. für österr. Gesch." LXI. köt. 136. V. ö. általában Ludolf sagani apáttól: *Tractatus de longaevo schismale*, Loserth-nél: *Beitrag z. Gesch. der Husiten-Bewegung* III. („Archiv" LX. 343—563.)

zeti gyűlölet következtében világegyetemből országos egyetemmé sülyedt, a melynek tudományos jelentőségét megsemmisitették.[1] Helyette még ugyanabban az évben keletkezett a lipcsei egyetem.

Csehországban a király most megtiltotta, hogy XII. Gergelyt elismerjék és megparancsolta, hogy csatlakozzanak a biborosokhoz s az általok választott V. Sándor pápához, kivel a pápák száma háromra emelkedett, miután a másik kettő sem köszönt le, és még mindig akadtak hiveik. Zbinko érsek papságával 1409. szeptember havában szintén kénytelen volt V. Sándort az egyház fejéül elismerni.

A viszály az érsek és Husz meg ennek barátai közt fokozódott elkeseredéssel tovább folyt. A papok

[1] Ezt a legkiválóbb cseh történetirók: Palacky és Tomek is elismerik, a kik nem is vállalkoztak a király s a csehek igazolására. Ilyet és pedig a németek ellen való leggyűlöletesebb kifakadások mellett először Krummel, egy német plébános, *Geschichte der böhm. Reformation* cz. művének 191. s kk. ll. kisérlett meg, a ki Husz iránt való theologiai elfogultságból teljesen elvesztette nemzeti érzületét és történeti elfogulatlanságát. Az egyetemi kérdés nyugodt tárgyalását Berger V.: *Joh. Hus und K. Sigmund* 55. s kk. ll., továbbá Lechler: *Wiclif* II, 151. s kk. ll. adják. — A németek számára vonatkozó adatok, a kik ezen események következtében Prágát elhagyták, 5000 és 44,000 között ingadoznak. A fentebbi szám Aeneas Sylviuson alapul, s azt Pelzel: *K. Wenceslaus* II, 550. s k. l. további érvekkel támogatja. Paulsen a „Histor. Zeitschrift" XLV. 298. s k. l. a prágai egyetem látogatottságát legnagyobb virágzása idején is csak körülbelül ezerre teszi, mint a hogy általában a középkorban az egyetemen tanulók számáról eddigelé túlzott nézetek ellenében figyelemre méltó okokat hozott fel. Azonban Prágát illetőleg mégis tévedhetett, ha a cseh nemzet maga legalább ezer tanulót számlált. (Palacky IIIa, 221. l. 285. jegyz.

panaszaira Husznak ellenök intézett kitörései miatt az érsek már az év kezdetén Huszt eltiltotta a predikálástól, általában megtiltotta a predikálást a kápolnákban és bárhol a plébániai és káptalani templomokon és kolostorokon kívül, a mi különösen Husznak a Betlehem-kápolnánál elfoglalt állása ellen irányult. Viszont Husznak öt híve a pápához fölebbezett és valóban elérte, hogy az érseket igazolás végett Rómába idézték. De miután V. Sándor pápához pártolt át, kivitte, hogy a pápa megerősítette a prédikálásra vonatkozó intézkedéseit s hogy felhatalmazta, hogy hat tudós tanácsost maga mellé vevén, lépjen föl Wiclif tanainak terjesztése ellen, s hogy annak iratait foglalja le. Ennek alapján az érsek az 1410-iki nyári zsinaton junius 16-án azt az ítéletet hozta, hogy Wiclif főeretnek tizenhét művét, a melyek nyilvánvaló eretnekséget és tévedéseket tartalmaznak, égessék el s hogy a többit is egytől-egyig be kell szolgáltatni. Noha Husz s az egyetemnek hét más tagja ez ellen, valamint ama tilalom ellen, hogy a kápolnákban ne prédikálhassanak, a pápához fölebezett, Zbinko junius 16-án Wiclif műveiből körülbelül kétszáz kötetet az érseki palota udvarán elégetett. Két napra rá Huszt és társait „frivol“ fölebbezésök és engedetlenségök miatt átokkal sujtotta és megparancsolta, hogy ezt minden prágai templomban kihirdessék.

Az érsek eme lépései Prágában iszonyú ingerültséget keltettek. Mert Husz, a ki nem engedelmeskedett a predikálásra vonatkozó tilalomnak, a szószékről a köznépet is felázitotta ellene, úgy hogy a papság ellen való támadásokra s a különböző pártok közt verekedésre került a dolog. Az egyetemen Husz és barátai Wiclif egyes iratait ünnepélyesen védel-

mezték s e közben az érsek eljárását kigunyolták. Az utóbbi ellen a királyt is fölingerelték, a ki különösen el volt keseredve, hogy az érsek Csehországot az eretnekség hírébe hozza. Az egyetem panaszára Venczel az érseknek meghagyta, hogy az elégetett könyvek birtokosainak kárát térítse meg és mikor ezt nem akarta megtenni, az ő, valamint más papok jövedelmeit lefoglalta.

E közben a pápai kurián tanakodtak Husz és társainak fölebbezésén. Colonna Ottó biboros, a későbbi V. Márton pápa, a kinek XXIII. János, V. Sándor utóda, az ügyet megvizsgálás és elintézés végett átadta, föltétlenül az érsek pártjára állott. Noha Venczel király és neje, továbbá több báró és Prága város tanácsa Husz érdekében hathatósan közben jártak, Colonna ezt mégis a kuria elé idézte, hogy az ellene emelt vádakra feleljen, s miután a király beleegyezésével nem jelent meg, 1411. február havában engedetlenség miatt átokkal sujtotta. Ezt márczius 15-én Prágában ünnepélyesen kihirdették, majd május 2-án az érsek az egyházi jövedelmek lefoglalása miatt a prágai városi tanács tagjaira s a prágai várgrófra is kiterjeszté. Minthogy a király parancsára a prágai polgárok több paptól elvették birtokaikat, az érsek a várost interdictum alá is vetette,[1] melylyel a legtöbben természetesen époly kevéssé törődtek, mint a Huszra kimondott átokkal.

Még egyszer úgy látszott, hogy a viszályokat elsimítják. 1411. julius 3-án egy részről a rektor az egyetem nevében, a szabad művészetek fakultásainak dékánja és Husz a maga és társai nevében, más rész-

[1] Palacky: *Docum.* 429—433. 736.

ről az érsek egyszersmind a papság nevében is, kijentették, hogy alávetik magukat a király és tanácsosai ítéletének. Ez a választott bíróság, a melynek tagjai közt a szász választófejedelmet s az olmützi püspököt is találjuk, oda nyilatkozott, hogy az érsek igyekezzék a király kegyét megnyerni és írjon a pápának, hogy Csehországban semmiféle téves tanokról nem tud. Továbbá kérje a pápát: oldja fel az átok alól az azzal sujtottakat, sőt maga kimondott átkait s az interdictumot is vonja vissza. Más részről kérje meg a királyt is a papoktól elvett beneficziumok visszaadására. Ezzel nyilván összefügg, hogy Husz szeptember 1-én egy egyetemi gyűlésen a pápához intézett levelet olvasott fel, a melyben nyilvános hitvallást tett. Kijelenté, hogy sok téves tant alaptalanul tulajdonitottak neki és kérte, hogy a németek részéről fenyegető halálos veszedelem miatt mentsék fel a kuriánál való személyes megjelenéstől, miután a király és tanácsosai az érsekkel kibékitették, végül késznek nyilatkozott arra, hogy az egyetem s a főpapok előtt magát az ellene emelt vádak ellen igazolja. Igaz, hogy az érsek utóbb vonakodott, hogy a tőle kivánt levelet a pápához elküldje, mert, mint mondják, a neki tett igéreteket nem váltották be s még mindig téves tanokat s az egyház ellen gyalázó nyilatkozatokat hirdetnek, s az egyházi bíróságot működésében akadályozzák. Azonban Zbinko szeptember 28-án meghalt, mikor útban volt Zsigmond királyhoz, a kinek közbenjárását akarta kikérni, és utódjává kinevezték a király orvosát, Uničow Albicust, egy öreg, békeszerető tudóst, kinek azonban szintén nem voltak több theologiai ismeretei, mint elődjének. Ezért Huszt bizonyára nem zaklatta volna, ha további provokáló

lépésektől tartózkodik. Azonban kívülről is olajat öntöttek a tűzre.

Mint egy évszázaddal utóbb, úgy most is a pápának bucsút hirdető bullája adott jelt az egyházi forradalom kitörésére. XXIII. János pápa 1411. szeptember havában megparancsolta, hogy László nápolyi király, XII. Gergely főtámasza ellen keresztet hirdessenek, és mindazokat, kik ügyét személyesen, vagy pénzzel támogatják, ugyanabban a bucsúban részesíté, melyet azelőtt a Szentföldre induló kereszteseknek biztosítottak. 1412. május havában a pápai bullát Tiem Venczel, passaui esperes Prágába is elhozta. Miután a király s az érsek megengedték annak kihirdetését, ezt mindjárt nagy hangon meg is tették. A bucsú hirdetői dobszó mellett léptek föl a nyilvános tereken s a népet adakozásra szólították föl. Három templomban: a székesegyházban, a Teyn-templomban s a Visehrádon ládák voltak felállítva a pénz átvételére. Az egyes esperességekből és plébániákból befolyó jövedelmeket állítólag vállalkozóknak adták bérbe, a kik természetesen minél nagyobb összegeket igyekeztek beszedni a néptől.

Husz nem állhatta meg, hogy predikáczióiban föl ne lépjen ez ellen a visszaélés ellen. Falra szögezett hirdetésekkel mindenkit nyilvános vitatkozásra hívott meg, a melyet junius 7-én az egyetemen, a magiszterek és nagyszámú tanuló jelenlétében tartottak meg. Lényegileg a Wicliftől felhozott érvekre támaszkodva kijelenté, hogy csak az Isten, de nem a pápa, vagy valamely ember adhat bucsút és bűnbocsánatot, hogy a pápa csak a pénzre gondol, pedig a bucsúkat pénzért soha sem szabad engedélyezni s hogy azok az üdvösség elérésére általában semmitsem hasz-

nálnak. Prágában az izgatottság nőttön nőtt. A király egyik kegyeltje, Waldstein Woksa tömérdek nép jelenlétében az egész városon keresztül csúfondáros körmenetet rendezett, mely a pápai bucsúbulla elégetésével végződött.

Nehogy még rosszabb hírbe jőjjön, a király úgy vélekedett, hogy immár közönynyel még sem nem nézheti a dolgot. A prágai városrészek tanácsainak meghagyta, hogy ezentúl a pápának nyilvános meggyalázását s a pápai bullák ellen való ellenállást halálbüntetés terhe alatt tiltsák meg. Mikor aztán 1412. julius 10-én három alsóbb osztálybeli ember különböző templomokban, nyilván valamely megállapodás értelmében, a bucsút hirdető papokat hangosan hazudozóknak s a bucsút Huszra való hivatkozással szemtől-szembe csalásnak nyilvánították, az ó-városi tanács őket Husz közbenjárása ellenére a rákövetkező napon lefejeztette. A nép viszont vértanuknak nézte őket és Husz tiszteletökre a Bethlehem-kápolnában ünnepélyes gyász misét tartott.

Husznak a bucsú s a pápai hatalom ellen való föllépésének most már az volt a következménye, hogy sokan korábbi legjobb barátai közül is, mint Znaimi Szaniszló, Paleczi István és mások elpártoltak tőle és legelkeseredettebb ellenségeivé lettek. Ujból a pápához fordultak panaszszal, a ki előtt Husznak az utóbbi időben tanusitott magatartását a legsötétebb szinekkel rajzolták és ki is vitték, hogy XXIII. János egy biborost megbizott azzal, hogy a legszigorúbb büntetéseket alkalmazza. Valóban a biboros Huszra kimondta a nagy átkot összes társadalmi következményeivel együtt, a helyre pedig, a hol tartózkodik, az interdictumot. Egy további parancs értelmében Huszt el

kellett volna fogni s a prágai érseknek, vagy a leitomischli püspöknek átadni, a Bethlehem-kápolnát pedig lerombolni.

Ezeket a megbizásokat próbálták is végrehajtani. Ámde Husz sokkal szilárdabban állott az alsóbb néposztályok, valamint sok előkelőnek a kegyében, hogysem komolyan merészelték volna elfogni. Husz maga a pápától egy jövőben tartandó zsinathoz s végre Krisztushoz appellált. Minthogy azonban az interdictumot Prágában mégis majdnem általánosan megtartották s az istenitisztelet, valamint a keresztelés és egyházi temetés megszünése miatt a nép között nagy izgatottság támadt, Huszt rábirta a király arra, hogy 1412 végén a fővárost elhagyja. De hogy mily kevéssé rokonszenvezett Venczel Husz ellenfeleivel, azt bebizonyitotta azzal, hogy 1413 nyarán a szigorúan katholikus irány négy legkiválóbb képviselőjét: Znaimi Szaniszlót és Pétert, továbbá Paleczi Istvánt és Eliä János theologiai tanárokat állásukból elmozditotta és száműzte, mert egy tőle kezdeményezett közbenjáró kisérletet az egyházi felfogáshoz való ragaszkodásukkal meghiusitottak. Venczelnek más intézkedése is kedvező volt a huszitákra nézve. Míg eddig a prágai ó-város tanácsa túlnyomóan németekből állott, egy 1413. október 21-én kelt királyi rendelet értelmében ezentúl kilencz németből és kilencz csehből kellett állnia.

Husz Prágából való eltávozása után mindenek előtt Ausztie úr egyik jószágára ment a későbbi Tábor közelében. Rövid idő mulva, eleget téve a király kegyeltje, Lažan Henrik meghivásának, a Bürglitz mellett fekvő Krakowetz várában vett szállást. Mindkét helyen prédikált a népnek a szomszéd falvakban vagy a nyilt mezőn, s ily módon, valamint nemcsak latin,

de cseh nyelven is szerkesztett iratok készítésével tanát a vidéken is elterjeszté.

Ezekben az iratokban, a melyekben gyakran szórólszóra Wiclifhez csatlakozik,[1] Husz tanait teljesebben kifejti. Mikép Wiclif, úgy ő is a bibliát, „Krisztus törvényét" jelenti ki a hit egyedüli irányadójának, s az egyházi atyák és zsinatok nyilatkozatait csak annyiban fogadja el, a mennyiben azzal egyeznek. Mikép Wiclif, úgy ő is elveti a pápa primátusát, tagadja, hogy a papok, püspökök vagy biborosok között lényeges különbség volna, s azt tanítja, hogy a pap a püspök részéről való fölhatalmazás nélkül is hirdetheti Isten igéjét, sőt akkor is, ha jogtalanul átokkal sujtották. Mikép Wiclif, úgy ő is az egyház hanyatlásának főokát annak világi birtokában látja, s azt a nézetet vallja, hogy a fejedelmek vagy világi urak a papoktól bizonyos esetekben javaikat és jövedelmeiket elvehetik, különösen akkor, ha visszaélnek velök. Egyébiránt azt az elvet állítja föl, hogy senki sem püspök, vagy praelatus, vagy világi úr, ha halálos bünben van. Husz barátja, Prágai Jeromos, a kit már 1410-ben a Wiclif-féle tanok terjesztése miatt Magyarországon és Bécsben egy ideig fogságra vetettek, most Lengyelországban és Oroszországban csinált nekik propagandát.

Nemsokára Husz sorsára a politikai viszonyok is befolytak. Ruprecht király 1410. május 18-án meghalt és Venczel azt a reményt táplálta, hogy korábbi állását, mint a birodalom feje, ismét elfoglalhatja. De most is csak a vele barátságos viszonyban álló

[1] Behatóan kimutatta Loserth: *Hus und Wiclif* 161. s kk. ll. V. ö. Lechler-től: *Wiclif* II, 233. s kk. ll.

szász választófejedelem, továbbá Jodok morva őrgróf, a ki egyúttal brandenburgi választófejedelem is volt, ismerték el ilyennek. A többi választófejedelem csak abban értett egyet, hogy elvetette Venczelt, s abban a meggyőződésben volt, hogy a Luxemburg-házat másodszor nem mellőzhetik, közmegegyezésre azonban nem tudtak jutni, miután különösen a pápai kérdés miatt mint ellenségek állottak szemben egymással. Végre a pfalzi és trieri választófejedelmek, különösen Frigyes nürnbergi várgróf ösztökélésére, szeptember 20-án Zsigmond magyar királyt választották meg, a ki magát most ismét mint tulajdonképi brandenburgi választófejedelmet tekinté, és mint ilyen a várgróffal, mint meghatalmazottjával magára szavaztatott. A másik két rajnai választófejedelem: a mainzi s a kölni érsekek, miután Zsigmonddal nem tudtak megegyezni, Zsigmond nagybátyjának, a morva Jodoknak ajánlották fel a koronát s ez Venczel királyt is rávette, hogy késznek nyilatkozott, miképp a béke érdekében lemond a római királyi méltóságról s egy uj választásban részt vesz. Venczel mint cseh király, továbbá a mainzi és kölni érsekek és Jodok maga mint brandenburgi őrgróf, október 1-én megválasztották az utóbb említettet, a kire utólag még a szász választófejedelem meghatalmazottja is szavazott. A hogy három pápa volt, úgy volt most három római király. Azonban Jodokot már 1411. január 18-án elragadta a halál a nélkül, hogy királylyá való elismertetése érdekében komoly lépéseket tett volna. Országai közül Morvaország és Luzáczia Csehországra szállott vissza, Brandenburg pedig ismét Zsigmond kezére került, a ki azonban ezt a őrgrófságot barátjának, a nürnbergi várgrófnak adta, a mennyiben először

helytartójává tette, 1415-ben pedig forma szerint ráruházta az őrgrófságot, úgy hogy Brandenburg Csehországtól ismét elszakadt.

Nemsokára Zsigmond bátyjával, Venczellel, a római királyi méltóság ügyében is megegyezésre jutott, mert arra kötelezte magát, hogy az azzal járó jövedelmeket vele megosztja s hogy őt a császári méltóságra segiti, úgy hogy mintegy ifjabb királylyá lett. Julius 21-én azután a mainzi és kölni érsekek, továbbá Csehország, Szászország és Brandenburg meghatalmazottjai királylyá választották, míg a pfalzi s a trieri választófejedelmek ebben a választásban nem vettek részt, mert az általok szeptemberben végrehajtott választás jogosságát vitatták.[1]

Miután a Lengyelországgal való alkudozások s a Velenczével való harczok Zsigmond figyelmét még hosszabb ideig lekötötték, csak három évvel utóbb jött Németországba, a hol 1414. november 8-án megkoronázták. De már előbb fáradozott azon, hogy véget vessen a káros egyházi szakadásnak s e végből rábirta XXIII. János pápát, a ki László nápolyi királytól Rómából s az egyházi államból elüzetvén, hozzája fordult, hogy 1414. november 1-én egyetemes zsinatot hivjon össze, még pedig egy német városba, Konstanzba.

Zsigmond remélte, hogy a zsinat segélyével Cseh-

[1] Schroller F.: *Die Wahl Sigismunds zum römischen Könige.* (Boroszló, 1875.) Kaufmann A.: *Die Wahl K. Sigmunds von Ungarn zum römischen Könige.* (Prága, 1879. Különnyomat a „Mitteil. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen" XVII. évfolyamából.) Quide L.: *K. Sigismund u. das deutsche Reich v. 1410—1419.* I. *Die Wahl Sigismunds.* (Göttinga, 1881, doktori értekezés.)

országban a vallási zavarokat is rendezheti, a mi, mint e birodalom jövendő örökösének nagyon érdekében állott. Huszt rábírni igyekezett, hogy a zsinatra személyesen menjen el, hogy magát s a cseh királyságot az eretnekség vádja ellen igazolja, a mennyiben szabad menetet ajánlott fel neki és megigérte, hogy kieszközli, hogy kellőleg meghallgassák. Husz, a ki maga is zsinathoz fölebbezett és általában ügyének igazságos voltáról szilárdul meg volt győződve, késznek nyilatkozott erre, csak azt kivánta egy Zsigmondhoz szeptember 1-én intézett levélben, hogy a király gondoskodjék arról, hogy békével mehessen s hogy a zsinat előtt nyiltan hitet vallhasson, továbbá hogy vádlóinak nyiltan felelhessen, nem pedig, hogy titokban elitéljék. Ő nem vonakodik, ha szükséges, Krisztus törvényéért halált szenvedni. Egyúttal nagyszámú latin, német és cseh nyelven szerkesztett falragaszokkal, melyeket a templomajtókon és Prága nyilvános terein kiszögezett, felszólított mindenkit, a ki eretnekséggel vádolta, hogy jőjjön Konstanzba s hogy vádját a pápa s az egész zsinat előtt hozza elő; ha eretnekséget bizonyitanak rá, kész az eretnekek büntetését elszenvedni.

Miután Zsigmond akkoriban koronázása miatt távol volt a Rajnánál, s ez okból az igért szabad menetlevél kiállítása késett, Husz 1414. október 11-én a nélkül utazott el. Azonban cseh nemesek kisérték, a kiknek Zsigmond nevében az úton, majd Konstanzban biztonságáról kellett gondoskodniok. Csak mikor Konstanzba érkezett, a mi november 3-án történt, adták kezébe a király menetlevelét, a melyet Zsigmond október 18-án Speierben állitott ki. Ez nincs a zsinathoz intézve, hanem a birodalom fejedelmeihez és híveihez, s őket felszólítja, hogy Huszszal és szol-

gáival az úton jól bánjanak, hogy tőlük az oda és visszautazás alkalmával vámot ne szedjenek s hogy szükség esetén biztos kiséretről gondoskodjanak. Egy neme az útlevélnek volt ez, mely őt az úton erőszakosságok ellen oltalmazta, a mi annál szükségesebb volt, mert, mint az egyházból kiközösített jogilag tulajdonkép birodalmi átok alá is esett; de nem volt szabadlevél, mely őt a zsinat ítélete alól is kivonta.[1]

Huszszal nemcsak Németországon át való útja közben bántak mindenütt barátságosan, hanem Konstanzban is eleinte jól fogadták. A pápa, a ki Zsigmond királyt a maga részére akarta nyernni, még az egyházi átkot is felfüggesztette, a melyet Huszra kimondott volt, ha botrány elkerülése végett nagyobb egyházi ünnepélyességektől távol marad. Husz csakugyan nyugodtan lakásán maradt, mindazonáltal itt naponként misét mondott s a sok kiváncsit, a kik fölkeresték, nézeteinek helyességéről meggyőzni igyekezett.

Más részről korábbi barátai és mostani ellenfelei, Paleczi István és Németbródi Mihály, a kik szintén Konstanzba jöttek, nem maradtak tétlenül. Tömérdek vádanyagot gyűjtöttek össze s a zsinati atyákat Husz ellen felizgatni törekedtek. Mikor tehát november 28-án az a különben hamis hír terjedt el, hogy Husz egy szénás szekéren a városból meg akart szökni, ellenségei letartóztatását sürgették. A bibo-

[1] Berger V.: *Johann Hus und König Sigmund.* 104. s k. l. és 177. s kk. ll., a hol a menetlevél jelentőségének kérdése beható vizsgálatnak van alávetve. Lechler: *Wiclif* II, 228. s kk. ll. lényegében Berger nézetéhez csatlakozott, miután Hefele: *Conciliengeschichte* VII, 218. s kk. ll. már előbb hasonló eredményekre jutott.

rosok unszolásának engedve, a pápa, bár kelletlenül, tényleg le is tartóztatta. Huszt először a tó partján fekvő dominikánus kolostorban, majd Gottlieben nevű püspöki kastélyban tartották szigorú őrizet alatt, úgy hogy súlyos testi szenvedések gyötörték.

Ez a bebörtönzés mindenesetre megsértése volt a királyi menetlevélnek és Zsigmond szóbeli igéreteinek, a melyek alapján Husz remélhette, hogy szabad lábon védekezhetik. Chlumi János, a ki őt a király megbízásából Konstanzba vezette, igen erélyesen tiltakozott is ellene. Ugyanazt tette maga a király is, a ki végre karácsony éjjelén Konstanzba érkezett. Sőt azzal fenyegetőzött, hogy elutazik s hogy a zsinattól megvonja oltalmát, ha Huszt szabadon nem bocsátják. Viszont a főpapok kijelentették, hogy Konstanzban nincs mit keresniök, ha a zsinat birói hatalmát korlátozzák. Zsigmond, hogy ne idézze elő a zsinat feloszlását, melytől a legjobb eredményt remélte, végre engedett s a pör szabad folyását nem akadályozta többé.

Miután a morva és cseh főurak ujabb meg ujabb levelekben, a melyek közül egy május 12-éről kétszázötven pecséttel volt ellátva, a királyt felszólították, hogy menetlevelének megsértését ne tűrje és hasson oda, hogy Huszt bocsássák szabadon és nyujtsanak neki alkalmat, hogy ügyét nyilvánosan védelmezze,[1] Zsigmond legalább kivitte azt, hogy Husznak alkalmat nyujtottak, hogy az egész zsinat előtt nyilvánosan védekezhessék. Miután egy bizottság ismételve kikérdezte, 1415. junius 5-étől 8-ig a zsinat jelenlétében három nyilvános vallatás történt.

[1] Palacky: *Docum.* 534. 550. s kk. ll.

Huszt felelősségre vonták részint oly tételek miatt, a melyeket irataiból szedtek ki, részint egyes nyilatkozatok és tettek miatt, a melyekre nézve tanuk jelentkeztek: az érsek iránt való engedetlensége, az átok és interdictum semmibevevése stb. miatt.[1] Sok dolgot mindenesetre elferditettek és ezeket Husz méltán tagadta. Azonban egyes állitásai, valamint támadásai a pápa primátusa ellen, mindenesetre az egyház tanaiba ütköztek, vagy legalább enyhébb magyarázatra szorultak, hogy rajtok senki meg ne botránykozzék. Ámde Husz tagadta, hogy téves dolgokat tanitott volna s ezért nem is akarta azokat visszavonni. Sőt vallási dolgokban most a zsinat tekintélyét is kétségbe vonta; azt kivánta, hogy czáfolják meg a szentirásból s a legrégibb egyházi atyák műveiből vett helyekkel, és bizonyitsák be, hogy nincs igaza. Az egyház tekintélye s az egyéni szabad kutatás elve mereven szemben állott egymással; közöttük lehetetlen volt a kiegyezés. Négy héten át fáradoztak még azon, hogy Huszt meghajlásra birják, a mely esetben őt degradálták és életfogytig tartó fogságra itélték volna. Azonban már julius 5-én kijelentette, hogy nem ismerheti el, hogy téves dolgot tanitott volna; mindazonáltal szivesen visszavonja állitásait, ha a szentirásból jobb bizonyitékokat hoznak fel, mint a melyekre maga hivatkozott.

Ekkor julius 6-án a zsinat ünnepélyes ülésben eretneknek nyilvánitá, mint makacsot és javithatatlant megfosztotta papi méltóságától s a világi hatalomnak

[1] A katholikus dogmatika szempontjából igen részletesen tárgyalja ezeket a vallatásokat és eseményeket Husz haláláig, Hefele: *Conciliengeschichte* VII, 142—214. V. ö. vele Palacky-t IIIa, 346 s kk. ll., Krummel-t, 508—550. ll. Berger-t, 148. s kk. ll., Lechler-t, II, 207. s kk. ll.

adta át. A fenálló birodalmi törvények szerint, a melyek II. Frigyesig nyúlnak vissza, még ugyanaz nap máglyára hurczolták. Megerősödve Istenbe vetett szilárd bizalmától oly hős lélekkel ment a halálba, hogy jellemének néhány kevésbbé dicséretes oldalaival: nemzeti fanatismusával, makacsságával s az igazmondás néha feltünő hiányával kiengesztel bennünket. Imádkozva gyors véget ért, mert a füst s a láng megfojtották.

A halálban követte barátja, Prágai Jeromos. Ez április 4-én felszólítás nélkül jött Konstanzba, azonban utóbb az itt kapott figyelmeztetésekre ismét vissza akart térni Csehországba. De Hirschauban, a Felső-Pfalzban, elfogták és bilincsre verve a zsinatnak kiadták. Husz kivégzése után őt is vallatták és rá akarták birni állításaink visszavonására. Valóban szeptember havában ünnepélyesen megtette a kivánt nyilatkozatot, alávetette magát a zsinat határozatának és nevezetesen helyeselte Husz elitélését. Mindazonáltal mégsem bocsátották szabadon, mert Németbródi Mihály, Paleczi István és más csehek kételkedtek állításai visszavonásának őszinteségében. Sőt ellenfelei uj pört kezdtek ellene. Ennek az volt a következménye, hogy most már Jeromos is megmaradt korábbi nézetei mellett, Huszt jó és szent embernek nevezte, a kit igazságtalanul égettek meg és késznek nyilatkozott, hogy meggyőződéseért meghal. 1416. május 30-án Jeromost is mint visszaesett eretneket elitélték és megégették.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

A huszita háborúk.

Husz megégetésének híre Csehországban iszonyú ingerültséget keltett. Nemcsak törvényszéki gyilkosságot, egy jámbor és igazhivő pappal szemben nem igazolható bánásmódot láttak benne, hanem a cseh nemzetnek, sőt az egész szláv törzsnek halálos megsértését. Prágában sok papot, a kikről tudták, hogy Husz ellenségei, bántalmaztak, sőt többeket megöltek, lakásaikat kifosztották és részben elpusztitották. „Vas“ János leitomischli püspöktől, a ki Konstanzban más cseh theologusokkal együtt különös buzgósággal sürgette Husz elitéltetését, a szomszédos nemesek minden birtokát elvették. A huszita-érzelmű főurak birtokaikról elűzték a katholikus plébánosokat s őket huszita plébánosokkal helyettesitették. A cseh-morva nemesek gyűlése, a melyet 1415. szeptember elején Prágában tartottak, elhatározta, hogy a zsinathoz levelet küld, a melyben fenyegető szavakkal kijelentették, hogy Huszt a nélkül, hogy eretnekséget bizonyitottak volna rá, igazságtalanul elitélték és megölték, s hogy mindenki hazug, Csehország árulója és ellensége, sőt az ördög fia, a ki azt állitja, hogy Csehországban eretnekség létezik. Erre az iratra, a melyet hatvankilencz nemes irt alá, lassanként nem kevesebb mint négyszázötvenkét úr és lovag függesz-

tette a pecsétjét. Szeptember 5-én a Prágában összegyűlt urak szövetséget kötöttek, a melyben magukat arra kötelezték, hogy Isten igéjének az evangélium szerint való szabad hirdetését birtokaikon megvédik, hogy igazságtalan kiközösítésnek ellent állanak s hogy a pápa s a cseh püspökök fenhatóságának csak akkor fognak engedelmeskedni, ha a szentírás szerint járnak el, különben pedig a prágai egyetem ítéletéhez tartják magukat, a melyet ezzel vallási dolgokban legfőbb bíróvá tettek. Másrészről a katholikus főurak, szám szerint tizennégyen, ellenszövetséget kötöttek, a melyben magukat a király, az egyház s a zsinat iránt való engedelmességre kötelezték.

Venczel király mindezekkel az eseményekkel szemben teljesen szenvedőlegesen viselkedett, úgy hogy a zsinat ellene és felesége ellen, ki a huszitákat nyiltan pártolta, szintén vizsgálatot kezdett, a melyet azonban Zsigmond közbenjárására felfüggesztettek. Venczel kegyeltjét, Vechta Konrád prágai érseket, a ki vesztfáliai származású volt, tétlensége miatt szintén határozottan kárhoztatták. A király közömbös magatartása miatt természetesen hiábavaló dolog volt, hogy a zsinat az említett négyszázötvenkét nemest, mint a kik ellen az eretnekség gyanúja fenforog, bírói széke elé idézte.

Miután a husziták a bibliát a vallási dolgokban egyedüli zsinórmértéknek nyilvánították, de a biblia magyarázatában épen nem értettek egyet, csakhamar tömérdek felekezet keletkezett,[1] a melyeknek csak

[1] Palacky-n kivül róluk és történetükről szól Krummel L.: *Utraquisten und Taboriten* (Gotha, 1871.). V. ö. még Bezold F.-től: *Zur Gesch. des Husitenthums* (München, 1874.)

egy közös külső jelök volt: az úrvacsorának mindkét szinben való vétele. Ezt 1414 végén először Mies Jakab vagy Jakobell mester vitatta, s miután börtönéből Husz is helyeselte, noha az egy szinben való áldozást szintén elegendőnek nyilvánitá, csakhamar számos párthivőre talált, úgy hogy a kehely vagy a mindkét szinben való áldozás (sub utraque sc. specie) a husziták szimbolumává lett, a kiket ez okból utraquisták-nak is neveztek. Azonban csak két párt emelkedett politikai jelentőségre: a calixtinusok vagy kelyhesek, a kiket kezdetben közönségesen prágaiaknak neveztek, mert a prágai egyetem volt a középpontjuk, s a táboriták, a kiket egy Bechin közelében elterülő fönsikról neveztek el igy, a hol az előtt nagy népgyűléseket tartottak s a melyre a bibliai „Tabor" nevet ruházták.

A calixtinusok dogmatikus tekintetben tulajdonképen nagyon kevéssé tértek el a katholikus egyház megállapitott tanaitól. Habár a szentirást mint vallási princzipiumot első sorba helyezték, azért nem vetették el a tradicziót sem és helyeselték mindazokat a hagyományos tanokat és intézményeket, a melyek a bibliával homlokegyenest nem ellenkeznek. Az úgynevezett négy prágai czikkelyben, a melyeket 1420. julius havában formuláztak, követelik 1) hogy Isten igéjét Csehországban a keresztény papok szabadon és akadálytalanul hirdessék; 2) hogy az úrvacsorát minden kereszténynek, a ki halálos bűn miatt arra nem érdemetlen, mindkét szinben kell kiszolgáltatni; 3) hogy a földi javakat, melyeket a papok és szerzetesek Krisztus parancsa ellenére és egyházi tisztségök hátrányára birnak, el kell venni tőlük s őket Krisztus s az apostolok példájára jámbor életre

szoritani; 4) hogy minden halálos bűnt, különösen a nyilvános és más Isten törvényével ellenkező kihágásokat [1] azoknak, a kiket illet, rendszerint meg kell szüntetniök és meg kell büntetniök. Minden más pontban a prágaiak az egyház tanaihoz ragaszkodtak és mindig is azon voltak, hogy azzal megegyezésre jussanak.

Sokkal radikálisabbak voltak vallási nézeteikben a táboriták,[2] a kik kizárólag a bibliához és mindenesetre az észhez ragaszkodtak, s az őskereszténység állapotait igyekeztek helyreállitani, az Ausztriában nagy számban elterjedt és Csehországban sem hiányzó waldensisek nézeteivel egybehangzóan. Elvetették az összes szentségeket, a keresztség s az oltári szentség kivételével, továbbá a szentek s azok képeinek és ereklyéinek tiszteletét. Tagadták a purgatoriumot, valamint a gyászmiséknek s a halottakért való imádságnak hasznos voltát. Az egész hierarchiát feleslegesnek tartották és világiaknak is megengedték az egyházi funkcziókat; némelykor még asszonyok is

[1] Ehhez számitották világiaknál a fajtalanságot és mértéktelenséget, a tolvajlást, gyilkosságot, hamis esküt, csalást, uzsorát; papoknál mindennemű szimoniát, pénz elfogadását szentség kiszolgáltatásáért, miséért, temetésekért, bucsúkért, továbbá pénznek képmutató módon való koldulását, nemi vétségeket stb.

[2] L. Preger-től: *Über d. Verhältniss der Taboriten zu den Waldensern des XIV. Jahrhunderts* (a bajor királyi akadémia értekezései 1887-iki évfolyamában); továbbá Müller K.-t a „Zeitschrift für Kirchengesch." VIII. kötetében; Goll-tól: *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder* II, 37. s kk. ll. Haupt H.-tól: *Waldenserthum und Inquisition* a „Zeitschr. f. Geschichtswissenschaft" I, 285. s kk. ll. és III. 336. s kk. ll., különösen pedig 386. s kk. ll.

léptek a szószékre. A misét, a melynél csak a consecratiót tartották meg, minden további czeremónia nélkül, cseh nyelven mondották, ornátus nélkül, még pedig házakban, szérűkben vagy pedig szabad ég alatt. Krisztusnak az oltári szentségben való valóságos jelenlétét is tagadták. Az összes ünnepeket a vasárnapok kivételével eltörölték. Az esküt meg nem engedhetőnek nyilvánitották. A táboriták, a kik különösen az alsóbb néposztályokból toborzották híveiket, egyuttal üldöztek minden fényüzést és czifrálkodást, mint a melyek az igazi ájtatosságot akadályozzák. Még a tudományt sem szenvedhették, mert képzelődésre és fenhéjázásra, tehát halálos bűnökre vezet. Azonban súlyt fektettek arra, hogy valamennyi gyermek az olvasásban és irásban oktatást nyerjen.

Csak mikor a huszitizmus Cseh- és Morvaország legnagyobb részében erős gyökeret vert, határozta el magát Venczel király a konstanzi zsinattól választott V. Márton pápa sürgetésére és öccsének, Zsigmondnak fenyegetésére, hogy ellenök némi intézkedéseket tesz. 1419. február havában megparancsolta az előzött katholikus plébánosok ujból való visszahelyezését s a prágai ujvárosi huszita-érzelmű tanácsot katholikusokkal helyettesité. Ámde most már késő volt. Népcsődülésre, sőt vérontásra került a dolog. Julius 30-án egy a selaui premontrei kolostorból megszökött, János nevű rajongó szerzetes, a ki predikáczióival a népet már régóta felizgatta, az uj-város utczáiban ünnepélyes körmenetet rendezett. A városháza előtt megálltak és követelték azoknak a személyeknek szabadon bocsátását, a kiket vallási érzületök miatt letartóztattak volt. Miután ezt megtagadták és — mint állitják —

Selaui Jánosra követ dobtak, a fanatizált tömeg Trocnowi Zsiska János [1] lovag vezetése alatt a városházába nyomult, a birót, a polgármestert s több más tanácsos urat más személyekkel együtt kidobták az ablakokon az utczára, a hol az alantállók lándzsáikkal felfogták és megölték őket. Venczel király ezen annyira dühbe jött, hogy gutaütés érte, a mely azután többször ismétlődött és 1419. augusztus 16-án halálát okozta.[2]

Minthogy Venczel halálakor öccse és örököse, Zsigmond Magyarországban volt, s ennélfogva nem volt erős kormány, a husziták fölkelésekor az állami rend minden köteléke feloldódott. Már a következő napon a nép Prágában megostromolta a templomokat és kolostorokat, amazokban szétrombolta a szentek képeit és más egyházi ékítményeket, ezeket pedig kifosztotta. Még a gazdagabb polgárok, a kik nagyobbrészt németek valának, sem érezték magukat többé biztonságban, úgy hogy a Hradzsinon levő várba vagy a Visehrádra menekültek. Pilsen, Pisek, Königgrätz, Saaz és Laun városokban, hol a huszita elem nagy számmal volt képviselve, egyes kolostorokat szintén feldúltak. A nyugalmat csak lassanként állították ismét helyre.

A három főpárt, a melyre Csehország szakadt,

[1] Prohaska: *Johann Žižka*, Prága, 1881. (Tomek megfelő művének fordítása.)

[2] Hogy kegyenczei gyilkolták volna meg, üres szóbeszéd. A Husz kivégzésétől Venczel haláláig történt eseményekről lsd. Palacky i. m., IIIa, 369—424., az azután következő háborúkról s a belső eseményekről 1431-ig a III. kötet egész második részét. V. ö. ugyancsak Palacky-tól: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Husitenkrieges*, két köt., 1873.

most világosabban tünt fel, miután abban a kérdésben, vajjon Zsigmondot királyul elismerjék-e vagy sem? egészen eltérő állást foglaltak el. Föltétlenül mellette csak a katholikusok valának, a kikhez a praelátusok, a nemesség kisebb része, de különösen a németek tartoztak. Az utóbbiak akkoriban a vidéken még nem voltak annyira elterjedve, mint most, de majd minden valamirevaló városban túlsúlyban valának [1]. Határozottan ellenséges indulatot tanusitottak elejétől fogva Zsigmond iránt a táboriták, a kiknek legtöbb híve részint a lovagi rendhez, részint a parasztosztályhoz s a vidéki városok cseh lakosaihoz, de különösen a mesteremberekhez tartozott, s a kiknek vezetői az ügyes Pistna Miklós, Prachaticz és Husz várak grófja, a kit ezért közönségesen Husz Miklósnak neveztek, továbbá Zsiska János valának. A hogy ezek egyházi kérdésekben sokkal radikálisabbak voltak, mint a kelyhesek, úgy politikai tekintetben köztársasági intézményekhez és valamennyi rendnek egyenlő jogokkal való felruházásához, sokan — kivált eleinte — még a kommunizmushoz is hajoltak, a mint például Tábor városában, Austi mellett, a melyet 1420. február végén alapitottak, valamint más községekben hosszabb ideig minden közös volt. A kelyhesek, kiknek a prágai egyetem és város volt a középpontjuk, de a kikhez a főnemesség és bizonyára a cseh és morvaországi parasztság nagyobb része is tartozott, egyelőre nem gondoltak arra, hogy Zsigmond jogait kétségbe von-

[1] „In omnibus civitatibus fere regni et coram rege communior est usus linguae Teutonicae quam Boemicae ista vice", mondja Zittaui Péter az 1334. évhez. *Königsaaler Geschichtsquellen*, kiadta Loserth a „F. R. Austr. SS." VIII. 562.

ják, de föltétlenül mégsem akartak hódolni neki. Egy cseh országgyűlés, a melyet nemsokára Venczel halála után Prágában tartottak, mindenek előtt azt kívánta, hogy az utraquistáknak teljes vallásszabadságot engedjenek, a papokra ne ruházzanak világi tisztségeket és ne engedjék, hogy világi uralmat gyakoroljanak, a pápai bullákat és leveleket a királyi tanács jóváhagyása nélkül ne hirdessék ki, végül, hogy csehet az országon kívül sem egyházi, sem világi törvényszék elé ne idézhessenek. Egyúttal azonban a csehek kívánságainak is eleget tettek, a mennyiben követelték, hogy Csehországban külföldi ne kapjon világi vagy egyházi tisztséget, a királyi városokban, a hol csehek laktak, ne nevezzenek ki német tanácsot, s hogy törvényt mindenütt cseh nyelven lássanak. Miután az egyetem elcsehesítése sikerült, arra törekedtek, hogy a tisztviselőket és városokat is elcsehesítsék.

Zsigmond mindezekre a követelésekre egyelőre kitérő választ adott, a mennyiben kijelenté, hogy a kormányt épúgy fogja vezetni, mint dicső emlékű atyja, s hogy a vallásra vonatkozó pontokról Csehországba való megérkezése után, az ország püspökeivel, praelátusaival, magisztereivel, uraival és városaival tanácskozni fog. Miután Csehországba való utazása a törökök ellen tervezett hadjárat miatt elhúzódott, a kormányt egyelőre az özvegy királynéra, Zsófiára és Prága fővárgrófjára, Wartenberg Csenkóra és más urakra bízta.

Miután Wartenberg határozottan utraquista érzelmű volt, hitsorsosaival szemben nem lépett fel erélyesen, noha október elején fegyveres csapatok, a melyek egy népgyűlés után Prágába vonultak, ujból több ottani templomban a képeket, ereklyéket és edénye-

ket összetörték. A regensség törekvése csak odairányult, hogy némi külső rendet tartsanak fenn. Ámde a szélsőpárt ezt a szándékot meghiúsította. Ügyét, a melynek több igen látogatott népgyűlés propagandát csinált, az egész országban diadalra akarta juttatni és november elején hatalmába igyekezett keríteni Prága városát, a hol igen sok híve volt. Ekképen több napig tartó utczai harczokra került a dolog a Kleinseitén, a mely ez alkalommal nagyobbrészt a lángok martaléka lett. Végre november 13-án a következő év április 23-ig tartó fegyverszünetet kötöttek, mely szerint a királyné s a főurak megigérték, hogy megvédik a vallás szabadságát, különösen a két szín alatt való áldozást, a prágaiak pedig arra kötelezték magukat, hogy többé templomot, kolostort s a szentek képeit nem fogják elpusztítani s hogy vissza fogják adni a visehrádi várat, a melyet hatalmukba kerítettek.

Azonban ez a fegyverszünet elejétől fogva részben csak a papiron volt meg. Zsiska híveivel kedvetlenül távozott el Prágából Pilsenbe, előzte a katholikusokat ebből a városból s onnan folytatta a harczot a királypártiak ellen. Mikor ott a külső és belső ellenségek ellen magát többé nem tarthatta, 1420. márczius hóban csapatait a röviddel előbb alapított Tábor városába vezette, a hol forma szerint kormányt rendeztek be, a melynek élére Husz Miklóst, a ki azonban már az év végén meghalt, továbbá Zsiskát és két más nemest állítottak. Más részről az utraquisták üldözésével kitört a katholikusok vallásos buzgósága s a németek nemzeti gyülölete a csehek ellen. A kuttenbergi német bányászok a huszitákat, a kik kezökbe kerültek és vallásukról le nem mondtak, lefejeztették

vagy elevenen a legmélyebb aknákba dobták. Rövid idő alatt egy huszita érzelmű történetíró tudósítása szerint állítólag 1600 embert öltek meg.[1]

Zsigmond király csak 1419. deczember havában jött Brünnbe s a hónap végén itt fogadta a cseh rendek és Prága város küldötteinek hódolatát. Csak kevés város volt, a mely nem küldött követeket. Most sem vonult Csehországba, hanem Boroszlóba ment, a hol egész télen át tartózkodott. Azt tervezte, hogy saját országaiból és Németországból sereget gyűjt, a mely elég erős arra, hogy Csehországban minden ellentállást leverjen s a huszita mozgalomnak egy csapásra véget vessen. Kívánságára V. Márton pápa 1420. márczius 1-én bullát adott ki, melyben az egész kereszténységet a wiclifisták és husziták kiirtására felszólítja és mindenkinek bűnbocsánatot igér, a ki keresztet tűz magára vagy fegyverest állit ki. Márczius 17-én ezt a keresztes bullát Boroszlóban a pápai követ ünnepélyesen kihirdette. Hogy mit várhatnak a csehek Zsigmondtól, abból is láthatták, hogy röviddel előbb lefejeztetett huszonhárom boroszlóit, a kik két évvel előbb a tanács ellen támadt lázadásban kiválóan részt vettek, továbbá, hogy máglyára hurczoltatott egy prágai polgárt, a ki huszita nyilatkozatokat engedett meg magának.

Ez események hírére április 3-án Selaui János barát kezdeményezésére a prágaiak, a kik arra kötelezték magukat, hogy a két szín alatt való áldozás védelmére vagyonukat, életöket feláldozzák, ujból fellázadtak. Egy szenvedélyes kiáltványban az ösz-

[1] Laurentius de Březina (Břesova). Höfler-nél: *Geschichtsschreiber* I, 346.

szes cseheket, különösen a városokat csatlakozásra szólították fel. Wartenberg Csenkó is elpártolt a királytól, megbízható emberekkel megszállotta a Hradsint, hetvenhat papot és néhány gazdag polgárt, a kik odamenekültek, elfogott, a többit elűzte, miután vagyonuktól megfosztotta őket, Prága városával szövetséget kötött s a szövetségnek más nemeseket is megnyerni igyekezett. A tőle és elvtársaitól közhírré tett kiáltvány Zsigmondtól megtagadott minden Csehországra való jogot, mert sem meg nem választották, sem meg nem koronázták, s mert a cseh birodalomnak és népnek kegyetlen ellensége. Tagadta tehát az uralkodóház örökösödési jogát s a csehek részére elvileg a választó jogot követelte. Ugyanakkor különösen a táboriták részéről ismét megkezdődött a kolostoroknak és templomoknak tervszerű lerombolása a bennök levő tárgyakkal, műkincsekkel és könyvekkel együtt. Talán ezek a kihágások okozták, hogy Wartenberget Zsigmond követei most ismét megnyerték, hogy arra az igéretre, mikép amnesztiát nyer s a kelyhet birtokain használhatja, május 7-én a prágai várat ismét a királyi csapatoknak engedte át s e város polgárait is rábírta, hogy követséget küldjenek a királyhoz, a ki május elején körübelül 20,000 emberből álló sereg elén Glatzon és Nachodon át Csehországba nyomult és Königgrätz leverése után Kuttenberge jött.[1]

Zsigmondnak még módjában állott, hogy Prágát

[1] A huszita-háborúkról v. ö. Palacky-val még Grünhagen K.-tól: *Die Husitenkämpfe der Schlesier 1420—1435.* (Boroszló, 1872.) Bezold F.-től: *K. Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten.* Három rész, 1872—1877.

s a csehek legnagyobb részét harcz nélkül téritse engedelmességre. Mert a főváros követei térden állva üdvözölték mint királyukat és megigérték, hogy ha bűnbocsánatot ad és megengedi a laikusoknak a kehely használatát, kapuikat megnyitják előtte s a város falait, a mennyire csak kivánja, lerombolják. De mivel a király föltétlen meghódolást s a fegyverek kiadását követelte s egyúttal egy kiáltványban a fejedelmeket s a népeket segítség nyujtására szólitá fel, hogy az eretnekséget kürtsa, a kibékülés lehetetlen, a háború elkerülhetetlen volt, mert a kehely érdekében most valamennyi huszita-párt fegyvert fogott. Egyúttal a harcz mind határozottabban kifejezett nemzeti szint öltött, miután a németek majdnem kizárólag katholikusok, a csehek huszita érzelműek valának. Már a kiáltványban, melyet a prágaiak április elején terjesztettek, a németeket mint a cseh nép természetes ellenségeit, mint azt a „férget" tüntették fel, a melylyel Zsigmond „hazug igazságtalansággal" ezt az „aranyos és legkeresztényibb királyságot elárasztani igyekszik". Hogy a Zsigmond ellen való gyülöletet fokozzák, azt a hírt terjesztették róla, hogy a cseh nemzetet ki akarja irtani s az országot németekkel akarja benépesiteni. Zsiska 1423-ban kijelenté, hogy fegyvert fogott „nemcsak az isteni törvény igazsága, hanem különösen a cseh és szláv nemzet felszabadítása érdekében is".[1] Ezért a csehek ismételve a lengyeleket is a németek ellen való szövetség részére igyekeztek megnyerni, a mi azonban a vallás különbsége miatt mindannyiszor meghiusult, úgy hogy a most kitörő háborúkban magukra maradtak.

[1] Palacky, IIIb, 361. s k. l.

Bizonyára feltünő, hogy a csehek, a kik maguk között is egyenetlenkedtek, számos ellenségeik ellen tarthatták magukat. De a viszonyok beható méltatása mellett mégis érthető. Zsigmondot mint Magyarország királyát a törökökkel és velenczeiekkel való háborúk többszörösen foglalkoztatták, s általában képtelen volt állandó erő kifejtésére. Természettől tehetséges, ékesszóló, szellemes, ügyes, értelmes ember volt, több nyelvet tudott, nem volt műveltség híjjával, pártolta a tudósokat és költőket, egyszersmind elragadóan kedves tudott lenni, úgy hogy például az asszonyok kegyét mindenütt első pillanatra megnyerte. Azonban könnyelmű volt, élvezethajhászó és pazarló, szangvinikus mint nagyatyja, a ki egyszerre nagyon is sok dologba kapott, s azért minél kevesebbet fejezett be. A keresztes hadak, a melyek ismételve segitségére jöttek, minden katonai szervezet nélkül való zagyva csapatok valának, a német birodalmi seregeket több fejedelem vezette, a kiket különböző érdekek hajtottak s igy nélkülözték az egységes katonai vezetést, mig Csehországban jól szervezett és fegyelmezett seregek szállottak szembe velök. Amazok többnyire pénzért, kevesen bucsúért harczoltak, majdnem egy sem fogott fegyvert az ügyért, a melyért hadba indult, úgy hogy a háború kimenetele közönyös volt előttök. Szétfutottak, ha gyors sikert nem értek el, és nem kellett mást tenni, mint addig ellentállani nekik, mig megunják a harczot, és mig a pénz a zsold kifizetésére elfogyott. Ellenben a csehek egy eszméért, a hazáért, nemzetért és vallásért, s azért oly lelkesedéssel és kitartással harczoltak, a mely ellenségeik előtt teljesen ismeretlen volt.

A fődolog azonban az volt, hogy a cseheknek a

félszemű, sőt már 1421 óta, a mikor még ép szemét nyil érte, egészen vak Zsiskában oly vezérök akadt, a kivel egyetlen egy kortársa sem mérkőzhetett. Nem talált mást mint mesterembereket és parasztokat, a kik egytől-egyig gyakorlatlanok voltak a fegyverfogásban, legfölebb a cséplővel tudtak bánni és értettek a kocsik hajtásához. De ép ezt az ügyességet használta fel Zsiska és nagy tökéletességre emelte, sőt erre alapította egész taktikáját. Az úgynevezett szekérvárakat létesítette[1] és csapatait mindig többszörös szekérlánczon belül állította fel, a melyet lelógó deszkákkal és ágyúkkal védtek, úgy hogy a pánczélos lovagok meg nem támadhatták. Egyúttal arra tanította embereit, hogy szekereikkel gyors mozdulatokat tegyenek, hajtsanak az ellenség sorai közé, vágjanak el és kerítsenek be egy tömeget, mire a bekerítetteket cséplőkkel agyonütötték. A csehek főereje ez okból a gyalogságban s a tüzérségben volt. A terepviszonyok felhasználására is Zsiskának különösen éles szeme volt. A modern hadi tudomány, mely a fősúlyt a manővrirozásban való ügyességre, a mozdulatok pontos kiszámítására és gyors végrehajtására helyezi, habár csak csirájában is, szemben állott a középkori lovagi seregekkel, s a tudomány győzött.

Zsigmond Prágát hosszabb ideig nem támadta meg, míg a keresztesek s több német fejedelem, nevezetesen a meisseni őrgrófok, a bajor herczegek és V. Albrecht osztrák herczeg, Zsigmond veje, nagyszámú csapataikkal be nem nyomultak Csehországba.

[1] Lásd ez ellenében Wulf M.-től: *Die husitische Wagenburg* (Lipcse, 1889.), 62 l.

Junius 30-án egy nagy sereggel, a melyet legalább 70—80 ezer emberre becsültek, megkezdte a főváros ostromát, a melynek időközben Zsiska a táboritákkal és más cseh csapatokkal segitségére jött. Azonban egy erős őrséggel bíró és erélyesen védelmezett, megerősitett városnak megvétele az ostromszerek hiányos volta miatt akkoriban majdnem lehetetlenség volt. Azt sem remélhette a király, hogy éhséggel fogja a várost legyőzni, mig a csehek a Moldva közelében a várostól északkeletre fekvő Vitkov-hegyet (most Zsiska-hegy) hatalmokban tartották. Egy rohamot, melyet a meisseniek és thüringiaiak julius 14-én e hegy elsánczolt magaslatai ellen intéztek, s a melyet a különböző városrészek ellen tett általános rohammal támogattak, Zsiska ágyúi segitségével véresen visszaverte. Mivel nemsokára az ostromló sereg ellátása is mind nehezebbé vált, s a németek haza kivánkoztak, Zsigmond, miután julius 28-án a Hradsinon a prágai érsekkel a cseh koronát fejére tétette, julius 30-án abban hagyta az ostromot, s a németek és keresztesek hazatértek.

A cseh főurak, kiknek a király szolgálataikért nemcsak a korona s a templomok kincseit, hanem nagyszámú királyi s egyházi birtokokat volt kénytelen ajándékozni vagy elzálogositani, azt igérték neki, hogy a husziták viszályait fel fogják használni arra, hogy Prágát békés úton kezökre keritsék. De ez a remény is meghiusult. Sőt szeptember derekán a prágaiak Lichtenburgi Krusina Henrik és Podjebrád Viktorin vezetése alatt nagy erélylyel ostromolni kezdték az erős Visehrádot, a melynek őrsége végre élelemhiány miatt véginségre jutott. Hogy e fontos hely elestét megakadályozza, Zsigmond egy többnyire morvákból álló sereggel ujból Prága elé nyomult. De a

Visehrád falai alatt november 1-én megverték, mely alkalommal ötszáz halottat vesztett, a kik között igen sok nemes volt. Vissza kellett térnie Kuttenbergbe, mire a Visehrád megadta magát.

A huszitáknak ez a győzelme önbizalmokat annyira emelte, hogy most már minden ponton támadólag léptek fel. Zsiska, a ki már őszszel Csehország déli részében Rosenberg Ulrik, a leggazdagabb cseh főúr, továbbá Schwamberg Bohuszláv s a Krayg Lipót alatt álló osztrákok ellen szerencsésen harczolt, több várat és várost elfoglalt, s végül Rosenberget fegyverszünetre s arra kényszerítette, hogy a huszitákat birtokain megtűrje, most nyugatra fordult, november 10-én megvette Prachaticzot, a melynek lakosait részben cséplőkkel agyonütötték vagy megégették, részint elűzték, több várat és kolostort elfoglalt s elfogta Schwamberget, a ki azután utóbb önkényt a táboritákhoz csatlakozott s egyik legkiválóbb vezérökké lett. Mikor végre a király ellene ment, a prágaiak is egyesültek Zsiská-val, mire Zsigmond 1421. február végén Kuttenbergen át Morvaországba, sőt végre Magyarországba vonult vissza. Erre azután Zsiska s a prágaiak Csehország északi részében megtámadták a városokat, a melyek közül több ellenállás nélkül meghódolt, miután az egészen német Kommotau-t márczius 16-án ostrommal bevette s az összes férfiakat, harmincz kivételével, kikre a megöltek eltemetése végett szükség volt, agyonütötték vagy megégették, s azután a táborita asszonyok még a nőket és leányokat is, miután ruhájokat letépték, egy kunyhóban elevenen megégették. Beraun városa hasonló sorsban részesült. Április havában a huszíták Lichtenburg Krusina és Selaui János, a volt szerzetes veze-

tése alatt, a ki Prágában az urat játszotta, Csehország keleti részébe vonultak, hol a királypártiak az utóbbi időben túlsúlyban maradtak, s a fanatikus kuttenbergiek, a kik ép oly kegyetlenek voltak, mint a táboriták, nevöket száz meg száz fogoly meggyilkolásával bemocskolták. A huszíták Cseh-Bród, Jaromiř és Trautenau lerombolásával, a mely városok ellent mertek állani, és több száz lakos megégetésével vagy vízbe fojtásával véres bosszút állottak, úgy hogy a többi város, maga Kuttenberg is rémülettől megbénúlva, ellenállás nélkül meghódolt. Általában ezekben a háborúkban különösen a táborita rémitő kegyetlenségeket követtek el; a papokat és szerzeteseket Zsiska parancsára mint „az isteni törvény ellenségeit“ kivétel nélkül mágyára hurczolták. Számtalan templomot és kolostort a bennök levő összes kincsekkel és műemlékekkel együtt szintén elpusztitottak a táborita. A mellett az ország elcsehesitését is rendszeresen űzték.[1] Prágából a háború kitörésekor, 1420 tavaszán, a leggazdagabb családok közül körülbelül négyszáz, majdnem kizárólag németek, asszonyostul, gyermekestül és legértékesebb holmijukkal a Hradsinra s a Visehrádra menekült, a kiket később önként vagy kényszerűségből még sok más követett, úgy hogy az ó-városban magában állitólag hétszázhúsz ház üresen állott. A menekültek házait és javait azután julius végén községi határozattal a város lefoglalta,[2] és ingyen vagy potom áron a huszitáknak, tehát cseheknek, átengedte. Még azokat a németeket is elűzték, a kik elfogadták a kelyhet,

[1] V. ö. Lippert J.-től: *Die Čechisierung der böhmischen Städte im XV. Jahrhundert*, a „Mitteil. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen“ V. köt. 174. s kk. ll.

[2] Lsd. a jegyzéket Höfler-nél II, 287—304.

mert gazdagságuk a cseheknek szemet szúrt. A túlnyomóan német Kleinseitét a Hradsinon levő őrség ellen való harczokban elpusztították. Azokból a városokból, melyeket a husziták megostromoltak, ellenfeleiket, a kik többnyire németek valának, a menynyiben az elfoglalás alkalmával meg nem ölték őket, elűzték és házaikat a kehely buzgó híveinek adták. Még azokat a városokat is, a melyek idejekorán való megadással jobb sorsot biztosítottak maguknak, mint például Kuttenberget, a katholikusoknak vagyis a németeknek el kellett hagyniok. Azokat a városokat, a melyekben már előbb vegyes lakosság volt, mint Pisek-et, Klattau-t, Hohenmauth-ot, Königgrätz-et és másokat most természetesen annál könnyebben csehesítették el. Miután junius 7-én végre a Hradsin őrsége is megadta magát, Karlstein vára, továbbá az ország déli, nyugati és északi részében levő egyes várak és városok kivételével egész Csehország az utraquisták kezében volt, a kikhez április havában az egész katholikus világ nagy megbotránykozására még Konrád prágai érsek is átpártolt.

A morvaországi urak kezdeményezésére, a kik ezzel magokat a husziták támadása ellen biztosították, 1421. junius elején Csaszlauban általános tartományi gyűlést tartottak, melyen a király hívei is megjelentek. Noha Zsigmond már április végén a négy prágai artikulus jóváhagyását kihirdette, s most uj igéreteket tett, mégis a tartományi gyűlés, mint a „cseh nemzet“ halálos ellenségét a koronától megfosztottnak nyilvánitá, és urakból, lovagokból, városokból és táboritákból álló húsz tagú ideiglenes kormányt állított fel, a melynek tagjai között Rosenberg Ulrik, Wartenberg Csenkó, Lichtenburg Krusina és Zsiska

voltak a legkiválóbbak. Ez azonban a husziták között sem politikai, sem vallási egyességet nem tudott helyreállítani. Nemcsak a táboritákat választotta el a prágaiaktól tátongó mélység, hanem voltak még sokkal túlzóbb rajongók is, a kik Krisztusnak nemsokára bekövetkezendő megjelenését s a mennyei birodalom kezdetét várták, a hol nem lesznek sem királyok, sem urak és hatóságok, sem papok, sem házasság, hanem minden közös lesz. Sőt nem hiányoztak olyanok, a kik — mint az adamiták — ezeket az állapotokat már most megvalósitani igyekeztek, a házasságot bűnnek, a fajtalanságot kötelességnek tartották és paradicsomi ártatlanságukban meztelenül jártak. Zsiska parancsára ezeket a csapatokat végre megrohanták és tűzel-vassal kiirtották, mint a hogy általában a huszitáknál a türelem elve époly ismeretlen volt, mint a katholikusoknál.

A kivülről fenyegető veszélyek azonban a husziták figyelmét a belső viszályokról csakhamar eltérítették. Zsigmond és Branda pápai legatus fáradozásai, valamint a négy rajnai választófejedelem buzgólkodása következtében 1421. augusztus végén Éger mellett német hadsereg gyűlt össze, melyet a pfalzi, kölni és trieri választók [1] és különböző fejedelmek vezettek, s a mely mindenesetre jelentékeny volt, habár a becslések száz és kétszázezer ember közt ingadoznak. Ugyanakkor Zsigmondnak magának délkelet felől, a sziléziaiaknak kelet felől, a meisseni őrgrófnak, a ki

[1] Ezek emlittetnek a nürnbergieknek október 9-én és 17-én kelt leveleikben, Palacky-nál: *Urkundl. Beiträge* I, 158. 161. A mainzi választófejedelemnek csak emberei voltak ott. Ennélfogva téves az a közönséges állitás, hogy öt választófejedelem személyesen lett volna jelen.

már augusztus 5-én a prágaiakat Brüx ostroma alkalmával meglepte és érzékenyen megverte, északkelet felől kellett volna támadni. Nagy pusztítások s a csehek ellen való szörnyű kegyetlenkedések között a német sereg Saaz-ig nyomult elő s ezt a várost ostrom alá vette. Azonban, minthogy nem volt közös vezére, kezdettől fogva hijjával volt az egységnek és energiának. Miután Zsigmond király is, noha régóta Magyarország nyugati részében tartózkodott, még mindig elmaradt, és Zsiska az egész cseh sereg élén a város fölmentésére sietett, október 2-án a tömérdek had nagy rendetlenségben megfutamodott, miközben az üldöző huszitáktól jelentékeny veszteséget szenvedett.

A német birodalmi sereg tehát már kivonult Csehországból, mikor Zsigmond a támadást megkezdette. Magyarországon jelentékeny sereget gyűjtött és V. Albrecht herczeget is több szerződéssel, a melyeket 1421. szeptember 28-án pozsonyi összejövetelök alkalmával vele kötött, a legszorosabban magához fűzni igyekezett. Egyetlen lányát, Erzsébetet, hozzáadta, igérvén, hogy 100,000 aranyból álló hozományt ad neki, őt és férjét arra az esetre, ha más örökösök nélkül elhalna, Csehországban és Magyarországban örököseivé tette, míg arra az esetre, ha még egy leánya születnék, Erzsébet egyiket a két királyság közül választhatja, Morvaországgal együtt. Albrecht arra kötelezte magát, hogy Zsigmondot a husziták ellen egész erejével megsegíti s hogy neki 60,000 aranyat kölcsönöz. Viszont a király Albrechtnek Morvaországban elzálogosítá Znaim, Pohrlitz, Jamnitz és Iglau városokat, Csehországban pedig Budweist 200,000 aranyért, és biztosította számára mindazoknak a városoknak és

váraknak birtoklását, melyeket a huszitáktól elfoglal.[1] Ezzel Albrecht egész jövője Zsigmond sorsához köttetett; saját érdekében a legnagyobb erőfeszitéseket kellett tennie, hogy Csehország ismét Zsigmond birtokába kerüljön.

Október derekán Zsigmond kelet felől benyomult Morvaországba, míg Albrecht osztrák herczeg ugyanakkor azt dél felől támadta meg. A Brünnben tartott morva tartományi gyűlésnek, megfélemlitve a magyar csapatok jelenléte által, ünnepélyesen le kellett mondania a négy prágai artikulusról és meg kellett igérnie, hogy a királyt az eretnekek ellen támogatni fogja. Deczember hóban Zsigmond körülbelül 60,000 emberből álló sereggel, melyet a hadban jártas flórenczi Ozorai Pipo vezetett, Iglauon át benyomult Csehországba, néhány lakos árulása következtében deczember 21-én elfoglalta Kuttenberg városát, a hol aztán ellenfelei között nagy vérengzést vitt véghez, majd a következő napon a várostól északnyugatra a kangi magaslatokon a cseh sereget minden oldalról háromszorosan túlnyomó erővel bekeritette. Ámde Zsiskát egyelőre szekérvára védte, éjféltájban pedig keresztülvágta magát Kolin felé. Mialatt most Zsigmond gondtalanul Kuttenbergben mulatott, Zsiska erősitéseket vett magához, majd 1422. január 6-án a szétszórt királypártiakat Kolin és Kuttenberg között, Nebovid mellett váratlanul megtámadta s oly rémületet terjesztett, hogy Zsigmond Kuttenbergből még ugyanaz nap elmenekült és seregével megkezdte a visszavonulást. Zsiska gyors menetekben követte a

[1] A szerződéseket felsorolja Lichnowsky V, 2035—2041. számú reg.

királypártiakat, január 8-án Habern mellett megverte és végre mikor este Német-Bródnál még egyszer ellene fordultak, megfutamította őket. Három nap alatt Zsigmond állitólag 12,000 embert vesztett. Ha Zsiska győzelmét felhasználja s a királyi sereget erélyesen üldözi, valószinűleg Morvaországból is kiszoritja, ha ugyan teljesen meg nem semmisiti. De ő megelégedett azzal, hogy megvette Német-Bródot, a melyet azután emberei annyira elpusztitottak, hogy hét évig lakatlan maradt.

Miután kevés volt a remény, hogy a huszitákat sikerül legyőzni, és mindenki félt tőlük, Zsigmondnak s a pápának fáradozásai ellenére több év telt el, mig ismét nagyobb hadjáratot vezettek ellenök. Ehhez azonban más okok is járultak: magának Zsigmondnak a késedelmeskedése, ki a legközelebbi években a törökök részéről fenyegető veszély miatt többnyire Magyarországon tartózkodott s a német birodalomtól távol maradt, a közte s a választófejedelmek, különösen a királytól előbb annyira pártolt Frigyes brandenburgi őrgróf között levő feszültség, a mely ismételve úgy látszott, hogy még Zsigmond letételére vezet; viszályok és harczok a különböző német fejedelmek, különösen Szakállas Lajos bajor-ingolstadti herczeg s a többi Wittelsbachok, valamint a brandenburgi választófejedelem között; végül az is, hogy a legtöbb német fejedelemben nem volt semmi áldozatkészség, s hogy a birodalom katonai és financziális ereje teljesen szervezetlen volt.

Mindamellett épen a legközelebbi években legtöbb kilátás lett volna a cseh fölkelés elnyomására. Mert nemcsak hogy a királyiak pártja Csehország déli, nyugati és északi részében még mindig nem volt

jelentéktelen, úgy hogy elég erős volt arra, hogy ellenségeivel szemben megálljon: maguk között a husziták között is viszályok, sőt véres harczok törtek ki. A háború első éveiben, mikor Prágában Selaui János, a hajdani szerzetes volt a tulajdonképi úr és tetszése szerint tette le és iktatta be a városi tanácsosokat, a szakadás, mely a táboritákat a mérsékelt prágai magiszterektől és híveiktől elválasztotta, még nem volt annyira nyilvánvaló, miután János maga közelállott a táboriták mérsékeltebb irányához, a hogy azt körülbelül Zsiska képviselte. Ez azonban megváltozott az 1422-ik év folyamán. Selaui Jánost márczius 9-én az esküdtek, a kik zsarnoki uralmát megunták, az ó-városi városházára csalták és tizenkét legodaadóbb hívével együtt lefejezték. Tisztelői ugyan véres bosszút állottak ezért, egy vad fölkelésben több esküdtet agyonütöttek, másokat kivégeztettek, a papok és tanárok házait kifosztották és könyvtáraikat elpusztitották. Azonban e párt uralma Prágában nem tartott soká. A mérsékeltebb utraquisták már 1420 óta azon fáradoztak, hogy közelebbi kapcsolatot hozzanak létre Lengyelországgal,[1] a melynek királya, Ulászló, el volt keseredve Zsigmond ellen, mert ellene a német lovagrendnek fogta pártját. Ulászló maga, a ki egészen a papság befolyása alatt állott, a felajánlott cseh koronát visszautasitotta ugyan. De unokatestvére: Vitold, Litvánia nagyherczege, elfogadta az ajánlatot és 1422 tavaszán egyelőre helytartójaként öccsét, Korybutot néhány ezer önkéntessel Csehországba küldötte, a hol nemcsak az utraquista

[1] Lengyelország magatartásáról a huszita-háborúk alatt lsd. Palackyn kivül Caro-tól: *Geschichte Polens* III, 511. s kk. ll. továbbá Grünhagen-től: *Husitenkämpfe*, 61. s kk. ll.

nemesség és Prága városa, hanem Zsiska is a tábo-riták egy részével az ország kormányzójául ismerte el. Miután Zsigmond királynak sikerült a lengyel királylyal megbékülni, Korybutot már 1422 végén Csehország-ból ismét visszahivták. Kormányának mégis annyiban maradandó következménye volt, hogy hatása alatt a mérsékelt utraquisták Prágában az uralmat állandóan kezökre kerítették. Nemsokára a prágaiak s a nemes-ségnek politikai és vallási tekintetben hozzájok közel-álló többsége között egyrészről, másrészről a táboriták és Zsiska között uj viszályok támadtak. Mert ez bár hevesen üldözte is a túlzó rajongókat, szenvedélyesen gyűlölte mindazokat, a kik nem buzgólkodtak elég határozottan az Isten törvénye érdekében vagy épen hajlandóknak mutatkoztak arra, hogy a királylyal, még ha a kehely használatát meg is engedi, megbé-küljenek. 1423-ban és 1424-ben Zsiska s a prágaiak meg szövetségeseik között a leghevesebb harczok folytak, a melyekben az előbbi általában véve határozottan győztes maradt. 1424. junius hó 7-én ellen-felein Maleschau mellett, Kuttenberg közelében, véres győzelmet aratott. 1424. szeptember elején Zsiska egyenesen Prága ellen indult és állitólag meg-esküdött, hogy kő kövön nem marad ott. Mindazon-által béke jött létre, s a táboriták és prágaiak egye-sülve Morvaország ellen indultak. A határ közelében, Přibiszláv vára előtt, Német-Bród-tól keletre, Zsiska megbetegedett és 1424. október 11-én meghalt, le nem győzve és dicsőséggel övezve, de szegényül, mert a kegyetlen, de becsületes fanatikus kincsre nem áhitozott.

Zsiska halála után közvetetlen hívei, az „árvák", külön pártot alkottak, a melynek főszékhelye König-

grätz volt, a kik azonban többnyire a táboritákkal együtt harczoltak, noha vallási tekintetben közelebb állottak a prágaiakhoz, és különösen a transsubstantiatióhoz s a szentek tiszteletéhez ragaszkodtak. 1425-ben a táboriták és árvák között egy részről, más részről a prágaiak s a nemesek között szintén háború tört ki, a mely majdnem az egész éven át tartott.

Ez okból szerencse volt a huszitákra nézve, hogy ellenségeik ugyan buzgón alkudoztak és tanácskoztak egymás között, de ritkán hoztak döntő határozatot, s ha hoztak is, azt sohasem hajtották végre. 1422. augusztus végén egy Nürnbergben tartott birodalmi gyűlés, melyen a király is megjelent, s a melyen a német fejedelmek nagy számban részt vettek, két sereg felállitását határozta el, a melyek közül egynek a husziták ellen „naponként“ kellett volna harczolni, a másiknak meg gyorsan Csehország belsejébe nyomulni, hogy az erős Karlstein várát, melyet az őrség a legvitézebbül védelmezett, fölmentse. A király a birodalmi sereg vezérévé a brandenburgi választófejedelmet nevezte ki. Ámde körülbelül csak 4000 ember gyűlt zászlói alá, a kikkel október havában Tachauig nyomult. Körülbelül époly erős volt az a sereg, mely a meisseni őrgróf vezérlete alatt az Érczhegység déli lejtőjén állott. Miután mindkettőt a husziták alkudozásokkal áltatták, még az év letelte előtt visszavonultak Csehországból a nélkül, hogy valami jelentősebb dolgot vittek volna véghez.

Miután Zsigmond királynak a német választófejedelmekkel való viszályai a legközelebbi években mind komolyabb szint öltöttek, az egyes fejedelmekkel, különösen a lengyel királylyal, az osztrák herczegekkel s a meisseni őrgróffal való megegyezésekkel igye-

kezett czélt érni. Azzal, hogy lemondott a német lovagrend támogatásáról, nem csak arra bírta a lengyel királyt, hogy Korybutot Csehországból visszahívja, hanem 1423. márczius végén Késmárkon történt személyes találkozásuk alkalmával a husziták ellen való szövetségre is, a kik ellen Ulászló a legközelebbi nyáron 30,000 embert igért kiállítani. Ugyanakkor Zsigmondnak egy magyarokból és szilézíaiakból álló nagyszámú sereggel és Albrecht osztrák herczeggel a husziták ellen kellett volna indulnia, észak felől pedig Frigyes meisseni őrgrófnak, kinek a király január 6-án a megüresedett szász választófejedelemséget adta, kétezer lándzsával és kétezer íjjászszal Csehországba kellett volna nyomulnia. A német birodalmat is ujból harczra szólította Zsigmond. Ám ezek a nagyratörő tervek egytől-egyig meghiusultak. Németországban ez évben semmi sem történt. A lengyel király [1] sem igen találta alattvalóit hajlandóknak a Csehország ellen való háborúra. Zsigmond maga tétlen maradt. Csak Albrecht osztrák herczeg indított hadat a nyáron Morvaország ellen.

V. Albrecht általában az egyetlen fejedelem volt, ki az egész háború folyamán a husziták ellen élénk tevékenységet fejtett ki,[2] a mire természetesen mint Zsigmond vejének is különösen buzdíttatva kellett éreznie magát. Már 1421 végén, a királylyal való első szerződések megkötése után, egy tartományi had-

[1] Lsd. egyébiránt Levicski-t az „Arch. f. Österr. Gesch." LXVIII. köt. 327. s kk. ll.

[2] Az erre vonatkozó összes tudósításokat nagy szorgalommal állította össze Friess G.: *H. Albrecht V. von Österreich und die Husiten* (Linz, 1883; különnyomat a seitenstetteni gymnasium értesítőjéből).

erő szervezése czéljából a tizenhat és hetven év között levő férfiakat, valamint az összes vérteket és egyéb fegyvereket mind összeiratta. A hadi költségek födözésére a rendek az összes szőlők után nagy adót szavaztak meg neki, a pápa pedig két évre az összes egyházi jövedelmek tizedét engedte át. A városoknak még azonkivül jelentékeny összegeket kellett fizetniök. Ezekkel az eszközökkel a herczeg a neki zálogul adott cseh-morva városokat s több osztrák határhelyet rendesen fizetett őrséggel látta el. Miután 1423 őszén Zsiska megtámadta Morvaországot, sőt Magyarországba is betört, Zsigmond ez évi október elején egész Morvaországot cseh hűbérül átengedte neki, úgy hogy Albrecht ezentúl itt csak saját országát védte, s őt feleségével együtt a cseh birodalom örökösévé tette. Jelentékeny haddal, a melynek felállitására ezúttal is, valamint később még többször az osztrákok nyujtottak módot, továbbá 4000 emberből álló magyar segédcsapatokkal Albrecht 1424 nyarán Morvaország ellen indult és számos helységet, melyek a husziták kezére kerültek, ismét hatalmába kerité. Egy 5000 emberből álló lengyel hadtestet, a melyet Ulászló király segitségül küldött, visszautasitott, mert azt hivé, hogy a lengyelekben nem bizhatik, miután Korybut Zsigmond ujból Csehországba jött s a kelyhesek élére állt. Morvaországban most a legközelebbi években az osztrákok és husziták között pusztító harczok folytak, a melyekben azonban ezek egészben véve fölényben maradtak és számos kisebb várost és kolostort kezökre kerítettek. Sőt 1425. november havában Korybut és Schwamberg vezérlete alatt az osztrák határt is átlépték s a falak aláásásával a bátran védett Retz városát

is elfoglalták, a melyben azután ezer embernél többet megöltek, sok polgárt meg feleségestül, gyermekestül fogságba hurczoltak. A várost, a mely előtt Schwamberg halálosan megsebesült, a husziták kifosztották és elhamvasztották. 1426. márczius havában a husziták ujra betörtek Nikolsburgon át, mely a lángok martalékává lett, Stockerau közeléig nyomultak, majd Lundenburg elfoglalásával állandóan megvetették lábukat Ausztria határán.

A huszitáknak eme sikerei a békének voltak a következménye, melyet különböző pártjaik végre 1425. október 18-án megkötöttek. Miután ugyanakkor Csehország nyugati részében a katholikus nemesek szintén egyévi fegyverszünetre léptek velök, a husziták egyesült fegyvereiket külső ellenségeik ellen fordíthatták.

Nemcsak az osztrákoknak kellett e változott viszonyok következményeitől szenvedniök. Morvaországból a táboriták és árvák Csehország északi részébe vonultak s ott számos várat és várost elfoglaltak. Hogy Aussigot, melyet a szász herczeg birt zálogul, fölmentsék, egy nagy szász-thüringiai sereg átvonult az Érczhegységen, a mely mindenesetre jóval számosabb volt, mint a cseheké, noha ezek is 25,000 embert egyesitettek Aussig előtt. Azonban Zsiska taktikája itt is bevált. A husziták ellenfeleiket szekérváruk mögött, a mely egy hegyre támaszkodott, bevárták és ágyúikkal az ostromlók soraiban tág réseket ütöttek. Mihelyt zavarba hozták őket, vad ordítással közéjök nyomultak s a kézi tusában, valamint az üldözés alkalmával iszonyú veszteséget okoztak nekik. Már a rá következő napon Aussig elesett; a husziták teljesen lerombolták, lakosait pedig fölkonczolták.

Ez az Aussig melletti győzelem, a melyet 1426. junius 16-án vívtak ki, megalapította hírnevét és tekintélyét a Nagy Prokopnak, egy volt szerzetesnek, a kit azért Holy-nak („nyirott fejű"-nek) is neveztek, a ki Schwambergnek Retz előtt történt halála után a táboriták élére állt. Mellette a Kis Prokop vagy Prokupek, továbbá Wřesoviczi Jakab és Klenaui Přibik tüntek ki vezérekül.

Egy uj változás Prágában Prokopnak és pártjának itt is döntő befolyást szerzett. Prága papjai és magiszterei között, a kiknek fejeik Přibram János, Prachatitzi Keresztély és Pilseni Prokop valának, az utóbbi időben mindinkább oly áramlat terjedt el, a mely feltartóztathatlanul a római egyházhoz vezetett vissza. Nemcsak a kolostorok és képek rombolását, hanem az egyházi javak elvételét is hangosan rosszalták, Wiclif nézeteit czáfolták és felszólaltak a pápával való kibékülés érdekében. Mindent feláldoztak a kehely kivételével, a miért eddigelé küzdöttek. E párt erejére támaszkodva végre Korybut a pápával titkos alkudozásokat kezdett. Mikor ezek a fondorkodások elfogott levelekből nyilvánvalókká lettek, s a Teyntemplom prédikátora, Rokyczan János, 1427-ben nagycsütörtökön (április 17-én) hallgatóit a szószékről erről értesítette, a nép lázadásban tört ki, a mely Korybut elfogására, legkiválóbb híveinek elűzésére s a fővárosnak a táboritákhoz és árvákhoz való közeledésére vezetett.

Ekképen Holy Prokop bizonyos értelemben a cseh nép fejévé lett. Nemcsak hadvezér, hanem államférfiú lévén, azt a nézetet vitatta, hogy a csehek ne szoritkozzanak a védelemre, hanem lépjenek föl támadólag, részint hogy a szükséges eleséget maguknak meg-

szerezzék, miután a sok évi harczok borzasztó pusztításai s a földmivelés és ipari foglalkozás abbanhagyása következtében már is inség mutatkozott, részint hogy a katholikus fejedelmeket a háború iszonyaival egyességre kényszerítsék. Ez időtől kezdve a szomszédos országokat gyilkolva, gyujtogatva és rabolva rendszeresen háborgatták.

Albrecht osztrák herczeg, a kit országának rendei a legkészségesebben támogattak, Lundenburgnak a huszitáktól való megvétele után nagy körültekintéssel a legmesszebbmenő intézkedéseket tette azok leküzdésére. Az osztrák tartományi gyűlés 1426. április havában egy év tartamára nagyszámú „védőerő" (Landwehr) szervezését határozta el, mely azonban támadásra is volt szánva. Minden tíz háztulajdonosnak a legderekabbat maguk közül föl kellett fegyvereznie, minden vitéznek karddal vagy késsel, könnyű vaskalappal, pánczéllal vagy pánczélinggel és két pléhkeztyűvel kellett ellátva lennie. Húsz közül háromnak puskával, nyolczнak számszerijjal, négynek lándzsával és négynek cséplővel kellett fölfegyverkeznie. A szekerekről, élelmezésről stb. bőven történt gondoskodás. A nemességnek azon felül ezer, a papságnak kétezer lovast kellett kiállítania s a herczegnek magának zsoldosokat toborzania. Hogy a zsoldot, a mely minden ember után havonként hat sillinget vagy 180 fillért tett ki, előteremtsék, a papoknak jövedelmök felénél többet, egészben véve 43,000 forintot, szintúgy a városoknak jelentékeny összegeket kellett fizetniök.[1] 1426. augusztus végén Albrecht, a kinek Zsigmond király is háromezer lovast, unokatestvére, Tiroli Frigyes

[1] Klosterneuburg 3000 forintot fizetett.

ezerkétszáz lovast küldött segitségül, 40,000 emberrel megkezdte Lundenburg ostromát. Azonban két hónap mulva Holy Prokop elvonulásra kényszeríté s ekkor a husziták magát Ausztriát támadták meg. Karácsonykor négyezer „árva“ a zwettli kolostorig portyázott, a melyet elhamvasztottak. Márczius havában nagyobb sereg jelent meg, a mely Zwettl városának elfoglalását kisérlette meg. Itt az osztrák főlkelés Wallsee Reimprecht és Krayg Lipót vezérlete alatt megtámadta az ellenséget és kemény harcz után megfutamitotta. De mivel az osztrákok a szekerek fosztogatásához láttak, a husziták visszafordultak és tönkre tették őket. Állitólag kilenczezer osztrákot öltek meg. Altenburg s a Horn mellett fekvő Szent Bernát-kolostor elpusztitása, valmint számos falu felgyujtása után a husziták visszavonultak Ausztriából. Ellenben május havában a Felső-Lausitzba és Szilézia nyugati részébe intéztek rabló hadjáratot, a nélkül, hogy nagyobb hadsereg szembe szállott volna velök.

Zsigmond király ez időtájt a husziták helyett az oláhok s a törökök ellen harczolt s úgy látszott, hogy Németországot mindinkább magára akarja hagyni. Ellenben egy frankfurti német birodalmi gyűlésen 1427 tavaszán a választófejedelmek vezérlete alatt ismét általános hadjáratot határoztak el a csehek ellen. Négy oldalról kellett volna támadni. A derékhadnak Nürnbergben kellett volna gyülekeznie és nyugat felől Csehországba nyomulnia, a hol néhány város, mint Éger, Ellbogen, Tachau, Pilsen és több nemes még mindig tartotta magát a husziták ellen. Ugyanakkor a szász herczegnek az északi németekkel észak felől, a sziléziaiaknak kelet felől, Albrecht osztrák herczegnek szomszédaival s a király csapa-

taival dél felől kellett volna Csehországba törnie. Miután a husziták magok közt ismét meghasonlottak és sok utraquista nemes, a kik elégületlenek voltak a radikálisok fölülkerekedése miatt, a brandenburgi választófejedelemmel titkos alkudozásokat kezdettek, ezúttal a kilátások kedvezőknek látszottak. Ámde az összes gyülekező helyeken nem igen sok csapat verődött össze. A derékhad, melyet a trieri érsek s a brandenburgi őrgróf vezetett, a ki azonban nemsokára megbetegedett, a helyett, hogy gyorsan előnyomult volna, Mies ostromával vesződött, melyet az elmult őszszel a táboriták elfoglaltak, s ezzel a huszitáknak az egyesülésre időt engedett. Mikor a fejedelmek hirét vették, hogy a csehek Holy Prokop alatt a város fölmentésére sietnek, elhatározták, hogy az ostromot abbanhagyják s egy közeli hegyre visszavonulnak. E közben 1427. augusztus 3-án hirtelen iszonyú rémület keletkezett, úgy hogy a visszavonulás vad futássá változott. A sereg teljes felbomlásban ért Tachauba. Sokakat még itt sem lehetett visszatartani. Átszöktek a határon, úgy hogy a többiek sem tehettek egyebet, mint hogy a Cseherdőn át visszavonuljanak. Augusztus 11-én Tachaut a husziták rohammal megvették s az összes lakosokat az asszonyok és gyermekek kivételével agyonverték.

Noha most is, mint a külső ellenségeken kivivott minden nagyobb siker után maguk közt az utraquista pártok közt heves harczok támadtak, ez mégsem akadályozta meg, hogy a szomszéd országokba tovább is rabló hadjáratokat ne intézzenek. 1428. február hóban Prokop és mások vezérlete alatt Morvaországon át betörtek Magyarországba, a melyet Pozsonyig s a Vágig iszonyúan elpusztítottak. Azután észak felé

fordultak és márczius elején Troppaunál Sziléziába törtek be. Miután csak egyes fejedelmek és városok mertek ellent állni, mások pedig megegyezéssel igyekezték magukat megmenteni, a husziták bekalandozták az egész, az Oderától balra eső országot, Troppautól a Lausitz határáig, felgyujtottak vagy husz várost, több kolostort és tömérdek várat meg templomot, s azután május havában zsákmánynyal megrakodva hazatértek. Csakhamar tizezer emberből álló sereg váratlanul Alsó-Ausztriába tört, a hol különösen a Morvamezőt és Stockerau vidékét pusztitották és fosztogatták. Deczember végén ujabb támadást intéztek Szilézia ellen nyugat felől, s ez alkalommal a münsterbergi herczeget a glatzi grófság területén egy ütközetben agyonverték.

Zsigmond király, ki az utolsó években mindig Magyarországon tartózkodott és Németországot, valamint a cseh tartományokat teljesen elhanyagolta, most kisérletet tett, hogy a legyőzhetetlen huszitákat alkudozásokkal birja hódolatra. A táboriták fejei is készek voltak békét kötni, miután a huszita csapatok a szomszéd országokba intézett rabló hadjáratok következtében meggazdagodtak ugyan, de maga az ország mindinkább elszegényedett. Holy Prokop maga 1429. április elején más huszitákkal a királyhoz Pozsonyba ment. De Zsigmond követelésének, hogy egyszerűen térjenek vissza atyáik hitére vagy legalább vessék magukat alá egy általános zsinat ítéletének, ennek megtörténtéig pedig kössenek fegyverszünetet, az utraquisták nem tehettek eleget. Viszont Zsigmond nem fogadhatta el az ő követeléseiket sem. Mindkét részről elhatározták tehát, hogy a háborút folytatni fogják.

1429 őszén Holy Prokop és más vezérek tizenegy-

ezer emberrel a Felső- és Alsó-Lausitz ellen intéztek hadjáratot, miközben Bauzen és Görlitz külvárosait, továbbá Spremberg és Guben városokat elhamvasztották. Deczember derekán Prokop 4000 lovas, 40,000 gyalogos és 2500 hadiszekér élén ujból észak felé nyomult. Ezúttal az Elbától nyugatra eső vidéket pusztitották északfelé egész Torgauig. Állitólag csupán Meissenben és Szászországban 1400 falut és tizennyolcz várost gyujtottak fel. Két hadsereg, a mely Északi-Németországban ellenök gyülekezett, nem mert velök szembeszállni. Lipcse vidékéről Gerá-n, Plauen-en és Hof-on át Keleti-Frankónia, különösen Bayreuth vidéke s a Felső-Pfalz ellen fordultak, a hol hasonló módon dühöngtek. Végre 1430. február havában Frigyes, brandenburgi választófejedelem egyességet hozott létre. Negyvenezer forintnál nagyobb összeg lefizetése után a husziták ráállottak, hogy elvonulnak és fegyverszünetet kötnek. De a választófejedelmeknek és más fejedelmeknek azon kivül kötelezniök kellett magukat arra, hogy a husziták követeinek biztos kiséretet adnak Nürnbergbe tervezett útjokra, a hol német doktorokkal és tudósokkal szándékoztak találkozni s a négy prágai artikulust előadni és megokolni, ha pedig a vallás terén a felvilágositás nem volna lehetséges, más utat fognak kieszelni a béke megkötése végett.

Ámde annyira még nem juttottak, hogy a döntő hatalmak ráállottak volna arra, hogy eretnekekkel az egyenlő joguság alapján alkuldozanak. V. Márton pápa megtiltotta, hogy velök vallási kérdésekről vitatkozzanak s még mindig remélte, hogy kiirthatja őket. Zsigmond is megint ez értelemben működött most. És mégis a husziták a legközelebbi időben

uj sikereket értek el. 1430 tavaszán Morvaországban több megerősített helyet foglaltak el, portyázást intéztek Ausztria északi részébe s azután Magyarországba nyomultak. Azzal dicsekedtek, hogy legyőztek egy Stibor és Matik János vezérlete alatt álló magyar sereget, a mely Nagyszombatnál megtámadta őket. Azonban maguk is oly nagy veszteséget szenvedtek, hogy Magyarországból visszavonultak. Ellenben Szilézia szivében állandóan befészkelték magukat és elfoglalták Felső-Szilézia egy részét, a mi annál fontosabb volt, mert sok lengyel főúr barátja volt a huszitákkal való lengyel szövetségnek s ezeket többszörösen segítette, és mert Korybut nyiltan a táboritákhoz csatlakozott, hogy Sziléziából egy részt magához ragadjon.

Mind általánosabbá lett, legalább Németországban, a meggyőződés, hogy csak egyetemes zsinat menthet meg a huszitáktól. Márton pápa, a ki mindig ellenezte az egyházi zsinatot, mert attól tartott, hogy hatalmát korlátozni fogja, most kénytelen volt beleegyezni abba, hogy a zsinatot Baselban megnyissák. Azonban még mindig nem akart tudni a huszitákkal való alkudozásról és követét, az ifjú és tüzes Cesarini Julián biborost, kit a zsinat elnökévé kinevezett, azzal bizta meg, hogy Németországban még egyszer keresztes hadjáratot hozzon létre.

Mikor Cesarini Németországba érkezett, Nürnbergben épen fényes birodalmi gyűlés volt együtt, a melyen Zsigmond király is megjelent. Hosszas tanácskozások után, melyekben a régi ellentét a fejedelmek és városok közt ismét kitünt, Csehország ellen uj hadjáratot határoztak el. Körülbelül 8200 négy-négylovas gleven-ből (Gleven) álló lovas sereget akartak kiállitani,

tehát összesen 33,000 lovat és azonkívül nagyszámú gyalogost, puskákkal és ágyukkal. A legnagyobb kontingenst: háromszáz glevent, Albrecht, osztrák herczegnek, kétszáz glevent vagyis annyit, mint a választófejedelmeknek, Tiroli Frigyesnek, egyúttal Belső-Ausztria kormányzójának kellett volna szolgáltatnia. Csehországot egyszerre minden oldalról akarták megtámadni. De ezúttal is csekély volt a buzgóság e határozatok végrehajtásában. A király maga inkább szeretett volna Velencze ellen indulni, mint a csehek ellen, úgy hogy még egyszer, igaz, hogy sikertelenül, alkudozásokat is kezdett. Számos, sőt hatalmas fejedelem, mint a burgundi herczeg s a pfalzi választófejedelem, semmit sem tett, miután Németországot nagyobb mértékben, mint valaha, belső viszályok dúlták. Ennélfogva alig hihető, a mit általában írnak, hogy a német sereg, a mely 1431. augusztus 1-én a brandenburgi választófejedelem vezérlete alatt és Cesarini Julián biborostól kisérve Tachaunál a cseh határt átlépte, legalább százezer embert, köztük negyvenezer lovast számlált. Ezúttal is egy hétig Tachau ostromával vesződött, úgy hogy Prokop 40—45,000 emberből álló sereget gyüjthetett. A németek azután lassan előnyomultak Tauss felé és még nagyobb kegyetlenségeket engedtek meg maguknak, mint a husziták. A falvakat felgyujtották, a lakosokat korra és nemre való tekintet nélkül leölték, még a katholikusokat sem kiméltek. De mikor augusztus 14-én Prokop közeledett, a rosszul vezetett tömeget páni félelem fogta el és mindannyian a legnagyobb zavarban, tömérdek szekér, az ágyúk, podgyász s a gazdag készletek hátrahagyásával megfutottak. A pápai követ maga csak nagynehezen menekült; biboros köpenye,

kabátja, keresztje, sőt a pápai keresztes bulla is az üldöző husziták kezébe került. Szerencsésebb volt Albrecht, osztrák herczeg, a ki julius végén nagy pusztitások között betört Morvaországba s ott legalább szeptember végéig tartotta magát. Csak az ottani városok őrségeinek kielégitő megerősitése után tért vissza Ausztriába, a melyet aztán a husziták rabolva és gyujtogatva ismételten fölkerestek.

A nagy keresztes hadnak ujabb szégyenletes veresége Németországban megrendítő hatással volt.[1] A birodalom szervezete, valamint az egyházi felfogás az eretnekek kiirtásának szükségéről egyformán hajótörést szenvedett. A szomszéd fejedelmek a csehektől fegyverszünetet igyekeztek megvásárolni. A népben, különösen a parasztok közt forrongás kezdődött. Ezért a papok közt is nagy lett a rémület, mikor a baseli zsinatot, a melytől az egyház reformját s a csehekkel való béke helyreállitását várták, az uj pápa: IV. Jenő röviddel megnyitása után ismét feloszlatta. Ez ellen Cesarini biboros ékes szavakkal és sikerrel felszólalt a pápa előtt. „A német papság elfajulása és felbomlása miatt — irja a pápának — a világiak hihetetlenül fel vannak ingerülve a papi rend ellen. Ez okból ugyancsak tartani lehet attól, hogy ha nem javul meg, a laikusok a husziták módjára megrohanják az egész papságot, a hogy már nyiltan

[1] Az 1431—1437 közötti évekről legalaposabban ir Palacky III. köt., 3. rész 1—288. ll. A legfontosabb források a csehek s a baseli zsinat között folytatott alkudozásokról: Raguzai János, Saazi Péter, Carlier Egyed, Ebendorfer Tamás és Segoviai János, a kiket Palacky kéziratban használt, most teljesen ki vannak nyomva a bécsi akadémiától kiadott „Mon. Conciliorum general. seculi XV". Három kötet, 1857. 1873. és 1886.

hangoztatják, s hogy ha a cseh eretnekséget elnyomják is, egy más eretnekség fog keletkezni. Az emberek kedélyei terhesek. Már ki akarják hányni a mérget, hogy minket megöljenek. Azt fogják hinni, hogy Istennek áldozatot hoznak, ha a papokat legyilkolják, vagy kirabolják."[1] A biboros, a ki előbb oly harczias volt, immár csak a zsinatnak a csehekkel való alkudozásában látta az egyedüli mentő eszközt. Ha az egyház korábban a huszitákat eretnekeknek nyiványitá és minden velök való érintkezést átok terhe alatt megtiltott, sőt őket kiirtandóknak vélte, úgy most a zsinatnak barátságos levéllel, majdnem könyörgő szavakkal kellett meghivni őket, hogy Baselbe követeket küldjenek, a hol mindenkinek szabadságában áll, hogy a keresztény hit javára javaslatokat tegyen. Arról a kivánságról, hogy a husziták magokat a zsinat ítélete alá vessék, többé szó sem volt. Biztositották őket, hogy követeik, a kiket a négy prágai artikulus védelmére Baselbe küldenek, a hányszor csak kivánják, az egész zsinat előtt szabad kihallgatást nyernek s hogy az azokról való vitatkozásnál csak Isten törvénye, Krisztus, az apostolok s az ősi egyház gyakorlata fog zsinórmértékül szolgálni, azokkal a zsinatokkal és egyházi atyákkal együtt, a melyek, illetőleg a kik valóban arra támaszkodtak. Általános fegyverszünetnek egyidejű megkötését a csehek föltétlenül megtagadták, mert csapataik magában az országban sem találtak elég élelmet. Ez okból a husziták folytatták ráblóhadjáratait még a legközelebbi években is Ausztriába, Magyarországba, Sziléziába, a Lausitzba és Brandenburgba, sőt a legközelebb

[1] *Mon. Concil. gen.* II, 97. 99.

fekvő vidékek kimerülése miatt messzebbre, mint valaha: a Szepességig s a Keleti-tengerig terjesztették ki azokat.

Hosszas alkudozások után 1433. január 4-én tizenöt cseh követ érkezett Baselbe, a hol őket a biboros-legátus s a zsinat barátságosan fogadta s a legnagyobb figyelemben részesité. Valamennyi huszita párt képviselve volt. Rokyczana János mester, a ki mindinkább az utraquisták fejévé küzdötte fel magát, a nagy Prokop, Payne Péter mester, Wiclif buzgó híve, a ki vallása miatt Angolországot elhagyta, továbbá a táboriták püspöke, Pilgram Miklós, voltak a legkiválóbbak a cseh theologusok között. Teljes három hónapig a legbehatóbban vitatkoztak a zsinat atyáival a nélkül, hogy közeledtek volna egymáshoz. Mikor a csehek április 14-én elutaztak, egyetlen egy pontban sem jutottak megegyezésre, miután mindkét párt egészen eltérő elvekből indult ki. De legalább a kölcsönös felfogásra nézve jöttek tisztába egymással, az eltérő pontokról pedig tovább akartak tárgyalni. Miután a cseh követek magukat többször nem illetékeseknek nyilvánították, a zsinat tíz követet küldött Csehországba, a kik közt a bécsi egyetem követét, haselbachi Ebendorfer Tamás tanárt és történetirót is találjuk.

A zsinat követei prágai tartózkodásukat főleg arra fordították, hogy a huszíták között fenforgó szakadások ügyes felhasználásával s némi engedmények megadásával a mérsékeltebbeket megnyerjék, hogy ellenfeleiket ily módon megoszszák és gyöngítsék. Ez sikerült is nekik, különösen a főnemességnél. A főnemesség nagyobbrészt buzgón csatlakozott az egyházi mozgalomhoz s azt felhasználta arra, hogy a gazdag egyházi birtokokat, valamint a korona javait magá-

hoz ragadja. Most azonban biztositani akarta magának azokat és zavartalanul élvezni. Egyszersmind tűrhetetlennek találta, hogy a huszitizmussal keletkezett demokrácziai áramlat s a fegyveres csapatok vezérei egészen háttérbe szoritották. A viszonyok elfogulatlan méltatása szintén a béke megkötését javasolta. Minden győzelem mellett Csehországnak az örökös harczok következtében, a melyek már tizenhárom évig tartottak, végre is el kellett volna véreznie. Hiszen a husziták még Csehországot sem tudták teljesen kezökre keriteni, mert Éger, Ellbogen, Brüx, Pilsen és Budweis városokat s a hatalmas Rosenberg Ulrikot még mindig nem birták legyőzni. A melléktartományok közül Szilézia s a Lausitz ellenségekként állottak a huszitákkal szemben, Morvaországban valamennyi jelentékeny város: Olmütz, Brünn, Iglau, Znaim stb. az osztrák csapatok segitségével az egész háború alatt szerencsésen tartotta magát. Az ország jóléte, valamint a rend érdeke hasonlóképen kivánatossá tette a békét. Ez okból a főnemesség, a melynek élére most Neuhaus Meinhard állt, nagyon megörült, mikor a zsinati követek engedményekre, különösen a kehely használatára nyujtottak kilátást. Miután Prága és Basel között ujabb követségek váltották fel egymást, egy Prágában tartott cseh-morva tartományi gyűlés 1433. november 30-án elfogadta az úgynevezett prágai kompaktatákat, melyek a zsinat javaslatait foglalták magokban.

Ezeknek a kompaktatáknak, a melyek előzetes békekötésfélének tekinthetők, a négy prágai artikulus szolgál alapul, melyeket azonban a zsinat többszörösen megváltoztatott. Még a kelyhet is csak jelentékeny korlátozások mellett engedték meg. „Ha a csehek és

morvák — így szól ez az artikulus — valóban elfogadják az egyház egységét és minden más pontban a katholikus egyház hitéhez és szertartásaihoz csatlakoznak, úgy azok, a kiknél ez a szokás, Krisztus s az egyház teljes hatalmából mindkétszín alatt áldozhatnak. Arról a kerdésről: vajjon ezt általában kell-e elrendelni, a zsinaton még tovább fognak tárgyalni. Ha a csehek e mellett megmaradnak, a zsinat mindenesetre papjaiknak mindazok részére, kik a jó és rossz megkülönböztetésének korát elérték,[1] s azt kivánják, erre nézve felhatalmazást fog adni, de csak azzal a föltétellel, hogy az áldozóknak megmondják, hogy Krisztus mindegyik színben teljességgel jelen van." Azt az artikulust, mely szerint minden halálos bűnt, különösen a nyilvánosakat azoknak, a kiket illet, meg kell büntetniök, arra magyarázták, hogy ez a hatalom nem illeti meg a magánszemélyeket, hanem csak azokat, a kik ily személyek felett birói hatalommal bírnak. „Isten igéjének keresztény papok által való szabad hirdetését" nem engedték meg föltétlenül, hanem kimondták, hogy a papoknak előljáróik approbációja és megbizása szükséges, s a püspöki hatalomra figyelemmel kell lenni. Azt az artikulust, mely a papságot a földi javak felett való világi hatalomtól eltiltja, a zsinat ellenkezőre változtatta, a mennyiben kimondotta, hogy a papok, a kik nem szerzetesek, sem szegénységi fogadalmat nem tettek, örökölt vagy jogosan szerzett javakat bírhatnak, hogy tehát az egyház is gyakorolhat úri hatóságot falvak, várak és városok felett, ennélfogva a papok az egy-

[1] „Persone in annis discretionis constitute" nemcsak a „felnőttek", mint közönségesen fordítják.

házi javakat híven kormányozzák, de másokat el nem foglalhatnak.[1]

E kompaktaták alapján több prágai magiszter és nemsokára egyes nemesek, mint Neuhaus Meinhard, sőt a táboriták vezére: Klenau Přibik is az egyházzal megbékült. De azért az általános békétől még mindig távol állottak. Az utraquisták megtagadták a katholikusokkal való fegyverszünet megkötését, különösen pedig Pilsen városával, a melyet julius dereka óta egy nagy huszita sereg ostromolt. Egyúttal azt követelték a zsinattól, hogy a katholikusokat Csehországban és Morvaországban szintén a kehely elfogadására birja s hogy ezt más országokban lakó híveiknek is megengedje. A zsinat azonban további engedményekre annál kevésbbé volt hajlandó, minél inkább látta, hogy Cseh- és Morvaországban a béke után való vágy mindinkább növekszik.

Miután kitünt, hogy a béke főakadályai a fegyveres csapatok, a melyek közt nemcsak csehek, hanem a legkülönbözőbb országokból tömérdek zsákmányra áhítozók valának találhatók, a nemesség a prágai ó-várossal 1434 tavaszán szövetséget kötött, a melyben mindannyian kölcsönös támogatásra kötelezték magukat, hogy végre az országban a nyugalmat és rendet helyreállítsák. Ez okból minden kerületben hirdessenek közbékét s azt szükség esetén erővel hajtsák végre. A fegyveres csapatokra ráparancsoltak, hogy oszoljanak szét, ellenkező esetben úgy fognak velök bánni, mint az ország ellenségeivel. Minthogy a táboriták és árvák nem engedelmeskedtek, május 6-án a prágai uj-várost, a mely mindig radi-

[1] *Mon. Concil.* I, 495. s kk. ll.

kális magatartást tanusitott, a szövetséges sereg megostromolta, s ezzel Pilsen majdnem tiz hónapig tartott ostromának a megszüntetését is elérték. Mindkét részről buzgón készültek most a döntő harczra. A nemességgel tartottak Prága, Pilsen és Melnik városok, a táboritákkal és árvákkal úgyszólván a többi város mind, egyes főurakkal együtt. A két sereg 1434. május 30-án Lipan falu mellett, Kauřim és Cseh-Bród közt, találkozott egymással. A nemesi sereg, a melyet Miletini Bořek Dénes vezetett, körülbelül huszonötezer emberből állt, ellenfeleiké a nagy Prokop alatt tizennyolczezer emberből. Ezeket Miletin övéinek szinlelt futásával szekérvárukból kicsalta, mire a könnyű lovasság Rosenberg vezérlete alatt oldalba fogta őket és szekereiktől elvágta. Iszonyú mészárlás közben tizenhárom ezer táborita, közöttük a két Prokop és más vezérek, halálukat lelték, hétszázat, a kik fogságba estek, szérükbe zártak és megégettek.

A Lipan mellett vivott csatával a táboriták túlsúlyát s a demokratikus elemek jelentős voltát megtörték, habár a táboriták még mindig erős pártot alkottak, a melylyel számot kellett vetni. Csehországnak az egyházzal való kibékülése is jelentékenyen meg volt könnyitve. Mindazonáltal még hosszú idő telt el a teljes béke megkötéseig s utoljára is kevésbbé sikerült betölteni a fenálló ürt, mint inkább csak felületesen befödni. Mert Rokyczanának, a ki most az utraquisták közt a legnagyobb befolyásra jutott, hívei szintén további követelésekkel állottak elő, különösen, hogy Csehország és Morvaország összes lakosai mindkét szin alatt vegyék az úrvacsorát s hogy ezt a gyermekeknek is nyujtsák, mig a zsinat minden követelést, mely a megállapitott kompaktatákon túlment, visszautasitott

és csak lényegtelen pontokban mutatkozott engedékenynek. Később ujabb viszályra okot adott az, hogy 1435. október 21-én a cseh országgyűlés követei Rokyczanát érsekké választották, ellenben a zsinat a követelt megerősítést, bár nyiltan nem tagadta meg, de elhalasztotta.

Könnyebben egyeztek meg a csehek Zsigmonddal, ki az első tárgyalásokban nem is vett részt, mert 1431. november havában sereg nélkül Olaszországba ment és csak két év mulva tért vissza ismét az Alpokon át, miután 1433. május 31-én Rómában magát császárrá koronáztatta. Könnyelműen, sőt lelkiismeretlenül, mint mindig, most sem átallotta, hogy beleegyezzék legtöbb kivánságaik teljesitésébe a cseheknek, a kik anyagi és nemzeti vívmányaikat biztositani kivánták, csakhogy végre atyai birodalmához juthasson. Miután több országgyűlést tartottak s a baseliek követeivel ismételve alkudoztak, 1436. julius 5-én egy Iglauban tartott országgyűlésen a kompaktatákat ünnepélyesen kihirdették s a cseheket megint az egyház kebelébe fogadták. Erre Zsigmondot is elismerték királyul, miután julius 26-án kelt felséglevelében és két nappal utóbb a városok részére kiállitott oklevelében megigérte, hogy teljes amnesztiát ad, a kompaktatákat megtartja, a csehektől választott tanácsot elfogadja és vele egyetértően jár el, hogy senkit a lerombolt várak, templomok és kolostorok ujból való fölépitésére s az elüzött szerzetesek és apáczák ujból való befogadására nem kényszerit, a városokat nem kötelezi a kivándorlottak (a németek) ujból való fölvételére és javaik megtérítésére, hogy a cseheket meghagyja templomaik birtokában s hogy Csehország szabadságait és jogait nem fogja megsérteni;

idegenek nem, csak csehek kaphatnak tisztséget Csehországban.[1]

Ekképen a háború, a melynek fáklyáját a konstanzi máglyán gyujtották meg, fél emberöltő mulva véget ért. A remények, melyeket a csehek a mozgalom kitörésekor tápláltak, csak igen csekély mértékben valósultak meg. A katholikus egyházat Csehországból kiindulva nem sikerült megújitani, sőt még a cseh birodalmat sem egyesithették vallási tekintetben, mert a katholikusok a Csehországgal most majdnem ellenségesen szemben álló mellék-tartományokban, sőt Csehország egyes részeiben is fenmaradtak. Csak a kehely egyenlőjogusitását érték el a husziták és tényleg az egyházi javak saecularisatióját is bizonyos fokig kivitték, miután nagy részöket a nemesek és városok elfoglalták. A németek túlsúlyát a legtöbb cseh városban szintén megsemmisitették s a csehség uralmát hosszú időre biztositották; mindazonáltal az ország nemzeti egységét távolról sem érték el. Mindezek nem voltak oly vívmányok, a melyek e harczok rossz következményeivel csak megközelitőleg is fölértek volna. Mert a háborúban számtalan lakos elesett vagy agyonveretett, talán épen annyit elűztek házából és birtokából; a városok virága: a kereskedelem és ipar megsemmisült, a szellemi műveltség elpusztult, az ország romokkal volt boritva, a parasztosztály letiporva s az urak önkényének kiszolgáltatva, s a királyi hatalom teljes gyöngitésével, a papság háttérbe szoritásával,

[1] A julius 20-ról és 22-ről szóló okleveleket cseh nyelven az „Archiv Česky“ III, 346. s kk. ll., utóbbi Palacky-nál *Urkundl. Beiträge* II, 464. extr. A szöveg fordításával Palacky-nál: *Geschichte Böhmens*, IIIc, 224. s k. l. v. ö. Grünhagen-től: *Geschichte Schlesiens*, 84. l. 19. jegyzet.

a mely birtokaival az országgyűléseken való székét és szavazatát is elvesztette, végül a polgárság megbénításával előkészítették a talajt a nemességnek majdnem korlátlan uralmára.

Még a jövőben sem volt kilátás békés viszonyokra, minthogy a katholikusok, utraquisták és táboriták pártjai még mindig ellenségesen állottak szemben egymással.

Egyes városok, hol a kormányt a táboriták tartották a kezökben, valamint több nemes Zsimondot most sem ismerték el királyul. A táboriták főtömegével, nevezetesen Tábor városával Zsigmond 1436. november 18-án szintén egyességet hozott létre, melynél fogva amazok a vitás vallási kérdésekre nézve négy magiszter és pap ítéletének vetették magukat alája, azonban időközben nem téríthetők el erőszakkal vallásuktól és egyházi szertartásaiktól. A király azután sok táborit zsoldjába fogadott s őket Brandeisi Giskra vezérlete alatt a magyar-török határra küldötte. Egyes megerősített helyeket fegyveres erővel foglaltak el, mint Sion várát Kuttenberg mellett, a melynek egész őrségét, ötvenkét embert, Zsigmond Prágában felakasztatta.

Veszélyesebb volt a Rokyczana pártjával való meghasonlás. A zsinat követei panaszkodtak, hogy az utraquista papok a kompaktáták ellenére a gyermekeknek is kiszolgáltatják az úrvacsorát s hogy a kiosztás alkalmával elmulasztják annak a kijelentését, hogy Krisztus egy szín alatt is teljesen jelen van, továbbá, hogy a mise alkalmával az episztolát s az evangéliumot az ország nyelvén olvassák, s hogy egyes eltörölt egyházi szertartásokat még nem hozták be. A csehek azzal a panaszszal feleltek, hogy a katholikus papok vonakodtak kelyhet nyujtani olyanoknak, a kik kivánták, s hogy az olmützi püspök utraquistá-

kat nem szentel föl papokká. Engedékenységet a legfontosabb dolgokban a két párt közül egyik sem tanusított. A király maga a hivatalok betöltésénél a katholikusoknak s a Přibram-féle szelíd irányú utraquistáknak feltünő módon kedvezett. Azt is megengedte, hogy Coutances-i Philibert püspök, a zsinati követek feje, Csehországban püspöki hatalmat gyakorolt, bérmált, templomokat és oltárokat ujból fölszentelt, valamint hogy szerzetesek és apáczák Prágában és más városokban ismét kolostoraikba költöztek. Rokyczanát a zsinat nemcsak nem erősítette meg érsekül, mert Zsigmond hivatalosan ugyan felszólalt érdekében, de alattomban ellene nyilatkozott, hanem még a teyni templom plébániáját is elvették töle s egyúttal a prágai érsekség ideiglenes helytartójává az utraquisták részére Přibram egyik elvtársát, Prachaticzi Keresztély mestert nevezték ki. Miután Rokyczana a szószékről az utraquisták háttérbe szorítása miatt panaszkodott, teljesen kiesett a király kegyéből, úgy hogy jónak látta, hogy 1437. junius 17-én titkon Miletini Bořeknek, a lipani győzőnek egyik várába meneküljön.

Mindezek a körülmények a cseh utraquisták között nagy elégületlenséget keltettek. Mikor szeptember 30-án Prágában országgyűlés jött össze, Bořek a keleti járások nevében a király eljárása ellen hosszú bűnlajstromot terjesztett elő. Több nemes és táborita vezér a királynak még lemondó levelet is küldött s már ellenségeskedésre került a dolog, mikor Zsigmond meghalt. November 11-én hagyta el Prágát, hogy Magyarországba menjen. De csak Znaimig jutott, a hova leánya és veje eléje jött. Itt 1437. deczember 9-én az utolsó Luxemburgot közel hetven éves korában utólérte a halál.

HUSZADIK FEJEZET.

Tirol s a külső tartományok IV. Lipót és IV. Frigyes herczegek alatt. (1386—1439.).

A konstanzi zsinatnak nemcsak Csehországra nézve volt nagy jelentősége, hanem az osztrák tartományok egy részére nézve is fontos következményekkel járt. Mert az azzal összefüggő események a Habsburg-ház egyik ágát birtokainak elvesztésével fenyegették, sőt azok közül többet végképen el is vesztett.

Valamint a korábbi időben, mikor a Habsburgok országaikat még osztatlanul birták, úgy III. Lipót bukása után is, 1392 kezdete óta a külső tartományokat a többi osztrák területtől különváltan annak második fia, IV. Lipót kormányozta. A svábföldi habsburgi birtokokat ebben a korszakban is szakadatlanul szaporították s e czélból különösen a Montfort-ház különböző ágainak pénzzavarát használták fel, a mely ház folytonos osztozkodások, a grófoknak egymás között való viszálykodásai és rossz gazdálkodása következtében mindinkább elszegényedett. 1394. április 5-én IV. Albrecht, Werdenberg-Bludenz grófja, arra az esetre, hogy nem marad fiörököse, eladta a herczegeknek Bludenz várát és városát, meg Montafon völgyét. Mikor 1418-ban tényleg fiúk hátrahagyása nélkül elhunyt, birtokai Ausztriára szállottak. 1396. október 4-én János, Werdenberg-Sargans grófja és fiai az osztrák herczegeknek a sargansi grófságot

zálogositották el. 1403 elején V. Albrecht, Werdenberg-Heiligenberg grófja és unokaöcséi, Werdenberg-Reineck Rudolf és Hugó, Ausztriának eladták Reineck várát és városát a Rajna völgyével együtt.[1]

Nemsokára azonban az úgynevezett appenzelli háború komolyan fenyegette a külső tartományokban levő osztrák birtokokat.

Appenzellben a szent-galleni apátot épúgy illette a földesuri, mint a főbirói hatalom. A nagyobb függetlenségre való törekvés, melyet a szövetségesek győzelmei valamennyi szomszédjuknál fölkeltettek, végre ezt az országocskát is elkapta, a mely részben Kuno apát kemény bánásmódjától ingerelve, 1401-ben fölkelt ellene. Támogatva a schwyziektől, a kiknek oltalma alá helyezkedtek az appenzelliek, a háborút az apát s a Bódeni-tó körül fekvő s vele szövetséges birodalmi városok ellen oly szerencsével viselték, hogy ezek a speicheri vereség után (1403. május 15-én) először fegyerszünetet, majd 1404. április hóban az appenzeliekkel békét kötöttek.

Ellenben az apát, a ki már 1402. julius havában az osztrák tartományi gondviselővel, Lupfen Jánossal, tizenöt évre szövetséget kötött volt,[2] Frigyes herczegnél keresett segitséget, a ki akkoriban mint bátyjának, IV. Lipótnak helyettese, a külső tartományokat kormányozta. Frigyes, ki a demokratikus mozgalmaktól saját birtokaiban magát fenyegetve érezte,[3] az apát-

[1] Lichnowsky IV, 2401. sz. reg.; V, 100. 125. 534. sz. reg. V. ö. Zösmair-t a feldkirchi gymnasium 1879-iki értesitőjében, 42. s kk. ll.

[2] Lichnowsky V, 492. sz.

[3] *Klingenberger Chronik*, kiadta Henne, 158. s k. l., a következő eseményekre nézve főforrás.

nak támogatását meg is igérte. Ausztria panaszára a szövetségesek, kik a vele való békét nem akarták veszélyeztetni, kivitték,[1] hogy a harczban a schwyziek nyiltan ezentúl nem vettek részt, úgyhogy az appenzelliek magukra voltak utalva. Azonban ezek tapasztalt vezérre akadtak Werdenberg-Reineck Rudolf grófban, a ki gyülöletből az osztrák ház iránt, a mely családjának legtöbb birtokát magához ragadta, a parasztok szolgálatába állott, s hogy bizalmukat megnyerje, fegyverkabátját közönséges paraszt zubbonynyal volt kénytelen fölcserélni és gyalog harczolni, mint ők. Vezetése alatt az appenzelliek 1405. junius 17-én egy támadást, a melyet az osztrákok a Rajna völgyében fekvő Altstätten felől a Stosson levő sáncz ellen intéztek, az utóbbiak nagy veszteségével visszavertek.

Ez a győzelem növelte az appenzelli parasztok önérzetét és szomszédaikat is hajlandókká tette, hogy hozzájok csatlakozzanak. Már julius 1-én Szent-Gallen városa, a mely már addig is rokonszenvezett az appenzelliekkel, tíz év tartamára forma szerint szövetséget kötött velök.[2] Csakhamar a „tó feletti szövetség" („Bund ob dem See"), mely a svájczi szövetség mintájára városokból és parasztságból állván, idővel a Bodeni-tótól délre eső valamennyi terület szabadságának alapjává vált, a Rajna mindkét partján terjeszkedett. Az appenzelliekkel és Szent-Gallen városával

[1] *Eidgenössische Abschiede* (II. kiadás), I, 102.105.

[2] *Eidgenössische Abschiede* I², 463., a hol még sok más oklevél is van felsorolva az appenzelli háborúról. Ezeket többnyire teljesen közli Zellweger: *Urkunden zur Gesch. d. appenz. Volkes*, I. köt.

már a legközelebbi hónapokban szövetkeztek Feldkirch polgárai, a walgaui, bludenzi, montafoni parasztok s az osztrák alattvalók a Rajna mindkét oldalán elterülő sik vidéken, Feldkirchtől lefelé egész a Bódeni-tóig. A meddig a szövetségesek hatalma ért, mindenütt lerontották a várakat és elűzték az urakat. Hogy szövetségeseket nyerjen, Frigyes herczeg Sargansot s azokat a birtokokat, a melyeket Ausztria a Wallenstädti- és Zürichi-tó között még kezében tartott, elzálogosította Toggenburg grófnak, Montfort-Bregenz Vilmos grófnak pedig 2400 frtnyi összeggel együtt élete fogytáig átengedte Dornbirnt, a bregenzi erdőnek őt illető részével.[1] Azonban amaz jobbnak látta, hogy az ellenségekkel egyességet kössön, mintsem hogy velök harczoljon. Ezt 1406 tavaszán az appenzelliek és szövetségeseik magát is szorongatták. Miután a bregenzi erdőt elvették tőle, egyrészt a Lech völgyébe, másrészt az Arlbergen át a stanzi és patznauni völgybe fordultak, a melyek szintén csatlakoztak szövetségükhöz; „mert a parasztok mind appenzelliek szerettek volna lenni".[2] Csak az Inn völgyében akadtak egy csapat tirolira, a tartományi kapitánynak, Spaur Péternek vezetése alatt. De ezeket is visszaverték, junius 4-én elfoglalták az Inn hídját Zams mellett,[3] azután Imst ellen nyomul-

[1] Lichnowsky V, 738. 757. s k. sz. 769. s k. sz. 774. sz.

[2] *Klingenb. Chron.* 163. l. Annak kimutatását, hogy Arlbergen 1406-ban s nem 1407-ben keltek át, lsd. Wegelin K.-nál: *Neue Beiträge zur Geschichte des sogen. Appenzellerkrieges* (Szt.-Gallen és Bern, 1844.) 65. s k. l.

[3] Régi innsbrucki följegyzések szerint Schweyger F. *Chronik der Stadt Hall* czimű művében, kiadta Schönherr, a „Tirol. Geschichtsq." I, 30. Mint Tirol tartományi kapitánya vagy akko-

tak, a tiroliakat még egyszer megverték és zsákmányul ejtették a köztük levő olasz zsoldosok zászlóját.[1]

Nem tudjuk: mi birta rá az appenzellieket, hogy egyszerre visszavonuljanak; talán az alkudozások hire, a melyeket Ruprecht király és némely birodalmi városok közbenjárására ez időtájt a Konstanzban időző Frigyes herczeggel folytattak. Nehogy nagyobb veszteség érje, a herczeg 1406. julius 6-án két évre fegyverszünetet kötött, a mely mindent az appenzelliek kezén hagyott, a mit elfoglaltak volt.

Ez oldalról biztonságban lévén, a szövetségesek fegyvereiket a nemesség ellen fordították, a Thurgauban s más vidékeken sok várat elfoglaltak és 1407. október havában[2] megkezdték Bregenz ostromát, a melynek ura, Vilmos gróf, az Ausztriával és szövetségeseivel kötött fegyverszünet ellenére ellenségeskedéseket engedett meg magának. De itt a szerencse elfordult tőlük. A sváb grófok és lovagok, kik arra a meggyőződésre jutottak, hogy egész létezésök forog koczkán, ha a parasztszövetség továbbterjedését hamarosan meg nem akadályozzák, továbbá a konstanzi és augsburgi püspökök szövetkeztek egymással s az appenzelliek iránt szintén ellenséges Konstanz városával, és 1408. január 13-án jelentékeny haderővel Bregenz városa ostromlóit megrohanták.

riban helyesebben mint Etsch-melléki kapitány 1404 óta Spaur Péter tünik fel (P. Ladurner Jusztinián az „Arch. f. Gesch. Tirols" II, 32.) s ugyanő még 1406 julius 26-án. (Eredeti oklevél az innsbrucki helytartósági levéltárban.)

[1] Justinger: *Berner Chronik*, kiadta Studer, 191. l. A zsákmányul ejtett zászló feliratáról lsd. Zellweger-től: *Geschichte des Appenzell. Volkes.* Uj kiadás, I, 377.

[2] Az időre nézve v. ö. Wegelin i. h. 98. s kk. ll.

Miután ezek vezéröket és körülbelül negyven embert elvesztettek, ágyúik és más ostromszereik hátrahagyásával rendetlenül a Rajna tulsó partjára menekültek.

Ez a vereség az appenzellieket és szövetségeseiket hajlandókká tette a békére, a melynek létesítésén Ruprecht király fáradozott. Ez 1408. április 4-én elrendelte, hogy a tó feletti szövetséget, mint a birodalom jogába ütközőt, fel kell oszlatni, ennél fogva tagjai térjenek vissza korábbi politikai viszonyukba, de a lerombolt várakat ne épitsék fel ujra. Frigyes herczeg részint most, részint 1410-ben, mikor a Rajna völgyében az utolsó helyeket elfoglalta, majdnem minden birtokát visszakapta; csak a Közép-March a Veggi-völgygyel jutott a háború folyamán a schwyziek kezére. A külső tartományokban levő osztrák birtokok még gyarapodtak is, a mennyiben 1408-ban a Habsburg-Laufenburg ágnak magva szakadt s ennek következtében Laufenburg és Seckingen az osztrák herczegekre szállott. Minthogy Frigyesnek 1412-ben a békét ötven évre a szövetségesekkel megujitania sikerült, úgy látszott, hogy a külső tartományokban levő birtokait az őket fenyegető legnagyobb veszély, a schwyziek támadása ellen biztositá.

Hogy Frigyes az appenzelliek ellen oly csekély eszközökkel s oly csekély eredménynyel küzdött, annak oka részint Tirol viszonyaiban, részint a Habsburgok egyenetlenkedésében keresendő, mert ezek még külső ellenségek ellenében sem segitették egymást.

Már a XIII. század óta a tiroli grófok állásukat, mint a tiroli püspökségek gondviselői, arra használták fel, hogy a vazallusok és hűbérurak között levő természetes viszonyt megforditsák, s hogy a püspököket, a kiknek egyházát illették eredetileg a tiroli grófságok, maguktól függésbe hozzák. A püspökök min-

den olyan kisérletét, hogy maguknak nagyobb önállóságot szerezzenek, mindig gyanus szemmel nézték és lehetőleg már csirájában elfojtották. E tekintetben különösen IV. Frigyes lépett fel kiméletlenül és mindazokkal a püspökökkel, a kik magukat önként alája nem rendelték, komoly viszályba keveredett.

Az elsők, a kik hatalmát érezték, a churi és brixeni püspökök valának. Miután az osztrák herczegeknek a churi püspöki méltóságot kétszer egymásután egyik kanczellárjuknak sikerült megszerezniök, annak 1388-ban történt megüresedése alkalmával az ottani káptalan a pápától is pártolt osztrák jelöltet visszautasitá és Werdenberg-Sargans Hartmann grófot választotta meg püspöknek. Ennek következtében még a békeszerető III. Albrecht herczeg is a churi birtokok ellen ellenségeskedéseket engedett meg magának, mignem a püspök 1392. junius 24-én megigérte, hogy Tirol urának egész hatalmával szolgálatára és segitségére lesz. A székeskáptalannak, a miniszteriálisoknak, Chur városának s a püspökség más embereinek nemcsak kezességet kellett vállalniok ez igéret megtartásáért, hanem meg kellett fogadniok, hogy jövőben püspökül senkit sem ismernek el, a ki nem kötelezte magát esküvel e szerződés megtartására.[1] Mikor azután Hartmann püspök abba a gyanúba jött, hogy az appenzelliekkel egyet ért, sőt osztrák területre betöréseket intézett, 1404. október havában Frigyes herczeg kincstartójának (Kammermeister), Rabenstein Burkardnak fogságába került, a ki csak egy év mulva bocsátotta szabadon, mikor ujból megigérte, hogy megtartja a szövetséget, és mikor mind a káptalan s

[1] Moor C.: *Cod. dipl. Cur-Rätiens* IV, 210.

a püspökség emberei, mind Hartmann rokonai ujból kezességet vállaltak azért. Azonban bizonyos feszültség még későbben is fenállott, a melyet okvetetlenül elősegitettek a püspöknek a matschi gondviselőkkel, a Vintschgau leghatalmasabb dinasztáival való örökös viszályai. Hartmann püspököt ez okból 1412 elején a Vintschgauban levő Fürstenburg várában a herczeg emberei ujból megrohanták és elfogták, és csak akkor bocsátották szabadon, mikor Engadinból a fölkelt nép felszabadítására sietett.[1]

Ulrik brixeni püspök, mikép elődjei, méltóságát 1396-ban IV. Lipót osztrák herczeg közbenjárásának köszönhette, a kinek azután kanczellárja lett. Hosszabb ideig a herczegek különös kegyét is élvezte. De mikor 1405 tavaszán a külső tartományokban tartózkodott, Frigyes herczeg ismeretlen okokból Ensisheimben elfogatta. Püspökségének várait és jövedelmeit Lipót és Frigyes herczegek parancsára lefoglalták. Fogságát ugyan nemsokára megkönnyitették, a mennyiben Ensisheim városán belül szabadon járhatott-kelhetett. Azonban a herczegek kegyét és jövedelmeit csak őszszel nyerte vissza, miután megigérte, hogy Ausztriának mindenben hűségesen fog szolgálni és segitségére lesz.[2]

[1] Moor C.: *Gesch. von Cur-Rätien*, 283. s kk. ll. P. Ladurner Jusztinián: *Die Vögte von Matsch* II, 7—57. 74. s kk. ll. a „Zeitschrift des Ferdinandeum für Tirol" III. folyam, 17. füzetében. V. ö. az okleveleket Lichnowsky-nál V, 715—718. 724. 784. 808—811. sz.

[2] Egyetlen forrás erre nézve a püspöknek 1405. április 14-én Ensisheimben fogságának könnyitéséről szóló, továbbá a Gráczban november 5-én a herczegek kegyének ujból való elnyeréséről szóló oklevelei, Brandis Kel. gróf: *Tirol unter Friedrich*

Aggodalomkeltő volt a tiroli nemesség magatartása is, a mely birtok és befolyás tekintetében nem állott hátrább más országénál. Hogy megnyerje annak támogatását az appenzelliek s a lombardiai zsoldosoknak ugyanakkor Trient vidékére betört csapata ellen, Lipót herczegnek 1406. február 24-én a maga és testvére, Frigyes nevében [1] a tiroliak részére nagy szabadságlevelet kellett kiállítania, mely a nemességnek nemcsak a régtől fogva őt megillető előjogokat biztosítja, hanem azokat ujakkal is szaporítja. A herczegek megigérték, hogy az ország összes lakosait: papokat és világiakat, nemeseket és nemnemeseket, jogaikban és szabadságaikban meghagyják; a legfontosabb tisztségeket, mint az Etsch-melléki kapitányét s a tiroli várgrófét csak Etsch-melléki lakosokkal töltik be; hogy egy hűbérest sem kényszerítenek, hogy a hűbérek átvétele végett az országból kimenjen; hogy senkit a rendes bíróságok alól ki nem vonnak, házasságra nem kényszerítenek, vagy birói ítélet nélkül meg nem büntetnek. Az adó, melyet a nemesek a jelen háborúk miatt bérlőiktől és jobbágyaiktól a herczegeknek engedélyeztek, ezek beleegyezése nélkül jövőben nem szedhető. A nemesség

cz. művében, 247. s kk. ll. Én a püspök elfogatását nem 1404 őszére teszem, mikor Frigyes herczeg szintén Ensisheimben időzött, hanem 1405 tavaszára, midőn márczius 30-tól április 13-ig ott okleveleket állít ki. Tévedés, hogy a püspököt akkor fogták el, mikor Lipót feleségét, Burgundi Katalint kisérte, mert eredetije a püspök deczember 6-iki oklevelének, melyben a készülő útról szó van, Brandisnál 250. l. 1405-ben kelt, a dátumot tehát nem szabad 1404-re változtatni.

[1] Frigyes maga február 19-én Schaffhausen-ben állít ki oklevelet. „Anz. f. schweiz. Gesch.“, 1864., 45. l.

csak az országon belül tartozik hadi szolgálatot teljesíteni és pedig az első hónapban az élelemnek a tartományi fejedelem részéről történendő szállítása, később pedig csak zsold ellenében.[1]

Még ugyanabban az évben, 1406. augusztus 23-án huszonegy tiroli nemes, a kik között a matschi gondviselők és két Wolkenstein voltak a legkiválóbbak, kölcsönös védelmök czéljából szövetséget kötöttek, melyet a szövetség jelvényéről, egy ezüst elefántról, elefánt-szövetségnek neveztek. Már az első czikkely a tartomány fejedelme ellen irányult, mert meghatározza, hogy ha közülök valamelyik ellen erőszakot használ s ez ellenkeznék az ország törvényével s a nekik adományozott kiváltságokkal, urokat közösen figyelmeztetni és kérni fogják, hogy ne hozzon be ujitásokat s hogy tartsa meg a szabadságleveleket.

A következő évben, valószinűleg a hatalmas Rottenburg Henrik kezdeményezésére,[2] még sokkal nagyobb szövetség alakult: a sólyom-szövetség, a melyhez nemcsak az egész nemesség, körülbelül százharmincz tag, csatlakozott, hanem a melybe Merán városát a szomszédos várgrófsággal és Trient városát, továbbá e püspökség községeinek nagy részét fölvették. Frigyes herczeg, a ki ez időtájt a fivéreivel való szerződések alapján a külső tartományok kizárólagos kormányát nyerte el s el volt határozva, hogy Tirol birtokára való jogait érvényesiteni fogja, ennek hirére 1407. márczius elején a Svábföldről

[1] Brandis: *Tirol unter Friedrich*, 251. l.

[2] Ezt említi mint kezdeményezőt az ellene készült későbbi vádlevél, a „Tirol. Almanach“ 1804-iki évfolyamában („Tiroler Merkwürdigkeiten und Geschichten“, III. rész), 147. s k. l.

Tirolba sietett[1] s a veszélyes nemesi szövetségnek azzal vette el az élét, hogy maga is hozzája csatlakozott. A szövetségről szóló levél, a melyet most márczius 28-án Bozenben állitottak ki, azért egészen lojális szinü. A veszélyek elhárítását, melyek az appenzelliektől és más ellenségektől származhatnának, az osztrák-ház és Tirolország becsületének és hasznának előmozditását vallották a tiz évre kötött szövetség czéljául. A szövetségesek határozottan kijelentették, hogy fogadalmukat, egymásnak segitséget nyujtani, korlátozza az a kötelezettség, hogy mikép elődjeik, engedelmességgel és alárendeltséggel lesznek az osztrák uralom iránt, hogy a szövetség a fejedelmi jogokat nem fogja sérteni s hogy minden kölcsönös viszályt, melyet a szövetség fejei jó szerivel el nem intézhetnek, a tartomány fejedelme vagy annak kapitánya elé kell vinni. Egyúttal megigérte a társulat, hogy Frigyes herczegnek tehetségéhez képest segitséget nyujt, csak nem az országon kivül s nem fivérei ellen.[2]

[1] Február 19-én még a Neckar mellett fekvő Rottenburgban, 20-án Tübingában, márczius 3-án Augsburgban (Lichnowsky, 841. 842. 854. sz.), 9-én Innsbruckban (eredetije az innsbrucki helytartósági levéltárban), 15-én Brixenben állit ki oklevelet. Lichnowsky-nál a 863. szám alatt közlött oklevél nem márczius 24-éről, hanem május 15-ről való (pünkösd napjáról, az innsbrucki helytartósági levéltárban levő eredeti szerint). Ennélfogva elesnek mindazok a következtetések, a melyeket Jäger A.: *Gesch. d. landständ. Verf.* IIa, 259. belőle levont.

[2] Ezekre a tiroli nemesi szövetségekre vonatkozólag sajnos nincsen más forrásunk, mint az illető szövetséglevelek Brandis J. A.-nál: *Geschichte der Landeshauptleute von Tirol*, 151. s kk. ll. (v. ö. Lichnowsky-nál a 861. s kk. szsz.), a melyekből azonban a tendenciákat csak homályosan lehet megismerni.

Frigyesre nézve ennek a kormány iránt barátságos szövetségnek a megkötése annál fontosabb volt, mert a trienti püspökségben mozgalmak törtek ki, a melyek hosszabb időre egész figyelmét lekötötték.

A trienti püspöki széken Ortenburg Albertet, a ki méltóságát úgy szerezte, hogy püspökségét teljesen az osztrák-ház alá rendelte,[1] 1390. szeptember hóban a Lichtensteinek osztrák-morva nemesi családjából származott György követte, a ki addig a bécsi Szent Istvánról nevezett káptalan prépostja volt. Csakhamar előre lehetett látni, hogy ez alatt az erélyes és uralomvágytól nem ment ember alatt az Ausztriával való összetűzés hosszabb időre el nem kerülhető. Csak 1399-ben állt reá arra, hogy az elődjétől IV. Rudolffal s ennek fivérével kötött szerződésre esküt tegyen, holott ezt minden püspöknek méltósága átvétele előtt kellett tennie. Másrészről III. Albrecht herczeg, mintha tulajdonképen ő volna a tartomány ura, október 8-án megerősítette Trient városa kiváltságait[2] s ezzel kimutatta, hogy ebben a püspökségben inkább hajlandó uj jogokat követelni, mintsem hogy a birt jogok közül egyikről vagy másikról lemondjon.

V. ö. az előadást Egger-nél: *Gesch. Tirols*, I, 457. s kk. ll. és Jäger A.-nál: *Gesch. d. landständ. Verf. Tirols* IIa, 253. s kk. ll., a ki azonban az elefánt-szövetséget úgy látszik talán nagyon optimisztikusan, a sólyom-szövetséget pedig nagyon pesszimisztikusan itélte meg. Weber B.: *Oswald von Wolkenstein und Friedrich mit der leeren Tasche* czímű művét sem itt, sem a következőkben nem mertem használni, noha több érdekes kiadatlan oklevelet használt fel, mert még a hol ilyenekre hivatkozik is, kimutathatólag gyakran csak élénk fantáziájának a termékeit nyujtja.

[1] V. ö. fönt 230. és 239. s k. l.

[2] Lichnowsky IV, 2220. sz.

Azonban Ausztriának s a trienti püspökségnek a szomszédos felső-olaszországi eseményekkel szemben oly sok közös érdeke volt, hogy a viszály kitörését hosszú időre elkerülték. Visconti Giovanni Galeazzo növekvő hatalma mindkét részre nézve egyaránt veszélyes volt. Három oldalról: nyugat, dél és kelet felől szorongatta a trienti püspökséget, mert 1387-ben a della Scalák bukása után Riva városát, a melyet 1349-ben a püspök Verona urainak elzálogosított volt, 1388-ban pedig a Carrarák többi birtokaival együtt Valsuganát is hatalmába keritette s a püspökség hűbéreseit magától függésbe hozta.[1] Pfalzi Ruprecht kisérletei, hogy szövetkezve IV. Lipót herczeggel a büszke Viscontit leverje, siralmas kudarczot vallottak. Hatalmasabban mint valaha állott Giovanni Galeazzo, mikor 1402. szeptember havában egy ragályos betegségnek áldozatul esett. Miután özvegye ellen, a ki kiskorú fiainak a gyámságát magára vállalta, minden felől lázadás tört ki, ezt a Giovannitól megkárosított szomszédok: a florenczieknek, a pápa és Carrara Ferencz felhasználták arra, hogy a hozzájok legközelebb fekvő városokat magokhoz ragadják. Frigyes osztrák herczeg 1403 őszén szintén tett előkészületeket, hogy Veronát Dél-Tirol felől elfoglalja.[2] Azonban Frigyes époly kevéssé érte el czélját, mint Pfalzi Ruprecht, a ki régi terveihez még mindig ragaszkodva, annak és Carrarának, valamint a florenczieknek és másoknak a támogatásával most több sikerrel vélte római útját megtehetni.[3] Szerencsésebb volt György trienti püspök,

[1] Egger: *Gesch. Tirols* I, 441. s k. l.

[2] Lsd. 1403. augusztus 26-án és november 26-án kelt okleveleit Lichnowsky-nál VI, XVII.

[3] Chmel: *Reg. Ruperti* 1531. 1627. s k. sz. 1761. 1763.

a ki Visconti özvegyének általános szorongattatásakor 1405-ben Riva városát és területét ismét kezére kerítette és leghatalmasabb hűbéreseivel szemben is meg tudta óvni tekintélyét.[1] A Visconti-féle zsákmány oroszlánrészét természetesen Velencze kapta, a mely eleinte leselkedve félre húzódott. Mikor Giovanni Galeazzo özvegye, hogy a hatalmas köztársaság támogatását megnyerje, 1404 tavaszán a Minciótól keletre fekvő egész vidéket átengedte, nemcsak Vicenzát, Feltrét és Bellunót szállta meg, hanem Carrarától és fiaitól 1405 végeig még Veronát és Páduát is elragadta,[2] úgy hogy az egész szárazföld Friaultól a Garda-tóig s a tengertől Trient közeléig Velencze kezében volt. Azért mintegy a szükség parancsolta, hogy Tirol és a trienti püspök vállvetve foglaljanak állást a dél felől fenyegető veszély ellen, és valóban Lipót herczeg a püspöknek a tiroliakkal segítségére is ment, mikor Pádua elfoglalása után háromezer kenyerét vesztett olasz zsoldos Valsuganán át pusztítva Trient területére rontott.[3]

A harczok, melyeket a püspök a Viscontiak és saját hűbéresei közül többek ellen viselt, továbbá több uradalomnak visszaváltása arra kényszerítették, hogy alattvalóira magasabb adókat és szokatlan terheket rójjon. Ausztriából azonkívül több udvari embert hozott magával, a kik kapzsiságukkal általános gyűlöletet keltettek. Gazdag lányörökösöket és özvegyeket arra kényszerített, hogy házasságra lépjenek kegyeltjei-

1768. s kk. sz. V. ö. Janssen-től: *Frankfurts Reichscorrespondenz* I, 768.

[1] Egger I, 450. s k. l.

[2] Romanini: *Storia docum. di Venezia* IV, 14. s kk. ll.

[3] Egger I, 451.

vel.[1] Mikor néhány polgár ellenkezett, fölnégyelték őket. Ekkor 1407. február 2-án Trientben fölkelés tört ki. Ezzel a kiáltással: „Viva el povolo e el segnore e mora y traditori!“ a nép a gyűlölt tisztviselőknek, kik szerencsére idejekorán elmenekültek, házait megrohanta, kifosztotta és lerombolta. A püspököt magát, ki a felingerült tömeget személyes rábeszéléssel lecsillapitani igyekezett, arra az igéretre kényszeritették, hogy a város jogait nem fogja megsérteni s a lakosokat uj adókkal nem zaklatja. A trientiek példáját Nons és Sulzberg községei követték. Elkeseredve a püspöki tisztviselők zsarolásaitól, ők is fölkeltek ellenök, kirabolták lakásaikat s azokat több általok elfoglalt várral együtt leromboltak.[2]

Ez események hire volt egyike azoknak az okoknak, a melyek Frigyes herczeget arra birták, hogy márczius elején a külső tartományokból Tirolba menjen. Bizonyára szivesen nézte ezt a mozgalmat, mert alkalmat szolgáltatott arra, hogy befolyását a trienti püspökségben megszilárditsa. Megengedte tehát, hogy Trient városa, továbbá a Nons és Fleimsvölgy községei is csatlakozzanak a sólyom-szövetséghez, a mi a püspökkel szemben is biztos támaszt nyujtott nekik. Mindazonáltal az utóbbinak felajánlotta segitségét vagy legalább közbenjárását, a melyet azonban a püspök

[1] A trienti püspökségben kitört következő mozgalmakról s a püspöknek Ausztriával, különösen Frigyes herczeggel való viszályairól lsd. Brandis gróftól: *Tirol unter Friedrich*, 29. s kk. ll. az ott közölt oklevelekkel együtt. Egger I, 459. s kk. ll. Jäger A. IIa, 262. s kk. ll.

[2] Lsd. a püspöknek márczius 31-én kelt érdekes oklevelét, a melylyel ezért amnesztiát ad, az „Archivio Trentino“ II. köt. 26. s kk. ll.

állitólag sértő módon visszautasitott. Miután a püspök a trientiek megfenyitésére olasz zsoldos vezért hivott, a polgárok április 4-én csellel ismét elfogták, hogy arra kényszeritsék, hogy biztonságukra a város felett emelkedő Buonconsiglio kastélyt nekik átengedje. Ugyanakkor a városban levő birtokait kifosztották és két udvari emberét lefejezték. Mikor a püspök mindamellett nem tett eleget a trientiek követeléseinek, elzárták, Frigyes herczeget pedig arra kérték, hogy mint védőjük, pártjukat fogja. Miután a herczeg semmikép sem engedhette, hogy Trient olasz kézre kerüljön, április 12-én tizezer emberrel a város elé nyomult, hogy a püspököt megszabaditsa, más részről pedig hogy rábirja, hogy a lázongó püspökség kormányát neki engedje át. Hosszas alkudozások után a püspök követeléseinek engedett. Április 24-én Trient polgárainak amnesztiát igért, egyúttal a székeskáptalan beleegyezésével a püspökség területének kormányát Frigyesre és fivéreire, valamint örököseikre ruházta, évi ezer aranyforint fejében.[1] Azt is megengedte, hogy az egyházának elzálogositott Pergine várát Tirolból két hónappal való elutazása után a herczeg a zálogösszegen visszaválthatja, ellenkező esetben veszitse el egyházi méltóságát és becsületét, és mindenütt „becstelen, hűtelen és semmi embernek mondják és tartsák.“

Noha a püspök ezeket a szerződéseket esküvel erősitette meg, utólag Pergine és más várak átadása miatt mégis nehézségeket támasztott és átkot mondott

[1] Ezt a szerződésben közelebbről meg nem jelölt összeget az „Acta processus coram consilio Constantienti“ emlitik Brandis-nál: *Tirol unter Friedrich*, 406. s k. l.

mindazokra, a kik fogságának okozói valának. Frigyes herczeg felháborodva ezen a szószegésen, a püspököt junius havában ujból elfogatta és foglyul Bruneck várába hurczolta, a hol julius második felében öccsével, Ernővel találkozott, Tirol kormányának végleges átvétele végett. Csak mikor a püspök julius 25-én magát a két herczeg ítéletének föltétlenül alávetette s ennek alapján Perginét és három más várat átadott, nyerte vissza szabadságát. Ekkor Bécsbe ment (vajjon önként-e?), a hol őt Lipót herczeg az egyetem pedellusánál — a mely egyetemnek korábban, mint a Szt Istvánról nevezett káptalan prépostja, kanczellárja volt — ismét fogságra vetette, mely azonban, úgy látszik, nem volt nagyon szigorú. Utóbb György fáradozásaival, hogy Lipót és Ernő herczegek közt egyességet hozzon létre, megnyerte az előbbinek a kegyét, a ki állítólag egyideig még a kanczellári méltóságot is ráruházta.[1]

György püspök bizonyára Lipót herczeg közbenjárásának köszönhette, hogy 1409 nyarán, mikor Frigyes Tirolból Bécsbe jött, a trienti kérdésre vonatkozó tárgyalásokat ismét folytatták. Békitő birószágot neveztek ki, a melynek összeállítása György püspökre nézve nagyon kedvező volt, mert a salzburgi érsekből és két tisztviselőjéből, továbbá a brixeni és lavanti püspökökből állott. A bíróság ítélete szerint, a melyet 1409. október 19-én Schwazban mondottak ki, a herczeg a püspököt szabadon bocsátja és mint ura és gondviselője hiven fogja támogatni. Viszont a püspök őt és övéit, a kik fogságának okozói, feloldja az átok alól és Pergine várát és uradalmát át-

[1] Az „Acta processus“ szerint i. h. 408. l. 8. sz. Oklevélileg nem tudom kimutatni mint Lipót kanczellárját.

engedi neki. Ha az utóbbi megtörtént, a herczeg Buonconsiglio várát s az egész püspöki területet ismét átadja a püspöknek, mire a püspök esküt fog tenni, hogy őt és fivéreit, mint urát és gondviselőjét szolgálni fogja.

A püspököt valóban ismét visszahelyezték most területének birtokába, de ő nem akarta megujitani a kötelezettségeket, a melyeket elődje, Ortenburg Albrecht, 1363-ban IV. Rudolf herczeggel szemben magára vállalt, s a melyek szerint a püspök s a káptalan, valamint tisztjeik a herczegnek minden körülmények között szolgálni tartoztak.[1] Frigyes herczeg ezért hadat üzent neki és 1410. május elején megkezdte Trient ostromát. A püspök viszont ujból elhagyta az országot és mindenek előtt a salzburgi érsek s a többi választott biró döntését kérte ki, s ugyanakkor panaszával nemcsak a püspökség hűbéreseihez, hanem általában a tiroli nemesekhez fordult és tőlük segitséget kért.

És csakugyan Rottenburg Henrik udvarmester, legalább a leghatalmasabb a tiroli tartományurak közül, a ki egyúttal a trienti püspökség kapitánya volt, a püspök mellett s a herczeg ellen foglalt állást.[2]

[1] V. ö. fent 239. s k. l. A püspöknek Frigyeshez való viszonyait a schwazi itélettől kezdve 1410. deczember hóban történt újabb lemondásáig részletesebben tárgyaltam a „Mittheil. des Instituts“ 1885. évfolyamában.

[2] A Rottenburgi és Frigyes herczeg között támadt viszályról lsd. Brandis gróf i. m. 51. s kk. ll. Egger i. m. I, 465. s kk. ll. Jäger A. i. m. IIa, 284. s kk. ll., a kiknél azonban több tévedés fordul elő, különösen arra nézve, hogy Trient városának a püspök ellen való állitólagos fölkelését a Rottenburgi elnyomta volna.

Rottenburg, a kinek Tirol majd minden részében voltak várai és birtokai s a ki ismételve az Etsch-mellék kapitányi tisztségét viselte,[1] már a sólyom-szövetség alapításával kimutatta, hogy törekvése odairányul, mikép a tartomány urát a nemességtől függésbe hozza. Frigyes azután azzal igyekezett őt magához fűzni, hogy 1407. május 15-én egy évre különös szolgájává fogadta s ezért ötszáz berni márkát utalványozott neki.[2] Úgy látszik, hogy azután egy ideig, legalább 1409 tavaszig a herczeggel jó viszonyban volt.[3] Azonban a büszke főúr állandóan nem tudta magát a békés alattvaló helyzetébe beletalálni. Frigyes legalább azzal vádolja később, hogy kereskedőket kifosztott, trienti polgároktól, mikor vele hozzájok ment, pénzt zsarolt ki és kendőket vett el; hogy a herczeg szolgáit a Nonsbergen kirabolta, másokat agyonszúrt és házaikat felgyujtotta, továbbá, hogy vonakodott a herczegnek egy neki elzálogosított várat váltságdíj ellenében átadni. Mikor aztán Frigyes a trienti püspökkel az 1363-iki oklevél megerősítéséről tárgyalt, Rottenburg kijelentette, hogy ha a püspök megengedi, hogy a trienti püspöki szék üresedése esetében a tisztviselők a herczegnek szolgáljanak, míg ennek beleegyezésével uj püspököt választanak s a pápa azt megerősíti, akkor elpártol tőle, hacsak

[1] Lsd. P. Ladurner Jusztinián-tól: *Die Landeshauptleute von Tirol*, az „Arch. f. Gesch. Tirols" II, 31. s k. l.

[2] Lichnowsky V, 863. sz., téves dátummal.

[3] 1409. január 17-én kelt oklevél szerint Rottenburg Henrik magára vállalja Frigyes adósságát, a melylyel Montfort Hugó grófnak tartozott, másrészről a herczeg márczius 12-én és április 21-én kelt oklevelek szerint amannak fizetéseket teljesít. Az eredetiek az innsbrucki helytartósági levéltárban.

nem történik intézkedés, hogy a püspök nem csupán az uraság akarata, hanem a hűbéresek tanácsa szerint is választandó.[1]

Rottenburgnak a trienti kérdésben tanusított ép ez a vakmerő föllépése[2] úgy látszik teljessé tette a szakadást a herczeg és hűbérese közt. Mikor Frigyes a püspöknek hadat üzent, ennek védőjével is harczra került a dolog. A nemesek, a kik híven a herczeg pártján állottak, a nyár folyamán az ő megbizásából Rottenburgnak és barátainak várait megtámadták. Ez először a lombardoknál keresett segitséget.[3] És mikor itt nem talált, Bajorországba ment s a herczegeket Tirol ellen való támadásra tüzelte,[4] kijelentvén, hogy negyven vára van az országban és fejét teszi rá, hogy hatalmokba kerül.

Valóban II. István bajor-ingolstadti herczeg semmis okból Frigyes osztrák herczegnek hadat üzent és szövetségben a müncheni ágból való unokaöcséivel 1410. augusztus elején betört Tirolba. Vállalatukat megkönnyitette az, hogy Rottenburgnak az Alsó-Inn völgyében a Zillertől fölfelé több erős vára volt. Mind a mellett a bajorok nem nyomulhattak elő Hallig. Az Inn balpartján Frigyes herczeg, a kinek

[1] A Rottenburg ellen sajnos kelet nélkül és nyilván nem egészen chronológiai rendben készült vádirat a „Tirol. Almanach" 1804-iki évfolyamának, 147—152. ll.

[2] A herczegnek a bozeni püspökkel való alkudozásait 1410. április havába teszem.

[3] Az idézett vádirat szerint. Azonban, hogy személyesen ment volna Olaszországba s azután a görzi grófhoz, az nem áll benne.

[4] A bajoroknak 1410-ben Tirolba intézett betöréseiről lsd. kutatásaimat a „Mitteil. d. Instituts" 1885. évf.

öccse, Ernő, Stiriából szintén hozott segélyhadakat, csapataival, a melyek közt Innsbruck és Hall polgárait különösen kiemelik, Tratzberg várán alól sánczok mögött foglalt állást. A jobb parton a bajorok igaz, hogy Schwazon át a Volders felett levő hidig jutottak. De miután ezt lebontva találták s az Innen ebben az évszakban nem lehetett átkelni, itt is vissza kellett fordulniok. Még a Brixlegg felett fekvő Matzen várat, a melyet birtokosa, Freundsberg Ulrik vitézül védelmezett, sem birták megvenni. Ez okból Eberhard salzburgi érseknek sikerült köztük, továbbá Ernő és Frigyes osztrák herczegek között fegyverszünetet kieszközölni, a melyet szeptember 3-án egy évre kötöttek meg, s azután több éven át mindig megujitottak, s a melyet csak 1413. január havában a bajoroknak Hall ellen intézett rövid hadjárata szakitott meg.[1]

E közben Frigyes herczeg hivei Rottenburgnak és barátainak több várát az Etsch völgyében elfoglalták. Mikor aztán a bajor herczegek is hajlandóknak mutatkoztak, hogy Ausztriával egyességre lépjenek, szeptember 2-án ő is Frigyes herczeggel való viszályainak eldöntését Ernő herczegnek, a salzburgi érseknek s a stájer kapitánynak itélete alá bocsátotta, csupán testének és tagjainak épségét kötvén ki. Később életével és vagyonával a herczeg kegyelme alá vetette magát, a ki azután öt várának s a Nonsbergen levő kerületeknek haladéktalan kiadását követelte. Egyúttal azonban őt és szolgáit elfogta Frigyes, mert, a mint magát mentette, Rottenburg

[1] Lichnowsky V, 1158. s k. sz. 1229. s k. sz. 1335—1339. 1354. 1366. 1390. 1394. sz. *Vitus Arnpekh.* Pez-nél: *Thes.* III. 2, 376. l.

az oklevélben, a melyben magát kegyelmére megadta, oly kifogásokat tett, hogy azt nem tűrhette. Szabadon bocsátásáért az említett várak és uradalmakon kívül az Alsó-Inn völgyében fekvő Rottenburg és Rettenberg várak átadását követelte. De minthogy ezeket a bajorok megszállották, s e miatt Rottenburg Henrik sokáig nem volt abban a helyzetben, hogy őket a herczegnek átadja, legalább november havától február haváig fogságban kellett maradnia. Szabadon bocsátását csak rövid ideig élte túl. Már 1411. márczius 25-én veszélyes beteg, és halála esetére feleségét és leányát a herczeg kegyelmébe ajánlja. Április hó folyamán meghalt.[1] A leghatalmasabb s a legbüszkébb tiroli nemes elbukott, a herczeg hatalma diadalt ült.

A bajorok visszavonulása és Rottenburg meghódolása a trienti püspökség sorsára is döntő hatással volt. 1410 nyarán mind a püspök, mind Frigyes Ernő herczeg ítélete alá vetette magát, a ki julius 29-én Hallban való jelenléte alkalmával a salzburgi érseknek az előbbi évben hozott ítéletét megerősítette, egyúttal elrendelte, hogy a püspök és káptalana ujítsák meg az osztrák herczegek javára azokat a kötelezettségeket, a melyeket elődje 1363-ban magára vállalt. Noha ez augusztus 10-én tényleg megtörtént, Frigyes herczeg utóbb addig unszolta a püspököt, míg deczember 9-én ezer arany évi járadékért ujból átengedte neki a püspökség területének

[1] Rottenburg végsorsáról csak a Brandis grófnál: *Tirol unter Friedrich*, 318–341. ll. és Brandis J. A.-nál: *Landeshauptleute*, 163. s kk. ll., valamint Schreiber-nél: *Urkb. von Freiburg*, II, 1., 239. l. található oklevelek adnak felvilágosítást. Sajnos azonban, hogy több elveszett.

kormányát s az egyházi teendőkre is helyetteseket nevezett ki. De mikor a püspök ősi fészkében, a morvaországi Nikolsburgban biztonságban volt és arról értesült, hogy Frigyes a püspökség hűbéreseitől követeli, hogy birtokaikat tőle fogadják hűbérekül, 1411. augusztus havában a tőle kierőszakolt szerződést érvénytelennek nyilvánitá, a herczeget átok, az egyházmegyét interdictum alá vetette, egyszersmind panaszszal a pápához fordult. Ez azonban a püspök érdekében semmit sem tett. Ellenben Zsigmond király 1412-ben tanácsosává nevezte ki őt és megigérte, hogy püspökségét minden erőszak ellen megvédelmezi.[1]

A mag, a melyet Frigyes a tiroli nemességgel s a trienti püspökséggel szemben tanusított magaviseletével elhintett, dúsan kisarjadzott a konstanzi zsinaton, a melynek 1414. november havában leendő összehivására Zsigmond király XXIII. János pápát rábirta.

Noha Zsigmond a pápának megigérte, hogy személye és szabadsága minden tekintetben biztositva lesz, ez még sem szabadulhatott attól az aggodalomtól, hogy a zsinat ki fogja jelenteni, mikép a pápa felett áll, s hogy ellene is föllép. Erre az esetre oltalomról akart gondoskodni. Azért mikor Tirolon átutazott, Frigyes herczeget a maga részére vonni igyekezett s őt 1415. október 15-én évi 6000 arany fizetéssel, a római egyház csapatainak főkapitányává, továbbá titkos tanácsosává nevezte ki, a miért a herczeg nemcsak biztos kiséretet adott melléje területén át, hanem állitólag azt is megigérte, hogy kivánságára Konstanzból ismét elviszi.

[1] Az idevonatkozó okleveleket lsd. Brandis grófnál, i. m. 324. 343—362. 379. ll.

Valóban a kilátások a pápára nézve csakhamar rosszabbodtak. A zsinat elhatározta, hogy nem fejenként, hanem nemzetenként fog szavazni, úgy hogy a sok olasz főpap, a kivel a zsinaton uralkodni remélt, nem érvényesülhetett. Mind általánosabbá lett a követelés, hogy a szakadás megszüntetése végett mind a három pápa lemondjon. Hogy korábbi botrányos életének vizsgálatát elkerülje, XXIII. János 1415. márczius 1-én tényleg kijelenté, hogy kész lemondani méltóságáról, ha a két másik pápa ugyanazt teszi. Azonban a remény, hogy készségével kieszközli ujból való megválasztását, csakhamar hiúnak bizonyult. Éppoly kevéssé akart a zsinat ráállani arra, hogy más városba tegyék át. Ekkor XXIII. János elhatározta, hogy Konstanzból menekül s ilykép vagy a zsinatot a főnek eltávozásával megbontja, vagy pedig biztosabb helyről föllép ellene. Frigyes herczeg ráállott, hogy segitségére lesz. Márczius 20-án Konstanz falain kivül tornajátékot rendezett, melylyel az általános figyelmet magára vonta. E közben a pápa lovas küldöttnek öltözve, szürke köpenybe burkolva, egy rossz gebén Schaffhausenbe szökött, a hova a sikerült szökés hirére a herczeg is követte.[1]

A zsinat megdöbbenésében magán kivül volt, úgy hogy feloszlásától lehetett tartani. Csak Zsigmond nem vesztette el bátorságát és józanságát. Az összegyült atyákat minden körülmények között oltalmáról biztositá és elhatározta, hogy elrettentő például az osztrák herczeg ellen szigorú eszközökhöz nyul.

[1] A bizonyitékokat lsd. Aschbach-nál *K. Sigismund* II, 36. s kk. ll., a hol azonban a régibb és ujabb források nincsenek kellőképen elkülönitve.

Igaz, hogy korábbi események is közreműködtek itt. Frigyes mindig a legszorosabb viszonyban állott öccséhez, Ernőhöz, ki az V. Albrecht felett való gyámság miatt Zsigmonddal hosszabb ideig ellenségeskedett. Mindketten Zsigmondnak Velenczével való háborúja folyamán is 1411-ben és 1412-ben a királyra nézve épen nem kedvező magatartást tanusítottak,[1] noha Frigyesnek, mint a trienti püpökség birtokosának elég oka lett volna arra, hogy a velenczeiekkel határozottan és nemcsak ideig-óráig szálljon szembe, miután a püspökség hűbéreseit, különösen a Castelbarcokat a maguk részére igyekeztek vonni, s ezzel az Alpokon belül is tényleg megvetették a lábukat, és 1410-ben az alái, aviói és brentenicói vikariátusokat is magukhoz ragadták.[2] 1413-ben a herczeg a királylyal ugyan kibékült. Ámde mindig jöttek közbe uj események, hogy az alig leplezett szakadást a két fejedelem közt ujból és ujból nyilvánvalóvá tegyék.[3] Mondják, hogy Frigyes nem akart a királyhoz Konstanzba menni, hogy tőle a hűbéreket átvegye, a miért Zsigmond a svájczi szövetséget ellene háborúra ingerelni igyekezett.[4] Más részről jól értesült oldalról január végé-

[1] Steinwenter: *Beitr. z. Gesch. der Leopoldiner* 16. s k. l.

[2] Egger I, 471. s kk. ll.

[3] Hogy a Windecktől, 32. fej. elbeszélt esemény: egy polgárleánynak a herczegtől Innsbruckban a király tiszteletére rendezett bál alkalmával történt megbecstelenítése, a mivel mindkét fejedelem kölcsönösen vádolta egymást, oly nagy következményeket vont volna maga után, mint Windeck állítja, e kútfő adomakedvelő természete miatt el nem dönthető.

[4] Justinger, kiadva Studer G.-től 222. l. Február 19-én a szövetségesek a királytól kivánt segitség ügyében tárgyalnak. *Eidgenössische Abschiede* (II. kiadás) I, 143. l.

ről jelentik, hogy a király a különböző oldalról a herczeg ellen emelt panaszok miatt megtagadta tőle a kivánt biztos kiséretet, hogy Konstanzba jöhessen.[1] Úgy látszik, hogy csak több német fejedelem közbenjárására jött létre akkoriban egyesség.

Mikor tehát Zsigmond a pápa szökésének a herczeg részéről történt támogatása miatt okot talált, hogy ellene föllépjen, oly szenvedélyességgel járt el ellene, a mely bizonyára nemcsak az egyház jóléteért való buzgalmából, hanem Frigyes ellen való régi gyűlöletéből is eredt.[2]

A király a herczeget tüstént Konstanzba idézte, hogy felelősségre vonja. Miután nem jelent meg, márczius 30-án birodalmi átok alá vetette, valamennyi hűbér és méltóság elvesztésének terhe alatt mindenkinek megtiltotta, hogy őt és övéit ezentúl házába vagy udvarába fogadja, nekik ételt vagy abrakot adjon, vagy hogy velök bárminemű közösségben legyen, vagy épenséggel őket megsegítse, és személyöket, továbbá a maguk és alattvalóik jószágát és vagyonát prédára

[1] A frankfurti követek 1415. január 27-ről kelt levele Janssen-nél: *Frankfurts Reichscorrespondenz* I, 276. Ezzel összevág, hogy Frigyes január 27-én még Steinban, Konstanztól nyugatra, február 9-én az Elzászban, Ensisheimban állít ki oklevelet. *Reg. Boica.* XII, 184. l. Lichnowsky V, 1517. sz. V. ö. az okleveleket a feldkircheni gymnasium 1859-iki értesítőjében.

[2] A bizonyítékokat erre nézve lsd. Brandis K. grófnál, 86. s kk. ll. Aschbachnál II, 73. s kk. ll., a svájcziakhoz való viszonyokra nézve lsd. Aebi J. L.-től: *Der römische König Sigmund und die Eidgenossen seit der Ächtung des Herzogs Friedrich von Österreich*, Kopp: *Geschichtsblätter aus der Schweiz* czímű művének II, 75. s kk. ll., továbbá Zsigmondnak a pápához és Frigyes herczeghez a megelőző hónapokban való állására nézve u. o. I, 272. s kk. ll. V. ö. még *Sammlung der eidgenöss. Abschiede* I. 143. s kk. ll.

bocsátotta. Egyébiránt nem Frigyesnek a pápa menekülése alkalmával tanusított magatartása volt az, mit a király különösen terhére rótt, hanem hatalmaskodásai a trienti, brixeni és churi püspökök, továbbá Rottenburg Henrik, ennek felesége és leánya és más személyek ellen, továbbá hogy Konstanzból való eltávozásával a király előtt vádlóinak vonakodott törvényt állani.[1] De nem is történt meg a rendes törvényszéki eljárás határozott terminusokra való háromszoros idézéssel, s a fejedelmek teljesen figyelmen kivül hagyták, mennyire veszélyeztetik saját állásukat, ha megengedik, hogy Zsigmond csak „római királyi hatalmánál és méltóságánál fogva" egyiköket törvényen kivül állónak nyilvánitson és országaitól megfoszszon. Arra sem voltak tekintettel, hogy Frigyesnek nem is voltak saját birtokai s hogy a területek, a melyek hatalma alatt állottak, az osztrák tartományok kormányának megosztásával továbbra is az egész család birtokai maradtak.

Zsigmond egyébiránt nem is várta be, hogy Frigyesre kimondják a birodalmi átkot, hanem már az első napokban eltávozása után minden előkészületet megtett arra, hogy a döntő pillanatban feje felett összevonhassa a hálót. Már márczius 23-án Bern részéről igénybe vette a segitséget, melyet ez a város egy Ausztriával való háború esetére ismételve megigért. A szövetség többi helyeit ugyanez időtájt segitségnyujtásra szólitotta fel. Nem kevesebbnek, mint hét seregnek kellett volna Frigyes országait megtámadni. A Bodeni-tó körül fekvő birodalmi

[1] Zsigmond márczius 30-án kelt kiáltványa Kopp-nál: *Geschichtsblätter* II, 106. s kk. ll.

városoknak és uraknak már márczius 30-án Schaffhausen elé kellett volna vonulniok; a bernieknek, a kik maguk nyolczezer embert igértek kiállítani, s a többi szövetségeseknek a közelükben levő városok és várak elé kellett volna nyomulniok; a szt.-gallenieknek és appenzellieknek, valamint szomszédjaiknak Feldkirchet kellett volna ostromolniok; a bajor herczegeknek, az augsburgiaknak és másoknak Tirolt észak felől, az aquiléjai patriárkának ugyanezt az országot dél felől kellett volna megtámadni, a salzburgi érseknek, a Czillei grófnak és Frigyes tulajdon unokaöccsének, Albrecht osztrák herczegnek, Zsigmond kiszemelt vejének, a herczegnek Ausztriában levő birtokai ellen, a rajnai pfalzgrófnak, a strassburgiaknak és más birodalmi városoknak az Elzászban fekvő osztrák birtokok ellen kellett volna fordulniok.[1]

A király biztosítása, hogy mindannyian, a mit elfoglaltak, a birodalom nevében birhatják, a legjobb hatással volt. Rövid idő mulva a herczeg fejedelmektől, uraktól, lovagoktól és városoktól állítólag négyszáznál több hadüzenő levelet kapott.[2] Még Frigyes korábbi barátai és szövetségesei is ellene fordultak most. A svájczi szövetség egyes tagjainál, különösen a paraszt kantonoknál, ugyan aggodalmak merültek fel: vajjon fel vannak-e jogosítva arra, hogy az Ausztriával röviddel előbb ötven évre kötött és esküvel megerősített békét megszegjék. Azonban a király megmagyarázta nekik, hogy egy fejedelmekből, urakból, lovagokból s az egyházi és világi jog tanitóiból álló törvényszék

[1] A terv Aschbach-nál II, 421. Janssen: *Reichscorresp.* I, 285.

[2] A legkiválóbbakat, melyek a bécsi állami levéltárban megvannak még, felsorolja Lichnowsky V, 310, 11. jegyz.

kijelentése szerint a birodalomban kötött minden szerződésnél a pápát s a császárt vagy királyt ki kell venni azok alól, s hogy a birodalom hozzátartozói a királyt segíteni tartoznak. Ez, a teendő hóditások odaigérése, a fölmentés az Ausztria iránt való kötelezettségek alól, s végül számtalan kiváltság, melyek a svájczi szövetség egyes tagjait a birodalommal szemben mind függetlenebbekké tették, az ő aggodalmaikat is eloszlatták.

Az osztrák birtokokat most minden oldalról megtámadták. A déli sváb föld birodalmi városai a sereg kapitányává kinevezett Frigyes nürnbergi várgróf vezérlete alatt elragadták a Hegauban és Thurgauban levő városokat. A berniek betörtek az Aargauba és több megerősített helyet foglaltak el, Habsburg várával együtt. A zürichiek a Reuss mentén fekvő városokat, a luzerniek Surseet és más helyeket kerítették hatalmukba. Az Elzászban Lajos és István pfalzgrófok terjeszkedtek. Az augsburgiak Kempten és más birodalmi városok kontingenseivel meg a bajor csapatokkal április 8-án megkezdték a Reutte mellett fekvő Ehrenberg várának ostromát, a freisingi püspök emberei pedig a Scharnitzba törtek be.[1] A churi püspök és Toggenburg grófja Voralberg ellen nyomult. Néhány hét alatt a külső tartományok legnagyobb része elveszett.

Frigyes helyzete azonban még sem volt oly kétségbeejtő, mint a hogy első pillanatra látszott. Mert a Breisgau, továbbá a Fekete-erdő parasztjai s a tiroliak hívek maradtak urokhoz; egyes várak, mint például Feldkirch, sikeresen ellent állottak; Ernőtől, Stiria herczegétől és néhány más barátságos érzelmű fejedelemtől,

[1] Würdinger: *Kriegsgeschichte von Baiern 1347—1506.* I, 216.

mint a hatalmas János burgundi herczegtől segítséget lehetett várni. Azonban a minden oldalról oly gyorsan és oly váratlanul rázúduló sorscsapások alatt Frigyes elvesztette bátorságát. Lajos bajor-ingolstadti herczeg tanácsára elhatározta, hogy kegyelmet kér a királytól, hogy megmentse, a mi még megmenthető. Királyi menetlevéllel Konstanzba ment, a hova április 30-án érkezett meg. Zsigmond május 5-én az egész zsinat, a birodalmi fejedelmek és több olasz állam követei jelenlétében fogadta. Frigyesnek a királytól kegyelmet kellett kérnie és május 7-én írásban megigérnie, hogy a pápát, jót állva életéről és vagyonáról, Konstanzba hozatja, hogy különböző versengéseiben a király ítélete alá veti magát, s hogy mindaddig kezesül Konstanzban marad, míg a pápát oda nem hozzák és valamennyi tisztviselője és alattvalója a királynak meg nem hódolt és esküt nem tett, hogy mindaddig engedelmeskednek neki, míg Frigyes mindazt, a mit megigért, nem teljesítette s a király őt fogadásától fel nem oldotta.

Zsigmond most Frigyes országaiban hódoltatott magának, sok várost közvetlenül a birodalom alá rendelt, más területeket elzálogosított, például a svájczi szövetségeseknek az egész Aargaut, szóval úgy viselkedett, mintha azokat nem biztosításul Frigyes igéreteinek beváltásáért, hanem tulajdonul bírná.

Azonban némely városok a sváb földön továbbá a tiroliak Frigyes felszólítása ellenére a királynak nem akartak meghódolni. Hogy Tirolt egészen el ne vonják az osztrák háztól s hogy idegen kézre ne kerüljön, az ottani legelőbbkelő nemesek közül néhányan, közöttük Spaur Péter tartományi kapitány, úgyszintén Ulrik brixeni püspök, egyébiránt mint látszik, Frigyesnek

magának ösztönzésére,[1] Ernő herczeget országukba hívták és 1415. junius 22-én Bozenben hűséget esküdtek neki, mint „természetes uroknak és fejedelmöknek", míg Frigyest a király kötelezettségeitől ismét fel nem oldja. Egy Ernő herczegtől julius 10-ére Innsbruckba összehívott tartományi gyűlés, a melyen úgy látszik nemcsak az urak, lovagok és városok, hanem a falusi községek is képviselve valának, szintén kormányzóul ismerte el őt. A király felszólítására, hogy a tiroliak hódoljanak meg, Ernő azt üzentette, hogy bátyja az egész sváb földdel tisztességes ajándékot adott neki, úgy hogy beérhetné vele.[2] Voralberg egy részét Feldkirch várával együtt Ernő szintén hatalmába kerité.[3]

Ily viszonyok között Frigyes nem is nyerte vissza szabadságát, az alatt az ürügy alatt, hogy még nem teljesitette mindazt, a mit igért s hogy valamennyi embere nem hódolt meg a királynak. Arra Zsigmond nem volt tekintettel, hogy a herczeg a tiroliakat hódolatra nem kényszeríthette, a kik épen azért, mert fogoly volt, parancsainak nem engedelmeskedtek.

Frigyes ennélfogva Konstanzban tizenegy hónapig volt elzárva és még pénzben is szükséget szenvedett,

[1] A Frigyes és Ernő között 1416: május havában folytatott tárgyalásokról szóló jegyzőkönyvben (az innsbrucki helytartósági levéltár 122. számú codexe, fol. 14) erre vonatkozólag olvassuk: „Darüber antwurt unser herr herczog Friedreich: als er ze Costencz bekuembert ward, do hant die landslewet nach seinen hayssen und wolgetrewen nach unserm hern herczog Ernst gesandt, der sey auch herauff komen, als denn ain bruder dem andern des schuldig ist."

[2] U. n. *Klingenberger Chronik*, 183. s k. l.

[3] Konstanzból 1415. julius 15-én kelt levél Janssen-nél: *Reichscorrespondenz*, 294. l.

mert bátyja rendeletére [1] Tirolból semmit sem küldtek neki. Szinte gúnynak tetszett, ha a zsinati atyák november 21-én átok terhe alatt felszólították, hogy a trienti püspöknek harmincz nap alatt püspökségét adja vissza és térítse meg minden kárát.

A király s a zsinat magatartása, valamint az alapos gyanú, hogy bátyja, Ernő, Tirolt az ottani nemesség egy részének segítségével állandóan hatalmába szándékozik keríteni, Frigyest végre szökésre bírta, míg a király Francziaországban tartózkodott. 1416. márczius 30-án három kisérőjével szerencsésen elmenekült Konstanzból s az Arlbergen át sértetlenül Tirolba jutott, a hol csakhamar nyiltan hívei élére állott.[2]

Úgy látszik, eleinte azok közül a nemesek közül, a kiknek részök volt Ernő herczeg meghívásában, többen szintén Frigyeshez csatlakoztak. Nevezetesen Spaur Péter tartományi kapitány április 24-én a velenczei dogénak jelentést tett Frigyes szerencsés megérkezéséről, s őt rábírni igyekezett: küldjön hozzá követeket, hogy tárgyaljanak szövetség megkötése iránt.[3] Azonban Ernő herczeg legalább egyelőre nem akarta megengedni, hogy öccse Tirol kormányát ismét átvegye, miután Konstanzból való szökésével az előző év május 7-én tett saját nyilatkozata értelmében minden országait elvesztette, s a király uj ürügyet talált, hogy megkisértse Tirol elvételét,

[1] Lichnowsky V, 1603. sz.

[2] A miket különböző félreeső tanyákon való titkos ott tartózkodásáról írnak, későbbi mende-monda. A következő tiroli eseményekről lsd. általában Egger i. m. I, 486. s kk. ll., továbbá Jäger A. i. m. IIa, 320. s kk. ll.

[3] A dogénak május 5-én kelt válasza szerint. Eredetije a bécsi állami levéltárban.

hacsak nem olyan ember bírja ez országot, a ki magát sehogysem kompromittálta. Ily megfontolások valóban alappal bírhattak s a diplomatákra és jogtudósokra némi hatást is tehettek. Azonban a nép egyszerű gondolkodásmódjára ezzel nem lehetett befolyást gyakorolni. Ez Frigyesben örökös urát látta, a kinek hűséget esküdött, a királynak s a zsinatnak eljárásában pedig csak igazolatlan erőszakosságok lánczolatát, s úgy vélekedett, hogy szilárdul meg kell maradnia a fejedelem iránt való hűségében.

A legtekintélyesebb tiroli nemesek a testvérviszályt mindenek előtt saját érdekökben iparkodtak kizsákmányolni, és miután felsőbb hatalomként döntöttek a két fejedelem között, oly állást igyekeztek szerezni maguknak, minőt az osztrák rendek 1406-ban vívtak ki. Ugyanazok a tartományi urak, a kik Ernő herczeget Tirolba hívták, továbbá Ulrik brixeni püspök 1416. május 6-án, az utóbbi székhelyén „az egész tartomány", a kerületek és völgyek nevében is szövetséget kötöttek, a melynek czéljául az országnak minden ellenséges támadás ellen való megvédését, a nekik adományozott jogok és szabadságok megóvását s a két herczeg közül annak a támogatását jelölték meg, a ki magát a rendek határozatának alája veti. Az egész országot öt kerületre osztották, mindegyikben kapitányt állítottak fel két tanácsossal, ki a kerület urait, városait és járásait a szövetséghez való csatlakozásra bírja és megeskettesse. Miután előrelátható volt, hogy Frigyes a döntést nem bízza fivérének nyilvánvaló híveire, ezt az egyességet csak Ernő javára kötött szövetség gyanánt lehetett tekinteni.

Néhány napra rá Brixenben a két fivér és képviselőik között alkudozások történtek. Annak a köve-

telésnek, hogy egyszerűen mondjon le, Frigyes természetesen nem akart eleget tenni. Azonban mégis rá akart állani arra, hogy fivére ideiglenesen vegye kezébe Tirol kormányát, hogy az országot mint atyai örökségét megoltalmazza, ha a király háborúval vagy pedig a törvény útján hatalmába akarná keríteni. Csakhogy ő húzza a jövedelmeket, Ernő pedig, ha Gyertyaszentelőig a királylyal egyességet kötne, Tirolt ismét engedje át és időközben beleegyezése nélkül ne változtassa a tisztviselőket.[1] Miután Ernő ezeket a föltételeket, úgy látszik, nem fogadta el, Frigyes egyszerűen egyenlő testvéri jogot, vagyis mindkettőjük országainak egyenlő megosztását követelte.[2]

Mig a brixeni szövetség kapitányai a rájok bízott kerületek lakosait rábeszéléssel és kényszerítéssel rá akarták bírni, hogy a szövetségre felesküdjenek. Frigyes azt a neki tett eskü megszegésének nyilvánitá és alattvalóit eltiltotta attól, hogy a szövetséghez csatlakozzanak. Tirol most két pártra oszlott. Ernővel, a ki május 19-én a görzi gróffal is szövetséget kötött,[3] tartott a nemesség vagy legalább a legtekintélyesebb családok nagyobb része, továbbá több város, mint például Bozen; Frigyessel Merán városa és valószinűleg Sterzing is,[4] de különösen vele tartottak a parasztok, nevezetesen, úgy látszik, a Felső-Inn-völgy, a Vintschgau, az Etsch-völgy s a Nonsberg parasztjai, úgy hogy Ernő a

[1] Ez alkudozásokról szóló jegyzőkönyv töredékei az innsbrucki helytartósági levéltárban, *Cod.* 122, 11. s kk. fol.

[2] Erről s a julius 22-ig lefolyt eseményekről lsd. Noggler-t a „Zeitschr. des Ferdinandeum“ III. folyam XXVII, 27. s kk. ll.

[3] Lichnowsky V, 1621. s k. sz.

[4] Frigyesnek a „Geschichtsfreund“ 1866-iki évfolyamának 321. lapján közölt oklevele szerint.

Frigyes ellen való harczot egyenesen „a parasztság ellen való háborúnak“ nevezi.[1] A harcz lefolyásáról, a mely 1416. junius első felében tört ki, sajnos, hiányzik minden tudósítás. Azonban mindkét fivér már julius 22-én Bozenben ujévig fegyverszünetet kötött, mely alatt Eberhárd salzburgi érsek és Lajos bajor herczeg október 4-én Kropfsberg várában, Salzburgban, a Ziller-völgy bejáratánál, egyességet hoztak létre. E szerint Ernő mindkettejük országait oszsza két részre és Frigyes választhasson közülök.

Az osztály deczember 22-én Innsbruckban történt. Az egyik felet alkották Stiria, Karinthia és Krajna a határos kisebb területekkel, továbbá Hall városa a sóbányával s az Inn-völgy legtöbb kerülete; a másik felet Tirol többi része, Schladming városa az Enns mellett, az ottani bányával, s a wolkensteini uradalom Stájerországban. Németujhely városát és várát két részre kellett volna osztani. De miután a tanácsosok s a parasztok, bizonyára különösen a tiroliak, a kik nem akarták megengedni, hogy országukat két részre daraboljják, a herczegeket figyelmeztették, hogy ily osztály rájok és országaikra nézve káros, 1417. január 1-én elhatározták, hogy a legközelebbi öt éven át birtokaikat osztatlanul hagyják s a jövedelmeken megosztoznak. Azonban egyszerűsítés kedvéért Frigyes Tirolnak, Ernő pedig a többi országoknak kormányát vigye, és mert Tirol jövedelmei nagyobbak valának, Frigyestől évenként még 1485 márka berni fillért kapjon.[2] Ez az elrendezés azután az öt év lefolyása után is tovább tartott.

[1] Lichnowsky, 1647. sz.

[2] A két testvér között kötött szerződést lsd. Eggernél I, 487. s kk. ll. Jäger A. IIa, 330. s kk. ll.

Legfőbb ideje volt, hogy a két fivér végre megbéküljön egymással. Mert nemcsak hogy a velenczeiek a Val-Lagarinában mindinkább terjesztették uralmukat és 1416-ban még Roveredót is hatalmukba kerítették, hanem Konstanzban is ujból a legszigorúbb rendszabályokhoz nyultak Frigyes ellen.[1]

Zsigmond király alig tért vissza francziaországi és angolországi útjából, a zsinat Frigyes ellen a trienti püspök ellen elkövetett hatalmaskodásai miatt uj pert indított. 1417. márczius 3-án mint esküszegő és egyházfertőztető ellen ünnepélyesen átkot mondott és országait interdictum alá vetette, a királyt pedig felszólitá, hogy karhatalommal támogassa. Április 4-én azután Zsigmond ujból kimondta reá a birodalmi átkot, birtokait a birodalomra háramlottnak jelentette ki és mindenkit, a ki tőle hűbért vagy zálogot birt, felszólitott, hogy neki, mint királynak, ezért hűséget esküdjön. Egyúttal ismét külső ausztriai városokat és uradalmakat kezdett eladni vagy elzálogositani, vagy ilyeneket közvetlenül a birodalom alá rendelt. Ugyanakkor Frigyes herczegtől Tirolt is el akarta ragadni, a mihez a legtöbb kilátás kinálkozott. Néhány előkelő tiroli nemes, a kiknek ügynöke Zsigmond kegyeltje, Wolkenstein Osvát, a késő középkornak egyik jelentékenyebb német költője volt, most, mikor Frigyes megbuktatása öccsének támogatásával nem sikerült, ugyanazt a czélt a király segitségével igyekezett elérni s ezzel maguknak is közvetlenül a birodalomtól függő állást szerezni. Osvát fivére, Mihály, a királynak már terjedelmes jelentést küldött, hogy mely nemesekre számithat s hogy Tirolt miként lehetne legkönnyebben

[1] Erről Aschbach II, 231. s kk. ll.

elfoglalni.[1] Zsigmond is már február vége óta fáradozott azon, hogy a svájcziakat rábírja, hogy neki Frigyes ellen segítséget nyujtsanak s egy Tirol ellen indítandó hadjáratra 4000 embert küldjenek.[2]

Azonban a király tervei kivihetetleneknek mutatkoztak. A szövetségesek nagyobb része, különösen az őskantonok, segítségöket megtagadták. Csak a zürichiek küldtek junius 1-én kétszáz embert egy nagy ágyúval, a kik azután Feldkirch elfoglalásánál, a melyet már február havában a Walgauval együtt Zsigmond a Toggenburg grófoknak elzálogosított, közreműködtek.[3] Mikor a király 1417 őszén haditerveit még egyszer elővette, toborzásai a szövetségeseknél s a birodalmi városoknál époly sikertelenek valának,[4] míg Frigyes a harczot egyes áruló tiroli nemesek ellen sikerrel megkezdette.[5] Mikor azután november 11-én Colonna Ottót, XXIII. János egykori hívét, V. Márton néven pápává választották, ez azonnal Frigyes érdekében közbenjáróul lépett fel. Hosszas alkudozások után, a melyeket egy ideig Frigyes s a király közvetlenül folytattak egymással,[6] végre 1418. május elején egyesség jött létre. Frigyesnek meg kellett igérni, hogy

[1] Noggler A. a „Zeitschr. d. Ferd." III. folyam, XXVII. 43. s kk. ll.

[2] *Samml. der eidgenöss. Abschiede* (II. kiadás), I, 174. s kk. ll. 378. 380—382. sz.

[3] I. h. 377. 382. sz. h) jegyz. *Klingenb. Chronik* 186. l., jegyz.

[4] Schreiber: *Urkb. von Freiburg* II, 276. *Eidgenöss. Abschiede* 403. sz. Janssen: *Reichscorrespondenz* I, 311. s k. l.

[5] Noggler i. h. 48. s kk. ll.

[6] Hogy Ernő herczeg is 1418. márczius havában 2000 emberrel az Arlbergen átjött és erélyes föllépésével a királyt engedékenységre bírta volna, mint ujabb történetírók Fugger *Ehrenspiegel*-je nyomán írják, régibb forrás nem támogatja.

György püspöknek visszaadja a trienti püspökséget s hogy több másoknak, a kiket korábban megrövidített, különösen Rottenburg örököseinek kárpótlást nyujt. Azonkivül a királynak, valahányszor kivánja, Velencze vagy Francziaország ellen egész erejével segitségére lesz [1] és október haváig 36,220 rajnai aranyforintot fizet.[2] Viszont a pápa feloldotta őt az egyházi átok alól, a király országait hűbérül adta neki, azokat a városokat pedig, a melyeket közvetlenül a birodalom alá rendelt, visszaadta, föltéve, hogy ismét el akarják ismerni uralmát. Szintúgy megengedték neki, hogy visszaválthatja elzálogositott birtokait, azok kivételével mégis, melyek a svájczi szövetség kezére kerültek.[3]

Schaffhausent kivéve, a mely állandóan megmaradt a birodalom alatt, az Elzászban, Breisgauban s a sváb földön levő összes városok lassanként ismét visszakerültek Ausztriához, noha a király Frigyessel való ujabb viszályai miatt még sokáig nehézségeket támasztott ez ellen.[4] A legtöbb elzálogositott terüle-

Aztán Ernő 1418. márczius 22-én Németujhelyen állit ki oklevelet, a hol január 27-én és valószinűleg április 24-én is tartózkodik. Lichnowsky VIII, DXII. 1782. sz.; V, 1770. és 1791. sz.

[1] A május 9-én kelt oklevél egykorú másolata az innsbrucki helytartósági levéltárban: *Lib. fragm.* I, 122.

[2] Hogy 70,000 vagy 50,000 frtnyi összeg lett volna, mint közönségesen mondják, az oklevelek szerint helytelen. — 36,000 magyar aranyat Frigyes szeptember hóban unokaöccsétől, V. Albrechtől kölcsönzött, a kinek ezért északi Tirolnak legnagyobb részét elzálogositotta, Innsbruck és Hall városokkal együtt. Közelebbit Jäger-nél IIa, 347. s kk. ll.

[3] Az idevonatkozó okleveleket felsorolja Lichnowsky V, 1792—1797. 1806—1810. 1819—1834. 1905. sz. V. ö. Aschbach II, 346. s kk. ll. Jäger IIa, 340. s kk. ll.

[4] Lichnowsky V, 2267. 2278—2294. 2297. 2363. 2365. 2393—2396. 2530. s k. sz.

tet szintén kezére kerítette ismét, a mi kétségtelenül legjobb bizonyítéka jó gazdálkodásának. Azonban Toggenburg gróf nem fogadta el a váltságdíjat a Rajna mindkét partján fekvő és nála zálogul volt területekért, és miután a svájczi szövetséggel a legszorosabb viszonyban állott, Frigyes nem mert erőszakot használni ellene. Csak mikor mint törzsének utolsó sarjadéka 1436. április 30-án meghalt, adta ki azokat özvegye 22,000 márka ezüstért.[1] Örökre elvesztek Ausztriára nézve az Aargau, továbbá a kyburgi és lenzburgi uradalmak. A Rajnától délre csak a Thurgau és Laufenburg városa maradt meg birtokában, a Frick-völgygyel együtt.

Tirolban is még sokáig kellett harczolnia Frigyesnek,[2] első sorban György trienti püspökkel, a ki mindjárt szövetkezett a herczeg ellenfeleivel, Spaur Péterrel, a letett tartományi kapitánynyal, s az erőszakos Lodron Párissal. Azonban ez a viszály véget ért, mikor György 1419. augusztus havában meghalt s a káptalan egy Frigyessel barátságos lábon álló kanonokot, Isny Jánost, választott meg utódjául. Ezt a pápa ugyan nem erősítette meg, viszont a pápától a püspökségre jelölteket Frigyes nem engedte, hogy a püspöki széket elfoglalják. Azonban Mazóviai Sándor, Ernő herczeg sógora, a ki végül 1423-ban a püspökséget elnyerte, mindenek előtt Frigyessel barátságos viszonyt igyekezett helyreállítani. Utóbb

[1] Lichnowsky V, 270. s kk. ll. P. Ladurner Jusztinián a „Zeitschrift d. Ferd." III. folyam XVII. 178. s kk. ll., és a Bergmann-tól közlött oklevelek az „Arch. f. öst. Gesch." LIV, 16. s kk. ll.

[2] Közelebbit Egger-nél I, 495—531. ll. Jäger IIa, 351—393. ll. P. Ladurner Jusztinián i. h. 114. s kk. ll.

voltak ugyan viszályok a két fejedelem között. Mert noha Sándornak gyakran kellett harczolnia hűbéreseivel és 1435-ben Trient városa is föllázadt ellene, mégis oly kevéssé tudta magát a Tiroltól való szerződéses függő helyzetbe beleélni, mint előbb Liechtenstein György. De mikor 1438-ban, hogy önálló szerepet játszhasson, Fülöp Mária milanói herczeggel a velenczeiek ellen szövetkezett, nemcsak püspöksége területének délnyugati részét tették a háború színhelyévé, hanem 1440-ben a Garda-tó északi partjával Rivát is elvesztette, a mely véglegesen a velenczeiek birtokába került.[1]

Tovább tartottak Frigyes viszályai a nemességgel, a miben autokratikus és bosszúvágytól nem ment természetének is volt része. Nem akarta megengedni, hogy a tiroliaknak korábban engedett szabadságok, melyek a nemességet különösen a jogvédelem tekintetében a herczeggel majdnem egyenlővé tették, fejedelmi jogaiban korlátozzák. Starkenberg Ulrik és Vilmos fivéreknek, kiknek a Felső-Inn völgyében, a Vintschgauban s a Felső-Etsch völgyében sok birtokuk volt, s a kik Rottenburg bukása után határozottan Tirol leghatalmasabb nemzetségének voltak tekinthetők, nem bocsáthatta meg, hogy ők, de különösen Ulrik, a királytól és fivérétől való szorongattatása idején leghatározottabb és legtevékenyebb ellenfeleihez tartoztak. Hogy őket megbüntesse, visszakövetelte a nekik elzálogosított schlandersi kerületet, késznek nyilatkozván a zálogösszeg lefizetésére. Mikor Ulrik ez ellen némi nehézségeket támasztott s végül

[1] Trientnek Sándor püspök későbbi éveiben való viszonyaira nézve lsd. Jäger A.-t az „Arch. f. österr. Gesch." XLIX. 244. s kk. ll.

a herczeggel való találkozás alkalmával igazságtalanságot hányt a szemére, a herczeg 1422. november végén megkezdte a háborút, mikor Ulrik még nem érkezett vissza a husziták ellen való hadjáratából. Már 1423. január 14-én, mint Ulrik Ernő herczegnek elpanaszolja, hat starkenbergi várat elfoglaltak, a többi hármat, a Merán mellett fekvő Schennát, Starkenberget Imst mellett, és Greifensteint, Bozentől északnyugatra, ostrom alá vették. Február 16-án Ulrik felesége, Orsolya, ki a Waldburg-Truchsess-családból származott, a vitézül védelmezett Schennát is átadta.

A polgárok és parasztok, a kiknek érdekökben állott, hogy az országban rendezett visszonyok álljanak helyre, ezekben a harczokban is a herczeg pártjára állottak. De sok nemes, a ki nem kétkedett abban, hogy Frigyes jogaik megsemmisítését tervezi, szövetséget kötött oly czélból, hogy jogaikat és jó szokásaikat mindennemű megrövidítés ellen megvédjék. Ez „a tiroli grófság s az Etsch-mellék, valamint az Inn völgye s a három püspökség: Trient, Chur és Brixen urainak, lovagjainak és szolgáló népének, városainak és mezővárosainak, kerületeinek és völgyeinek“ szövetségévé volt alakulandó. Ámde a polgárok és parasztok távol tartották magukat tőle. Azok száma, kik a szövetségben valóban részt vettek, csak huszonhét nemesre rugott, a kik között azonban nemcsak Frigyes régi ellenfeleit találjuk, mint a Wolkensteinokat, Spaurokat és Schlandsbergeket, hanem két matschi tisztartót is, a kiknek családjához az akkori tartományi kapitány tartozott. Az ország különböző részeiben, a Nonsbergen, az Etsch völgyében, a Vintschgauban s az Inn völgyében folyt a harcz a szövetség tagjai s a herczeg hívei között. Egy tartományi gyűlés, a melyet

augusztus 5-én Brixenben tartottak, eredménytelenül oszlott szét, mert a nemesség közül úgyszólván senki sem jelent meg; egy másik, a melyet Frigyesnek Bozenben kellett volna összehívnia, a háború miatt nem jött létre. Csak az 1423. novemberben Meránban tartott gyűlést látogatták számosan. Ez kimondotta, hogy a szövetséget, mert a tartomány fejedelmének tudta és akarata nélkül kötötték, föl kell oszlatni s a szövetséglevelet ki kell adni, viszont a herczeg az összes résztvevőknek bűnbocsánatot biztosítson s erősítse meg a régi tartományi jogokat. Miután mind Frigyes, mind a szövetség alávetette magát ez ítéletnek, a káros viszály megszünt.

A herczeg csak a két Starkenberget vette ki határozottan az amnesztia alól, és sem a rendek, sem Ernő bajor herczeg, a ki Vilmosnak pártját fogta, nem bírtak egyességet létrehozni. Azonban még három évig tartott, míg 1426. november végén a meredek hegycsúcson épült Greifenstein várának őrsége megadta magát.

Miután Frigyes a parasztokban épúgy, mint a polgárokban a féktelen nemesség ellen támaszt keresett és talált, ezeknek a harczoknak az volt a fontos következményök, hogy az ez időben sürűn tartott tartományi gyűlésekre „a kerületek és völgyek" képviselőit is meghívták, s hogy a parasztosztálynak az a joga, hogy ez üléseken részt vehet, szokásképen kifejlődött. A hogy ez Tirolt Európának majd minden más országától megkülönböztette, úgy más sajátság az, hogy Frigyes alatt a főpapok a tartományi gyűlésen épen nem voltak képviselve. Csak Berthold brixeni püspök, Frigyes hű embere, játszott ezeken kiváló szerepet.

Frigyes uralkodásának utolsó szakában Tirol nagyobb

nyugalmat élvezett, szintúgy Felső-Ausztria, a hol Frigyes 1424-től 1435-ig fivérének, Ernőnek halála után mint kiskorú fiainak, Frigyesnek és Albrechtnek gyámja kormányzott. Ő maga 1439. junius 24-én halt meg, egy alig tizenkét éves fiúnak, Zsigmondnak hátrahagyásával, miután régi ellenfele, Zsigmond császár másfél évvel előbb kimult.

NEGYEDIK KÖNYV.

MAGYARORSZÁG, CSEHORSZÁG ÉS AUSZTRIA ELSŐ ÍZBEN VALÓ EGYESÜLÉSÉNEK KORSZAKA. (1437—1457.)

ELSŐ FEJEZET.

V. Albrecht osztrák herczeg megszerzi Magyar- és Csehországot.

A három országcsoport, a mely jelenleg az osztrák-magyar monarchiát alkotja: a magyar Alföld, a csehmorva lépcsőzetes vidék s az Alpesek keleten szétágazó gerinczének völgyei és hegyoldalai bármennyire különböznek is egymástól egész mivoltukra nézve, mégis a földalakulás következtében mintha egymásra volnának utalva. Magyarországon s a Keleti-Alpok tartományaiban a Duna hatalmas ere folyik keresztül legfontosabb mellékfolyóival, a Drávával és Szávával, s e folyónak annál inkább hivatása, hogy közvetítse a forgalmat nyugat és kelet között, mert az egyetlen európai folyó, a mely nyugat-keleti irányt követ. Csehország és Morvaország természetszerűleg dél felé gravitálnak, miután erre felé nincsenek természetes határaik, és Morvaország legjelentékenyebb folyója, a Morva, a Duna felé tart, míg egyébként ezeket az országokat minden oldalról hegységek veszik körül, melyek az észak felé siető folyóknak, az Elbának s az Oderának épen csak hogy utat nyitnak.

Ennélfogva már a római uralom idején Noricum és Pannonia egy birodalomnak voltak alkotórészei, s a Dunától északra fekvő területek meghódítását legalább megkisérlették. Ugyanez volt az eset Nagy-Károly és utódai alatt is, és évszázadokig tartott, míg Ausztria

és Magyarország, továbbá Ausztria és Cseh-Morvaország között a határ végleg megállapodott. Mikor az államok itt végre megszilárdultak s a Babenbergek kihalása után Ausztria és Stiria gazdátlan birtoknak látszott, megszerzésökre mind Csehország, mind Magyarország részéről történtek kisérletek, és pedig egyelőre sikerrel. Egy századdal később a lángeszű IV. Rudolf tiszta öntudattal azt a tervet követte, hogy az Anjou- és Luxemburg-házakkal való örökösödési szerződés révén Magyarország, Csehország és Ausztria között állandó kapcsolat létesüljön.

Ennek a tervnek Zsigmond császárnak, a Luxemburg-ház utolsó fisarjadékának halála után kellett volna megvalósulnia, miután a császár egyetlen leánya V. Albrecht osztrák herczegnek felesége volt. Mert a cseh állami alaptörvények szerint fisarjadékok nem létében az uralkodóház nő-tagjainak joguk volt a trónra, és Magyarországot akkoriban szintén örökös országnak tekintették. Zsigmond felesége, Mária, nem választás útján, hanem mint Lajos király leánya került a királyi székbe, s a magyar rendek ezúttal is elismerték, hogy Zsigmond leánya, Erzsébet, természetes úrnőjük, a kit az ország a születés jogánál fogva első sorban megillet.[1] Ámde Albrecht herczegnek úgy látszik értésére esett, hogy nagyravágyó anyósa, Czillei Borbála, trónutódlása elé nehézségeket szándékozik gördíteni; ez okból nyomban a császár halála után[2] megfosztotta szabad-

[1] Elisabeth . . . dominae nostrae naturalis . . . quam principaliter hoc regnum iure geniturae concernere dignoscitur. A rendek 1439. május 30-iki nyilatkozata Fejérnél XI, 257.

[2] Nem már Zsigmond halála előtt. Lsd. *Ann. Mellic.* az 1437. évhez, továbbá *Windeck Eberhárd*-ot, 219. fej. 1278. l.

ságától és magával vitte Magyarországba, a hol Zsigmond tetemeit Nagyváradon örök nyugalomra akarták helyezni. Már deczember 18-án a magyar főpapok, főurak és nemesek, a kik Pozsonyban nagy számban megjelentek, Albrechtet és nejét, Erzsébetet, egyhangúlag uralkodókul ismerték el és 1438. január 1-én mindkettőt Székesfejérvárott megkoronázták. A magyarok beleegyezésével azután Albrecht neje részére oklevelet állított ki, a melyben megállapította, hogy ha neje előtt találna meghalni, úgy a magyarok ezt, valamint örököseit fogják urokul elismerni.[1] De mivel a magyarok tapasztalták, hogy Zsigmondnak római királylyá történt megválasztása óta országuk érdekei Zsigmondnak az egész világra kiterjedő tervei miatt igen sokszor háttérbe szorultak, Albrechtnek meg kellett igérnie, hogy a német királyi koronát nem fogadja el beleegyezésök nélkül. Mikor azonban a német választófejedelmek márczius 18-án a nélkül, hogy törte volna magát érte, egyhangúlag megválasztották,[2] a magyarok sem vonakodtak attól, hogy bele egyezzenek. Ettől az időtől kezdve a Habsburgok családjok kihalásáig birták a német király méltóságot, a mely mindinkább növekedő jelentéktelen voltánál és csekély financziális jövedelmeinél fogva csakhamar megszünt a nagyravágyás czélpontja lenni.

[1] Erzsébet levele szerint Kollár-nál *Analecta* II, 915. s kk. ll.

[2] Altmann V.: *Die Wahl Albrechts II. zum römischen Könige*, Berlin, 1886. Kezdetben a Hohenzollern-házból való I. Frigyes brandenburgi választófejedelem táplált reményt a koronára.

[3] Zsigmond királynak a német birodalmi rendekhez 1412. január 30-án intézett levele szerint már akkor a király jövedelmei az összes német tartományokból nem rugtak többre 13,000 (arany) forintnál. Janssen: *Frankfurts Reichscorrespondenz* I, 242.

Nagyobb nehézségekkel járt Albrechtnek elismerése Csehországban,[1] noha nejének örökösödési jogát itt legkevésbbé lehetett kétségbe vonni, mert az 1348. április 7-iki törvény s az ezzel egybehangzó aranybulla a Luxemburg-ház női sarjadékait határozottan az örökösödésre képeseknek nyilvánitá; ha pedig valaki ezen túltette magát, akkor a Luxemburgok és Habsburgok között ismételve megerősített örökösödési szerződéseknek kellett jogerőre emelkedniök. Ámde a vallás-politikai nézetek különfélesége, a mely Csehország sorsát az utolsó évtizedekben intézé, a trónkövetkezés kérdésére sem maradhatott befolyás nélkül. Csak a katholikusok s a mérsékelt kelyhesek, kikhez a legtöbb főúr, továbbá Prága, Kuttenberg és más városok tartoztak, voltak Albrecht elismerése mellett. A táboriták s a radikális kelyhesek, tehát a legtöbb lovag és számos apró város, nem akartak oly királyt, a ki évek óta a huszita eretnekek legbuzgóbb ellensége volt s a ki a cseh nyelvet sem értette. Mert ezt a pártot nemcsak vallásos motivumok vezették, hanem nemzetiek is, különösen a németek ellen való gyűlölet, a kik ellen egy akkoriban forgalomba hozott emlékirat mindenképen ellenszenvet igyekezett kelteni. Ez okból a csehek — így szól az irat — „ha nemzetök kebeléből nem lehet urok, egy más szláv vagy bármilyen más nemzetből valót ültessenek a trónra, mert ők és szabadságaik minden más király alatt jobban fognak járni, mint német alatt". Az örökösödési joggal nem törődött ez a párt, a mely tisztán forradalmi téren állt még, és Csehország számára a szabad királyválasztás jogát követelte.

[1] Palacky: *Gesch. Böhmens* III, 3. 289. s kk. ll. Caro: *Gesch. Polens* IV, 166. s kk. ll.

Mikor 1437. deczember 26-án a cseh országgyűlés „királyválasztás végett“ Prágában megnyilt és Zsigmond császár kanczellárja, Schlick Gáspár, a ki születésére nézve Éger-vidéki volt, ékes szavakkal előadta elhunyt urának utolsó kívánságát, csak a katholikusok, továbbá a Rosenberg Ulrik és Neuhaus Meinhard fővárgróf alatt álló mérsékelt utraquisták nyilatkoztak Albrecht föltétlen elismerése mellett. A cseh-huszita párt azonban, a melynek legkiválóbb feje pirksteini Ptaček Henrik volt, azzal a követeléssel állott elő, hogy a választást halaszszák el és mindenek előtt állapitsák meg a pontokat, a melyeknek jóváhagyásától Albrecht megválasztását függővé kell tenni. Mikor ezt a követelést az országgyűlés visszautasitá, a kisebbség nagy felindulással elhagyta a termet. Hogy megakadályozza a teljes szakadást, az osztrák párt engedett. Mindkét rész megegyezett abban, hogy Albrechtet csak akkor ismerik el királyul, ha a prágai kompaktátákat s a Zsigmond császártól 1436-ban tett igéreteket megerősíti, az ország jogait biztositja, a királyi és egyházi birtokok mindennemű elzálogositását elismeri, az özvegy királynét, Borbálát, szabadon bocsátja, Morvaországot Csehországnak ismét visszaadja, és osztrák tartományait is a cseh birodalommal egyesiti, mert hiszen ő is, gyermekei is e birodalom uraivá lesznek. Miután Albrecht ezeket a föltételeket az utolsó pont kivételével elfogadta, az osztrák párt 1438. junius 1-én Iglauban elismerte királyul és junius 29-én Prágában ünnepélyesen megkoronázta.

Az ellenpárt azonban az év végén elvállalt kötelezettségek ellenére az osztrák herczeg válaszát be sem várta, hanem már január havában elhatározta, hogy Csehország koronáját az ifjú lengyel királynak,

Ulászlónak ajánlja föl, hogy előidézze mindkét birodalom egyesülését. Ámde a cseh követek, a kik 1438. márczius havában Krakkóba utaztak, végül Ulászló tizenegy éves öccsében, Kázmérban állapodtak meg, talán azért, mert egy lengyel konföderáczió 1382-ben elhatározta, hogy királyuknak az országban kell maradni. Az osztrák-ellenes pártnak Melnikben tartott gyűlése Kázmér herczeget május 29-én királyul ismerte el.

A polgárháború tehát elkerülhetetlen volt.

Miután a németek iránt való ellenszenv a lengyel nemesek között is mindinkább terjedt és Lengyelországra nézve, a mely több magyar hűbéres tartományt hatalmába kerített, oly magyar király, a ki Csehországot is bírja, valóban veszedelmesnek látszott, a lengyel országgyűlés konföderáczió alakjában Kázmér jelöltsége mellett nyilatkozott, és junius hóban a poseni és krakkói vajdák több ezer zsoldossal benyomultak Csehországba, a hol Ptaček híveivel, továbbá a táboriták vezéreivel, Strasznitz Bedřichhel és Polak Péterrel egyesültek. Azonban Albrechtet nemcsak saját országainak emberei, hanem többen a német birodalmi fejedelmek közül is támogatták. Nem hiába tette figyelmessé a németeket, mily veszélyessé válnék Lengyelország és Csehország egyesülése a birodalomra nézve, a melynek Csehországgal magával is elég baja volt. Több fejedelem: a szász választó, Kristóf bajor herczeg, továbbá Albrecht Achilles, a brandenburgi választófejedelem fia, augusztus elején csapataikkal személyesen megjelentek nála. Ellenségei majdnem kétszerte nagyobb serege elől Tábor előtt megerősített állásba s végül gyakori csatározás után magába e városba vonultak vissza. De minthogy nem akartak csatába ereszkedni, Albrecht döntést nem idézhetett elő. Époly kevés siker-

rel jártak az alkudozások, mert Albrecht határozottan elutasitotta azt a követelést, hogy leányát Kázmér herczeggel összeházasitsa s azután Csehországot átengedje neki. Talán az a meggyőződés, hogy Tábort lehetetlen elfoglalnia, talán az a hir, hogy a lengyelek Sziléziát fenyegetik, birta rá Albrechtet szeptember 15-én, hogy a város ostromát abban hagyja. Tényleg szeptember végén a lengyel király, öccse, Kázmér kiséretében sereggel betört Sziléziába és iszonyú pusztitások között ez ország nagy részét elárasztotta. Csak a beállott tél és Albrecht király közeledése, a ki novemberben Zittaun és Görlitzen át Boroszló ellen vonult, birta rá a lengyeleket, hogy hazatérjenek. [1]

Az alkudozások, a melyeket egy pápai követ s a baseli zsinat közbenjárásával 1439. január havában Boroszlóban folytattak, most is eredménytelenek maradtak, mert Albrecht szilárdul ragaszkodott a maga jogához. Mégis február 10-én Namslauban junius 24-ig terjedő fegyverszünetet kötöttek, a melynek tartama alatt Albrechtnek a lengyel királylyal személyesen találkoznia kell. A pápa azután még kivitte a fegyverszünetnek szeptember 29-ig való meghosszabbitását. A Csehországban egymással ellenségesen szemben álló pártok között is fegyverszünet jött létre.

Noha Albrecht uralma Csehországban még nem volt teljesen biztositva, mégis 1439-ben április végén Magyarországba ment, a hol jelenlétét különösen a törökök részéről fenyegető veszedelem tette szükségessé. A hadjárat, a melyet II. Murád szultán ellen intézett,

[1] Ermisch H.: *Schlesiens Verhältniss zu Polen und zum König Albrecht II. 1435—1439* a „Zeitschr. f. Gesch. Schlesiens“ XII, 237. s kk. ll. Grünhagen: *Gesch. Schlesiens* I, 265. s kk. ll.

a magyarok részvétlensége miatt eredménytelen maradt. A király a következő tavaszszal nagyobb zsoldos sereggel és külföldi segítséggel ujabb hadjáratot tervezett. Ámde a táborban kiütött vérhast a király is megkapta, minek következtében Bécs felé való útjában Neszmélyen, 1439. október 27-én, a halál negyvenkét éves korában elragadta.

II. Albrecht apósától teljesen elütött; inkább a tett embere volt, mint a szóé, a hogy Aeneas Sylvius mondja róla. Ez már külső megjelenésében is nyilvánult. Teste nagy és erős volt, kerek feje általában arányos formájú, de duzzadt ajkai és kiálló fogai eltorzították. Barna arczából nagy, félelmet gerjesztő szemek villogtak.[1] Magyarországon és Csehországban már azért sem lehetett népszerű, mert a legtöbb lakos nyelvét nem értette. De ha uj alattvalóinak szeretetét nem is, de tiszteletöket megnyerte derekas voltával. „Jó ember volt", mondja egy akkori cseh krónikás, „ámbár német, bátor volt és könyörületes".[2]

[1] Aeneas Sylvius: *De viris illustr.* 68. l. és *Európa* 86. l. Dlugosz i. h. 719. l.

[2] *Bartoss* Dobner-nél I, 204. l.

MÁSODIK FEJEZET.

Zavarok Utószülött László kiskorúsága alatt egész a várnai csatáig. (1439—1444.)

II. (V.) Albrecht kora halála roppant csapás volt a birodalomra, az egyházra, családjára és országaira nézve.

A birodalomban már régóta fáradoztak politikai reformok behozatalán, különösen a közbéke helyreállításán, és Albrecht működése iránt, ki a dolgot mindjárt kezébe vette, a legjobb reményeket táplálták. Ám ezek sírba szállottak most.

A hosszú ideig tartó viszály IV. Jenő pápa s a baseli zsinat között, melytől az egyházi visszaélések reformját várták, ép akkor nyílt ellenségeskedésben tört ki. Cesarini bíboros lelkes előterjesztése és Zsigmond császár tartós fáradozásai következtében a pápa 1433-ban visszavonta a zsinat feloszlására vonatkozó parancsát és folytatását megengedte. Azonban kettőjük között sikeres együttműködés többé nem volt lehetséges, mert a szakadás mind nagyobbá lett közöttük. A zsinat, a melyen nemcsak a püspökök és praelátusok, hanem doktorok és alsóbbrendű papok is széket és szavazatot nyertek, az annátákat, palliumpénzeket és más egyházi taksákat eltörölte, a nélkül, hogy kárpótlásul más jövedelmekről gondoskodott volna, s a káptalanok szabad választójogának helyreállításával és más decretumokkal eltörölte a pápának

a legnagyobb visszaélésekkel járó azt a jogát, melynél fogva a legfontosabb és legjövedelmezőbb egyházi javadalmakat ő adományozta. A pápa e miatt fel volt indulva s a görögökkel az egyházi unió helyreállítása czéljából folytatott alkudozásokat kivánt ürügyül felhasználván, 1437. szeptember 18-án a baseli zsinatot feloszlottnak nyilvánitá és Ferrarába egy másikat hivott össze. A Baselben összegyült atyák azután IV. Jenőt 1438. január 24-én felfüggesztették s végül 1439. junius 25-én forma szerint letették. November 5-én megválasztották Amadé szavójai herczeget, a ki V. Felix nevet vett fel. A római királynak, mint az egyház fővédőjének, az lett volna a feladata, hogy az uj szakadást megszüntesse s egyúttal, hogy a szükséges reformok behozatalát sürgesse.

Magyarországnak és Csehországnak Ausztriával való egyesülése, melyet az utóbbi országban kezdettől fogva egy hatalmas párt ellenzett, sokkal rövidebb ideig tartott, hogysem biztositottnak lehetett volna tekinteni. Magyarországnak azonkivül époly tekintélyes, mint erős királyra volt szüksége, hogy a törököknek mind sűrűbbé és hevesebbé vált támadásaival szemben helyt állhasson. A legkiválóbb férfiú is alig birt volna a reá várakozó feladatoknak teljes mértékben megfelelni. II. Albrecht pedig csak két leányt hagyott hátra: Annát és Erzsébetet; amaz hét, ez egy éves volt; továbbá hátrahagyta feleségét áldott állapotban.

Az osztrák ház feje most a stájer Frigyes volt, Ernő herczegnek, vagy mint magát 1414 óta nevezte, Ernő főherczegnek nagyobbik fia.

Frigyes, kit a német választófejedelmek, úgy látszik, sógorának, Frigyes szász herczegnek sürgeté-

sére, 1440. február 2-án királyukká választottak, elődjétől teljesen elütő egyéniség volt.[1] Nem volt ismeretek hijjával, sőt műveltebb volt, mint korának legtöbb fejedelme, mert latinul nemcsak olvasni és írni, hanem beszélni is tudott, habár a művészet és tudomány iránt hiányzott nála a mélyebb értelem s a buzgó érdeklődés. Vallásossága őszinte volt, erkölcsei mintaszerűek valának; lelke mélyéből utált minden mértékletlenséget ételben s italban, és minden kétértelmű beszédet. Egyúttal majdnem a fösvénységig takarékos volt és józan gondolkozásu közeleső viszonyok megítélésében. Mindezeknél fogva példás családapa és derék gazda válhatott volna belőle, de egy nagyobb birodalom kormányára képtelen volt. Jobban érdekelte a drágakövek s egyéb csecsebecsék gyűjtése és rendezése, a melyeknek alapos ismerője volt, továbbá a kertészet, a szőlő-, alma- és körteművelés, mintsem a komoly kormányügyek. Igaz, hogy élt benne az osztrák ház jövendő nagyságába vetett rendíthetetlen hit, a melynek az építkezésein és kincsein alkalmazott: „a e i o u“ („Austriae est imperare orbi universo“, vagy: „alls erdreich ist Osterrich

[1] Uralkodásának első éveit behatóan tárgyalja Chmel J.: *Gesch. K. Friedrichs IV.* 1. és 2. köt. (1452-ig.), Hamburg, 1840—1843, a ki általában erre a korra nézve: *Regesten K. Friedrichs III.*, továbbá *Materialen* stb. című műveiben gazdag forrásanyagot tett közzé. Frigyes beható jellemzését Aeneas Sylvius stb. irataiból vett bizonyítékok idézésével lsd. Voigt Gy.-nél: *Enea Silvio* I, 249. s kk. ll. Kedvezőbben ítélnek Bachmann: *Deutsche Gesch.* I, 6. s kk. ll. és Ranke: *Deutsche Gesch.* I[4], 63. s kk. ll., a ki azonban inkább Frigyes uralkodásának utolsó éveit veszi szemügyre. Frigyest „negyedik“-nek mondják, ha „Szép“ Frigyest a királyok közé sorozzák. Azonban az egykorú történetírók Frigyest „harmadik“-nak nevezik.

underthan")[1] betűkkel époly pregnáns, mint sokatmondó kifejezést adott. De hogy ezt a magas czélt elérje, arra nézve csak keveset tett. Flegmatikus, majdnem apathikus ember volt, teljes hijjával a szellemi lendületnek és erélynek. Ha jogaihoz való szivós ragaszkodásával némi sikereket ért is el és legalább a veszteségeket elkerülte, ennek oka sokkal inkább szerencsés véletlenekben és ellenségeinek gyöngeségében rejlett, mint saját tekvékenységében. A jogaihoz való szivós ragaszkodás egyébiránt jellemének egyik gyöngeségével függ össze, azzal a nehézséggel tudniillik, hogy magát valamire elhatározza, úgy hogy a legsürgősebb ügyeket hónapokon keresztül, sokszor oly sokáig hagyta elintézetlenül, hogy elintézésre már nem volt szükség, mert időközben a viszonyok megváltoztak.

Frigyes tehát legkevésbbé volt az az ember, a ki képes lett volna a II. Albrechttől neki szánt hely betöltésére.

Albrecht végrendeletében, a melyet 1439. október 23-án, négy nappal halála előtt, Neszmélyben tett,[2] úgy intézkedett, hogy ha fia születnék, úgy anyja: Erzsébet s az osztrák ház legidősebb fejedelme, tehát Frigyes stájer herczeg legyenek a gyámjai, a kik mellett egy kilencz tagból álló tanács álljon. A tanács tagjai közül három Magyarországból, három Csehországból és annak melléktartományaiból, egy Prágából és kettő Ausztriából való legyen, a kiket az illető országok rendei

[1] „Az egész világ Ausztriát uralja" — így magyarázza ezt maga Frigyes 1437-ben megkezdett, mindennemű jegyzetet és mondást tartalmazó jegyzőkönyvében. Chmel-nél I, 577. s k. l.

[2] A bevezetés elhagyásával kiadta Kurz F.: *Österr. unter K. Friedrich d. Vierten* I, 239. l. Az okok, a melyeket Chmel: *K. Friedrich* I, 426. s kk. ll. ennek hitelessége ellen s egy állitólag Eizingertől készült hamisitvány mellett felhozott, nem kielégitők.

válaszszanak. Míg így Albrecht összes országaira nézve egységes kormány létesült, az egyes országokban a rendeknek Erzsébet királyné s a legidősebb osztrák fejedelem tanácsa szerint kellett volna választani a tisztviselőket s azok helyetteseit fiának nagykorúságáig. Az ifjú herczeg lakóhelyéül Pozsonyt jelölte ki, mert ez közel esik valamennyi országához és kedvező fekvésű.

Bármily érdekes különben ez a végrendelet, a mennyiben az első kisérlet arra nézve, hogy a különböző, II. Albrecht személyében egyesített országok számára együttes kormányt szervezzenek, más részről a rendeknek rendkivül nagy jogokat tulajdonit, tényleg mégis minden jelentőség nélkül maradt.

Csak az osztrák rendek, a melyek mindjárt Albrecht halála után Perchtolsdorfban összegyűltek, vettek legalább tudomást róla és igyekeztek azt a Habsburgok korábbi családi szerződéseivel összhangba hozni. Frigyes herczeget egyelőre a királyné lebetegedéseig elismerték kormányzóul s arra az esetre, ha a várt gyermek fiú lenne, ennek gyámjaul s az ő nevében Ausztria régenseül. Csakhogy a lakosoknak, különösen a rendeknek jogait tiszteletben kell tartania, a bevételeket és kiadásokat a rendek tanácsa szerint kezelnie s a hivatalokat csakis országbeliekkel betöltenie. Öccsét, VI. Albrechtet, ki a gyámságot a maga részére követelte, a rendek elutasitották. Ha az özvegy királyné leánygyermeket szülne, az osztrák rendek felfogása szerint az osztrák ház valamennyi tagja: Frigyes, Albrecht s a tiroli Zsigmond lesznek Ausztria urai.[1] Míg az osztrák rendek az özvegy királynénak a gyám-

[1] Az okleveleket s a rendek föltételeinek Frigyes részéről való elfogadását (deczember 1-éről) lsd. Kurz-nál, I, 243. s kk. ll.

ságra való jogát mellőzték, de a várt trónörökös jogait készséggel elismerték, Magyarországon egészen más törekvés érvényesült.

A jog ugyan itt sem volt kétséges. A magyar rendek maguk ismételve, sőt még Zsigmond halála után is s az elmult május hóban a budai országyűlésen Erzsébetet és utódait a trón örökösei gyanánt ismerték el és Erzsébet férje halála után a kormányt tényleg kezébe is vette, azonban sokan most úgy vélekedtek, hogy a törökök részéről fenyegető nagy veszedelem mellett az országon sem asszony, sem gyermek nem segíthet, s hogy csak férfi tarthatja kezében a kormány gyeplőjét és védheti meg Magyarországot a reázuduló ellenségek ellen. Az ujév táján Budán összegyült rendek több fejedelemre vetették szemöket, közöttük Ulászló lengyel királyra és Lázárra, a Magyarországon élő Brankovics György szerb fejedelem legifjabb fiára. Ulászló ugyan szintén csak tizenötéves volt, tehát alig lépett ki a gyermekkorból. Ámde Lengyelországnak Magyarországgal való egyesülésével azt remélték, hogy a törökökkel nagy erőt állithatnak szembe, minden esetre megakadályozzák a lengyelekkel való egyesülésöket, a mint azt ép akkoriban Murád szultán tervezé, a ki Krakkóba már követeket is küldött. A kik Ulászló meghivása mellett voltak, szándékukat a jog követelményeivel is megegyeztethetni vélték, a mennyiben azt ajánlották, hogy Erzsébet királyné, a birodalom tulajdonképi örököse, lépjen házasságra a lengyel királylyal, ámbár igaz, hogy legalább tizenöt évvel fiatalabb volt mint ő. Az Albrechttől születendő gyermek, ha fiú, Csehországot és Ausztriát kapja, az Ulászlótól születendő fiú pedig csak Magyarországot.

Erzsébet királyné, a ki biztosan számított fiúgyermekre, sokáig nem akart hajolni ezekre a követelésekre, noha rokona Garai László is tanácsolta. Csak hosszas vonakodás után és bizonyos föltételek mellett [1] adta beleegyezését a lengyel királylyal való egybekeléséhez, talán azért, hogy ne kényszerítsék még gyülöltebb házasságra, avagy csak azért, hogy időt nyerjen. János zenggi püspök és több előkelő világi úr tehát 1440. január dereka után követekül Krakkóba ment, a hol Ulászló király számos országnagygyal tartózkodott.

Mialatt Krakkóban alkudoztak, Erzsébet királyné

[1] „willigat sich, den von Polan zu nemen. Aber doch hielt sie jn drey sach für, die man wol wais. Ob sie das halten wolten, so wolt sie den von Polan nemen. Aber sie wessat wol, daz sie der dreien artikel kainen hielten, weder der von Polan noch ungrische herren, und wolt damit ausgen aus der willigung, die sie getan het, den von Polan zu nemen“, mondja Erzsébet bizalmasa, a kis Erzsébet herczegnő dajkája, Kottaner Ilona, emlékirataiban *(Denkwürdigkeiten)*, 16. l. Hogy melyik volt ez a három pont, sajnos, nem tudjuk, miután a Lengyelországba küldött követeknek adott meghatalmazás eddigelé nem került elő és Aeneas Sylvius *Európá*-jában Freher-nél, II, 86. és *Epist.*-ban (baseli kiadás) 81. szám, Dlugosz XII. k. 719. s kk. has. és Thuróczi IV. k. 28. és kk. ff. Schwandtnernél I, 240. s kk. ll., kik az Albrecht halála után történt magyarországi eseményekre s az azután következő trónviszályokra nézve főforrásaink (Callimachust: *Hist. de rege Vladislao* és Bonfinius-t: *Rer. Hung. decad.*, a kik amazokat csak önkényesen kiszinezték, nem kellene velök egy sorba állítani), közelebbi felvilágosítást szintén nem nyujtanak róla. Az ujabb leírások közül v. ö. Caro i. m. IV, 206. s kk. ll., Szalay III, 18. s kk. ll., Fessler-Klein II, 450. s kk. ll., Teleki gróf-tól: *A Hunyadiak kora Magyarországon* I, 157. s kk. ll. (rendkívüli szorgalommal készült mű, a hol azonban egykorú és későbbi források mint egyenlő értékűek vannak felhasználva).

február 22-én Komáromban fiúgyermeket szült, a kinek László nevet adott. Azonnal tudatta ezt a Lengyelországba küldött követekkel, visszavonván a nekik adott felhatalmazást, a melyet állítása szerint csak arra az esetre állított ki, ha fiúgyermeke nem lenne. Ulászlóban és tanácsosaiban tényleg aggodalmak merültek fel: vajjon most, mikor Magyarországnak van törvényes trónörököse, eleget tegyen-e a magyarok meghivásának? De miután a magyar követek kijelentették, hogy Erzsébet, a kit egyébiránt ők is jelenlegi királynőjüknek és úrnőjüknek vallottak,[1] minden eshetőségre felhatalmazta őket, a lengyel király elfogadta Magyarország királyává történt megválasztását és márczius 8-án kiállította az okleveleket, a melyek megállapítják a magyar trónra történt meghivásának föltételeit. A többi között megigérte, hogy koronázása előtt Erzsébet királynét nőül veszi, de a gyászév letelte előtt nem kényszeríti a házasság végrehajtására, továbbá hogy fiát, Lászlót, Csehország és Ausztria birtokához fogja segíteni. Magyarországra nézve is biztosította László örökösödés-jogát, ha neki magának gyermeke nem maradna.[2]

Erzsébet felháborodott, mikor a szerződésről szóló okleveleket átadták neki. El volt határozva, hogy megvédi fiának jogait mindazokra az országokra, a melyeket atyja birt. Unokabátyja, Czillei Ulrik, mint tapasztalt tanácsadó támogatta. Miután Frigyes király

[1] „Ex consensu serenissimae principis d. Elisabeth, reginae Hungariae modernae dominae nostrae", Katonánál XIII, 38. Szintúgy Ulászló király oklevelében u. o. 27.: „principem d. Elisabeth, eiusdem regni reginam modernam."

[2] Az oklevelek Katoná-nál XIII, 23. és Chmel-nél: *K. Friedrich* II, 729. l.

beérte azzal, hogy kezébe kapta Ausztria kormányát és gyámfiával nem is törődött, Erzsébet a fia felett való gyámságot április 10-én Frigyes erélyesebb öccsére, VI. Albrechtre ruházta. Azonban ez a lépés, a melyre talán a Frigyes királylyal ellenséges lábon álló Czillei Ulrik bírta, szerencsésnek nem mondható. Mert Albrecht mint ország nélküli fejedelem, tele volt ugyan lángoló becsvágygyal, de nem bocsáthatott Erzsébet rendelkezésére segélyeszközöket és gyámul sem ismerte el senki. Egyébiránt, hogy fia királyságának szilárd jogi alapot teremtsen, Erzsébet őt május 15-én a győri és veszprémi püspökök, Albrecht osztrák herczeg, Czillei Ulrik és néhány főúr jelenlétében az esztergomi érsekkel Szent István koronájával, a melyet bizalmas szolgálója, Kottanner Ilona, már február hóban Visegrádról titokban elvitt,[1] Székesfejérvárott megkoronáztatta, úgy hogy mindazokat a föltételeket teljesítették, melyeket a magyarok a törvényes királytól megkivántak.

Ugyanez időtájt azonban Magyarország fővárosa ellenfelének kezébe került. Ulászló 4000 emberből álló sereggel április 22-én Késmárkra jött, a hol magyar hívei is megjelentek nála. Mindezek között a legbuzgóbb volt Rozgonyi Simon egri püspök, a ki egy csapattal előre sietett, hogy a királynak Buda birtokát biztosítsa. Hédervári Lőrincz nádor hosszabb ingadozás után ráállott arra, hogy a lengyel király előtt Buda várának és városának kapuit megnyissa. Május 21-én Ulászló bevonult Budára. Miután sikere biztosítva lát-

[1] Miképen történt ez, részletesen leírja Kottanner Ilona emlékirataiban, a melyek általában fontos forrásul szolgálnak mindazokra az eseményekre nézve, a melyek Albrecht halálától 1440. junius kezdetéig Erzsébet királyné udvarában történtek.

szott, majdnem valamennyi magyar püspök és számos országnagy megjelent nála, hogy bemutassák hódolatukat, közöttük többen, a kik László koronázásakor is jelen valának. Szécsi biboros-érsek elég gyönge volt, hogy a magyar országgyűlés többi tagjaival junius 29-én hozzájárult Ulászló királylyá választásához s hogy julius 17-én Székesfejérvárott fejére tette azt a koronát, melyet a szent korona hiányában Szent István hermájáról levettek volt.

De bármily kedvezőtlenül alakultak is a viszonyok Erzsébet királynéra nézve, mégsem vesztette el bátorságát. Híveit fegyverre szólítá s hogy hatalmas támaszt találjon, Frigyes király karjaiba vetette magát. Elismerte őt végre fia gyámjául s ezt, valamint a magyar koronát védelmére bizta. Frigyes többször jelentékeny pénzösszegeket kölcsönzött neki,[1] természetesen mint gondos üzletember, csak biztos zálog ellenében, a hogy Erzsébetnek tényleg 2.500 aranyért a saját koronáját,[2] 8000 aranyért pedig Sopron városát kellett elzálogosítania. Ezen a pénzen különösen cseh zsoldosokat fogadott, a kiket könnyen lehetett kapni, miután a táboriták és vezéreik, a kik csak háborúhoz voltak szokva, korábbi vallási és politikai elveik megtagadásával most már csak kereset után indultak. Már Komáromban megjelent Erzsébetnél Smikauszky János Saarból és hétszáz emberével őt fiának koronázásához, Székesfejérvárra kisérte. Egy másik zsoldos vezérre, Brandeisi Giskra vagy Jiskra

[1] Lichnowsky VI, 104. 118. 146. 151. 196. számú reg.

[2] Nem a magyar szt. koronát. Lsd. Birk-től: *Beiträge zur Gesch. der Königin Elisabeth von Ungarn und ihres Sohnes K. Ladislaus 1440—1457* a „Quellen und Forsch. zur vaterl. Gesch." (1849.) 214. s kk. ll.

Jánosra,[1] a kit seregének kapitányává nevezett ki, az ország északnyugati vidékeinek védelmét bizta a morva határtól Kassáig, s a ki tényleg Felső-Magyarországon állandóan túlsúlyban volt Ulászló hívei felett.

A harcz döntés nélkül ide-oda ingadozott, s az országot különösen a zsoldos csapatok iszonyúan pusztították. Sem Ulászló, sem Erzsébet nem volt elég erős ahhoz, hogy ellenfeleit leverje és magát az egész országban elismertesse. Miután Utószülött Lászlót Csehországban sem ismerték el királyul, és III. Frigyes, saját ügyeivel lévén elfoglalva, semmit sem tett gyámfia érdekében, de anyjának mégsem akarta kiadni, Erzsébet királyné végre maga is hajlandó volt arra, hogy Ulászlóval egyességre lépjen. Cesarini Julián biboros, a kit IV. Jenő pápa követül Magyarországba küldött, hogy a békét helyreállítsa s ennek alapján Magyarország és Lengyelország erejét a mind jobban fenyegető törökök ellen fordítsa, nagyon buzgólkodott azon, hogy kiegyezést hozzon létre. Több hónapi alkudozás után végre sikerült 1442. szeptember havában fegyverszünetet kötni s a békére nézve is alapot találni, a melylyel mind Ulászló, mind Erzsébet meg voltak elégedve. Minthogy azonban ezeket a föltételeket a magyar országnagyok nem akarták elfogadni, ujabb alapokat kellett keresni a béke számára. Ismét Julián biboros volt a közbenjáró, a ki végre kivitte, hogy Ulászló maga november 25-én Erzsébethez Győrbe ment, hogy vele személyesen tár-

[1] V. ö. rá s a többi zsoldos vezérre vonatkozólag Aeneas Sylvius-tól: *De viris illustr.* i. h. 56—58. l. Palacky-tól: *Gesch. Böhmens* IV, 1. 508. s kk. ll. Krones-tól: *Die böhmischen Söldner im östlichen Oberungarn* (a graz-i gymnasium 1862. évi értesitőjében).

gyaljon. A királynénak ifjú és szeretetreméltó ellenfelével való érintkezése, valamint a biboros rábeszélése nem maradtak rá hatás nélkül. Ismét egyesség jött létre, a melynek föltételeit sajnos nem ismerjük. Csak Erzsébet biztosítását bírjuk, hogy fiának jogait megrövidíteni vagy megkárosítani nem akarja.[1] A győri székesegyházban ünnepélyesen már kihirdették a békét, mikor Erzsébet rövid betegség után 1442. deczember 18-án meghalt.

Erzsébet halála után bizonyára többen eddigi hívei közül Ulászlóhoz pártoltak át. Ámde a legelőbbkelők, mint az esztergomi érsek, Garai László és Brandeisi Giskra ragaszkodtak az ifjú László örökösödés-jogának eszméjéhez, és gyámjához, Frigyes királyhoz fordultak segítségért. De ez, a hogy soha erélyesebb tettre nem határozta el magát, Magyarországon sem tett semmit László érdekében. Azért Cesarini biboros, a kinek állandó czélja egy nagy török háború volt, őt 1443 nyarán rábírta az alkudozások megkezdésére, a melyek végre Frigyes és Ulászló, valamint párthívei között a tényleges birtoklás alapján két

[1] Erzsébet királynénak Győrött, 1442. deczember 17-én kelt levele Pozsony városához a „Quellen und Forsch." 222. l. Dlugosz XII. k. 769. s kk. has., egyetlen forrásunk az Ulászló és Erzsébet között folyt alkudozásokra nézve, sajnos, a békeföltételeket nem közli. A 771. has. szerint a pontok egyike most is Ulászlónak Erzsébet idősb lányával való házassága volt, míg Aeneas Sylvius szerint, Kollár-nál II, 116. l., Erzsébetnek magának kellett volna a királyhoz nőül mennie.

[A békepontokat ujabban Fraknói közölte *Cesarini Julián élete* cz. művében (1890.), 23—24. l. Cesarini-nek a sienai köztársasághoz írt levele nyomán. E szerint Erzsébet megtartja mindazokat a várakat és városokat, a melyek tényleg hatalmában vannak, idősb lányát Ulászlóhoz adja, de fiának jogait föntartja. A királyi czím kérdését, mely a legtöbb nehézséget okozta, hallgatagon mellőzték. *Ford. megjegyzése.]*

évi fegyverszünet megkötésére vezettek.[1] Magyarország legnagyobb része tehát a Habsburg-házra nézve elveszett.

Nem sokkal jobban állottak a dolgok Csehországban.[2] A két főpárt: a huszita-nemzeti párt Ptaček alatt s az osztrák párt Rosenberg és Neuhaus Meinhard alatt, még most is szemben állott egymással, azonban amaz — elég különös — jelöltjét, Kázmér lengyel herczeget, ép akkor ejtette el, mikor ellenfelének, Albrecht osztrák herczegnek halálával a trónhoz való út nyitva látszott. Ptaček és elvtársai most általában csak oly királyt akartak, a ki arra kötelezi magát, hogy a prágai kompaktátákat abban az értelemben, a melyet azoknak tulajdonítottak, a pápával s a zsinattal szemben érvényre juttatja, és Rokycanának prágai érsekül való elismerését keresztülviszi. Erzsébet királynénak kétségbevonhatatlan jogait teljesen mellőzték. E tekintetben az osztrák párt is nagyon tartózkodó állást foglalt el. Csak a sziléziaiak maradtak hívek a legitimitás elvéhez. Különösen a boroszlóiak utasították vissza erélyesen Ulászló király csábításait, a ki őket Albrecht halála után a Lengyelországhoz való csatlakozásra akarta rábírni.[3]

[1] III. Frigyes és öccse: Albrecht erről a fegyverszünetről csak 1444. május 21-én állítottak ki oklevelet. Chmel: *Reg. Frid.* III, LXI. l. Kétségtelen azonban, hogy már előbb megbeszélték, a hogy Giskra is Simon egri püspökkel, mint Ulászló király meghatalmazottjával már 1443. szept. 1-én 1444. szept. 29-ig a jelenlegi birtoklás alapján fegyverszünetet kötött. Teleki X, 135. l. V. ö. a Frigyes császárral való alkudozásokra nézve Fessler-Klein i. m. II, 476. s kk. ll.

[2] Palacky IV, 1. 3. s kk. ll.

[3] Ermisch H.: *Mittel- und Niederschlesien während der königlosen Zeit 1440—1452* a „Zeitschr. f. Gesch. Schlesiens“ XIII, 4. s kk. ll.

Csehországban egy általános országgyűlésen 1440. január havában mindkét párt a „békelevélben“ („list mírný“) megegyezett abban, hogy a kompaktátákat és Zsigmond császár igéreteit mindannyian megtartják és kieszközlik Rokycana megerősítését. Egyúttal egyes nemesek között több viszályt intéztek el és kimondták azt az elvet, hogy valamennyi viszálynak és ellenségeskedésnek meg kell szünni. De miután arra az időre, mikor Csehországnak nem volt királya, még az országos főtisztviselők hatalmát is hatályon kivül helyezték, a közbéke helyreállítása az egyes kerületekre volt bízva. Tényleg márczius folyamán a különböző kerületi gyűlések megfelelő intézkedéseket is tettek. Minden kerület kapitányt választott és melléje tanácsot adott, a melylyel minden viszályt ki kellett egyenlítenie s a közbéke megszegőit megbüntetnie. Csehország keleti részében négy buzgó huszita kerület egymás között még külön szövetséget is kötött és Ptaček Henriket választotta főkapitánynyá, a kinek hatalma és befolyása ennek következtében még inkább növekedett. A királyválasztást a legközelebbi országgyűlésre halasztották. Mert nemcsak hogy jelöltre nézve nem tudtak megegyezni, hanem arra nézve sem, hogy ki választja a királyt: vajjon csupán a csehek vagy a melléktartományok képviselői is, vajjon csak az úri rend vagy a lovagok és városok is? A királyválasztás Csehországban valami egészen uj dolog volt, miután az eddigi úgynevezett királyválasztásoknál mindig csak a trónra jogosítottnak az országgyűlés részéről való elismeréséről vagyis a hódolat egy neméről volt szó.

E közben Erzsébet királyné fiút szült és most arra kérte a cseheket, hogy álljanak el a királyválasztás-

tól. A sziléziaiak, felső- és alsó-luzácziaiak s a morvák egy része tényleg a királynénak és fiának hűséget esküdtek.[1] A csehek azonban nem engedték magukat szándékuktól eltéríteni. Miután a kérdésen, hogy vajjon kit illet meg a királyválasztás joga, hosszasan és hevesen vitatkoztak, az országgyűlés 1440. junius 15-én a választás végrehajtása czéljából egy tizennyolcz úrból, tizennégy lovagból és tizennégy városi képviselőből álló bizottságot nevezett ki, a melyhez azután még Rokycana, a választott érsek is csatlakozott. A bizottság tanácskozásai alkalmával Rosenberg Ulrik hangoztatta ugyan Erzsébet királynénak és fiának jogait és rámutatott a többi Habsburgok igényeire is a Csehországgal korábban kötött örökösödési szerződések alapján. Ámde itt is Ptaček nézete győzött, mely szerint az országnak olyan királyt kell adni, a ki a kormányt viheti, s hogy Lászlóra nézve elég, ha valamikor férfikorában jut kormányra. A különböző fejedelmek között, a kiket jelöltekül javaslatba hoztak, komolyan számításba jöttek: Ulászló lengyel király, kit a táboriták pártoltak, Frigyes, az öreg brandenburgi választófejedelem, továbbá Albrecht bajor-müncheni herczeg. Az utóbbi mellett különösen azt hozták fel, hogy egykor Venczel király udvarában megismerkedett a cseh nyelvvel és szokásokkal. Valóban többnapi tanácskozás után majdnem egyhangulag királylyá is választották; még Rosenberg Ulrik is rászavazott. Körülbelül ugyanazokat a föltételeket

[1] Erzsébetnek 1440. augusztus 27-én kelt levele szerint, Freyberg-nél: *Sammlung hist. Schriften* III, 67., a hol „Albrecht bajor herczegnek cseh királylyá való megválasztása történetéhez“ számos fontos oklevél közöltetik. V. ö. még Chmel-től: *Friedrich IV.*, II, 26. s kk. ll. 52. s kk. ll.

akarták eléje szabni, a melyeket egykor Albrecht osztrák herczegnek szabtak volt és különösen bajorországi osztályrészének a cseh birodalomba való bekebelezését követelték.

Albrecht bajor herczeg már február óta a cseh nemesekkel összeköttetésben állott, hogy segítségökkel a cseh koronát elnyerhesse. Most is hajlandó volt a csehek követeléseinek teljesítésére, kivéve Bajorország bekebelezését, mi a Wittelsbachok házi törvényeinek megsértése lett volna. Azonban mégis kételyei támadtak: vajjon a cseh rendeknek van-e föltétlen választó joguk, s hogy ez az ország nem inkább örökös monarchia-e ? Míg erre és más kérdésekre nézve felvilágosításokat igyekezett szerezni, Erzsébet királynétól és Frigyes királytól leveleket kapott, a melyek határozottan az ifjú László s az osztrák ház többi tagjainak jogait hangoztatták. S mivel Rosenberg Ulrik, a kitől augusztus hó végén Chamban a cseh képviselőkkel való összejövetele alkalmával, titokban tanácsot kért, szintén hasonló értelemben nyilatkozott, a választást udvariasan visszautasította, megjegyezvén, hogy Csehországnak és Bajorországnak Németországhoz való tartozása miatt a birodalom fejének döntését kell kikérnie.

A fejetlenség ekképen Csehországban tovább tartott és vele számtalan viszály és erőszakoskodás, a melyek egy pártoskodástól annyira feldúlt országban okvetetlenül együtt jártak vele. A Ptaček-féle párt még ismételve kisérletet tett, hogy a királyválasztás megtörténjék. Azonban Rosenberg Ulrik, a leghatalmasabb a cseh urak közül, a ki nélkül a többiek sem akartak ily fontos kérdést megoldani, mindannyiszor elmaradásával vagy az országgyűlést tudta meg-

hiusítani, vagy legalább a királyválasztást tudta megakadályozni és elhalasztani. Valóban elérte ezzel azt, hogy az ellenpárt megpuhult, s hogy Ptaček maga, mikor követül Bécsbe utazott, 1443. május hóban a cseh koronát Frigyes királynak ajánlotta fel. Ez azonban ily ajánlatokra, a melyeket még többször tettek neki, mindenkor azt válaszolá, hogy a cseheknek már van királyuk; ő gyámfiának jogait nem akarja megsérteni. Ptaček most hajlandónak mutatkozott arra, hogy az ifjú Lászlót is elismeri királyul, ha Frigyes őt koronázás végett Prágába hozza s mint gyám ott intézi a cseh tartományok kormányát. Ptaček sürgetésére a következő junius hóban a cseh országgyűlés szintén késznek nyilatkozott László elismerésére az említett föltétel mellett. Mindazonáltal még azokat a követeléseket is hozzácsatolta, a melyeket már előbb II. Albrechtnek és Albrecht bajor herczegnek tettek. De épen a legfontosabb föltételeket Frigyes visszautasította. Sem gyámfiát nem akarta Csehországba vitetni, miután uralkodásra még képtelen és gyámjánál meg nagybátyjánál a legjobb helyen van; sem maga nem akarta Prágát székhelyeül választani, állítólag, mert egyházi és birodalmi ügyek ezt meg nem engedik, valójában pedig, mert Csehország kormányával, a mely ép annyi erélyt, mint belátást kivánt volna, nem akarta magát megzavartatni nyugalmában. Azért a cseheknek azt a tanácsot adta, hogy maguk válasszanak maguknak ideiglenes kormányt. De a cseh országgyűlés hogy juthatott volna megegyezésre a vallási és politikai pártok különfélesége és azok fejeinek nagyravágyása mellett?

Mikor 1446. november havában végre egy kormányzó s egy mellette álló tanács választásához

hozzá akartak fogni, a városok határozottan vonakodtak, hogy velök szemben a királyt megillető jogokat más valaki gyakorolja, úgy hogy a döntést megint elnapolták. Az ifjú László kiadását pedig a csehek sohasem birták kieszközölni, mert Frigyes király most különösen azt a taktikát követte, hogy őket minden lehető ürügygyel tűrtöztesse. Ebben főleg bizalmasa, Rosenberg Ulrik támogatta, a ki mesterileg értett ahhoz, mikép kell a döntést halasztani, gyakran épen úgy, hogy az országgyűlésen egy indítványt helyeselt, de a határozat végrehajtását megakadályozta vagy pedig ármánykodott a cseh követelések teljesítése ellen. Rosenberg ugyanazt a magatartást követte még egy más kérdésben is, mely az országot ez időben különösen foglalkoztatta. Sohasem ellenkezett az országgyűlésnek Rokycana érdekében hozott határozatával, sőt maga fogalmazta a folyamodványt, melyet a rendek 1446. november havában a pápához intéztek, hogy annak, valamint a kompaktátáknak megerősítését kieszközöljék. Titokban azonban ellene dolgozott, és bizonyára főleg az ő tanácsának tulajdonítható, hogy V. Miklós pápa a cseheknek minden vallási kívánságát visszautasította s hogy az általa 1448. tavaszán Prágába küldött Carvajal biboros az utraquistákat merev föllépésével elkeserítette. Természetesen Rosenberg tekintélye tisztán negativ politikája és kétszinűsége következtében Csehországban mindinkább csökkent, ellenben Podjebrád György befolyása, a kit Ptaček halála után 1444-ben, alig huszonnégyéves korában, a legbuzgóbb utraquisták vezérökül ismertek el, mindinkább növekedett. Mindamellett Rosenberg legalább elérte azt, hogy 1448-ig a viszonyok tekintetében nem állott be lényeges válto-

zás, s hogy habár Csehország nem is jutott a Habsburg-ház birtokába, legalább mást nem választottak meg királylyá.

E közben Magyarországon I. Ulászló királynak Várnánál 1444. november 10-én történt halála miatt a viszonyokban teljes fordulat állott be, minek következtében a magyarok végre az ifjú László felé fordultak, a nélkül, hogy gyámja, a kit más kérdések foglalkoztattak, érdekében egyebet használt volna diplomácziai eszközöknél.

HARMADIK FEJEZET.

III. Frigyesnek öccséhez való viszonya. — A Tiroli Zsigmond felett való gyámság. — Háború a svájczi szövetségesekkel.

Mióta Frigyes 1435-ben Belső-Ausztriában a kormányt önállóan átvette, azóta öccsével, VI. Albrechttel majdnem folytonosan viszályokba volt keveredve, a melyek sohasem szüntek meg egészen, míg csak az utóbbi élt.

1436. május 13-án mindkét fivér öregebb nagybátyjoknak, V. Albrechtnek közbenjárásával egyelőre hat évre egyességet kötött egymással, mely a leglényegesebb pontokban az 1364-iki házi szabályhoz alkalmazkodik. E szerint mindkettőnek jelenlegi birtokai, valamint jövendő szerzeményeik osztatlanul maradnak, de mindkettőjük nevében, teljes hatalommal Frigyes kormányozza s az összes hűbéreket is ő adományozza. Albrecht, ha nincs bátyjánál, csak annyi hatalommal bír, a mennyit ez reáruház, mindazonáltal el kell látni minden szükségessel, úgy hogy méltóságához képest „fejedelmileg és szépen" élhessen.[1] Ez az alárendelt helyzet azonban VI. Albrechtnek állandóan annál kevésbbé volt inyére, mert egészen más jellemű volt:

[1] Chmel: *Materialien* I, 2. 29. V. ö. Zeissberg-et az „Archiv für Österr. Gesch." LVIII, 38. s kk. ll. Az 1364-iki házi törvényt lsd. ezen mű II. kötetének 249. l.

nagyra vágyó és tenni szerető, pazarló és pénzre szoruló, s mert a szokás a kormány megosztása mellett szólt.

Nemsokára a két fivér között viszályokra ok kínálkozott, mikor 1439. junius 24-én nagybátyjuk, Tiroli Frigyes, egy alig tizenkétéves fiúnak, Zsigmondnak hátrahagyásával meghalt.

A gyámság az ifjú herczeg felett korábbi esetek analógiájára bizonyára II. Albrecht királyt, mint az osztrák ház legidősebb tagját illette volna, azonban kizárólag a Lipót-féle ág ügyének tekintették, a mely elméletben Belső-Ausztriát és Tirolt még osztatlanul bírta. Mindazonáltal nemcsak Frigyes, hanem öccse Albrecht is támasztott rá igényt, és mindketten személyesen Tirolba mentek, hogy követeléseiknek nagyobb súlyt adjanak. De mivel Frigyesnek mint öregebb testvérnek jogát nem lehetett kétségbe vonni, a tiroli rendek („nemesség, városok és kerületek") hosszabb alkudozások után julius 28-án elismerték Zsigmond gyámjául s az apjától hátrahagyott területek kormányzójául.

Ez azonban nem történt föltétlenül, mint a hogy történt például Ernő főherczeg halálakor, mikor Tiroli Frigyes Belső-Ausztriának uralkodását átvette. Az elhalt herczeg tanácsosai, különösen kanczellárja, György brixeni püspök s a tiroli nemesek sokkal partikularisztikusabb érzelműek valának, hogysem megengedték volna, hogy országukat a belső osztrák területekkel tovább, mint a hogy föltétlenül szükséges, egyesítsék; és sokkal inkább gondoltak a saját előnyükre, hogysem ne igyekeztek volna befolyásukat a gyámság ideje alatt is hasonló módon megtartani, mint a hogy azt az osztrák rendek 1406-ban tették. Felfogásukhoz csatlakoztak a rendek is, melyek

az ifjú Zsigmondban kevésbbé a Habsburg-házi fejedelmet, mint inkább utolsó uroknak örökösét látták. Ezeknek a felfogásoknak és törekvéseknek megfeleltek a föltételek, melyeket a nemesek Frigyesnek akartak szabni, |s a melyeket a rendek is magukévá tettek. Ezek szerint Frigyesnek meg kellett igérnie, hogy gondoskodni fog gyámfiának jó neveléséről, a gyámság ideje alatt a megszokott levegőn t. i. az Inn völgyében engedi lakni, s hogy négy év lefolyása után országait az összes ékszerekkel s az atyjáról maradt kincscsel együtt késedelem nélkül átadja neki, ellenkező esetben valamennyi tisztviselő feloldatik a neki tett eskü és iránta való kötelezettségeik alól és csak Zsigmond herczegnek tartoznak engedelmeskedni. Mindazoknál az intézkedéseknél, a melyek Zsigmond személyét illetik, mint például birtokok vásárlásánál vagy eladásánál Frigyes kötve van az ügyészek vagy kormánytanácsosok tanácsához és helybenhagyásához, kiket a tiroliak közül kell választania.[1]

Hogy megakadályozza, hogy fivérét, Albrechtet a tiroli rendek esetleg gyámul és kormányzóul el ne ismerjék, Frigyes követeléseiket vonakodás nélkül elfogadta, valószínűleg azzal az utógondolattal, hogy az

[1] Chmel: *Materialien* I, 2. 53. Az előző tárgyalásokról lsd. Schweyger-től: *Chronik der Stadt Hall,* kiadta Schönherr, 31. s kk. ll. Bőven tárgyalják ezeket a viszonyokat P. Ladurner Jusztinián: *Über H. Sigmunds Vormundschaft 1439—1446* az „Archiv für Gesch. Tirols" III, 23. s kk. ll. és (Ladurner becses dolgozatának mellőzésével) Jäger A.: *Der Streit der Tiroler Landschaft mit Kaiser (!) Friedrich III. wegen der Vormundschaft über H. Sigmund von Österreich 1439—1446* az „Arch. f. österr. Geschichte" XLIX, 89. s kk. ll., s ugyanattól: *Gesch. der landständ. Verf. Tirols* II, 2, 5. s kk. ll.

oklevélileg tett igéretekkel keveset vagy semmit sem fog törődni. Legalább nem átallotta már Tirolból való elutazásakor azoknak első pontját megsérteni, a menynyiben Zsigmondot nem hagyta az Inn völgyében, hanem magával vitte Stiriába, hogy ott saját szeme előtt neveltesse. A gazdag készpénzkészletekből, a melyeket az idősb Frigyes hagyatékában találtak, állitólag egyet-mást szintén eltulajdonított.[1]

Ha visszautasitották is VI. Albrecht követelését, hogy a Zsigmond felett való gyámságban s annak előnyeiben részt vehessen, a tiroli rendek közbenjárásával mégis kivitte, hogy Frigyes neki augusztus 5-én apai örökségét illetőleg sokkal kedvezőbb föltételeket engedett, mint három évvel azelőtt. Ezek szerint ellátás dolgában többé nem függ bátyja kegyétől, hanem a legközelebbi három évre a bleiburgi, völkermarkti, windischgrätzi és fürstenfeldi uradalmak jövedelmeit és Judenburg felét kapja. Azonkívül megállapitották, hogy ez idő alatt a Lipót-féle ág többi tagjai nevében a külső tartományok legnagyobb részének kormányát is vigye s az azokból befolyó jövedelmeken kivül évenként még 18,000 rajnai forintot kapjon fivérétől.

Azonban ezt a szerződést nem hajthatták végre. Mikor néhány hónappal utóbb V. Albrecht meghalt, és Frigyes herczeg Ausztria kormányát s az Albrecht utószülött fia felett való gyámságot is elnyerte, öccse uj követelésekkel állott elő. Nemcsak apai örökségüknek, beleértve a pénzt s az ingóságokat, hanem a Tiroli Zsig-

[1] Frigyes sok gyöngyön és drágakövön, arany és ezüsttárgyakon és ékszereken kivül 46 mázsa 86 font veretlen ezüstöt, továbbá 14,500 aranyat és 54,500 rajnai forintot hagyott hátra készpénzben. Brandis: *Tirol unter Friedrich*, 191. l.

mond felett való gyámságnak és Ausztria kormányának egyenlő megosztását is követelte. Frigyes ezt, tekintettel az 1436-iki szerződésre, visszautasította s annak lejártáig fivérének legfölebb 8000 font fillér meghatározott összeget akart adni. A mindkettőjük részéről kinevezett választott birák sem tudtak megegyezni, azonban 1440. márczius 3-án azt a kisegítő eszközt eszelték ki, hogy megbecsülik Belső-Ausztriának jövedelmeit, a melyekből azután Frigyes herczeget háromötöd rész, Albrechtet kétötöd rész illetné. Idő közben a viszály még jobban elmérgesedett annak következtében, hogy Erzsébet az özvegy királyné, a László fia felett való gyámságot, továbbá Felső- és Alsó-Ausztria helytartóságát április 10-én egyedül Albrecht herczegre ruházta. Csak Ulászló lengyel királynak a magyar trónra emelése s a csehek eljárása, valamint az osztrák rendek abbeli vonakodása, hogy Albrechtet kormányzóul elismerjék, világosította fel mindkét fivért annak szükségéről, hogy a káros viszálynak valahára véget vessenek. 1440. augusztus 23-án tehát egyesség jött létre, a mely szerint — mint a hogy azt márczius hóban már a herczegek választott birái is tervezték — Albrecht Belső-Ausztria rendes jövedelmeinek kétötöd részét s ennek biztosítékául bizonyos városokat és kastélyokat kapott.[1]

VI. Albrecht ugyan még most sem volt kielégítve, mert nagyravágyástól és bátyja ellen való ellenszenv-

[1] A Frigyes herczeg és VI. Albrecht között kötött szerződéseket lsd. Chmel-nél II, 2, 56. 57—80. 82. V. ö. az okmányokat Kollár-nál: *Analecta* II, 834. s kk. ll., Birk-nél „Quellen und Forschungen“ 237. s kk. ll., azonkívül v. ö. Zeissberg-től: *Der österr. Erbfolgestreit 1457—1458.* az „Arch. f. österr. Gesch.“ LVIII, 42. s kk. ll.

től vezetve nem átallotta, hogy a Czillei grófokkal szövetkezzék, holott Ausztriára nézve a legnagyobb fontosságú volt a kérdés, hogy ennek a mindinkább elhatalmasodó nemzetségnek emelkedését megakadályozzák. Miután IV. Károly 1372-ben a Stiria déli részében sok birtokkal rendelkező Sanneck urakat az osztrák herczegek kérésére Czillei grófokká tette és birtokaikat nekik birodalmi hűbérül adta, 1436-ban Zsigmond császár sógorát, Czillei Frigyest s ennek fiát, Ulrikot, birodalmi fejedelmi rangra emelte s a czilli-i grófságra, valamint az 1420 óta egy örökösödési szerződés következtében azzal egyesített Karinthiában levő Ortenburg és Sternberg grófságokra nézve mindazokat a jogokat ruházta rájok, melyeket a többi birodalmi fejedelmek élveztek.

Ekképen a Czilleiek birtokaikkal többé nem állottak az osztrák herczegek alatt, hanem mint egyenlőjogúak szemben állottak velök, s ez annál veszedelmesebb volt, mert Zsigmondnak Frigyes nővérével való házassága óta Magyarország délnyugati részében is terjedelmes birtokokat szereztek. Hiábavalók voltak Frigyes herczegnek fáradozásai, hogy a császárnak ezt az intézkedését megváltoztassa vagy hogy annak ellenére a Czilleiek területe felett a fönhatóságot megtartsa. Nemcsak Zsigmond, hanem úgy látszik II. Albrecht is rokoni tekintetekből hajlandósággal viseltetett irántok. Valószinűleg még 1439-ben ellenségeskedésre került a dolog, mely alkalommal a Czilleiek csapatai a cseh Vitovecz János vezérlete alatt több várat elfoglaltak és lerombolták. Csak miután Erzsébet, az özvegy magyar királyné, Frigyes királylyal megegyezésre jutott, hozott létre Frigyes s a Czillei grófok között is fegyverszünetet. Mikor ez 1442 tavaszán lejárt és Frigyes

ez időtájt Ausztriából királylyá koronázása végett a Rajnához indult, VI. Albrecht, a ki már korábban közel állott a Czilleiekhez, május 13-án forma szerint szövetséget kötött velök, a mely határozottan bátyja ellen is volt irányozva. Junius havában csapataik betörtek Krajnába, mely alkalommal azonban sem Laibachot, sem Rudolfswerthet nem bírták elfoglalni.[1] Mindamellett Frigyes a birodalomból való visszatérése után öccsének épúgy mint a Czillei grófoknak kedvező békefeltételeket engedett. Az elsőnek 1443. márczius 30-án a legközelebbi két esztendőre átengedte a belső osztrák területek összes jövedelmeinek a felét.[2] Augusztus 16-án Czillei Frigyes és Ulrik grófokkal is békét és szövetséget kötött és elismerte birodalmi fejedelmi rangra való emelésöket. Sőt Ulrikot a király tanácsába is fölvette. Viszont a Czilleiek ráállottak arra, hogy Ausztriával örökösödési szerződést kössenek, a mely szerint fiáguk kihalása esetére németországi birtokaik a Habsburgokra, ellenkező esetben pedig a Krajnában és Isztriában levő osztrák birtokok nagyrészt rájok vagy utódaikra szállanak.[3]

Frigyesnek öccse s a Czillei grófok iránt tanusított engedékenységére bizonyára nem maradtak befolyás nélkül azok a tervek, a melyeket Tirolra s a külső tartományokra nézve megvalósitani törekedett.

A Tiroli Zsigmond felett való gyámsági uralkodása idején ugyanis Frigyes király kisérletet tett, hogy a svájczi

[1] Lsd. a czillii krónikát (*Cillier Chronik*), kiadta Krones v. Marchland, 14—18. fej., 81. s kk. ll. V. ö. Chmel-től: *Gesch. K. Friedrichs IV.* I, 280. s kk. ll., továbbá Lichnowsky i. m. VI, 119. 203. 262. 265. s k. számú reg.

[2] Kurz: *Österreich unter K. Friedrich IV.* I, 254. l.

[3] Chmel, 1509—1516. reg. V. ö. 1531—1534.

szövetségben kitört meghasonlás felhasználásával egy részét azoknak a birtokoknak, melyeket a svájcziak a Habsburg-háztól elragadtak volt, visszaszerezze.[1]

Az utolsó Toggenburg gróftól 1436-ban bekövetkezett magtalanul való halála után hátrahagyott birtokok miatt a zürichiek s az époly hóditó szellemű schwyziek és glarusiak között viszály támadt, a mely mindinkább elmérgesedett. Miután a többi szövetségesek szintén Zürich ellen nyilatkoztak, ez annyira elragadtatta magát szenvedélyétől, hogy a szövetségesek régi ellenségeinél, a Habsburgoknál, keresett segitséget. 1442 nyarán Zürich városa és Frigyes király, az osztrák ház „legidősb és uralkodó fejedelme", szövetséget kötöttek s ez alkalommal azt is elhatározták, hogy a zürichiek a toggenburgi birtokokat kapják, a miért azonban a kiburgi grófságot Ausztriának kell átengedniök. Támaszkodva Zürich segitségére, Frigyes a svájcziaktól az Aargau kiadását követelte, a melyet családjától elvettek volt. Ezek a király követelését természetesen visszautasitották és viszont a zürichieket támadták meg a szövetségtől való elpártolásuk miatt. Frigyes megnyerte ugyan a sváb nemességet, különösen „Szent György pajzsát" (St. Georgenschild), mely a rakoncátlan parasztokat szerette volna megfenyiteni. De

[1] V. ö. erre nézve különösen az úgynevezett „Klingenbergi Krónikát-t *(Klingenberger Chronik)*, kiadta Henne, 226. s kk. ll., továbbá a „Sammlung der eidgenössischen Abschiede" II. kötetét s a leirást Henne-Am-Rhin O.-nál: *Gesch. des Schweizervolkes* I, 393—429; Dändliker K.-nál: *Geschichte der Schweiz* II, 101. s kk. ll.; Stälin-nél: *Wirtemb. Gesch.* III, 462. s kk. ll. és Chmel-nél: *K. Friedrich IV.* a II. kötet különböző helyein. Lsd. még Dierauer i. m. II, 66. s kk. ll., továbbá Oechsli-től: *Bruchsteine* 47. s kk. ll.

ép ezért a nemesség iránt bizalmatlan birodalmi városok megtagadtak minden segítséget, kijelentvén, hogy a háború nem a birodalmat, hanem csak az osztrák házat illeti. S miután Frigyes maga nagyobb erőt nem bírt kifejteni, a zürichiek majdnem minden segítség nélkül maradtak és nagy szorultságba jutottak.

Ekkor Frigyes 1443. augusztus havában VII. Károly franczia királyhoz fordult, kérvén őt, engedje át neki az Angolországgal kötött hosszabb fegyverszünet következtében felszabadult zsoldosokat, a kiket egyik vezérükről, Armagnac grófról, armagnac-oknak hívtak. De nem ötezren, a hogy Frigyes kívánta, hanem negyvenezren indultak meg 1444-ben, és pedig egy hadtest magának a királynak vezetése alatt Metz s az Elzász ellen, hogy — mint a király nyiltan hirdette — Franczia ország jogait a Rajnáig terjedő vidékekre nézve érvényesítse, egy másik, a mely 30,000 emberből állt, a dauphin vezérlete alatt a Sundgau ellen, hol a német nemesség egy része hozzá csatlakozott, hogy mindenekelőtt a svájcziak ellen vonuljon. A szövetségesek egyik csapatát, körülbelül 1500 embert, a mely 1444. augusztus 26-án Baseltől délkeletre, Szent-Jakab mellett e hadtest nagyobb részével vakmerő harczba elegyedett, majdnem mind egy szálig felkonczolták ugyan, de a dauphin oly nagy veszteségeket szenvedett, hogy felhagyott a szövetségesek ellen való háborúval, a melyet mindig csak ürügyül tekintett, békét kötött velök s az Elzász ellen fordult, hol a francziák a legborzasztóbb kegyetlenségekre vetemedtek. A helyett, hogy a birodalom ellenségeit Németország minden erejével kiűzték volna, alkudozni kezdtek velök, Frigyes király gyöngeségből, a fejedelmek önzésből, mert sokan szivesen látták, ha a

városokat a francziák megalázták. Sőt a trieri, kölni és szász választófejedelmek a franczia királylyal szövetséget is kötöttek. Ámde az Elzászban és Lotharingiában fekvő birodalmi városok polgárai bátor ellenállásukkal a francziák minden támadását és tervét meghiusították, s végül még a parasztok is rárohantak kínzóikra. Nem a fejedelmeknek s a birodalmi kormánynak, hanem csak a népnek köszönheti Németország, hogy veszteségektől ezúttal ment maradt, s hogy a francziák 1445 húsvét táján hazatértek.[1]

A következő években az osztrákok szintén nem mentek semmire a svájcziak ellen, noha 1444 őszén Albrecht herczeg vette át a külső tartományok kormányát s a háború vezetését, és Albrecht brandenburg-ansbachi őrgróf, a Württemberg grófok, a bádeni őrgróf és több püspök ismételve segitették a szövetségesek, „a nemesség s a tisztesség elnyomói" ellen. 1446. junius 9-én Lajos pfalzi választófejedelem közbenjárására Zürich s a svájcziak között fegyverszünet, majd több évi alkudozás után végre 1450. julius havában béke jött létre. Amannak le kellett mondania az Ausztriával való szövetségről és ismét a szövetségbe lépnie, minek következtében a Habsburgok sem remélhették többé, hogy az elvesztett Aargaut visszaszerezhetik. Csak Rapperschwyl, Winterthur, Diessenhofen és Rheinfelden városokat, a melyek Tiroli

[1] V. ö. még Barthold-tól: *Der Armegeckenkrieg*, Raumer „Histor. Taschenbuch"-jának 1842. évfolyamában, továbbá Janssen-tól: *Frankreichs Rheingelüste* 6. s kk. ll. Bernoulli-tól: *Die Schlacht bei St. Jakob* (Basel, 1877.), Pückert-tól: *Die kurfürstliche Neutralität* 223. s kk. ll. Dierauer-tól: II, 82. s kk. ll., Witte H.-tól: *Die Armagnaken im Elsass* a „Beitr. z. Landes- und Volkskunde" XI, 1890. évf.

Frigyes kiközösítése után közvetlenül a birodalom alá kerültek, keritette Ausztria ezen háború következtében ismét a maga kezére; Kiburgot már 1452. február 8-án 17,000 rajnai forintért ujból Zürichnek adta zálogul.[1]

Hogy Ausztria a szövetségesek ellenében semmiféle sikert sem ért el, annak nemcsak Frigyes gyöngesége volt oka, hanem azok a viszályok is, a melyekbe saját hibája miatt a tiroliakkal keveredett.[2]

A szerződés szerint, a melyet Frigyes 1439-ben a tiroli rendekkel kötött, gyámsági kormánya 1443. julius 25-én véget ért volna. Ámde valamint a király törekvése mindig odairányult, hogy Ausztriában a tartományi felosztásokat egészen mellőzze s az összes Habsburg-birtokok kormányát a legidősebb személyében egyesítse, úgy okleveles igérete ellenére Tirol s a külső tartományok kormányát sem akarta gyámfiának, Zsigmondnak, átengedni. Erre állitólag különösen befolyásos kincstartója, Ungnad János, egy uralkodni vágyó stájer ösztökélte. Az ifjú herczeg, a ki Gráczban egészen a király hatalmában volt s ki volt téve tanácsosai és udvaronczai befolyásának, 1443. julius havában ráállott arra, hogy ifjúsága miatt az atyjától öröklött országok kormányát még további hat évre nagybátyjára, Frigyesre ruházza, s őt megkérje, hogy addig a gyámságot is viselje.

Csakhogy a tiroliak ezt a szerződést érvénytelennek tartották, mert hozzájárulásuk nélkül kötötték és ifjú fejedelmöktől csak kierőszakolták vagy hizel-

[1] Chmel: *Materialien* I, 2, 472. s k. l.

[2] Behatóan tárgyalja ezt P. Ladurner Jusztinián az „Arch. für Gesch. Tirols" III, 60. s kk. ll., Jäger A. az „Archiv für österr. Geschichte", XLIX, 143. s kk. ll. és *Gesch. der landständ. Verfassung* II, 2, 25. s kk. ll.

géssel kicsalták, a hogy a levelekből kitünt, a melyeket Zsigmond titokban Tirolba írt s a melyekben bizalmasainak segítségét kérte, hogy szabadságát és országait visszaszerezhesse. Frigyes iránt annál kevésbbé érezték magukat engedelmességre kötelezve, mert 1439-ben kiadott tulajdon reverzálisa értelmében négy év lefolyása után valamennyi tisztviselő fel volt oldva iránta való hűségesküje alól. 1443. november elején tehát a tiroli rendek legnagyobb része, különösen a városok és kerületek képviselői, önhatalmúlag összegyűltek Meránban és elhatározták, hogy Zsigmond herczeget visszakövetelik, hogy mindenek előtt megszerezzék neki a szabadságot s a lehetőséget, hogy meggyőződése szerint kössön egyességet a királylyal. Ha ez a herczeget nem akarná az országba küldeni, akkor többé nem fogadnak el parancsot tőle, valamennyi tisztviselőnek, a kik nem tartanak Zsigmonddal, megtagadják az engedelmességet, a jövedelmeket herczegük számára maguk szedik be s egyúttal az ország védelmét is szervezik, hogy a király esetleges támadását visszaverjék. Az ország védelmét és kormányát ideiglenes kormány vette a kezébe, melynek a meráni tanács volt a középpontja. Úgyszólván valamennyi nemes és város, úgyszintén György brixeni püspök és Matsch Ulrik tartományi kapitány, kik a Frigyestől kinevezett régensség fejei voltak, egymásután szintén meghajoltak e határozatok előtt. Az utóbbi az uj tiroli kormány élére állott. A közbékét seholsem zavarták meg; csak Trient városát, a melynek világi kormányát Sándor püspök Frigyes királyra ruházta volt, kellett hosszabb ostrommal kényszeríteni arra, hogy 1444. április 5-én meghódoljon Zsigmond herczegnek.

A király udvarában nagy zavarban voltak. Frigyes annál kevésbbé akart engedni, mert Kreig Konrád, a ki egykor Tiroli Frigyes udvarmestere volt, arról biztosította, hogy az Etsch-völgyiek, a kiket eléggé ismer, sokáig nem tartanak ki s nem maradnak együtt. Másrészről Frigyes fenyegetése, hogy az Etsch-mellékieknek még kötelet akaszt a nyakába, hogy előtte térdre kell esniök, az ő szájában úgy hangzott, mint önmagának kigúnyolása. Fegyveres erőnek az alkalmazása Tirol ellen akkoriban Frigyesnél erélyesebb személyiségnek sem lett volna tanácsos, mert egyrészt a svájczi szövetségesek részéről fenyegető veszély mindinkább növekedett, másrészt a franczia király, a ki Zsigmondot atyjával való korábbi alkudozások alapján lányának, Radegundának vőlegényeül tekinté, nagyszámú sereg élén a tiroliak követeléseit támogatta. Miután az alkudozások, a melyek Frigyes s egy tiroli követség között 1444. augusztus hóban Nürnbergben folytak, sikertelenek maradtak, a király Zsigmond tartományait nagyravágyó fivérének, Albrechtnek kielégítésére akarta felhasználni. 1444. augusztus 31-én négy évre átengedte neki az osztrák külső tartományok kormányát s egyúttal ugyanannyi időre Tirol uralkodását is, a melyet szép szerével vagy erővel kezére kellett volna kerítenie. Mindazonáltal a király az ország összes jövedelmeinek felét magának tartotta fenn, azok biztosítására pedig Innsbruck és Hall városoknak, továbbá az Inn völgyében levő só- és ezüstbányáknak és kilencz észak-tiroli várnak és kerületnek igazgatását. Sőt a tiroliak ellen Frigyes szeptember 11-én ifjabb Lajos bajor-ingolstadti herczeggel szövetséget is kötött, a kinek ezért megbocsátotta, hogy rosszul bánt ősz apjával, fogva

tartotta, s a királyi tanácsosi méltóságot adományozta neki.

Azonban ez a nekirugaszkodás erélyes politikához, a melynek ezúttal legkevésbbé volt helye, még sem volt tartós. Ismét alkudozásokat kezdtek, a melyek természetesen époly eredménytelenek maradtak, mint a korábbiak. Végre Frigyesnek meg kellett barátkoznia azzal a gondolattal, hogy gyámfiának ha nem is atyja valamennyi birtokait, de Tirolt átengedi. Csak Zsigmond függő helyzetét akarta még, a mennyire lehetett, a maga javára kihasználni és magának a herczeg személye és birtokai felett mindenkorra bizonyos fönhatóságot biztosítani. 1445. február havában Zsigmond kénytelen volt Frigyesnek Ausztriában több uradalmat átengedni, a melyeket atyjának 1439-ben Albrecht király elzálogosított volt, azon kívül meg kellett igérnie, hogy ha Tirolt valamikor megkapja, Frigyes királyt, a ki vele együtt „osztatlan örököse“ ez országnak, kívánságára mindig segíti, neki mindenben engedelmeskedik, beleegyezése nélkül fontosabb ügyet el nem intéz, végül jóvá kellett hagynia a külső tartományoknak Albrecht herczeg részére történt átengedését.

Egyébiránt még sokáig tartott, míg Zsigmond Tirolhoz tényleg hozzájutott s csak a rendek erélyes föllépésének, a kik között ez időtájt először említik a praelátusokat is, köszönhette, hogy Frigyes végre engedett. A szerződések szerint, melyeket Jakab bádeni és Albrecht brandenburgi őrgrófok, továbbá Henrik bajor-landshuti herczeg közbenjárására 1446. márczius végén és április elején Bécsben kötöttek, a legközelebbi hat éven át a Lipót-féle ág országai osztatlanok maradnak, mindazonáltal külön igazgatás

alatt álljanak. Frigyes kapja Belső-Ausztriát, Zsigmond Tirolt, továbbá az Arlbergtől s a Ferntől a Bódeni- és Wallenstädti-tóig terjedő területeket, Albrecht pedig a külső tartományok hátralevő részét. Azonban Zsigmondnak még jelentékeny fizetésekre is kellett magát köteleznie nagybátyai iránt: Frigyes iránt (30,000 arany s azonkívül évenként 2000 márka ezüst), mert mint a ház legöregebb tagjának és római királynak nagyobb segélyeszközökre van szüksége, Albrecht iránt (a legközelebbi hat éven át évenként 20,000 rajnai forint) osztályrészének csekélyebb jövedelme s a svájczi szövetségesekkel való háború miatt.

1450. márczius elején Albrecht valószinűleg pénzügyeinek ziláltsága s a nehézség miatt, hogy a Svájczban levő veszélyeztetett birtokokat megtartsa, Zsigmondnak évdíj ellenében nyolcz évre átengedte még a Thurgaut, az Öchtlandban levő Freiburgot, továbbá a sváb föld keleti részében fekvő birtokokat, úgy hogy már csak az Elzászt, a Breisgaut, a sváb földön levő hohenbergi grófságot és néhány kisebb birtokot tartott meg.[1] Albrecht azután, a kinek ép úgy mint nejének, pfalzi Mechtildnek, élénk érzéke volt a tudomány iránt, 1457-ben megalapította a Breisgauban a freiburgi egyetemet, a melylyel nevének maradandó emléket állított.

Ekképen Frigyes király kisérletei, hogy legalább a Lipót-féle ág országai között az egységet ismét helyreállítsa s hogy azokban a legfőbb kormányhatal-

[1] Több, kettőjük között kötött szerződést Chmel-nél: *Materialien* I, 2, 307. s kk. ll. 1455 őszén Zsigmond Albrecht herczegnek az 1450-ben átengedett sváb területek közül néhányat úgy látszik ismét visszaadott. Zeissberg az „Archiv für österr. Gesch." LVIII, 61. s k. l.

mat magának biztosítsa, teljesen meghiusultak. A szétdaraboltság nagyobb volt mint valaha. A czél, a melyre törekedett, mindenesetre dicséretre méltó volt, miután a Habsburgok között történt folytonos osztozkodások következtében hatalmuk és befolyásuk kifelé nagyon hanyatlott, országaik összefüggése meglazult, másrészt a rendek abbeli törekvése, hogy idegen tanácsosok befolyásától elzárkózzanak, mind nagyobbá lett. Ámde a legjobb törekvések is veszélyt hozhatnak, ha a talaj, a melybe ültetni akarják, nincs eléggé előkészítve befogadásukra. Akkoriban az összes állami erők konczentrálása szükségének tudata, sajnos, majd mindenütt eltünt: nemcsak Ausztriában, hanem egész Németországban a tartományi felosztás a közjog elismert alapelve volt; kétségbevonhatatlannak tartották, hogy egy fejedelmi ház mindegyik tagjának joga van külön területre. Nem egyszerre, erőszakkal vagy a kötött szerződések megsértésével, hanem csak természetes úton, a mellékágak kihalásával lehetett a fejedelmi territoriumok egységét ismét helyreállítani. Így hát Frigyes király sem érte el czélját. Törekvéseinek nem az osztrák tartományok egyesítése, hanem a fivérével és unokaöccsével való összeveszés volt a következménye, mely a jövőben még keserű gyümölcsöket hozott számára.

NEGYEDIK FEJEZET.

III. Frigyes viszonya az egyházhoz s a birodalomhoz uralkodásának első korszakában.

A szakadatlan viszályoknak, a melyekbe Frigyes részint fivéreivel, részint gyámsága alatt állott unokaöcséinek országaival bonyolódva volt, szükségképen bénítólag kellett hatniok birodalomfői tevékenységére, ha máskülönben olyan ember lett volna is, ki a birodalmi kormány gyeplőjét belátással és erővel tudja igazgatni.

Németországra nézve akkoriban a legfontosabb kérdés volt: vajjon milyen állást foglal el az uj király a IV. Jenő pápa s a baseli zsinat között támadt viszályban.[1]

A német választófejedelmek II. Albrecht megválasztása előtt 1438. márczius 17-én elhatározták, hogy a pápa s a baseli zsinat között semlegesek maradnak s hogy parancsot vagy birói döntést a két fél közül egyiktől sem fogadnak el. Ezt a határozatot azután Albrecht király is jóvá hagyta. Miután Németország közbenjárását

[1] A következőre nézve lsd. Chmel: *Geschichte K. Friedrichs IV.* (a II. kötet különböző helyein) czimű művén kívül különösen Voigt G.-től: *Enea Silvio de' Piccolomini als Papst Pius II.*, I. köt. és Pückert V.-től: *Die kurfürstliche Neutralität während des Baseler Conzils. 1438—1448.* Pastor: *Geschichte der Päpste* I, 251. s kk. ll. ezzel a fontos kérdéssel nagyon röviden bánt el.

mindkét párt és pedig a zsinat még határozottabban, mint a pápa elutasította, tehát a megegyezés messze távolban volt, legalább a zsinatnak az egyházi reformok terén való eddigi tevékenysége eredményeit akarták biztosítani. Francziaország példájára egy német birodalmi gyűlés a passaui és augsburgi püspököknek, mint a király képviselőinek jelenlétében 1439. márczius 26-án némi módosításokkal elfogadta a zsinati határozatokat, nevezetesen azokat, melyek az egyetemes tartományi és egyházmegyei zsinatok szabályszerű ismétlődésére, az egyházi tisztségekre való szabad kánoni választásokra s a megválasztottak előképzettségére, az annáták és egyéb sportulák eltörlésére, a pápához bizonyos esetekben való fölebbezések korlátozására stb.-re vonatkoznak, s ezzel a német egyháznak biztos és önállóbb állást, sok visszaélés ellen orvoslást s az olasz papok és pápai kegyeltek részéről való eddigi kizsákmányolás ellen védelmet szerzett. Most azonban arról volt szó, hogy ezeket a vívmányokat megtartsák s hogy a pápa elismerését is megszerezzék számukra.

Ehhez természetesen mindenek előtt egész Németországnak egyetértőnek kellett volna lenni. Ámde a legtöbb fejedelem és birodalmi város kezdettől fogva nem csatlakozott a választófejedelmek semlegességi nyilatkozatához, s a pápához vagy még többször a zsinathoz fordult, hogy egyházi tisztséget vagy privilegiumot, vagy kedvező birói határozatot nyerjen. Még a választófejedelmek sem léptek fel következetesen, legalább nem elég határozottan a semlegesség mellett. A bécsi egyetem, a mely akkoriban a tanulók számánál épúgy, mint több tanár tudományos jelentőségénél fogva kitünt, és melynek ta-

nárai között oly emberek voltak, mint Haselbachi Ebendorffer Tamás theologus és történetiró, és Gmundeni János, a hires csillagász és mathematikus, a baseli zsinattal s a tőle választott ellenpápával összeköttetésben maradt. A theológiai kar 1439 végén a salzburgi érsek kívánságára adott véleményében határozottan a semlegesség ellen s a zsinat mellett nyilatkozott, továbbá ennek joga mellett, hogy a pápát leteheti.[1] Az érsek azután ezt magatartásának zsinórmértékeül vette és papságával együtt V. Felixet ismerte el pápául. VI. Albrecht osztrák herczeg is ennek a pápának hódolt.

Egészen más állást foglalt el bátyja: Frigyes király. Megtagadta a német semlegesség elismerését, melyet a választófejedelmek megválasztása után kívántak tőle, de nem azért, mintha kész lett volna a baseli zsinat s az egyháznak tőle választott feje mellett nyilatkozni. Ettől gondosan óvakodott, noha Jenőt époly kevéssé ismerte el pápául. Törekvése hosszabb ideig oda irányult, hogy mindkét pártot egy harmadik zsinat egybehivására bírja s ennek a tervnek végre a választófejedelmeket is megnyerte. Azonban sem a pápa, sem a zsinat nem igen akartak tudni erről; sőt IV. Jenő mereven visszautasította azt. Németországban ez okból ismét nagy hajlandóság mutatkozott arra, hogy egyszerűen a baseli zsinathoz s annak pápájához csatlakozzanak. A király nagynehezen megakadályozta ezt a lépést és kivitte a semlegesség további fenmaradását. De mivel senkisem gondolt

[1] Kink I, 163. s k. l. Aschbach: *Gesch. der Wiener Universität im ersten Jahrhundert ihres Bestehens* 274. s k. l. és Gmundeni Jánosról 455. s kk. ll., Ebendorffer-ről 493. s kk. ll.

Rómától független nemzeti egyház alapitására, a semlegesség csak eszköz lehetett az egyházi unió helyreállitására, de nem önczél, s igy végre mégis el kellett magukat határozniok. Józan politikus a IV. Jenő pápától való elszakadás mellett sem nyilatkozhatott, mivel a zsinat, mióta többé nem az egyház reformját, hanem a pápa ellen való küzdelmet tekintette főfeladatául, a legtöbb országban minden tekintélyét elvesztette. Ily módon végül IV. Jenő pápa elismerése látszott az egyetlen útnak, mely az egyházi labyrinthusból kivezethet és Frigyes király mindinkább hajlott is erre a lépésre. Nem is igen lehet rossz néven venni tőle, hogy a római pápához való áttérését lehetőleg drágán akarta eladni. A többi fejedelem sem vezettette magát vallási meggyőződéstől, hanem csak a maga érdekeit nézte, a hogy általában abban az időben a puszta önzés volt a tettek tulajdonképi rugója kicsinynél, nagynál, papoknál és világiaknál egyaránt. Mindazonáltal sajnálni lehet, hogy Frigyes nem Németország, hanem csak a maga és háza érdekét tartotta szem előtt, hogy csak azokat az előnyöket akarta a maga részére biztositani, a melyeket neki IV. Jenő pápa áttéréséért a legnagyobb bőkezűséggel megadni volt hajlandó.

Mihelyt a pápa rájött arra, hogy a király addigi magatartásában ingadozóvá lett, 1445. április havában a rota auditorát, Carvajalt, egy kitünő jogászt és szeplőtlen jellemet, állitólag a béke helyreállitása végett Magyarországba, valójában pedig a római király udvarába küldötte, hogy őt a maga pártjára vonja. A pápai követet támogatta Frigyes kanczellárja: Schlick Gáspár, a kit Jenő azzal nyert meg, hogy fivérének 1443 végén a megüresedett freisingi

püspökséget adományozta, továbbá Piccolomini Aeneas Sylvius, egy előkelő, de elszegényedett sienai család sarjadéka, a ki, miután szorgalmasan foglalkozott humanisztikai tanulmányokkal, mint egyik pápaellenes biboros iródeákja Baselbe jött, ott Felix ellenpápa titkárja, végre pedig a birodalmi kanczelláriában titkár lett s a mellett mindig csak anyagi helyzetének javítására, jövedelmező egyházi javadalmak megkaparítására törekedett, a nélkül, hogy papi pályára lépett volna. A művelt humanista belsejében a pápa s a zsinat között folyt küzdelemmel szemben közönyösen viselkedett. „Mindnyájunknak az a vallása", írja 1443. deczember végén Schlick birodalmi kanczellárnak, „a mely fejedelmeinké. Ha ők bálványokat imádnának, mi is azokat imádnók, ha a világi hatalom arra kényszeritene bennünket".[1] Miután eddig nem volt vallásos meggyőződése, azt nem is kellett elhagynia, mikor érdekében levőnek találta, hogy végre IV. Jenőhöz álljon. Hosszas alkudozások után Carvajal a királylyal megegyezésre jutott a föltételekre nézve, a melyek mellett kész volt IV. Jenőt pápául elismerni. Bármily nagyok voltak is ezek a követelések, a pápa helyén valónak találta, hogy azokat 1446. február elején jóvá hagyja. Megengedte a királynak, hogy tekintélyének növelése és hű szolgáinak megjutalmazása végett örökös tartományaiban székes- és társas káptalanokban száz javadalmat adományozhasson, továbbá élete fogytáig azt a jogot adta neki, hogy a trienti, brixeni, churi, gurki, továbbá az Isztriában levő trieszti és pibeni vagy pedenai püspökségek megüresedése esetében a pápai széknek

[1] Aeneas Sylvius: *Epist.*, baseli kiadás, 54. sz.

azokra alkalmas egyéneket hozzon javaslatba, a mi Tirolhoz s a Keleti-Svájczhoz, valamint Velenczéhez való állása tekintetében fontos volt, s végül neki és utódainak azt a kiváltságot adta, hogy a pápának az örökös tartományaikban levő kolostorok megvizsgálására alkalmas embereket ajánljon, miáltal az osztrák fejedelmek hatalma, mint a tartományok uraié, szintén jelentékenyen nagyobbodott. A pápa továbbá megigérte a királynak a császári koronát. Ha nem jöhetne Rómába, Veronában, Paduában vagy Trevisóban teszi a fejére, és engedélyt adott neki, hogy költségeinek födözésére az érseki és püspöki egyházaknál levő összes javadalmaktól s a németországi kolostoroktól tizedet szedjen. Ő maga is 100,000 rajnai aranyforinttal hozzá fog járulni, a melyeket azonban csak két évvel azután kell kifizetnie, hogy Frigyes a pápa javára nyilatkozott s a német egyház az engedelmességre visszatért.[1] Sőt utóbb ezt az összeget állitólag 221,000 aranyra emelték, a melyekből egy részt Jenő utódainak kellett volna megfizetni.[2]

Frigyes Jenő érdekében természetesen nem mert nyiltan föllépni, mielőtt a német fejedelmeket és főpapokat nem sikerült pártjára vonnia. A pápa ezt a czélt szigorúsággal vélte elérhetni, azért a kölni és trieri érsekeket, kik az utóbbi időben a leghatározattabban léptek föl elismerése ellen, mint eretnekeket és schismatikusokat méltóságaiktól megfosztotta. A dolog azonban nem ment oly könnyen. A letett érsekek a többi választófejedelmeknél támogatásra talál-

[1] Valamennyi bulla Chmel-nél: *Materialien* I, 2, 188. s kk. ll.

[2] Heimburg Gergely levele szerint Voigt G.-nél I, 446. V. ö. azonban Pückert i. m. 249. l. 2. jegyz.

tak, mert a frankfurti választói gyűlésen 1446. márczius 21-én e testület valamennyi tagja kölcsönös segítségre kötelezte magát s egyúttal Jenő elismerésének föltételeiül több követeléssel lépett föl, nevezetesen a baseli zsinat legfontosabb dekrétumai jóváhagyásának követelésével. Ennélfogva megint csak az alkudozások útjára kellett lépni, a mely alkalommal Aeneas Sylvius, mint a király képviselője, továbbá Brandenburgi Albrecht, a választófejedelem fivére, a pápa ügyében kiváló érdemeket szereztek maguknak. Félengedményekkel, a melyeknek jelentékeny voltát valamely kikötés közbeszurásával ismét megszüntették, sikerült a választók gyülését megbontani s az egyes fejedelmeknek tett engedményekkel egyiket a másik után a Jenő ellen való oppozicziótól elvonni. Már 1447. február 7-én Aeneas Sylviusszal, mint a király követével együtt több német fejedelem meghatalmazottjai a pápának szintén engedelmességet fogadtak. Mikor aztán IV. Jenő pápa február 23-án meghalt, és helyébe a közbecsülésben álló Parentucelli biborost, a művészetek és tudományok barátját emelték V. Miklós néven Szent Péter székébe, csakhamar az utolsó német fejedelmek is hozzája pártoltak. Aeneas Sylvius érdemei jutalmául a trieszti püspökséget kapta, miután végre rászánta magát arra, hogy papi pályára lépjen. Február 17-én azután Frigyes király, mint Németország képviselője, a pápai követtel, Carvajal biborossal megkötötte a bécsi konkordátumot, minek következtében a baseli zsinat reformhatározatait, még azokat is, melyeket a német birodalmi gyűlés már 1439-ben elfogadott, elvetették és nagyobbrészt ismét elismerték a jogokat, melyeket a pápák az egyházi tisztségek betöltésére, az annáták szedésére stb.-re nézve gyakoroltak.

A zsinatnak 1448. julius havában Lausanneba kellett költöznie, mert Frigyes a polgárokat birodalmi átokkal fenyegette, és 1449. április havában feloszlott, miután maga is V. Miklóst pápává választotta.

Így tehát Frigyes magatartása következtében az egyházi szakadást megszüntették, de sajnos vele együtt a reformokat is, a melyekre az utolsó zsinatok törekedtek és részben már el is határoztak volt. Miután most a pápák is maguktól semmit sem tettek, hogy javítások behozatalával és némely leggyűlöltebb követelések önkéntes mellőzésével a népek elégedetlenségét enyhítsék, ellenkezőleg még a korlátokat sem respektálták, a melyeket maguk segitettek felállítani, s a konkordátumok határozatain magukat túltették, ennélfogva különösen Németországban, melyet a kuria leginkább kihasznált, mindinkább az a nézet kapott lábra, hogy szép szerivel a nyomás s a visszaélések mellőzése többé el nem érhető.[1] De ha ily pesszimisztikus hangulat egyszer a mélyebb rétegeket is megragadja, mindig tartani lehet attól, hogy végre is erővel tör utat magának és forradalmat idéz elő.

Politikai tekintetben Frigyes mint német király jóformán semmit sem tett. Már az is jellemző volt, hogy megválasztása után több mint két év eltelt, mig elhatározta magát arra, hogy magát királylyá koronáztassa. 1444-től kezdve azután huszonhét esztendeig, vagyis 1471-ig, Ausztriából többé sohasem jött a birodalomba. A politikai reformmozgalom, mely Zsigmond alatt megkezdődött s a melynek különösen a közbéke biztosítására jobb intézkedések behoza-

[1] Gebhard B.: *Die Gravamina d. deutschen Nation gegen den röm. Hof* (Boroszló, 1884.).

tala volt a czélja, alatta egészen elaludt, noha tervekben és hazafias frázisokban ebben a korban sem volt hiány. Frigyes sokkal flegmatikusabb természet volt és sokkal inkább volt ellensége minden ujításnak, hogysem mélyreható reformokra törekedett, vagy épen, hogy ezeket esetleg megvalósítani igyekezett volna, ellenére azoknak, a kiknek érdekeit veszélyeztették. A németországi eseményeket, a számtalan heves harczot a fejedelmek s a birodalmi városok, valamint a különböző fejedelmi házak között nem nézte közönynyel, de tétlenül, és megelégedett követek és rendeletek küldésével, a melyekkel azonban mindenki csak annyiban törődött, a mennyiben érdeke meg kivánta.

Frigyes is kizárólag dinasztikus politikát követett, a melynek csak a Habsburg-ház hatalmának és birtokainak gyarapítása volt a czélja. Ez okból a IV. Rudolf alatt hamisított osztrák házi privilegiumoknak is, a melyeknek eredetét akkoriban bizonyára már nem tudták, államjogi érvényt szerzett. Miután ezek hosszabb ideig eltűntek, a XV. század elején ismét előkerültek. Kétségtelenül ezek alapján vette fel ismét Ernő stájer herczeg 1414-ben a főherczegi czímet; ugyanakkor V. Albrecht másolatot készittetett rólok. 1453. január 6-án III. Frigyes mint császár megerősítette azokat, miután előbb a választófejedelmek beleegyezését kikérte, és ugyanakkor családja ama tagjainak, a kik Stiriát, Karinthiát és Krajnát bírják, a főherczegi czímet adományozta. A feszült viszony miatt, a melyben unokaöcséihez, tiroli Zsigmondhoz és László királyhoz állott, ezektől a főherczegi czímet megtagadta. Ez időtől kezdve ezek az eredetileg hamisított kiváltságlevelek kétségbe nem vont érvényes-

ségűek s a német közjog alkotórészei. Az osztrák tartományok ennek következtében majdnem teljesen felszabadultak a birodalmi hatalom s a Németország iránt való kötelezettségek alól és önálló állammá lettek az államban. Ez azonban tényleg nem volt oly nagy jelentőségű, mert ez időtől kezdve az osztrák herczeg egyúttal mindig a német császári méltóságot is viselte, úgy hogy a Habsburg-birtokok segédeszközei utóvégre is a birodalom fejének váltak hasznára.

ÖTÖDIK FEJEZET.

III. Frigyes viszályai Utószülött László gyámsága miatt.

III. Frigyesnek viszályai a tiroliakkal a Zsigmond fölött való gyámság miatt alig közeledtek befejezésükhöz, midőn komoly viszályokba keveredett amaz államok rendjeivel, a melyekre gyámfiának, Utószülött Lászlónak voltak igényei. Hisz kezdettől fogva csak az osztrákok ismerték el II. Albrecht utószülött fiának a jogait és Frigyes gyámságát vonakodás, ha nem is föltételek nélkül, míg a magyarok többsége a lengyel Ulászlót hívta meg a trónra s a csehek is kezdetben a szabad királyválasztás jogát követelték és utóbb Lászlót csak akkor akarták elismerni királyul, ha országukba hozzák.

Magyarországon végre a várnai katasztrófa a dolgoknak más fordulatot adott. Egy 1445. április utolsó napjaiban Pesten megnyilt országgyűlésen május 7-én elhatározták, hogy ha a némelyek részéről még életben levőnek tartott Ulászló május 30-ig vissza nem jön, vagy ha a Lengyelországba küldendő követek életben létéről biztos hírt nem hoznak, Lászlót ismerik el urokul; de csak azzal a föltétellel, ha a római király a koronával együtt kiadja. Egyelőre az ország békéjének biztosítása végett némely intézkedéseket határoztak el s e czélból az ország különböző részei számára hét kapitányt neveztek ki, a

kiknek soraiban Hunyadi Jánoson és Ujlaki Miklóson kívül Giskra Jánost is találjuk.[1]

A követség küldését Frigyes királyhoz végre nem lehetett tovább halasztani, mert ez, haragra lobbanva a Kőszeg lakosainak szomszédos várai ellen intézett rabló támadásai miatt, julius dereka táján ezt a várost sereggel megtámadta, több szomszédos várral együtt elfoglalta s a rablók közül nyolczvanat kivégeztetett. 1445. augusztus 17-én[2] Dénes az esztergomi biboros-érsek, továbbá Garai Miklós bán és más főurak nagyszámú kiserettel, szeptember 30-án különös meghivás következtében Ujlaki Miklós is 400 lóval Frigyeshez Bécsbe jöttek. Ez a büszke főúr le sem szállt a lováról, mikor a római király a város kapujáig eléje jött. Giskra is megjelent, de a magyar főurak bizalmatlan-

[1] Teleki I, 456. s kk. ll., Szalay III, 85. s kk ll. és Fessler-Klein II, 495. s kk. ll., kik azonban a forrásokban levő támaszpont nélkül itt is Hunyadit tekintik vezérlő egyéniségül és Aeneas Sylvius egyik későbbi leveléből *(Ep.*, baseli kiadás, 78. sz.), melyet az esztergomi érsekhez intézett s a melyben egy hazai főúr trónra emelése vagy a köztársaság behozatala ellen szóló okokat akadémikus módon tárgyalja, bizonyára helytelenül azt következtetik, hogy némelyek csakugyan ezt akarták. Erre, valamint a Frigyes királylyal folytatott következő alkudozásokra nézve a már Teleki-től, Szalay-tól és Fessler-Kleintól felhasznált forrásokon kívül különösen Aen. Sylv. 81. számú levele, továbbá ugyanannak Voigt G.-től az „Archiv f. Österr. Gesch." XVI, 362. s kk. ll. kiadott levelei (138. 141. 142. 146. 149. 150. 153—155) egybevetendők. Lsd. még Knauz-tól: *Az országos tanács és országgyülések története 1445—1452*, 18. s kk. ll.

[2] A szintén jelenlevő pozsonyi követnek augusztus 20-án kelt levele szerint, Knauz-nál i. m. 32. l., ki a dátumot helytelenül akarja megváltoztatni. Augusztus 18-án egy frankfurti is a magyar követeket 800 lóval Bécsben találta. Janssen: *Reichscorrespondenz* II, 87.

sággal viseltettek iránta és tanácskozásaikból később kizárták.

Frigyes eleinte tudni sem akart arról, hogy a magyarok követeléseit teljesítse. László választását fölöslegesnek mondta, miután Magyarországot atyjától és anyjától örökölte, szintúgy a koronázást, miután ez már megtörtént. Csak abban az esetben akarta végre az ujabb koronázást megengedni, de fölkenés nélkül, ha a magyarok határozottan kijelentik, hogy ezzel az első koronázásból származó jogok csorbát nem szenvednek, s hogyha elegendő kezességet nyujtanak neki, hogy Lászlót a koronával együtt ismét kezébe adják. Valóban Frigyesnek kötelessége volt, hogy gyámfiának jogait ne veszélyeztesse azzal, hogy Magyarországon a választást s nem az örökösödés-jogot tekintette döntőnek. Talán azért sem lehet neki szemrehányást tenni, hogy László nevelését maga akarta a kezében tartani. Mert nemcsak mint legközelebbi rokon s mint a Habsburg-ház legidősebb tagja volt törvényes gyám, a kit ilyen gyanánt a herczeg atyja és anyja is határozottan elismert, hanem tárgyi okok is szólottak e mellett. Miként a magyarok, úgy a csehek is azt követelték, hogy Lászlót országukba hozzák s az ő szellemökben neveljék. Az egyik fél kivánságainak teljesítése a többieket sértette volna, a magyarok szellemében való egyoldalú nevelés pedig többi országaitól idegenitette volna el őt. Mindazonáltal Frigyes kész volt a fiút magyar területen, Pozsonyban hagyni, ha az ottani várat neki átadják. Az alkudozások végre meghiusultak, különösen azért, mert a magyarok a római királynak László kiadásáért eskün és pecsétes okleveleken kivül más kezességet nem akartak adni, Frigyes pedig

ezzel meg nem elégedett.[1] Miután a mélyen gyökerező kölcsönös bizalmatlanságot nem birták leküzdeni, a magyar követek októberben elutaztak a nélkül, hogy valamit végeztek volna.

A magyaroknál most fölmerült a kérdés: vajjon megmaradjanak-e a május 7-iki határozat mellett s a kiskorú László helyett kormányzóságot állitsanak-e fel, avagy más királyt válaszszanak? Mindegyik esetben a legkiválóbb főurak megkisérelhették nagyravágyásuk kielégitését. Ujlaki Miklós erdélyi vajda, a ki már Bécsből való elutazása alkalmával nyiltan kijelenté, hogy nem tudja, vajjon László lesz-e a király, mindenek előtt uj királyválasztást igyekezett kierőszakolni. Mikor látta, hogy az ország jelenlegi hangulata mellett László mellőzésére gondolni sem lehet, megegyezett Hunyadival a főhatalom megosztásán. Mindketten azután titokban Frigyes királynak azt az ajánlatot tették, hogy gyámfiának jogait megvédik, ha párthiveinél közbenjár, hogy őket kormányzókul elismerjék s hogy a tisztségek osztogatását rájok ruházzák. Az országgyűlés, a mely 1446. pünkösd táján Pest közelében, a Rákos mezején összegyűlt, megmaradt a korábbi határozat mellett, hogy Lászlót ismerik el királyul, azonban junius 5-én László kiadásáig kormányzóvá választotta Hunyadi Jánost, a kinek népszerűségét a várnai vereség meg nem ingatta. Csakhogy hatalmát az igazságszolgáltatásra s a pénzügyi igazgatásra, valamint a püspökségek betöl-

[1] Palacky IV, 1, 142. Schlick kanczellárnak október 8-án kelt levele szerint. A Frigyes király nevében a magyar követeknek adott válaszokat hiteles alakban közli Teleki: *Hunyadiak kora* X, 173—179. ll.

tésére s a koronára szállott jószágok eladományozására nézve jelentékenyen korlátozták.[1]

A magyarok még egy kisérletet tettek, hogy a római királytól királyuk kiszolgáltatását s azoknak a városok kiadását követeljék, a melyeket Magyarországon részint zálogul, részint fegyveres erővel hatalmába kerített. Minthogy az alkudozásoknak ezúttal sem volt sikerök és Frigyes megmaradt a maga joga mellett, Hunyadi 1446. november végén betört Ausztriába és Német-Ujhelyig meg Bécsig az összes nyilt helységeket elhamvasztotta. Noha Frigyest az osztrákok nem támogatták, s ezért az ország pusztitását tétlenül kellett néznie, követeléseihez még most is szivósan ragaszkodott. Kitartását valóban siker koronázta. Hunyadi deczember hóban ismét kivonult Ausztriából és miután általában bizonyára kevésbbé törődött a kiskorú király kiadásával, mint saját uralmának a biztositásával, ezentúl Frigyes ellen többé nem tett ellenséges lépéseket. Ujból alkudozásokra került a dolog először Carvajal pápai követ közbenjárásával Budán, majd Czillei Frigyesével Regedén. Itt a magyar követek 1447. junius 1-én két évi fegyverszünetet kötöttek, mely a főkérdést: László királynak s a magyar koronának kiadását nem is érintette és Frigyes, valamint öccse, Albrecht birtokában hagyta Sopront, Kőszeget, Kismartont és mindazokat a váro-

[1] Erre, valamint a III. Frigyes királyhoz való következő viszonyokra nézve Teleki I, 507. s kk. ll. és II, 6. s kk. ll., továbbá Szalay L. III, 97. s kk. ll. és Fessler-Klein II, 500. s kk. ll. a bizonyítékokat teljesen összegyűjtötték. V. ö. még Chmel-től: *Gesch. K. Friedrichs IV.* II, 315. s kk. ll. 563. s kk. ll. 575. s kk. ll.

sokat és helységeket, a melyeket Magyarország nyugati részében hatalmokban tartottak; csak Győrt kellett Frigyesnek kiadnia a városért fizetett háromezer arany visszatérítése ellenében.

Hunyadi János főczélja volt a törökök ellen való harcz, azonban ezt nem folytathatta oly nyomatékosan mint szerette volna, mert magában Magyarországban számos ellensége volt. A főurak közül sokan irigykedtek reá, Brandeisi Giskra pedig határozott ellensége volt. Mint „László király főkapitánya“ [1] még mindig tulajdonképi ura volt Felső-Magyarországnak, melyet a városok és várak megszállásával és megerősített táborokkal féken tartott. Az ottani városok polgárainak különböző czímeken jelentékeny összegeket kellett neki fizetniök, a parasztokat ő és alvezérei súlyos adókkal terhelték. Hunyadi ennélfogva 1449-ben háborúra határozta el magát a rettegett zsoldos vezér és „huszita“ ellen, azonban lényeges sikert nem arathatott. Deczember 4-én tehát Giskrával Körmöczbányán [2] nyolcz hónapi fegyverszünetre lépett, a melyet utóbb meghosszabbítottak. E szerint a fegyverszünet, illetőleg a béke addig tart, míg László király átveszi a kormányt, vagy korai halála

[1] „Domini Ladislai, Hungarie etc. regis capitaneus generalis“-nak nevezi magát 1450. és 1451-iki oklevelekben, Teleki-nél X, 256. 297.

[2] Egy békeszerződés (körmöczbányai) 1452-ből a „Tört. Tár“ 1884. évfolyamában. Dlugosz XIII, 51. s k. l., Aeneas Sylvius levele Carvajalhoz 1449. november 13-áról az „Archiv für österr. Gesch.“ XVI, 395. l. V. ö. Zeissberg-től: *Poln. Geschichtschreibung*, 209. s kk. ll., a ki azonban egy Giskra és László király más hivei részéről 1444. november 30-án két évre kötött fegyverszünetről szóló oklevelet az „Archiv für österr. Gesch.“ XXXIX, 196. l. e helyütt idéz.

esetében: mig uj királyt nem választanak. Mindaddig Giskra nemcsak megtartja Felső-Magyarországot, hanem azonkivül Hunyaditól jelentékeny összeg pénzt is kap, a melynek hátralékos részét, 10,600 aranyat, a magyar rendek azután magukra vállalták.[1] Hunyadi Giskránák továbbá megigérte, hogy özvegy nővérét hozzáadja. Azonban épen ez adott okot a háború ujabb kitörésére. Ugyanis mikor hire ment, hogy Hunyadi a lakodalom alkalmával Giskrát és övéit meg akarja öletni, Giskra fegyvert fogott és megszállotta Szent István-kolostort Losoncz közelében. Hunyadi ezt nagy erővel megtámadta, de 1451. szeptember 7-én Giskrától túlnyomó serege ellenére, állitólag árulás miatt, teljes vereséget szenvedett. Mikor az alföldről gyakorlott csapatokat rendelt magához, Giskrával szemben ugyan túlsúlyban maradt s tőle több várat elfoglalt, de döntő csapást nem mérhetett reá.[2] Az oláh eredetű kormányzó mellett a cseh hadvezér továbbra is önálló állást foglalt el.

Ily körülmények között Hunyadi legalább a külső hatalmak részéről akart nyugalmat biztositani magának és kormányzói állásának lehetőleg szilárd jogi alapot teremteni. 1450. október 22-én Pozsonyban Frigyes királylyal szerződést kötött, a mely szerint megigérte, hogy László királyt tizennyolczadik évének betöltéseig vagyis 1458. februárig Frigyes kezében hagyja, s hogy addig sem maga nem fogja hábor-

[1] Az oklevelek Katoná-nál, XIII, 796. s kk. ll. Teleki-nél X, 256. l. V. ö. Teleki-t II, 151. s kk. ll. Szalay-t III, 129. Fessler-Klein-t II, 520.

[2] Dlugosz XIII, 81. Thuróczi, 48. fej. Ebendorffer Pez-nél: *SS.* II, 863. s k. l. A Losoncz mellett vivott harczra nézve lsd. még Michel Beheim költeményét a „Quellen und Forsch." 46. s kk. ll.

gatni Frigyest, sem háborgattatni nem engedi mindazoknak a városoknak és váraknak birtokában, a melyeket ő és övéi Magyarországon elfoglaltak. Viszont Frigyes beleegyezett, hogy Hunyadi ez idő alatt Magyarországon kormányzó maradjon, mindazok ellen, a kik ebben gátolni akarnák, segítséget igért és megfogadta, hogy Lászlót tizennyolczadik évének betöltése után sem bocsátja el gyámságából, míg arról előbb nem értesítette, s hogy azután Lászlónál tanácsával és segítségével támogatni fogja.[1]

Egészen hasonló lefolyásuk volt az eseményeknek Csehországban.[2]

A csehek királyukat Frigyestől époly kevéssé kaphatták meg, mint a magyarok, noha mindent elkövettek és azzal fenyegetőztek, hogy mást választanak. Egyébiránt ez nem lett volna oly könnyű dolog, mert nem értettek egyet s mert a bajor herczeg és Frigyes király ajánlatukat visszautasították. Ez idő alatt a nagytehetségű, ügyes és tevékeny Podjebrád György befolyását mindinkább növelte, úgy hogy végül azt hitte, hogy államcsinynyel a hatalmat magához ragadhatja.

Álürügyek alatt hívei segítségével jelentékeny sereget gyűjtött össze, 1448. szeptember 2-áról 3-ára virradó éjjel elfoglalta Prága városát, megbuktatta az ottani kormányt, a fővárnagyot, Neuhaus Meinhardot elfogta, a ki utóbb öt hónapi fogság után 1449. február hóban meghalt, és Prágában a huszitizmust tel-

[1] Kurz: *Österreich unter K. Friedrich IV.* I, 258.

[2] Palacky: *Gesch. von Böhmen* IV, 1, 192. s kk. ll. s ugyanattól: *Urkundliche Beiträge zur Gesch. Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad (1450—1471)* a „F. R. Austr. Dipl." XX. köt.

jes diadalra segité. Noha az utraquisták mindig a kompaktátákra hivatkoztak, s ezek ugyan megengedték nekik a kelyhet, de nem biztositották számukra az egyeduralmat, mégis Prágából mindazokat elűzték most, kik a visszatért Rokycanát nem ismerték el érsekül, nevezetesen a katholikus káptalant s a német magistereket és tanulókat, kik az utóbbi időben ismét nagyobb számmal jöttek Prágába.

Mikor a főváros György hatalmában volt, arra törekedett, hogy az egész ország kormányát kezére keritse. Sokáig nem érte el czélját, mert nemcsak nyilt ellenségei: Rosenberg Ulrik és Neuhaus Meinhard fia, valamint barátjaik s az egykori táboriták szálltak szembe vele, hanem sokan eddigi hivei közül sem akarták megengedni, hogy túlhatalmassá legyen. Frigyes királyt ismételve akarták rábirni gyámfiának kiadására, a nélkül persze, hogy szivósságával szemben valamit elértek volna. Mikép Hunyadival, úgy Podjebráddal is Frigyes oly egyességre lépett, a mely mindkettőjük előnyére szolgált. Hogy végre békesség legyen, 1451. október havában Csehország kormányát további intézkedésig maga ruházta reá, a miért Podjebrád sem követelte többé az ifjú László kiadását. 1452. április 27-én aztán a cseh rendek Györgyöt szintén megválasztották a királyság kormányzójává, s az urak, lovagok meg a városok képviselőiből tizenegy tagú tanácsot adtak melléje, hogy azzal kormányozzon. Csakhamar sikerült neki az utolsókat is, a kik még ellent állottak, t. i. a Rosenberg-Neuhaus-féle párt maradványait s a táboritákat hatalmának elismerésére kényszeriteni, s végre az országnak a régóta nélkülözött békét és anyagi jóléte helyreállításának föltételeit megszerezni.

De ép ez időben, mikor Frigyes László két legkiválóbb országának vezérembereivel végre megegyezett, Ausztriában mozgalom készült, a mely katasztrófára vezetett.

III. Frigyes király gyámsági uralkodásának kora [1] a legszomorúbb korszakok közé tartozik, melyeket az osztrák herczegség átélt. Nemcsak a legélénkebben érezték, hogy az erős kéz megbénult, mely a féktelen nemeseket s a rabolni vágyó szomszédokat a határon féken tartotta: Ausztria annak a nagyhatalmi állásnak következményeitől is szenvedett, a melyet II. Albrecht egy ideig elfoglalt. Hogy a magyar koronázás kellő fénynyel megtörténjék, továbbá a Csehországért való háborúra s a törökök ellen való készületekre jelentékeny kiadásokra volt szükség, úgy hogy Albrecht kincstartója vagy pénzügyminisztere, Eizinger Ulrik, az 1437 tavaszától 1440 tavaszáig terjedő három évre 12,125 font fillérből vagyis körülbelül 14,000 aranyból álló deficzitet mutatott ki.[2] Azonkívül nemcsak jelentékeny kölcsönöket vettek föl,[3] hanem sokan a zsoldos vezérek közül sem voltak kifizetve. Ezeknek a hátralékoknak a födözése Frigyesre, mint Albrecht fiának gyámjára nézve valóban nem volt könnyű dolog, miután Magyarország

[1] Erre nézve lsd. Chmel-től: *Gesch. K. Friedrichs IV.*, II, 30—36. 84—89. 105—109. 115—137. 215. 252—258. 330—333. 572—598., a ki főleg okleveles anyagra támaszkodik. V. ö. Ebendorffer-t Pez-nél II, 858. s kk. ll.

[2] Chmel: *Materialien* I, 2, 91. Egy aranyforintot (Gulden) 1440-ben 6 silling és 20 fillérbe (= 200 fillér), 1441-ben 7 sillingbe (= 210 fillér) számítanak. Lichnowsky VI, 45. és 276. sz. reg.

[3] Így Schlick Gáspár kanczellártól 20,000 aranyat és 12,000 aranyat Schaunberg János gróf kezessége mellett. Kollár: *Analecta* II, 878. Chmel: *Materialien* I, 2, 178.

és Csehország, a melyek Lászlót nem ismerték el királyul, semmitsem fizettek, sőt még az ottani ellenfelek legyőzéséhez szükséges eszközöket is elő kellett teremteni, s a többi Habsburg-országok rendjei olyan dolgokra, a melyek őket közvetlenül nem érintették, pénzt nem engedélyeztek, Ausztria bevételei pedig mégsem voltak oly nagyok, hogy a fölöslegből Albrecht király adósságait fizethették volna. Mikor a zsoldos vezérek követeléseit nem elégitették ki, fegyvert fogtak és rablással s a polgárok meg a parasztok kifosztásával akartak pénzükhöz jutni. Eizinger Ulrik százötven más hitelezővel 1441. május havában a királynak szintén hadat üzent. Végre Frigyes az osztrák rendek sürgetésére előlegezte a pénzt a zsoldos vezérek kielégítésére. Noha közülök többen kénytelenek voltak beleegyezni követeléseiknek jelentékeny leszállitásába, mégis a pénzösszeg, a melyet Frigyes kifizetett vagy kifizetni igért, legalább 48,000 aranyra rugott.[1] Ezt az összeget annál bajosabban lehetett előteremteni, mert az osztrák tartománygyűlés rendkivüli adót épen nem szavazott meg, miután az egyes rendek sohasem tudtak megegyezni az adókulcsra nézve, s a nemesek azt követelték, hogy alattvalóik kevesebb adót fizessenek, mint a praelátusokéi s mint a polgárok birtokai.

Sajnos, az erőszakosságok a zsoldos vezérek kielégítésével sem szüntek meg. Sokan közülök kényelmesnek találták, hogy minden fáradság nélkül, a polgárok és parasztok rovására kellemes életet élje-

[1] Lichnowsky VI, 45. 158. 247—250. 254—257. 263. 275—278. 288. 345. 350. 351. 379. 417—422. 441. 442. 471. 476—478. 575. 608. számú regeszták.

nek. Liptói és Szentmiklósi Pongrácz, ki a Vág és Morva közt elterülő vidék nagy részét Szakolcza és Holics városokkal együtt hatalmába kerítette s ott önálló fejedelemként viselkedett, néhány pontot Ausztriában is elfoglalt, különböző helyeken felütötte megerősített táborait és embereivel, Csehország, Lengyelország, Magyarország és Németország harczra meg rablásra vágyó lakosságának aljával az egész vidéket a Thayától a Dunáig s a Morvától Kremsig és Zwettlig iszonyúan sanyargatta. Példáját nemcsak morva és cseh, hanem osztrák nemesek is követték, úgy hogy a parasztok a rablók nyomása alatt tönkre mentek, a kereskedés megzavartatott s úgyszólván csak úgy volt űzhető, hogy nagy adókat fizettek a bandák vezéreinek. Igaz, hogy néha egy-egy rablóvárat elfoglaltak és védőit felakasztották. Azonban ezek csak ideig-óráig ható szerek valának, míg el nem határozták magukat arra, hogy nagyobb haderő kiállításával Pongrácz rabló-államát megsemmisítik. Csak 1450-ben került rá a sor, hogy hadjáratot indítsanak ellene. Czillei Ulrik, a kit Frigyes a csapatok élére állított, Ausztriában több sánczot elfoglalt, majd átkelt a Morva folyón, elfoglalta Szakolczát, és Pongráczot annyira szorongatta, hogy Hunyadi János karjaiba vetette magát, ki azután kezességet vállalt az iránt, hogy Magyarországból Ausztriába többé nem törnek be.[1]

Noha az osztrák rendek nem sokkal kevésbbé voltak okai annak, mint Frigyes király, hogy ily sokáig tartott az országnak ez a sanyargatása, mégis

[1] Chmel: *Geschichte K. Friedrichs IV.* II, 591. s kk. ll. V. ö. még a *Czillii krónikát* („Cillier Chronik“), 91. s k. l.

érthető, hogy első sorban neki, mint az ország kormányzójának tulajdonították. Hiszen Frigyes Ausztriában sohasem volt népszerű, mert személyisége nem volt olyan, hogy alattvalói szeretetét megnyerje, s mert a legtöbb osztrák nemest háttérbe szorította stájer kegyeltjei: a büszke Ungnad János kincstartó, Neiperg János udvarmester és Zebinger Walter marsal mellett. Az is kellemetlen benyomást tett, hogy a király rendesen Gráczban vagy Németujhelyen székelt, a melyet abban az időben nem tekintettek Ausztriához tartozónak. Miután Frigyes ezzel az országgal keveset látszott törődni s a bizonytalanság, a rossz pénz stb. miatt tett panaszokon nem segített, természetes, hogy mindenki szemét az ország törvényes örökösére vetette, s azt hitték: hogy külön kormány minden bajon segíthet. Már 1447. február elején egy Korneuburgban tartott tartományi gyűlés azzal a követeléssel járult a király elé, hogy Lászlót örökös országába és fővárába, Bécsbe hozzák, s hogy a rendek tanácsa szerint adjanak embereket melléje, a mit Frigyes az osztrákoktól természetesen épúgy megtagadott, mint a magyaroktól és csehektől. A növekvő elégületlenség mellett csak egy tekintélyes és befolyásos embernek kezébe kellett venni a vezetést, hogy a kormányzó ellen Ausztriában is általános mozgalom támadjon.

E férfiú Eizingi Eizinger Ulrik volt, egy bajor nemes, a ki szegény lévén, mint fiú Ernő herczeg kormányzósága idején Ausztriába jött, utóbb V. Albrecht herczeg szolgálatába állott s ennek a herczegnek kegyét oly mértékben megnyerte, hogy több jószágot adományozott neki, 1433-ban Eggenburg és Znaim kapitányává, 1437-ben kincstartóvá nevezte ki,

s végül 1439-ben fivéreivel együtt bárói rangra emelte. Bizonyára nem igazságtalanul állitották róla, hogy a pénzügyminiszteri méltóságot a saját gazdagitására is felhasználta; tény, hogy ez időtől kezdve egyik jószágot a másik után vette s hogy 1440-ben Erzsébetnek, az özvegy királynénak jelentékeny összeget adhatott kölcsön.[1] A Frigyes királylyal való meghasonlást 1441 végén ismét kiegyenlitették, sőt Ulrikot még a király tanácsába is fölvették.[2] De midőn Frigyes 1451. augusztus hóban fivérétől megvette annak magyarországi birtokait: Kismartont és Fraknót, mikor Albrecht Eizingerrel az erre vonatkozó alkudozásokat már majdnem befejezte, ez a legnagyobb mértékben sértve érezte magát és visszautasitotta a két fejedelem ajánlatát, hogy a jogi kérdés eldöntését az osztrák bárókra bizzák. Eizinger Ulrik, a ki igen tehetséges, merész és tevékeny, ravasz, ügyes és nagy szónoki tehetséggel megáldott férfiú volt, de el volt telve egyúttal határtalan nagyravágyással, most az osztrákoknak Frigyes kormányával való elégületlenségét fel akarta használni arra, hogy Ausztriában oly állást szerezzen magának, mint a minőt Hunyadi Magyarországon, Podjebrád Csehországban szerzett.

[1] Chmel az Eizingerek történetére vonatkozólag számos oklevelet közölt egy diplomatáriumból Schmidl: „Öster. Blättern für Litteratur“ stb. 1847. évf., 59. 60. 65. 66. 71. sz. s az „Arch. f. österr. Gesch.“ 1848. II, 4. s kk. ll. és V, 21. s kk. ll. Ulrik fölemelkedéséről nagyon ellenséges szempontból szól egy körülbelül 1454-ből való emlékirat, a császári akadémia „Notizenblatt“-jában, 1857., 231 s kk. ll. és 245. s kk. ll. és röviden Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* Kollár-nál, II, 183. s kk. ll., a ki Bajországból való származását is megemlíti.

[2] Kollár: *Analecta* II, 1315.

Tervének kivitelét megkönnyítette az, hogy Frigyes ép ez időtájt Olaszországba készült, hogy menyasszonyát, Eleonóra portugáliai herczegnőt elhozza, s hogy magát Rómában császárrá koronáztassa. Hogy gyámfiát is magával akarta vinni, azt ellenségei most felhasználták ellene, a mennyiben azt mondták, hogy a szokatlan olasz klima alatt ki akarja tenni annak, hogy elpusztuljon. Hogy a kormányzókat, a kiknek távollétében Ausztriát igazgatniok kellett volna, önkényesen nevezte ki, a nélkül, hogy a személyeket illetőleg a rendek tanácsát kikérte volna, az elégületlenségre uj okot szolgáltatott. Eizinger Ulrik nem akart belépni a kormányzóságba s még 1451 őszén megkezdte fondorkodásait.[1]

Az alatt az ürügy alatt, hogy a Liechtenstein urakkal birtokviszályokat akar kiegyenlíteni, Mailbergben, Laa mellett, több nemessel összejött és őket Frigyes ellen felingerelni törekedett. Szemére hányta Ausztria elhanyagolását és idegen czélokra való pénzügyi kizsákmányolását, a herczegi javak eltékozlását, az osztrák előkelők mellőzését a stájer kegyenczekkel: egy Ungnaddal, Neiperggel, Zebingerrel szemben és kifejtette, hogy a király megsértette azt a föltételt, a mely mellett Ausztriában kormány-

[1] Az osztrák eseményeket 1451 utolsó hónapjaiban Chmel: *Geschichte K. Friedrichs IV.*, II, 640. s kk. ll. kimerítően tárgyalja Aeneas Sylviusnak *Hist. Frid.* czimű művében olvasható tudósítása, továbbá Ebendorfferé, valamint az idevonatkozó oklevelek (különösen a *Materialien* I. kötetében 2, 356. s kk. ll.) alapján. Az Aeneas Sylvius-tól közölt beszédek természetesen tőle valók, azonban előadását az oklevelek is megerősítik. (Supan A. G.: *Die vier letzten Lebensjahre des Grafen Ulrich II. von Cilli, mit bes. Berücksichtigung der Ständerevolution in den Jahren 1451 u. 1452.* Bécs, 1868., értéktelen.)

zóul ismerték el, t. i. hogy az ország kormányában a rendek tanácsához alkalmazkodik, s hogy ezért ők is fel vannak oldva iránta való kötelességeik alól. Eizinger itt teljesen elérte czélját. Noha kivüle és fivérein kivül a kiválóbb nemesek közül csak a Liechtensteinek és Kuenring György voltak jelen Mailbergben, mégis október 14-én valamennyi főpap, úr, lovag és szolgáló rendű nevében, a kik pecsétjeiket az oklevélre függesztik, szövetségeket kötöttek, hogy örökös uroknak, Lászlónak kiadását keresztülvigyék, a kit Ausztriába kell hozni, s a kinek nagykorúságáig Bécsben kell székelni. Nemsokára több nemes csatlakozott hozzájuk s egy október végén Wullersdorfban, Mailberg közelében tartott gyűlésen elhatározták, hogy a királyhoz követséget küldenek, s őt megkérik, hogy miután Rómába akar menni, örökös urokat küldje Bécsbe, hogy atyjának, Albrechtnek végrendelete értelmében történjék intézkedés, tehát alkalmasint, hogy különböző országaiból gyámsági tanácsot állítsanak fel. Mikor Frigyes ezzel a követeléssel szemben a maga jogára s a rossz következményekre utalt, ha csak egy országnak a kivánságait vennék figyelembe s ez ügy elintézését Rómából való visszatérése utánra helyezte kilátásba, Eizinger és elvtársai önhatalmúlag deczember 12-ére Bécsbe tartományi ülést hivtak össze. A király s a tőle kinevezett tartományi kormányzók hiába tiltották meg a praelátusoknak és városoknak, hogy a gyűlésen részt vegyenek. Bécs tanácsa eleinte ugyan nem akarta megengedni, hogy a gyűlést ebben a városban tartsák, de Eizinger a maga részére megnyerte a polgárokat, s ezeknek nyomása alatt azután a tanács sem állott többé ellent az árnak.

Ha eleinte csak a lovagok és néhány főúr csatlakozott Eizingerhez, úgy a bécsi tartományi gyűlésen a praelátusok és városok képviselőinek nagyobb része is megjelent. Eizinger most kifejtette demagog-fogásait. Miután fényes ünnepélyekkel és lakomákkal kellő hangulatot keltett, a nagy számban megjelent népet feltüzelte a karmelitáknak az „am Hof"-on levő szószékéről, a melyről egy évvel előbb Capistráno János, az ismert minorita, tartotta tüzes, bűnbánatra indító szónoklatait. Hogy nagyobb hatást érjen el, Lászlónak nénjét, Erzsébetet, a ki Bécsben maradt rongyos ruhában, bemutatta és nevében egyik szóvivő által a rendeknek megjelenésökért köszönetet mondatott s azt a kérését nyilvánittatá: tekintsék az ő és bátyja nyomorúságát és hassanak oda, hogy az utóbbi országaihoz jusson. A hatás teljes volt. Frigyesnek most a városok is felmondták az engedelmességet. A tartományi gyűlés elhatározta, hogy a különböző rendekből tizenkét tagú ideiglenes kormányt állítanak fel, élén Eizinger Ulrikkal, mint főkapitánynyal. Frigyeshez ultimátumot küldöttek s még egyszer kivánták gyámfiának a kiadását, ellenkező esetben az ügyet László királyságai és rokonai elé viszik.

Frigyes már november dereka táján Németujhelyből Stiriába utazott s már indulóban volt római útjára, mikor az utóbbi események hirét vette. Sokan tanácsosai közül odanyilatkoztak, hogy halaszsza el utazását és mindenek előtt fojtsa el csirájában az osztrák mozgalmat. Ámde Frigyes szokott szivósságával megmaradt határozata mellett s úgy vélekedett, hogy becsületének megsértése nélkül az olaszországi útra tett előkészületeit meg nem változtathatja. Inkább

elveszti a gyámságot, úgymond, hogysem szándékával felhagyjon. 1451 végén öccsével, Albrechttel és gyámfiával, a kit csak maga mellett vélt biztosnak szöktetés-kisérletek ellen, az Alpokon át Rómába ment, a hol 1452. márczius 19-én V. Miklós pápa császárrá koronázta. Ez volt az utolsó császárkoronázás, a mely Rómában történt. Csak junius közepe után jött vissza Frigyes Németujhelybe, Velenczén és Villachon át.

Eizinger és elvtársai Frigyes hosszú távollétét a legjobban felhasználták. A Czillei grófokat, László legközelebbi rokonait s ennek többi országait a maguk részére igyekeztek vonni és nem fáradtak hiába.

Alsó-Ausztria főpapjai, nemesei és városai részint a Bécsben tartott tartományi gyűlésen, részint a legközelebbi időben jobbára hozzájok csatlakoztak, A pecsétek száma, melyeket a mailbergi szövetséglevélre függesztettek, lassanként 250-nél többre emelkedett.[1] Még 1452. január dereka előtt Felső-Ausztria rendjei is tartományi kapitányukkal, Schaunberg János gróffal, egy Welsben tartott tartományi gyűlésen [2] Frigyes királynak, mint gyámnak és régensnek, felmondták az engedelmességet.

Nagyfontosságú volt, hogy a Czillei grófok is a mozgalomhoz csatlakoztak. Ulrik Frigyes királylyal

[1] Hogy ez nem történt nagyon gyorsan, kitetszik abból, hogy a pecsétek között vannak Felső-Ausztria főpapjainak és városainak pecsétjei is, pedig azokat csak január hóban vonták bele a mozgalomba. Ugyanez áll kétségtelenül a cseh Rosenbergekről is, a kik szintén a pecsételők között vannak. A pecsételők teljes felsorolását lsd. Chmel-nél: *Gesch. K. Friedrichs IV.* II, 643. 1. j.

[2] Chmel: *Materialien* I, 2, 368. l. Lichnowsky VI, 1613. 1617. számú regeszták.

való kibékülése óta ennek több szolgálatot tett s még 1450 nyarán Szentmiklósi Pongrácz ellen a hadjáratot ő vezette. De némi neheztelés kétségtelenül mégis megmaradt benne, és csekély sérelmek, mint például más, inkább kegyelt tanácsosok mellett való háttérbe szorítása [1] a hamvadó szikrát könnyen lángra lobbanthatták. Azután unokaöccse eddigi gyámjának bukását azért is kívánatosnak találhatta, mert azt remélhette, hogy a tizenkétéves fiú nem lehet el vezetés nélkül s hogy ez reá fog szállani. Ulrik példája szerint igazodott azután atyja, Frigyes is.

A magyarok az osztrákok eljárását csak örömmel üdvözölhették, mert hiszen ugyanazt kívánták, a mire ők maguk már évek óta törekedtek. Hunyadi János is a III. Frigyessel való szerződése ellenére az általános áramlattal nem mert nyiltan szembeszállani. Szilárdabb állást foglalt el Csehországban Podjebrád György, a ki hű maradt a Frigyes királylyal való egységhez. Ellenben az osztrákok buzgó támaszra találtak György ellenségeinél, különösen Rosenberg Ulriknál és fiainál, továbbá Morvaország katholikus pártjánál, ez ország kapitányánál, több uránál és városánál, szintúgy az olmützi püspöknél.[2] Mert azt remélték, hogy a katholikus László uralkodása alatt az ő befolyásuk lesz döntő, s hogy a huszita kormányzót megbuktatják.

1452. márczius 5-én Bécsben Frigyes valamennyi ellensége: Hunyadi János s a magyar rendek, az osztrákok, Czillei Frigyes és Ulrik grófok, továbbá

[1] Ezeket és más okokat felhozza a *Czilli-i krónika* 92. l. és Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* Kollár-nál II, 213. l.

[2] Ausztria helytartóinak tudósítása Zsigmond tiroli grófhoz Chmel-nél: *Materialien* I, 2, 379.

Csehországból Rosenberg Ulrik és fiai szövetkeztek egymással, hogy Frigyes királytól a tizenkétéves Lászlót s a magyar koronát, valamint a gyámfia országaiban megszállott összes várakat és területeket elragadják s hogy az ifjú királyt atyja végrendelete értelmében, de Frigyes kizárásával, Pozsonyba hozzák. Aztán követséget küldtek a pápához, hogy őt követelésük támogatására bírják. Ámde a pápa s a király, az egyik egyházi, a másik politikai ellenségektől lévén fenyegetve, régóta szorosan egymáshoz csatlakoztak. Ép a római koronázás idején a pápa a császárnak sok uj kegyet osztogatott, részben még pénzügyi természetűeket is. Április 4-én átoknak, minden egyházi javadalom és hűbér elvesztésének, becstelenségnek és interdictumnak terhe alatt azt a fenyegető felszólítást intézte az osztrákokhoz, hogy hagyják abba a mire Frigyes ellen vállalkoztak s hogy ennek elégtételt nyujtsanak. Egyúttal megengedte Frigyesnek, hogy elfoghasson és jószágaiktól megfoszthasson papokat is, kik a gyámság miatt való összeesküvésben részt vettek, a nélkül, hogy ezért egyházi átkot vonna magára. Époly kevéssé, mint a fáradozásoknak, hogy a pápát a maguk részére nyerjék, volt sikere a fölkelők abbeli törekvéseinek, hogy a velök egyetértő Lászlót Rómában vagy visszatérő útjában, Flórenczben megszöktessék.

[1] Az oklevél Chmel-nél: *Materialien* I, 2, 374. l. A további eseményeket László kiadásáig Aeneas Sylvius részletes előadása *Hist. Frid.* 321. s kk. ll, 339. s kk. ll. (itt szemtanu) és Ebendorffer 870. l. s a *Czillii krónika* 111. l. rövidebb tudósítása szerint, továbbá Palacky-nál: *Urkundl. Beiträge* 50. l., valamint az akták szerint Kurz-nál: *Österreich unter Friedrich IV.* I, 271. s kk. ll. Chmel-nél *Materialien* I, 2, 376. s

Mikor a császár 1452. junius 20-án [1] megint Németujhelyre érkezett, ügye még mindig nem volt elveszve, ha maga nem adja fel. Az osztrák tartományi helytartók még nem készültek fel és hadi adó behajtásával előbb az ahhoz való eszközöket akarták előteremteni. Magyarország kormányzója kezdettől fogva nem akarta komolyan királya kiadását s csak az országos hangulat miatt csatlakozott Frigyes ellenségeihez. A Rosenbergeket Podjebrád György tarthatta sakkban. Sőt a kiválóbb osztrák főurak közül is többen, mint a Starhembergek, Ebersdorf Zsigmond és Albrecht, Buchheim György és két Schaunberg gróf hívek maradtak a császárhoz és készek voltak támogatására. Ha ez a rendelkezésre álló csapatokkal, 4000 lovassal és jelentékeny számú gyalogsággal ellenségeit gyorsan megtámadja, kétségtelenül szétrobbanthatja és leverheti őket. Ámde Frigyesben ezúttal is hiányzott a tetterő. Szokott módon késedelmeskedett és intő levelekre, továbbá arra a fenyegetésre, hogy minden fillér után, a mit valaki Eizingernek hadi adó czímén fizet, hármat fog követelni, továbbá a pápai bullák szétküldésére szorítkozott. Csakhogy ezeket sem a salzburgi érsek, sem a passaui kanonokok nem hirdették ki. Eizinger és Czillei Ulrik az osztrákok nevében a bécsi theológusok biz-

kk. ll. és II, 1. s kk. ll. és ugyanattól: *Reg. Frid.*, 296. s kk. ll. Teleki-nél X, 323. s kk. ll. és Lichnowsky-nál VI, 1676. és kk. sz. reg. V. ö. a leírásokat Palacky-nál IV, 1, 302. s kk. ll. és Voigt-nál: *Enea Silvio* II, 62. s kk. ll., továbbá Chmel fejtegetéseit a „Sitzungsber. d. kais. Akad." XVIII. köt. 63. s kk. ll. és XXV. köt. 163. s kk. ll.

[1] Ezt a napot adja egy jegyzet Palacky-nál IV, 1, 304. l. 254. jegyz.

tatására a rosszul értesült pápától a jobban értesítendőhöz vagy általános zsinathoz appelláltak.

Frigyes nem hitte, hogy ellenségei nagyobb sereget fognak talpra állitani ellene s azt tervezé, hogy a kezében levő várak megszállásával őket mindaddig feltartóztatja, míg erejök fogytán lesz. Hogy julius 28-án több mint ötszáz hadüzenő levelet küldöttek neki s hogy Czillei Ulrik és Eizinger tényleg megkezdték az ellenségeskedéseket, még ez sem bírta más véleményre, mert mindenek előtt a Morvamezőn fekvő Ort vára ellen fordultak s azt ostromolták. De mikor megvették és ötszáz morva, továbbá Rosenberg Henrik, Ulrik fia, jelentékeny erősítésekkel közeledett, váratlanul körülbelül 4000 lovassal, 12,000 gyaloggal és több ágyúval Németujhely ellen fordultak. Augusztus 28-án túlnyomó erővel megtámadták a császáriakat, kik a városba vezető utakat igyekeztek megvédeni, visszaszorították őket és velök a városba vonultak volna, ha Baumkircher András, egy óriási termetű és erejű stájer nemes több másokkal rájok nem veti magát s őket fel nem tartóztatja, míg a város kapuját be nem zárták.

Noha a császárnál csak nyolczszáz lovas és ugyanannyi gyalog volt, és seregének legnagyobb részét Starhemberg Rüdiger vezérlete alatt ellenségei leverésére a Dunán átküldötték, mégis az erős Németujhelyen elegendő segédcsapatok megérkezéséig bizonyára tarthatta volna magát, mert 6000 stájer, azonkivül Podjebrád György majdnem 17,000 emberrel már útban valának. De a nem-harczias fejedelem inkább alkudozásokba bocsátkozott s a salzburgi érsek, a freisingi és regensburgi püspökök és sógorának, az ifjú Károly bádeni őrgrófnak közbenjárásával elhamar-

kodva szerződést kötött, a mely szerint szeptember 4-én gyámfiát Czillei Ulriknak átadta. Ennek kellett őriznie az ifjú királyt, míg a Márton napja táján (november 11.) Bécsben tartandó gyűlésen, a melyre Magyarország, Csehország, Morvaország és Ausztria képviselőin kívül az említett közbenjárókat, továbbá Albrecht osztrák és Lajos bajor herczegeket, valamint Albrecht brandenburgi őrgrófot is meg kellett hívni, nem intézkedtek a különböző pártok igényei s a gyámsági kormány további rendezése ügyében.

HATODIK FEJEZET.

Ausztria-Magyarország és Csehország Utószülött László uralkodása alatt. (1452—1457.)

Nagy tévedés volt, ha a császár azt hitte, hogy a németujhelyi szerződéssel semmitsem engedett a magáéból, mert hiszen csak a bécsi gyűlésnek kellett a közte és gyámfia alattvalói között fenforgó viszályokban végleges határozatot hozni. Hogy ellenségei miképen fogták fel a dolgot, kitünt néhány nap mulva, mikor Czillei Ulrik a reábizott ifjú királyt az osztrákok kivánsága szerint szeptember 13-án Bécsbe vitte, a hol roppant lelkesedéssel fogadták s a hol vele ezentúl mint önálló uralkodóval kormányintézkedéseket tétettek.[1] Frigyes maga fosztotta meg magát az eszközöktől, hogy az osztrákok részéről leendő szerződésszegést megakadályozza, mert még aznap, melyen a németujhelyi békét megkötötték, takarékosságból elrendelte zsoldosainak elbocsátását.

[1] Már szeptember 29-én László a pénzverőmesteri hivatalt Bécsben Holzer Farkasnak adományozza. Lichnowsky VI, 1706. számú reg. A következő eseményekre s a bécsi, valamint a németujhelyi tárgyalásokra vonatkozólag — sajnos — majdnem egyetlen forrásunk megint Aeneas Sylvius, *Hist. Frid.* 398. s kk. ll., a ki ugyan nagyon jól van értesülve, de nem pártatlan. V. ö. még Kurz-tól: *Österreich unter K. Friedrich* I, 127. s kk. ll., Voigt-tól: *Enea Silvio* II, 73. s kk. ll. és Chmel fej. tegetéseit a „Sitzungsber. d. kais. Akad." XXVIII. 473. s kk. ll.

A bécsi gyűlés, a melyen számos német fejedelem megjelent, komolyan nem is foglalkozott többé azzal, a kérdéssel, hogy a gyámság ügyében milyen intézkedést kellene tenni, és Lászlót tényleg nagykorúnak tekintették. A császári követek, a kik között Piccolomini Aeneas Sylvius ekkor már sienai püspök s a császár egyik legtekintélyesebb tanácsosa, továbbá Riederer Ulrik, egy ügyes jogász, voltak a legkiválóbbak, a tárgyalásoknál, a melyek egyébiránt csak ujév után kezdődtek, különös nyomatékkal követelték annak a kárnak megtérítését, a melyet urok szenvedett, valamint a bűnösök megbüntetését. A magyarok és osztrákok azzal a követeléssel válaszoltak, hogy a császár adja ki a magyar koronát, továbbá a várakat és helységeket, a melyeket országaikban bir. Ha Frigyes követei rámutattak arra, hogy urok a vitás területeket részint zálogul vagy vétel útján, részint jogos háborúban szerezte meg, és kijelentették, hogy csak a fizetett összegek megtérítése és hadi kárpótlás lefizetése mellett fogja azokat visszaadni, az osztrákok viszont azzal a követeléssel állottak elő, hogy a császár váltsa ki ismét azokat az uradalmakat saját pénzén, a melyeket mint gyám országukban elzálogosított.

A közbenjáró birodalmi fejedelmek, a kiknek élén Brandenburgi Albrechtet találjuk, az osztrákokat és magyarokat végre oly ajánlatra birták, a melynek elfogadását azzal támogatták, hogy kedvezőbb föltételeket elérni nem lehet. E szerint a császár megtartja mindazokat a jószágokat, a melyeket neki Magyarországon és Ausztriában állitólag elzálogosítottak, a többieket pedig, valamint a magyar koronát visszaadja. A mit ő maga másoknak zálogul lekötött, azt a saját pénzén váltsa ki, de erre a czélra László királytól 80,000

aranyat kap. Minthogy a követek utasításaik értelmében ezeket az ajánlatokat el nem fogadhatták, a fejedelmek Aeneas Sylvius-szal és Riederer Ulrikkal, valamint Eizinger Ulrikkal s a váradi püspökkel, mint László követeivel [1] Németujhelyre utaztak, hogy a császárt azok elfogadására rábirják. Frigyes az ajánlatot túlságosan csekélynek találta s a sienai püspökkel, a ki melegen pártolta, nem tetszését éreztette. Azonban egy álmatlan éj folyamán mégis mást gondolt és öccsét, Albrechtet megbizta a szerződés pontjainak összeállításával. Az Albrechttól szerkesztett javaslat szerint, a mely 1453. márczius 26-áról van keltezve,[2] a császár 50,000 aranyért Magyarországon zálogul megtartja Sopront és Fraknó várát, de Kőszeget és Rohonczot, valamint a királyi koronát kiadja; Ausztria ellen való követeléseiért 30,000 aranyat s ennek fejében zálogul Steyert s két más várat kap, továbbá birtokában maradnak azok a jószágok, a melyeket Albrecht király tiroli Frigyesnek eladott, ő pedig később magának megszerzett. De ezt a szerződést sem hajtották végre, noha tényleg a császárra nézve elég előnyös lett volna, mert Czillei Ulrik meghiusította annak László király részéről való megerősítését. Még e királynak halálakor sem voltak a császárral való viszályok teljesen kiegyenlítve.

Noha László a császártól igen jó nevelést kapott s érett észszel és főleg királyi méltóságának határozott tudatával birt, mégis alig tizenhároméves korában nem lehetett képes arra, hogy mint igazán önálló

[1] Ezt a kettőt említi Ebendorffer, 873. l.

[2] Így Chmel-nél: *Materialien* II, 46. Más kézirat szerint Pez-nél II, 557. l. márczius 28-áról.

fejedelem a legnehezebb viszonyok között kormányozzon. Tulajdonképen mégis csak a gyám személyében történt változás, a mennyiben az ifjú király egyelőre egészen nagybátyjának, Czillei Ulriknak kezére bízta magát. Jellem dolgában ugyan Ulrik mindenesetre messze mögötte maradt a császárnak; kicsapongó volt mint atyja, mint politikus pedig, épúgy mint korának legtöbb nagyja, lelkiismeretlen; de erélyes és okos ember volt [1] és buzgón törekedett arra, hogy az ifjú király érdekeit megóvja és tekintélyének érvényt szerezzen. Azonban nagy óvatossággal kellett eljárnia, mert Hunyadi és Podjebrád tekintélye és hatalma Magyarországon és Csehországban sokkal mélyebb gyökereket vert, hogysem őket egyszerűen mellőzni lehetett volna, és mindenesetre el kellett kerülnie, hogy a király különböző országaiban a hatalom eddigi birtokosait egyszerre ellenségeivé ne tegye.

Kezdetben Ulrik a magyarokhoz és Hunyadi Jánoshoz csatlakozott, noha ez a korábbi években határozott ellensége volt. Mikor Hunyadi 1452-ben karácsony táján kormányzói tisztségéről lemondott, László király őt — természetesen Ulrik tanácsára — Besztercze örökös grófjává nevezte ki, és számos más kitüntetéssel halmozta el.[2] Fontosabb volt, hogy Hunyadi

[1] „Consilio maturus“ és „vir cordatus atque sagax“-nak nevezi őt 1445-ben 81. számú levelében (baseli kiadás) Aeneas Sylvius, a ki későbbi, 1452 után írt történeti műveiben őt, mint a Czilleieket általában nem tudja elég sötét szinekkel rajzolni.

[2] Teleki X, 347. s kk. ll. Mindezt Pozsonyban 1453. január 30-án és február 1-én a magyar országgyűlés beleegyezésével foglalták írásba, de a beszterczei grófság adományozása az első oklevél szerint már Bécsben történt. V. ö. Ebendorffer-t, 872. l.

Magyarország kormányát tényleg megtartotta továbbra is, mert a király távollétében az ország főkapitányává s a királyi jövedelmek kezelőjévé nevezték ki.[1] Állítólag ugyanakkor megállapodtak abban is, hogy a királynak évenként 24,000 aranyat fog átadni, a jövedelmek fenmaradt részéből pedig az ország közigazgatásának és védelmének költségeit fogja födözni.[2] Ugyanakkor Hunyadi nagyobbik fiát, Lászlót, Horvátország bánjává, kedveltjét, Vitéz János váradi püspököt pedig királyi kanczellárrá nevezték ki.[3]

Giskra János egyébiránt megmutatta most, hogy az ifjú László jogainak védelme nem szolgált neki pusztán ürügyül önző törekvésekre, hanem valóban szeretetből tette ura iránt. A le nem győzött vitéz a király kívánságára az általa Felső-Magyarországon megszállott városokat és várakat bizonyos összeg pénzért önként kiadta,[4] és remélni lehetett, hogy végre ezek a sokat szenvedett területek régóta óhajtott nyugalmat fognak élvezni. Azonban Giskra bandái a megszokott életet egykönnyen nem tudták abbanhagyni. Giskrának egyik korábbi alvezére, a cseh Axamit Péter, a „testvéreket" összegyűjtötte, kiknek a számuk ő alatta 15,000 főre emelkedett, mert

[1] Így nevezi magát Hunyadi a következő időben kiállított oklevelekben. Mindkét czim Teleki-nél X, 379. l., csak az első u. o. 395. 403. 417. 422. 475. V. ö. ugyanott II, 268, 4. jegyz.

[2] Aeneas Sylvius, *Ep.* 162. „ut aiunt"-tal, a *Hist. Frid.*, 449. l. mint tény. Hogy Hunyadi a grófnak is évenként 12,000 aranyat igért volna, azt Aeneas itt is csak szóbeszédként említi, a miről a föntebbi 1453. julius 12-én kelt levélben még nem tesz említést.

[3] Teleki X, 365. 381. 383. stb. V. ö. II, 277. 2. és 3. jegyz.

[4] Aeneas Sylvius: *Epist.* 162.

nemcsak nagy zsoldot fizetett, hanem embereivel a zsákmányon is megosztozott, és Északi-Magyarországon valóságos rabló-államot alapított. A második testvérhadnak vezére Axamit méltó társa, Talafuz volt, a ki már az utóbbi időben is Giskrától függetlenül nagyban űzte a rablás mesterségét. Hunyadi László, a kit egy sereggel Axamit ellen küldöttek, nem birta őt legyőzni. Hogy kevésbbé veszélyessé tegyék, végre a király zsoldjába kellett fogadni.[1]

Czillei Ulrik Podjebrád Györgygyel is igyekezett megegyezésre jutni. 1453. május 2-án László király nemcsak megerősítette őt Csehország kormányzói tisztségében, hanem ezt a méltóságot további hat évre meg is hosszabbitotta. Valamennyi tisztviselőt utasították, hogy Podjebrádnak engedelmeskedjenek s hogy a jövedelmeket a király helyett neki szolgáltassák át.[2]

Ha Ulrik a király nevében Magyarország és Csehország kormányáról ekképen hosszabb időre lemondott, legalább Ausztria kormányára igyekezett döntő befolyást biztosítani magának. E miatt azonban Eizinger Ulrikkal kellett összeütközésbe jönnie, a ki ugyanarra törekedett s a császár ellen való fölkelést csakis ebből a czélból szította. Eizinger pártján voltak a főpapok, az alsóbb nemesség s a városok, míg a főurak — talán ellenszenvből az ugorkafára felkapott idegen ellen — inkább Czillei grófhoz hajoltak. Ennek a királyra való befolyása kezdetben túlsúlyt szerzett. Eizingert 1453-ban a király tanácsából eltávolitot-

[1] Aeneas Sylvius i. h. és *Europa*-jában Freher-nél II, 88. Krones: *Die böhmischen Söldner im östlichen Oberungarn* 9. s kk. ll.

[2] Palacky IV, 1. 325. s k. l.

ták,[1] sőt Czillei Eizinger hatalmát teljesen megsemmisíteni törekedett, a mennyiben a királynak azt tanácsolá, hogy követelje vissza tőle a tartományi fejedelmet megillető sok várat, a melyeket lassanként neki adtak.[2] De végre a gróf Eizingerben mesterére talált. Mikor 1453. szeptember havában Korneuburgba osztrák tartományi gyűlést hívtak össze, hogy a királynak csehországi koronázásához a szükséges pénzösszegeket megszavazza, a rendek Eizinger indítványára titkos ülésben Lászlótól Czillei Ulrik elbocsátását követelték. A király megigérte s a színlelés művészetét, melyet a kelletlen gyámság ideje alatt tanult meg, a gróffal szemben oly mesterileg gyakorolta, hogy ennek a fenyegető veszélyről sejtelme sem volt. A Bécsbe való visszatérés után, a melynek polgársága föltétlenül Eizinger pártján volt, ez éjnek idején a várat számos katonával megszállta s azután szeptember 28-án Czillei Ulriknak a király jelenlétében és nevében tudtára adta elbocsátását. A gróf, a kit Bécsben mindenki gyűlölt s a nép kőzáporral fogadott, még örülhetett, hogy életének veszélyeztetése nélkül elmenekülhetett a városból.[3]

Ezzel az intézkedéssel a király nyert legkevesebbet. Ausztriában az egész kormányhatalmat most

[1] Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* 447. l. Még 1453 május 13-án László király Czillei Ulrik tanácsára iránta kegyesnek mutatkozik. Chmel: *Materialien* II, 52. Julius 9-én Eizinger László király tanuja Czillei helyett. „F. R. Austr. Dipl." II, 40.

[2] A gróf saját állítása szerint az osztrák rendekhez intézett későbbi levelében Kollár-nál II, 1385. s kk. ll.

[3] Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* 404. l. 450. s kk. ll. *Hist. Bohem.* 61. fej. Ebendorffer, 873. l. „*Czilli-i krónika*" 112. s k. l. V. ö. Ulrik gróf levelét, Kollár-nál II, 1385. s kk. ll.

huszadik évének betöltéséig, tizenkét személyből álló tanácsra kellett ruháznia, a kik közül a négy rend mindegyike hármat-hármat választott.[1]

Nagyobb befolyást László Csehországban sem nyert.[2] Királylyá koronázása ellen nagy nehézségek merültek fel. Az országgyűlés, a mely 1452. október dereka táján, röviddel László megszabadítása után Prágában összeült, megtagadta tőle az örökösödésjog elismerését, mert atyját nem tekintették Csehország törvényes királyának. Azonban választott királynak nyilvánitá, ha elfogadja a föltételeket, melyeket a kompaktáták érvényét, a csehek részéről Zsigmond királylyal kötött szerződéseket és Rokycana érsekké történt megválasztásának támogatását illetőleg eléje szabtak. László eleinte állitólag a cseheknek egyházi követeléseire ifjú tűzzel azt felelte, hogyha királyukká akarják, legyenek keresztények és vele egy hitet valljanak. De miután Podjebrád Czillei Ulrikkal és Eizingerrel Znaimban hosszabb ideig alkudozott, László 1453. május 1-én a cseheknek mégis megtette a kivánt igéreteket, sőt indirekt uton atyja kormánytetteinek érvénytelenségét is elismerte. Miután a csehek Lászlót csak választásuk alapján akarták elfogadni királyul, ugyancsak megharagudtak, hogy a morvák julius 6-án mint uroknak hűséget esküdtek neki, a nélkül, hogy bevárnák prágai koronázását, a melyet csak október 28-án az esztergomi érsek s az olmützi püspök hajtott végre. A boroszlói polgárok, kik a husziták leghevesebb ellenségei valá-

[1] Kollár II, 1390—1404.

[2] Palacky IV, 1, 314. s kk. ll. s ugyanattól *Urkundl. Beiträge* a „F. R. Austr. Dipl. XX. köt.

nak s a kiket ezen érzületökben a szenvedélyes Capistrano János szónoklataival még inkább megerősített, általában vonakodtak, hogy a királynak Prágában, eretnekek között mutassák be hódolatukat. Csak mikor László 1454. deczember hóban Boroszlóba jött, esküdtek neki hűséget, de határozottan mint „született örökös uroknak".[1]

A király koronázása után is Csehország kormánya majdnem kizárólag Podjebrád György kezében maradt, a ki nemcsak kormányzónak maradt meg, hanem királyi udvarmesterré is lett. Az országra nézve a legboldogabb korszakok egyike volt ez. Bent a békét helyreállították, a zilált birtokviszonyokat szabályozták, a pénzügyet rendezték. A katholikusok és utraquisták között is egészben véve békés viszonyok állottak fenn. György maga nem volt türelmetlen fanatikus, ki a katholikusok elnyomására törekedett volna, aztán a buzgó katholikus királyra is tekintettel kellett lennie. Mindkét vallási párt mint teljesen egyenlő jogú állott szemben egymással és osztozott az országos hivatalokon. A koronázáskor a katholikus káptalan is visszatérhetett Prágába. „A kormányzó törekvése következtében", jegyzi meg 1455-ben a pápához intézett előterjesztésében vallásos ellenfele, Aeneas Sylvius is, „egész Csehország szinte egy néppé lett. Mindenkinek meghagyták a maga szertartását, és büntetést szabtak arra, ki a másik részt eretnekséggel vádolja. Ekképen a farkas a báránynyal, a párducz az oroszlánkölyökkel békességben pihen egymás mellett".[2]

[1] Grünhagen és Markgraf: *Lehens- und Besitzurkunden Schlesiens* I, 83.

[2] Voigt G.: *Enea Silvio* II, 167.

Persze György magáról sem feledkezett meg. Lászlótól engedélyt nyert, hogy a Zsigmond királytól aránylag csekély összegen elzálogosított münsterbergi herczegséget Sziléziában, a glatzi tartományt, Kolin városát és uradalmát különböző cseh várakkal magához válthassa.[1] És mégis György minden derék volta mellett a cseh birodalom ép ez időben maradandó veszteséget szenvedett. Már 1441-ben Venczel, Auschwitz herczege a lengyel királynak a tőle elvett Zátor városa visszaadásaért hűséget esküdött. 1453-ban fivérének, Jánosnak, a ki meggondolatlanul a lengyel területre berontott, szintén hűséget kellett esküdni. Négy évvel utóbb azután János Auschwitz herczegségét 50,000 márka garasért Lengyelországnak egészen eladta[2] a nélkül, hogy ez ellen Csehország részéről bármilyen felszólalás történt volna, talán, mert Kázmér lengyel király 1454-ben László király hugát, Erzsébetet nőül vette.

De míg a cseh birodalom állapotai egészben véve mindinkább javultak, s a viszony az ifjú király és a cseh helytartó között legalább külsőleg igen jó volt, Magyarország helyzete mind kedvezőtlenebbé lett.

Magyarországon is László csak névleg volt király, mert az összes katonai és pénzügyi hatalmat Hunyadi János tartotta a kezében. Azonban ennek állása nem volt

[1] Grünhagen és Markgraf i. h. II, 150. V. ö. Palacky-t IV, 1, 350. s k. l.

[2] Egy márka garas „lengyel" számítás szerint 48 darabot foglalt magában. Az idevonatkozó oklevelek Grünhagen-nál és Markgraf-nál i. h. II, 584. V. ö. Bierman G.-től: *Zur Gesch. der Herzogtümer Zator und Auschwitz* a „Sitzungsber. der kaiserl. Akademie" XL. 620. s kk. ll.

oly szilárd, mint jelenleg a Podjebrádé. A főurak közül számos ellensége volt, a kik szemére hányták, hogy az országot elnyomja s hogy két magyar sereget és Ulászló királyt végveszélynek tette ki.[1] Már 1453. szeptember 13-án Hunyadinak több korábbi ellensége és versenytársa: Dénes esztergomi biboros-érsek, Garai László nádor és Ujlaki Miklós erdélyi vajda, továbbá András pécsi püspök és Pálóczi László országbiró szövetséget kötöttek, a mely bizonyára Hunyadi ellen irányult, habár nem nevezték meg és egyebet nem határoztak el, minthogy László királynak és „ügyei intézőjének", Czillei Ulriknak, bármely elégedetlen és lázadó ellen mindenkor segítségére lesznek.[2] Talán csak sakkhuzás volt e szövetség ellen, hogy Czillei bukása után Prágában a király koronázása alkalmával Hunyadi János s a magyar kanczellár, János váradi püspök, a többi országok hatalmasaival: Podjebrád Györgygyel s ennek barátaival, Sternberg Zdenko és Alessal, valamint Eizinger Ulrikkal és fivéreivel hat évre szövetséget kötöttek, noha természetesen itt is főleg a király javát hangoztatták.[3]

Habár a király nyomban azután, hogy gyámja kezéből megszabadult, magát tüntető módon magyarnak vallotta,[4] utoljára mégis elégedetlen volt a dolgok itteni fordulatával. A magyar országgyűlés elé, a melyet 1454. január havában távollétében Budán tartottak, számos javaslatot terjesztett, melyek a

[1] Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* Kollár-nál II, 404. s k. l.
[2] „F. R. Austr. Dipl." II, 30.
[3] U. o. 31. l.
[4] Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* 402. l.

belső béke és rendes igazságszolgáltatás helyreállítását, az országnak a törökök ellen való biztosítását s a királyi jövedelmek jobb kezelését célozták, csakhogy a rendek jogainak megóvása mellett. Az adók és jövedelmek beszedésére megbízható tisztviselőket kellett volna kinevezni, a különböző személyek fizetését törvényesen megállapítani s a király beleegyezése nélkül nagyobb kiadásokat tenni nem volt szabad. Különben maga a király óhajtotta, hogy az országgyűlés derék és önzetlen férfiakat válaszszon, kik a magyar ügyek elintézésénél mint tanácsosok segítségére legyenek, egyszersmind egy nagyobb magyarországi tanács kinevezését is, hogy a király javaslatára fontosabb kérdésekben határozzon, miután az országgyűlés egybehívása nem mindig volt lehetséges.[1] A magyar országgyűlés ezeket a javaslatokat nem fogadta el s a törökök távoltartására czélszerű intézkedéseket határozott ugyan el, de egyúttal a legtöbb jövedelmet erre a czélra vagy oly dolgokra rendelte fordíttatni, melyeket a király nem tartott szükségeseknek. Ez okból csak a török háborúra vonatkozó részét az országgyűlési határozatoknak erősítette meg,[2] a többiektől pedig megtagadta hozzájárulását, s egy Garai László nádorhoz intézett levélben keservesen panaszkodott, hogy az egybegyültek a királyi jövedelmeket maguk között osztották fel, az ő szükségleteiről teljesen megfeledkeztek, s hogy Magyarország, legnagyobb és legelső országa, legkevésbbé sem gondoskodik róla, továbbá, hogy a királyi czímen és

[1] Birk: *Beiträge* a „Quellen und Forsch." 245. s k. l.

[2] Kiadva Katoná-nál XIII, 950—963. A meg nem erősítetteket — sajnos — nem ismerjük.

némi sójövedelmen kívül úgyszólván semmije sem marad.[1]

Ezek mégis nagyon természetellenes állapotok voltak! Két királyságnak s egy herczegségnek birtokosa, a kiben nem hiányzott a személyes ambiczió s a tettvágy, egyetlen egy országában sem birt igazi hatalommal. Csehországban és Magyarországon egy-egy főúr, Ausztriában rendi választmány uralkodott, s a jövedelmeket is első sorban az országok szükségleteire vagy a hatalmasok gazdagítására fordították, kik csak annyit szolgáltattak be a királynak, a mennyit jónak láttak. Egyébiránt az alattvalók époly kevéssé voltak megelégedve, mint a király. A hogy Podjebrádnak, de különösen Hunyadinak a nagyok között sok ellensége volt, úgy sok osztrák főúr gyűlölte Eizinger Ulrikot, a rendi kormány fejét, önzést, a herczeg javainak és jövedelmeinek elpazarlását, hamis pénzverést, a rendeknek egymás ellen való ingerlését, különböző erőszakoskodásokat és túlkapásokat lobbantván a szemére.[2] Csoda-e, ha az ifjú király ennek az állapotnak a megváltoztatására törekedett, ha sóvárogva tekintett vissza azokra a napokra, mikor még Czillei Ulrik vezette, a ki legalább a legjobban gondoskodott szükségleteiről, s ha hallgatott Czillei barátjainak közbenjárására? Alig tért vissza

[1] Birk-nél i. h. 223. l. „F. R. Austr. Dipl." II, 8.

[2] Lsd. az ez időben (nem 1457-ben) Eizinger ellen készült s a legszenvedélyesebb hangon írt vádiratot a császári akadémia „Notizenblatt"-jának 1857. évfolyamában, 231. s kk. ll. és 245. s kk. ll., továbbá Eizinger-nek más szemrehányások ellen való védekezését 1454. julius 22-éről Birk-nél: *Beiträge* i. h. 249. s k. l., valamint Aeneas Sylvius-t: *Ep.* 127 (baseli kiadás, 657. l.), kelt 1454. julius 5-én.

1455. február 16-án Boroszlóból Bécsbe, a gróf ismét megjelent udvarában, hol a nagyok s a változékony nép örömrivalgással fogadták.[1]

Mikép Czilleinek korábbi állásába való visszahelyezése Eizingerre nézve jeladás volt arra, hogy Bécsből jószágaira vonuljon vissza, úgy annak hatását nemsokára Hunyadinak is éreznie kellett. Már április 7-én ellenségei: Garai László és Ujlaki Miklós Czillei Ulrikkal szövetkeztek egymás kölcsönös támogatására bármely ügyben, a melyek Magyarországot s az ő jogaikat illeti.[2] Nem szenved kétséget, hogy ez a szövetség főleg Hunyadi ellen irányult, s hogy Czillei, a ki Magyarországon is a főkormányhatalmat akarta gyakorolni, őt eltávolítani s a királyt ellene ingerelni törekedett, habár a további vádak, melyekkel a grófot illetik, hogy t. i. Hunyadit Bécsbe csalni és itt megölni szándékozott,[3] alaptalanok vagy legalább túlzottak lehetnek. Mindazonáltal Hunyadi és Ulrik gróf egyelőre megbékültek. Sőt 1455. augusztus 1-én mindketten szoros szövetséget kötöttek egymásnak bármely ellenség ellen való támogatására, s a szövetség megszilárdítása végett megállapodtak gyermekeiknek: Hunyadi Lászlónak és Czillei Erzsébetnek összeházasításában.[4] 1456 tavaszán Hunyadi a királylyal is megbékült, miután a feszültség közöttük oly fokra hágott, hogy Hunyadi csak királyi

[1] Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* 457. l. Február 15-én Ulrik még Varasdon volt (Chmel: *Materialien* II, 78), 20-án vagy 22-én, úgy látszik, már Ausztriában. Voigt: *Enea Silvio* II, 132.

[2] Teleki, X, 437.

[3] Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* 457. s kk. ll.

[4] Chmel: *Materialien* II, 82. s k. l., megujítva 1456. márczius 31-én. i. h. 105. l.

menetlevéllel és leghatalmasabb híveinek kiséretében mert az udvarnál megjelenni.[1]

A kívülről fenyegető veszélyek a belső viszályokat rövid időre háttérbe szorították.

1453. május 29-én II. Muhammed szultán Konstantinápolyt hosszas ostrom után elfoglalta s ezzel a keletrómai császárságnak véget vetett. A hatás, melyet ez a katasztrófa a keresztény nyugaton keltett, nagy volt, de nem volt tartós. Németországban 1454-ben és 1455-ben három birodalmi gyűlést tartottak: Regensburgban, Frankfurtban és Német-Ujhelyen. Ezeken Aeneas Sylvius, mint a császár képviselője, szép beszédeket tartott, különböző fejedelmek nagyhangú igéreteket tettek, de semmi végleges elhatározás nem történt, mert sem a császár, sem a fejedelmek valójában nem buzgólkodtak a hitetlenek ellen való háború érdekében, és legkevésbbé sem akarták magukat költségbe verni miatta. Európa többi fejedelmei sem voltak hajlandók nagyobb áldozatra. V. Miklós pápa és utódja, az ősz, de tüzes III. Calixtus, keresztes hadjáratot hirdettek és pénzt szedettek. De a prédikálók, a kik között Capistrano János minorita volt a leghiresebb, mindenütt egykedvűséget vagy féltékenységet és ellenszenvet találtak a pápa iránt, a ki keresztes hadjárat örve alatt csak a maga kincstárába gyűjti a pénzt; csak a köznépnél idéztek elő némi hatást. A mi a tizedből és bucsúpénzekből befolyt, azt némely fejedelem a maga czéljaira fordította vagy egy pápai hajó-

[1] Thuróczi IV. k., 53. fej. tévesen 1453-hoz. A László király részéről Hunyadi ellen emelt vádak 1457. márczius 21-éről Birknél a „Quellen und Forsch." 255. l. 1456 április 4-én László király Hunyadi részére ismét állit ki oklevelet. Teleki X, 495.

had fölszerelésére használták fel, a mely azonban sokkal kisebb volt, hogysem valamit véghez vihetett volna.

Ily körülmények között most is a törökök ellen való háború terhe majdnem kizárólag Magyarországra nehezedett, melyet a szultán legveszélyesebb ellenfelének tekintett s a melyet mindenek felett ártalmatlanná igyekezett tenni.

Egyelőre Magyarországot még hűbéres tartományai födözték. Ámde Boszniát belső harczok emésztették. Vukcsics István nagyvajda, „Szent Száva herczege“,[1] ki az országnak egész délnyugati részét a királytól függetlenül bírta, maga segítette elő a törökök előnyomulását. Szerbiát a szultán legközelebbi prédául szemelte ki, noha Brankovics György deszpota Konstantinápoly eleste után sietett, hogy neki adót küldjön. 1454 tavaszán, még mielőtt az 1451-ben Hunyadival kötött három évi fegyverszünet teljesen lejárt volna, II. Muhammed nagy sereggel támadást intézett ez ország ellen, György deszpotát arra kényszerítette, hogy Magyarországba meneküljön, elpusztította országát s végül Szendrő várát fogta ostrom alá, mígnem Hunyadi megjelenése az ostrom abbanhagyására és visszavonulásra bírta. A rákövetkező tavaszszal Muhammed még nagyobb erővel támadta meg Szerbiát és több helyet elfoglalt. Brankovics György az adó fölemelésével igyekezett fejedelemségének maradványát megtartani.

Most a törökök előtt nyitva volt a út észak felé.

[1] Ezt a czímet 1448-ban III. Frigyes királytól kapta s azért territoriumát ezentúl Herczegovinának nevezték. Klaić-Bojničić, *Gesch. Bosniens.* 382. l.

Már az 1456-iki hadjárat czélpontja Nándorfejérvár, Magyarország kulcsa volt. Azonban Hunyadi és Capistrano János együttes fáradozásainak sikerült az ostromot meghiusitani s a szultánt visszavonulásra kényszeriteni. Nándorfejérvárnak és vele Magyarországnak megmentői ezt a győzelmet nem sokáig élték túl. Hunyadi már augusztus 11-én pestisben meghalt, két fiút: Lászlót és Mátyást hátrahagyván, Capistrano János pedig október 23-án.

E közben déli Németországból a Dunán számos jól fölfegyverzett keresztes jött Bécsbe és folytatta útját Budára, a kiket azután még körülbelül három ezer osztrák követett. Augusztus 25-én László király Ottó bajor herczeg kiséretében egy sereg zsoldossal megindult Magyarországba, a hova több cseh, azonkívül Czillei Ulrik is követte, a ki szeptember 3-án Podjebrád Györgygyel Morvaországban találkozott és vele kölcsönös támogatás czéljából szerződést kötött. Október elején a király Futakra ment, hova a keresztesek: németek s a cseh tartományok hozzátartozói, szám szerint körülbelül hatezren,[1] már előbb elindultak, mások követték őket. Ide hívta a magyar főurakat is, hogy velök a törökök ellen való háború folytatása ügyében és más egyebekről tanácskozzék. Ámde Hunyadi László, a kormányzó nagyobbik fia, a ki több ezer embert gyűjtött maga köré, a királynál csak akkor jelent meg, mikor irásban biztositotta arról, hogy atyja, mint az ország kormányzója és

[1] Ezt a számot, a melyet *Anonymi Chron. Austr.* Senckenberg-nél Sel. V, 14. emlit, hitelesebbnek tartom, mint a 44,000-et, a kik egy különben egykorú jelentés szerint, Birk-nél *Beiträge* a „Quellen und Forsch." 251. l., jöttek Nándorfejérvárra.

főkapitánya az állami jövedelmeket híven kezelte, s hogy a miatt fiait felelősségre nem vonják.[1] Mégis a királynak aztán esküvel igérte, hogy Nándorfejérvárt s más királyi várakat, a melyek még atyja révén kezében valának, bizonyos határidőn belül átadja. Czillei Ulrikkal is megujította Hunyadi László a szerződést, a melyet atyja egy évvel előbb a gróf leányával való egybekelése végett kötött. Erre a szerződésre is megesküdtek. Miután a király Czillei Ulrikot a sereg kapitányává nevezte ki,[2] a sereg november 8-án a királylyal Nándorfejérvárra hajózott.

Hunyadi László a futaki táborból Nándorfejérvárra előre ment, az alatt az ürügy alatt, hogy a király illő szállásáról gondoskodjék. Nem tudjuk határozottan: vajjon már akkor határozta-e el, hogy Czilleit, a kitől félt, hogy egészen háttérbe szoritja, elteszi láb alól, vagy hogy csak Nándorfejérváron, barátjaival való tanácskozás után jutott erre az elhatározásra. Az első inkább valószinű, legalább a grófot magát a kalocsai érsek, továbbá Rozgonyi Renold és más magyarok figyelmeztették, hogy ne menjen Nándorfejérvárra. De minthogy tanácsosa, Lamberger Frigyes, a kit előre küldött, nem talált semmit, a mi gyanúra adhatna okot, a király és más urak kiséretében Zimonyból ő is Nándorfejérvárra ment és fellovagolt a várba.

Alighogy áthaladtak néhány szolgával a felvonó hídon, a kaput bezárták és fegyveresnek többé nem engedték meg a bemenetelt. A kereszteseknek a vá-

[1] Pray II, 371. V. ö. László király 1457. márczius 21-én kelt oklevelét i. h., 256. l.

[2] Michel Beheim költeménye a „Quellen und Forsch." 57. l. 472. s k. versek *Czilli-i krónika* 121. l.: „zu einen obersten haubtmann (más kézirat szerint: Veldt-haubtmann) in Ungarn".

rosban kellett táborozniok, míg a vár teljesen a Hunyadi-pártiak hatalmában volt. Már másnap, november 9-én, kora reggel Hunyadi a grófot fontos tanácskozás örve alatt a templomból magához hivatta. Mikor az isteni tisztelet után megjelent, Hunyadi, a kinél anyai nagybátyja, Szilágyi Mihály, Kanizsai László és más párthívei valának, heves szemrehányásokkal fogadta az atyja és ellene tanusított ellenséges magatartása miatt. Minthogy a gróf védekezett, a főurak fegyverhez nyultak, mire Czillei is kardot rántott és Hunyadit kezén és fején, Szilágyit karján megsebesítette és másokat is megsértett. Pánczélingétől védve sokáig ellent állott. Végre Hunyadi előtörő kisérete lábain megsebesítette, földre tiporta és megölte, s mikor már halva volt, fejét is levágták. György korbáviai gróf s egy tizenhat éves, Kepler nevű ifjú,[1] kik a zajra Czillei segítségére jöttek, nem menthették meg őt. Keppler maga ujjain megsebesült. Czilleinek s a király többi nem-magyar kisérőinek embereit is megfosztották fegyverüktől és minden holmijoktól.

A királynak Hunyadi előadta, hogy Czillei kezdte a harczot, úgy hogy jogos önvédelemben ölte meg őt. Miután amaz fogolyként Hunyadi híveinek kezében volt, nem tehetett egyebet, minthogy a történteket jóváhagyja s hogy megtegye, a mit tőle kivántak. A keresztesek ugyan szerették volna megostromolni a várat és vezérök halálát megbosszulni, azonban a

[1] Bizonyára fia annak a szeleviczi Keppler Jánosnak, a kinek javára Czillei Ulrik 1455-ben oklevelet állit ki. Chmel: *Materialien* II, 78. V. ö. Lichnowsky-t VI, 2189. sz. Palacky: *Gesch. Böhmens* IV, 1, 402. szerint cseh volt és Sulovici Kaplíř-nak hívták.

király megbízásából a Rosenberg és Sternberg urak végre lecsillapították őket. Az alatt az ürügy alatt, hogy az előrehaladott évszak miatt a törökök ellen hadat indítani már nem lehet, a király Liechtenstein Vilmos vezérlete alatt haza küldötte őket,[1] és egyuttal tudatta hívével, Brandeisi Giskrával, kit a törökök ellen szintén hadba szólított, hogy jelenléte többé nem szükséges.[2]

A király legbefolyásosabb tanácsadójának eltávolításával Hunyadi László tényleg Magyarország tulaj-

[1] A király nándorfejérvári útjáról s az ottani eseményekről több részletes tudósításunk van, a melyek részint a keresztes hadban résztvevőktől származnak, részint ezek közlésein alapulnak, mint pl. Michel Beheim költeménye a „Quellen und Forsch." 57. s kk. ll., a Birk-től más idevágó iratokkal közlött jelentés u. o. 251. s k. l., Hölzler Konrád osztrák kincstartó levele Palacky-nál: *Urkundl. Beiträge* 104. l., *Anonymi Chron. Austr.* Senckenberg-nél, Sel. V. 15. s kk. ll. s a *Czilli-i krónika* 119. s kk. ll. Persze minden részletet nem hihetünk el, különben a részletekben gyakran el is térnek egymástól, egészben véve azonban nyilván hitelt érdemelnek. Ebendorffer 881, s k. l. Dlugosz XIII. könyv, 190. és 199. s kk. has., Czillei Ulrik ellensége, Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* 463. s k. l., sőt Thuróczi is IV. könyv, 58. fej., egészben véve nem ellenkeznek velök, csakhogy a két utóbbi Czillei megölését úgy tünteti fel, mint egy közte és Hunyadi László között támadt szóváltásnak nem szándékolt következményét. Az ujabb magyar történetirók itt is a dolog lényegére nézve a későbbi Bonfiniushoz, a Hunyadiak udvari történetirójához tartották magukat, a ki természetesen Mátyás király fivérét ártatlannak igyekszik feltüntetni. [Czillei megölését Huberrel lényegileg egyezően tárgyalja Salamon Ferencz 1877/8-ban tartott egyetemi előadásaiban. Lsd. Salamon F.: Magyarország a vegyesházi királyok alatt. Kőnyomat, 217—219. ll. *Fordító megjegyzése.*]

[2] Kaprinai *Hung. dipl.* I, 110. Katona XIII, 1128.

donképi kormányzójának tekinthette magát, különösen miután a király kényszerűségből még a főkapitányi méltóságot is neki adományozta,[1] a melyet korábban atyja viselt. Kiséretében a király Nándorfejérvárról Temesvárra ment, hol az elhalt kormányzó özvegye kisebb fiával, Mátyással, eléje jött. Mint a színlelés mestere az ifjú fejedelem vidámnak, sőt jókedvűnek mutatta magát s az özvegyet meg kiséretét a gyászruha letevésére szólította fel. Egyúttal írásban biztosította, hogy nagybátyjának halálát Hunyadi László és öccsén nem fogja megbosszulni, s ezt a szent ostyára tett ünnepélyes esküvel is megerősíté.[2] Ekképen biztonságban lévén és bizonyára hatalmukra és híveik számára is támaszkodva a két Hunyadi deczember hóban a királylyal Budára ment, a melynek várát embereikkel megszállották, úgy hogy László egyelőre itt is teljesen a kezökben volt. Hunyadi László a királynak tőle való függését most is befolyásának növelésére használta fel, a mennyiben kincstartóvá neveztette ki magát.[3]

Nem lehet állítani, hogy a király már akkor a Hunyadiak romlására s arra törekedett volna, hogy rajtok véres bosszút álljon. De kétségtelen, hogy a becsvágyó és öntudatos fejedelem el volt határozva,

[1] Ezt a czímet viseli egy november 30-án kelt oklevélben Katonánál XIII., 1134.

[2] Thuróczi IV. k. 59. fej., a kinek előadását részben Aeneas Sylvius: *Hist. Frid.* 464. s kk. ll., részben a király saját nyilatkozata 1457. márczius 21-én kelt oklevelében, a „Quellen und Forsch." 257. lapján és Teleki-nél X, 546. megerősítik.

[3] Mint „tavernicorum regalium magister" 1457. márczius 4-én állít ki oklevelet, Katonánál XIII., 1145.

hogy függetlenebb és hozzá méltóbb állást szerez magának. Már röviddel Budára való megérkezése után a magyar főurak előtt kijelenté, hogy immár érett eszű és nagykorú s hogy ennélfogva maga akar uralkodni; egyuttal tanácsukat és segítségüket kérte, hogy jövedelmeihez juthasson. Ez annál inkább érthető volt, mert a király a legnélkülözhetetlenebb dolgokban is szükséget szenvedett s olykor még főzéshez való fával sem rendelkezett.[1] Budán a Hunyadiak régi vetélytársai, Garai nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, Pálóczi László országbiró, Lendvai Bánfi Pál főajtónállómester, a cseh Giskra és mások, részben nagyszámú kisérettel szintén megjelentek nála, a kik a Hunyadiak ellen ingerelték és biztatták, hogy nagybátyjának megöletését bosszúlatlanul ne hagyja. Valóban a király 1457. márczius 14-én az emlitettek és országai más nagyjainak segítségével elfogatta a két Hunyadit, továbbá Vitéz János kanczellár-váradi püspököt, Kanizsai Lászlót, Rozgonyi Sebestyént és másokat, a kik Czillei Ulrik megölésében részt vettek vagy azt állítólag elősegitették. Két nappal utóbb az idősb Hunyadit, a kit azzal vádoltak, hogy összeesküvést szőtt a király és tanácsosai élete ellen, birói ítélet alapján lefejezték.[2]

[1] Följegyzések Birknél; *Beiträge* a „Quellen und Forsch." 232. s k. l. és 252. s k. l. A magyarok ekkor tudtára adták, hogy jövedelmei évenként 171.000 aranyforintra rúgnak, azokon kivül, melyek a királyi várakhoz tartoztak, továbbá azokon kivül, a melyeket Giskra birt, s a melyek körülbelül 50,000 frtot tettek ki.

[2] Hogy csak Czillei Ulrik meggyilkolása volt az indító ok, azt maga László király mondja a Rosenbergekhez márczius 15-én intézett levelében, Palacky-nál: *Gesch. Böhmens* IV, 1, 405. Az igazolást tartalmazza a királynak a Hunyadiak elfogásánál résztvett nagyok részére kiállított oltalomlevél, Birk-nél: *Bei-*

Az ifjú fejedelem boldog volt, hogy „most szabadon uralkodó király“, s hogy „senki nincs, a ki rajta uralkodik“. De a véres tett s még inkább a kivitel ügyetlen módja, a mennyiben Hunyadi László feje csak a negyedik csapásra hullott a porba, Magyarországon a legrosszabb hatást kelté. A nép, mely a kivégzett atyját nemzeti hősként tisztelte, méltatlankodásának oly hangosan adott kifejezést, hogy fej- és jószágvesztés terhe mellett megtiltották, hogy valaki e tettről szóljon, s hogy a király hosszabb ideig a budai várból kimozdulni sem mert.[1] Hunyadi László anyja, támogatva bátyjától, Szilágyi Mihálytól, férje kincsein Magyarországon s a szomszéd országokban zsoldosokat fogadott és megkezdte a nyilt háborút a király és hívei ellen. Rövid idő alatt egész Erdély Szilágyi hatalmában volt. A hirhedt szentmiklósi Pongráczot, a liptói grófot és fivéreit, a Magyarország nyugati részében levő és tőlük korábban elvett várak visszaadásának igéretével szintén megnyernie sikerült, úgy hogy a király legmegbizhatóbb hivét, Giskrát, Felső-Magyarország kapitányává nevezte ki és Pongrácz ellen kül-

träge i. h. 257. l. és Teleki-nél X, 546. Ugyanez a felfogás részben talán más kiszinezésekkel, a *Hofmär aus Ungarn* czimű egykoru énekben, u. o. 253. s k. l., *M. Beheim* említett költeményében s a *Chron. Austr.*-ban. V. ö. még Aeneas Sylvius-tól: *Hist. Frid.* i. h., Thuróczi-t 59. fej., Dlugosz-t 202. has., Ebendorffer-t i. h., a kiknél több részletet találunk, továbbá a királynak és Giskrának a boroszlóiakhoz márczius 14-én és 17-én kelt leveleit, valamint egyéb tudósításokat Palacky-nál: *Urkundl. Beiträge* 107. s kk. ll.

[1] Egy pozsonyi polgár levele márczius 22-éről, Birk-nél i. h. 258. l.

dötte.[1] Az ellenpárt hatalma gyarapodott, mikor a legelőbbkelő foglyoknak budai börtönükből megszökniök sikerült. A király maga Magyarországból elkivánkozott. Május végén Budáról Bécsbe ment, a hova Hunyadi Mátyást fogolyként magával vitte.

László királynak a császárhoz való viszonyát, a mely különben is feszült volt, Czillei Ulrik halála még rosszabbá tette. A császár a grófnak Németországon levő birtokait, a cillii, ortenburgi és sternbergi grófságokat az 1443-iki szerződések alapján a maga részére követelte, László viszont nagybátyjának egész hagyatékát, mint annak legközelebbi rokona. Noha Czillei tanácsosai, várgrófjai és tisztjei egyelőre megegyeztek abban, hogy uradalmaikkal és váraikkal a gróf özvegyének, Katalin szerb herczegnőnek lesznek szolgálatára, mig számára illő özvegyi tartást állapitanak meg s a számos praetendens követeléseit illetőleg egy birodalmi fejedelmi törvényszék véglegesen nem dönt, mégis a császárnak 1457. márczius havában sikerült jelentékeny igéretekkel a legtöbb várgrófot és Vittovecz János főkapitányt uralmának elismerésére rábirni.

Ámde Vittoveczet László király csakhamar a maga részére nyerte, s ő azután április 30-án váratlanul megrohanta Cilli városát, hova a császár előtte való nap megérkezett volt.

De a császár a városból Felső-Cilli erős várába ment, a melyet Vittovecz nem birt megvenni, úgy hogy nyolcz nap mulva ismét elvonult. Azután makacs háborúra került a dolog és csak László király halála

[1] Katona XIII, 1163. s kk. ll. V. ö. általában Thuróczi-t, VI. könyv, 61. s k. fej. és ujabb előadások közül Teleki-ét, II, 518. s kk. ll.

után sikerült a császárnak Vittoveczet ismét a maga részére vonni s a többi praetendensekkel szemben részint fegyveres erővel és pénzzel, részint más engedményekkel követeléseinek érvényt szerezni.[1]

László királyra Magyarországból való visszatérése után legnagyobb befolyást Hölzler Konrád gyakorolt, a ki korábban többször Bécs polgármestere volt, 1455. deczember óta pedig az osztrák herczegség kincstartói méltóságát viselte. Hölzler, a ki tulajdon szemeivel látta, mily méltatlan állást foglalt el a király Czillei gróf megölése után s a ki szintén hozzájárult Hunyadi László megbuktatásához, urának azt a tanácsot adta, hogy most Podjebrád túlhatalmát és Eizinger meg barátai befolyását igyekezzék megtörni.

A király ez időtájt Csehország kormányzójára különböző hatalmaskodásai miatt valóban megharagudott. Azonban Podjebrád nem volt az az ember, a ki a hatalmat egy könnyen kiengedi a kezéből. Szövetkezett Eizinger Ulrikkal és mindketten odatörekedtek, hogy Hölzler befolyását megsemmisítsék. Mikor a király mindkettőt Bécsbe hivatta, Podjebrád nyolczszáz lovasból álló csapat élén jelent meg s a királyi menetlevél ellenére Eizingerrel megállapodott a dunai hídnál, mert nem akartak bemenni a városba, a melynek polgárai a királynak s a kincstartónak engedelmeskedtek. Eizingertől támogatva és nyilt ellenségeskedéssel fenyegetőzve Podjebrád hosszas tárgyalások után kivitte, hogy a királynak Magdolnával, VII. Károly

[1] *Czillii krónika*, 129. s kk. ll. s a Birk-től az „Archiv. für österr. Gesch." X, 201. s kk. 141., s kk. sz. és XI, 141. s kk. sz. részint kivonatban, részint egész terjedelemben közlött oklevelek.

franczia király leányával való nemsokára megtörténendő lakodalmát ne Bécsben, hanem Prágában tartsák meg, hol a király egészen a kezében volt. Alig, hogy László 1457. szeptember 29-én Prágába jött, Hölzlert, miután nem tudta előteremteni a költségeket, a melyekre egy Francziaországba indítandó fényes követség kiállításához szükség lett volna, ellenségei sürgetésére a király megsértése miatt állásától elmozdították, Podjebrád pedig börtönre vetette. Ekképen a kormányzó befolyása ismét biztosítva volt, és mindenfelé barátokat és híveket igyekezett szerezni magának. A királyt kényszerítették, hogy a császárhoz követséget küldjön, hogy vele a Czillei-örökségen kiegyezkedjék. Út közben Eizinger Ulrik, ki a követség élén állott, október 31-én Bécs városának polgármesterét, bíráját s az egész városi tanácsot letette és helyökbe a maga embereit nevezte ki.[1]

Hogy a jövőben mikép alakult volna a viszony a nagyravágyó király s a mindenható kormányzó között, azt senkisem mondhatja meg, miután ez a kérdés az ifjú fejedelem hirtelen halála miatt nem nyert természetes megoldást. 1457. november 20-án este, miután Sternberg Zdenko gyermekét keresztvízre tartotta, a király erős fejfájást érzett. Más nap ugyan több birói tárgyaláson elnökölt, de azután baja — talán az ügyetlen orvosi kezelés következtében is — egyre súlyosbodott és már november 23-án, alig tizennyolczéves korában meghalt.

Könnyen érthető, hogy ez esetben is mindenfelé

[1] László király uralkodásának ez utolsó korszakáról lsd. Bachmann-tól: *Ein Jahr böhmischer Geschichte* az „Arch. f. österr. Gesch." LIV, 37. s kk. ll.

azt hangoztatták, hogy a királyt megmérgezték. Podjebrád Györgyöt, feleségét, Rožmital Jankát, és Rokycanát emlegették tettesekül. Azonban a király kétségtelenül pestisben, a kelevény-typhus egy nemében halt meg, a mely Magyarországon dühöngött, s melyet a keresztesek más országokba is elhurczoltak.[1]

[1] Lásd Palacky beható kutatásait: *Zeugenverhör über den Tod K. Ladislaws* (Prága 1856), az „Abhandl. d. kgl. böhm. Ges. d. Wiss." V. foly. 9 köt. V. ö. azon kivül az egykorú tudósítást a királyi bajor országos levéltárból, Bachmann-nál: *Urkunden und Aktenstücke zur österr. Gesch. 1440—1471.* a „F. R. Austr. Dipl." XLII. 204. l.